

119
1968/3.

ბუნებისმეტყველება

12

1968

გნეოთოკი

საქართველოს
საბჭოთაო მთავრობის

საბჭოთა კავშირის ლიტერატურულ-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

წელიწადი 45-ე

№ 12

დეკემბერი, 1968 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შ ი ნ ა რ ს ი

ლალო ავალიანი — ახალი ჰორიზონტი. რომანი. ტომი მესამე. დასასრული.	3
თამაზ ვილაძე — ახალი ლექსები	35
ლევან გოთვა — შიშველი მთები. რომანი. პირველი წიგნის დასასრული.	38
გაბრიელ ჯაბუჭაძე — ლექსები	68
ნინო ფოქიძე — ჩემი მშა შიშველი. ბიოგრაფიული რომანი. დასასრული	70
ვახტანგ გორგაძელი — ყველა მწვერვალზე მაღალი. ლექსი	80
ლია ასათიანი — ლექსები	81
კვიციანი ივანე — თორმეტი მუცელი ლეგანოში	83

10846

კრიტიკა და ლიტერატურისმცოდნეობა

კონსტანტინე გამსახურდია — შენთვის დასავლეთის ლიტერატურათა გამო	94
ალ. სანაძირაძე — გიორგი ნატროშვილის პოეზია	119
მეზარ კვიციანი — ვაჟა-ფშაველას რითმა	125
აკაკი თოფჩია — ფიქრი მხატვრული ტალანტი	132
აკაკი ბაქრაძე — ფიქრის თვითმკვლავობა	136
სოსო კვიციანი — იაკვ ლიტერატურული ლემინგტონის შესახებ	144
ნატალია ოკროშკაია — მარი გროს და ჯაზეტი „თბილისის უწყებანი“	151
თამარ ოქროშიძე — რუსი კართული ზღაპრისა	154

მწერლის ტრიბუნა

თამაზ ჯაბუჭაძე — უახლესი კართული ფილმები	163
--	-----

- 6. ვ. პაიჭაძე — სინტაქსის ნუსხომი ქართვილ მეტროლოთა გავაცოგის ზე-სახეზ საბოთა პაფიჩის დიდ სამაგულო ოფიი
- პრ. ირეოვი — სოვიალისტური სახელმწიფოსი. დემოკრატიისა და კანონი-კანის უკვდაგეყოფელი ნუსხომი

184
 188

შთავარი რედაქტორი ელგუჯა მალრაძე

სარედაქციო კოლეგია:

- ირ. აბაშიძე, დ. ბენაშვილი, დ. გამეზარდაშვილი, მ. ლეზანიძე, ბ. ფლენტო,
- ა. ხულაყაური, ა. ქუთათელი, ე. ყიფიანი (პ/მგ. მდივანი), ს. შანშიაშვილი, დ. შენ-ველაია, ვ. წულუყიძე, ო. ქილაძე, რ. ჭაფარიძე, გ. ჭიბლაძე.

ტიპოგრაფიკორი რ. ჩავეტაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28/XII-58 წ.
 • ქალაქის ზომა 70X108. ანაწყოების ზომა 71/4X121/2. ფიზიკურ ფორმათა რაოდენობა 12. პირობით ფორმათა რაოდენობა 16. უე 02618. ტირაჟი 9.400. შეჯ. № 4148.

რედაქციის მისამართი: თბილისი, რუსთაველის პროსპექტი № 12.

ბეღეფონები: რედაქტორის — 98-55-11, პ/მგ. მდივის — 98-55-18, განყოფილებე-ბის — 98-55-15, 98-55-17, 98-55-20.

საქ. კვ ც-ის გამომცემლობის სტამბა თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

ახალი კომიზონტი

რომანი

ტიმი მესამე

შატბია უცებ წელში გასწორდა, თითქმის რამე მოა-
გონდაო... ვრთხელ კიდევ ამოიღო ჭიბიჭან საათი
და პითიას მოურიდებლად უფხრა:

— თქვენ ხომ არ გიყვართ ქართული წესი — ცაკ-
მა უსაბუთოდ დაიკვირანს, თუ სადმე მისასვლელია.
მეუ ლექვნი ხათრით დღეს ვეროპულად ბუნტუალურ-
რი ვიქნები!

— რა თქმა უნდა; ნუ მოშერიდებით... თუ რო-
დისმე გაგახსენდეთ, დამირჯუთ ამ ნომრით. — პი-
თიამ სახატავი ქალადის კუთხეში სადგინის ფან-
ქრით მსხვილად დაწერა ტელეფონის ნომერი, სა-
სული და მისამართი. ნაწერი მოხია და შატბიას გაუ-
წოდა.

— აუცილებლად დაგირეკავთ, თბილისში ჩამოს-
ვლა აღბათ კიდევ მომიწევს.

— ნახვამდის. — პითიამ ხელი გაუწოდა შატ-
ბიას.

— ჯერ არ გემშვიდობებით, თუ წახვლას აპი-
რებთ, შემოდგა ვუნიველიორის ქვედა სადგურამდე
შავაყალით.

— წახვლას კი ვაპირებ, მაგრამ... ამისთვის
თქვენი შეწყობა საჭირო არ არის. აგერ ტრამვანის
გასაყართან გავიდეთ. — მე ქვემოთ მიმავალ ვა-
გონში ჩავჯდები, თქვენ უფო მიმავალში.

— როგორც გნებავთ. — ირ რამეს კი წინა
ექვსება: — ჯერ ერთი — მუშაობა არ გადავლეთ,
მეორე — რომ გემშვიდობებით.

— სამუშაოდ ზვალავ ამოვალ ამანაგებთან ვრ-
თად.

შატბიამ დარაჯი ჭალი მოძებნა, კარი გააღებინა.

— პატრიისცემა ჩემზე იფოს, მე თითქმის ყოველ
დღე მისდება აქ ამოხვლა, — უფხრა ჭალს პითიამ.
ქალ-ვაფი ზემოთ აუყვა ბილიკს. თაღებიან ზედ-
ქვემ რომ გადიოდნენ, შატბიამ კინაღამ „ვრდაუხა-
და“ პითიას, მაგრამ განზრახვის შესრულება ვერ
გახებდა ასე მონდობილი გოგონსთვის ერთი წამინდ

გულისა და „დანაშაული“ ტამბუკური გატაცების-
თვის დაეპრალეზა. შეძლება არც გახებდა. ნების-
ყოფა მას არასოდეს არ დალატობდა, თუმცა ამ სი-
კეთის მადლიერი არცთუ ისე ხშირად იყო.

შატბია დარწმუნებული იყო ნა არ შეეშლებოდა,
მაგრამ მოაწმინდის პარკის ბოლოში შემოსვდილი
მილიციელს წინაე კაითხა, — თქროფანსკენ გზას
მოკლედ როგორ მოგპირთა.

— მოკლედ ეე არის და ვრძელიც, — მიუგო მი-
ლიციელმა და თან ხელი მოასფალტებული გზატკე-
ცილის მიმართულებით გაიშვარა.

შატბიამ მადლობა იმე უფხრა, მილიციელს არც
გაუგონია. ფურდობი ჩაირბინა და გზატკეცილს და-
აღდა. ერთ ხანს ჩქარა ემურებოდა, მერე ნაბიჯს
შეუქმნევლად უკლო. გზატკეცილის ირგვლივ შვარსს
ნორში წიწვანები ტყე ღობესავით გასდევდა. როცა
ტყე ვათავებდა, ცაე ურთამად გაიხსნა, გამოჩნდა ხე-
ვის გაღმა მხარე — მთავრების ირი ზოლი.
შორს მკრალი და ვრთფეროვანი, უფრო აბლოს,
ღრმა ხეებით ვერტკეკურად, ან ირიბად დაე-
რალი. ღრმა ხეები ბურვანი ჩრდილით ამოცხე-
ბული ჩანდა, ეს ბურვნი და ჩრდილი მადლა და
მადლა თანდათან უფრო ბედებოდა. მთავრების
ძირას, ხეებისაგან დამორებით, ხალისიანად კია-
ფობდა თდა სახლების კრამიტი. ხეების არცთუ
ისე უბე სიმწკნეში კი ეს კრამიტის ლაქები უწყ-
რფილ იყო მიმოფანტული. სოფლის ზემოთ მთა-
ერებისის გასწვრივ აღმართს მკაფიოდ ანდა მოა-
ფალტებული გზატკეცილი; ერთგან მოზრდილი ბორ-
ცვი უფარებოდა მდინარეხავით მოლაპლაბე, ვიწრო
გზატკეცილს, შუაზე კვლიდა მას.

მოასფალტებული გზატკეცილიდან შატბიამ კუდა-
რისა და ნაბიჯს მერხურ ტყეში გადაუხვია, გამოჩნდა
დიდი დაფერლებული მიწდობი. მიწდობს მარჯვნივ
ქსაწვრებოდა წიწვანები ხეების მწკრივი, ხეების
ხილრწემი მოჩანდა იმ მიწდობივით დაფერლებული
ეზო, ეზოს შუაგულში ფიცრული სახლი, რომელსაც
წინა მხრიდან მეორე სართულის ხიმაღლეზე ირი

მხრე ვერცადა ფართო აივანი. ცემენტის ბიჭებზე შემდგარი უკანა ნაწილი სახლისა მიწიდან ერთი მეტრიისაჲ არ იწეებოდა ავილებული. სახლის წინ იდგა ალვის ხე, ყველაზე მაღალი ხე იმ არემარეზე. ეზოში. გრილოდა, უბრაყდა ნაივი და შისის მცხენარებას სასიამოვნოდ ანელებდა. ეზოს ღობე არ ერტყა, თითქმის არაფერი არ ჰყოფდა დაფრ-დებული, მიტოვებულივით ხრთოკ მოსაზღვრე ფერ-ღობისაჲან, გარდა იმისა, რომ ეზოს ფარგლებში ბალახი უფრო ხალისიანად გამოიყურებოდა. მოუ-ლოდნელად აიგინს კუთხეში გამოჩნდა ცხელი ზაფ-ხულის შესაფერისად წყვეული სარდაფიანი ქალი-შვილი, რომელსაც ხელში იდარდა ბრტყელი თევზი კვირა. ქალიშვილი ის იყო ხეს უმოკართო კიბეს მიადგა, რომ ეზოს განაპირას შექრებული ვაჟის დანახაზე, გაოცებისა და სიხარულისაჲან ერთი ხმამაღლა შევიოლა და იმავე წამს თევზიც მის ფერხითი დაიშრება. ნამსხვრევებით კიბის საფე-ხურები მოიფინა, მაგრამ ამას ქალიშვილი არ შეუ-ჩერებია, მან ჩქარი ნაბიჯით ჩაიბრინა კიბე და გამეზებულებით ერთ ადგილზე მდგარ ვაჟს მიტყრა, კისრზე ხელები მოხვია და რამდენჯერმე გაშმაგე-ბით აკოცა.

— ხომ გიყვანი რომ შატბია ხარ და მაინც არა მჯერა!

— რატომ, მგვი? — მორსხვად იკითხა შატბიამ და შეფისთან ერთად, რომელსაც ახლა მკლავში ჩა-ველო მიხთვის ხელი, ძლივს გადადგა ნაბიჯი. ვინც სახლში იყო, ერთ წამში ყველა კიბის მხარეს მოხ-გომოდა აივანს და ენობისმოყვარეობით გასცქერო-და ამ ხანახანობას. ყველა უღიმოდა სტუმარს. შატ-ბია აივანზე წარმოუდგინა მევიმ დედას, საქმროს და ნამიდას. შატბიამ ყველას თავაზიანად ჩამოართვა ხე-ლი. ამოთვან ის მხოლოდ მეფის დედას იცნობდა.

— შატბია, მიკვარს, როგორ მოგვაცენი. — თქვა მევიმ.

— დღითი ვაღერებაში სულყოს შეცხვი. იმან მიიხრა. სულიყო ჯერაც არ მოხულა?

— დარეკა — ხუთი საათისათვის მანდ ვიქნე-ბიო. სადაცაა ხუთი უნდა შესრულდეს.

შატბიამ კიბიდან ხათი ამოიღო, მალულად და-ხვდა.

— ხუთს ათი წუთი უკლია. — ხმამაღლა უთხრა მეფის.

— მაშ სადაცა გარჩდება. — წამობრძანდი, აგერ აივანზე დაესხდეთ, სანამ სულიყო მოვიდოდეს. ის ჩვენი სუფრის უკვლევი თამადა, არ უყვარს თუ მაგიდას უბისოდ მივესხდებით-ხოლომე.

— ჩვენი დავლოდოთ. — თქვა შატბიამ, და როცა ყველანი დანახდნენ, თვითონაც ჩამოჯდა სკა-მის ნაპარზე.

— თქვენ ისაუბრეთ, მე კი დედას სუფრის გა-წეობაში მივემეღებო. — თქვა მევიმ და თამაში შევიდა, საიდანაც უკვე იხმოდა ჭურჭლის წკარუნნი. უბრუნული სიბუქე ჩამოვარდა, შატბიამ ერთი ორ-ჯერ შეასწრო თვალს მიბუკ ქალს, რომელიც ენო-ბისმოყვარეობით აკვირდებოდა მას, თვალის შესწ-

რების უმაღ ქალს დინჯად, აუღლესულად გაშა-ქონდა მხერა ვაზტყეილისაჲენ, საიდანაც სულიყო უნდა მოსულიყო. მეფის საქმრი განვლის ათვალთ-რებადა რაღაც ზურგულად და უკუაღსრულდა. ვაშ-თი მხოლოდ უხერხულობის თავიდან აწავილებლად გვირა, თორემ ეტყობოდა კითხვის გუნებაზე სულაც არ იყო ამ სიციქში.

მოულოდნელად ხმამაღლი ლაპარაკი და კიბეზე ლუბის ხმა ერთსა და იმავე დროს მიესმო. სული-ყოც სწორედ იმ გზით ამოსულიყო, რომლითაც წე-ლან შატბია მოვიდა.

სულიყოს გამოჩენამ საიკრად გამოაცოცხლა აჭა-ურობა. ის ჯერ მოხუც ქალს მიეჭრა და გადაკოცმა, მერე შატბიას მარჯვენა რომ ბეჭზე დაქარა, მარც-ხენა სასიძის გავუჩოდა, დედას ხმამაღლა გახატა — სადილის საქმე როგორ არისო. შინ იყო თუ გარეთ მას არ შეეძლო ისე გაძლება, თუ ყველგან ყურად-ღების ცენტრში არ იქნებოდა და ამას ეს ახერ-ხებდა ისე ოსტატურად, რომ სრულებით ვერ გრძნი-ბლით რაიმე ძალდატანებას და უხერხულობას. პა-რიჯით, შეიძლება გიდეგაც შეგმურებოდათ მისი ამ-გვარი უნარიც, სიცოცხლის სიხარულიც, ენერჯიაც და ხალისიც.

— სად დამეკარგა ეს ბიჭი, — გაოცებით იკი-თხა სულიყომ და კიბისაჲენ ვაიჭრა კიბეზე ამანანგი კატას ეფერებოდა, სულიყომ ის უმაღ გასთქვა — ერთი ამას დამიხედეთ! აშველა კაცი კატას ვთამა-შება! — აივინს ბოლოში გამოჩნდა მაღალი ტახუკი, ტახუკმა საერთო საღლით სკადა „ვალის მიხდა“, მაგრამ სულიყომ აიძულა ყველა დამხედურისათვის ხელი ჩამოეჩინა და სახელიც ხმამაღლა ეთქვა.

სულიყომ ბოდიში მოიხადა სტუმრებთან და სად-ლაც გაქრა. რამდენიმე წუთის შემდეგ ის კვლავ გა-მონდა აივანზე სველი თმის ვარსნითი. პიჯაკის მაგიერ ახლა მარტო თეთრი განამებული, ორ დილ-ზე საყელო შესანიღო პერანგი და შუქი შვევანე შარ-ვალი ეყვია.

— ქალაქში ერთი საათიც რომ გასვიდე, ისე გამ-ტყვარიანებული ბრუნდები შინ, რომ შენი თავი გე-ხარება ხანამ საპნითა და წყლით თავს წესრიგში არ მოიყვან, — თქვა სულიყომ. აქეთ რომ მოდი-ვარ, მარტო იმაზე ვფიქრობ — ნეტავი წყალი მო-დის თუ არა-მეოქი. წყლის პრობლემა თბილისისა-თვის, მე მკითხია ჯერ გიდეგ საქბირბორტოა, თუმცა ახლა ათჯერ მეტ წყალს ხარჯავს ქალაქი, ვიდრე იყო წლის წინ ხარჯავდა.

— სამადიეროდ ათჯერაც გაიზარდა, — თქვა მე-ვის საქმრომ.

— ათჯერ არა მეოხია, მაგრამ სამჯერ კი გაიზრ-დებოდა.

— თუნდაც სამჯერ, ცოტაა?

— გავრდა შენ ამის შემდეგ ნახე... ყველანი რომ თავს მოვიყრიეთ და რაიონებიდანაც წინანდე-ბურად შემოესციენი ინტერტუტებს გოგო-ბიჭებში.

— თუ თბილისის შეფება საქართველოს სხვა რაიონებისა და ქალაქების დაყალიბებისა არ ნიშ-ნავს, მივესალმები, — თქვა სულიყოს მამიდან.

— რა თქმა უნდა ნაწილობრივ ნიშნავს! ყველა თბილისისავენ ემურება, აქედან წასვლა კი არავის აღარ სურს.

— შენ კი წახვიდოდი? — გამოიწვევდა შეაგება კიხეხა სულიკომ სახიბოს.

— მე რატომ წავიდოდი, აქ დავიბადე!

— დაბადებამუ თუ მიდგა, ბიძაჩემი რომში დაბადებულა... მამასადამუ, უფლება ჰქონია რომაელებს წიღონი ჩასდგომოდ!

— სადაც არ უნდა დაგებადებულებიყავი, სამშობლო ორ ნაბიჯზე მჭირდეს და სხვაგან ვიყსოვრებდი? იხე კი სხვაგან ცხოვრების უფლებას თუ აქვს ერის მშობლივ ერთ-ორ სასწელოვან შეიღბს! უნბარო ხალხი კი მარტო თავის სამშობლოში უნდა ცხოვრობდეს... საკუთარ თფლს საკუთარ მიწაზე ღვინდეს ხუნაში, შენობაში, სიყვარულში, ქირსა და ღვინაში..

დიდი ოთხბას ორივე კარი მოუღიღინელად ფართოდ გაიღო და ზღურბლზე გამოჩენილმა შვეიმი აივანზე მყოფთ სთხოვა:

— მიბრძანდიო! — შემდეგ მამიდასთან მივიტრა, წამოღგომიში მივეყვლა და მკლავგაყარილი პირველი შეუძღვდა ოთხბასი, სადაც სუფრა იყო გაშლილი. გრძალადგაშლილი მავადაზე თეთრი სუფრა ასე ჩანდა, თითქოს ანაფეხსო. სუფრაზე ძალიან ხალგობად, შორიშორის იყო ჩამორიგებული ერთმანეთზე დაწკობილი ორ-ორი თფფი, დანა-ჩანგალი, კოჭნი და იქვე სამი ჭიქა, დიდი, მომყრო და სულ პატარა. მაგიდის შუავლის ვასწვრივ კი გაემწკრივეზინათ თფფები დაჭირილი პურით, ნივჭით და ძმრით შეყამებული ღობითით, ქორფა მწვანლიით, ბოლოკით, ქორფა თუ სასუღდასელოდ დამგაყვებული კიტრით, ოფწეულოთ.

სულიკო, როგორც წესი, სუფრის ერთ თავში დაჯდა, ზურგით აღმოსავლეთისაკენ, მამიდა სუფრის მეორე თავში. სულიკომ მარცხნივ მოისვა შატბია, მარჯვნივ სახიბი. მის გვერდით მყვი. შატბიას გვერდით კი დაჯდა სულიკოს აშხანა. ცერის სიწხლო ფრცხლის ჭიქით — ხაითიეთი არავი შესესხ მამაკაცებმა და მამიდამ. თან ყველამ წაუმძღვარა ხმამაღლა თუ ზრწრულით — ხიმწარე გავიროს, სიტკბო მოგვეყსო.

ციფმა საუბრემ — თყვეუელმა, კარგად შეყამა ზულმა ღობიომ არა მარტო ჭამის შიდა გაუღვიბა ყველას, მთაწერა კიდევაც.

— დღეს თამადამა ვინია? — იკითხა სულიკომ.

— ვინც სუფრის თავში წის. — თქვა შვეის საქმროში.

— აბა ერთი დღევანდელი წვეულების მასშტაბი ცოტა მეტი იყოს, თამადას პოსტს მამინაც თუ აგრე ადვილად დაშითმობდი?

სულიკოს ვინმეს გამოპასუხებისათვის აღარ მოუყვლია. ჭიქა ასწია და ხანამ სადღვერძელოს იტყოდა, შენიშნა — მე შენიშა წამოღგომი და სხვა ცერეზონიები დღეს არ გვეჩირდება. ეს ამ ოჯახისა და ამ ჭერის სადღვერძელო იყოს! სულიკომ, მისმა მეგობარმა და სახიბომ ჭიქა ბოლომდე გა-

მოსცალეს, შატბიამ ნახვარი დალია, ჭალემა მხოლოდ გემო გაჟსინჯეს ღვინოს.

— შატბია, ასე გიყვარს ჩვენი ოჯახი? კახეის რქა ხომ არ მომიწოდებია?

— მაგას რაზე მეუბნები?

— მამ ჭიქაში ერის გასახველებელზე მეტი ესხა განა, ნახვარი რომ ჩატოვე?

პირველი თავი საქმელის ჩამორიგებამდე სულიკომ კიდევ ერთი სადღვერძელოს დალევდა მოასწრო.

— ამ ჭიქით მინდა შატბიას სადღვერძელო დაველიო. — თქვა სულიკომ. შატბია ცოტა შეიშმუნა, თითქოს წამოღგომივ დააბარა, მაგრამ სულიკომ ხელი დაიკო და ადგილის საშუალება არ მისცა.

— შეიძლება ჯერ სხვა სადღვერძელოები უნდა შეგვეყვა. მაგრამ რა გაეწყობა, ღვე. დამბრახონ სუფრის წყერიდის და ტრადიციის მოყვარულებმა. შთავარი ის კი არ არის, რომ ეს ჭიქაუკი — შატბია არამბე, ჩემი ბავშვობის მეგობარი, მამამეის ძმაცაცის შვილი და სამამული ომის მონაწილეა, რომ იმიდან ფაქტიურად დღეს დაბრუნდა და მის დაბრუნების პირველ სადღვერძელოს ჩემს ჭერქვემ ესვამო, შთავარი ისაა, რომ შიველი თავისი არსებით ის ხელოვანადა დაბადებული. თუ ჩვენს წინაპრებს დავეყვრებთ, ურბესვი მეტრების ურბესე შემოსევებში, ისეთი შემთხვევები ყოფილა, როცა თურმე თითო ქართველი მეტრის ას შვიმარს უნდა გამელავებოდა... ხელოვნების სარბიელზე გამოსული შატბია არამბე ბევრჯერ ინტარებს თავისი წინაპრების ბედს... და ბევრჯერ იტყვის, ის ბბოლა მერჩიო! მართლაც სადა ამ უცხო ტომის შვილიან და სადა ოყ თანამემამულესთან შეზრდილება... ეს ოხერი, მანც ასე რამ შეგვაყვარა თავის გამოჩენა!

— სულიკო, ჯერ შენიშა, ფხიზელი უნდა იყო, მაგრამ უკვე შთავალიეთი ღაპარაკობ, — ჩაიციხა მყვი.

— სწორი შენიშვნაა — სიცილითვე უპასუხა სულიკომ, მაგრამ აღბათ, შეპატებია, რადგან ანას ყველაფერს დღვეანდელი შთაბეჭდილებები მალაპარაკებს... და ვინც დღეს გაღერავში გამოფენის განხილვას არ დასწრებია, მართლაც უნდა უკვირდეს ჩემი ვაცხარებაც და ასე დაბნეული ღაპარაკიც.

— სადღვერძელო დალივ და მერე ცოტა დაღავებულად გვითხარო რა მოხდა გაღერავში? — ურჩია სულიკოს, საცოლის ოჯახში უკვე გამინაურბულმა სახიბომ...

— მამ დაგლით შატბია არამბის — მომავალი მოქანდაკის სადღვერძელო, და უესურვოთ მას ძველი გზის სახელოვანად გაეღა! შატბიას მომავალში ბევრჯერ შესვდნობთ ჩვენს ოჯახში, და რაც საუბრეღა, ყველაფერს ვტყვეთ ერთმანეთს.

სულიკო წამოიჭრა და შატბიას გადაესხა. მერე ჭიქა ბოლომდე დასცალა.

სულიკო დაჯდა, შატბია კი კვლავ განაგრძობდა ჭიქით ხელში ფეხზე დგომას, ხანამ სხვიცი თითო-ორი სიტყვით ადღვერძელებდნენ. ბოლოს თავი ასწია სუფრის წვერის თვალს მოავლო და თქვა:

— ნაადრევი იყო ეს სადღვერძელოც და ჩემი ჭე-

ბაც. მაგრამ რაკი ასე მოხდა, სინანული უკვე გვიან-
 ლა. მე ფრონტზედაც ხშირად მაგონდებოდა რუს-
 თაველის სიტყვები — სადაც არა სჯობს, გაცლა
 სჯობს, გარკისა მამაცისაგან, თუშეა ანას ვერასო-
 ლეს ვერ ვაძერებდი. თუ ფრონტზე არა შეიონდა სა-
 ნუალბა რუსთაველისათვის ვური მეფო, სტელო-
 ნებაში მაინც მოვახერხებ ამას... მით უმეტეს, რომ
 შემი მოწოდებთ გაქრობას და ქონების შექმნას, ან
 აგარაკის ამწვებას არ ვაძიებ... თუ ვალერიაში
 ჰქნადაც არ გამოვიდებინ იმის მიშით, რომ ვინ-
 შეს დაწინდებოდა, მქონდეთ ყველა ამქვეყნიური
 და წინასწალი სიყვით ბატომიყვარვეს ვისაც ზე-
 ლოფებდა უფარს, ის ზემო ჰქონდა შემიხიდავს, თუ
 დღემთა ქნა და, რამე სახელით ვაქვეყი...

- მთვას ახლა ლაპარაკობ. — თქვა სულიკომ.
- რასაც ახლა ვლაპარაკობ, მერეც ამას ვიტყვი.
- ფაქტობრივად არც ერთი ქართული, სხვათა
 შორის ზელოვნებას სარბიელ ქართული, სხვათა
 შორის დღესაც. შენ რომ დავით კაკაბაძის, ამასწინან-
 დელი საჯარო გამოსვლა მოგვხმინა, ჰქმნარბად
 ბრძოლის გუნებაზე მოგვყავნა, მისი ტემპერამენტი-
 ბი, მისი გაბედულება და უსაზღვრო ერთგულება
 მაღალი ზელოვნების პრინციპებისადმი... მე შენ არ
 უნდა ნახებოდი და აღუბათ ვერც ვასწავლი, მაგ-
 რამ ზემო ღრმა რწმენით, ბრძოლა საქართველოში
 აღომდე! სხალინი სამჭოთა კავშირის სასწავლოთან
 კი არ შეგერებულა, მტერს ზერლინამდე არ მოეშვა!
 ყველა საქმეში საქართველო „ბერლინამდე“ მიხვალ!

— ესე კამათი შორს წავეყვანს, — ძალიან შევი-
 და, წყნარის კლოთი თქვა შატბია.

სულიკომ ახლა იფრინო თუ რა გატაცებით და
 ხამადა ლაპარაკობდა, რა შეუმჩნევლად დაგარბა
 წონასწორობა. შატბიას კი რა მტკიცედ უნდა სჭე-
 რდა ნებისყოფის სადაც, რომ ერთმხელაც არ გაუშ-
 ელანებოდა თავისი ადლებუბა.

სანამ მეორე თვე კერას ჩამოარიგებდნენ, სული-
 კომ ჰქმნებ ერთხელ კიდევ შეავსო და სუფრის მეო-
 რე თავში მუდარ ნინოს მიაშტერდა. ნინომაც შეშე-
 და, ზეუსასიყო ტურებზე მოიხევა და თქვა:

— მოდი, დღეს იმასი მაინც ვერწმენით რუს-
 თაველს, რომ ვრბელი სიტყვა შეიძლება მოკლედ
 იქცეს!

— შატბია, ხედავ ამ ქალბატონს, სუფრის თავში
 რომ ზის? ჩვენ მას მინაურებმა დიდი ხანა წმინდა
 ნინო შეგარბეთი! — სულიკომ კვლავ მამიდას გაუს-
 წორა თვლი. — მამიდა, დღეს ზემის სუფრას შატ-
 ბია რომ არ ეწარბოდეს, თქვენს სადღევრებელს,
 აღობო უნებყოვად შეგებოდი, მაგრამ ახლა მხო-
 ჲოდ ამ ქმეციელს გასაგონად მინდა გიხარათ,
 რომ თქვენ მივლი თქვენი ცხოვრებით და კუბა-გო-
 ნებით ჰლებას მოდგმის მშენება ხართ! თუ ის
 თქვენი შორეული, ზენამდე ლეგნდად მისული სეს-
 ნია, ქართველების განმანათლებელი იყო, თქვენ
 თქვენი ვერაულოების, ზენი ოჯახის აბლობლებს
 განმანათლებელი ხართ! ამასი ახლა მატბიაც მ-
 ლე დარწმუნდება, რადგან ამიერიდან ისიც ჩვენი
 ოჯახის წევრივით აბლობელი იქნება, ჯერ ერთი იმი-

ტომ, რომ შატბია მასავით მივარს, მეორე იმი-
 ტომ რომ ის ზემი კოლეგა ზელოვნებაში. შატ-
 ბია, შენ ხომ არაფერი გაქვს საწინააღმდეგო...

— რაც ჩემზე იქნება დამოკიდებული, მაგრამ
 თქვენ ცოცხა გადაუხეოთ, სადღევრებელი ქალბატონ-
 ნი ნინოსია!

— ქალბატონ ნინოს ერთხელ კიდევ ვესურვოთ
 დიდხანს სიცოცხლე და სიცოცხლის უკანასკნელ წუ-
 თამდე სულს ისეიფე ხმინვე, სიცოცხლის სიყუ-
 რული, მესხიერება და კუბა-გონება, რითაც დღეს
 ოთხმოცი წლის ასაკში, ის ასე გვამწეებს და
 გვაოცებს! — სულიკომ ჰქმნა ასწია — მე მგონია
 ერთი სიმღერა მოუბედებოდა ამ სუფრასაც და ამ
 სადღევრებელსაც! — გამარჯვებულები ვართ, და-
 მარცხებულები ხომ არა! — დაიღეს.

სულიკომ ხმადალა წამოიწყა — „მისი სადღე-
 გრძლო, იყოს, მისი მრავალგამიერი“... სულიკოს
 გაუბედვად აკყენენ ჯერ მეფი, მისი საქმით, შემ-
 დევ დანარჩენებაც.

სადღევრებელსა და სიმღერის შემდეგ რამდენიმე
 წუთით სიმღე ჩამოვარდა, რადგან სუფრის წყერ-
 ბი ახლა მტერს მონდომებოდა შექმნილენ ზეორ-
 თა საჭელებს. წმინდა ნინოს გარდა, ცხერის ბარ-
 ლით, ყველამ ისამიფრა. წმინდა ნინოს, რადც შე-
 მსხვევის გამო, ცხერის ზორცი ბავშვობაშივე შეი-
 ზლებოდა და ოთხმოც წლამდე იგი მიეღწია, მისი
 გემო ერთმხელაც აღარ გაუსინჯავს. შატბიას ჯერ
 გაუკვირდა, ზორცი საყოთარ თვფმებზე გადასაღ-
 ბად წმინდა ნინოს გარდა, ყველას რომ მიაწოდა
 მეფი, მაგრამ მერე მიხვდა, რაც იყო ამის მიზეზი
 და კრინტი აღარ დაუბრავს. წმინდა ნინო ისევ თვე-
 ზეულს მიუბრუნდა, ხრამულს უსათვალად ფრთხი-
 ლად აცლიდა ფხას და დინჯად შექმცოდა კიდევ
 შეიხვა რამდენიმე სადღევრებელი და ბილის ელდა-
 რის ჯერიც მივიდა.

— ელდარი წვენთან ბტუმბად სხვა დროსაც ყო-
 ფილა, — დინჯად დაიწყო სულიკომ, — დღეს,
 მართალია, მისი წამიყვანა თავიდანვე განზრახული
 არა მქონდა, მაგრამ რაც მან წელან კრებას უამბო,
 მეე კი დაუფრებლად მიმჩვენა და ვიფქვე, იქნებ
 ხალხებებს ამეუბნას, წაიყვან, დალაგებულად გა-
 მოკითხავ ზელოვნებისთვის მართლა ასე ტანჯულია
 თუ სანახევროდ თამაშის-შეიქნა. მოგვსწებოთ
 ოჯახურ, ინტიმურ გარემოებაში ადამიანი შეიძლე-
 ბა უფრო გულახდილად გესაუბროს და ბვერი იხედი
 რამ თქვას, რაც კრებაზე ნალაპარაკებს ცოტად თუ
 ბვერად ნათვლს მომდენს-შეიქნა... ვნასით აქ რას
 გვეტყვის...

მართალია სუფრამზე ვხვდევართ და ქართული
 სუფრა მომირეურებოდაც განთქმულია, მაგრამ მე
 გულწრფელად უნდა გავხარბო, ელდარი ნამდვილად
 ნიჭიერი ფერმწერია თუმცა საბოლოოდ შეიძ-
 ლება უფრო გეღლის მიატერობის უბადლო ობატ-
 ტად ჩამოყალიბების.

— ის არ ქმარა, იქ რომ გუდას ბიჩი მოვხეხნი...
 ან იქ რა სასიამოვნო მოსასმენი იყო, — თქვა
 ელდარმა.

— კიდევ ვიწუნებენ რამეს? — იციანა შეგი.

— თქვენც ხომ ნახეთ შეგი, ამას წინათ, „მსახორის ქალის“ ფერწერულ კომპოზიციაზე ამინდრდნენ...

— ღმერთო ჩემო... — მევიმ ირჩევ ხელი ღვებზე შემოიწყო.

— „ღმერთო ჩემო“ იქით იყოს და, მიიღე თავიდან ყველაფერი დალაგებით გვიამბე. — წაჭეზების კოლოთი უბნა ხელიკომ ელდარს.

— მინცდამანაწე გინდამ წყაბწარით ეს დღე-ვანდელი სიაშოვნება? — გაიციანა ელდარსა.

— გულახდილად რომ გითხრათ, მეც დავინტერესდი! ასეთი რა გაიგონა დღეს სულკომ, რაც აქამდე არა სმენია მთელს ყურს! — თქვა წმინდა ნინომ.

— ქალბატონო ნინო, რაკი სულკომ თქვენც და-ჯანიტრფხალი, მოგახსენებთ... განთხაფნად სურათის მიღებას ძალიან აადვილებს ხოლმე ის ამბავი, თუ ხელმეწერულმა გაქვს; ხელმეწერულების დადგება რომ მადლო, ეს სოფეტრ თვითონ სურათის დაწერაზე უფრო ძნელია, სურათის დაწერას ნიჭი და შრომა სჭირდება, ხელმეწერულების ხელში ჩადგება კი მო-გებება, რად ნიჭიერს უმარტურს შემოსხვევაში არ გააჩნია... მონაწიხეპანი, როგორც მოგახსენებთ, წმინდა განსაყვებელია მლიტნელობა, ძმობიჭობა, ვა-ელუწინახო ნაყნობობა და ათასი სხვა გულმართო-ბა. ზოგჯერ ესეცა მიწეხი რომ ჩვენი გამოხუნები ასეთი ერთფეროვანა და უფერულიც კი გამოიღის ხოლმე, რანაჩ რაც შეიძლება მეტი მოსხრხებული მონაწილეობს... მეც ხელმეწერულების „მონაპოვებ-ლად“ დიდი გაჭირვება გამოვიარე, არახსოთ არ უნდოდით გაეფორმებინათ ჩემთვის იგი, გარანტი-რებული ვფიქროვებო — სურათი გამოიფინათ და პირნარაიც ანდო. საგანოფნო კომისიის თავმჯ-დომარეც იხივ კი გამოიფინა — მართალია სახალ-ღო არტიტიკა, მაგრამ მისი პირტრეტი არ გვიან-დაო. თუკი ეს ხელოვნება იქნება, სახალღო არტის-ტიკ რომ არ იყოს, რა მნიშვნელობა აქვს პიროფ-ნებას? ჩემი დახატული არ უნდადა, მიწეხი უფრო ეს იყო. და მე თუ იმ ხელმეწერულებს ამასილებდა, სამაგიეროდ სხვას, უფრო სასურველს და დახლოფ-ბულს მოიმახლოფებდა და უფრო დაიასლოფებდა, წემი დაახლოება კი ძნელია — ყველაფერს ვერ გა-მსკეობინებ, რადგან ოფიციანტიკა ხელოვნებაში არ მიყვარს. ბოლოს რომ ვუდარ მომპიროტე, აღეს ეს ხელმეწერულება ურადფიკიამი გამოიფორმეს. მე ეს უბრალოდ გამოიკირდა — ფერწერის ვარ, გრა-ფიკაში არ ვმუშაობ და როგორ უნდა მოვიტეე? საგანოფნო კომისიის ვალენიანმა წევრმა ხელფე-რებაშიმოქონდემ და კომისიის თავმჯდომარის „მარჯ-ველი ხელმა“ ბრძანა — რა უნაც, გრაფიკაში გქონ-დათ ხელმეწერულება, სიაში როგორმე შევიწარუ-ნოთ და მომავალ წელს ყველაფერს გაეკეთებოთ. ეს ნდობა და დეკლემბის დასაწყისში. მომავალ წელს გრაფიკიდან ხელმეწერულება მართლაც ფერწერაში ვაღაპიფორმეს, მაგრამ თანხა გრაფიკისა დასწებეს.

— რა თანხა იყო — იციანა წმინდა ნინომ.

— სამი ათასი მანეთი. — მიუკო ელდარსა.

— სამაგიეროდ კომისიის თავმჯდომარემ თავს შეიღს ოფდაათი ათას მანეთზე გაუფორმა ხელმე-წერულება თქვა სულკომ.

— თანხას რით განსაზღვრავენ? — იციანა შეგი.

— სკქრის წმინდა, — თქვა ელდარსა. — თუმცა ჩემს სურათსა და კომისიის თავმჯდომარის შეიღის სურათის შორის წომამი იხილა განსხვავება არ ყო-ფილა, როგორც ეს თანხის მიხედვით ჩანს. ჩემი სურათი წმინდა ორი მეტრი ორზე იყო, მისი — სე-მი მეტრი ორზე.

— სამაგიეროდ ის კომისიის თავმჯდომარის შეი-ღი ყოფილა. — თქვა წმინდა ნინომ.

— თავმჯდომარის „მარჯველი ხელმა“ და „ხე-ლოვნებაშიმოქონდემ“ თავის ცალს თხუთმეტათასიანი ხელმეწერულება გაუფორმა.

— ყველას ვაგიცინა. ელდარის სიტყვებს არც შე-ნიშვნა სჭირდებოდა, არც განმარტება.

— სურათი მანეც დავუწერე. — განაგრძო ელდარ-მა. — ერთ-ორ მხატვარს, რომელთა გეშოვნებაც მწამს, სურათი ვაქვენე. მომიწინეს ფერწერული შე-ხრულება, კოლორტი, ურთფიფიხიანი კომპოზიციის, შეიძლება არა ორიგინალური, მაგრამ მაინც საინ-ტერესო გადაწყვეტა. სახსამით აღნიშნეს — უკვე ოქნ დამოუკიდებელ სახესო. მე გამეხარდა. თუმცა ვიციდი ეს სიხარული მეტად ნადრევი იყო. რი-დღესაც განაგრძად — სურათი მზად მაქვს-მოქონი, კომისიის რამდენიმე წევრი თავმჯდომარის წინა-მძღოლობით მინ მეწეკა. თავმჯდომარემ პირტ-რეტი დაიწუნა. კომისიის წევრთაგან ხმა ვერავინ ამიიღო. მუნჯებოვით უკებრეს სურათს და მუნჯე-ბოვით წავიდნენ. მე მხატვართა კავშირის ერთ-ერთი მდივანს შევეტადე ეს ამბავი. რამდენიმე დღის შემ-დეგ მოვიდნენ საგანოფნო კომისიის თავმჯდომარე და კავშირის მდივანი. მდივანი მითხრა, განაგრეც მუშაობა და მერე ვნახოთო. მე მიესხედი — მდივანი უფრო ემსაყურად იქეცოდა. მან ოფიქრა, დაწუნება მერეც შეიძლებაო. ორიოდე დღის შემდეგ ფერწერის ხეცივის წევრები მეწეფინენ. ხუთი კაციდან ერთმა უფრო რამის შესწარება მირჩია, მეორემ მეორისა, მესამემ — მესამისა. ისინი რომ წავიდნენ, საგო-ნებელში ჩავვარდი, რომელი ერთი შენიშვნისათვის ვამეწეკა ანგარიში. ესხადია ანგარიში უნდა გამეწეკა იმ შენიშვნისათვის, რის მიხედვითაც სურათის გას-წორებას შეეძლებდი, მაგრამ, როცა ასეთ შენიშვნებს ვაშლევქე, რაც წარმოუდგენლად უწმინწელია, ამ უსაფუძვლოა, ან ის მიზანი აქვს — სეადო კია, მა-გრამ ვერ შესძლო და ამ ცდილ სურათი ხელ გააფე-ჭო, ძალიან ადვილია ბოლმა ყველში მოგაწევს. თავს ჭალა დაეატანე, სურათზე რამდენიც შემეძლო კიდევ ვაშემედე. ბოლოს სურათი ვალენიანში მიამატა-ნინეს. კომისიის წევრებმა იქაც მომესტ შენიშვნები. ახლაც არ გინდა ოთხი კვადრატული მეტრი სურათის შინ წამოღება? როგორც იქნა ვიწოფე ხანაბარო მანქა-ნა; რაც კომისიის წევრებმა მითხრეს, ყვადე იმ შე-ნიშვნების მიხედვით გადამეკეთებინა — თმა უფრო

ჩამოაღ უნდა იყოს დაწვრილი, „ფონი ძალიან ფერის“. „გასწორებული“ პორტრეტი კვლავ წყვილად გალერეაში. ახლა სულ სხვა შენიშვნები მომცეს — ცხვირს უფრო რელიეფურად უნდა დაწვრია, სკამი, რაზედაც ფიგურა წას, უფრო მკაფიოდ უნდა ჩანდეს. კანის ქვედა ნაწილი შეიძლება ჩამუქდესო. კვლავ სახარკო მანქანის ძებნა ქურბში, ამჟვარდაც რის წყაღებით სურათი შინ წამოვიდა. ცალკეულ ადგილებს სურათზე მივლი დამე ვფხვავდი, დილით ხელახლა რომ დამეწვრა. კომისიას ეს შორევი ახირებული სურათივე შევუბრუნე. მესამედ რომ მიმატანინებ სურათი გალერეაში — კომისიის თავმჯდომარეს უთქვამს — ზოლით, ამ სურათს ნუ მივიღებთ, თქვენზე ხომ ზედადი, რომ მხატვარს არაფერი არ გამოუდისო. როგორ თუ ნუ მივიღებთ — გამოდავებთან ზოგიერთებმა ურთ-ერთ ზელოვნებათმყოფდნეს ეს უთქვამს — მამ თუ აგრე გსურთ, ჯერ დანარჩენი სურათებიც გაატინჯათ, ენახათ რა მოგწონთ, რის მიღებას აპირებთ და მერე ამ სურათის ბედზე გადაწყვიტეთო, მე პირადად აქ მოტანილი ნამუშევართა შორის, ასეთი ზელონი არ მგულულებათ. ზოლის საქმე იმით ვთავაზდს, რომ კვლავ ახალი შენიშვნები მომცეს და შინ სურათთანად გამოიშვებრებს. ისევ წინ და უკან სიბინილი უნაშო, ისევ სახარკო მანქანის ძებნა და უკანასკნელი უროშების ვიდაურა. ამჟვარად ფერმა გადაკვთა და სურათი ისევ გალერეაში მივიტანე... ეს წყაღება, ეს მოტან-მოტანა სიზიფის შრომად მქვამს, მით უმეტეს მას შერე, რაც სურათის თითქო საბოლოო გასწორების, სინამდვილეში მიწასთან გასწორების შემდეგ, მიმდებარე კომისიის თავმჯდომარეს უფრო ავიკიდდე და იმეზნა თავისი მღვიწველები დახმარებით. მაგრამ შორეუ სხდომაზე, რომელსაც კომისიის თავმჯდომარე არ დასწრებია, მე ვიხივე კომისიის ორ წევრს, მივეციათ უკრადლება ჩემი სურათისათვის. ამჟვარად სურათი მიიღეს, თუმცა კომისიის თავმჯდომარის მომხრეებმა განმარტობებით მისმა „მარჯვენა სხდომა“, „სელოვნებათმყოფდნე“ გონაძემ მაინც სყადა იერიშის წამოიწვინა. თუ აქამდე კრიტიკა არ დაუბრავს, ახლა კი ერთი ჩვენი კეთილსინდისიერი და პატრონისი ხელოვნებათმყოფდნე თურმე ისე ვაყვებულა, უფრო დაუკავებიათ, წინ წამდგარა და კომისიის თავმჯდომარის ძმანიჭებაათვის უთქვამს — ვერაფერი ბოიბია, როცა მხატვარმა სერიოზულად დაიწყო მუშაობა, სწორედ მაშინ გადადობით წინ, შეუშალოთ ხელი და ასეთი საქციელი ხელოვნების ინტერესების დაცვად გასაღიო... გალერეის ამ კედლებს თქვენი მოტანილი რანარი სუსტი ნამუშევრები არ ახსოვს, ვინ მოთვლისო. სურათი მოიღიათ. გავიდა ხანი, როცა გამოიღვინს მოწყობის დრო მოახლოვდა, ერთხელ კიდევ ჩამოუჭირლა კომისიამ მიღებულ ნამუშევრებს და რამდენიმე მათგანი კვლავ დაიწვინა. დაწვინებულთა შორის რა ლქმა უნდა ჩემიც იყო. ამ ბოლო კომისიის სხდომას წვერთა ნახევარზე ნაკლები ესწრებოდა, თავმჯდომარე, მხატვართა კავშირის ერთ-ერთი მოღვაწი, „სელოვნებათმყოფდნე“ გონაძე და ფერწერის სექციის ხელმძღვანელი, თურმე იმ საღამოსვე კომისიის თავმჯდომარე მოსიყვ

აპირებდა წასვლას, მაგრამ რაღაც ბედად ყოველმა ფეხი მოიტეხა და მისი წასვლაც ჩამოშალა. მერე დღეს მე მივედი მასთან და ვთხოვე — თუ რა პირიუხება ასე ვებოთ, რომ მინი პორტრეტის დანახვაც არ შეგიძლიათ, კიდევ მაქვს სხვა ნამუშევრები და ერთ-ერთი მაინც გამომიფინეთო-მეთქი. მართლაც რამდენიმე დღეში უნდა დამეზიარებინა მერე მსახიბოთი ქალის პორტრეტი და ვუნებამი მისი მოტანა მქონდა განზრახული. მაგრამ იყო რა შიობრა კომისიის თავმჯდომარემ? — ახლა აღარაფრის მოტანის დრო არ არის. სურათების მიღება დამთავრებულიაო. ასეთმა პასუხმა, ცოტა უხეშადაც ნათქვამმა, ადვილზე გამაშურა. ბოლოს ეს იყო წამოსვლას ვაპირებდი, რომ თავმჯდომარემ დაურეკა გალერეაში დირექტორს — ესა და ეს მხატვარი ოთხ პორტრეტს მოიტანს და ჩარჩოში ჩავსვს, გალერეაშით არ გაღარბებულაო. მე ვეღარ მოუთმინებ, მიუეზრებდი და ვეთხარი იმ ვაგბატომს — თუკი ზოგიხიბის შეიძლება ოთხი სურათის მოტანა, ისიც უკანასკნელ წუთში, მე ერთის გამოიფინეს ნება არა მაქვს-მეთქი! — ეს დანახებრებული მოღვაწეობა. მე რაკი ერთხელ შევხედე უკან აღარც ახლა დამხებვია, — ვე მართალია, მაგრამ მე უფრო არ მესაქტირობა უფრადლება და დანახება-მეთქი! მან კატეგორიულად გამიციხა — ახლა სურათის მოტანა არ შეიძლება და ნერვ მოიტანო. განაწვერებულია შეუარესყოფილი გალერეაში წავედი, ძალად დაწვინებული სურათი რომ უკანასკნელად ზურგზე მომეკიდებინა და შინ წამეღე.

გალერეაში დირექტორმა რომ დამინახა, ისე ვავხარდა, გამიკვირდა ხომ არ მეწვევება-მეწვი. შიობრა — რას წააცვიდი იმ პორტრეტს, შინ რომ მერე ნამუშევარი ტქონია, იმას თუ მომიტან, მოვხებრებს გამოიფინეთო. როგორ-მეთქი, დაეინტერესდით, როგორ და ნახავ, თუ არ გამოიფინეთ. გალერეის დირექტორი სელოვნების, ნიჭიერი მხატვრების დიდი მოსიყვარული და საქმეში გავერებული ხელისაწინი მხატვრების დიდი მოძულე იყო. მის წინადადებას აღტაცებით მაინც არ შევდებებივარ. ორმა მხატვარმა ძალიან მიჭო შენი ახალი პორტრეტი — „ბალერინა“, თუ ერთ საათში მომიტან, მერე რომ ასე უსინდისოდ გემტრობას, მათა სერის გაყვარებინა... რატომ ერთ საათში-მეთქი! — შევასერ ერთ საათში შეიტყობო. დავუჭერე, სურათის მოსატანად წავედი. „ბალერინა“ სახარკო მანქანის ძარბი ფრთხილად დავაწვინე. მართალია პორტრეტზე კიდევ ვაპირებდი წამუშევებს, ხელებისთვის მოდელი დამარებული მყავდა, მაგრამ რაღას დავეცებდი, ოღონდ მტრების ჯაფი ამომეყვარა. სურათი გალერეაში მიიტანე და დირექტორს გადავეცი. მან სურათი კედელზე მოაყვდა და შიობრა — ბრწყინვალეაო. მაშინვე გამოიძახა დურგალი და უთხრა — სასწრაფოდ ჩარჩოში ჩახვიო.

მიხდა ისე, რომ სურათი, რომლის შესახებაც არაფერი იცოდნენ, მოაღიღნულად ნახეს კულტურის მინისტრმა, მისმა მთადგოლემ, სელოვნების სამმართველის უფროსმა, საგანმეურე კომიტეტის თავმჯ

ლოზარე — მხატვარმა, მხატვართა კავშირის ერთ-ერთმა ზღვიანმა და ფერწერის სექციის ხელმძღვანელმა, მადლიან დირექტორს სურათი დაუკლავია ერთი ცნობილი მხატვრის ნამუშევრების გვერდით. მხატვართა კავშირის მდივანს ჩემი სურათიც იმ ცნობილი მხატვრისა მკონებია, და უნახავს თუ არა, აღტყვეობით წამოუხატა — „Замечательная картина“ — მინისტრსაც, ხეცვებს ნამდივლად მოსწონებიათ „მადლიანა“. ფერწერის სექციის ხელმძღვანელი ჩემად გასულა და იმ მხატვრისთვის, რომლის ხაში, სურათის გვერდით ვყოფა ჩემი სურათიც, დაურგვია და მიულოცია. — იმ შემს ოთხ სურათში „მადლიანა“ ყველას სჯობიაო. — იმ მხატვარს კი აღმფიქვითო უსახუნია — რას მოდავო, ასეთი სურათი შე არ დასახატავსო. ამასობაში ყველაფერი ვარკვეულა — გაღვრის დირექტორს უთქვამს — შეუ ძალიან მომწონსო და იქ მყოფთაათვის ჩემი გვირგვინი გაუმხელია.

— ხომ ჰქავს დაუჯერებელ ამბავს — წამოიძახა სულივით.

— დაუჯერებელს არა ჰქავს, ვინც ჩვენ გვიყვინობს... ვუ „დირექტორს“ ერთმანეთის წაქეცა — დასადებით დაგვეყა...

— მაგრამ არა უნახავს... ხომ გადაუსხამს ცივი წყალი შენა მტრებისათვის გაღვრის დირექტორს რაკი სურათი მინისტრსაც მოეწონა, რაღას იხამდნენ? ბაიბაყს უთქვამს — გამოსავალი ყოველთვის არსებობს, საქმე ისაა, თუ იპოვინო, — შენიშნა სულივით დედამ.

— ცხოვრება ბრძოლაა... — თქვა სულივით, — საჭმე მხოლოდ ისაა, რა ხეცხით სწარმოებს იგი — საკარბით თუ არასაკარბით. ისე... დაითქო ბრძოლისა და შეხლა-შეშობლის გარეშე შეუღლებული იყოს არსებობა, დამერი ნიჭიერთან ერთად წარმოიშობ უნიკოსაც, ღამასთან ერთად მახინჯსაც! მართალია, უფრო ძნელია, როცა შინაურთან გინდებო შეპრობლება, მაგრამ კაცმა ყველაფერს უნდა გაუძლოს თუ ბრძოლას მიზანი აქვს და ეს მიზანი ფრჩხილისობება მანაც არის!..

— ერთი მიზანი, როდის არ იყო ბრძოლა, შეხლა-შეშობლა, შური, მტრობა?! სხვას რომ თავი დაეანებოთ, მარტო ამ ახი წლის წინანდელი, ენგრისა და დელაკრუას ჭიდილი თავიანთი მომხრეებთურთ რად დირს! ხომ ასეთი სურათი დაეცინატა ვლადარმა, მაგრამ ჩემს ზელოვნებას მაინც რამდენი გამოჩენილი ოსტატბა ჰქავს, რამდენი რამ დახმუნანინინავი შეიქმნა. მამ რაშია საქმე? საქმე იმანია, რომ ნიჭთან ბრძოლა ამჟამა, თუ ეს ვინმეს განურსახავს!

ვლადარს თავგადასავალმა მხოლოდ შატბია ჩააფიქრა და დაამუნჯა. მის შეგნებაში პირველი უბედურია შემხებევა ვერ დაძრდილა მეორე, ასე ვთქვათ ბედურებმა შემხებევაში. შატბია ჯერ კიდევ საკმარისად მომხადებელი არ იყო, ზოგი რამისთვის ფილოსოფიურია ახსნა ეპოქა და ამიტომაც უკვირდა, რომ იყო ასე მკაცრად გაპრობებული ეს ოსტირული მტრობა და ხიბულელი ნიჭიერებსა და უნიჭობებს შორის.

წმიდა ნინო ჭიჭების შეგება მოიხსოვო.

ჩემი სულიყო ვადღერძელოთ — თქვა მან და ჭიჭა ასწია — სელოვნებაში შევეცემა, მაგრამ ცხელურებაში კი მჭერა რომ გვეწება წარმეტება და ვსტყურებ ისე მოგვეყოს შენი ცხოვრება, შენს თავსაც გამოდგომოდ, შენს მოვეყავს!

— გამდლობთ სადღერძელისთვისაც და ვულას-დლობისთვისაც! — თქვა სულივით.

— ყველა შემხებევაში მოდერება მარტო სუტბს ჩვევია! ამიტომაც ტყუილი სუტბის იარაღი და მართალი — ძლიერისა. — მკაფიოდ, დინჯად, ხმადაბლა შენიშნა წმიდა ნინო.

— თქვენს თავს ასე ძლიერად ხივლით, ქალბატონო ნინო? — იციბია შენს საქმრომ.

წმიდა ნინო გაიღიმა.

— ვოველ შემხებევაში არა მსურს სუტბად მივლიდნენ, თქვენ რა, სიმაართლე არ გიყვართ? — სიმაართლე კი მიყვარს, მაგრამ მახელი ხივერული რა მამწისია? ჯერ კიდევ უსსოვარ დროში უთქვამს — სიმაართლის მოქმელს ესენი შეგასწული უნდა ვეღვდოს!

— ეხუნია რა მოგასწენო, მაგრამ ჭკუა... უკვეოდ და უდროო დროს ნააქვამი არც სიმაართლე ჭრის, არც ხივრეუ!

წმიდა ნინოს ყველა სულგანაბული უსმინდა, შეიძლება ზოგი არც იზიარებდა მის შეხედულებებს, მაგრამ ამ ქალბატონისათვის იმდენი თყო, ამიტომ გავმარჯვებული ყოველივის ის მანდა.

სულიყო სუფრის დანარჩენმა ვფერებმაც რივრი-გობით ადღერძელებს.

— ადღერძელობისა და კეთილი სურვილებისათვის მადლობა... — თქვა სულივით, — როგორც ვეღვის ნინო მამდამ ბრძანდა, შეიძლება ხელოვნებაში ვარსკვლავები ვერ მოეწვიტო, მაგრამ იმას მაინც ვაკვეყნებ, ვისაც ვარსკვლავების მოსაწყებებად ხელო მოეწვიტა, ფეხქვეშ „ნიადაგი“ არ გამოეცალაო! თუ ხელოვნების ნაწარმიტების შემქმნელი არა, სხვისი შექმნილის მარჯდომელი შევფასებელი მაინც ვიყო!

— თავს რაზე იჩივებ? — ვაკვირება ვლადარმა, — კრიტიკოსები ყველაზე ნაკლებად უყვართ!

— კრიტიკოსს გააჩნია, ჩემი ვლდარ! ერთი ეზოდან გამიტანინელ ნაეებს რომ მეორე, უკვე დასუფთავებულ ეზოში დაყრი, ეს რა კრიტიკოსობაა!

— მამაბიჭობის ხათირო ყველაფერი კვდება. — თქვა შენს საქმრომ.

— მამაბიჭობამ და პირფერობამ ქართული სუფრაც კი ღამის შემაბულოს. — გაითქრა კია, მაგრამ არ ვვინა თუ წამოსადგობდა ვლდარს.

— საკვირველია, ვისაც არ შია სწორედ ის რომ იმეტებს ზოლენ თავს ერთი ლუგმის გულისთვის!

— სიგლად რა, ჩვეულებად არ შეიძლება გვეყენებ? — დინჯად შენიშნა ვაკვირებულ სულივით წმიდა ნინო.

— ამ ჩემს სამადლობელში რაც მთავარი იყო ის კი დაშავიწყდა — შატბია, შენ რომ უყვრად წახვედი, კრებაზე ხიერი მერე ატყდა. ბოლოს გაეხსენი ფრწილებიც, და რისთვისაც სტიბენდა მოიხს-

ნეს, რასთვისაც ერთი ნაწილი მხატვრებისა მაკებ-
და, მეორე ნაწილი კი მაგინებდა — ვაგამდღვე-
კრებს წელან მოვასხენი — გამოფენივ ჩემი სახე-
ლით გამოტანელი ნამუშევარი — „მოხუცის თავი“
მე არ მგუთონის—მოქო. ამან ისეთი ალიაქოთი,
მიტემა—მოთქმა და ინტერები გამოიწვია, რომ რა
გოიხრა. თავმოდმარეს ზარი სამჯერ გავუერდა ზე-
ლიდან. წარბუნთ რომ ვერაფერი გააწყო, ზარს
აუტყობინებს ჩაქუთივ ურტყამდა მაგიდაზე, მაგ-
ნარ თქვენე არ მომივდებო... ვისაც ის ქანდაკება
მისწინდა, იმ წუთში შენი ნახვა აღმათ მილიონად
უღირდა. მეც ცეცხლი ისე შევუკოვო, ისე დაგახა-
სიათე ვარდენულდაც, შინაარსითაც, რომ მეტი
აღარ შეიძლებოდა... რომელიდაც ჩემმა მოთქულემ
და ხელოვნებამი საკმაოდ უკეთმა წამოაძახა ჩემი
შესამართით — ადვოკატი... — მე დინდა ვუბა-
რებე — ამ ქანდაკების ავტორი ჯერ ერთი უცხო-
ბიბ, მეორე — აქედან მაშინ შორს იყო, მესამე —
კავშირის წერი არაა, და რაკი ეს სამი ვარეშობა
სამყარისი იწებოდა ნამუშევარი არ გამოეფენათ,
მე ვიყარე ჩემი სახელით გამოიტანა იგი. რაკი ვა-
მოვიტო, ბრევეტი გამოიფენს გახსნამდე რამდენიმე
წუთით ადრე ზემად მოველიოვ, გამოიფენის გახსნის
შემდეგ ჩემი ვერით მოიხსნივ, მოთვალურებს რა
წარამარა ცეიხებოდნენ „ეს „მოხუცის თავი“ ვი-
სიათ“ მოთვალურებე წარამარა იმეორება ზემად
გვარს... ბერი მიდილია და მილოცავდა, მოგწონს
და გვიყვარს — როგორ გამოიფენის ასეთი ნამუ-
შევარი... ვინ რა იცოდა, თავს კი უუქმედი, მაგ-
რამ მადლობას იღუშალ შენს მაგიერ ვუხედი ცვე-
ლას, ვინ რა იცოდა, იმ წუთში რა რიგ მამარტება
შენი წარმატება. ბოლოს და ბოლოს მთავარი მაინც
ის იყო, რომ ქანდაკება მოეწონათ, ვისი გვარი ეყე-
რა, ამას დროებით, არა ქვინდა მინიშნობა...
ხალხი გამოიფენებზე ისე მივნივა ერთფეროვნებას,
რომ ოდნებ თუ რომელიმე ნამუშევარს სიცოცხლის
ნიშანწყალს შეატყობენ, გაოცებული ჩრებიან... მაგ-
რამ მე დარწმუნებული ვარ ომეადახილი თაობა
უსათოდ შეებრძოლება ამ ერთფეროვნებას და უნი-
ციტელობის ტრადიციას ასე რომ შატბია არაბიძის
სახელი მხატვართა ვიწრო წრეში დღეიდან უკვე
ცნობილი და იღუმალუბის შარაგანდელითაცაა მი-
სილი. ეს ერთი მხრივ თუ შევიწრობს ხელს აყადე-
შიამი მიღებისას, მეორე მხრივ უსათოდ შევიშლის.

— რა თქმა უნდა შეველის — დამეწონა ვლდა-
რის.
— აინებებს კაცი — რეჟისორი, ან მხატვარი უნ-
და ვაგამდო... განაგრძო წმიდა ნინომ, — ნაუნო-
ბობით მიიღებენ... ნაუნობობით დამოაგრებს უნად-
ლებს... საშვილო ვადსაცემენ დიპლომს, დანიწებს
კაცი ნაუნობობით რეჟისორობას, ან მხატვრობას, მა-
შინ, როდესაც ის ავტონომია ან ვეტერინარი უნდა
ყოფილიყო.

— განა ნამდვილი ავტონომია ან ვეტერინარობა
აფილია? წყნით შენიშნა სულიკოს დუდას, თუმცა
მის გვარში არც ავტონომია, არც ვეტერინარი არა-
ვინ ყოფილა რომ ამ სახებით გამოედო თავი.

— ადვილით, ვერაფერზე ვერ იტყვი, ან შეგე-
ლია, ან არ შეგდოლია! ეს არის და ეს. აკაცის შეფ-
ერი დავწერა „განთიადი“, მაგრამ არ შეგებო წაქე-
ცია კულა ღელანელი, სამაფროვლ ნეტარის ქუჩისას
შეველო წაქეცია კულა ღელანელი, მაგრამ არ შეეც-
ლი დავწერა „განთიადი“.

წმიდა ნინომ სულდაზე მყოფი ვადახედა და ჩი-
ცინა.

— ელდარ, თქვენ აღმათ გაგდონათ ძველად
ნათქვამი — პური შეპურეს გამოაცხობინე! ხომ ხე-
დავთ ჩვენს წინაპრებს რა კარგად ეხმოდათ მიწო-
დების ფასი. რა მოხდება იგივე პური რომ სექმის
უცოდინარმა გამოიფენოს? ვერ შექეში თუ ხელობას
ციონა უნდა, ხელოვნების სამსახურს კიდევ მეტი —
მიწოდება! ფირისმანი რომ ასე მოეწონს, რატომ
თუ იცოთ? ქოდა ხომ ხედავთ, ზოგი რამ უთქმელა-
დაც ვახედაბა! უშანივი რომ სცენაზე გამოიშდებოდა,
ჯერ ხმა არ ამოეღო, რომ უკვე ბუხუსებს ვაყარი-
და. ხმას რომ ამოიღებდა და უცნაური თეატრის თეო-
რი განბას შუკი მაყურებელთა ჩამხელებულ დარ-
ბაში შემოაშანებდა, მაშინ სულ ერთიანად ავა-
ცახედავდა. ამისი არც აწერა შეიძლება, არც მო-
ვოლა. ამს წინად სულიკო ვადახედა, ვინდა თუ
არა თეატრში უნდა წაიყვანო, ერთი შევნი გამო-
ჩენილი მსახიობი მონაწილეობს. სამი მოქმედება
თავზე ციფრალადახსმულითი ვიჯექი და ზემს
ცხოვრებამი ისე არაფერი გამაარებია, როგორც იმ
სამეტიკალის დამთავრება. იყო ტაში, მილოცვები, შე-
ძახილები, ფაღბი ღიმილით მოღრეცილი სახეები,
ყვავილებიც კი, მაგრამ არსად იყო ის ერთნეტელი
აი რა მოეცება, როცა მიწოდებულს ადგილს მო-
ხერხებული დაიტყვას... იფილი ასე თავზე ციფრალ-
ვადახსმულითი!

— რაც შეეცება თეატრს, ის ასლა სება პირ-
ციბებით ხელმძღვანელობს. — შენიშნა სულიკომ.

— პირიციბი დანიშნულებს ხელს არ უნდა უშ-
ლიდებს... თეატრმა უნდა გამოეფენოს, თელი
ფიცილობს, ავადლეობს, გაგიტაციოს... თქვენ კი
ცდილობთ მყურებელი დააბნოთ, თან გვიყვართ,
თეატრში ხალხს არ დადებს! არ იფილს — რალა
თეატრში დაიძინოს? ძალი შინ, თავის ლეიფში
ურჩენია. მე, რა თქმა უნდა, მიხეცებზე არ მო-
გახსენებთ... მოხუცი ვაშუის რომ კოიხულობს, მაშინ-
ნაც კი ეძინება.

— თუ ზემს შესაბებ არაფერი სწერია, ვაშუია მეც
კი მეკრის ძილს, მაგრამ ეს ხომ სიხერით არ მომ-
დის! — სულიკოს სიტყვებზე სულრა მთიარული სი-
ცილით აიშალა.

— კაცო, ან მაქლით, სამადლობელის დაღეცას...
სულიკომ ქევა ასწია, ცოტა მოხევა. შემდეგ ყველა
ტიქები დაყლილიც, განსაფრებულიც შეაბო და გა-
ნაერთი, — კიდევ ერთი და უკანასკნელი — ყველა
წმინდა შევეწიოს!

„ყველა წმინდის“ წაშორებულმა—წამებულებით
დანიარჩენებამე ტიქები პირთან მიიტანეს, მაგრამ შე-
სამხეზე მეტი არც ვიხს არ დაუღვავა. სულიკომ

უცხე თავში ხელები იტაცა, ჭიჭის სწედა და შიგ ჩატოვებული ღვინო სულმოთქმულად დალია.

ელდარმა და სულიკომ ეზოში სკამები ჩაიტანეს. ეზო მიუღ სივრცეზე სეთა ჩრდილებით იყო დიდ ზოლებზე გადახარული.

— შენს ეზოს არა ჰგავს, მადრამ, ეზო მაინც ეზოა.

— თქვა სულიკომ და აიწინიან შატბიას კიდევ ერთი სკამი გადააწოდა. მგვი და დედაბისი სუფრის ალაგებებს შეუდგნენ. დანარჩენები ეზოში ჩავიდნენ. წმიდა ნინოს რამდენჯერაც კი შესთავაზეს სკამი, არ დაჟდა.

— მიუღი სივრცელე ვხეივართ, ან ვუყვართ, ჩვენი შორეული წინაპრები კი სულ მოპარობდნენ. ჩემი აზრით სოფელში გაზარდილი ბავშვი ბედნიერია, ქალაქში გაზარდილი კი — უბედურია... თუ მიუღი სივრცელე რუსოს მიმდევარი არ იქნები, ბავშვობაში მაინც უნდა ტრიალებდე ბუნების წიაღში, რაღაც რომ გაგვეს ხელს საგზადა... სად მინდორ-ველი, ტყე, მთები და სად ქუჩის მტვრისანი ასფალტი, ბენზინის ნაწივით მოწამლული პავრით და რკინა-ბეტონის ჭურღმულში გამომწყვდეველი სული და ხორცი.

— მიუცე საუკუნის ქალაქი ცოცხლად მარხავს ადამიანს... — თქვა მუცის საქმრომ, — მაგრამ მაინც ამ სამარხებში გვიჩრდნება ცხოვრება. არა გვექონდეს მაინც სამოთხესავით აყვავებული კუთხეები კახეთიდან აჭარამდე, მესხეთიდან სვანეთამდე.

— ჩემი კარგი, მერე ვისი ბრალია? — იკითხა წმიდა ნინომ. — თბილისი მარტო დედაქალაქი ხომ არ არის, საქართველოს გულია! ყველაფერმა აქ მთავარია თავი. ლუდი რომ ლუდია, აჭაღას რომ გასცდები, ალბათ იმასაც ვერ იშოვი სხვაგან. ზოგისთვის ესეც კმარა, თბილისიდან ფეხი არსად გაადგას. მე უკვე აღარაფერს ვამბობ მიუღ რიც დაწვესებულეგებებსა და უმაღლეს სასწავლებლებზე. რა დასაფრთხილად კონსერვატორია ქუთაისში ყოფილიყო, სამსატრო აკადემია კი ბათუმში. ცხრა თვის განმავლობაში სტუდენტებს მიმეღი ნატურის ხატვა პაერზე, პლატზე მოუწოდდა. ვაგრამი კი უზარმაზარ კინოსტუდიას ავაშენებდი.

— რატომ უნდა გადაიტანოთ კონსერვატორია ქუთაისში, აკადემია ბათუმში? ბატყ ფეხს იტყა! — დინჯად ჩაერთო ელდარმა.

— მერე სად მივყავს ამდენი კურსდამთავრებული? — იკითხა სულიკომ. — ხომ ხვდაც, თბილისიდან არავის ფეხის მოცვლა არ უნდა?

— მაშინდა, თელავი ან გორი ვიღასთვის მიიტოვებ?

— შენ გორს ეხუმრები? — დიმილით გადახედა წმიდა ნინომ ძმისშვილს. — აკაკის მაინც არ ვთქვას.

გორი, გორი ქართლის გული, მეთაური ქართლისაო.

— აკაკის სტრინინები საიდანაა გაბნობს წმიდა ნინო?

— ჩვენ ყოტას ვვასწავლიდნენ, მაგრამ ისე ვვას-

წავლიდნენ, ახლაც ვვასხვავს, თქვენ კი გვიმარა გასწავლებს, დღეს ალბათ ისიც აღარ ვვასხვავს.

— მაგარი მართალი ბრძანებები.

— ან სხვა რა ექვთ ტყუილი, ბავშვობაში.

— არა, ყველაფერში მართალი ბრძანებით, მაგრამ სიმართლეს კი ზოგჯერ მიუღებელია, ან მწილად შეასარებელი...

აივანზე მგვი გადამოგვა.

— სულიკო, თუ სადმე მანქანა გამოჩნდება, მიავიციე ხმა!

— საით მიდიხარ? — ჰკითხა წმიდა ნინომ.

— ჯერ კონსერტზე, შემდეგ დაბადების დღეზე.

— დაბადების დღეს ვინ იხდის?

— ზემი თანაკურსელია, თქვენ არ იცნობთ, ნინო მაშინდა.

— ვინც ერთხელ ხეივანიდან არ დაბადებულა, ის ყოველ წელიწადს იხდის დაბადების დღეს!

— ესეც მართალია, ქალბატონო ნინო. — დაემოწმა ელდარი.

— შატბია, თქვენ მაგ ტანსაცმლით წამოხვალთ თუ... სულიკო თავის სასაფხვლო კოსტუმებს ვაგაცინებდა იყო...

შატბია წამოგვა.

— მგვი, არც კოსტუმების განაწივას ვაპირებ, არც კონსერტზე წამოხვალს, მივლობას კი წინასწარ ვიხდით.

— კონსერტზე არ წამოხვალ?

— მე ამ ცოტა ხანში სადღურზე ვაპირებ გასვლას. ომიდან დავბრუნდი, შინ არ ვყოფილვარ... არ შემიტოვებენ, მაგრამ არა მგონია ჩემი დაბრუნების გამო, წუხელ მაშინვე არაფერი დასიზრებოდა...

— თუ დაეხიზრებოდა რამე, ჯერ დედას, მერე მამას...

— დედა... — შატბიამ რაღაც უცნაურად შეხედა წმიდა ნინოს. — დედას ომის დროს თავი მოკლავს.

ამის თქმა და ცრემლით შატბიას თვალების აბრტყილება ერთი იყო. ამ ცნობას ყველა დემილით შეხვდა.

შატბია უზარადა იტყა სკამის საზურვეზე ხელებ-ჩაფრებული და ხეყვალმა გამსტრებული იცქირებოდა. იყოღა, რაწამს ქულოთებს ვასამამამედა, ცრემლები გადამოცივდებოდა. უცხად ის სულიკო-სვენ მიტრიალდა და სელით ქვემოთ, გასტყვილი-სავენ ამინმა, სადაც ყელსახვევის ბოროთავით მისდგდა მანქანას დაერაგნილი მტვრის კუდი.

სულიკო წინ წაფდა, ერთი ძალუმად დაუხტვინა და თან უცხო მძღოლს ხელითაც ანიშნა — აქვით ამოდი.

— ვინ არის, იყანი? — იკითხა წმიდა ნინომ.

— საქართველოში ჩემთვის უცნობი არ არსებობს, მაშინდა. თქვენ ის თქვით, მგვიმ თუ „ვილისი“ არ დავაწინა. მე-გო! — გამბით უხმო სულიკომ დას. მგვი მუცის აივანზე გაჩნდა, მოაჯირის ისე გადმოეკიდა, ეზოში მყოფთ კიდევ შევინდეთ, არ გადამოვარდესო. სწორედ ეს იყო ალბათ მიზეზი, შატბიამ

სამოღვე ნაბიჯით სსპლისკენ რომ გადაინაცვლა. — მანქანა უკვე მოქრის წასაფვანად, შენ თუ ხარ მზად?

— არა უნდას ერთი ორ წუთს დაიცდის! — მგვი სწრაფად მინ შეპარუნდა. სულელომ განსუ გიიხშიო შატბია.

— გამოფუნა დიხურა. „მოხუციის თავის“ რა ვუყოთ, გალურების საწყობში ხომ არ დაეტოვებ?

— წაივლებ, სულელო. — დაფიქრებაც არ დასჭირვებია, ისე თქვა შატბიამ.

— თუ გინდა ზემთან სახლში გადავიტან და ამ ცოტა ხანში, თუ მუშასტვითა ქალაქში ვეწვივით, მე ჩამოვიტან, შენ რაზე უნდა იწეალო?

— წალუბით მგე არ გამოიჭირდება წალუბა, მაგრამ ახლა ვინდა მოვცემა, გალურეა დაცემილი იქნება.

— ამქამად გალურეა გვიანობამდე ღიაა. ნამუშევრებს ხსნიან და საწყობში უხიდეხან, ხვალ ახალი ექსპოზიციის გამართვას იწყებენ. თუ ვინდა წაგიდეთ გალურეაში, მე დირექტორს შენს ნამუშევრებს სულწერილით გამოუარბიდე და სადგურში მიგატანინებ, ვაგრინი დავგინიანებ და მერე შენ იცი...

— შეიძლება, მაგდენიც არ გაწავალო, შენ გალურეიდან გამოიშატბიანიე და მერე მე ვიცი.

— რას ამბობ, შემასტვითა ქალაქამდე თუ არა, სადგურამდე მაინც არ შეგეშვებო ზემა წამოღებული ნამუშევრის მიტანაში? შსოლოდ ესაა, უფრო მოსახერხებელი რომ იყოს, ტომარაში ხომ არ ჩავედო ის თაი.

— მე შეონია აჯობებს. — დავთანხმდა შატბია.

სულელომ სწრაფად იპოვნა ხარდაღში ძველი ტომარა, შეიძროდ დაახვია და გახეთმი გახვეული შატბიას გადასცა.

ნახევარ საათში ყველანი წვიდ-წამოვიდნენ. ოქროყანაში მარტო წმინდა ნინო და სულელოს დედა დარჩნენ.

სულელო, ელდარი და შატბია ფუნეულოთრის ვაგონით ქვედა სადგურზე ჩავიდნენ და ზიტბის ქუჩით გეზი რუხთაველის პრისპექტისკენ აიღეს.

გალურეის წინ ვებრტოლა ძარბანი სატვირთო მანქანა იდგა, ზედ ახლა ფეიარზე ერთ მჭერიად მიერულ ათ-ათ სკამიან „მერებს“ აწყობდნენ უკანვე კლუბში გადასატანად. სულელო გალურეაში შეუძლვა შატბიას და ელდარს. სამივე დარბაზი გათიარდნებული იყო, იატაკზე ახლა ადვილად ვერ გაივლიდი. კედლებიდან ჩამოსხნილი ნამუშევრებით ისე იყო იქაურობა მოყენილი. მუშები სელოფენებს მაინცადამაინც არ დაგადდედათ; ხშირად არათუ ჩარჩოზე, თვითონ ტილოზედაც კი „უკაბედად“ აბიჯებდნენ ფეხს. ნამუშევრები საწყობისკენ მიჰქონდა. ელდარი და შატბია შუა დარბაზში იდგნენ, სანამ დირექტორის მოსაძებნად თვალსა და ზელს შუა გამქრალი სულელო არ დაპარუნდა.

— დირექტორი ახლაც ამოვა, ქვემოთ კაბინეტში რაღაცას ანგარიშობს. ძალიან გაუბარდა რომ

ვეთხარი „მოხუციის თავის“ ავტორი უნდა გაგეწონო-მეოტი.

სულელომ შატბია იმ დარბაზსკენ წაიყვანა, სადაც დღისით განხილვას ესწრებოდა და სადაც მისი „მოხუციის თავი“ იყო გამოფენილი. ახლოს ვერ მივიდნენ, იატაკზე დაწყობილი სურათებით გზა გადაღობილი იყო.

— შატბია, ხუთი წლის შემდეგ როგორ მოგწონს შენი ნამუშევარი?..

შატბია ნორცხვად ილიმებოდა, ახლა რამის თქმა კი არა, საკუთარი ნამუშევრისთვის ცქერაც კი ვუხერხულვებოდა.

— შე ახლა უფრო მიწინს. — ისე თქვა სულელომ, სიტყვებით რომც არ გაგეგონათ, მარტო კილო დაგარწმუნებდათ მის გულწრფელობაში.

— რას ამბობ, — წამოიბახა ელდარმა, — ეს რომ სადმე მიწინს ჩამახებული პლაკეტის ნაწარგევებით ვიპოვებო, ძველ დევიპტურ პორტრეტებსე დახლა არ დაეყენებდნენ, მჭედვე სულელო, რა საიყრად ვფიქრება ჩრდილი სხებზე, ფახალახის ნაწარგევით თავზე გადაფენილ ნაჭერს ქვემოთ შეზღის გასწვრთ, თვალის ფოსოებსა, საფეოლის ჯამბივით ჩიარმავებულ ადგილებსა თუ შეწვეულ ყებებსე ვებებს ფოსოებივით სიღრმეებსა სატვირთვით დამუშავებულს რომ არა ვაგე?

— არც დამიმუშავებია, — ამოილო ხმა შატბიამ.

— ჭაბუე წერის გასწვრთ ქვა რომ ჩამოვამტვრევ, ლოყის ადვილას ამოხურეულ ქვის ნაწილს ზემოდან, სამგან მოსაცელებით, რუანის სახარახისს ჩაქუში დაგეკარი და როგორც ხედავთ, ახე ვინდა ლოყის ადვილას ვე დრე, ასევე გამოიხილეს საფეოლის ფოსოები. ცოტა ვერინმალის თავებთ გადავასწორე და... — სანამ შატბიას საოქმელს დამოთავრებდა, ხმამაღლა ლაპარაკბა და ფეის ხმასე სხებთან ვრთად მარცხნივ რომ ვახებდა, დაინახა უფრო მამაკაცი უახლოვებოდათ, თან შუშებსა და გალურეის თანამშრომლებს ვანკარგულეებასა და შენინებებს აძლევდა. ეს იყო კვერცხის მოყვანილობის, პირბახე, საოყრად მხებელ წარბებიანი და ცხელ ტურბიანი მსუტანი მამაკაცი. მარცხენა, როგორღვე თითვეგამეშვებული ხელა, დროდადრო პირთან მიქონდა ჰაბირისის მოსაწევად. თვალდ სივარტრის ნამწვი თითვები არც კი ჩანდა.

მოახლოებულ გალურეის დირექტორისკენ სულელომ მარჯვედ უხიბგა შატბიას და თან დააკოლა — იცნობდე გალურეის დირექტორსა და ხელოვნებათმყოფლეს — ზოფერიას.

— ეს თქვენა ხართ, არაბიძე?! — ამ ნამუშევრის ავტორი? დიას... მომწონსო, რომ ვითხარაო, ცოტა იქნება. ასე, ჩემო კარო, ზოგი სახელოვანიე ვერ ამოთვრებს თავის შემოქმედებას, თქვენ კი დასაწყისშივე ამდენი გავიბედავო! რა თქმა უნდა, ბევრი ვერ გაგიგებს, უფრო მეტს შეწერდება, მაგრამ, ნუ შეეშინებებოთ!.. თქვენ ჯერ შეიძლება კატის ხელა იყოთ, მაგრამ მალე ალბათ ჯოქივით ავიტრტანს ხელოვნებაში..

შატბია უხმუნდა. ჭებით გაბრუნული და სხარულით მიყრალი ბავშვივით იღიმებოდა.

— აგერ ელდარს რა დღე აყარეს, მაგრამ, — ზოფერიამ ბეჭეზე ხელი შემოკრა ელდარს, — ბოლოს მაინც ეს დარჩა გამარჯვებული...

— თქვენ რომ არა...

— მე რა... მის აქ რისთვის ვარ, ჩემო ელდარ! მართალია ზოფერის ისეთ ნამუშევარსაც ვვიღებ ამ კვდელზე, რომ პირდაპირ გული მერგვა. რას იხამ ხომ იცო, შამანურის ბარლიყივით აქვს მიყრული „წამყვანის“ სახელი, მაგრამ ვინც მიაკრა, არც იმან იცის, არც „წამყვანმა“, საით მივიღამ! საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში ყველას თანაბარი უნაბეზარი მივცა მხატვრობაში. ამით ისარგებლებს უნიჭობმა და ისინიც აბუნდნ საერთო ფერბულს...

— ვვლავზე ვერ იტყვი, პატრონ ვევენი, მაგრამ მე მგონია მაც „წამყვანების“ სამი მეთხედი ჩიხში მაცყვებელი დავანგული ორთქლმავალივითაა! — შეინიშნა სულიყომ.

— ორთქლმავალი გართად მაინც გამოდგება, იმათ სურათებს და ქანდაკებებს რაში გამოიყენებ?

— ასაღებენ კია და შენ თუ გინდა გადაადდე.

— რომ ვერც გადაადდე, ვევა ცუცხლი! სულ მე მაყრია ძველი ინტერტარით.

— გასაღებს ნიჭი კი მოყვია ღმერთს შავათოვის.

— მოჯადოებულ წრეში ვართ მომწვედველი! — გასასვსავა ხელები ზოფერიამ. ა, ზომ ხედავ ამ ტილოს, რა შვილიყა — Гадюца! — თქვა დირექტორმა, — მაგრამ ნახე, ამ დღეებში რა ქებას ამოიკითხავ, ან მოისმუნ.

შატბია გაკვირებული უხმუნდა გაღერების დირექტორისა და სულიყოს შეინშენებ. თუმცა ისინი ნახევრად ხუმრობის კლთით ლაპარაკობდნენ, მაგრამ ამგვარ ხუმრობაში სინარტულ უფრო მეტი იყო. შატბიამ სულიყოს უჩერკულა:

— ელდარს სურათს ვერ მაჩვენებ?

— შატბონ ვევენი, — გადუღლაპარაკა სულიყომ გაღერის დირექტორს. — არაბიძებს ელდარის სურათის ნახვა უნდა.

— თუ მუშებს საწყობში არ ჩაუტანიათ...

სურათი დარბანში აღარ აღმოჩნდა. ელდარს გული დაწყდა, რომ მისი ნაწარმოები შატბიამ ვერ ნახა.

— ხეალ თუ შემოივლი, გამევენბთ. ასლა სურათები ვრთმანებზე უწყსრიგოდაა მიწყობილი...

— ამაღამ მივდივარ, პატრონ ვევენი.

— რაყა ჩამოხვალთ, ან ჩვენთან ნახე, ან აგტორთან, ბინაზე, თუ მანამდე არ შეიძინეს.

— ჟერ განა რამდენი სურათი მაქვს, რომ ზოფერითივით ვვლადფერი მივყოფ-მოყვიდო, რაც მანადაა...

— მართალი ხარ, მაგრამ, — ვევენიმ ცალყმად გაუღიმა ელდარს, — ასლა ვინ მსჯელობს აგერ შენს მეტაი...

— ეინმე ზომ უნდა მსჯელობდეს! თუ არა და რაღა საწყობში დაობდეს, ან სადმე მიყრუებულ სას-

ტუმროსა თუ სასადილოში ყვიდოს... ისე ჩემის იყოს, არა სჯობია?

— გასაგებია. — თქვა ვევენიმ: *არა, რაც უფრო კარგია, მით უფრო ძნელად იმეტტეს, კაცო, ყვეფს, ნუა ხელდასეს...*

— გამაინია, ეს ჩაუვარდება ხელში, პატრონ ვევენი, გასამხროვარ ქალიშვილივით.

დირექტორმა ბოდიში მოიხანა და მობირდაბირე დარბანისაკენ გაქანა, სადაც მუშებს ერთი ყაყანი ქქონდათ ატებოლი, ყველაზე დიდი და ყველაზე უსუსური სურათის ჩამოღების თაობაზე... სულიყო დირექტორს გააკვია, შატბიას „მოხუცის თავის“ წადების თაობაზე მივლამპარაკა. დირექტორი თან სულიყოს უხმუნდა, თან მუშებს რჩევას აძლევდა, სულიყოს რომ მოუბრუნდა, — ასანთი თუ გაქვს პაპირისს მოივიდიყო, ისიც უთხრა — კი, პატრონ, წადილის არაბიძემ თაყისი ნამუშევარიო, გააბოლა თუ არა, ისეც მუშებს მოუბრუნდა. სულიყოს აღარადფერი უთქვამს, ჩქარი ნაბიჯით შიამურა შატბიას და ელდარს „მოხუცის თავი“ ტომარში მადეს, თავი მოუყრეს, შატბიამ და ელდარმა გარეთ გაატანეს. კიბის ბაქანზე მოჩვენებასავით გაჩნდა ნანა, შატბიას ჩემოღანი გაუწოდა.

— თქვენ ზომ დავაფიქვინა წადება, მერე სულიყოსაც ვუთხრა, მაგრამ ადრე იმას გასტანდა ჩემი ნათქვამი იმ ალიაქითში... აღარ ვიყოფი რა მქენა.

— ბოდიშს ვისდი, ქალბატონო ნანა, რაზე წუხდებოდით, ზომ არ დაიკარგებოდა...

— დაკარგვით, არ დაიკარგებოდა მაგრამ, კაცო რომ რამეს მოგაბარებს, სანამ არ დაუბრუნებს, ვერ მოისვენებს...

— არ შეგონა თუ ასე შევამუშებდათ ეს ჭეყინი ჩემოღანი.

როდესმე აღბათ შევბლებ სამაფიერო პატვისცემას...

— განა შავიტომ გეუბნებით...

— წავედი! — ტეჩიდან შემოსძანა სულიყომ ნანასთან საუბრით გართულ შატბიას და იქვე კვდელს მიყრუებულ ელდარს.

თვალსა და ხელსშევა გამჭრალ სულიყოს გერძო მანქანა უშოვნა და ჩქარობდა.

შატბია დემუშვილობა ნანას, მარჯვენა თავისუფალი ხელი ტომარს ერთ ყუფას ჩაავლო, მერევე ვერო ელდარს მთვლილ სელში და კაბებზე სწრაფად ჩაარბენინეს ეს მძიმე ტვირთი. წინასავარტულზე, მძღოლის გვერდით დადეს იგი, თვითონ კი სამიფენი უკანა სავარტულზე მოთაქნდნენ და მანქანაც დაიძრა.

— საით? — იკითხა მძღოლმა.

— სადგურისაკენ. — მოუთხ სულიყომ.

მანქანაში სულ ბოლოს შევიდა სულიყო, რათა მანქანაში მარცხენა კუბეშიმე დავკავებინა აფილი. შუაში შატბია იჯდა, მარცხენა კუბეშიმე ელდარი. სამიფენი დუნდნენ. სულიყო გაჭყაცვებთ იცქირებოდა მანქანის ბოლომდე დამწულ ფანჯარაში...

— ბიჭო! ხედავთ რა გოგო მოდის... — ეს ისე უყრდა წამოიძანა სულიყომ, შატბიამ და ელდარმა გონს მოხვლა ვერ მოასწრეს დროზე მოყრათ

თვალი იმ გოგონასთვის, მანქანა უკვე შირს იყო წასული...

— მაინც რა იყო ისეთი შენც კი დაგაფთხა... — თქვა ვლადარმა.

— ელდარ, კვიცი გინახავს?... აი, სწორედ კვიცივით იღვა უცნაურად მაღალ კანჭებზე... შავ-შავი, ირიბ ტრილიანი თვალები, ცხენის ბუასავით გამლილო და უკან გადაფრენილი თმა... რა ვიცი, ძალიან მიმეწონა... — სინანულით იქნენ თავს სულიყო...

— რაც არ უნდა მიჭო, ჩაცმულს მაინც ვერ ვინდობი!... ჭალი მარტო პლატუნა ნადი... ეს ჩინებულიად იცოდნენ ბერძენმა მოქანდაკეებმა.

— შენც თქვა, რა... ბერძნულ ქანდაკებაში ჭალს შეადლება პროპორციები კი ჰქონდეს კლასიკური, მაგრამ მაინც მსუქანი ჩანს... მე ვგვიპატვლებს გემოვნებას უფრო მაღლა ვაყენებ...

მძლოლი თან გზას გასცქეროდა, თან ჭაბუკებს ჰკიდებდა ხოლმე თვალს საჩუკეში რიგრიგობით, თან სიამოვნებით უსმინდა მათ ლაპარაკს, რამდენჯერ დააპირა კამათში ჩაგრვა, მაგრამ ოდითკი, ამ საინტერესო კამათს ბოლო არ მივუღო ჩემი გამოცდომების განხარებებით; ძლივს ახერხებდა დანახვ კბილის დაჭერას, არ ნანობდა რომ საქმეში არ ჩაერია.

— ჭალების გამოსატყავ რა მოგახსენით მაგრამ, — წამოიწყო და უმაღ შევფიქრებდა შატბია, — ისე კაცმა რომ თქვას, მეც რამდენჯერ შეგიყვარია — რატომ აფრენებ ვევაბტვლებზე მაღლა ქანდაკებაში ბერძენებს... თან გამხეობს მემონოდა, ხასხაციოდა და ურეცად არ მოგეყვებოდი ვინმეს... ამ წლებში კი, ევროპას რომ ცალი თვალი მოგაქვდა, ეს რწმენა უფრო გამომტყავა იქ ნანახმა. თვითონ როდენიც კი ბევრ რამეში ვევაბტვლ რესტატეს უფრო ჰკავს... შეიძლება უკვე მოიღვი?

— რაღაც არ მჯერა... — თქვა სულიკომ. — იქნებ იმიტომ რომ ამ თვალსაზრისით როდენისაოფის არ შემიხედია.

— რა მაგისი პასუხია, წილან სადილზე ვლადარმა რომ თავისი ჟვარდების სურათი დაგვისახტა, მე უნებურად როდენისეული ბალზაგის ისტორია მომიგონდა. ელდარ თავისი „მსახიობი ჭალის“ მიღების ამბავს ყვებოდა, მე კი ბალზაგის მონუმენტი მედგა თვალწინ... რა ბრძოლებს, რა ლანძღვას, რა დამვირებას არ გაუძლო როდენმა „ბალზაგის“ გულისთვის... როდენის ერთ ამსახავს იცი რა უთქვამს, რაღა მას ვქომაგებოდა? — განა პარიზის ლეონისმოხელის ტბამარი დიდებულად არ უარის ახილული, ცაში? მაგრამ მოუხედავად ამისა განა არ მოიპოვებთან ძაღლები, რომლებიც მას ფუნდამენტს ბილწავენო. ეკ... ერთი მაგისთანა ქანდაკება რომ გამაქუთებინა...

— შენ ვის გამოაქანდაკებდი?

— მე, სულიკო? — იკითხა და დაფიქრდა შატბია. — ძველი ვადასაწყევტია, მაგრამ... ალბათ, ვაგა-ფიშაველი...

— რუსთაველს, ანა?

— იცი, რა ვლადარ, ჯერ ერთი რუსთაველის ეპოქა ჩვეფრან უკვე შეტანამტად შორსაა, ამიტომაც „ვეფხისტყაოსნის“ დამწერი კონკრეტულად ძველი

წარმოსადგენია. მისი პორტრეტი რომ დაჩრქოლოვო, შეიძლება ისიც ვერ დაგვაჯერებდა რომ გზარმ განაოცრად სრულყოფილი ქმნილებაა... ამაღმანის მიერაა დაწერილიო, მაგრამ იძულებულად იქმნებოდა დაგვაჯერებინა და სინამდვილეს შერიგებოდი. ახლა როგორ გინდა ისეთი სახე შექმნა, ხალხმა შენი ფანტაზიის ნაყოფი მისი გენიის გამოხატულება დიამისი ანა, ეს შეუძლებელი მგონია, ამას როდენიც ვერ შესძლებდა, იქნებ ვერც მიქელანჯელო...

— ვევაბტვლი პორტრეტისტები? — გამომწვევი ირონიით იკითხა სულიკომ.

— ვევაბტვლები? მისი თანამედროვეები რომ ყოფილიყვნენ, მაშინ იცოცხლდ, მაგრამ ვევაბტვლებმა მეც რომელი პირიფრესი პორტრეტი დაგვიტოვეს მათზე რა საუკუნით ადრე რომ ცხოვრობდა? ისინი მარტო თანამედროვეების სულის და ხორცის განაოცრად გადამიყვამს ჯადოქრები იყვნენ...

— კი მაგრამ ბალზაგი, რა, როდენის თანამედროვე იყო?

— რა თქმა უნდა, სულიკო... როდენი ათას რვაას ორმოც წელსაა დაბადებული... ბალზაგის გარდაცვალების თარიღი არ მახსოვს, მაგრამ ორმოციან წლებში სიმ ყოცხალი იყო?

— ბალზაგი ათას რვაას ორმოცდაათ წელს გარდაიცვალა...

— ნამდვილად გასსოფს, ელდარ?

— მე ასე მახსოვს, შეიძლება ერთი წლით ადრე, შეიძლება ერთი წლით გვიან...

— კიდევაც რომ არ ენახა როდენმა ბალზაგი, იმდენ მხატვარს ჰკავს სიცოცხლეში დახატული და იმდენი ფოტოსურათი აქვს გადაღებული, რომ დეტალურადაა ფიქსირებული მისი გარეგნობა!

— და მაინც, სულიკო, ვასაოცარა! არა ჩანასატყვისა და ფოტოსურათების მიხედვით, არამედ მისი შინაგან ბუნებასა და ხასიათზე დაყრდნობით, შენძლი მიყვანა როდენს თავისი მონუმენტი.

— ერთი, არ დარწმუნელიყო ის ჩანასატყვი და ფოტოსურათები, ვნახავდი, როგორ შექმნიდა როდენიც კი მაც მონუმენტს, — თქვა სულიკომ.

— შეიძლება ვერ შექმნიდა... შევფიქრებდა შატბიაც, — მაგრამ, შენ წარმოადგინე ბიბლური მოხეს სურათი რომ ჰქონოდა მიქელანჯელოს, იქნებ წინასწარმეტყველის დიდებული ფიგურა მაშინ ვერც შექმნა, იქნებ სინამდვილეს ხელიც შეემალა ასეთი აღმადრწენისათვის...

— საქმეც ვე არის, თუ როდისმე მიქელანჯელი გვეყოლა, ნახე თუ რუსთაველს დამაჯერებლად არ გამოვიძებრწავს, ნახე თუ არ ჩაუდგამა მისი პოემის სინამდლე სულს იმ ქანდაკებას!

— შატბიაც მართალია, შენც მართალი ხარ სულიკო! — სიცოცხლით თქვა ვლადარმა და სადგურის შენობის წინ შეჩერებული მანქანის კარი გააღო.

სულიკომ ელდარსა და შატბიას პერონზე განსავლელი ბილიეები უყიდა.

— შენ? — მიუბრუნდა შატბია სულიკოს.

— მე... ათ წუთში გაუნდებო.

— ბილეთი არ უნდა ვიყიდო?

— ბილეთზე იმხელა რიგი იქნება, ორ დღეს მოგვიწეს ღვიძმა...

— მამ რა ვინა?

— ყველაფერს გაგიგებ... — და სულიყო ახლა თვალსა და ხელს შუა გაქრა.

შატბამ და ვლადარმა რომ მიიხედ-მოიხედეს და სულიკოს თვალი ვერსად მოერეს, ერთმანეთს გაეჯერებინათ გაუღივს. ტომარას ყურებში ხელი ჩააფლეს და პერონისკენ გააქანეს. მაგრამ პერონზე არ გაუშვეს, — მატარებელი სამი საათს შემდეგ გადის, დარბაზში მოიყვადიო. შატბამ და ვლადარმა ისევ გასაფლვლთან ამჯობინეს მოცდა. სულიყო აქ უფრო აფილად მოგვანებნო. დაახლოებით ნახევარი საათის შემდეგ სულიკო გამოჩნდა. შორიდანვე ახსვილი ცვრით ანიშნებდა შატბასა და ვლადარს — „ბიჭიაო“.

— იშორე ბილეთი? — იკითხა ვლადარმა.

— ბილეთიც არის და ბილეთიც ბიჭია-შეთქი ხომ გვეხებოდა! ეკუთრებული პლაკარტი, რბილი ვაგონი! — თუ ვაგონი ხარ წადი და საერთო ვაგონში დასაჯდომი აფგილის ბილეთი დაითრიე...

— შენ რომ ხარ, ხარ, სულიყო, ეს ჯერ მარტო მატარებელი კავშირს არ ესმის.

— მაგათ სეირსაც გაუფრებინებ!

— შენ იმ შავ-შავ მელკის უფრთხილი.

— რომელ შავ-შავს?... იმ უნიჭოს?

— მეტი, რა დიმილით იცხს შეშფეხება!

— გასაოცს, ელდარ, შეშაბირი რომ ამბობს, მგონია „ამლეტში“: ბოროტ გასს დიმილი არ გაუტყრდებაო. სწორედ მაგანუა ნათქვამი.

— ალბათ ვინმე გაფლენიანი მფარველი კაცებს...

— მფარველების და კარიერისტების შესამართოთა ნათქვამი — ნიჩბა ნე ვინო პოლ ლენოი ასე რომ ერთხელაც იქნება მავისთანების მფარველსაც დაუშვებენ კასრათ...

— ეე კი შეიტყნს ამასობაში ქონებას და, შენ იაკვი ცოც ქაბუე.

— ცოც ქაბუე ჯდობა ისე ხაზინელი არაა, როგორც, ქონება — მისვეტილი, მაგრამ ხელოფენებაში წაყვებული და სიყოფბღემივე გაბითურებული ცრუშეშოქმედი!

— შატბამ! — სიცილით მიუბრუნდა ვლადარი, — მგონია სულიკო მართალი უნდა იყოს!..

— ცაშდე მართალია! — დინჯად შენიშნა შატბამ.

სულიკომ მარცხენა ხელი ბეჭებზე შემოკრა შატბას, მარჯვენათი კი ბილეთი გაუწოდა.

— აქ რატომ მულოდებოდი?

— პერონზე არ გაგივიშვს, მატარებელი სამი საათის შემდეგ გადისო...

— კიო. მამ რა ვინა?

— იგი, რა? — წამოიწყო ვლადარმა, — მიდი სადმე ახლოს სასაფხულო კინოში შევიდეთ, ბოლო სენაში თერთმეტის ნახევარზე იწვიება.

— შენა წინადადება ნამდვილად მომწონს. — თქვა სულიკომ. — მიდიო ამ ტვირთს შესანახ კამერაში ჩავუბნოთ...

სულიკომ და შატბამ ტომარაში ტვირთი შეისინას კამერაზე მიიტანეს. შატბამი მთავრებული ტვირთის ქვათარი და მატარებლის ბილეთსაც კი აიღო. შატბამი შეინახა.

— სულიკო რომ არ დამაინფიცეს, მატარებლის ბილეთში რა მივიცი?

— რას მიცემში, უფასოდ გამიფართვი, მარტებს.

— ხუმრობა იქით იყოს...

— რას ბავშვობ, შატბამ, ბილეთს კი არა, დემეროს რომ შევხვეწნიოდი — შატბამა არაბიზე ოღონდ ომიდან უხვებელი დაბრუნე და ვაგონს ვუყიდო, ხომ უნდა შევხარულებოდა? ახლა ვაგონის უფასო გადაღწერი და დემეროს მადლობას არ უნდა ვწირავდე ასე იაფად რომ გამოიფიქრა?

— ელდარიმა ხმამაღლა გაიციხა. შატბამსაც გაედობა.

— ქვე იგი, ვალში ვარ, არა? — გაიციხა შატბამაც.

— დემეროთან კი, მაგრამ ჩემთან არა. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, საქმეა თუ არა, ერთი ქანდაკებით ორმა გავითქვით სახელი. ახლა შენც გიწინებენ, მეც...

— სულიკო, რა სეირი იქნება, შატბამს რომ გამოუფენენ ამ „მოხუცის თავს“.

— მანამდე ბევრი წყალი ჩაივლის, ვლდარ, — შენიშნა შატბამი.

— მართალი ხარ! წყალნი ჩაივლიათო, ისე „ჭვიშა“ კი დარჩება, კოდა მაშინ რომ ადგეს და ახლა შატბამი გამოაცხადოს, ეს „მოხუცის თავი“ ჩემი კი არა, სულიკო დიასამიძისათა...

სიცილ-მარხართი ამ სამმა ახალგაზრდამ ქუჩა აიკოო... ყველა გამლეულ-გამიშვლელი ახლა მარტო მალევე ცხედებოდა...

— ხომ უნდა გავწინოთ ლუკმა და თავსატეხი ჩვენს მძინარე შუთონსაგვებოთ მიხვებულ ხელოფენებამცოდნეებს — იყლიონ — ვისია „მოხუცის თავი“... — თქვა სულიკომ.

— მავას ყველაზე ვერ იტყვი ელდარ. — დამაჯერებლად ჩაურო შატბამი. — ერთი-ორი კაცი მაინც შეიძლება დასახელო, კულტურული, ალღოიანი, მხოლოდ... გაბედულება არ ჰყოფიოთ.

პლესანოვის პრესპექტზე, სასაფხულო კინოში სენასი უკვე დაწყებული იყო, ბილეთები კი მთლიანად გაყიდული. სულიკო მაინც არ მოეშვა უკვე მავრად ჰაქეტელ რეინას კარს, ხანამ შორივებს დირექტორი არ მოატყბინა. სულიკო პირადად იფრებდა მას, და შორივებს პატარა ბარათივ გაატანა. დირექტორი ლოგში იჯდა. უკვე ხუთჯერ ნახული სურათით ახლა იხდენად არ იყო გატაცებული, რამდენადაც სენასზე შემოსულ ლამაზ ნაცნობთან საუბრით. დირექტორს დაებატყბინა, სულიკო დიასამიძე და მისი აშანაგვები ახლაც შემოიყვანეთო. სულიკო შორიახლოდან დარდინანდულად შეესალმა დირექტორს და შერი თავის აშანაგვებთან შორივებს გაყვა, რომელსაც რიგებს შუა უკვე ჩაედება სამი სკამი. ის იყო დასრულდა ომის დროინდელი ქრონიკის ჩვენება და დაიწყო სურათი. ტიტრებს ბევრი ხმამაღლა კით-

ზუღობდა, ამიტომაც ყურანზე სატკტულო წარწერის გამომჩინებასაც გაიხმა ურთობლივი ზუზუნები — „Иустешество будет опасным“.

— იცო, რა სურათია!!! — მიუბრუნდა წინა სკამზე მჯდომი სულიკო შატბაბს.

— შე უკვე ვნახე — თქვა ელდარმა. — მართლა კარგია...

სურათის პირველივე კადრებში დაარწმუნეს შატბაბს ასეთი შეფასების სისწორეში.

ნა — ვინც შენ ვიცავსო... — მაგრამ სიტყვა აღარ დაასრულა, შატბაბამ ბეჭემში რომ უბიძგა, აღარ შეტრუნებულა.

— ვირიე კი შეიძლება უფრო გიყვარებენ, ვიდრე მავისთანა გაგიერებული, — ცხარობდა პერონზე გაქრებული მინავალი სულიკო.

— რა უნდა, ევ ერთია, მაგის წინ კი ათი ათასმა კაცმა უნდა ჩაიაროს, — შენიშნა შატბაბი, — ყველას თავაზიანად ვერ მოეპყრობა.

— კი მაგრამ, რა ვუთხარი, თუ ძმა ხარ?... ჩვენ ორს პერონის ბილეთი ევაქებს, მაგის კი სამგზავრომეთი — შენზე რომ მივითხოვ, ვითომ რატომ არ უნდა დავუჯერებინა, რა ბავშვები ჩვენ ვუნახა?... — ევ განა იმას უკურებს ბავშვი ხარ, თუ მოხუცი გიჭირავს თუ არა ბილეთი ხელში!.. — უსნიდა შატბაბი სულიკოს.

— რომელი ვაგონია, შექცევი ეს მუხუთვა, აბა მოდიო, ბიჭებო, თუ აბლა ვაგონის გამყოლებმაც არ აგვირიო! — თქვა სულიკომ.

ვაგონის გამყოლი, შუახნის ქალი, თავაზიანად შესვდა ტაბუკებს. ბილეთი გასწავა, ადგოლი ჩაიხიშნა. შატბაბი პირველი ავიდა ვაგონის კიბეზე, სულიკომ და ელდარმა ტვირთი გაიტვირთეს ასწიეს სვერდის სიმაღლეზე, კიბის ბოლოსაფუტურიდან თითქმის თავდაფრას გადმოვიდებულმა შატბაბი ის ცალი ხელით ღონიერად დაითრია, ტალამში შეიტანა, ბიჭებიც მიყვანენ.

ტალამში სულიკო დაწინაურდა, ყველა კუბეს კარს დაუთიბავად აღებდა, თითქო ვინმეს ეძებსო, მაგრამ ეს მისი ჩვეულებრივი ცნობისმოყვარეობა იყო. შეითხოვ კუბეში, უნაი მგზავრი უკვე მოსულიყო. ვიღაც მოხუცი კაცი დასჯარასთან — ოფდა.

— შენი საწოლი ეს არის. — თქვა სულიკომ და მარტინზე ზედა საწოლს ხელი დაკრა. — გიყვარს მალდა წოლა?

— აბა დაბლა? ქალი ხომ არ არის? — გაიყინა ელდარმა. ტვირთი შატბაბი შემოიტანა. მერე სამივენი მიუბიძგნენ და ტომარაში გახვეული „შომუყის თავი“ საწოლის კუბეში ფანჯრის მხარეს დადეს.

— ბაღში არ დაგჭირდება. კონდექტორი რომ ღლივინ შემოიტანს, ზედ ღუბები მიაფრავ და მისხვე თავი.

— შენც კიი რამეს ურჩევ, — ჩაერია ელდარი. — ხომ დაუბუდა თავი, — მოდი ევ ტვირთი, კარს ზემით ბარის შესანახში გადავიტანო.

— მართალი ხარ! — ეს რჩევა სულიკოსაც მოეწონა. — მაც საწოლს შენი ტარის სიმაღლეც ეყოფა შატბაბი. ე მანდ რამე არ მოხდეს, შატბარბული რომ წავა, კვამ შეიძლება სულ ხტუნვა დაიწყოს...

შატბაბი ხმას არ იღებდა. რასაც სულიკო და ელდარი ვუბნებოდა უსატყვოდ ვიანხმებოდა. ფუხსაცმელი გაიხადა, ზედა საწოლზე შეუბუქად შესტა და მუხლებზე წამოთქილმა სცადა „შომუყის თავის“ გადატანა კარის ზედა უკრედში, მაგრამ ვერ შესძლო, თუქი საკმაოდ დაიძაბა. ელდარმა მოხუციან ბოღიში მოიხადა.

კინოსკანის დამთავრების შემდეგ ხალხი რომ წამოიშალა, გასასვლელი ურთაზოდ გაიჭედა. ამდენი ხალხი გასვენებაში თუ მოიარის თავს... ქალი და კაცი ერთმანეთშია ათეული, არაგინ არავის გზას არ უთიბოს — მყვრადი თითქმის წინ მიმავლის ზურგზე აჭედი მიბიძგინა და ასე ნელი რწვეთი მოიწივს წინ ეს უსწორმასწორო მწყობრი. შატბაბს, სულიკოს და ელდარსაც სხვა გზა არა ქონდათ, ღინჯად მიფეხბოდნენ ხალხის ტალღას... ქუჩაში რომ გააღწიეს, მამინ კი ჩქარა ნაბიჯით გაემურნენ სადგურისაკენ... შატბარბლის გასვლას სათილა ადგადა...

— რას ვაუბრებულხართ. ბიჭებო, არ მოცუწონათ სურათი?... იციოთა სულიკომ.

— მაგის ამბიწონება შეიძლება, სულიკო?!

— ელდარი მართალია, თქვა შატბაბი — მარტოს ერთი, კუნაში დუვლის სცენა რად დირს! მხოლოდ ინდივიდების აგრესულობა და მათი ნასროლი ისარი, რომ მიზანს არ ხედება, ვერ დავიჯერებ...

— რა ვერ დავიჯერებ, — შენიშნა სულიკომ, — ყველა ნასროლი რომ მიზანს ხედებოდას, ვინდა დარჩებოდა ცოცხალი ქვეყანაზე!

— მაინც, რა იყო, რითერ ესროლა რინეთ კიდმა თავის მისისხლზე! — თავის წწყით ამბობდა შატბაბი.

— ყველა, ყველა და შენ მაინც აღარ უნდა გიკვირდეს სროლა და სისხლი...

— რინეთ კადისებური ნასროლი ომში ნამყოფხაც გაიცივრდება... ალბათ, — თქვა ელდარმა.

შესახისი კამერიდან ტომარაში გამოკრული „მოხუციის თავი“ გამოიტანეს. სამივემ პერონის მიამურა. სულიკო წინ მიუძღოდათ. კონტროლიორმა მანამდე არ გაუშვა ისარი, სანამ შატბაბი ხელი არ გაითავისუფლა და საათის კიბიდან რის წვალებით ბილეთი არ ამოაძვინა. კონტროლიორი და სულიკო ცოტა წალბარაკდნენ კიდევ. სულიკომ უთხრა — თუ გგონია რომ ღიდ რამეს აკეთებ, ძალიან ედებიო. კონტროლიორმა ჯერ წაუყრუა, მერე უკრად გაეცემლა და ისე უხეშად დაბლუჯა მისი კოსტუმის კალთა, სულიკოს სიბრაზისაგან გული ყველი მიუბჯინა. შატბაბი ღინჯად სწვდა კონტროლიორის მავას. მათ ისე შექედეს ერთმანეთს, ერთმანამ ყველაფერი გაიშრვა. კონტროლიორმა სულიკოს პიჯაკს უშვა ხელი, შატბაბი მის მავას.

— მომწვიდ ახლა თავიდან, ბიძია, თუ არა სადგურის დაცვა ადერ ორ ნაბიჯზე, — შექარით შენიშნა კონტროლიორმა. სულიკომ ერთი კი შეუღრი-

— ბიძა, ერთი წუთით აქეთ გამობრბანდით, უნდა მივწველო ახანას.

მისხუცი გამოვიდა. ტალანში გავიდა და იქიდან უყურებდა ახალგაზრდების ჩაღონს. ამკარად გამოხატავდა თავის გაკვირვებას, ასე მიიმე იმ ტომარაში მანაც რა უნდა იყოს. შატბია და ვლადარი რომ იმ გასაჭირში იყვნენ, ტვირთი ადვილად ვერ დაერბათ ადგილიდან — სულიყო ხუმრობდა, სვირს უყურებდა, სიცილით კედებოდა და მათაც აყენებდა. შატბიასა და ვლადარსაც სიცილისაგან ღონე წარმოეღოთ. „მოხუცის თავი“ რის ვი-ვაგლახით მოათავსეს ბარჯის ნიშანი.

— ვლადარ, რამდენიმე წუთით მე და შატბია გაკვირვით, იქნებ რამე ვიშოვით. — მიუბრუნდა ახანას სულიყო.

— მე არაფერი არ მინდა. — გადაჭრით თქვა შატბიამ.

— შენ ვინ გვეიხებება. — უფროსის კილოთი თქვა სულიყომ და თვალი ჩაუკრა შატბიას.

შატბია მიხვდა, რაღაც უნდა ეთქვა მძაქას და უსიტყვოდ გაყვა უკვე ტალანის ბოლოში გასულ სულიყომ.

— რა იყო, სულიყო? — მიამიტად ჰკითხა შატბიამ და ბეჭეზე ხელი მოხვია.

— რას შეუბი ახლა? — სულიყომ მრავალმნიშვნელოვნად გადახედა შატბიას.

— ვერ ხედავ? — მივდივარ...

— პერანგი გავიარეთ, შატბარბელი თუ წუთს ვიხედე აქ იდგომება.

— ჩავიდეთ. — დაეთანხმა შატბია.

ერა-ორ წუთს ვაგონის წინ იდგნენ. სულიყო მალ-მალ სწვლავა ჰაპირობს. ოდნავ საგრძნობი ნათევს კი ბოლს სწრაფად ფანტავდა.

— ზედნიერი კაცი ხარ.

— რაზე მეუბნები, სულიყო.

— ნიქას თაობაზე არ გვეუბნები, ნიჭი უბედურება!... ომიდან განა მარტო ცოცხალი დაბრუნდი? ხომ შეიძლება და ჯები, ხელი ან ცალი თვალი მაინც დაგტოვებინა...

— სულ ადვილად...

— ჰოდა, ეს მარტო შენთვის ხომ არ იქნებოდა ტრავმად. მართლა, ბიჭო, გუშინ თამარულას მოვარ თვალი ტროლეობუსის ფანჯრიდან. ის ავტობუსში იჯდა. არ დავუნახივარ, თორემ უსათუოდ მიცნობდა.

შატბიას გული გადაუქანდა. თამარულას უბრალო გახსენებამ უფანურად შესძრა, თუმცა ამას ადვილად ვერ შეამჩნევდით.

— ნამდვილად კი ის იყო? — იკითხა შატბიამ.

— თამარულას ათას ქაღალში გამოგარჩევ. მასეთი ჯიშისი გოგო შემსახტვთა რაიონს ალბათ მეორე არც ვყოლებ.

— რა უნდოდა ნეტავი, აქ?

— რა უნდოდა? — სულიყო წამით დაუფრდა. — იყო? მარშან მეგის შეხედროდა და ვთქვა, ინსტიტუტში დაუსწრებელზე ვსწავლობო... იქნებ გამოცდების ჩასამარებლად ჩამივიდა!

— თუ დაუსწრებელზე სწავლობო... შეიძლება.

— ვგეგმავთ, შატბია, იქნებ ბუფეტში მარცხ იყოს რამე... გზაში მოგმივდება. რა სხსულელე მინდებდა, ერთი რომ მეოქვა დედაჩემისათვის... მხოლოდ კვლავ საგზაოს მოამზადებდა... ვერაინ ვერ მოილოქრა.

— შენც, ერთი, დილაამდე არაფერი მინდა, სახლში მივალ და საქმლის დაძალება იქაც მვეყო.

— მამამეტი თურმე ავადმყოფობს. ჯერ დიდა ანათის სიყვდილი, მერც, გადასახლება, რა ხვირს დააფრიადა. რას იზამ, რაი დაბრუნდი... ყოტას მაინც შეეშუბუქებ ცხოვრებას. თამარულაც უკვე ხუთი წელიწადია გელოდება. ემბარგი ხუთ წელიწადს ღლიან! ბიჭო ქორწილს ხომ არ გამოჰმარებთ. როდის მიხდება შენი ვარაუდი...

— რა ვიცი, — მიმეხე, ყოყმანით თქვა შატბიამ.

— შეიძლება შეგი მოგასწროს. მოგეწონა საქმრო?

— კაცს ერთბელ დავლამაარაკე და რა ვიხებრა. რაი შეგიმ ვე აირჩია, ალბათ...

— ბიჭად ვიქს, შეიძლება არაუშეშვდეს, მაგრამ სად მგეი, ხად მგეს ახეთა საერთოდ იღბალი, ყველა შეუფერებელს უნდა გადააწყდეს.

— შეუფერებლის რა ვტყობა? — გაიყვარა შატბიამ. მეგის საქმროს ერთი შეხედვით დასაწუნი მართლაც არაფერი ჰქონდა.

— არ ვიცი, როგორ მორიგებინან, მეგი ეუბნება — იმ პირობით გამოვვებით, თუ ჩემს ხელოვნებაზე ხელს არ ამაღებინებო, ბიჭი კი მოითხოვს იმ პირობით ვიხებო, თუ სცენას არ გავყარებო.

შატბიას ერთბაშად შეეცვალა შეჩუდებულა მეგის საქმროზე. ეს ვერც დაფარა.

— მეგი ხელოვანია და გაუთხოვარიც რომ დარჩეს, უფლება არც აქვს ხელოვნებას უღალატოს! განა რა უფრო მნიშვნელოვანია ხელოვანისათვის — თავისი მოწოდება, თუ ქმრის თანამდებობა, უსრუცელყოფილი არსებობა, დიდი ოჯახი და ბავშვები?

— ძნელი გადასაწყვეტია, მით ურეტბ ქალისათვის. ქალს ყველაფერი ერთნაირად უყვარს — სიტყბიც, სიბოძეც, ოჯახიც, მოწოდებაც!... ამას ჩვენ, მამაკაცები ვახერხებთ სოლმე, თითო რაშით დავგეგმავთ დღე!

— გაამნია რით „აღწევა“ ამას, იძულებით, თუ ნებისყოფით.

— ნებისყოფაზე ლაპარაკი მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა მარტო შენს თავს ეკუთვნის.

შატბიამ გაეფრთხილ შეხვდა სულიყოს. არა სჯეროდა თუ ამას გულწრფელად ლაპარაკობდა დისამიძე, ისეც უნდა თქვას, რომ სულიყო არასოდეს არ იყო საბოლოოდ დაწმუნებული იმამი, რასაც ხმა-მალა ამბობდა.

სადგურის ბუფეტში ორიოდე მთლილ დაბეჭდილი ლუღიც ვერ იშოვეს. აქ არც სულიყოს ნაცნობობამ გასჭრა, არც მოხერხებამ მომდურავებით პირმოცემული გამობრუნდნენ უკან. სულიყომ უბრალო წარუმატებლობაც კი მოჰყვებინებლად მოქმედებდა.

ვლადარი დატყვევებულია მიწყნარი იცირებოდა ვაგონის ფანჯარაში. სულიყომ ხელით ანიშნა —

10828

მამოდო. ელდარი თვალისდახმამაშეგბაში ამანა-
გებთან ვანდა. უნდოდა ეთქვა — რას ლაპარაკობ-
დით, კა გქონდით ჩემთან დახამალადყო, მაგრამ შედ-
გეტად მოყვება, ამის თქმა.

— შატბია, ადი ღროსე ვაგონში, თორემ შენს
ადგილსაც ვიდაც დაიკავებს. — გააფრთხილა ელ-
დარმა.

— დაიავოს. — იმე დინჯად თქვა შატბიამ.
მართლა დაგაყრებდით რომ არაფერს იტყოდეს; ვა-
გრძნობ კა არა, შეონია ცხოვრებამაიყ არავის მიეცი-
ლებოდა კუთვნილ ადგილს.

— რამადანდელი კაცი მავას უნდა ამოხბდე?

— ამა რას უნდა ვამოხბდე, ელდარი?

— არქია, ბიჭო მატარებელი დაძირა. — თეირა
სულციო. შატბიამ ერთი დანჯად გახტედა უხმაროდ
დამარული ვაგონისაკენ. სანამ თუთონ მიიფიქრებ-
და, სულიყო კვა, მაგრად მოხვდა ბებქუზე ორივე ხე-
ლი და გადაკოცნა. ელდარმა კი ვედარ მოასწრო
შატბიასთვის ეკოცნა, რადგან ამასობაში სულიც
სწრაფად შეაბრუნა შატბია აძრული მატარებლისა-
კენ და ბებქუზივ დინიერდა უპირება.

— ნიყო ბიძისა ჩემი დიდი, დიდი მო-კოთხვა!

ჯერ კიდევ დინჯი ნაბიჯით მიმავალმა შატბიამ
სულიცის სიტყვებზე მოხედა, სულიც დაუწვია. მე-
რე ურთი შეავლო თვლი უკვე საკმაო სისწრაფით მი-
მავალ მატარებელს, გაქცეული აღარ გაქცეულა თავის
ვაგონს რომ დასწვოდა, მეორე თუ შესამე ვაგონის
კაბის საბეღურს მარჯვედ სწვდა და იმავე წამს კიბე-
ზე გაჩნდა. კონდუქტორმა, რომელიც ორი საუფურით
მალდა იდგა, ბრძანების კლთით შეინძნა „პოღნი-
მატეს ვაგონ მოლოდო მილოცე!“ შატბიას ეს გაფ-
რთხილება თითქო არც ვაუგონიარო, ურთხელ კიდევ
გააბედა უკან, თუმცა პერონზე მიმოფანტულ ხალხში
სულიცისა და ელდარის დავით ვეღარ მიყრა, მაგრამ
სულიც ვარაუდით მაინც დაიჭინა. ვაგონის ტამბურში
შეკვლამდე, კაბის თავზე მღვარამა, რაღაც გულდაწყ-
ვერით გახვდა დამეულ თბილისს. რაკი პერონს გასედ-
უნ, ზედი უკვე გახმნილიყო და თავისუფლად ნანდა
არა მარტო სადღურის მოედანზე აღმართული შენი-
ბები, არამედ მოაწმინდის ვუბერთელა სილუეტები,
სივარცხასულიყო და ამ სილუეტის მოლიანი კონ-
ტური ძალიან მკაფიოდ იყო გამოკვეთილი ცის
ნახევრად ზნელ, უდრებელი ფონზე. თუთონ მთის
გულში კი არაღ-ორი, ურამანეთისაგან საკმაოდ დამო-
რებული ნათურა კაათობდა. შატბია მიხვდა რომ
ეს საყალღეში ბილიკის ნათურები იყო. შატბია არც
შას შეჩერ მისცილებმა ტამბურს, როცა კონდუქ-
ტორმა კარი დაკეტა.

— იტყუდა მოგე პრიოტი ვ შეტბოა ვაგონ?

— იტყუდა ნეტ. — უხარა შატბიას კონდუქტორ-
მა. — ვ მსებტა დდე მინუტი ბტიოტ პოყედ. ტოე-
და ი მოგებტ პრიოტი.

— სამოხიო. — თავზიანად მიუთხა შატბიამ.

კონდუქტორმა თითქო მარტო ახლა შეინძნა იდო,
რაღაც წიხიბლული და გაოცებული თვალთი ათ-
ვალიერ-ჩათვალეობა უცხი ფორმაში გამიწყობილი
ლანათიანი ტახეუი.

— მორტ ვაზში დდე ნამ რედო-ტატრქა...
ტაე კრასიყო სლოტენიე პარნი — ეს თითქოთ თა-
ვისთვის მაილაპარაკაო, ერთხელ კიდევ შეხედე მარ-
ბიას კონდუქტორმა ქალმა და ვეწვეტა...
სასულელითან თავის კუპეს მოაწურა. გუბდან მან
უკვე მეორედ მოესმა ამანაგის ძახლი: — ტობია,
დდე ტე ნაპრობასტილას?

შატბიამ, ცხადია, ვაგონს კონდუქტორის ხაყიოდ
ხამალდა ნათქვამი, ჭათინაურიბებური შენიშვნა, მა-
გრამ არცთუ ისე უსამოფნა. შატბია ქვლავ თბილისს
გასეტყროდა, მაგრამ უკვე აღარაფერზე არ ფიქრობ-
და. კონდუქტორის ჭათინარმა ის როგორღაც აზოგ-
დო იმ ფაქრის და გამწყობილქის კალაპოტიდან.
რომიელიც სულიცისთან, უღდართან და თბილის-
თან გამომშვიდობების დროს დაუფლებოდა. მთა-
წმინდა სულ უფრო და უფრო პატარავედ-
ბოდა. შორის და განზე რჩებოდა. შიის დაბურულ
უჭში აღარც ეს ორი, მხეტავი ნათურა ჩანდა. ყვე-
ლაფერი შთანთქა ლამეშ ყველაფერი გაურინარდა
და გაიღმებოდა. მატარებელი უკვე დიდი სისწრა-
ფით მიჰქროდა. ბორბლებს გამაგებულ რიტმში ჩაქ-
სოვილი ნაგონი ხმები ერთ გამბულ თავწყვეტილ
სიმღერად ისმოდა. შატბია ასევე ტამბურში, კართან
იდგა, მაგრამ გარეთ უკვე ვეღარაფერს ხედავდა.
უკუნი ბნელი მოსწილოდა კარის შუშას. სამაგიფოოდ
ტალანს ნათურით ზურგიდან ვანათებული მისი
გაგრა მკაფიოდ ჩანდა კარის შუშაში; და ახლა შატ-
ბია თავის ნახევრად სილუეტურ გამოსახულებას ისე
ხედავდა, თითქო ხარკას წინ დგასო. საკუთარი გა-
მოსახულების სიღვაშ ის როგორღაც ერთბაშად გა-
მობრკევი და ისე მოქცენდა, თითქო მატარებელი თავის გა-
მოსახულებას კი არა, ასე უკანარად მოგონილ და
დაპირისპირებულ თავის შინაგან „მე“ ხედავდა; და
მასთან იდუმალი გასაუბრება მოესურვა. შატბია გაშ-
ტარებული მიამჩრებოდა შუშის იქით, ბნელ სიფ-
ცეში თანამარბოლ ორეულს.

რა შეუმიხვდალად გაიმართა დილოფი მთა შორის...

— „ამი მიდინარ...“ — ავითხა ორეულმა უფრო

სწორად მის თვალეულში ამოიკითხა იგი შატბიამ.

— „მივდივარ...“ — მიუგო შატბიამ. და ის მხო-

ლოდ ორეულმა გაიგონა.

— „მოგნატრა იქაურობა?“

— „მოგნატრა, რალა თქმა უნდა.“

— „მისუეი მამა, გამურული მეშასტეებო... თამა-

რელა!...“

— „ველა, ველა!“

„თა-მა-რე-ლა!“

შატბიას მოეჩვენა, რომ ეს სახელი ორეულმა წარ-
მოთქვა, რაღაც ხაზგასმით და მრავალნიშნულყო-
ნად. ფიქრების აღმებრტლად და გრძობების ამშლე-
ლად.

„ადვილია ღაპარაკი მამასთან, ნათესაებთან, ნაც-
ნობებთან, შინ დარჩენილ ტოლენთან თუ ომიდან

დაბრუნებულკთან... ხომ მართალია?“

— „მართალია“ — უმოწმებს ორეული, — შენ

ხიტყვა არ დავისრულებია, გინდოდა გეთქვა — ძვე-

ლია მხრილი თამარელასთან შეხვედრა და ლაპარაკი..."

"— მართალი ხარ! რაზე ვლაპარაკო თამარელას. თითქოს რამდენი სათქმელი მქონდა... როგორ ვაგაბარო სუთი გრძელი წველიწაღის ლოდინით გატანჯული და გაუხარებელი?"

"— შატბია!" — ეძახის ორწული და თვალში თვალს უყრის — „თუ გემახ ღმერთი, თუ გემახ ჩამე კიდევ ამქვეყნიად, არა თუ არ უთხრა, არც კი აგრძნობარო, მუე გულში ის ცუცხლი იმე აღარ ვიდევინა, თუ იმ ჯოჯოხეთის შემდეგ ბფერი ჩამ ახლა სხვაგვარად გუქმის და რაც აღერე ოცნებად გქონდა ქვეყნლო, ახლა დიმილს გვრის მსალოდ... ომი, სისხლი, მხეცობა; ტყვეობა, ვერობა, წლები... ემთა სრბოლა უამისოდაც ასხაგურებს და აუფერულებს ყველაფერს, რაც ადრე აგრე მიმწიდევილად გეხატებოდა, რაც მოწონდა და თავბრუს გახვევდა..."

აღსარება „ორწულით“ მანამდე გრძელდებოდა, სანამ მორიგ სადგურზე შატბარებელი არ გაჩერდა და დამის წველიადაღან, როგორც უსასრულოდ გრძელი გვირგვინიდან გამოსული ვაგონები წახტებულ განათებულ ქაბანზე არ ჩამოვარდნიდნენ: შეიქნა კარკების კახური, ჯაფანი, ხალხის, მზარითი და ფაგაფუციო ასვლა-ჩამოსვლა. სანამ შატბარებელი წავიდოდა, შატბია იდგა სახელით ნაცნობი, მავრამ ხალხით, გარეგნობით უცნობი და უფერული სადგურის პერონზე თავისი ვაგონის წინ და ღლოდა წინაშე. გაისმა სახტვეწის ხმა: წინ, სადღაც შორს, თვალს მოყრა შატბიამ, როგორ ასწია წითელქუდაანამა სადგურის მორიგე კვრახი და შატბარებელიც მძიმე ქრატუნით დაძირა ურბანში და საყმაოდ სწრაფად. შატბია ავიდა მეტევე ვაგონის კიბეზე, გაუღმა ნაცნობ კონდეტორს და წიდადღელით ტამბურში აღარ დაეკინებულა. ფრანგულად გააღო თავისი ტუბეს კარი. შევიდა, ხედა, რბოლ ნარზე დავეცილი ეწყო სასახუხულო საბანი, ხეწრები და პატარა ბალიში. შატბიამ ნაღს ზეწარი გაღაფარა, დავეცილი საბანი ბალიშის ქვეშ ამოხადო. ნარების ნაპირზე, როგორც ორძელზე ხელების დაბჟვითი, სწრაფად, მუხუქად აბტრა მელდა და თავისი ნარის ნაპირზე ჩამოყვდა. მათიწველის გახდასაც არ მორიდებია. ფეხსაცმელები ბარვას შესანახში ჩასდო. კუბში გრილოდა, განავეუთრებით, როცა შატბარებელი მიდიოდა. ტანი არ გაუხვდა. შატბელ-ხალათით წამოიწა და გულზე მელაგებშემიქმდიობიდა, ასე რომ ხელის მტვერებით იღლივებში ჰქონდა ჩამალული, თვალის დასუჭა და გახინაბა. შატბარებელი კვლავ აუწერელი სისწრაფით მიქროდა. ჩვეულებრივ ერთფერიდან გაბმულ ზრიალში ღრთღარო უყრად შემოიჭრებოდა სოღმე მუხებზე ხმა და მოკლე მოგორზე გადარბენისას ბოღირი იხუტ ხმას გათსაცემდა, თითქო ველაფერი დაიშისება და უფერული იცეოდა.

მოჭასტელ და თვალმომრეულ შატბიას უყრად ოფხილოებდა ეს ხმა და ტახუცი, ვინ იცის, მკონია მესაფერე იწყებდა ფიქრს იმაზე, რომ შატბარებლის ამ თაგაწყვეტილ სრბოლაში იყო რაღაც უცნაური მსაყუებია თვით ღრობის ასვეე თაგამწირულ და უცნაურ სრბოლასთან, რასაც ათასში ერთი თუ გრძნობს.

ამ ცხოვრების იღუმელ სრბოლას გა ეს ვე... მისა ისე მივეფიოდა, როგორც შატბარებელი ძალა მიიწვეული მგზავრა.

შატბარებელი
შატბარებელი

სასადილო დღლაადრიან გაელოთ, მავრამ ჯერ იქ დახლაგებული ქალის გაჩდა არავინ ჰეხენებდა. შატბარებლით მისულ არც ერთი მგზავრის, ბქეშ არ უქნია პირია. შატბია პირველი იყო, რომელიც სადგურის უკან, ძველ შერბამში მოთავზებული სასადილოს კარებში გაშიინდა. დამლაგებებს მისთვის უზრადღებია არ მიუქვევია, ის მარჯვდ იქვევდა იატაკის ღოწზე წიბოქმულ სველ ტილოს და ცემენტის იატაკს იმე გულმოდგინედ წმენდა, ასე იყო ვარსული თაყეხია სქმით, თითქო ამის მეტი ჰეყანაზე არაფერი აინტერესებესო. იატაკის წმენდაში ხელი რომ არ შემლლოდა, ვეველა მავიდაზე ოთხ-ოთხი გადამარეზული ხეამი ჩამოედო, და აქაურობის ეს ფეხმანვერლო სკამები რაღაც უცნაურ იერს აძლევდა.

შატბია ისე გაიბატა უცხო ქალის გულმოდგინე, ურეული გაჩვას ცქრამი, როდის, როდის იციხა:

— სასადილო მალე გაიღებო?

ქალს მხოლოდ მამის ჩაცმა უცხო მამაკაცის სიტყვები, როცა მან შეკითხვა გაიჭიროა. ქალი წლში გაიშარია, უცხო ქაბუე უღებს ასე მოეწონა, ნაცნობი-ვით გაუღიმა და ვინააღმდეგ ჩვეულებისა, თავზიანად უთხრა:

— ერთ საათში, ბატონო, მობზანდით და თუ რამე გვექნება თქვენი მოსაწონია...

ერთი საათი შატბიას ძალნაც ეხვერა. ქალმა მუხათმა განაფრბო. დაიბარა თუ არა, უბე იმეე გააქსო ვეხრეულია ძუქუბში. მათი პატრონი ეტყობა ბიუტ-პალტრისა და მისთანებზე მწყრალად იყო. უბრალოდ შეკერილი სქელი ტილოს კაბას ზღვნით შეიღებმა პერანგის ამხანაგის მეტი, ჩასაცმელი მისთვის ვერაფერე გეპიუნდა. ქალის ვოველ მოზრობანზე უბეში მყრდი ძალუმად ტოყავდა და ეტყობა ამ ხანასო-მამაც მოსტავა წყლის თვლი შატბიას, შატბია პირველად დაუფიქრდა იმ ამხანაგს, რომ თურქე რა საში-ნეღებია ყოფილა ბიუტპალტრითი შებოტლო, გატეგებული მყერიდა... „შებოტლო რაა კარგი, რომ ეს იყოთი“ — გაიფიქრა და ძლივს მომწყეცა თვლი უცხო ქალს, ას იყო კარის ზღურბლზე უნდა შე-მობრუნებულიყო, რომ ერთი ვიდაც ზაფსუნელი ჰე-ბუეი, გახუფეულ გინმასტურის საყვლო ჩაღვლილი, კეფაზე კეპიოდებული, მყრდზე მსუტებული რა-ღაც შეკრიბი, პირდაპირ ზულ მიუხალა...

— მე ბოდიში, მავრამ... კვერცხები რომ დაემტვრია, თუ გგონია აქედან გამასაწრებდი! — უცხო ჰე-ბუემა შატბიას ცოტა მტერულად გაუვირა და სხს-დელითი ქაქანით შევარდა...

პირველივე მავიდიდან სკამი ცალი ხელით ჩამო-ლო, პერონი შეატრიოლა, იატაკზე დაანარტხა და სა-ნამ დაჯდებოდა, მავიდის თავისუფალ გოთხეში მყრდზე მიხუტებული შეკრა ფრთხილად დასდო... — გასიო!!! — დამლაგებელმა ქალმა ეს სახელი

ისე წარმოთქვა, განმარტება აღარ სჭირდებოდა, რა-
რზე გაახარა იგი ამ ვიღაც თევჯარინი ბიჭის მოსტ-
ლამ...

— ამ ხუთ წუთში თუ ერობევერცხი არ გაგიკეთე-
ნი, ისე მშია, ევა, იყოფე შენ შევექამი...

ქალმა თავმალი მოიხიდა, თმა შეისწორა, შავიდი-
დან ღანაჩრჩილ სკამებზე გადაიწყო. ახალმოსულის
პირდაპირ დაჯდა, შეკვრა ისე გახსნა, ეტყობოდა ეს
ვათ ქალასათვის აბლობელი იყო. ქალს კმაყოფილე-
ბის ღიმილი მოურია, როცა ვეებრთელა პურის გორ-
ვალსა და ათიოდე კვერცხთან ერთად შეკვრავი,
ორიოდე პეშვი, ფერადფორიანი კამფიტებიც აღმოა-
ჩინა.

— მზარულს, მგონია არც დაუწვია ფილა პურის
ვახურება... ერობევერცხს დაფშენილი ყველით ჩემ-
ბურად, ნათქვამზე მოემზადებ... ურბო არა გვაქვს,
ზეითი მომზადებულს ხომ ტამ?

— ზეითი კი არა, მარხუით რომ მოამზადო, იმა-
საც შევექამ...

— კარგი აბა...

ქალმა ვაგის მოტანილი რამერუმე ისევ შეხვია გა-
ხეთქში, მყერზე მიიხიჯა და სამზარეულოსაკენ
წავიდა. — შეაგნაზე უკვე მოხრუნდა.

— ვასიო... შენ რომ კარებში შეეფეთე, იმ ყმაწ-
ვილსაც უნდოდა ესაუზმა, მაგრამ უარით გაგისტუმ-
რა, მგონია გარეთ იყდეს, ახლა რას იტყვის, შენ
რომ სუფრას გაგიშლი?

— ეგ შე გაცი! — ღვინო ხომ არას?

— კი.

— მომიტანე ერთი ზოთლი.

— მყერ!

— მერე, რა? — ერთი ზოთლი რას მიზამს...

ქალი რომ თვალს შეეფარა, ვასიოც ჯერ მოუსვენ-
რად ტოკავდა, შაპირისი გაახილა, სასადლო ტერი-
დან იატაკამდე ისე შეათვლიერა იითქო აქ პირ-
ველად შემოსულიყო; მერე უცრად გაახსენდა ანაზ-
დად გადავიწყებული, რაც ქალმა უთხრა; ფრთ
ფუთისათვის გაიტრა და შორაბლეს, ქეხზე ჩამოქ-
დარ შატბის უხმო, ითით შატონაკვერად დაუქვია.

— შენ, ამხანაგო, თუ შეიძლება ერთი წუთით...

შატბიმ გავეირვებით მოიხედა. მერე თვალი ჩე-
მოღამა და ტომარაში გამოკრულ ქანდაკებას მოაფ-
ლო და უხალისოდ წამოიღა.

— მომბანდი, მომბანდი, — ახლა უფრო
წრდილობანად მიმართა ვასიომ მოხლოებულ შატ-
ბისა და სასადლოში შევძღვა. შატბია უსიტყვოდ
შეკვდა.

— დაბანდი.

შატბია დაჯდა.

— მიღწარ თუ ჩამოხედი?

— ჩამოვედი.

— საიდან?

— თბლისიდან.

— მერე ახლა საით აპირებ?

— შატბის უხმში.

— სასადლოს გაღებს ვლიღებო, ძმან მოიხრა —

ვასიომ ხელი სამზარეულოსაკენ გაიშვირა. შატბია
მიხედა, ენას გულისხმობდა ვაფო.

— წელან ვაპირებდი. ახლა კი რამე მანქანას ევე-
ლოდები.

— მარტო ხარ?

— ცოტა შარგი მიქვს... ევერ ზოთთან, შატბია
ჩემოდანი და ტომარა რომ დევს.

— კაი ბატონო. თუ ერობევერცხს არ დამიწუნებ,
რა თქმა უნდა, ცოტა ამათ შინაურ ღვინოსაც დაგვა-
ვოლებო და მერე თუ გინდა, ღიადმდე მიგიყვან...
ქით გზის ნახევარიც აღარ გეწეება საგალი...

— უკან დასახვევი აღარ დამიტოვებ. — გაიცინა
შატბიმ, ან საუშველ რაფორ გითხრა უარი, ან მან-
ქანაზე...

— რაი გინდა ლაპარაკი, ხომ გაგიგონია მთა
მთას არ შეხედებო, თუ არა...

— მართალია. — მორჩილად დაუდასტურა შატ-
ბიამ.

ერობევერცხი თუჯის დიდი ტაფით გამოიტანა
ვეამ. ცხელი ტაფა სველი ტილოს გორვალზე დადგა,
შავიდაზე გადაფარებული თეთრი მუშამბის სუფრა
რომ არ დაეწვა... იმ წამსვე უკან გაიქცა და თვალის
დახამამებაში შთარბენინა მყერდში ჩახუტებული
ორი თვეში, ერთი ზოთლი ღვინო, ორი ჭიჭა და
ხის კოწი.

— უკაცნავად, ამ კოწით კი ერობევერცხი გად-
მოიღეთ და მამამაპურად შექციეთ... ჩანგალს თუ
ოთხი თითი აქვს, ხელზე ხომ ხუთია.

— მაგას ის სჯობდა შარილი და პური არ დაგ-
ვიწევებოდა...

ვეამ გულმეყვლილ შეიქცადა, ეს როგორ დამე-
მართაო, და ისევ სამზარეულოში შებრუნდა.

ვასიომ წახსაგებთან ჩაის ჭიჭაში ზოთლს თავი
უყო და ღვინო ისე აათუხუხა, ვეგონებდათ დღე-
სო. ცოტა ვერ გამოიზმა და ორივე ჭიჭა პირამდე აე-
სილი გათვლიდა, ხელის შეხება და ღვინოს გად-
მოღება ერთი ოქნეობდა. ვასიო დაბარა და ჭიჭი-
დან ერთი ყლუბა მოსვა, სახე დაედმიჭა. ტურები
სახელოთი შეიწმინდა.

— ამ ღვინო ნაღვერძელები კაცი აღმათ იფიქ-
რებს; ან მწყველის, ან დამცინისო!... ერთი ვახინჯე,
წვაღარეულ ძმარს არა პავს?

— შატბიმ გაიცინა და ჭიჭა ისე ფრთხილად მიიტანა
პირთან, წვეთი არ გადმოვლირა. გასინჯა.

— რავარია? — იცითნა ვასიომ.

— მართალი შარ, ცოტა, შაქარი დავიწყებით.

ვასიომ გადაიხარხარა, ჯანსაღი კაცის სიცხლითა
და ხარხარით შესძრა იქაურობა.

ვასიოს მოტანილი პურის გორვალის ნახევარი
თხლად დაექრა და ლამაზად დაეწყო თვემზე ვვას.
შარილი კი წის დიდი სამაროლით მოიტანა.

— სადა შარ, ქალო, აქამდე, ერობევერცხი გა-
ცოვდა, ღვინო კი ვაიბა, მერე, რა ღვინო მოგე-
ტანე, რომ იყოფე! — შე ღმერთგამწყვართო, საცი-
ქის ძმარში ხომ არ ავერია?

— რამაირად ამერეოდა, ღვინოს ახლა ვინ და-
გეშმარებენ? —

— რა ვიცო, ერთი ყლუბი მოსვლი და კინაღამ გული მოწყვეტა.

— შენ წინაო არც უნდა სვამდე, არ გვინდა რომ მანქანაში გადმოიწიო სადმე ხრამში?... ვასიკომ პასუხის მაგიერად თავისი სახე ტოქა შატბიას ტოქას მოტანა, სულმოუთქმელად გადააქრა და შემოსახა — „საქიოს ერთად წავალთ ცოლანი და უცოლო“... მერე ერთი გემოზე მოსვლა ხის კოვში ერბოკვერცხს და მოზრდილი ნაჭერი თავის თევზზე გადაიღო, კოვში კი შატბიას მიაწვია.

ევა შორიხლოს იდგა, ვასიკოს მოხიზლული უქქეროდა და იცინოდა. მოსწონდა მისი უდარდლობაც, თავპირანახიც, სიტყვა-პასუხიც.

ვასიკომ ფაციფუციით ისაუბრა, თუმცა სულაც არ ექპარებოდა. შატბია კი ისე დინჯად ილუკებოდა, თითქო საღამომდე აპირებს ამ დარბიული უღუფრის გამოწვლევასო.

ვასიკომ ერთხელ კიდევ ააფიო ტოქები. თავსებური სიქქარით და დაუდევრობით აღბეჭდილი მისი ყოველი მოძრაობა, ლაპარაკი გარეშეზე გამაღიზიანებლად მოქმედებდა. აღბათ საჭირო იყო შეწყვეტა, რომ ყურადღება აღარ მიექციათ. ვასიკომ ერთხელ კიდევ მიხალა თავისი ტოქა შატბიასს და თავისებური ფეხებით გადაკრული ღვინის ნახევარი გულმკერდზე ჩამოიქცია. ხველი ხალათი ისე ჩამოიშვრტა, ყურადღება არც მიექცევია, სწრაფად წამოვდგა, შორიხლოს მდგომ ევას უეცრად ხელი სტაცა; კისერში ატოცა და სცილით გაიტჭრა გასახლეულსაკენ.

— შეჩვენებულნი! — ისე წამოიძახა ქალმა, კოლოზე შეტყყო, რარეც კმაყოფილი იყო ვაჟის მოუბოდიშებელი ნაქციელობით.

საბარგო მანქანა ერთ წამში დაქოქა ვასიკომ, მერე კაბინაში შევიდა და იქიდან მარბისადა ევას.

— ხვალ საღამოს აქა ვარ! — შემიდგე შატბიას უბში, — ამხანაგო, ჩააგდე ძარბაში შენი ბარგი-ბარხანა და შემოდი კაბინაში.

შატბია ორივე ხელით მოებღაურა ტომარას, მაგრამ სიმძიმეზე გადასძლია და კინაღამ ტვირთიანად წაიქცა. მერე ჩაჩოქილმა ზურგზე მოიკიდება სცადა. ტვირთი დიდი გატირებებით გადაუშვა ძარბაში. თერთიანე ავიდა. ვაჟხარდა რომ ძარბაში ორი საბურავი დახვდა. ერთმანეთზე დაწყობილი საბურავების ღრუში, მოზუვის თავი ფრთხილად ჩაიკურა და რაკი ტვირთი მარჯვედ დააბინა, სწრაფად გადმოვიდა ძარბადან, კაბინაში ავიდა, მძღოლს გვერდით მიუჯდა და ფერდებგაქცილი ჩემოდანი მუხლებზე დაიდო.

მანქანა ადგილიდან მოსწყვიტა ვასიკომ უკან დარჩა სასადილოს პატარა შენობა, ჯვა და ბუნჩინის მოლურჯო მყარლი ბოლი. ასლა შატბია ნაცინობ, შშობილურ ადგილებს რომ გასცქეროდა, ასე ეცნა, რაც ოშიში ნახა, ეს ყველაფერი ფანტასტიკური სიზმარი იყო, რადგან შშობილ სიზმარული ხილვებიდან გამოდის ადამიანი ასე უწებლად. იქ, ოშიში გადაჭარბებულად არ ექვენებოდა, თუ ფიტრობდა, მთელი პლანეტა ყირაზე დევბათ, აქ კი

ყველაფერს ტყულებური იდილოური იერი მოსკედა და შეუძლებელი იყო ამ გარემოებას გავერყვება არ გამოეწვია ადამიანში...

შატბია დროდადრო კაბინაში დატანებულ კაჭრის სარკველი იქიერებოდა ძარბასკენ. შეიძლება დიდ რაზედ არ მიაწვდა, მაგრამ შინც არ უსიამოვნებოდა „მოხუცის თავის“ უბრალოდ დახიანება, რაც არ უნდა იყოს, მართალია, დიდი მხუბით, მაგრამ შინც ხომ გამოუყუნათ მიძლისის გავლერაში ეს ნამუშევარი, შინც ხომ უნახავს უთვალვად დამთვალეირებებს და ზოგს მოსწონებია კიდევ — რა ვუყოთ რომ სხვისა გვარით გაბდა იგი ცნობილი. რამდენ ნაწინაობებს დაეყურა შემქმნელი, და „უშნობი ავტორის“ სახელით ცხენიებია. მთავარია, შინი ავტორობა ქართულ კაცს მიეწვებოდა.

— რა გივდებს იმ ტომარაში, წელან კინაღამ წელი რომ მოწყვეტა? — გაიკვირა ვასიკომ. რაც კაბინაში იჯდა შატბიამ პირველად გადახედა მძღოლს.

— ძალიან გაინტერესებს?

— ასე რა, წილს არ გნობო! — ვასიკომ თავისებურად გადაბინარბა.

— რა მიმაქვს და... ხელოვნება!

— რა ხელოვნება?! — მძღოლი ამკარად გააკვირა ამ პასუხმა. შატბიას ახედ-დახედა — გივია თუ ტყვიანი.

— ხელოვნება არ იგი რა არბა?

— სიტყვა გამოვინათ, — ყოყმანით თქვა ვასიკომ, — რას ნიშნავს, დამაწიწყდა.

— ეპ, — ჩიქინია ხელი შატბიამ, — როგორც ვატკობ, შენ კი არა, ჯუ ასლა იმასაც არ ახსოვს, ვისაც მაგ საქმის მყოფდნედ მოაქვს თავი!

— შენ ხომ გახსოვს და, ხუმრობა იქით იყოს, ვაგეყურად, ადამიანის ენაზე მიტხარი.

— ადამიანის ენაზე? — გაიმეორა შატბიამ, — შენ ვინდა თქვა, — გასაგებად!

— ბო, გასაგებად!

— იმ ტომარაში თავია!

— რის თავი, კაცო? — ისე იცინა ვასიკომ შატბიასკენ არ გამოუხედიდა.

— აღმაინათ!

ვასიკომ მანქანა დაამუხრუტა. შატბიასათვის უთქმელადაც გასაგებო იყო, ეს რასაც ნიშნავდა, მაგრამ უყრადღება არ მოექცევია, დინჯად ვანაგრბო.

— ქვაში ადამიანის თავი გამოვთალე, გამოფენაზე იყო უკან მიმაქვს. ასეთ ნამუშევარს ასლა პატისი არ სცემენო.

შოფერს შერცხვა და იწამსხვე მანქანა ისე მოსწყვიტა ადგილიდან, შატბიამ თავი ვერ შეინაგრა, სხვარძლის უკან კაბინის ტიხარს კვჭა მიარტყა ვასიკომ უწებლით გადახედა.

— რამე ხომ არ იტკინე?

— არა.

— ტანი სადღა? — იცინა ვასიკომ. ოღრო-ოღრო გზაზე მანქანა სულ ძაგდაგებდა და სტოდა.

- რის ტანა?
- მც ზენს ნახელავს ტანი არ ქონდა?
- არა.
- იმიტოვ გაიშუტანტანია.

კიდევ კარგი ჩამოსვლის წამი მოახლოებული იყო, თორემ მძღოლის უთავბოლო შეყინებებს და ცნობასმოყვარეობას შატბია ალბათ დიდხანს ვეღარ გაუძლებდა...

შატბია დღინჯშეშოვრლი გასცქეროდა სახარ-გო მანქანას, მანქანამ ხიდზე მტკრის გორანტელი დააყენა. ძღვრსდა ჩანდა გზა და ხიდი... შატბიამ რამდენჯერმე დახედა თავის ტვირის ეტეპობადა, ვერ გადამწყვიტა ხელით მისი წადება, მაგრამ რომ არც არაფერი ჩანდა შემსატეოა უნისსაყენ მიწავალი, მანქანა იჭებოდა თუ ცხენი... „რა გაოც-და წუღან მძღოლს რომ ვუთხარი ხელოვნება მი-მასწავ-მეოქი...“ გაახსენა შატბიამ. კვლამ მიიღება-ნა. პოდა ვის გაუგია ზენს ხელოვნება სხვას აქი-დო და ისე იარო? ბიჭობა ისაა, შენ ატარო, როგორც დედა ატარებს გულში ჩახუტებულ ბავშვს! მუყოფა კიბა ძალ-ღონე? ამის გაუიქრება და მტკიცე ვადა-წყვეტილებას მიიღება ერთი იყო: თუ ამისთვის არ მყოფა ძალ-ღონე, შამინ... და თავმოკრულ ტი-მის უკრას, ასე ჩაივლო ხელი, ასე შარჯულე ას-წია, თვითონვე გაუკვირდა რამდენია ძალა მჭო-ნისაო. მამაშე ტვირთი ბეჭზე ფრთხილად შეშიათო და წავიდა...

ორხანს ნაბიჯად არ ეწმენოდა გავლილი, რომ „მოსუყის თავი“ ერთი პოდა დამძიმდა, ზეჟი მო-წყინდა... შექრდა, სიმძინება, სიმწრისა და ტყეზ-დასაგან ყულში რაღაც ისე მოაწვა, როგორც ტი-რილის დროს სწევთა ხოლმე ადამიანს. ზუსის პირას შეტეკებულს, რაღაც ყრუ შუილი მოყვამა, — ხმა ხეობიდან მოდიოდა. ქვეშით, საღდაც შორს, მო-საწყვეში, მიდინარე რიყზე ასე მიმსულოდა თითქო გახუტებულ რკინაზე იღვრებოდა. შატბიამ მიიხედ-ნოთხელა, მერე გზის მოპირდაპირე მხარეს პარბა-ყით გაემართა, ფერდობს მიადგა და ზედ ზურგიით მიწოლილმა, ზეჟიდან ძლივს ჩამოიღო ტვირთი. ათოთვე წუთი ასყენებდა, სახებზე თყდის მალი-მალ იქმენდა. სული რომ მოიბრუნა, ახლა მეთრე ზეჟე შეშოიდა ტვირთი და მინახანდა როგორ-ღაც უფრო გაუთუტებულმა და გამსაყებულმა, გა-ნაჯრბო გზა, ორჯერ მეტა მანძილი გაიარა, სანამ ძვლავ შეიხუნებდა. ზეჟის თავი ასე ეწვოდა, ხე-ღის დაკარგვისათვ კი ემინიდა. ტვირთის ტარება ახლა ზურგიით სხდა. თითქო ვრახლებინათ, კობრ-ზე, ასე ეჭიო, შატბის უნისსაყენ მიმავალი, არც იქიდან მომავალი; ერთი სულიერივე არ შეხვედრია, თუ არ მოეშველებოდაწენ, თეალი რომ სიბრალე-ლით მანინ გაეყოლებინათ. სოჯჯარ უპრალი თა-ნაჯრბობავ კი საყმარისთა ადამიანის ვასამწენე-ლად ამ ნატკრას დიდხანს არ უღოდიენება. მალე მოესმა სიბარგო მანქანის ნაყნობი რახხახი. მხოლოდმა სავეითოთ აიყოლი იქაურობა, სანამ შატ-ბიამ გზის მარჯვნივ არ გადაუხვია და ფერდობს არ აყერა. მანქანამ სამინელი სსწყრათო ჩაუ-

როლა, იქაურობა მტკრემი გახვია და თელა მიე-ფარა. ტვირთი შესაშედ რომ ჩამოიღო, შატბიამ და ახლა გზის პირას, ტყემლის ჩრდილში რაღაცე-და, ვიღაც მიხეცმა ცხენოსანმა ისე ჩაუტარა, შედაც არ შეუტყვია. შატბიას ჩაცმულობის მანინ უნდა წაეყვია მისი ყურადღება, თუ მისი ვინახთა არ აინტერესებდა. მოხუცე ისე კოხტად დასაყვროდა ცხენს ფაფარსზე, შეიძლება გეგოქრათ გიფეს — შინა ხომ არ არისო. ვიღაც მოსახლეს, ღობის გადმოიღმა დარჩენილ ზეზე შატბიამ რამდენიმე ელი სიმწიფეშია. მსუღლი ტყეშალი მოსწყვიტა. ამ ტყბილ-მეაფე ნაყოლის ვეშომ მასში ერთხანად გააცოცხლა არა მარტო ბავშვობის წლების მო-გონებებიც, შატბიამ ტყემლით შარღლის კრებ გაიფხო და დაიძინა... ახლა მტკრულზე მობჯენილი მიტქონდა „მოსუყის თავი“... მიტქონდა და ფიქ-რობდა, ზოგისთვის ეს მარტო ქეაა, ჩემთვის კი ქეაზე უფრო ზედა, და ის რაც ამ ქეაში ქეაზე მტრია, ქეაზე ათასჯერ უფრო მძიმეა... ვროგან გზად გაშლილ ტაბლას წააწყდა. სამი მამაკაცი, თრი ქალი და ერთი ბავშვი გზის პირას ხის ქვეშ იხბდნენ და მადანად საუბრობდნენ. მხოვე ტვირ-თთან გახებულ რომ დაინახეს, მოსუყემა, მამაკაც-თა შორის ყველაზე ახალგაზრდას, ნიდავეი ჰქრა და უცხრზე ანიშნა. ახალგაზრდა მყის წამოიგრა ზეზე, წამში შატბიასთან გაჩნდა და თავაზიანად უთხრა უფროსი გოსოთ, დევეწყვიით — შატბიას ბიდიმება და უარს არ დალოდებია, ტვირის მო-ხელაუტა და ჩამოართვა, მაგრამ ისე ემძინა, უნალ შეხლებში ნახევრად ჩაიყვინა. შატბიას დრო დრო-ზე ხელი არ შეეშველებინა, უსათუოდ დაუპარდ-ებდა.

ტვირთი ერთად მიტანეს და სუფრის შორახ-ლის დადგეს... ამ: ლეგარბადმ ხელემი გაიბრტყინა და დემილი მენიშნა:

- ამ სიმძიმე მანინ რა არის? კინაღამ ფრჩხი-ლები წამადრო! შატბიას გაეცინა მაგრამ არაფე-რი უთქვამს. ბალახზე გაყენილ ცისფერ დაყმალზე დევენიან ლეღვისა დოღლები. ვთოლებზე ეყუო მჭა-დი, იმერულია ვეღვი, მოსარშული ქათმის ნატკე-ბი.
  - სახბი უესის არ გაავდი, თუ არა ვერ შეშოგ-ბედავდიო... — მოხუცმა ადვილი მოახსენა.
  - ავერ, შეგიძლია ჩემს ბვერლით ოცეყო მუხლი, შობია.
  - რაზე წუხდებით. არა შნაა, ცოტა კი დავი-ღაბუ.
  - ძალიან მომიგებულს სამყოფი არც არაფე-რია ჩემს სუფრასზე, ისე შესაქცევად...
- შატბიამ მოხუცს ხათრი ვერ გაუტება, მის გვერდით ბალახზე დაუდა და შეხვდა. სიხესაგან თუ ღვინისაგან მოხუცს სახე წამოსწითლებოდა, მა-გრამ მარც მეტად სათნო იერი ჰქონდა. ამ სათ-ნოებს მთახუტედილებს უპყველად აძლიერებდა მისი მთლად გაბოღარებული, საყმაოდ ხშირი, მოკლედ მტკრებილი თმა და ითხეუხიბი, მტკაველი

სივრცის და სივრცის წვერი. მოხუცმა პატარა ყანწმის ღვინო დაუხსნა და მიაწოდა.

— შატბას დავინახე უარი არ უთქვამს. უცხო მგზავრები ადღევრებულა, დალია და შეინძნა.

— ჩვენებურია...

— რაკი იყანი, შენც ჩვენებური ყოფილხარ! რა გვარი ბრძანდები?

— არაბიძე.

— რომელი სოფლიდან?

— შეშხატეთა ქალაქის მკვიდრი ვარ...

— ომის დროს შახტაქსთვის ჩვენს სოფელში ზე-ტყეს ვამსადებდით.

— რა გვარი ბრძანდებით, ბიბია.

— ვარდოსანიძე.

ამ გვარის გვებრძანებ, შატბას თათქოს რაღაც ვახსენდა. მოხუცის იერიყ ეყნაურა, მაგრამ გარკვევით არაფერი აგონდებოდა. ამიტომაც ზემად უფროს ამჯობინა. მოხუცმა თავიხიანებს გადასედა.

— ის მანქანა, ვითამ, აქამდე არ უნდა ვამოხინდიყო? ახალგაზრდამ, წედან რომ შატბას ტვართი ჩამოართოდა, მკაზუხ საათს დახედა და თქვა: — ათ-ათუთმდე წუთში უნდა მოგვადიოს...

აწრიაღებული მოხუცი, ერთბაშად დაწყნარდა, შატბას შეხედა და გაკვირვებით შეინძნა:

— გავესიწყა ერთი ლუკმა, აქნება რამე მოგწონებოდა?

— ღვინოს არ უსამი და... ჩაიციანა შეახანს მამაკაცმა.

— დემრთო მოკალაი — მოხუცა უნდა სწავდა დოქის სახაში ზადებულ ფანჭს, ღვინოთ პირთამდე გაუესო და შატბის მიწოდა.

— თქვენ არ სვამთ და მე კი მამალები, თქვენ შატბამ.

— ჩვენ ველაფერი საკმაოდ გვახელით. ამ ყანწმით, ბიბია, ჩემი შეილები სადღევრებელი დამიღვი.

— რამდენი გვავით?

— სამი. ომის დამწყება და იმათი როგრითობი წასებლა ერთი იყო.

— იცით რამე?

— წერილებს იწერებოდნენ, მაგრამ რა გინდა, წელიწადში ერთხელ ან ორხელ თუ გამოგზავნიდნენ, იმით ბევრი ვერათ აღებათ. ომი რასანთა გათავდა და არც ერთის ამბავი კი არ ვიცოდით.

— გემინწინ უმცროსებს ბარათი მივდილეთ, ქონსიტლეთი გწავართ. მე და აფერ, ეს ახალგაზრდა, ჩემი მამაშვილი, მივდივართ ხანსაცად. იქნება წამოვიყვანათ გიდებს შინაურთა სადგურამდე გააცილეს...

— აქამდე მანქანით მოგვიყვანა ნაყრობმა შოფერმა, ბერე სადღაც ეამა და ჯერ არ ჩანს... შატბარების განკლამდე კი ადრდა, მაგრამ, გულთ იმაზე მომდის, იმ რუახტორმა, შუა გზაზე რომ დაგვეყარა...

— შოფერების ასავალ-დასავალს ეინ ვაიკებს?

— თქვა შუა ხნის მამაკაცმა.

— შენ ხომ არ გავიანებთ ბიბია? — მიუბრუნდა შატბის მოხუცი ვარდოსანიძე.

— რასა ბრძანებთ, მინე ვაპირებდი შენგეზებას.

— იმ ხომიძე რა მიგაქვს?.. ბერე ცხიყ ფეხით რომ გადგომინარა: ვხსან...

— სამწუხაროდ საბუნელი არაფერია, სამადგირო პატეგი რომ გცეთ.

— შატბისის არ მოთქვამს! თუ გაცი ენობის-მოყვარუბისათვის არ დაძირახებმა...

— რასა ბრძანებთ...

— რა ხელობის გაცი ხარ?..

— რა ვიცი!

— რაგა არ იყო, შე გაცო, — გაიყინა მოხუცმა ვარდოსანიძემ, ამშელა გაცი უსაქმოდ ხომ არ იქნებოდი, რა ისწავლე.

— ომში რას ვისწავლიდი? — მრავალწინიშენ-ლეულად შეინძნა შატბამ.

— ომში?! იბრძოდი... აბა?

— ყველაფერი გამოცადე, ჯარისკაცობაც, ტყვეობაც...

— აფერში მართალია, ჩვენები ტყვეებს აღმაცვრად უყვრებენ, მაგრამ შენ ღმერთმა გამოართო — ამის რომ ამბობდა, მისუცი ვარდოსანიძე თან დოქს სწავდა, ფანჭი აავსო და ხნიერ ქალს გაუწოდა.

— მარამ, ადღევრებულ მშვილობით დაბრუნებულნი. — მარამაშა რაღაც წინაურულია და ღვიონი მოხვა. თითქმის საესე ფანჭი, ყმაწვილ ქალს გადასცა. ყმაწვილმა ქალმაც ცოტა მოხვა და ყანწმი მოხუც ვარდოსანიძეს დაუბრუნა. მოხუცმა ყანწმი შეავსო, შატბია ადღევრებულა და სასმისი ნელა გამოსცალა. დანარჩენებმაც დალიეს შატბის სადღევრებელი. შატბამ მშეთთავაზებული ყანწმით მადლობა გადაუხადა ყველას და დალია.

— ომში ნასწავლი ხელითა, სამშვიდობოს არ გამოგადგება, ჩემო ბიბია, აღებათ სწავლის გავრძელებას აპირებ!

— თუ ხელი არაფერმა შემიშალა.

— ეს ომი ხომ დამთავრდა და ახლა რაღა შეგიშლის ხელს! მშობლები ცოცხალი გყავს?

— მამა კი.

— და-მამა?

— დედისერთა ვარ.

— აბა, უფრო უნდა ივარდო! მშობლებს მარტო შენ ყოლიხარ იმედად. რა გინდა გამოხიციდე?

— შატბამ მასუხის მაგიერ გაუციანა მოხუც ვარდოსანიძეს.

— რა გეცინება, ბიბია. გემინია, დაგძრახო, არ ჩვეანი არ მოგიწონ?

— არა, რატომ? თუცა შეიძლება გვეცხოვოს... მე სავსეობიდან ბერევა მიინტერესებდა.

— ბერევა?

— დიას, თხით ადამიანის ხსის გავეუება, ან სხემი გამოთლი.

— კაი დაგეშართოს! — ცოტა არ იყოს დაფიქრებით თქვა ვარდოსანიძემ, რადგან მინცადაშინც მკაფიო წარმოედგინა ამ ხელობაზე არა ქმონდა. — იმ ტომითი რამე მასალა მიგაქვს?

— არა, იმ ტომარაში კაცის თავია, ქვაში გამოთლილი.

— კაცის თავი?

— თუ გვარეულებს მაგ წენი ხელობის სადღვერძე-ლოსაც დავლეთ.— გაუბედავად თქვა ახალ-გაზრდას.

— გაჩვენებდით, მაგრამ...

— რა, ბიძია? — გაკვირვებით შეაქვერდა შატ-ბიას ვარდოსანიძე.

— ვაითუ არ მოგეწონათ!

— რატომ არ მოგეწონება?

— რატომ და მცოდნეებად რომ მოაქვთ თავი, იმათ დაუწუნებიათ.

— იქნება შემურდათ?! — გაიყინა მოხუცმა.

— არა მგონია. შემურებულს ვტყობა. უბრალოდ არ ესმით ნამდვილი ხელოვნება.

— რაღა მყოდნე ხარ, ნამდვილ ღვინოს თუ გა-კვობებულისაგან ვერ გაარჩევ შატბიას ტომარას თავი მოხსნა, ქანდაკებას ვარშემო პირი შემოთ-კვა. ყველანი ფეხზე წამოდგნენ და ისე დააყ-ჭრდნენ უბის ნახელაჲს...

— აქ ისე არ ჩანს, როგორც საჭიროა, ბიუსტი ცოტა შემალბებულ ადგილზე უნდა დაიდგას, გა-ნათებულად ვნებდა...

— აღბათ, მაგრამ ერთი ეს მოთხარია, ბიძია, ვინც ამ ქვაში გამოვითლია, იცნო თავის თავა, რო-ცა ნახა?

— ეს კაცი დიდი ხნის ვეფარია.

— პოო... — ისე თქვა ვარდოსანიძემ, თითქო ახლა მიხვდა, რატომ ვადარჩენილა ცოცხალი ამის გამკეთებელი. რაღაცა ვიზიდავს, მაგრამ მინდ ვერ ვგვივია, რატომ აქვს ამ კაცს ან ასეთი სახე, ან ასეთი გამოხედვა.

— რაფილ ბიძია, ცოტა შერც კი უნდა ჩამოგ-გაქვდეს და მივიკის რომ იწუნებ. — შენიშნა ახალ-გაზრდას.

— მე მაგას?! — გაოცებით და ცოტა წყენი-თაც წამოიძახა ვარდოსანიძემ. მერე შატბიას მი-უბრუნდა, — ერთი შემომხედე ბიძია! ჩემი სახე რომ გამოვცაღალა ქვაში, მაგას დავემგანებოდი?

— მაგას რატომ დაემგანებოდი! ის სხვა იყო, თქვენ სხვა ხართ, მაგრამ თქვენის სახეში თუ შეიძ-ლება ისეთი რამეც დაემჩნახა... თუ რა თქმა უნდა შევსწავლიდი...

— შეშისწავლიდი?

— ხელოვნება, ძაა, ცხოვრების ზედპირის, ად-მინის მარტო გარეგნობის ასლი კი არ არის, ში-ნაარსია!

— შინაარსი?

— დიახ... ელქვათ, ჩემთან მოვიდა ორი კაცი, რომლებიც ტყუბუბოით ჰგვანან ერთმანეთს, მაგ-რამ ერთი მეცნიერია, მეორე პარიკმახერი... თუ ფოტორაფივით იმათი გარეგნობის ასლს ვადაი-ლებ, ვერაფერ ვერ გააჩვენებს რომელია მეცნიერი, რომელი პარიკმახერი, მაგრამ თუ შინაარსის მიხედვით გამოხატავ, მაშინ კი... ვასაგება? აი, ხელოვნება ამ გზით უნდა მიდიოდეს...

— უბრალო, ბიძია! — ეს, რაც თქვი, არც არა-ვისგან გამიგონია ამ ხნის კაცს, არც წამიკითხავს.

— ზეენ მარტო იმას ეწერო, და ელაპარაკებო, ხელოვნება ვასაგები უნდა იცნოს, მაგრამ, აბა დაუდებ წინ წიენი წერაკითხვის უყოღინარს და უსახარო — ხომ ხედავ, რა შეაფიოდ არის დაბჭე-დილი ასოები, აბა ერთი წამიკითხო...

მოსუცმა გულიანად გადაინარჩნარა. დანარჩენე-ბიც აქყუნენ, რადგან შატბიას ნათქვამის აზრი, არავისთვის გაუკუბარი არ დარჩენილა.

ეს სჯა-ბაისი მოულოდნელად შესწყვტა საბარ-გო მანქანის მოსალოებულმა ხმაურს.

თავისი ნახელაჲსის სიმძიმით გაწამებული შატ-ბია ჭირის ოფლს იწურავდა, მაგრამ გზას მაინც ვითუბად განაგრძობდა. ერთი-ერთი შესვენებისას ისეთი-მა აზრმა გაუვლდა, თვითონვე გაუკვლავდა და მოე-წონა. ვადასწყვტა ჩაწყვრა შინ მიხელამდე რომ არ დაიფიყებოდა. უმალ ჯიბეზე გაიყრა ხელი, მაგრამ შის გაკვირვებას სახლგარე ანა ქუთინა, როცა პო-ბეში უბის წიენაკი არ აღმოჩნდა. ვერასჯობით ვერ შეჩივებოდა იმ აზრს, რომ უბის წიენაკი დასაყრა-ვევლფერი მოჩინიკა, სახელურში ქამარგაყრილი და მხარლღოვ ვადაკიდებული პატარა შემოდანიე უმალ ვასხნა, გადაქტვა, მაგრამ არც იქ აღმოჩნდა. ჩანაწყრებით და მომავალი რამწამოებების ეყიზური, ჩანასატებით საყენ წიენაკი... ამ უწანსელაღრ-ბელ დანაყრგთან შედარებით, იმ ორასიოდე მანე-თის დაყარგვა სასაცილოდაც კი არ ყოყნიდა, რაც უბის წიენაკიოდე ვლო... მაგრამ ახლა მანქანის ან ცხენის დაქირავება რომ დასჭირებოდა, ამასჯედე უარი უნდა ეთქვა. არ მიუქტყევა ყურადღება, დანა-კარგით დანაფლიანებული რამდენ მანს ოჯად გზის-პირას, სახეზე ხელეუბადარებული, ნიდაყვებით მუხ-ლის თავებზე დაყრდნობილი. ღროდაღრო, როცა ლა-პარაკი ან ხმაური ჩაესმოდა, წამით თუ ვასხელდა თვალს და თითების შუა თუ ვასხელდა გზად მიმავალ ხალხს... ყურადღებას მაინცდაამაინც არავინ აქტე-და. მგზავრებიც ერთი ირბამდე თუ შეყლებდნენ მხურას და გზას ისე განაგრძობდნენ, გზის პირს თითქოს ადამიანი კი არ მუდარყოყოს, ქვა ან ქვბა გდებულოც... ეს უყურადღებობა შატბიას ახლა კი-დეც სიამოწნებდა, რადგან არავისთან გამოლაპარ-კების და თავისი გულისტყვიელის გაზიარების გუ-ნებაზე არ იყო. ან კი რას გიფუჯლის გამოლაპარაკე-ბა და გულის ტყვიელის გაზიარება! ასეთ შემთხვე-ვაში ხალხს ამოძრავებს ცნობისმოყვარობა და არა თანაყრმნობა... სწვისი დარღვის, სხვების ტყვიელის იმ ძალით განცდის უნარი რომ მიეცა გამჩენს ადამი-ანსაყოყის, მისი სიფიცხელ გაცილებით უფრო ხან-მოკლე იქნებოდა, ამიტომაც არის რომ ყველაზე დიდხანს გულგრილი და უდარდელი ადამიანები ცოცხლობენ... ბუნებაც თითქოს ასეთის მმარტუა.

რადგან ისინი ძალაუნებურად უფრობილდებიან ყველაზე ძვირფასს — სიცოცხლეს.

შატბამ ვაკეყურად ზიდა თავისი „ხელოვნება“ სახლის კარამდე. ჯერ კიდევ შორიდან თავისი უხოს ცოტა გამწვანებულ ბროწეულებს მწკრივს რომ მიჰქარა თვალი უორის გასწვრივ, პირველად აუტკოდა გული, პირველად აატარა სიხარულმა თმ-გადასაბიო ჭახუკი... იყო რაღაც უცნაური და გაუგებარი გულის ამგვარ აჩუქებში, და თავის თავზე რომ არ გამოეცადა იგი შატბიას, სხვას ალბათ არც კი დაუჯერებდა.

შატბია პირველად იმან გააკვირვა, რომ ის დიდი, ფერისასხურავიანი ჭიშკარი აღარსად ჩანდა. უორის ღობის ღია მარსაკეთში, სადაც ადრე ჭიშკარი იდგა, ახლა შატბო ღრებადობიდა ამართულიყო შიშველად. დედაბიძხე მიჯრული, შილაგუმვიეთი ასაწერი ძელი ასრულებდა ახლა ჭიშკრის მაგიერობას... შატბიამ ძელი ერთი ბოლოთი ასწია და ეწონი შვიდა... იქვე, რამდენიმე ნაბიჯზე, ცაქვის სესთან მისულმა, ტვირთი მის ძირში დადო და წელში გაიმართა; დონრემიყორილმა ეწის გახედა... წინათ რომ ახსოვდა თ თუარად გამოლო ტოტბიანი მუხის, ცაქვის და ძელქვის მაგიერ დიდი ბუქითვით ჭიშკარი ამშვენებდა ახლა მათ... უხო დაპატარავებული ჯივნი. სახლის წინ, მარცხენე, კარვა დიდ მონაკეთზე, ვენაბი იყო გამწვანებული. შატბიამ უცებ თვალი მოკრა კიბის პირველ საფებურზე ჩამოქდარ კაცს; ის წამოღგა. ეტყობოდა, ეწონი შემოსული მანაც შენიშნა, მაგრამ შორიდან ვერ იცნო... შეხედა ამ კაცს შატბიამ და ასე სახეშეუცლილ უხოს ხილვაზე უფრო გააოცა მისმა გარეგნობამ... მისმა ესოდენ საოცარმა მთავრებამ იმ ადამიანთან, რაოდესაც მხოლოდ ფოტოსურათით იცნობდა შატბია — „ნეტავი ვადა-ფშველა ხომ არ გაყოცნალებულა“ — გაიფიქრა მან. მოხუცს მარცხენა ხელი ბეჭის სინაღლეზე ჩაეგლო, გრძელი, შუაწელში განწეკილი ჯობისათვის, რომლის წაწვრილებული ბოლო თავს ორი-სამი მტკაველით იყო აცილებული. მოხუცს თავი წარკრული ჭიონდა ყაბალასის ნაგლეჯით. თვალები ჩალამებული მოუჩანდა, ყბებზე ისე შემოთოთრებოდა მოლეე წვერი, ვგონებოდალ ანათებო. უღვამებს კი ჭალარა ჯერ არ შეპაროდა. გრძელი, ჩაშვებული ხალათის, მტკავლეზე ჩახსნილი საყელის შიგნით უჩანდა თეთრი პერანგი, მაგრამ რაც ყველაზე უფრო საკვირველი იყო, ეგვა ფართოდ მიღელი ნაცისფერი ჩიხა, უქილებოდა.

რდესაც მოხუცი შატბიასაკენ წამოვიდა და ოყოიდე ნაბიჯზე მიუახლოვდა, მან იცნო ასე მოხუცებული, მოტბილი და, უჩვეულოდაც ჩაყმული მამა — ძველი მემბატე — ნიყო არაბიძე. ნიყო-მაც იცნო შილი, ჯობი ხელიდან გაუვარდა, წინ ხელგამიწედილი ბანცალ-ბანცალით ძეე წამოვიდა, იფიქრბდი აფერ-აფერ წაიქცევია... შატბია ახლა კი მოსწყდა ადგილიდან და მამა ღონიფრად ჩაიკრა მწერდში. მოხუცი ბაწმევიით ტიროდა.

შატბიამ უცეე ყველაფერი იცოდა, მაგრამ კიდევ არ

იყო დარწმუნებული, თუ იმიდან დაბრუნებულ შილის დედა არ გამოეცებოდა:

აქტი რომ ემტრებოდა, სულ სხვაგვარად ჭიონდა წარმოღვენილი ტვედეყოილ ქარისკაცისან მტვედრის ცერმონა. სინამდილეში კი ყველაფერმა უხარლოდ და უფერულად ჩაიარა. იმიდან კი არა, თითქმის მუზობულ სოფლიდან დაბრუნებულიყო. მარათლია, მიხუცი მამის შესაბედაობამ და ცრემლებმა ის როგორღაც შესწადა, მაგრამ არც ამასი დაუნასასეს რამე უწველო და შიულოდნელი. მამას ახლა მისთვის შელავში ხელი ჩაელო და სახლისაკენ მიჰაკედა. მიხუცი დრო და დრო მწერდებოდა ხოლმე, შატბიას თავისკენ შემოსარუნებდა და მის ბეჭებზე ხელემშემოწყობილი, გამოილი ცოლავის მანაილზე უცებოდა რაღაც საყოფადაც გაღამებული და გაიშებული. ფერწასულის და სახედნაიკებულის მესამარლის იერს აძლიერებდა სიამაყის ნაოტთან თვემშებართული და შედამტად ბოლოებჩამოცვეწული წარბები. იფიქრბდიო, წარბები მიყრული ხომ არ ჭიონდა, ასე რომ ჩამოსკურბიაო...

შატბია კი მოჩრილად თავდახრილი იდგა იმ ერთ-ორ წუთს და ფიქრობდა — „მამას არა სჯერა თუ დაგბრუნდი, მით უმეტეს ომის ხანმარი უცეე წელში-წაღია, რაც ჩაქრა... შილი და დიჯურე ფიდან თავის დღეწევა! მე შეგონია ეს სასწაულითოთა და მეეღრეთით ადღეღობის გაცეს“. შემდეგ ძველ ხელი ნაბიჯით უწურებდნენ მამა-შილი სახლისაკენ... შატბია აქეთ-იქით ცაქი თვალით იციკირებოდა და უჯიარდა, აჭაურობა ასე თვალშისაცემად რომ გადასხვაფერებულყო. ახლა ეს მანიც არ იყო მთავარი. ომის წლებს და პირად ტრაგედიის ნიყოც ისე გაუტეხია წელში, არათუ შორეულსათვის, ახლობერიითთვისაც კი ძველად საცნობია, სულ რაღაც ხუთიდაე წლის წინ ვაკეყურაო შესამეღობის მემბატე. მაგრამ შატბიასთვის ახლა ისიც დიდი ბედნიერებაა, რომ მამას, თუნდაც წელშიოწყვეტილს, ჩამოუსწრა.

კიბეს რომ შიადგენ, შატბიამ ფებე კი შესდგა ჭეას პირველ საფებურზე, მაგრამ თითქმის გულში ჭეალმა გაუვარაო, ერთმამად წელში მოისარა, მარჯვენა ხელი მეჯრზე მიიღო, მარცხენა სახეზე აიფარა და ჩამოქილი იქვე ჩამოჯდა. ერთმამად ატარდა. ნიყო მიხედა შატბიას ტირილის მიხუცს, მასაც ხელ-შეორდ დასწეა გული ანათის გახსენებამ; მაგრამ ძველ მემბატეს ახლა შილედე უფრო ყოჩიად ვიჩიარა თაეი. არც მამასაღა მოთქმას შესდგობია. ტირიდა უხმო, თავაწეული. ცრემლი თვალის კილოებში გამოიჭინეს უმად ლოყების, დარვიით ნაოტებში იცლედედა გზას და ყბებზე, შემოთოთრებული წვერის სინ-შირემი, უჩინარდებოდა. უბედურების გახსენებამ ნიკოს რაღაც განეგებით დაუბრუნა ძველებური ვაკე-ცური იერი და ის ახლა ტრაგედიის გიმის უფრო გავადა, ვიდრე უხარლო მომავლესაც; თუმცა, ვინ იცის, გარემოების რომ სხვაგვარი ბედი ვრტუნებინა მისთვის, შეიძლება ერთი უცეადვი გვირით მტეი მყოლოდა ჭეევენას...

მამა თავდახრილი, მოჩრილად ხელბამშვებული

უდელია შეიღს, ხანამ ის გულს მიიხსნება. რაც შეტ-
ბია კიბის სფეროზე იყდა, ერთი სიტყვაც არ უთ-
ქვამს, არც თანაგრძობის გამომსატყველი, არც ხანუ-
გემო, არც სასაყვედრო. — როგორც წყდან ჩა-
მოვდა, ასევე უფროდ წამოდგა შატბია, მამას თნი-
ვე მკლავი მოხვია, მისი ბეჭები ღირბერი ბეღებით
მოხდუნა და ახლა შეიღოს მკლავებში მოწყვედული
გრძობა არა მარტო ამ მკლავების უპასველო ღო-
ნეს, არამედ ასევე უპასველოდ ძლიერ სიყვარულ-
საც. არასოდეს ასე არ გაყინობიერებულა მისი იღეს ღო-
ნის შეგრძნებაში შეიღოს სიყვარული მამისადმი.

სიკოს კიბეზე ავლა უჭირდა. ეს უმაღლ შეტყრო
შატბიამ და მოხუც წელზე მოხვია ცალი მკლავი,
მშარი მამას მთვრლობით მამა-შეიღი ნელა ადიო-
და მადლა. სახლში ხამარსებური ხორბზე დამეგრძე-
ბულიყო. ნიკომ ძლივს მიაღწია აიუნის კუთხეში
მიღებული ტახტადე ტახტზე დაღებრქილი ფარდა-
გი იყო გადაფარებული. ძველ გახურებულ მუთაქანზე
კი გამიღილი წიგნი, უნაგირივით გადადებული დარ-
ნენიდა ნიკოს. იქვე იღო მუშაგაბზარული სათვალე.

ნიკო კენჭებით დაემუა ტახტზე, შატბიას მხო-
ლოდ ხელითა ანიშნა — აფერ. ჩემი გვერდით ჩა-
მოუქცია. შატბია ჩამოვდა.

— რა იყო, მამა, ცუდად ხარ? წყალი ხომ არ გინ-
და?

ნიკომ უარის ნიშნად თავი გაიქნია.

— რას უჩივი, მამა?

ნიკომ სული მოითქვა, შატბიას გაუღიმა და ჩურ-
ჩულით შენიშნა!

— შენ ის იყოთხე, რას არ უჩივიდი შეგამინე? რა-
კი შენს დაბრუნებას მომასწრო დღემთა, აწი კიდევ
რომ მისმოს, აღარ დაგვმდურნები!..

— რას ამბობ? მე იმისთვის კი არ ჩამოვსულ-
ვარ, შენ „წამვიდე“!..

შატბიამ საფუთქელთან აკოცა მამას. ნიკოს უკე-
რად ქალბოთ აუჩუდა გული შეიღოს მისიყვარულე-
ბამ.

შატბიამ მუთაქანზე გადადებული წიგნი აიღო, მამას
გაკვირებით შეჭედა.

— ამ წიგნს შენ კითხულობდი?

— შენი ნაყიდა წიგნები ცოლაც ქონდა შენახული
ამათხ. მე რომ დაბრუნდი... ყველაფერი სეღუნ-
ებულად დამსვედრეს ბოხეკით და მისმა ქალიშ-
ვილმა. გაბრუნებულ შეუწყავით სახლში ჩავტვიღმ
ღამდობით სხვა რა საქმე მქონდა... ის შენი და-
ტოვებული წიგნები სულ გადავიკითხე. მაგას მჭორედ
უკითხულობდი...

— მოგწონებია, რაკი მეორედ კითხულობდი.

— ჭკვიანი გაცი უფროდა სეღავ რას წერს?

ნიკომ სტრატეგის ფრანსილი ჩამოუხვია, შატბიამ
ხმამაღლა წაიკითხა ფრანსილით მიხაზულა სტრი-
ქინები.

„ვენ“ მოითმენდა უამისოდ ტანით ხამწარეს,
შტარგალის ჩაფერას, სიამაყის თავგასულობას,
ტანჯვას მწვაკის უარყოფულ სიყვარულისას,

მართლმსაჯულების გვიანობას, მძღვერით
სუჭობიას,
შეურაცხყოფას ღირსეულის უღირსრატხნ...
სწვფობის ბოვნა რომ შეგვეძლოს...
დაკვირით?

„ამათხა კი გადაწყვიტა ამ გზით ეპონა მწვი-
ღობა და, სეღად, როგორ შეედა საქმელი“. — გაი-
ფიქრა ნიკომ.

შატბიამ წიგნი დახურა, მუჭლებზე ნიდაყვებით
დაყრდნობილ ხელსეღულებში სახე ჩამალა და
კარგა ხანს იყო ასე ხმაგაყენდილი.

— შატბია! — უბოთ ბოლოს ნიკომ, — მეუბ-
ლებს კი შეტყობინით ჩვენი თჯახს სისარული?
ან კი ისე როგორ მოხვედი, დაკვირით, თვლი არა-
ვის მოვკნავს?

შატბიამ თავი ასწია.

— ალბათ, ანაუეს დაგუნახივარ, ან თუ დამინახა,
ვერ მივსო...

— ის კე არა, მეც ვერ გიკანო... ქრამეტი წლის
ყმაწვილი გავისტუმრე და თყადობის წლის ვაფა-
ცი დაბრუნდი... ეს რაა, მჭვივებდა, თუ მართლა გავ-
ქალაქაგებია თმა, ბიჭო!

ნიკო სათვალეს მისწვდა, გაიკეთა და შატბიას
თავს დაეჭერდა... — აჭა-იქ თყერი მართლა არ
გამიკრევივა?!

— მაგას ნივი, მამანემი?

შატბია წამოხვდა, ტანსაცმელი მხედრულად გაის-
წრო.

— მამა, თუ ვინმე თავისით მოგაკითხავს, მო-
კიდეს... ისე, თუ მაინცდამაინც ჩემი ჩამოსვლა, ხელ
შეგატყობინობი. დღეს კი ვიყოთ მარტო, მე და შენ.
აღიკითოს და აფთობავს ვუღრა ვიტატ. თქვა შატ-
ბიამ და ისე ფრთხილად შეაღო ხუთი წლის წინ
გამოსურული ოთახის კარი, თთიქოს სხვისას სტუმ-
რად არისო. წინა ოთახი მიათვალ-მიათვალეობა
და უქანა ოთახს მიაშურა. ტანსაცმელის კარადის
კარე გააღო. კარმა ერთი ისე უსამაინოდ გაიდრ-
ტალა, რომ სუსტად ნერწყვის პატრონს გააფრულე-
ბდა. ცარიელ კარადში მხოლოდ ერთი კაბა ვკო-
და. შატბიამ ფრთხილად ჩამსხნა იგი საკიდიდან
და მკლავზე სულეტირით გადაიწვირა. ნიკო შორახ-
ლის იდგა. მამაც, შეიღიე ძალიან ცდილობდნენ
თავი როგორმე შეეკავებინათ, მაგრამ ახლა, წელს-
რადღე უფრო აჭირდნენ. ამათხის ეს ენათხუტობი,
დაღვ სასწავლით გადარჩენილი კაბა შატბიამ
ფრთხილად ჩამოკიდა, კარადის კარი ნელა მისუ-
რა, ახლაც რომ ისე სანარკლად არ გაქმინახა.

ნიკომ ჩიბის კალით ცრემლი შეიმრო და უკვე
დაწყნარებული, ბედთან შეჩაგებულს კილითი
თქნა:

— შატბია, შენ აქ ცოტა ხანს თავი შეიქციე, მე
ქვემოთ ჩავალ, ჭამად გავაღვიცხებ, დღისის ამიცი-
ლებ...

— მოცხმარება.

— მისხმარებელი ანაფერია, მადრამ, თუ დამ-
კირდა, დაგობხებ.

ნიკომ კარს მიაშურა.

— მამა! — მამასა შატბიამ, — ჩემი... ნამუშევრები თუ გადარჩა.

— გადარჩაო? აგერ, მეორე თასში სკივრი რომ დგას, ექ აწყვიტა ყველა ნამუშევარი. დედამწერი მაგაზე უფრო არაფერს არ უფრთხილდებოდა... შენ რომ უკან ჩამოიტანე, ის ქვეთავი სულიკოს რომ გაგატანეთ ორმოცდათრისი, დედამწერმა კინაღამ მოშლდა.

ნიკო გარეთ გამოვიდა. შატბიამ კი მუშობელ ოთახს მიაშურა.

ახლა თუ არა სკივრს მიძიმე. შეჭვილი სახურავი, უმაღ ნატყალანის სუნი ევა შატბიას. გაუკარდა, მაგრამ უმაღლე მისგა და დარწმუნდა, როგორც უფროსი დედასა თურმე სწყალო დედა შეიღის ნამუშევრებს. ხეში გამოთლილი პირტრეტები შატბიამ ოთახში; დანჯარის პარდაპირ, გრძელ მაგიდაზე გამაწკრივა.

შატბია ერთხელ კიდევ დარწმუნდა, რა მნიშვნელობა ჰქონია ნაწარმოებს შექმნის პროცესში იმ გარემოებას, თუ რამდენად გადაუღებ და რამდენად არის მოწიფებული მინაგანად შენში ის, რისი ხორაშუბსმად განვირახავს.

შეიღო წლის წინ ხეში გამოთლილ თამარელას პირტრეტო შატბიას ახლა უფრო მოწონა, დღეს უკეთ დანახა ის, რასაც თავის დროზე აუღოთი და ურწმუნობით ქმნიდა. აივანზე ნიკოს ფეხქვეშ ძალღმად ატყობდა იატაკი, შერე მისი ძახილიც მისიმა.

— შატბია, სუფრა აივანზე გაეშალათ?

შატბია რზე გაეგება მამას, რომ თუაღი თამარელას ბიუსტზე დარჩა. არც კი სჯაროდა ახლა, თუ ის მისი მამინდელი ნახელავი იყო, როცა არაფერი არ უნებოდა დიდი, ჰემოზარტი ხელითებისა... ეს კია, რაც ადრე ნაკლად ითვლებოდა პროფესიონალური თვალსაზრისით, ახლა უპირველეს ღირსებად იქცა.

ხელითების ამოყანების გადასაწყვეტად თანამედროვე ოსტატებმა უკან ოქცეს წარსულის მიღწევების ლოგიკურ გაგრძელებაზე, და შორეულ საწყისებს, პირველყოფილ ძირებს დაუბრუნდნენ. განზე დარჩა ლუონარდო და ტიციანო, პირველყოფილი ადამიანის მიერ კლდეზე მოხაზული ნაღირობის სტენა კი ფარზე აბიღდული აღმოჩნდა. დიდი ოსტატობა შესცვალა ახვევ დომის უპრალღობამ და აყაფემიურ ცოდნას მოკლებული შატბიაც აღლოთი, ნიჭით და გემოვნებით იფლდედა გზას.

ტატბის წინ ერთმანეთზე მიდგმულ ორ ტაბურეტზე გაეწყო სუფრა ნიკოს. გაუთრეველ, მაგრამ დღინით არაერთხელ დაღმუხებულ მაგიდის გადასადარებელზე კობხად გაემწკრივერინა, თეფშებზე დაწყობილი ჭადი, ღათლილი ყველი, მწეანილი, შავი ბილკი, შავი კატრი, მოხარული კვერტები და უღობი დვინო. დოქი მამინე იქნო შატბიამ, გამთასვლამი ცოტა უფრო გამუქებული, ვიდრე ასობდა. დოქს ადარს სსელებურ შერჩენოდა. დვინოს დასმა რომ დააპირა ნიკომ ყველში წყავლო ხელი დოქს და დიდხანს მოთმინებით ავსებდა ჭერ ერთ, შექმდე მეორე ჰინჭილას.

„თამარელა“ ნიკომ ითავა. პირველი ჰინჭილით შატ-

ბიოს დაბრუნებისა დალია. მამა-შვილმა თუა უკან გადასწია, და ტუმზე მიდებული ჰინჭილიდან ხასხარათი დღით უშველო რაგარკით დაბრუნდა.

შატბიამ სუფრის წესი დაარტყა. თამარელას ნიკოს ჩამოართვა და მეორე ჰინჭილით მამა ადღერძელა.

— ეს შენი დაბრუნებისა იყოს! სიყვეფ, მართალია სსეღობით ვერ გადავიხადე, მაგრამ რა ვუყობ, იმის დროს რა არ ხდებდა!

— კაი ოხა, შენ ნუ მოთმინებები. — ჩაიციხა ნიკომ, — შენ მტერი გვირბოდა, მე — მოყვარე!... მართალია, საქართველოში ტონიანი კუმბარა არ ჩამოვარდნილა, მაგრამ ვინ იტყვის რომ ამ ომმა შეგ გულში არ გეფევიდა...!

— მაგის თქმას ახლა ვერაფერ გაგებდავს, მაგრამ გაგა დრო და ეს განსაცდელიც ისე გაუფრთხილებოდა, როგორც შენი ნიხასაღუსთან წინაპრებს გასულ ჰინჭურემი გადაღებული სურათი...!

— ბუნების კანონია! ლხინსაც, ჰირსაც ჯერ ეჩვევი, შერე ყველაფერი ლეინისავით გამოიჩენილდება, და, თუ რიღიმზე მინე გაგასხნდა, იმ დიდ განსაკირზე, ტირილს მაგიერ, შეიძლება სისილიც აეიტყვეს...!

— ყველაფერზე შეიძლება გაეციენის ერთი რამის გარდა...!

— რის გარდა? — გაკვირვებით შეხედა შეიღის ნიკომ და პირთან მიტანული ჭადის ნატყბი ხელში შერჩა. სანამ უპასუხებდა, შატბიამ ახლა თვითონ წააგლი დოქს ყველი ხელი და ჭერ ნიკოს ჰინჭილა ააგლი, შერე თავითი. ჰინჭილები ისე მოულოდნელად ააგლი რომ შატბიას ორივეჯერ დაეღვარა დვინო.

— ეს დედას სსეონებს დაგლიობ!

— შენ იცოცხლე შეიღო, რაც იმას დააგლდა, ის წლები შენ მოგმატებოდე!

ჭადის ნატყბი დვინით დაასველეს. მერე უხმოდ დლოეს.

— მინე შეიკვარს და ვერ ამიხსნია, რატომ უნდა მოგვლა დედას თავი, შეილი ცოცხალიაო, უთქვამთ, სხვა ხომ არაფერი?

ნიკომ ურევითად ჩაიწინა ხელი.

— სხვა დროს გიამბობ დაწკრილებით. ის კი არა და როგორ დასეგდა შენი ნამუშევრები?... საწყალი უფროსი დედასა მაგრამ რას უფროსი დედასა რომ იცოდე... სულ იმისი შიში ქონდა, ჰია არ გაუნდვსო. სეივისის ძირი სულ ნატყბილით გადაედარა.

— შენახვით კარგად შენახულა...!

— ყველა თუ არა ის ერთი მინე მოეწინებოდა... რა შეულოვით მიღილებობა ყველი თამარელასათვის ბიჭო! კანდაკებამ მინე აღარ გაგასხნა?

— ვინ თქვა რომ არ მასსევიო...!

— ეიუ, გრცხენოდა გეციობა, არა?

— ყველაფერს ხომ ერთად არ გეციობავი. სახეზე ცოტა წამოწილილებულმა შატბიამ თავი ასწია, მამას შეხედა.

— ა! არის?

— ერთი კვირია თვალი აღარ მომიკრატე, თუმცა არც მე ჩავდებარ ქვევით... ახლა შატბის მშენებლო-

ბაზე მუშაობს, შარშან მეორასე პორტონტის გატრა დაიწყეს...

— აბა ადრე რას აკეთებდა?

— ადრე ლავში მუშაობდა, ხან ნახშირის მინერევაზე ემბარებოდა ბიჭებს, ხან გადამარგებაზე, აუბ, შენ რომ თამარელა გენახა, რა დღეში იყო ეს წლები... მარტო ის კი არა, სხვა ქალებიც ვისაც მამა, ძმა, ქმარი, ან რომელიმე ნათესავი ფრინტზე ყავდა... რაც მართალია, მართალია, ეს იმი ზურგში ქალებმა მოიყბა! ჩვენი შახტის წინ შე რომ მკითხონ მემშატე ქალის ტანდაცებას დაეფეხადი!.. შენ რას იტყვი?

— რა შეიქმნის... რა სჯობია თუ სიყვით დაფასდება!..

— თუ ანდნა არ გამართლდა: სივეთისათვის სიკეთე ვის უქნია!

— ამ შემთხვევაში არა მგონია, თუმცა ვეღვაფერი მოსალაგნებოდა!

— ეს წემი ძმაკაცის და მისი მრველის სადღეგრძელო იყოს! — თქვა ნიკო.

— კომული ძმაკაცის.

— თვლიყმ პობედასა! თუმცა შენ საიდან გეყოფინება... ევდოკიმი იმის დროს უკრაინიდან გადმოხვეწილებს მოხვდა. თავის ქალიშვილიან ერთად ამ ჭერქვემ ცხოვრობდა, ხანამ ჩვენებმა დონხასში წესი არ აუგეს პიტლერელებს. მისი ქალიშვილი გაიოს უკლებსაზე გათხოვდა. აფრასიონ უკლება ხომ გახსოვს, იმის მიჭვე.

— აფრასიონს რა დამავიწყებდა. გაიოხიც მახსოვს.

— მერე ევდოკიმი დონხასში დაბრუნდა, უღია კი აქ დანია, ქმართან. ახლაც ჩვენიან ცხოვრობენ — ერთის თათბი, ამ ზედა სართულზე, იმათ უკრანეთ. ერთი ფეხით ვავანწრეს, ამ ზაფხულს გადაწყვიტეს, შეებრულება დონხასში გაატარეს. ვერ წარმოიდგენ როგორ ვაგანდებობთ რაცა შენს ჩამოსვლას შეიტყობენ... უსართოდ მივწერთო.

— მამ, კარგი კაცია, ის შენი დონხასელი ძმაკაცი!

— ნუღარ იყოთხავ! ევდოკიმა, უღიამ და გაიოხმა შეინახეს აჭურობა, რაც შე გადასახლებული ვიყავი. მერე კი რომ დაეპრუნდი, ისე მივიღიდენი, როგორც ძმას და მამას... მამ არ მყოლია და ევდოკიმი პობედაში მომივიღინა მის მავიერად გამქენმა. გურამიშვილის სამაგიერო შეიძლება ვერ გადაეუხადეთ, მაგრამ არც არაფერი დაგვიკლია. ევდოკიმი მარტო იმას სწუხდა, უკანა უხი მთლიანად ვერ შეგინაჩრუნეო. სამი მეოთხედი ჩამოუტყიათ და ორ მოსახლეს ჩაუდგამს შიგ სახლები. უკანა ეზოს სამაგიერო ვენახი წინა ეზოში ვაგუმენტე. ევდოკიმა ცოტა ქართული ლაპარაკიც კი ვაწყავლ... სიცილით მოკედები ის რომ ქართულად ლაპარაკს დაიწყებს, მაგრამ მაინც რაღაცა გიხარია!... გაიოხი და უღია კი სულ რუსულად ლაპარაკობენ. გაიოხის რუსული ევდოკიმა ქართულზე უფრო სახაილია; მაგრამ თქვენე არ მომიკედეთ, უკან არ ხვდებ. უხალსება მიტს რუსულად ვნის გატყუა. უღია კი კისკისებს და წარამარა უსწორებს

სიტყვას და გამოთქმას... კარგია რომ ჩამოგვდა... რა შემველებოდა, სახლში ქართულად ხმის გამცემი აღარავინ დამჩრა!

— ღვივის წყალით, ჩამოვედი და... ვიღობასაკით რამდენიც ვინდა!

— სალაპარაკო მართლაც შეგნია! ერთმანეთის ამბის მყოილს მერვე მოვსწრებთ... შენ ის მიხარნი, ახლა რას აპირებ?

— რა ვიცი, ჯერ კარგად მივსებ-მოვიბედლო. მერე შეიძლება სწავლა ვაგატრძელო...

— სად ვინდა?

— სამხატვრო აკადემიაში.

— სწავლა კარგია, მაგრამ იცოდ, ბიჭო, აქედან ისე არ გაგიშვებ თუ სამაგიეროს არავის დამიტოვებს!..

— სამაგიერო რას ქვია?

— რას ქვია და... ცოლის თხოვას არ აპირებ?! შატბიას გავეინა...

— ცოლს თუ ვიზოვ, თან წავივინა...

— მაშინ... შეული მაინც დამიტოვებ... ჩემზე უკეთ მაინც ვერ გახრდიო...

— რა დროს შეიღია...

— ნიკომ ირინად ვადახვდა შატბიას.

— ომს გადაურჩი და ახლა თავი აქ არ მომაკვლევინი! თუახს რომ დროზე არ ვინდათ მოკედით ეს ახალგაზრდები, ვინ ვინდათ რომ იყოს მომავალში საჭართველის შემკვიდრე! ყოველი ჩვენგანი საქართველს ერთი რაღაც ნამკვეცია და თუ ეს ნამკვეცები აღარ იქნა... ზოგს კი შეული თავინი ხარახურის შემკვიდრე ჰგონია მარტო.

— მაყალე, ცოტა სული მოვიტყა, ვიფიქრო...

— მე კი ვაცლი, მაგრამ დრო დაგაყდის?... ან იმ გოგოს რაღა პირთ ეტყვი, კიდევ მაყალე?! ხომ ვიცდიდა ზეთ წვლიწაში! შენ თუ იყავ, ამ ხეთ წვლიწადმი, ნიკომ მახეს აცდა მედა...

შატბია თავანღუნული უსმინდა... მისი ღუმლილი ნიკოს არ მოსწონდა, მაგრამ... მართლაც, შეილის ჩამოსვლის პირველ დღესვე ხომ არ გადაწყდებოდა ვველა საქართველო საკითხი... ნიკოს არ უკვირდა რომ ზოგ რამეში მშობლები ჩქარობენ, ზოგ რამეში შეილები.

— სწავლა რომ უნდა განაგრძო, მით უმეტეს სამხატვრო სასწავლებელში, მე უკვე ამის თაობაზე საყოფმანი აღარაფერი მაცქსა — დინჯად წამოიწყო ნიკომ. დუმილის შემდეგ მისი სიტყვები რაღაც უფრო მკაფიოდაც და უფრო დამაჯერებლადაც ჩაგნმა შატბიას. და ახლა როგორ წამოსცდა თვითონაც ვერ მიმხედარიყო. როცა მამას ეტყვნარევი კლდით უთხრა:

— რა ვიცი... იქნებ არც შევიდე აკადემიაში?

— რატომ, ბიჭო! ისე წამოიბახა ნიკომ, აშკარად შეეტყო, რომ შეილის სიტყვები ელდასავით ეცა.

— რატომ და, რაც უფრო ვუფიქრებდი, სულ უფრო და უფრო ვერწმუნებო... ხელაფენის საქმეში უნაღლები სასწავლებლები ზოგადად მარტო იმას აკეთებს, რომ ვინც ნიჭით ვერ მოიპოვებს შნატვის სახელს, ის დაიღობით აღწებს ამას.

— რას სულელობს — ეს მკაცრე სიტყვა ისეთი საალერსო კილოთი თქვა ნიკომ, შატბის სულაც არა სწყენდა მამის ასეთი წამოხმება.

შატბამ მამას ლიბოთერო დიმილით შეავლო თვალი და დინჯად განაგრძო.

— დავით კაცბაძე და ევდამიშვილი მაინც იქნებოდნენ შატბერგის სულაც რომ არ ესწავლათ, მაგრამ ზოგიერთები ნამდვილად არ იქნებოდნენ და ახლა გვერთა, რომ არიან, ასეთები მაშინ არ გვეყოლებოდნენ... ნიჭიერი შატბერგების ხელის შემწველთა რიცხვები ერთი ასად ნაკლები იქნებოდა.

— შე კაცო, ომში ნამყოფი, ბრძოლას ხელოვნების ასპარეზზე გაუბრძობარა?! რამდენჯერ უნდათ იფიქრონ უნიჭოები, რას დააკლებენ ნიჭიერს...

შატბიას მწარედ გაეღიძრა.

— მამა, შენ რა გაცლდა ერთი მემსახტის პირობაზე — საქმის სიფარული, ნიჭი, მონდობება, თავგანწირვა თუ ხალისი, კარიერისტიკა რომ მაინც დაეპარცეს?!

შატბიას სიტყვებზე ნიკო რაღაც უჩვეულოდ შეიმუშვნა; სულის სიღრმეში შეძრულს და აფორიაქებულს, აღარ იცოდა რა მოემოქმედნა, რა ეთქვა; მერე ეცატი რომ დაშოშმინდა, შატბიას თმამი ხელი ჩაბლუჯა და დინჯად შენიშნა:

— ერთი კაცის დამარცხებას რა მნიშვნელობა ექნება, რომ — ნიკომ ისე შეხვდა შატბიას ადვილი მისახვედრი იყო, რატომ გაუწვიდა სიტყვა, რატომ არ დაამთავრა სათქმელი.

— რომ მარტო იმ ერთი კაცის დამარცხებით მთავრდებოდეს ყველაფერი...

ნიკომ გაკვირვებით შეავლო თვალი შატბიას. მისმა გულთხისხილამ სწორედ რომ გააკვირვა ძველი მემსახტე.

— როგორ გგონია, შატბა, მონეოლების თორმეტმა შემწევამ უფრო დიდი ზიანი მიაცენა საქართველოს, თუ შინაურმა მტრობამ და კიშპობამ.

— რასაკვირველია შინაურმა კიშპობამ... — დაფიქრებაც არ დასჭირვებია ასე მიუფო შატბიამ.

— იმ ბუნალაძეს რა ემსახურა მოუქცია მხარი... — მოულოდნელად იკითხა შატბიამ.

— რა ვიყი? აქ არ ვიყავი. ის როდის არ იყო მხარმოქცეული მართალი გიჟობა, არ გამკვირვებია, უკუღმართის როდის დაუბრუნებია წადმართად?..

— მაინც მიყვარს... მაგისთანები ყველაფერს აკეთებ იმისათვის, რომ თვითონ კარგად იყვნენ. სხვები ევდა, თვითონ იცოცხლონ, სხვები ვაისტუმრონ, მაგას კი პირიქით ვამოუვიდა...

— როგორც ხედავ, ზოგჯერ ასეც ხდება! ძალინეთი დაუმარხიათ... მარტო შინაურები მიაცილებდნენ თურმე სხვებს შემინებიათ. თავი მოიკლა, თანაგრძნობაში არ ჩავეითვალან ჩვენც რომ გაეცალიათ, აუტელიარი თავი რაზე ავიტყობითო. მე კი აქ რომ ვყრდითიყვები, უსათუოდ მივაცილებდი საფლავის კარამდე კაცმა ერთი ვაგაკურთი ნამიჯი გდამხდვა თავის სიცოცხლეში და იმისთვის მაინც უნდა გვეცა პატივი, თუ სხვა რამით არ იმსახურებდა...

— მამაჩემო, ამ ცხოვრების მდინარეებში შენ სულ

აღმა გიყვარდა ხიარული და ამიტიმაც მოგვრო, ადრე მოგტბა...

— აბა მდინარეებს რომ გავყოლოდ, ნაფიქრი ხომ არ ვიყავი? კაცი შექცია კაცურმა კაცმა... ეს უნდა აკეთოს, რაც სწამს, რაც უყვარს, როგორც ვმარტუბა! თუ არა და ხიცილებს და გარჯას ფასი არა აქვს!..

— შენი გულსტკივილი ჩემთვის გასაგებია, მაგრამ აგრე რომ აღარ სწირავთ?

— წირვა-ლოცვის მაღლი გუწურა ყველას ვინც...

— სულიკის მამიდას თუ იცნობ, მამა.

— არ ვიცნობ, მაგრამ, ვიცი, გამიგონია, უცნაური ქალიაო.

— თუ გკვირანური მსჯელობა უცნაურობაა, მაშინ აგრე ყოფილა. იგი, საუბარში რა გვიხარა სულიკის მამიდამ? მოწოდება იღუპებათ! ზოგიერთები ასლა თავისი მოწოდების და უნარის მიხედვით არ ირჩევენ ადვილს ცხოვრებაში, ზოგჯერ ისეთ რამეს კიდებენ ხელს, რაც მათი ხსიათის და მისწრაფების საწინააღმდეგოაო.

— მართალია, მერე? —

— აი, შენ მემსახტე ხარ. გიყვარს ეს საქმე და უნარიც შეგვეტეს გაუძღვე, მსახტის რომელი უბანიც არ უნდა გადინო, მაგრამ მოულოდნელად ვილაყას მოგპირანება „დაგაწინაუროს“ და გავაწვესებს შემსახტეს ხელოვნების საქმეში. ასე იწყება ტრაგიკომედია აღმამარის ცხოვრებაში. იღუპება საქმეც და კაციც.

— არ მტეხ, თუ იგდებ, ყველა თვითონ იგდებს თავს სასაცილო მდგომარეობაში.

— ზოგი ადამიანი თუ შემსავეით თავმოყვარეა, ზოგი პატიმოყვარეა. იღონდ ხელმძღვანელად დასვან და შეუძლიან თუ არა, ამას წუთითაც არ უფიქრებდა...

— მაშინ პატრონის ბრალია...

— პატრონი მარტო ზომ არაა. მრჩვეული ქყავს.

მრჩვეული კი ყოველთვის იმას ურჩევს, რაც თავისთვისაა ხელსაყრელი, თუმცა ამას საქმის ინტერესის საბურველში ხვდება. საქმის გაკეთება რომ პეტრეს შეუძლია, ის პავლეს უსახლებს. პაულე, მართალია, უფიცო, მაგრამ სამაგებოდ ნათესავი, ან ძმაცაცია.

— კარგად ყოფილა ჩვენი საქმე.

— გაუკვირდა აშხანაცე! — ხაყილით შენიშნა შატბიამ. — თუ ასე არაა, რა უნდოდა ბუნალაძეს მსახტის უროსის პოსტზე? ხომ ავანეშათ!

— კარგი ერთი, ნულარ მასხამ დამწვარანე მდელარეს. თუ ჩვენ არ ავანეშნა, ნუ გეშინია, არც თვითონ წაუვიდა კარგად საქმე ის კი არა, მფარველიც უდ მიაყოლეს.

— მოხსნეს ბეღლარი?

— აქ კი მაშინვე მოუხსნიათ, მაგრამ თბილისში გადაბარებულა. უკვამს მყყოფა პრაქტიკული საქმიანობა, ახლა მეტეიერებს უნდა შეეწირო თავით.

— გაანია რომელი ხის ნაფოფის მოწვევტას აპირებს... ტყეშალსაც ხე ესხმას!

საკვირველი ახლა ის იყო, რომ ორიენია — მამაც და შეილიც იმ საფანჯე ლაპარაკს გაუბრძოდნენ, რაც ყველაზე მეტად აინტერესებდათ. და ეს სულ სხვა თემანზე სჯა-ბაასი, და არა ის, რაც უნდა მოყოლოდა

სუთ ვიღიწადა უნახავი წამა-შვილის შეხედვრას, თითქოს იმით იყო გამოწყველი, რომ კარგს ვერაფერს ვტყუოდნენ ერთმანეთს. შატბიას სხვა რა ქონდა მოაზრობი გარდა იმისა, რაც ღრინტზე და ტყვეობაში წახა, ნიკოს კი გარდა იმისა, რაც მან იმის წლებში გამოიარა, ვერ ბუნაღამის ხელში ჩაგარდნილმა, შემდეგ ამბათის უზედურების მომსწრემ და შეედრით გადასახლების ჭარბმოვლილმა, მაგრამ ბოლოს ჭირმა თავი მაინც ვერ დამალა და ნიკომ მოულოდნელად იკათბა, თუ რა უნდა გამაღვარო მიზეზი იმ შედგომისა, შატბია რომ მოლაღობდებ გამოიხატებო.

— მილიონობით ადამიანების ბედსა და ასავალდასავალი იმის დროს აღმათ ღმერთსაც უკირს გირაკება და რა გასაკვირვებელი თუ ადამიანი შევხვება. მესამედ რომ დავიჭერი, კოსპიტალში წოლა არ აქნდა. ვრთ „მშვენიერ“ დღეს კოსპიტალი შუადამისას დაბრუნებს... დაჭრილთაგან მხოლოდ მე გადავირჩი... რაღაც ბედად იმ დამეს ერომა ღამისა სანიტარმა ბლონომ თავის ქრში მიმპატარა. — მისაურელი საბჭოელები გაეკვირებ, ქართველი, შენი პატრიცევშით და სტურობაზე უარა არ მიიხრათ. რამდენიმე დღეში კოსპიტალიდან უნდა გავეწერეთ, უარს როგორ ვტყვით. მისი ხელით დამსახურებული ვერსა კოსპიტლის სურსა და ქაშს მაინც სომ ვმტონებოდა. თან გამოტყობილი რომ იქცება, იხივ გავეთქვებ, მისი საბჭოელი თუ არ მიმწერება სამაგვირვით გოგი სომ მიწწონი-შეიქი და... წავეყვი. იმ დამეს იქ დავკრი და... მე და ის ასე შემთხვევით გადვინით. შუალამზე, ბომბუბას აფეთქების და ნგრევის სმაურში, ქობის ტანჯარიდან დავიხსავთ, რომ ცყვბლის აღსი შეწვე მტკვრის სვეტების მტკი აღარა იყო რა კოსპიტლის ადგილას.

დღიით კოსპიტლის ტერიტორია მტრის ხელში იყო. ჩვენ იმ დამსხვე გავეკალეთ იქაურობას, სატანეო ნაწილს შევეკალეთ და რომ იტყვიან, გადავტება გადასახდელით, სწორედ ასე იყო... სარდლობამ კი ჩათვალა, ვინც კი კოსპიტალში იყო, დაილუპათ და ეტობას ასევე აცნობეს ზურგში. არ ვიცი, მოლაღობდ რატომ უნდა ჩავთვალეთ, მაგრამ იმში რა არ ხდება. იქნებ მაშინ, ან შემდეგ, ირჯერ რომ დავიჭერი, წამს წემა საბუჯები ვიღაცას ბიროტად გამოეყენებია...

— შენ თურმე ცოცხალი იყავი. მე კი იმ შავ ქაღალდს ვიღიწადა ვეზლაგელი ამბავს, და მარჯვენაც ვიამაობდი ჩემს როლს. მხოლოდ ეს იყო, წვერი რომ მივეწევი, ცოტა იმით დავაგებე საწყალი. მერე წვერს ძან რომ დაადგა თვალთ, მისი ეტვის გასაფანტავად ვითომ, გაპარსვა დავამიკე, მაგრამ „ტყუებდა“ სამართებელი გამიტყდა და წვერი გაპარსვას გადაიჩინა... ახლა, მართალია შეცდნება იმ მაინუ-ნახაზე, მაგრამ მაშინ რომ ჩემს გულში ჩაგებდა... ნუღარ იტყვი. იმან გამათვინა. — ნიკომ ხელი ჩაიჭინა.

— მალე შეიკამედ დავიჭერი, კარვად მიშეშებულეც არ მქონდა ეს ახალი ტრილოზა, რომ მესუთვდაც დამტყრეს და ტყვედაც ჩავეარდი. იქიდან დაიწერი ჩემი

სუთოვად ხეტიალი იმის დაუსრულებელ გზაზე, და ასევე დაუსრულებელი ტანჯვა დარდი და ხმარად დამტკობით იტყნება სავალიზე... (შატბიას) გარდა... ბოდა დღე და იმ აუტსნელ ოცნებას წახსნიქ... არა მნებობდა სულში... მიხობდა შერიისძებია...

შატბიამ აივანზე გადასწვვითა დაწოლა და იქნებ ამიტომაც მთელი დამე ძალი არ მიკარებია. მოვრწებები ასე აბნაღუნენ, ბოლო არ უქანდათ. შატბიამ მთელი სიუხადით წარმოიფინა და გაიხსენა იმის დაწყების წინ რაც იმ ორ-სამ დღეში მომადარეო. სწორედ მაშინ აქ, არამბის ჭერტვემ პირველად დამეს აივანდენ მეტი და სულეო...

ახლა, განთიადისას ჩამინებული, ჩატების ძალეში ვიფიქვსაც არ გაუღვიძებია, როგორც მაშინ, იმ ჭილბას, ხუთი წლის წინათ.

შატბიამ თვლით გაბალობა და საათს დახვდა. ცოტა შერყვება კიდევ — შამა რას იტყვიანო. დილის თერთმეტი საათი იყო. მაგრამ მამას მხოლოდ სიამოვნება და შვილის ეს გატყინურებული ძალიც. მარტო იმის გაფიქრებაც კი რომ ომადამხილ შატბიას ხუთი წლის შემდეგ ისევ ამ სახლის ტერქვემ ებინა და არა სადმე, რუსეთის ან ევროპის მიწაში, წარმოუდგენელი სიზარდებით ავსებდა მამის გულს. ეს სიზარდული ასე დღით იყო, მამას ატყვებდა კიდევ და ის ღროღადრო ჩემად ადიოდა ქვის კიმზე, შორიას-ლოდან შეათვალავებდა შატბიას და ასე ჩემად, ლანდელით ჩამოდიოდა ძირს. ქაიბებსაც კი არ უსიზობდა, ჩემმა ხმამ „შვილი არ გაადვიბოსო. შატბია სახლს უკანა აივანზე გავიდა, სადაც დედა ყოველ დღიით მოიჯარზე ვადაფენილ ლიბებსა და საბნებს ამწევრებდა. შატბია ფეხშიშველ სიარულს გადარეული იყო და ახლა იატაკის კორბანი ფიცრებზე კი ფეხის გულებს ასე სტყენდა, რომ ვერ წარმივხვდებო მიწაზე როგორდა უნდა გაველო. მაინც ჩაგება კიმზე და ხარების ქნევიით უნდა გაიარა, თითქო მიწაზე კი არა! პატარში გატყველ თიქვე მიაბიჯებესო. გაიარა და შეჩერდა. დონარეშეიყრბამ იქაურობას გახვდა მარნის უკან. ფიცრის ღობით იყო გადატყინებული ეს ძველი ერო, სადაც შატბია მაგშეობიასა და სიჭაბუჯეში ხეებზე დაუსრულებლად დაბობდავად გასაფხული იყო, რაფხული თუ შემოვიდა. ნაყელი ესა, თუ არა მისთვის ხელ ვრთი იყო. ვეღვამე მალად ხეს კწწერიში მოვეციოდა და მღეროდა მაგშეური უდარდელით. დღეს კი ვრთი შეშისღვტება ქონდა, სანამ ბიჭი ძირს ჩამოვიდოდა.

შატბიამ კიდევ გადასდგა რამდენიმე ნახიჯი, უნდოდა ღობემდე მისულიყო და გატყვინებდა, ყოფილი ვწო მივთვალავებებისა...

უცებ ჩამიზნულდა. ვეგონებოდათ მზე სარკველში იტყინებოდა და ფარდა ჩამოაფარესო ვრთი-თრი წამის შემდეგ შორეული ქებალის ვრე ხმაც ასე მოისმა, იფაქრებდით ხინ იატაკზე ცარიელ ვახრს მიაჯობებოდა. შორს ქებას ზემოთ, თითქო სვეა გაიბ-

ზარო, ვრთი წამით ტბილ ხასივით გამოისახა ელ-
 და უნად გაქრა. კვლავ მოისმა ვრუ გტრკინვა.
 მსი სონტვლი გამოთხილი ვერ არ მიმწყდარიყო,
 რომ ასლი, სულ ასლის დაღვევა. ცის გამოთხილ-
 მა თითქო მიწაც შეარცია. ველაფერი გამოთხილ-
 და, აფორიაქდა, მავრამ იმ წამვე ასეთი სიმყნარე ზა-
 მთვარდა, ასე გავერდა მადამო, თვებრბდით შენმა
 ველაფერს სული გააყენინდა და ასლა ცის რისხვას
 კანტკუნტად გაიხმა წვიმის წვეთების ფოთლებზე
 დაღვინს ხმა. ქუხილს მოსვდა წვიმა. აღაგ-ალავ ბა-
 ლახით დაუფარავი, ვინს ხაროც ადგილები და შა-
 რავა — მოყვიალო მიწა, სწრაფად გასავედა. თ-
 რნიორკრებში წვალი ზადვა, წყლის გუბებში წვი-
 მის წვეთები ცვეთადნენ. წვიმას ხის ფოთლებში
 შოული გუბდითა. შატბია ერთ-ორ წუთს კი იდგა
 წვიმაში და ცისკენ შხირალს სიაშოუნებდა კიდვე
 როგორ სკვებდა ხახვში წვიმის მსხვილ-მსხვილი
 წვეთები. მერე უკან გამოიბრუნდა, ავიანუ ავიდა და
 გარის ზღურბლზე თავმეფარებული უცქერდა ამ სა-
 ნანაბოს, რომელიც ხაოცრად გუბდა იმ დღეს, როცა
 ხუთი წლის დაიწყო შეადლსას ასე ჩამო-
 ნელდა, ასე დაიწყო ქება-ქუხილი, ასე წამოვიდა
 წვიმა და სწორედ ასე გაქონდა შოული ფოთლებ-
 ში. მერე, როგორც შოულთვრლად დაიწყო, ასევე
 მოულოდნელად მისწყდა ქუხილი, წვიმაც თანდა-
 თან იღრო და ბოლოს გადაიღო კიდვე. ცმავე პი-
 რი მოაქმინდა, გაიფრავა მუქი ღრუბლები აქა-იქ
 ღურჯავად გამოიანათა ცის თაღმა. შხის შუქიც ხან
 უროგან გამოაქვებდა თვალს, ხან მორკვან. შხის
 შუქვე ბალახის ღეროებმა და ხის ფოთლებმა ლამ-
 ბლამი დაიწვეს. დაწყინდილ წვიმის წულის გუბე-
 ბის ხიდრმეში გამოიწდა ვადმობრქვავებული ვა და
 ღრუბლის მოსოხინე აღავ თვარო ქაოქიმა, აღავ მო-
 შავო ღრუბლის ქულები. აქამდე ხმაგყმინდილმა
 ჩიტებმაც ფროთბი შეიბრტყეს, თავშესაფრებიდან
 გამოფრანდნენ, ხის ვეწეწებზე ჩამოსხუნენ და გამოფ-
 რებული ღოფეო ატყვხს. ეს დილა ასე საოცრად,
 ველაფრთა გუბდა იმ დილას, მავრამ არსად თვეწ-
 ყვილი და სულიყო... შატბიას მძელი სიყვანდა წარ-
 მოუღვა და საოცარი თანმიმდევრობით გაასხენდა
 ველაფერი, რაც ზამინს მოსდა... წვიმამ რომ გადვი-
 დო — როგორ სტაცა ხელი მავაში სულაგის და
 თან გაიტაცა... ძალით ვაარბენინა ეროში სველ ბა-
 ლახზე. შატბია თან ეწეოდა წინ სულაგის, თან
 ხარბანებდა. სულაგოც იკინოდა და თან ყვაროდა —
 დაიკა, გვეოდა, დიაი, გვეოფო. შატბიას არ ეს-
 მოდა ხეწნა-შუღარა, თუ მექარა. როცა მათ მუხს
 მაღწიეს და, მის ტოტებს შეაფარეს თავი, შატბია
 შეუწინეველად მისწედა ტოტს და უცებ დაარბია.
 ფოთლებზე შერჩენილი წვიმის წვეთები ღვარად წა-
 შოვიდა. სულაგო ერთი ისე შეყვირა, მჭრობლის
 ეროში შედაღვრად მოსიყრებე გატვითილი მამალი
 ინდაური უშალ გამოცხმავრა ამ შეახბილს სულიყო
 თან კიბერს იმშრალებდა, სველ თმებს თითვბით თვარ-
 ცხინდა, თან ცერებამწეკოლ ფეჭებს დასცქეროდა.
 მიუწვევლს მალე შესვლიოდა, ფტხის ფრწილები გა-

ღურჯავებდა. შატბიას ისიც ასიყო მინინ რომ სულ-
 სა სულიკოს — ხომ არ შევედივამ სტუმარს ხმა არ
 ვაკუცია. — წამო, ჩადვი. — უნად ვეჭმენდ უმჯინ
 შატბიამ, რაწამა მის ტერფებს შედეღე, ჩქაქჩქაქაქა
 ხომ არ მოვეშველო, შენით იღვი? — სულიკოს უბ-
 რდა ფეწმშეველა მიწაზე საბარლი, ძლებს ძლიყო-
 მით მიიბჯებდა. შატბიამ საბლიკენად რომ გაიხ-
 და, უცებ შეპევირა — ცისარტყლი! — სულიკოსაც
 გაიხანდა და ავიანუ გაისოხული მვეი დაინახა, გეო-
 ხა, შატბიამ ცისარტყელა ზემს დას უწოდარ მავ-
 რამ იმაც წამს მადალ ხუთა ვეწეწებს ზეწით, ცის
 სიღრმეში. ცისარტყელას შეიდეფერ რვალსაც რომ
 მოვრა თვალე, შატბიას გადამედა და, ეწამკურად
 ჭკიმახა — შენ როგორც ცისარტყელა უფრო მოფ-
 წინს... რა კარგად ამხვებს შატბიას ველაფერი,
 რა ესადად ზედავხ... უცებ მისი ვრანდღება მიიქ-
 ცია შარინს ასლოს ზალახებინდან გამოსულმა რა-
 ლაც შეგმა, თოკივით გრძელმა სულიერმა. „გვე-
 ლი!“ გაიფიქრა შატბიამ, მავრამ არ განძრეველა.
 კარის ზღურბლზე ჩართოს მიყვადებული ვანაგრობდა
 თვალთვალს. საკვირველია, გველის დახანგას ასლა
 მასში არ აღდრკავს ის რადაც ნაენობი ამაზრზენი
 გრძნობა და არც საძეულოლი გამოუწყვეთა — შედამ
 რომ თან ასლდა იმ გრძნობას... ქვეწარმავალი სწრა-
 ფად შეტვრა მარნის გარის კუთხეთან სერვლში.
 შატბია ხერვლის თვალს არ ამორებდა. ის ასლა უფ-
 რი თავისთვისაც კი აუხსნელ ცნობისმოყვარობას
 უფრო შეგებო, ვიდრე სხვა რამ მოსაზრებით გაპირო-
 ბებულ შოლოდინს. შატბია კიბზეზე ჩავიდა და იქ-
 ვე ასლოს, აივნის პოხად შეყუდებულ ფიჭვის შორს
 მიყვინდილ ზურვით. ის ასლა გულზე ხელმედაყრფევი
 რაღაც სვედანარევი დიმიდილი ვლიდა ქვეწარ-
 მავლის გამოიწინა. ასე დაყო თვალად წვიმი და
 ხან რვალბის მოწყვეტლმა ფიჭებმა, ხან მხედრუ-
 ლი ცხობრების თუ ტყვეობის დროინდელმა მოგონე-
 ბებმა ისე გაამსიიშეს ხინამევილებ, ახარც კი ას-
 ხოვდა, რიხოვის იდგა აქ აივნის ბოძს მიყრდნობილი,
 მავრამ გამოინდა თუ არა ის უწინდურად შოთახლე-
 ლი, საკმარისი იყო შატბიას დავლანდა სამეურობების
 მოყვანდილობის ოდნე მალდა აწეული თავი, მჭიდ-
 როდ ამხმულ რკოლებივით შეავდ მშინდავი ტანი,
 ზურვზე რომ ოდნავ შესამწევი ტბილი ზოლი გას-
 ღვედა, რომ მყის გამქრალევი ველა ფიქრი და ზო-
 გონება. ქვეწარმავალი უცებ სინამევირად გამოსული-
 ვო ხერვლადი. ვერც ეს წელა, ფრობილაღ მიოქვედა,
 თითქო მოფრავებო, მერე უცქეველად შენიშნა რა
 შორიახლოს ადამიანი, სწრაფად გამოიჩიალდა.
 შატბიას მოგვენა, თითქოს ის შემერდა კიდვე, თავი
 ვერ მალდა ასწია, მიმწესებელი და შოლოდ მისთ-
 ვის დახმასთათოეველი გამოქოლი მწერა აქეო-ივით
 მიმატარა, მერე თვალის დახმამამებში სხველთან
 ერთად თავიე მიწას გააქრა, და ეს ველახსათი მიქ-
 ნილი მავი საოცრება უცებ ბალახებში გაუჩინა-
 რებელი, უთუოდ აქით გაწეურა, საიდანაც წყდან
 აქაერთობს მოვლინა. შატბიას უნებლიეთ გაახუნ-
 და ტყეობაში წყათვლილი ბიბლიის დასამახსოვრებე-
 ლი სიტყვები: შეუწინებელია სამი გზა, რომლითაც

დადინ არცივი, ქალიშვილი და გველით. შატბია არ განბრუნდა, ისე, სულგანაბული აყოლებდა მზე-რას ქვეყნამავლის მოძრაობას; და როცა ის მი-იშალა, თითქო კმაყოფილი იშით, რომ ამჯერად შათი მზევედრა ასე მწვადობიანად დასრულდა, ცა-ლი ხელი თამში ჩაივლო და ისე მოსწია, ტყვილიც კი იგრძნო, შემდეგ ისე მიშალ-მოშალა, თვითონაც არ იცოდნა რატომ აკეოვებდა ამას... შატბიას ჯერ აეხსნა ის შინაგანი ხიზმული და ქსაყოფილება, რო-მელიც ახლა მივლ მის არსებას დაუფლებოდა და ლოგიკურად თითქოს ეწინააღმდეგებოდა იმას, რაც ამ შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო, ზისხს, შემოფო-თებას, მოკლეს თინს... და ახლა ის პირველად დაა-ფიქრა იმ დღეში განსხვავებამ აღრანდელსა და ახ-ლადგულ მწვადობასა, განწყობალებებსა თუ მზე-ღულებებს შორის, რომელთაც ზღვარი დაუდო ფან-ტასტური მასშტაბის ოში.

ერთში რომ მიიხედ-მოიხედა, თავი რომ მარტო ეგონა, მოულოდნელად თვალი შესაწრო ბროწულის ბუნებში შირის ყორხზე მომდგარ გოგოს, შესაწრო და გაოცებულმა წამოიხსა:

— თამარელა!!!

გან რომ მოკლედ მოეჭრა, ივნებ ანგარიშშიუკმეზა-დაც, პირდაპირ გადახტა ფეხშიშველი ბალახებულასში. ყორხმდე ოცდაათი ნახიჯი შინეც იქნებოდა, შატბიას კი ნახევარი არ გაველო, რომ ერთი უკმაყოფილოდ შეეყარა, მისი შუგა, მერე ისე მოულოდნელად ჩაჯდა, რომ მისგანდობით მის თავს კარგი არაფერი იყო. ამის დანახვაზე თამარელას ფერა წაუვიდა, მუხლები მოეკვება, მაგრამ იმდენი ღონე შინეც მოე-რბა რომ ყორხზე გადმოსულიყო. გველურებულ-გადარეულ მაღალ ბალახსა და აწიწის სიმშრეში გამხვევებით შეიჭრა და შატბიასაცენ ფაციფუციით გა-მოეწერა. იმ ერთ-ორ წუთში შატბიას ისე მოთვალა ვარშემო ბალახი, გვერებობად ღობის ბუნავში ზისი. თამარელას მიახლოების უმაღ შატბია ცალ ფეხზე წამოვდა და დიმილით შეეგება. თამარელამ ერთი კი გაიფიქრა — „შე რადაც ცუდი მეგონა“, მაგრამ შინეც იყოთა:

— რა იყო შატბია?

შატბიამ კვლავ დამანაშევსავით გაიღიმა და უბრა-ლოდ თქვა:

— იღბალი არ გინდა? გველმა მიგინა.
 — რას ამბობ! — შეუღლილით ჯერ თამში იტა-ცა ხელი თამარელამ, მერე შატბიას მუხლში მიხ-რილ ფეხს სწვდა, შარლის ტოტი აუწია და შიგა შირიდან კოქს ზემოთ სისხლის ვიწრო ზოლი რომ ღაინახა, იტვე სწრაფად ჩაჯდა, ოდნავ შესამწევე ქრილობას ტყვებით დაატყრა...

— რას შეგია... გავიფიქრე?! — იყვირა შატბიამ და ფერ ძლიერ გამოსტყავა. თამარელი შინეც არ უშე-ხოდა. ისე სცადა შატბიას წვივის ხელში მოგდება. არაფერი ესმოდა, და არც უნდოდა იმის გაგონება, რასაც ეტყობოდნენ, რადგან საკმე ამომიანის გა-დარწმუნას ეტყობდა... ეს ამომიანი კი თამარელასთ-ვის ვეღლაფერი იყო... საკუთარ სიციქსელზე უფრო ძვირფასი...

შირიხლოს, საზაფხულო სამზადიან ნიკო გე-მოიხდა.

— ნიკო ბიბია! — უხმო თამარელამ, ნიკომ ბზაზე უმაღ იცნო თამარელა და ტყვილიც კა:

— როდის მოხვედი, საიდან გაჩნდი, რომ ვერ და-გინახე?! მინდ რას აკეთებ...

— ნიკო ბიბია გზაზე გადი და თუ რამე მანქანამ ჩამოიაროს, გააჩერე!

— მანქანა რათ გინდაო, რა იყო, რა მოხდა?! ნიკო პასუხს აღარ დალოდებია, ბანცალ-ბანცალით, ვრელი ჯობის ბუნით მიიჭრა, სადაც შატბია და თამარელა იხსდნენ მოყვრულ ბალახზე.

— მინდ რამ დაგაგონათ, გრუა გავით ახლა თქვენ? არაფერსა გეტყობა...

— შატბია და ესაა, ნიკო ბიბია!

— აჰ! — ერთი შეყვირებით შეიყვანა ნიკომ და თავზე წაადგა მათ. — მღუპავთ, კაცო?! ომიდან ცოცხლად დაბრუნებულ შეიღს აქ შევალეთ?! — ნიკო არ დაბნეულა. სწრაფად მიბრუნდა. განსა-დგენა დააფიქრა სიმერეც, რეგისტრშიც, წნედაც და ისე გაიქცა სახლისაკენ, შატბიას თან უყვირდა, თან გვიწებოდა; ამ სანახაობამ ერთი წუთით თავისი მღუმარებოდა კი დააეწიწა.

ნიკოს გზაზე არ დაუწყია ლოღინი — როდის გა-მოიხდებოდა შემთხვევით მანქანა. შინ აირბინა, შატ-ბი დაჩქავა — მუცით პატერი, მანქანა მომამეველო. უხედურება შემთხვევა — ფორტიანად დაბრუნებულ შეიღს გველმა უბინაო. ათ წუთში მანქანა უკვე ნი-კოს ტიშკარს მიაფდა. ათ წუთში მთელმა შატბია შეიტყო შატბიას დაბრუნება.

შატბიამ კოჭლობით მიიბრინა მანქანასთან და უკანა საფარქელზე დაჯდა.

ნიკო მოფრის მიუჯდა გვერდით, შემდეგ უკვებ ცა-ლი ფეხი ჩამოვდა ძირს და თამარელას მიუბრუნდა:

— შენც წამოხვალ?

— შე საღამოთი ვინახულვებ ნიკო ბიბია. ცვლა რომ დამთავრდება. ახლა სამუშაოზე უნდა გამოვე-ხადდე, ისედაც დამაგვიანდა...

— კარგი აბა, თუ შატბიაც თანახმაა...

შატბია კი ელოდა, მამა რომ ლაპარაკს დაამთავ-რებს, მერე ვეტყვი თამარელას ჩემს სათქმელსო, მაგ-რამ ამ დროს მანქანა ერთიხმად მოსწყდა ადგილს და ნიკოს კარის მიხურვა რომ წამით ადრე არ მო-ესწრო, თავით წავიფოდა დაბლა.

— რა იყო, ერთი სიტყვის თქმა ჩემთვისაც გე-ვლიათ, — წვეწით თქვა შატბიამ და უკანა საფარქელ-ში გაიხედა.

— საღამოს ზომ გინახულვებს და რამდენიც გინ-დათ ილაპარაკეთ აწი... ახლა დაყოვნება საშიშია.

— ისეც გველმე გადავტყრა... ჩვენებური გველის შინაში რა უნდა მიყოს...

— მგას ნუ იტყვი. შინაური ვეღლაფერი უფრო საშიშია!... — მრავალმნიშვნელოვნად თქვა ნიკომ.

სანამ მანქანა თვალს არ მიეფარა, თამარელი იდგა არაბიჭების ტიშკართან და ხელს უწევდა შატბიას; საფარქელზე ნახევრად წამოწოლილ შატბიას თვალის

არ მოვიცლება უკან სარკმლისათვის, ხანამ თამარულა ჩანდა. თუმცა ის უფრო დაქალებულიყო, უფრო მალავი და ღონიერი ჩანდა ახლა, მაგრამ ის ქალური მიმზიდველობა რითაც ასე გამოირჩეოდა სხვებისაგან ომამდე, მიუხედავად მძიმე შრომისა, მაინც შერჩენიდა და ეს გოგო შატბაის ახლა თითქო კიდევ უფრო მიყვინა. „უკონიან გოგო ჩანს“ გაიფიქრა და საველი ორ დღეზე შეხანდა, სელი მყარდზე მოიხდა... ახლა იტანის რომ თავბრუ უქცეოდ და ფიქრს უშლიდა. წვივი კი უფრო საგრძნობლად ეწვიოდა და მივლ სხველს ეფიქვებოდა რაღაც უქველო სამშურვალე.

შატბაი რომ თვალს მიეფარა, თამარულამ იმ ადგილს მიაშურა, საიდანაც წვილან შატბაის უთვალ-თვალედა. ყორეზე მიყრილი სპესკამისი ავირფა, მხარზე დაუდევრად გადაივიდა, შეუხარდიც ასვე დაუდევრად მოადო და შატბაისკენ გასწია. არც გზაში, არც კომბინატის წინაშე შტოლნის შესასვლელამდე არაფერ შეხედვინა. კაცის ქაჭანება არ ჩანდა. ცელა უხვე კარგა ხნის დაწვეული იყო. სალამქეში ნათურა ადოი და შტოლნის შესასვლელს მიაშურა. შტოლნის ნახევარიც არ გაეღო, რომ ახლა ამკარად იტანო როგორ ეწვოდა და უხრდა ტურბო, სახვე თითქო შესივებოდა... ცილიდა უფრადლება არ მიეცია, მაგრამ როცა ტკივილმა შტოლნის მეტად შეაწუხა, თავბრუც შესამჩნევად ეხვეოდა, მიხვდა რისი ბრალიც იყო გაიფიქრა კია, რა სასულევე ჩავიდინე, მეც ვაგვოლოდი შატბაის და თუ საპირთი იქნებოდა მასთან ერთად მიმასვლენდნო. არ შემინებოდა: მესამე პირთისთვის, საშედიონის პუნქტში შევივლი, რაზე წამალი ექნებათ, ან, შემაღება მანამდეც გამიარს, — კვლავ გაიფიქრა და გზა განაგრძო... შტოლნიდან საკვლე შტრეში რომ გაევიდა, თავბრუ ახლა ისე ეხვეოდა, სახე ისე ეწვიოდა და უხრდა, მუღბევიც ისე ეხვეოებოდა, ცობა შეზინდა კიდევ, აქ არაფერი დამემაზროსო, მაგრამ ასევე მალე დამიშვიდა გული და იყო უფრო გაჭირვებით განაგრძო. თუმცა გრძნობდა, რომ ასეთი გაჯოტება ახლა უაზრობა იყო... გზას ნათურით ინათებდა და შტრეცს კედელზე ხულის ფათურით მისხვედა... იმის საცივად, გალისასკენ წახულოყო, საველე შტრეცს თითქმის ბოლომდე გახვეა... შტრეშიც მიღასლასებული უნებლიე შექრდა, რადგან იტანო, რომ წყლის გუბეში შესტობა. უკან შემობრუნებისას წაიჭვა, თვითონ კი ძლივსაღივობით წამიღდა ნახევრად გაღუმებული, მაგრამ გუბეში ჩავარდნილი ნათურა ჩაუქრა და ახლა ამ უკუნ სინხელში დარჩენილი საცინებელი ჩავარდა... ერთი ორჯერ წვედიანში გასძახა „ჰეი, ჰეი“. არავინ გამოხმავებოდა... სინხელში მოყოფრებული სელით შიშის რომ წააწყდა, ზედ ჩამოჯდა და სახე ხელისგულში ჩამალა... ტურბეში და მთელი სახე ახლა ისე უხრდა, თითქო ანთებულ თიხეს ჩასვეერისო... თვალის ვახლეც უჭირდა, ხნის თითქმის ვეღარ ამიძრავებდა... საკვირველი ახლა ის იყო, რომ ამის გამო

სრულებით არ მისცემია შიშა და სასწრაფოველიც მან... ამ გასაჭირში რატომღაც ის ტრაგიკული შემთხვევა გაახსენდა, დღემდე რომ არ ასვენებდა და ხშირად იშორებდა გულის სიღრმეში... „საღვთისმშობელი მინდოდა შენი შავი ხისხლის დაღერა, მაგრამ... რა ჩემი ბრალი!“

თამარულას რაღაც შუილის მცავები ზმა ჩაქმა და შავ ხისხლზე უსამიწოთ ფიქრი შეაწყვეტინა, დააყურადა... თვითონ არც კი იცოდა შურში ჩასახლელოთ რომ მკადარა... შორს, სადღაც შურის სიღრმეში მოჩანდა ოდნავ მწუტავი სინათლე, და ორი უხანაური შესახებათის სულიერის სილუეტო... შირების სიგრძეზე გამოხლი თითო... თამარულამ უცქირა, უცქირა, მაგრამ ვერაფერს მიხვდა, დიხანს ცვერაც აღარ შეეღო, ისე დაჯდა მორზე, სახვე ხელისგულში ჩამალა და ფიქრი განაგრძო... მიუხედავად თავბრუს ხვევისა, ფიქრი კერ კიდევ შეეღო... „მე დაღ არის ჩემი საქმე“, — გაივლო გულში. მაგრამ არა შემფოთებულს, არამედ ზედნად შერიგებულს ხომ შემივლი... „რას მოუწყობს შატბაი მამივიდა და... ჩემს იღბლს რა ვუთხრა... ამ დღის იმედით გვცხობობდ და რას ვიფიქრებდა, რომ სწორედ ეს დღე იქნებოდა ჩემთვის სახედობწერი... თუმცა ჯერ რა დროს ამაზე ფიქრია... არა, წინ კიდევ დიდი გზა... გზა შატბაისთან ერთად გასავლელი... ბედნიერების გზა... თუმცა... რა სასაცილო და გულბრწყალი ვარ... ბედნიერებას რომ ყველასთვის ყვავილი... მაშინ რაღა საჭირო იქნებოდა ამდენი შეხლა-შემოსლა... ბედნიერებას საყოველთაო იტაცებენ ყველაზე თავსხველადებულებო... აღამიანს მარტო ბედნიერების ვარაუდი და სურვილი აქ ახლა, მაგრამ სურვილი რის მანქანისა... არასოდეს არ აბსოტს უნებურება... უნებურებას კი ძებნა და ნატურა არა სჭირდება... უნებურება აღამიანის ყველაზე დაუღალავი, ყველაზე ფარული, ყველაზე ფიზიკული თანამგზავრია... თუ ეს ასე არ არის, მაშ რა ხელი ჰქონდა დღეს ჩემთან უნებურებას...“

თუმცა მთელი სახე სტილია და უხრდა, კაპუბივით შემოწმობილი ხელისგულში თამარულამ კიდევ უფრო შემოიჭინა სახვეც და სცავა ტკივილივით დაეძლია უნებურების გარდევლობაზე ფიქრი, მაგრამ მას ახლა აღარც ტკივილის დამორჩილება შეეძლო, აღარც უნებურებისაგან თავის დაღწევა... ერთი კი მისთვისაც გაუგებარია და შეუცნობელი იყო ახლა... აღარ შეეღოთ თუ აღარ სურდა... მთელი სიოცხლეც რომ იხრებოდა რაღაც განცებით, სწორედ გადამწყვეტ მიმენტში ჰყრი ღარბმალს და შენ სიოცხლეს უაზრობად აქცევ... სწორედ იმ გადამწყვეტ მიმენტამდე, რწმენის, უნარის და ძალღონის შენარჩუნება ყველაზე დიდი გმირობა. სამამისო გმირობა თამარულას ჰქონდა, და იმ „შავ ხისხლს“ რომ არა... და ახლა ეს შავი ხისხლი მოდიოდა იმ ადგილზე და მდგრად მდინარეზავით, საიდანაც ის შატბაი ამ ხუთიოდე წლის წინ გამოიყვანა... თამარულას თავის ენობერებაში ერთმანეთისაგან ვეღარ გაეთიშა ბუნაბაძის „შავი ხისხლი“ და ამ შავი გველის ცივი ხისხლი... და ეს სიმავე და

სიცივე დაუფლავდა ახლა თამარელან სულსა და სიცხის აღმურში გახვეულ სხველს... „რა იქნებოდა გველია, ღმერთო! — ფიქრობდა თამარელა, რა ვნახე, რომ მეტი აღარ ვემეტება... არა, მაგას კი აღბათ, ვერ ვიტყვი, არაფერი შენახოს!.. ვნახე ცხოვრება თავისი დიდი სასწაულებით, სიყვითთა და ღიღი ჭუჭყითაც, მაგრამ!.. მე ხომ მაინც ვერ გამა-ჭუჭყიანა! რა აჯობებდა... ვყოფილიყავი ბარდლა, ბი-ძინას, ლეონტის და სხვების ხასა, ცოლად გავყო-ლიდი ხიდაშელს, შატბიასათვის კი მომესპო რწმე-ნა სიღამაზისა, ერთგულებისა, სიყვარულისა, ადა-მანობისა!.. არა... აღბათ ყველაფერი სჯობია ღა-ლატს, უსინდისობას, სულმოკლეთებს, ჭუჭყს!.. იყენე, არიან და იქნებიან პატიოსნებიც, სულგრ-ძელნიც, თავდადებულებიც!.. ღმერთმა ნუ ჰნას, ადა-მანების მოდგმას მარტო ჭუჭყში ვფათურებისოს ზე-ღები და ღორების მოდგმას გატოლებდეს!.. ღმერ-თო, რა ცუდად ვარ!.. მაგრამ შენთვის ხომ ეს სულ უნთია... შენ ისე დიდი ხარ, ჩვენ კი ისე პატარები, რომ ვერცა ვებედავ, და არც ჩვენს ხმა აღწევს შე-ნამდე, როგორც არ აღწევს ჩვენს ურამდე ტიანჭე-ლას ხმა, როცა მას ფეხს ვაბჯებთ... მაგრამ, მე, ტიანჭელას, მაინც არა მაჭებს უფლება გემდუროდე მენი უღმობულობისათვის. ყველასთვის ხომ ასეთი არა ხარ! თუ მეტი არა, ერთი სიყვით ხომ ჩემთვისაც გაიმეტე... ჩემი აუხდენელი ოცნების საშავი-

როდ, თავის მონაწილედ ღიღი წყუღა რომ იქით
ჭაბუკს ვუყვარვარ, როგორც შატბია არამიძია, და
ჩემი ქალბით, მისი ღიღის ვარ.

თამარელამ წამოიწია, ამის გაფაქრებამ სიხიჭო-
გონება გაუნათაო, სიბნელებში ხელები მოაფათურა,
და ამ მდგომარეობაში მყოფს უცებ თავი შეებრალა,
ატირებულის ხმით წამოიძახა — ღმერთო, რა ცუ-
დად ვარ!.. იქ კი მელოდებიან, სურთან ახალ, მეო-
რასე პორჩონტს... რას წარმოიდგენენ რომ მე ამ
სიბნელებში ვსივარ და ნაბიჯიც ვერ გადამიდგამს...
შატბია კი საავადმყოფოშია... ლეონტი, არ მინ-
დოდა შენი შავი სისხლის დაღვრა, მაგრამ რა ჩემი
ბრალია... სახეზე თითქო ცეცხლი მიკიფია... მუხ-
ლიც სულ მომკვეთია, ნუთუ ვეღარ მივადწევ ახალ
პორჩონტს...

ახლა წვედიაღში თუმცა არ ჩანდა, მაგრამ გამ-
ჭოლ ტკივილს მოიქცეა მისი შესიებული სახე,
სხეული ასე ცეცხლმოდებულვით უხურდა, მუხ-
ლებში უკვე ღორე აღარ ჰქონდა, თავბრუდახვეული
ხელისფათურით დაინარა და შეეხო თუ არა შორს,
ზედ უღონოდ გადაწვა. ენას თუმც ვეღარ ამოძრავებ-
და, რამე რომ ეთქვა ხმამაღლა, მაგრამ გულში ისე
ჯიუტად იმეორებდა შატბიას სახელს, და ჯერ კი-
დეც არ უნდოდა იმას დაჯერება, რომ ვეღარ შიად-
წევდა ახალ პორჩონტს.

ახალი ლექსები უცნობი ჰაჩისკაძის საფლავი

აქ წვეს უცნობი ჯარისკაცი...
ელავს გრანიტი.
ცვივა ფოთოლი,
მოდის წვიმა,
ცეცხლი ანთია.

და დგას ჭადარი, ვით მებამრიდი.

უცნობი დედა,
უცნობი და,
უცნობი ცოლი
უცნობი კაცის სამარესთან ხვდება განთიადს.

ადამიანი ცოცხლობს ნუგეშით,
მისი დღეები მარადიულ ტალღებს ერთვიან,
ის ცოცხლობს მაინც!
ემატება საფლავს საფლავი,
ის ცოცხლობს მაინც,
სიცოცხლეში დაუდაფნავი! —

უკვდავებისთვის ყველა ერთია...

გვიანი შემოღობვა

გადიშრიალებს უცებ ტყეებზე
საფსულის სუნთქვა უკანასკნელი.
ხმელი ფოთოლი დაფინება
ეზოს და კიბეს...

უკანასკნელი... უკანასკნელი...

და თითქოს ვტოვებ დახუთულ საკანს
და თითქოს ვხედავ, ცა რომ ბრუნდება.

საკვირველია — ასე მგონია,
რომ მეც ვბრუნდები... ოღონდ საიდან,
ან სად ვიყავი წასული ნეტავ.

და უკვე ზამთრის თეთრი ჭაფლები
ელაშუნება ნაპირს სულისას...

მ ა რ ხ ი ღ ი

თოვლში, ქარბუქში მიქრის მარხილი...
გადარეული, მკერდგაღვდილი
ვიღაც ღრილით ახელებს ცხენებს
და ზარებივით მიაქვრივიალებს
ქაერში
წითლად გაყინულ ხელებს.

თოვლში, ქარბუქში მიქრის მარხილი...

ღ შ ი ჰ ი მ ა რ ს კ ე დ ა ვ ი

უცებ ხეებში ღურჯი ვარსკვლავი!
შიშველ ღრუბლებში, შიშველ ტოტებში,
ვით სიხარულით გული გამსკდარი...

შენი გამხდარი ხელი მეჭირა
და ჩვენ გაერბოდით ქვებზე ბავშვები,
რადაც მინდოდა გადააშერჩინა...

შიშველ ღრუბლებში ღურჯი ვარსკვლავი...

ი მ ე ღ ი

სიმწარე წვიმის, ყინვის და ქარის,
დაფლეთილ აფროს, გამწყდარი თოკის,
სიმწარე ღამით დარევილ ზარის,
სიმწარე ხელში გამსკდარი თოფის.

სიმწარე უქმად დაქცეულ მელნის,
 ამო ღელვის, ამო შფოთვის,
 სიმწარე, როცა არავის ვლი,
 სიმწარე, როცა არავინ მოდის.

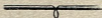
წასულან წლები, ჩამავალ მზეში
 იმღვრება ზღვები, უდაბნო, მთები
 და გაზაფხულის შემლილი თქვეში
 საით შეძახის გაშლილი ფრთებით...

ს ი ბ ა რ ი ე ლ ე

წუხელ ქალაქში ჩემი ძახილი,
 წვიმით გაწუწულ, მთვრალი მგზავრით
 ებტებოდა და ყველა კედელს,
 ქვაფენილს, ღობეს
 აწერდა სახელს... ისევ შენს სახელს.

როგორც ღურსმანი ხელისგულიდან,
 როგორც ბორკილი,
 ან როგორც ტყვია —
 ექიმის ხელით ამოღებული,
 თასში მყიფედ რომ გაიწკრიალებს —
 ასე მეგონა, რომ მოგიშორე
 და ბედნიერი მეგონა-თავი,
 ბედნიერება მეგონა სივრცის
 კარი გასსნილი ოთხივე მხარეს,
 სიცარიელე,
 რომელშიც მერე გზა ამერია და დავიკარგე.

წუხელ ქალაქში ჩემი ძახილი,
 წვიმით გაწუწულ, მთვრალი მგზავრით,
 ებტებოდა და ყველა კედელს,
 ქვაფენილს, ღობეს
 აწერდა სახელს... ისევ შენს სახელს...

მ ი თ რ ი ღ ა ტ ე

ა რ მ ა ნ ი

30. ყველაფერი ერთად, ყველაფერი უსომოდ...

ტარიელსა და კობოთ ლაშქარს ამაღის ნაწილიც გააკოლა მითრიდატემ. მახუნჯაფ-დეციც წაგდა არსიანს. თავად კი ზედანთან ერთად მცხეთის წიგნთსაცავს მიუბრუნდა, შიგ შეიკეტა და მთავრის სრულ დაქსრამამდე არც გაშოსულა.

არც უღამაშეს ასულთა მარაგა გაიკარა, არც ადრეკის თბილანს დაბუდა, არც თუ შორს, ტფილისის ხეში, ცხელ ვოთარდოვან წყლებზე წასულიყო აარის მოხაშუშებლად. წიგნებითა და კოლხეთიდან წვრილების მილოდინით შემოიფარგლა.

ქართულ ხელნაწერებს, ბერძნულით ნათარგმნებით და უთარგმნი მიაყოლა.

ბამდე რიტორულ წებით ათქმს ნასწავლი, ახლა უკვე მომწიფებულ გონებით შეიფიქსნება. პირველ ყოვლისა, სოკრატეს აზრი გაიზიარა — „ყოღნა მხოლოდ იქ შეიძლება არსებობდეს, სადაც ეს შეგნებულა!“ ახლა თავისებურად სთარგმნიდა. „თავი უნდა შეეყინო, თავი, უწინარეს ყოვლისა!“ და ამას ახლა თავს აკლავდა და ბჭაც არ პქონდა შიში, დღესა და დამეს ასწორებდა. და ერთადერთი მშინარალი ამისა იყო, სარკმლის გასწვრივ, ქართის მთაზე შემდგარი არმაზი!

თავიდანვე სწამდა პლატონისებულ: „სიკეთე მიუზნეო უნდა იყოს და მიზანიც“, მაგრამ საშუალება? სწირად, რამდენი კეთურობა უნდა ჩაიდინოს ადამიანმა, რომ ერთ სიკეთეს — გამარჯვებას მიადწიოს! გაარბიე ახლა „მიზნე-მიზანი“, მით უფრო, როდესაც სამყარო და ცხოვრება მუდმივ მოძრაობაშია. არადერი არ იკარგება, ადამიანი კი მოკვდავია! იგი იბადება, აი, როგორც მახარე; და იღუბება, როგორც მამამისი!

შეყვებულად მიხედება, რომ მას თავისი მახარეს

ბედი აწუხებს. მან შვა სიციცხლე და ახლა უფრო ფრანო თავისი მოკვდავობა. მაგრამ ამის გამო ბევრი რომ იფიქროს, შიში შეიბჭობს, როგორც ქილგამეშს მოვიდა.

არა ყოვლის მყოდნეობაა საჭირო, არამედ გონიერული შემეცნება და მისი ძირითადი ამოცანაა გამარჯვების წყურვილი და არა შიში და სიბრალული, თავისი თუ სხვისი! მაგრამ ზნეობა! დიდი ზნეობა! ან, სიყვარული არის თუ არა დიდი ზნეობა! ყოველგვარი სიყვარული! ყოველგვარი გამარჯვება! ყოველგვარი სწავლა! ისევ ლელი სარკინელის „შეგნებათა კონა“ მონახა. იქვე, ჯონებ, მისივე დაკლებული ფურცლებიც ნახა და ჩაიკითხა.

„რაც უფრო ეფულება სწავლას ადამიანი ძე ქვეყნისა, მით უფრო სწევრია ამა ქვეყნის წარსულის ცოდნა, ეძიებს ძირებს და რა პიოვებს, განამტკიცებდეს“. „არა სახელ არს მთავარი, არამედ კვალი შენთა საქმეთა!“

იყო კაცი გმირი, თავდადებული, მრავალ გამარჯვების მონაწილე. ჭრილობებს წლებზე მრავლად ითვლიდა, მაგრამ იყო ჩემი და უანგარი. და ვით ყოველი, მომსკაცანდა, დაღბა შინ და მივცა დაბრწყინას სახელი მისი.

და იმ ვაშს, ვერას გზით ვერ აშენდა, კლდის პირზე, მტკვრისთავს, არმასციბის ზღუდე და კეიბებს მოგვთა მოგეს. და რქვა მან: „ნახეთ მცხეთის კაცი უნახელო — თავისი სიწმინდა გამო. უანგარო — თავისი პატოსნებისა გამო, თავდადებული — თავისი სიყვარულისა გამო და მან რქვას დანარჩენი“.

თიქრებს და ეძიებს და მიავნებს ამა კაცსა, სულით-მობრძახს, სიკვდილის სარეველზე და ჭეიობებს მარცხ, ჩასახებს მრავალგზის, სახელდებით.

და ამა კაცმა სულგრძელობითა თვისითა, თვალი

მუხარა ხივედილს, ჩამოშალა ხელნი გულზე კრეფილნი და რტვა მან:

— „მე ვარ ური ჩემი, და სახელი სხვა არცა მატეს და არცა ვარ მსურველი! გვაში ჩემი, ფრიად ნაბრძოლველი, დაახვენიო კერას ზედა, ფრიად ნაბრუნავსა ქვეყნისა კალისა ზედა. სახლდუე კლდეში გამოსტეხეთ შიში, დამასვენეთ კვერითურთ და ალაშენეთ ზედ ზღუდე იგი ქვათლილითა, შეიდი ჩემი მტკაველითა გადაზომილი. მე დაერჩე უსახელოდ, ხოლო ზღუდე იგი აღშენდეს და დამკვიდრდეს სახელოვნად“.

აღმოხდა ესრეთ, გამოსინდა მტკაველი დიდი, ააზომინდა. მერმე იკრიფა გულზე ხელნი, დიდ მტკაველისაზნი, და მიუბრუნდა ხივედილს.

დასარტულეს ყოველი და ზღუდე იგი დღემდე დგას სახელოვნად, ურვევი“.

მოგარის დაღვევისას მალეშობილი მოვიდა ციხე-გოჯიდან. ზედანის გასაკვირად, ერთდერითი ბარათი მოტანა, ისე კერძოდ მითრიადატები. არც არვის ანდო, საწყინეთში ეახლა. მითრიადატე კი ახლა პლატონის „სახელმწიფოს“ კითხულობდა.

ბარათი გაშორათუა და არ ვახსნა, თითქოს წიგნის კითხვა განაგრძო.

ზედანმა იგრძნო, რომ მითრიადატე საოცრად დელავდა და ეს დეღვა პლატონის ფილოსოფიით სრულიად ვერ იფარებოდა, ვერც ახსენებოდა.

აფხა და გარეთ გავიდა. მითრიადატემ შესენა დაღუქული ბარათი.

ტარიელი სწერდა:

„უფალო და ძმადი ფრიად მომილოცავს! მეც მომილოცე სამაზარბოლო — დიდებული ბედაური თხვანი აღკაზნულობითა და თქუ-ნაბადით. გოჯა-უფალი უჯრ კი პრძანდებოდა აქ, წყაღუიყო პალიასტომის ნავთსამენში, მამაჩემიც თან ეახლა.“

მოვეიანებით მიბრუნდა, ვახარე და ბარათიც გადავეცე. ფრიად გაიხარა.

მორე დაღლასავე შვთს წაგიდა, მეც წამიყვანა. ვახარე. მასარე აკვნიდან თავისი ხელით ამოიყვანა. ბაქუმმა ტირილი რომ დაიწყო, ბაბუა-უფალიც დაიწერებოდა, ყველა ატირდა. როდესაც გაიღმა, ყველამ გაიღმა. ბაქუმსაც აუცა და დედსაც, — „ქუ რა ღამაში რბალი მყოლიაო! რატომ აქამდე არაფერი არ უიციოდ, რა ზედანერი ყყოფილავარო!“

მაქუ არ მართლა შენ გავს. ყველა ახალ-შეყოელი დიდად დასაჩუქრა. მსეთიც ძალიან მოეწონა. თიამათიც იქ დახედა.

ახლა ყოველ დღე დადის შვთს. მოუთმენლად გეღოს. გელთ ყველა. აქ მრავალი ახალი ამბავი და ახალი სომადლია! „ამირანი“ მორედე უჯრ არ გამობრუნებულა. ფონებ, ზენი „ნახტომის“ თამაც დღემა. ყველა შენ გიყურებს და გიყდის.

მარად შენი, ტარიელ უმეროსი“

მითრიადატე ვეღარ დაღვა საწყინეთში. ვეღარც პლატონი, ჰომირისი ან ლელი საკრინელი ვეღარ დააბამდა მას განაწიებულ ჩეროში. ფრანგული დაახვია, უბემი ჩაიდო და გარეთ გაგარდა.

წინ ზედან-კოლბი შემოეჭება.

— ვხედავ საამო ამბებია, ღმერთების მადლიო!
— მეტად საამო! სვალ მივალე!
— ფეხი! ქრილობა!

— ქრილობა! აი — და პირდაპირ შეიერ საჩოუ-ლიდან, ხეატებს გაკარა ხელა, მოაჯარის გადაველო და მალე გადასტა. ერთი ჩაბუნა და ისე განაგრძო სვლა, თითქოს კიბე ჩაათავა და მეტი არაფერი.

ზედანი მოაჯარის მიეტანა, მერამ უკვე გვიან იყო რაიმეს ვაგება, — მითრიადატე წაივია და სამაზადისის განაგრეულება გასცა.

აღერკ-მეფემ, მიელმა მისმა ტადირინმა, მსქეთა-არმზის დიდკაცობამ კარგა შორს გააცილეს მითრიადატე. მოგვია ხიღუე ისე ერთად ილოცეს და იგალოცეს. მითრიადატეს უკვე შეიერ უღვაშებში შემეუნებოდა და მისი მოხდენილი სახე ბევრ „ღამაშულა არმავულა“ ჩარჩინება გულის იღუმალ სარკვეში. მათ ვერას გზით ვერ აეხსნათ ახალგაზრდა სტუმრის ასეთი გულგრილობა და კრძალვა ქალებისა, მის განსაწვლულობას აწერდნენ და უფრო იხიბლებოდნენ ცხე-დიდიან გაიყარნენ სტუმარ-მასპინძლები.

მითრიადატემ აქამდე იომინა. ახლა კი უმატა სვლას. ზედანი და სხვანი ძლები მოაკყობდნენ. თინაც დიდი ავდარი დაიწყო. უფლისციხემდე ვეღარ მიადწიეს. მტკვარზე გასვლის დასწრება იყო საჭირო, კიდრე შიდიდებოდა.

მითრიადატემ და ზედანმა ითათბირეს და ახალგაზრდანი ფონის საძებრად შეიერ ჭკუფით გაწინაურდნენ.

აფხაზმა კი უმატა. მტკვარსაც ფერი იყვალა. უფლისციხის ქვეით მტკვრის ფართო კალაპოტი შეინენეს. აქ ჩავიდნენ წყალში და ძალა-ძალად გავიდნენ. მდინარე თვალსა და ხელს შუა მატულობდა. გაღღწიეს თუ არა გაღმა ნაპირს, ქვაბებს შეფარეს თავი და დაელოდნენ.

მტკვარზე უცერად კედელივით ტალღა მოგარდა. უამრავი მოფლელი ხე და შეტალღა დიოდა. ცხადი იყო, ჩამორჩენილი ჭკუფის გადმოსვლა ადარ შეიძლებოდა.

აფხაზი კი მატულობდა მტკვარვეითაც და ქვევითაც.

მაინე დაელოდნენ. დანიახეს კიდრეც გაღმა ნაპირზე მისულნი. ნიშნებით შეთანხმდნენ. ზედანის ჭკუფი ქვაბურელში წაიდა, მითრიადატეს კი უფლისციხეში. წვიმა კი ძირმიდგმულად სქქელდა.

უფლისციხე მოყველი დახედა. ქვაბებს შორის ღვარები დიოდა. გამოდარებას პირი არ უწანდა. გარჩერებას აზრი არ ქქონდა. გაღმა დარჩენილებს გარეხანს დაგვიანდებოდაო. მითრიადატეს გული აედერელა. უწინთავი მიინახულა და ვემეგ მიშველ-მართალი მიითიანა.

მაშინვე მოიყვანეს მის ქვაბში. შიგ კი არავინ არ შეტყა.

ვეშაე ნეტარი შიშველი იჯდა და კლდეს გბრძოდა. ქვაბის ძირს ჩველევით ქვევითა, საცამოდ ღრმად იყო ჩასული.

— ვეშაე, გამარჯობა!
— ვინ ხარ?

- ვერ მიყვანი?
- ვეღარ ვხედავ, ხმა კი ნაცნობისა გაქვს!
- მითრიდატე ვარ.

ვემგავა ჩვეულებრივ ხელის ფათურით დადო და მთელი ტანით შემობრუნდა, ამოშტრალ თვალებით შემოაშრედა.

- აბა, ერთსაც გკითხავ. შენს ძაძას რა ჰქვია?
- თამაზი.
- შენ ყოფილხარ, და ვარგი, რომ ამომიბარე. კეთილად გაგიმარჯოს!
- კიდევ რამე გაქვს თუ?
- ზაქვს, ახლახანს გადმოშვებს მე, თვალუბამრეტოლსა... ისევ მიშველ-მარათლი იყო, მაგრამ ჩემზე უხედურ დღეში. გადმოშვა და მოკვდა სადაც კიდევ თავდება და მიწა იწვება — იქ დაემარხე. ახლა გვარჯე ვიპოვნე! — ჭვამის კუთხეში მიხობდა, ცოტა მოჰქვია, ჭკა-გამოიღო და მცირე ვრავნილი გამათინა, მითრიდატეს გადასცა.

„აქ მოვიდა სპარსეთით დრომადესთან ნამყოფი, ატრე შეუბოხანი, რომელიც ამბოხს, დრომადემ აღ-ვან-ებერთა ლამქარში ბრძოლის დროს, იცო მითრიდატე პონტოელი, თავად დრომადემ ბრძოლაში დაკარგულა, რაც საეჭოიდ ხედს მის ნათქვამს. და მაინც ძველი ვეჭი ისევ წამოცოცხლდა. ზარიადრემ ასეე რჩება იწყო ტუბალოა. ხოლო ყველა ქართულ და ქართულურ ტომებში გავსავნილია რუმი მაყნენი. დიდი ძიებნა ფარიადრეს მხარეშიაც და სომხეთშიაც.“

ჩამოვიდა რომის პროკონსული. დიდი ბჭობა ლაოდევსთან. ხინიძე აიფრო რომაელებით, შიმიძე, გადაწყვეტი ფამა ახლო. ჩანს, ბირად განდიდებნასა და ანდერსა გადადევნა მთელი პონტო, თუ ზღვაში წახლდა არ შემოიბრუნა პირი!

დავგანგებს ვეღარ ვნათობრებთ. დაწვრილებით „ამირანის“ გზით მოგაწვდი სიტყვას. დალაობის მხებუთე წელი დაიწყო!

მითრის და პონტოსთვის მლოცველი“.

მითრიდატე ჩაათავა გრავნილი, გულმეშორილმა ერთი ამოთვინა და დაახვია. თვალდაშრეტლიმა იგრძნა.

— აქ მარტონი ვართ? ხომ არავინ მოგხლებია? გეჭმია?

— მეძმობა, მაგრამ რას გავაწყობ! ცოტაც უნდა მოვიბრუნო!

— კარგი მოთმინება ჰქონია! კეთილი ნიშანია, არ შეეღებინა!

სრული სიჩუმე ჩამოგარდა. ვარეთ წვიმდა. მითრიდატე გულდასმით ფიქრობდა. ფიქრობდა ვეშავიცი-ბოლოს მიშველ-მარათლმა, თითქოს თავისთვის, წამოიწყო:

— დიდი სასწაულია წერა-კითხვა! თონად ესაა — კაცმა წერა რომ ისწავლა — მესხიერება შეუსუსტდა. იქამდე სულ შეპირი წიგნები იყო! მე რა მი-ჭირს, ჩემს მესხიერების წიგნს მაინც ვკითხულობ. შენ იკითხე! დიწრებმა გიმფარველინ! ახლა დაუდარ-დებლად წადი! შვიდილობს გეტყვი! ჩემ წილსაც და-გაბარებ. უფლის ერს ებატონე, სიბრძნე და სანთი-ება მოიხვეტე, ნეტართ პატრიე ეყი, ღარბინი დაამუ-

რე, ბავშვნი შეიერდომე. ყველა ბედისწერას ვაძიბებს, ყოველ ადამიანს კი თავისი კეთილუ მოწოდების წერაც გააჩნია! პოდა, ბედისწერას ებრძოლე, მოწოდების წერას კი ნუ ეღალატები! კაცი რომ დაბრმავდება, ბევრ რასზე მერმე უფრო ხედავს! ქართულ მიწაზე იარე — ეს არის შენი ნიადგაი! ნუ განდიდ-დები და ნურასოდეს ნუ დაეფრნობი შიშის ძალას! ვეშაგ ნეტარი კი მალე წავა მიწაში. კენის სამარეს ვთხარი. მიწამდე ვეღარ მივაღწევ. შიგ ჩაწვეები, როგორც ბუმბულში განახსვენებ. უფლისციხეში უფლის გარდა, არი წმინდა კიდევ დარჩება — ფუტკარი და ჟოჯო! ფუტკარი და ჟოჯო!

— არ უნდა კვდებოდნენ კეთილი ადამიანები! — ანუეგმა მითრიდატემ.

— განა ადამიანთა აღდგომა-გაცოცხლება არ ძალუძთ დმერთებს, მაგრამ არ ჩადიან ამას! აღარც არის საჭირო! ქვეყანაზე მტად ცოტანი არიან ისე-თა ადამიანები. რომელთაც ნამდვილად არ ჰყოფნი-ვრთი სიცოცხლე. დანარჩენი ჩვეულებრივი სიბრძნეა! მაგრამ, ჩემან იყოდე, ერთთა აღდგომა, მეორეთა — მეორედ მოხვია, მესამეთა და სულ სხვა — უკვდავე-ბა სულთა!

— უკვდავება შებძოლ სულთა! — შინაგანმა აღფრთოვანებმა წამოაძახა მითრიდატეს. — ცალ-ცალკე და საყოველთაო!

ვემგავა თითქოს ახლა გაციოცხლდა. წამოწია, თვა-ლები შეეფლელითა ააპარპალა. ძვალა თითები შე-ბებიეთა მოხიდა.

— შენ, ვინცე, არ გვეოს ვრთი სიცოცხლე, ახლაც თუ ასე ჰფიქრობ! ერთსაც გეტყვი და ამ შენ გზაზე გამოგადგება. ჩვენში შებძოლი და შეამწრე მუდამ სჯობნიდა მლოცველსა და მლიქვნელს და ვიდრე ასე იქნება, უკვდავი ვართ!

მადილდა მითრიდატე და ესმოდა ვეშავის დაგუ-ღული ხმა ქაბგარეთა სამყაროში კი წვიმდა, გადაუდარებლად წვიმდა. გულის ხმას მიშველ-მართა-ლის ჩვეულებით გაჰქონდა ზაგა-ბუევი.

მითრიდატემ ისევ უფლისციხეში მოინახულა და ბუდან-კოლს მოღვიშს სიტყვა დაუტოვა.

„არ იღარებს, მე კი შერქარება. აქაც ბარათი დამხვდა. თქვენ აქ დაელოდეთ გამოდარებას. თავს ნუ დაიღლით. დაწვრილებით ვოჯის ცხებში გეტ-ყვით. მომიტყევი სულსწარაფობა, მრავალჯის მე-შურება! შენს ნაპირზე, ნეტაც, როდის გაიდარება! თქვენი დამბოდვრილი, ვაგიბეგია უფლისწული“.

თავად კი მცირე ამალით, ნაბეგბში შებურული, წვიმასა და ბურუსში გაქარა.

არც გაიღარა, ვიდრე ღობის მთა არ გადავლო და ტყეში არ ჩავიდა.

იქ დამე, ტყეში, დიდი ცეცხლი დაანთეს და სველ სამის სულ თრთქილი აღმწეს. თავადვე კარვად დაისვენეს და ადრევე, უმოკლესი გზით, მორანის ციხისა და უამრავ ხიღების გადავლით ხანის წყლისა-კენ მოკლესე ჩაქროთ, სოფლები და მრავალი დღე-გორაკები თვლეს და ფარნაოზის აშენებულ დიშის ციხეს ჩაუარეს, სულორის ზედა ციხეს და ქვეით სულორის ვანს მიაღწიეს.

ჯერ სულორის ციხის თვანიდან გადასხულა ვანს

და გაკვირდა. აქ მთელი დაბა იყო ტაძრებისა, სამსხვერპლოებისა, მისალოც-სალოცაეებისა. უფრო ქვევით ქულბაჭებიცა და ხელისაზნა რიგებიც ჩანდა. სულ ჰყვითი, ფუნდუკები და საქარანო სადგომები.

— ზოგელ თვეს რომელიმე ტაძრისა და ღვთაების დღეობას! მზიარულად ვართ! — მოახსენა ციხის-თავმა.

— ახლაც საკრავების ხმა მოდის!
— დღეს წინაპრების დღეა. — და მითრიალბე მალალ ქვის სვეტისაკენ მიახვდა.

— იქ დიდი თავყრილობა იყო.
— წაიხვეთ ასეთი ღმერთის წამება ყველას გვმართებს!

მითრიალბე გააოცა სულორის ვანის სიმდიდრემა და კეთილმოწყობილობამ. წმიდა ქართველური ხანაითც ენოინა. თავისი ღმერთების ყოლა, მაგრამ ყველა ღმერთის და სარწმუნოებათა შემწვანებლობა! ყველა ღმერთის სახელზეც ცალკე ტაძრის, ან სამლოცველოს შენებით კაპერია მოაგონა.

— აქ ყველაფერი გატაძრებულა!
— სულორის ვანი ღმერთებისა და სოვდაგრების დაბა! — აუხსნა ციხისთავმა,

— ახლაც შედრით ჩარგას-მოვებს, ის ყველაფერს დაგისურათებს!
წირა და ბურალობა უკვე გათავებული იყო. ახლა წინაპართა სვეტთან ნიღბისნდე აღტინებულ ფერხულს უდიდნენ. ქალებიც სახელები შეებურათ, მანუება და დღეების ახმანებდნენ. მითრიალბემ სმენით გაიგო, რომ შიგ სალაშქრებეც უნა და სო-

ლინარებეც.

ბჭესთან სრულიად ახალგაზრდა, შავლინდა და სახემგაცრა ჩარგას მიგე-მისანი შემოეყარათ.

— ასე ახალგაზრდა!? — გაიკვირა მითრიალბემ.

— თქვენ თუ ახალგაზრდობა გიკვირთ!? — ახლა ჩარგასმა გაიკვირა და თვალებში შეხვდა მითრიალბეს. ორივე განზე გადგა-გამოიშვა და კარგა ხანს იხარხარეს. უმალ შემეუობრდნენ და ხელი მისცეს ურთიერთს.

— სიყვლილმდე ერთად! — წაიხვეწა ჩარგასმა.

— ბრძოლა ბევრი მოგიწევს!

— მე ბრძოლიანი ლოცვის კაცი ვარ! თუ დროს მიბოძებ, დაგატარებ!

— შექაჩაება.

— მიო უფრო. — ბჭესთანვე წოწოლა სავეირს ჩაქებრა და მალალ-მორხველი ხმა ამოაღებინა.

უმალ ყველა ტაძრისა, საკურთხეველის, შემოყვდილულ სამსხვერპლის კარი გაიღო და ასე დარჩა.

— მობრძანდით, ნურც გიკვირო! აქ სხვათა ღმერთებიც არიან — ბერძენთა, სპარსთა, პინდიოთა, სომეხთა, ქებრავლთა. მარგლად მოდიან სოვდაგარნი და ყველას თავისი ღმერთი ჰკავებს სულორის ვანში! ამამია ჩვენი მიშხიდველობა!

მითრიალბემ მიაგონდა ღმერთების მებრძოლი ფილისოფისნი, რომელნიც ჰადავდნენ შრავალს სამკრესტოვს, ზოგი რამ ახალგაზრდულად ახალგაზრდას ბრდაპირ უთხრა:

— ზოგიერთების აზრით, არსებობენ ღმერთები, მგოსნების მიერ შეთხზულნი, ფილისოფოსთა მიერ მოგონილნი და სახელმწიფოს მიერ დადგენილნი! აქ არის რაიმე ახალი!

— არის! ღმერთებსა და ქვევრებს აღამანათა წინამე არ მიუძღვით არავითარი დანაშაული სარწმუნოებაში ყველა თავისას ეტებს. ის, რაც აქლია! ალღოთი მიგნებულ ხარგებს. სპარბელები — გუნებასა და შინაგან ძალას, ქებრავლები სასწაულსა და სიონს, ბერძენები — ერთიანობის ხიზრანებს, რომაელები შიწა-წყალსა და სიმდიდრეს.

— ქართველები?
— ქართველები — ერის ზნეობასა და თავისუფლებას! ახლა თავად განსაჯე, ვინ არის მართალი. იმასაც დაუფიქრდე, რომ ჩვენს ღმერთებს არც ერთი სასწაული არ მოუხდენიათ!

— სასწაული აღმანანებმა უნდა მოვხდინოთ. და თუ საქაროა — ღმერთების სახელით! ჩვენ ჯერ სტიქიური ძალა გვასულდგმულებს. ეს კი მაინც საიწვია!

— მოყვები ყველანი! — აღფრთოვანდა ჩარგას სულორელი, — ამ სტიქიურს დიდი კალაპოტი მიეცეთ, სათავგამო, აი, ასეთი ქვასვეტი დაუდგათ! ჩვენ წინაპართა საერთო მოსახსენებელია, ღმერთებში შერაცხული!

მითრიალბემ უკმა მოწოდებული გუნდრკო.

ტაძართა და სამლოცველოთა დავლა გრძელდებოდა.

ერთგან ლომის ნიღბი მიათრევს მითრიალბეს.

— ახლა ლომიფაფრა იფარეთ, უკლიწული! ფერასთ-ლომისთან სამლოცველოში მივალო.

ვინ წყარო დახვდათ. დიდი ქვის ლომის ხახში გადმოიღოდა. ყველა შემხველარი ლომის ნიღბში იყო, ლომის წყაროში ხელს იხანდა და შემდეგ აქ სრული „ლომერთობა და თანახრობა“ იყო. ვაშლილ მცირე ტაბლას არავინ ეკარგებოდა. მშობრლობისა არავის სწადდა. დღეობაში არცერთი ქალი არ იღებდა შინაწილუობას.

ლომები უკრავდნენ დილ-დაირანზე, გადმობრუნებულ ვიბებზე, სარკენა ძელებზე, ლომები როკავდნენ და უვლიდნენ, საერთო ფერხულში. თაღწერულ სვეტებს შორის ერთი „ლომთა გუგუნთ“ იდგა. არც თუ დიდ ტაბარს წვიმის სადინარ ბულდარებადაც ლომის თავები ქმნიდა. შიგაც დიდი ქვის ლომი იდგა. შორიდან ბერძნულ ზეგსაც ჰკავდა და ქართულ არმაზსაც.

— ყველა ღმერთის ნაერთია, ამიტომ აქ სტუმარიც ბევრი მოდის. ამ „ნიღბსა ლომებში“ ბევრი უკლს სოვდაგარი, მოხეტიალე მჭირი, იქნებ ფარული მაცნეც არის.

მითრიალბემ უბემი ნადები მალული წერილი მიიგონა და „ლომებს“ სხვა თვალთი შეხვდა.

— პინტოდან ხომ არავინ არის?

— არიან, ორნი. და უნაწერი მისანაც ატკო.

— თქვენ რა იცით მათი მიზნისა!

— მოგე-მისანმა უნდა იცოდეს. შემოსვლის წინ უნებოთ აღსარებას ათქვივნებენ მწენი. თუ არ

სძვებს, ხელი მოეყარებათ. არც უმჭარველებათ სულორფერსათის ღომი!

— მერმე, ამბობენ სიმართლეს?
— მხოლოდ ნაწილობრივ, რომ ღომმა ნათქვამად ჩაუთვალის, ადამიანმა კი ვერაფერი გაუგოს!

— ჰოდა, რა სძვებს, თუ სხვას ეთქმის?
— უფლისწულს ყველაფერი ეთქმის! ხუთი შემოდგომის წინათ ზღვაში დაკარგულს დაგვიბთო!

— ამ შუა ზმელუიზე?
— ზეენ ეს ვკითხვით! და უფრო შირს — ალვანეთში უნახავთო.

უფლისწულის ღომის ნიღაბი არაფერს არ გამოხატავდა.

— ამ „ღომებს“ ხვალ, ზაქმე რომ იცოს, როგორ ვიციბო?

— ეწინშინათ რამე?
— მენიშმა.

— დღერაღობის წილი ყოფილხარ! ხელს მოგიმართავთ, მაგრამ აქ არ იქნებნის! სულორის ღომის გარეთ!

ღომთა რაკვა კი გრძელდებოდა. ყველა თავის ტომის საროკავს უღლიდა საერთო ფერხულში. მითრინდატემ ტუბაღები რაკვავს იცნო.

— აი, ისინი უნდა იყვნენ, ხეცტის მარჯვნივ, პირველნი! კაცი როდესაც ცვაკავს, ნიღაბი აღარ შევლის!

— სწორედ ისინი! ვატყობ, ვისაც ეძებენ, ისიც გეყოფინებათ!

— ვიცო, მატკოვანი არიან. უნდა, უზმავროდ, ხელში ჩავიგებო.

— მიგვერთო ორივეს! — ჩარავსმა შეუქებს მოუბში და „ღომის ზედაზე“ დაატარებინა შროველით შორის.

მითრიდატესკაც მორათვეს. შესანიშნავი ფერსათული ღვინო იყო, სამწვევრიც ღომის საკადრისი ჩანდა. ასლა კი ინიშნა უფლისწულმა, რატომ ეტანებოდნენ მოხუცი ღომ-სულორის უხეზვადმიან ტაძარს.

ღომთა რაკვა მოაღიერდა, რინიც მომზავლდა. ევე ჰემზარიტად ღომის ბუბუნა ემაგებება.

„იმ ორთა“ და ახლიმახლო, კიდევ ჩამოტარებს ფერსათული „ღომის ზედაზე“.

შეველომა მწემ კი „ღომის ჯილდოდ“ ორი ვანსაკურებელი „ღომის ჯამი“ მიართვა „იმ ორთა“.

სულ მალე ორივე „ჩაფერსათუბელი“ ფეხსორეულად გამოიყვანინა და ტაძრის შრამელში მოსვენება მალე მათ ღრმად ვინათა.

მითრიდატე ღონაფარებული შევიდა და დაძვება, ორივე იყინა. სახელებიც კი ახსოვდა. მამის სამართლო ცხენის მომვლელები იყვნენ. გაგნა და ღარვსანაგი.

— სულორის ციხეში ჩასვით! გამოფხინულდებთან და ციხე-გუჯს მომჭვართო! ჩემი ტვევები არიან. არაფერი კი არ გააგებთო! შენც დავიბარებ ჩარავსს.

ღრის მოსაკებად დასწრავებული მესაქარი საყმაოდ მიოდებულ რაონს დაჟყვა ნაპირ-ნაპირ და

პირველ სანაოზევე თავად ნაემი ჩაჯდა, მერჯობნიც მოისხა, ცხენები კი მოაყურეს და გაღმა გავიდნენ. ტალეხმა და სოფლებზე ამოვლეს ტუნებან ქრესსწყალი გაფონეს და ეცის შთა რომ დაინახა, ისეც ტალეხმა და გულნიცმითა და ღტოლვით ნახლას სრბილას გაუსწრო და დეზები შეხსიავნა.

იქვე ნახლამაც და ჰიხინით სელას უმატა. ამაღლა შორიხლას მისდევდა. შუბის მათი მიყვანა არ სურდა, არც უკოს ციხეში გაშვება უნდადა. ისეც ქვეით ტუბრთან დასტოვა, თავად კი მხეთის გორზე შეაბუნა ნიხლა.

გული დასწვდა, რომ თავანზე არავინ არ იყო. თუმცა არა, ეილაცემ გადმოიხედა და უშალ გაფარა ქონებურს.

ბჭესთან რომ მიავლო ცხენი და დაქვეითდა, კარიბჭე თავად გაიღო, მაგრამ არავინ გამოხსულა.

არც ეს მოეწონა ვეკიანს. დააყვინა შესვლა.

— შემოდა, შემოდა ბედნიერი ფეხი, ეშმაკის ფეხი! ნახე, რა ბიჭუნა გაყვას! — შიგნის განმუხამა ხმა და წამოიწიუ თავისი მამობილის ვამილ მკლავებში მოხუდა. თავი ჩადუნა, თეთრ წვერებსა და მერჯვზე მივიტო.

მოხუცს ცრემლები წამოსცივდა.

— რა ექნა სამველი აღარ დაადგა შენს მოხვლას! ყველა ცალ-ცალკე გელოს. და აღარც ვიცი, ასე რით შეაფარე თავი, ამ სათნო ხალხს! თუმცა რას ეძიებ, მე ჩემი ამბავი ვიცი. ბიჭუნა კი დახატულიც არის და გამორჭდილი მამაც! — მერჯე იგრანო, რომ ბერაკიკული სიყვარულის მრავალსიტყვიანობა შეეყარა და თავი აუწია მითრიდატეს. გაევირვებთ ჩახვდა.

— შენც როგორ დაეკავებულხარ! ასე იცის იმმა, შეიღმა და ჰრილობამ. შენ კი ყველაფერი ერთად, ყველაფერი უზომოდ!

— თქვენა მტერი აქ არის ვინმე? — ძლივს იყინა მითრიდატემ.

— არავინ. მხლებლებიც აქედან მიმავს, ტარიელიც მამახთან გაეუშვი. მე კი, ნუ მიწყენ, ვლარკვორდებო! წინათ სულ არ ვინხედებოდი და ახლა ვლარკვორდებო! უმეტოდ! პაწია, მაგრამ რა ღონივანი ხელები ჰქონია! — მერმე რაღაც ხელმივლებული და უსათუოდ სამომქმოდ მოაგინდა და ვურზე სწავდა. — პირველ ვაგინობას მოვიტოვებ, შეილო! მახარეთი ფრიად მახარე! — ცალკე გადაჰყოვნა და უკან მოიხუდა. იჭიდან რაღაც, ცხენას ფრტუნეით უწნაური ხმა მოისმოდა.

მითრიდატემაც მოიხუდა. ბათავა მოხუცი, უშელოძირო ციხისთავი, მხრების შეურთა, ჩამოკიდებულ უღვამებში სიესივით ქეითინება და ამის დაღარვასაც ამოვლ ღამობდა.

მითრიდატემ ხელი ჩამოართვა.

— გადაჰკოცნე, გადაჰკოცნე! სანამ მე გაგივებდი, ეს იყო მავათი ნამდიელი ქიანსუფალი და მამათმამა! — შეუძახა თვალნათებულმა გოგნამ.

მითრიდატემ გადაჰკოცნა. ყველანი ვასივლდნენ კარიბჭეს და უყვარად სრულქმნილ სავარდში მოხედნენ.

ქონტურებზე, კიბის იაგებზე, თავის კვარცხლებ-

ზე, უნის სურომიძებულ კვლის ძვიდევებზე, ახლა კვლავან სხვადასხვა ფერისა და ზომის ვარდ-ყვავილები იყო ერთიანად და შოთიანად გადახალართულ-გადაბრტყილი.

— ეს რა საყარდეთი გაგიხდიათ! — შუბლი გახსნა მითარიდატებ.

— ესეც ბათყვება და ერთი მანდილოსნის დასმასურებაა. შენ თურმე წესს გარდა, სხვასაც სწერდი წერილებს. შენი სიყვარულიც წერილიანი უოფილა და შენი სურვილიც ვარდანი!

მითარიდატებ კვლავ ფერი-ფერი გადაუვიდა. ხართლები და კბიებები გაუთავებელი და სიმაღლე მონატბეული ჩანდნენ.

ბოლოს ხმა გაიგო თავიხი ძიძისა — თიამათისა:

— ბავშვი გააღვიძეთ! შინა მიდის! მერმე ტირილი ჩამოესმა ბავშვისა. ამ ტირილმა თავით-ფეხამდე დაურა. ევეციც გაჰქრა, იჭეციც და ხართლებიხი გრძნობაც, სრულიად მოულოდნელად ნაიარევი ახტევიდა. მერმე მოუღანდა, რომ დიდ ომში ხმალამოწვილილი მიქბის და იცის, რომ დასაყვი კიაც არა მარტო შინა-შინადათა სახელ-ხალოცყვება და სამშობლის მიწა-წყალი, არამედ თავიხი სიყრმის შვილიც. ბავშვი კი ტირიდა.

საქალებიხი დარბაზის ზღურბლზე ჩამიდგნენ მოხუცი და მას, უმცროსს, მიხეცს გზა. იგი ვერც დასტარადა ფეხს, მაგრამ ზალა აწვეული, თიოქმის მიშველი, ჰახუქებული ბიჭუნა დაინახა და სულ დაიბნა.

აქეთ-იქიდან ქალები იყვნენ — თიამათი და ნუნა-შინა. იგი კი — ლულუგა, ღედა ბავშვისა, ახლად ჩანდა. შოლოდ მერმე იახრა, რომ ლულუგა მუხლზე იდგა და ბავშვი ზალა აეტაცნა ხელლებში.

ბავშვი კი ტირიდა! — მიდი, გამართვი ბავშვი! — წასურრულა მამობლმა და ხელი შინაურულად წაუბიბა. მან პირდაპირ ხელსახებად იგრძოთ, ამ უშურო ზალმა, რა უეცარი დაახლოება დაამყარა უფროსთა შორისა.

მითარიდატემ პირველ ვახვევების ჯადოს სძლია, ფეხი წარსდგა და ბავშვი აიტაცა. რადაცა რბილი, ფუფუნად მყვრები მიხედდა ხელში. რძია-რძია სურნელოვანი და საამოდ თბილი. დღორამდამ კი უკმადა ხმა გაიწყვიტა, აღუღრდა და მამის ხელი უკმადადა სახეზე მოუცყუნა.

— იცნო! იცნო! უღვაშის გამომწინაც შეუშინია დაზე, რა თვლი ქიწინა! — აღფრთოვანებით გაიბახოდა ბაბუ-გოჯი. მითარიდატე კი ჯერ კიდევ უხერხულობას გრძნობდა. ერთი თვალმიმპარულად ქვეითაც ჩასხედა თვალყრემლიანმა და მაინც ვაზრწყინებულ ლულუგას. ოდნე გამბდარა და უფრო გაღამაჰხეულს. ოდნეც შეფითრებულსა და უფრო კდემამოსილს. და მაშინ ჩაიკრა გულში ბავშვი და ფრთხილად აკოცა. მერმე სხვა ქალებს მივსალმა და ისეც ვახვედა.

— ემ! თიამათ-ქალი! აბა, ერთი ბავშვი წამოიყვანე და თავანზე გაიფეფო, ეკის პაერს ნუ მოეკლებო! — აჩქარა გოჯი.

სულა და ყველანი კბიებს აყენენ. სულ ბოლოს მითარიდატეც აედუნა, მაგრამ გოჯმა ისე შინაურულად დაუბატბა...

— სად მივალ, ყმაწვილი! ნუ დასაწყობებ სურნელოდინით ხალხი! — მითარიდატე გამობარუნა და კბიხი კარი გამიხსურა. ქვედა კარი კი ბათყვამ გაიხურა.

მითარიდატე მიბრუნდა. ლულუგა უკვე მის მყვრდზე ქვითინებდა. შინაგან სინათლით აღსაყვ, დასრემლებული და თითქოს გამწვირავდა.

ვაჭს კი ისეც იმის გრძნობა წამოყვებოდა — დარკინული, შეჯავშნული ცხენისნების ნიაღვარი მოდის, იორია, არაგვია, რიონია, მეწამული და სხველიანი იგი კი იბრბვის გულით და გულდაგულ, მყვრდით, ყაფითი, შეუღლეწა და შეუღლეწა იარაღით, არ უთმობს საეალს! არაფერს არ უთმობს!

და ისეც საყვება გული სიყვარულით, ბრძოლითა და ზედნიერებით!

„ნუთუ სიყვარულსა და ბრძოლას აქვს რამე საერთო?“

ტრეპბზე კი ცრემლის სიშლამეს გრძნობს და იცის, მღაშევა ცრემლი, იმისიყ ვისაც თავზე შეტად უყვარა! სისხლი კი ტკბილია, იმისიყ, ვინც გეჯავრება და ვისაც ეჯავრები ვველაზე შეტად!

მაღე ციხის თავანიდან ჩამოვიდნენ გარიდებულნი. დასახნებოდა ზალს.

— მე ახლა წავალ ციხე-გოჯს! — სიტყვა ციხის მოსახლებში.

— მეც ვეახლებოთ! ამაღაც ტებურთან მყავს! საქმეც არ ითმენს.

— ითმენს, ყველაფერი ითმენს. რეზო, ბავშვის სძინაეს! შენს ამაღს მე წაიყვან, შენ კი დაგიბარება, რიდაზე ტარიელ უფროს-უმცროსი ფოთიდან მოგვლენ, ბუღან-კოლხიე მიბრუნებნა. აბა, დამე ნუნა! ახლა მე ზედნიერების კაცი ვარ და მეწვი, შემიჯიღრება მყავს ღირსეული და მემკვიდრის მემკვიდრეც! დიდი დღეობა და ლოცვა ჩემზეა! გოჯი-მეყვის წაყვლის შემდგე. ლულუგა და მითარიდატე თავანზე ავიდნენ.

უხტიყვოდ დადიდნენ, იდგნენ. ისხდნენ. სიტყვა კი ვერ იმზილა მათ შორის. ჯერ მზილოდ ღტბოლა და გრძნობა იყო. ღვრწმებოით ერთად ირხეოდნენ. ორივე ბურანში იყო. ციხის უშოდან ამოღწვეული ყვავილთ სურნელი მზილოდ აძლიერებდა მათ შეყვრის სიმძაფრეს. მათ სიყვარულს არც დიდი ურთიერთი რევი და მტკიცება სჭარდებოდა, არც წარსულის მოგონება, არც რამეც განსაკუთრებული თყნება. ციხის ერთ-ერთ ხართულზე უკვე ცოცხლობდა ნაყოფი მათი სიყვარულისა. თავად კი ამ გრძნობას განუსაზღვრელად გრძნობდნენ.

ღედა რამდენიმეჯერ ჩავიდა და ძურე აწოვა ბიჭს. მითარიდატე კი გულის მიღმა, სასაცილოდ ეჭვიანობდა. ლულუგა ტირიდა და იცინოდა ერთად: მის გულში მითარიდატე და მასარე ჯერაც გაუყოფელი იყვნენ და სახელებს ხშირად ურედა. აქესი დღე არავის არ დაურღვევია შხეთის მუღ-

რობა. სწორზე ტარიელ უმცროსი მოტყრა და ვე-
ლაფერი ააფორიაქა.

ციხე-გოჯს ტარიელ უფროსიც მობრუნებულიყო
და ბედან-კოლხიც. „ამირანასე“, მერიჯერ მრავა-
ლი ხომალდობატატი და გამორიდებული ხალხი
მოყვანა. გოჯი-მეფე დაუფრებელი იმარებადა
უფლისწულს, „სემა-ლაშქრელად და შეამარუ-
ლად“.

ახლა უფრო ფრთხილობდა გოჯი, მითრიდატემაც
პონტიელებთან პირველწყურასზე მხოლოდ ტარიელ
უფროსი, თდიო-ხალხი და თემებზე-მკურანალი,
ისინი ცალკე, სასახლეში იწვია. მაქნე წინასწარ
გაგზავნენ.

შხეთს კარიბჭესთან, მამიზილის გამოგზავნილი,
რჩული ამაღა ელოდა გამარჯვებულად დაბრუნე-
ბულ უფლისწულს. თუც სახეიმოდ შევიანმა, მსუ-
ბუქი აბჯარ-ჩაჩქანი ჩაიყვა. დახვეწებული, კეთი-
ლად მოელოდა კაცმა ცხენი მოგვარეს, მაგრამ მხე-
დარმა არასწავლი არ ცხენმა ბრძოლისა და გამარჯ-
ვების თანამიზიარის გამოცვლა.

ლულუშამ გულშემოყრილმა გააყილა. ბავშვიც
მოუვანა საათულის კიბეზე.

— ახლაც დიდი ხნით მეგარგება?

— არა. თემია, როგორც საქმე მოითხოვს.

თრევი ნაქარვად გადაკოცნა და ამაღასთან
ჩაეხდა. გზაში, იბრანში ერთად ნაბრძოლი კოლხი
გაუფრებელი ჩაუფრებულად ხედებოდნენ. თავის უფ-
ლისწულსა და ამაღასრდა მხედარობითაგარს მი-
ყვებოდნენ. ციხე-გოჯს უკვე მოზრდილ ლაშქრად
მივიდნენ.

ქუჯის კარი ღია იყო. იქ სახეიმოდ ელოდნენ,
მეფე-უფალი, სახლთუხუცესი, კოლხეთის დიდკაცო-
ბა და უამრავი ხალხი.

ბჭის კოშკი ნადავლ აღამ-დროშებითა და კარვე-
ბით იყო მირთული. ტყვეები კი კარგა ხანია ტყის
სამუშაოებზე იყვნენ გაგზავნილი.

გარდა მეფე-უფლისა, დიდკაცობა მხედრულ წე-
სით იყო აღჭურვილი.

მითრიდატემ ჩაბალახით სახე იფარა და აღმები
გაშლევინა. ლაშქარი მოიხიდა და კარიბჭე ისე
გადავლო, ვით ომის დროს იორი.

მოედანზე მხებერპლმეწირა დაიწყო, ლოყვის და-
ლაღად შემოიღო. საყარვების ხმა, ხალხის შემა-
ხილები.

გოჯ მეფე-უფალმა უფლისწულს ჩაბალახი, ბერ-
ძულ-პონტურ წესით, დაფნის გვირგვინით შეამ-
კო, კოლხ-ბიჭრულ წესით — სამეფო ხმალი თავი-
სი ხელით გადაქიდა და სასახლის ბჭეში შეუბღვა.
შედიანზე სალაშქრო სუფრა იყო გაშლილი. ნა-
აღაფარ საქონლის ზორვი გორვებად ეყარა. გამარჯ-
ვების მასპინძელი მეფე-უფალი იყო და ლეინოც
თავისი მარნებთან მოყრაცლებინა. კოლხური ველ-
წარწატა სურები წეროებოვით იდგნენ.

ახლა ხალხი ემასხურებოდა ლაშქარს. ცოტნე
სახლთუხუცესი სუფრისთავობდა, მწედვეზა და მე-
რობიფლებად მანდილოსნები და გასახოთურები
იყვნენ.

მოიწველი და მსოფიანი მამაკაცები წესს ამყა-
რებდნენ. სიტყვა-პასუხიანი ნადიბი და ცხელ-
ღვრიანი ღვინო იყო, მაგრამ უმეცრესად ყველა
წინდებოდა, თორემ ნაბრძოლუვი სახელიც კი ვარ-
გებოდა, მთელი ერის თვალწინ.

მითრიდატე სასახლის ზღურბლს გადასცდა თუ
არა, ჩაბალახიც იმორა და დაფნის გვირგვინიც, ტა-
რიელ უფროსს, მამასავით გადასცხვია. ახლა სხვები
შემაღდნენ, შეფრფვნით, დაშვულ შემახილებით,
მიფარებულ ცრემლებით. აბა, უკვე ფრიად მოხუცე-
ბული, დარდმირებული თდიო-ხალხი; აბა, უკვე კე-
თილად მოციფული, ტანმწყვებული, თემებზე-მკურ-
ნალი.

ტარიელ უფროსი, რომელიც უკვე ხუთ წელზე
მეტი არ ენახა მითრიდატეს, ახლაც კანანად და
რინიანად გამოიყურებოდა. შემაყარებულ წარბებსა
და შეუბლეს კოტებს თენაც უბრძოლვად მიჩრილი,
წამბა წვერი და უღვამებზე დაქრდნობილი კცხია-
ნი ცხვირი. ტანის აღნაგობა სრულმხედრული ჰქონ-
და.

თუ ყველაზე უფრო გაკვირვებული უზურდა
ბრედე წამოზრდილსა და ადრე მოსრულებულ მით-
რიდატეს.

— ნთუ ის უფლისწული ბრძანდება, აიფნ
სულ წიგნების კითხვაში რომ აიფნებდი, ახლა
ბრძოლის გვირგვინებს იწვია, ისიც იბერი-ალვანეთ-
ში, სადაც ყველა დაბადებისაგან მებრძოლი!

— შე ვარ, მე, ცხოვრებამ უკვე ბევრი მწერ-
ნა — თემქაინდრულად ეუბნებოდა მითრიდატე და
ყველას ათვალავებდა, ოლიო-მგაბრეკ კალზე და-
ზერებულა, ახლა ვეღარ მომეკვება. თემსტე, კიდევ
უფრო დადინჯებულა, თითქმის რაღაცის ეკითხება,
ხედება კიდევაც.

— ვიღებ ვიღებ, სრულ წესიერად! ტანის წი-
ნაც! შემედეგა. თემსტეც, შემდეგ გააფნებ — მე-
რამ სხვები იყიანა, რომელთაც არც ივიდნენ
საქმის სრული ვითარება და მითრიდატეს ცოცხ-
ლად ეყოფნა. თიამათ-ძიძის ქმარ-შვილი, მენთონენ
სწავლული, დემოსონენ სინოპელი ფილოსოფოსი,
სხვანი, მეუნიბე ქარდუ-ალქიშე, და საბუდა-მესხიც
არ დაივიწყა. ახლა მრავალი სხვა, რომელთაც არც
იციანება მითრიდატე. ისტატებიც, ყველანი აქ
დაიფნენ, გარდა უთა მემანგისა.

თუ თურმე არ წამოიხდა. ღვინად დაცემულა:

ვარ ჩემი ტომის უბედობის თანხიარი,
იფია ჩემი სულთსაბრუნე და შეგების წყარო...
ამ ჩემი ტყავის გადარჩენა სულაც არ მინდა —
თუ შეიბალაღა დედაბუდის წმიდათა წმიდა!

მითრიდატე ორმაგ ბურანში იყო. ერთი ლულე-
დრული იყო, მეორე — პონტურა. ბოლოს ორივე
გაარღვია და ბედან-კოლხი მიიციოთა, ახლა გვანა-
მფერი და გური ახანელე დაიბარა. მაგრამ ყველა
გოჯ-მეფეს ახლდა ლაშქარს სუფრასზე ჩამოვლის
დროს. მალევე მობრუნდნენ და ცალკე, სუფრის
დაბაზში შეგროვდნენ.

მითრიატეს მინაურულად ხელი შეუბო ზედან-კოლხსა და ახალმოსულებს, განსაკუთრებით ტარი-ელ უფროსს მიმართა:

— აი, ჩემი ქვასავარძელს მამა და მიმრქმელი.. პირველი გზის გამრკვევი, რიფსაც მე ზღვაში ჩა-ვარდნაზე მტეი ვერაფერი ვიღობე!

მგრამ ზედანი საოცრად ჩემი და ჩათხრობილი იყო, მითრიატემ უნაღ იგრძნო.

— ამაღ მსეთს გიწვევ, ცალკე! ნურც დაემ-ღურები, რომ დაგიფიანე წვევ!

ამ ხატყვებში დარცხენაც იყო, მუღარაც და მო-თხოვნაც. ზედანმა ასევე იგრძნო და ღიღხანა, დიდ-ხანა უმწირა.

— მიზეზს არ მეტყვი?

— იქ ვეტყვი მიზეზსაც და შედეგსაც.

— შედეგიც არის!

— არის.

— კეთილი, წყვიღეთ.

სუფრასე ყველა ნახა ორგზის უფლისწულმა. გულით გაიასრა. იღნაც ბალურად მოეფერა დი-ვილ ხნის უნასავო. სისარულში ხომ უფრო ბალღე-ბა მწარდი!

მგრამ გული მოიმკაცრა და ვიწრო „არსიონულ“ თათბირზე მხოლოდ „ცივის კაცნი“ დაისწრო.

ყველას საძქმელი გოჯ-მეფე-უგაღმა ხოჭვა პირ-ველიტყავა:

— „არხანული“ ზრახვის პირველი რკალი ვას-რულებულია!

ყველამ ინიშნა, რომ ეს „გასრულება“ არა მარ-ტო მითრიატეს კოლხეთში გაუფლისწულეზას ნიშ-ნადმა, არამედ ყველა ქართულ მეფეთა შეგამირე-ბას, თუთი მითრიატეს განზღასაც, იგი უკვე თერს-მეტე წლის იყო.

— ახლა დროა „არსიონულს“ — „სპერულ-სიროპური“ დაგურითი!

მითრიატეს გააქრკოლა. გოჯი კი ღიზნად უბნობდა.

— ახლა ყველაფერი ერთ მშვილდში მოვიყვან-ნოი! ნურც ავიქარდებოთ, მგრამ დაგიფიანება, ხში-რად ხანუღისწეროთ! თარღიზ ნუ დაუტყვამთ, მგრამ გიითფალისწინეთ. ძირითადი განსუბა და საძქმელი ორგზის უფლისწულს ცუდაღი!

ეს „ორგზისი უფლისწული“ საოცრად გზიანი ხატყვა აღმოჩნდა. ყველას გული გაუღმნა და ერთიან სულთსკველებით შეგრა, თუთი „ორგზისას“ კი მხო-ლოდ სპერა უნდაღი და მეფის სუფრასე ბეგრი ჭება უკმობე, კი ვერ გაასრულეს, როგორღაც მოუღუნეს სიმძიფის გრძინობა. ჩვეულებრივზე ცოტა მეტე ღიზნო იღემა. არა, კი არ გაგრეფია, გულით საღღე-გრძელეღებელი შენოემატენი! სუფრასედაც და სხვა-ღანაც. ურთი ბეა მისი, მგრავს არც იყის რა უწო-ღოს — დღოღოღო! — არა ხარჭა! — სულ არა. სატრფო, მხოლოდ სატრფო! მგრამ ახლა რა ღრის სატრფოა! მისმა წისქვილმა სხვა დოღამი უნდა ამ-რუნოს, წყალი კი სულ სხვაგან გადაღეარდა და არც ასე!

ყველა ხელში, მას უმწერს. მას კი გული მისდის.

— პონტოსათვის სახლთუბუცხად ვადატერებ ზედან-კოლხს, მზეღართთავრად ტარიელ უფროსს! — დანარჩენი უფრო მოკლე-მოკლე! მზეტერე ქსურ-სინიპურის მფარველად გოჯი. მზეტერე კელაც დიდ იმედად სახა, უუჯალი ხელმღღანელი-ბა კი თავად იტყობოთ. დროც განსაზღერა — გვიან შემეღღემა ან აღერე განსაზღელი.

ძირითადი ყველაფერი განსაზღერა: სახმეღეოი ლაშქრისა თუ სომალღებისა, მეფოთა დაპირებული მამეღლი გუნღების დროზე წვევა. თავისი ლაშქრის წურთინა. პონტოდან მიღებული ყველა ბარათი და ცნობები მოითხოვა. იღნაც ჩქარობდა, როღესაც მი-ზედა სიმჭრას მიზეზს, გულს შემოსწერა და ყოვე-ლი საქმე ჩადიებით გააბეჯათა.

— შენოღანე სწავლული და ღმოსთენე სინოპე-ლი გაგზანგეთ ფოთს, აწეიეთ ზარკას სულორელი, ვანიღან. ამ სათია ასწავლონ შერჩეულ ახალგაზრდა მევიდრთ ქართული მწიგნობრობა, რიტორიკა, მა-ტინიონი და ცნობებანი წინაპართა.

ღვე დაღაღადო, საქმეღლი კი არ დაიღია. ზოგი რამ ტარიელ უმწროს სოხოვა ზოგი რამ საუხერნუ-ლოთ კი თავად უნდა მოეკვარებინა.

თამაშთ-ძიძის მეუღლე — თარგამ და მისი შვილები ბუჯდა სანასავი. თარგამ, უტყვი, ანუთ-ნისღდა — კაცი იყო, ჩემი და გამტანი, შეილები კი ახალგაზრდები იყენენ და საიდუმლოს ვერ დაიღეა-ღნენ. ამიტომ ძიძის შვილები, უნახავად და სახე-ლის გაუმეღეაუნებლად, ცხენ-კეთილებითა და სრულ-მეგაქრულიობით დაასარურა და ოხვამერთინს ცი-ხეში გაგზანა, მზეღრულ საქმეღში გამოსაწურთ-ნაღ.

საერთოდ გაღასწეიტა ქუთაისს სპერულ ლაშქ-რის შემღმნევი მომხადება.

თარგამი კი გვიან დამით, ოღოი-ხალიბთან და ზედან-კოლხთან ერთად მსეთს წაიფყანა.

უკვე ბნელიდა, თავის ამაღლი პონტოელ რეფეს რომ შეურთოდა. ასე რომ, თარგამმა არაღერი არ იყოღდა ვის მიიყვებოდა. მას ტარიელ მამა და შვი-ლი უკვე ნახავი ჰყავდა. ზედან-კოლხიც. მათი აქ ყოღნა, იმევე როგორც თავისი ეაღმოსევეა, არსები-თად გქართოდ ენახებოდა და თავის ბუღის მოშლას მამეღე განიღედიდა. არა, მიანე რამღენი უბეღურე-ბა დაატყდა მთი ოჯახს. თამაში სულ დაიკარგა. ტარიელმა რაღაც გააღქარულ ხატყვებში ცალყვებლ ამოღევა, მასაც საღმე მიეღენებოთ. მგრამ ახლა სულ აიპურდა საქმე. ჯერ იყო და მისი მიღებუ ზღვაში დაკარგვის გამო არბეღნენ, მგრამ თითქოს მირიღენენ დედაყავები, ასე უწოღებეს, თორემ ერთი კეთილი დედაქალია, მეორე — აგი დედიღადლი!

ახლა თამაში „წყალში ეაღეარდიღის“ საბე-რად წყადღა. ამა, რას იპოვინდა, მგრამ ოჯახი იხნა, თავად კი დაიკარგა. ახლა თამაშის დაკარ-გვის გამო დაუწეეს რბევა და გვემა. კიდევ კარგი გამოსაწრეს, მღღიან ზალხას მომღღეოი. ახლა, იი, მიღეს ამ ბნელ ღამეში და ორვეღეავე ბნელა და შიღინთავ; შეილებიც სხვაგან წაუსრეს. ახლა სულ მარტოა შეილებს მფარველი გამოუნდა, მარ-

თალია, ჯერ არ იცის, ვინ, რა უღვეს გუნებაში... მაგრამ მფარველობა არასოდეს, არსად, არ დაუბრუნა! თუ კეთილად ნანახია! აი, წინ კი პნელა ახლა ვიღაც ბედაურა ცხენისანმა ჩამოუქროლა და გადმოსძახა:

— მომეყვი!

ურიად ნაქრობმა ხმამ ააკანკალა, ხოლო რის ვაშო, ეს კი ვერ გაარკვია. არც მუქარა იყო, არც შეხატობი ჩამ.

ცქენს მთარაში უსუსხა და გაბევა. ვერ მისწვდა კარგად რომ დაუნახოს სახე, ისე კი ცხენის ფერსაც ვერ არჩევს.

— თარგამ-მამილო, გამარჯობა! და ნურც გაიკვირებ! არაფერ გიჩინოს! აქ ბეჭრმა არ იცის, ჩემი ნამდვილი სახელი! — სწრაფად, მაგრამ ვარკვევით უხარა, უფრო უწერდა, სახეც ახლოდან დაახსნა. მერმე უარი რომ არ დასცემოდა და უხერხულობა არ შექმნილიყო, განმორდა.

თარგამი კი თავისი მოუვიდა. არა, ცხენიდან, არ ჩამოვარდნილა, ჩამოხტომლა მოსწრო, თავბრუს გადაურჩა, მაგრამ კეთილის დახმობამ კინადამ დაასწრა. ისეც ცხენის ფაფარს მიეკრძლო, თითქოს წყალში იხრჩობა, აი, მხელეთუხა და ზღვაში კი იხრჩობა და რა ახრჩობს, თუ ვინც დამარტავალი გონა, გამოტარებული ქაყდა, ის მხელეთუხა დაინის? კარგა ხნის შემდეგ, ახარზე მოვიდა და თავზე წამოიშვარ ცხენისანმა შეხვდა. არა, ეს სხვაა! მოხუცია! თ! ოდით-მალე იყოფილა!

— ოდიო! — შესძახა, არა, შესტარა და ვეღარ შეკავებულ ცრემლებით ცხენს ფაფარი დაუქამა. ოდიო გადმობინარა და სულ წიშით უხარა:

— ახლა სულ ნუ გაითხოვებ გულს! სამო ამხავს კაცი არ მოუკლავს! წამო, გეძახის, — მერმე თავდაც თავი ძლივს შეიკავა, — ვაგიბედიო! უფლისწული!

— ვინ ვაგიბედიო? — სულ აირია თარგამი.

— რა მოგივიდა, ტუბალეთში მარაბანი იყავი!

— ჰო, ვაგიბე, ვაგიბე, რაღა რა მომივიდა! აღარ ვტარი. იმას, ჩემს უბედურს, კი არა სჯეროდა ზღვაში დაღუბება! ნეტავ იმას მაინც მოსწრებოდა!

— წამო-მუტო! რაც ჩემი სათქმელი არ არის, წიშაშევიწყებ.

თარგამმა ახლა ყოველი სასწაული იწამა. ლოცვა აღადგინა, ყველა ბუნებრივად მოიგონა და ცხენზე შეედა. ჯავხს დაეწია. მერმე გაუწრო. ახლა წინ ხედავდა ჩრდილს. დაუფიქრარ ჩრდილს წარსულისას, სპერის ზღვაში წახულს და კოლხეთის ხმელეთზე აღმოჩენილს!

ვეღარ გაუწროდა. უკან მიჰყვა, უსმენდა მის თხრობას.

— ორივეს ვეცხვით, შეწყა და ოდიოსაც, მეღდრო სამყოფელში წაიყვანეთ, ჯერ იქ იყავით. არც ერთი სიტყვა წარსულზე ნურც იმასზე, რასაც იქ ნახავთ!

— თარგამ, შენ კიდევ არ ჩამოვარდე ცხენიდან, — თიამათი იქ დაეხვებოდა და კიდევ სხვაე.

თარგამს ახლა აღარაფერი არ უკვირდა, გაბევა-

ბული უსმენდა და უფრო ხედავდა. თიამათსაც შეეხორცა ცხენს და რაღა ჩამოაფედებ. ეს ვერ გაიგო უეჭრად, ხომ შეიძლება სხვა კრამითუ-ცის ლაპარაკი, თორემ მისი თიამათი, კრამითუ-ცის კარგული, იბრისის გზასა და კოლხეთის აღმოჩენდა, ეს კი მეტრისმეტია. მითრიდატე დემრთების წილადა, მას თითქოს ყველაფერი შეუძლია. ზღვაში ცხენის შევირდეს, მერმე ცხენი დიოსკოვს, თავად კოლხეთში გაჩნდება. მაგრამ თიამათი, მისი თიამათი, უბრალო ტუბალელი დედაყავი?

— არც თიამათმა იცის შენი ჩამოსვლა, შეილენის ამბავი, მოკვლით კია!

— არა, ჩემი თიამათი, ჩემი.

მითრიდატემ მოხვდა და მიხვდა, რომ ეს ყველაფერი ერთად, ამდენი სიხარულიც კი ერთად, მეტრისმეტია და უნდა დაინდოს. გამუხდა კიდევაც.

შხეთის ციხეც ახლო იყო, მითრიდატეს კი, თავის ვაჟის შესახებ, ბედან-კოლხისათვის, ჯერ არაფერი არ უოქვამს.

ბათიყვამ გავლო ბესიკარი.

— ცინისათვი, მწე მოგიყვანებ. ოდიო გამოიყენე, სამხედროში ნაწერინია. ესეც თარგამ — კეთილი გუნდისდედაა, ყველაფერში შეეჭებიდება! ახლა ცხენი ქალებთან აიყვანე. ჩემ სახლეთუხუცესს, ბედან-კოლხს კი ზედა საართულში თავად ავაკილებ.

ვედა საართულიდან უცნაური ვივილ-ხვილი ამოდიოდა. თითქოს ვაკოცლდა მუხთის ციხე. ხან ბათიყვას ბოხი როხობი იხმიოდა, ხან თარგამის ვაკვრეხებული შესახილი, ხან ოდიოს ხალიბური შეკივილია, ხან კი ქალებისა და ბავშვთა კრავასი.

მიწე, ძველებურ, სამხფსა საკარცებლებზე, ურთერთის პირისპირ ისხდნენ ბედანი და მითრიდატე და ქვედა საართლის ცრამულს უხმუნდნენ. მათ თავზე ჭაღში სანთლები ერთი. შექ-ჩრდილის ზოლები მიწეზე ფიჭვების პოლოტიკებად აწყობდა ორივეს პირისასესა და ზელებს.

— ასე რატომ ვიჭირს თქმა, რა გაწუხებს? ბრძოლაში ყველგან გამარჯვება ვახლავდა. მახარებს, რომ ახლა იზერულ წესით გაწურთინილი მხედარ-მთავარი და მეომარი არა! მწიფობობაში, ვეჭრობ, აქეთ ტლი არა გვაქს. ეს მომავლისათვის დიდად სანუგეშოა. ქართული ტომის შირის მცირე წიგნურთ მეფობა აღარ იქნება: ახალი ზრახვა თავად დასახე. ერთი ნახტომიც და, მერმე შენ იცი და შენმა გამოძიებულმა დიადმა ზრახვებმა! რაღა გაწუხებს!

— შე ერთ ბრძოლაში დავმარცხდი. — ყრუდ აღმოსხდა მითრიდატეს, მერმე ჩააშუტა, — ზნობრივ ბრძოლაში!

ბედანი შეკრთა და მოვლი ტანით შეირხა. მუბლი უფრო ჩაწერდოდა.

— გამაგებინე.

— სიყვარულში. — თიამათილად ჩაიღუფნა მითრიდატემ.

— ბავშვის ხმა?

მითრიდატე ხელ ჩაძრია საკარცულში.

— დიაცი ვინ არის? — უკვე შეატრად მისთხოვა კოლხმა, მაგრამ მითრიდატე სდუმდა.

— დაწინავე მე ვარ. არც ქალი და არც ბავშვი აქ არაფერ შუაშია!

ბედანი მიხვდა, რომ მათ სულ არ ესმით ერთმანეთის. არც ვაპყრობებია. ახალგაზრდასა და მოზუნს ქალისა და სიყვარულის საკითხში ურთიერთის გაგება არ შეუძლიათ. ეს მოხუცმა პრეტმა იცოდა. ახალგაზრდამ კი არა. მისი სიტყვაც ამისი იყო.

— მევე ვაგებ პასუსს.

— ვის წინაშე?

— შენს წინაშე, ტარიელის წინაშე და იმის წინაშე, ვის წინაშეც ყველანა უფრო დამწამვე ვარ.

აქ კი ბედანი დაიხანა.

— გოგ მეფე-უფალს რა პასუსს აძლევ?

— შან უკვე იყის.

— და მერმე?

— მეტად გაიხარა, გულში ჩაიკრა.

ახლა სულ დაიბნა პრეტნი. ის კი მიხვდა, მითრიდატეს მტრის თქმა არ უნდოდა.

— მაგრამ მაინც შენი შვილი, მევე გამეზარდებდა. დედოფალი კი, რადგან მიხვებამი არ ისურვე, მხოლოდ ხინოკიში უნდა მოიფანო, იქაურ მფეომარეობის განსამტკიცებლად.

მითრიდატე კვლავ დაჩრუბდა. მერმე რაღაც გადასწყვიტა და ბუჩრის ხანგრძლივად აგურის იატაკზე დააკაუნა.

ქვეით ხელად შეწყდა ლაპარაკის ჩარბულაბა. კიბზე მთისმა მსუბუქი ნაბიჯები. კარი გაიღო. ჩარჩომი ლულუფა იდგა, ცალ ხელში ანთებული ხანთელი ჭკავა, მეორეში ბავშვი.

ბედანს ჯერ დიდი ხანას ღვთაებრივ ჩვენებად მოვლანდა, მერმე ჩარჩომი ჩასმულ მშვენიერ ელენედ, ტრიადის ომის მიხუცად. სანთლის შუქზე მიბინძურული და გაჩრდილული სილამაზე, მით უფრო სუბუბა ბიჭუნას ჩაგრული, შედამს უკან ურყევად და სიყვარულს და ფხვარებშილად ჭაჭაჭადა საყარცულში.

მითრიდატე აცალა. დინჯად მიეახლა ლულუფას, ბავშვი ფრთხილად გამოართვა, შემერთალი და ფერმეხარული ქალიც წინ წამოაყენა.

— ახლა ვიცხანი. — ერთი ჩიდიდუნა და გარჩემა. თითქოს პირში წყალი ჩაიგებო, ქორბუდა წარბებზედვიდან კი ხან ლულუფას უმურვდა, ხან მითრიდატეს, ხან მათ ბავშვს.

— ბედან-პრეტნი, ამაღამ ჩვენი სტუმარია. ვველა დაღლილია, მალე გვაყავსმეოთ და მოსაფენეთ. ბავშვი აქ დაგვიტოვებ.

— ცალკე ინებებს ვაშმამს? — თვალგუმართავად შეეცინოთა ქალი.

— არა, ერთად! — გულის მიღმა გაესმაურა ბედანი და ისევ გაბუმდა.

ლულუფამ თავი დაგურა და მოუხდავად გავიდა. ბედანმა ხელად აიღვა ენა.

— დიაცი, დედა რომ არ იყოს, მიცდურზე მიცდურია. მით უფრო ასეთი დაუფარავი და უსამევე-

ლო სილამაზისა! ახლა ვველაფერი ვუცი. შენ ამოვიღე რა პასუსს აძლევ?

— უნდა გაესწორდე მასთან. **გარცხეული**

— შენ ხად ვცალია ახლა ამისაფხვამი? **მითრიდატე**

— უნდა მოვიცადო. აი, მოვიყვან იმას. შენ, ტარიელსა და ჩემ ძიბის დავიგვამი მთავრულხად.

— ახლაც გამტყუნებ და რით უნდა ზღო, ეს კი ვერ გაიგებია?

— თუ მომითვია, სისხლით. განა ორგვის უფლისწულს არ ვეაღება ვეცაცობა?

ბედანი შეშინდებულად შეაკურება თავის განსწავლულს და ვარჩობდა, რომ მითრიდატე „ვეფხისტ ხანაში“ შედიოდა და მის მთავრულად მცოცვანი ახლა რომიდა გამოდგებოდა.

გამწმად ვველა ერთად იჯდა. მითრიდატე ვველას ცხოვრების კვანში იყო, ზოგან როგორც პონტოს მეფისა, ზოგან როგორც კოლხთ მეფის უფლისწული, მაგრამ ურთიერთის ამბავი და ვითარება ჯერ არ იყოდნენ, გაფრთხილებულნიც იყვნენ, ამიტომ სიჩუმე უფრო იყო ვაშმამზე. ყველას ქონდა სიჩუმის საბაბი, ვარდა მახარები, რომელსაც სიცილი და ტირილი ერთ საფენში ქონდა გამოხვეული.

იმ დამეს მრავალნართულა კომში სულ სხვადასხვა ძილ-ვითარება სუფედა.

სულ ზევით ბედან კოლხი დიდხანს ძილფხიზლიობდა. ვარაუდენში ვვლარ ავლო, ეს მოულოდნელად „ლაშაში დიაცი და ბიჭუნა“ როგორ შეერწყმებოდნენ საერთო დიდ საქმეს.

უფრო ქვევით, რამდენიმე წლის იძულებითი შირიშორობის შემდეგ, ერთ სარეცელზე იყვნენ თარგამ და თიამათ. არც ერთს არ ეძინა. ნაწყვეტ-ნაწყვეტად ჩურჩულებდნენ. მხოლოდ მათ ესმოდათ მოუთხარებელი თქმები.

— დახე, სად, როგორ უცერად შეგოწინდით. ბიჭვიც კარგა არაინ!

— დალიცა, ხამართალი მაინც ხამართალია და არ გაიწინებინ!

— სიხმარითო ამბავია, მეშინია არ ვთავდეს!

— არა! იყურე! მამაკაცები უნდონი და უჯერ-მჯერონი ხართ! ავი ვიძახდი, ცოცხალია-მეოქი დახე!

— ენახე! ცოცხალიც და შვილიანიც! მართლა მგებისა? რა დროს გაველია, სულ ბავშვი იყო!

— ქმევ არ გჯერა? მოიხსნა გჯერა, მართლისა გჯერა. თვალმა რა ვესლი გქრა!

— მეჯრა, მეჯრა! ვერ ვიძინებ! თიამათ-ქალი! შენ სახელს პირველად ვამბობ ხმამაღლად. შენმა ქალიბამა, ბყერი ჭიბი ვეამე. თვალ-პირი გამწარებული მაქვს!

კიდევ უფრო ქვევით, დიდ დარბაზში, ბავშვი აკვანში იყო ჩაგრული, ნენა-მონა დიდ ტახტზე იწვა და აკვანს ანიწვდა. თუმცა ბავშვს დიდი ხანია ეწინა. ეს რწვევა ნენა-მონას ფიქრებს უფრო შეფარდებოდა. ამ ბოლო წლებში, „უპატრონი სილამაზის“ გამო რა არ გადამხდა, მასა და მის დისწულს! — კიდევ, ვინ იყის, სად გიარბილება „ბედ-მოსავალი“.

არა, ღმერთების შეწვევით, ჯერ ფრთად კეთილად მიდის... სწორედ ეს აწუხებს ამ ქვეყანაზე დიდხანს ვის გაუხარია!

თან აუტრადებდა გვერდის მცირე დარბაზს. იქ არიან. ლულუგა და ვაჟაბედა, რომელსაც ხანდახან, შეეძლოთ, როგორღაც სხვაანთადაც ებოდებინათ!

წელს რაღაც ზურჩული ეხმოდა. ვკონებ, ჩემი ქვეთინიც. ქალს როდესაც უყვარს, საყრდნოზე ახლო ჰქვს თვალი და გული!

მომცრო დარბაზში კი, მართლაც, სულ ზემო ჩურჩული იყო.

— ზუ! ბავშვი არ გაადვიძო! ან რა გატარებს! აქ ვარ, შენთან. ჩემი სიყვრული ძველგურად ვაზუზომელა!

— ვერძობ. მინც მემინია! მე ფეხშიშველად მოსდევ, შენ ზედაურს მიატყნებ. ახლა კიდევ, რაღაც უფრო დიდი ამის დასაწყისს ვერძობ. მე ხომ ხელ ვერძობით ვეცხვობ. ღმერთებმა ხელი მოგამართლი არაფერში არ გუბორაკე, აკეთე შენი დიდი საქმე, ვნახობ, რომ მეტი დახმარების მოტანა არ შემიძლია!

— იყუქ! დაიძინე! დაწყნარდი! სულ შენთან არ ვარ!

— არა, არა ხარ! არ მწყინს! ვიცი, ვვლადფერში არ მენდობს! მე ვვლადფერი განაყვალე! შენ არა, ნამდვილი შენი სახელი არც ვიცი!

— რატომ ჰქვიტობ?

— ვერძობ! იყოს ასე, ისე მენდე, როგორც სა-

ჭიროდ დინახო! აი, „მატიანე სპერსალი“ მანდე, შენი სიყრმის ძის ცხოვრება მანდე და შენი ცხოვრება კი არა! ასეთი მართ მამაკაცებ! იქნებ ცხოვრების წინაშეობას ასე სჭირდება: „ყოველ რაღაც დედამიწაზე, ყველაზე დიდი ცოდვა არის საიდუმლოების შენახვა! სიციფს არ სჭირდება იღუმალედა! ეს ზოროტეების კერძია!

— ეს მოკლე მანძილის ფიქრია, როდესაც ზოროტემა სჭარბობს, მაშინ სიციფსაც უნდა გამოხანოს საიდუმლო გზა!

— ქვეყნად ყველა საიდუმლო რომ გაიხსენებოდეს, რამდენი საზოროტე გაუქმდებოდა! ჩემი სიციფსური კი რატომ უნდა იყოს საიდუმლო!

— ხომ აღარ არის?

— აღარ არის მრავალთათვის, მაგრამ ერთთათვის არის!

— შენ ეს ვაწყვალეს?

— ანა, რა ვიცი, რატომ.

— ამასაც გაუგებრობა უფრო მიყვარხარ! მეუ პირმა ვარ, მაგრამ ჯერ არ მცალა.

კეთი რუმად ფიქრობდა. ქალი ზემად ქვეთინებდა.

სულ ქვედა სართულში დინჯად მიმოდიოდნენ, ზებრულ საუბარში ღამეს სტეხდნენ ბათავა და ოდიო-საღობო. ირიგეს ერთი ვერა თუ კარბჭისაკენ და გალავნის მცველებისაკენ ქიონდა, მეორე ბავშვებისაკენ და, როდესაც ბიჭუნას ტირილს გაიკვებდნენ, არანაკლებად საეხენამოდ შედარჯებოდნენ და ბუზუნა ხველება აუყარდებოდათ.

31. დიდი საზნადონი

ადრევე ტარიელ უმცროსი ეწვიათ. სულთიდან ორი პინტოლი საიდუმლოდ მოყვანათ, ციხე-გოჯის ბაქნებში ჩაესვათ. „ამიანზე“ და სხვა ხომალდებზე მრავალი ზერძენი და პინტოელი ოსტატი ვლოდა.

მიორღატემ ახალი ოსტატები ყველაზე მრდილო, შინათის ნავთბამენში, ზომალდიდან ჩამოუსვლულად გაგზავნა.

დიდიდან ციხე-გოჯში საწინი პინტოელი — შთარდატე, მისი სახლურუცები და მხედარიმთავარი, ვანმარტოვდნენ და ყველაფერი ჩაძიებით იძიეს. პირველ ყოვლისა, სვარს მოგვიანოვივის უკანასკნელი ზარათი გადავიხივებს.

„უფალს! დადგა ვაში ფრიადის აქაქარბისა. ახლ აღარ არის მეტი საშეალება ღმანებინა. დიდი მოციულობა რომაა აქ, სინთებს, ყელზე გვაფდია. პრაქოსული აქ არქვენს გვთავაზობს და ვვერულაფება, კიხებული კი მის კოპორტებით პერგამს ვლის გადებრილ ასუსეს! კვამიც ჩანლართულად არს მოფიქრებელი. ლოდოცეს! პირადად საუბარობენ ფრთვას, ზადლოვინის და კამადოვის ნაწილს, რომელიც ახლა ვარცხნულად არიარატეს გუთუნის, ფა-

რულად კი რომია. მათ მიერ კი საეპტო საგნად არის გადაფებული. ან ხირიის მფეს მასცემენ, ან პინტოს ვეფეს. რომის სასარგებლო ანდრობის ხელის მოწერის მიხედვით. შუამიაც ვაყყოფენ, უკეთუ ანდრამ ირივე მისცემს!

ლაოდოცემ, ძველი პირობა — ზღვიდან-ზღვიანდე, უკვე დასთო. ახლა ახალი პირობაა — მოვლო კამადოკია. ანდრობი უკვე დაწერილია. სვიმარი უფლისწული პრინტი რომს უნდა წავიდეხს სამკურნალოდ. პინტს ჯერ მუარეულობს, შემდეგ, „უპატრონოდ დარჩენას ეამს“, პატრონობს რომის სენატში.

ახლა, ვვლა თვალსაზრისით, იქნებ დრო არ იყოს, მაგრამ ზვალ-ზედ უკვე გვიან იქნება! ეამს დროის მოუცემლად არ გადავიკაროს!

დაუცადებლად შემოთვალეთ, საკმაოდ თუ მიწიქვდა ჩვენი იმედი, თუ შესძლებთ შემოჭრას! აქ როქის სპასაც და „მითნაულებსაც“ დაგახვედრებთ. თქვენ მისულამდე კი იმდენს მოეხებრებოთ, რომ არც რომის კოპორტები არ დაიძინან პერგამიდან, არც ანდრამდე ხელი არ მოიწეროს! მე და „სამკური“

თავზე ვიღებთ. ერთი მიფარის მოხრუნება იანგა-
რითუი მეტი ჩვენს ძალას აღმეტატება.

ახლა თქვენ იცით. თქვენზეა სიტყვა, პინტოს ხსნა
და დაღუპვა!

ფუქენი და ღმერთების მიომედეუ“.

წერილი არაერთხელ ქქონდათ წაიკითხული და
ვევლას ლოდვიით აწვა. ახლა მანც, ურთად რომ
წაიკითხებ, ზარი დაეცეთ. გმუნვას მიეცენ.

— უფროს-უმცროსობით ვთქვათ, ზედან-უხუცე-
სი! — მოხუცების ხიწუშეს ვეღარ გაუძლო მითრი-
დატემ.

— ზედანმა ბერი იმეტველა, გულშეძრულად, ადელ-
ვეზლად. დასკვნა კი ვერას გზით ვერ ჩამოაკა-
ლნის. სასიწარკვეთში ჩავარდა, დაცემაც ვაი გა-
მოიღოდა და არ დაცემაც!

ტარიელ უფროსი მხედარი იყო, მეტ გაზედულო-
ბას მოითხოვდა.

— რაც გავგანინა შვა ლაშქარ-ბოშადი, სინო-
პეს აბლო გავადეთ. რიტის სპა, „მითრალუნი“ შე-
ნაფერითოთ და ამშობი ჯვით. უნდა ვყადოთ, არჩე-
ვანი არ არის!

— რამდენი ბოშადია შვა?

— თვი წყალზეა, შეზღვაურებით გაწყობილი,
ათი უმეზღვაუროდ კიდევ იქნება რამე.

— ლაშქარი?

— რასაც გოჯო-უჯალი მოგვესმ. სხვებმა შეიძ-
ლება ვერ მოვიწვირონი!

— ვთქვამთ, ტახტი ჩავიგდეთ ხელში. მერმე რო-
მელ ლეგიონებს რა პასუხს ვაძლევთ?

ვევლა დადუმდა. პასუხი არ იყო. ან უარყოფითი
ყო. ისევ მითრიდატემ განაგრძო დაზომილი, ფიჭ-
რიაინი საუბარი:

— შე ტახტი არ მიმანინა უბარველეს და უჩე-
ლეს ზღუდვად. მერმე რომელთაგან თავდაცვა. პინ-
ტოს იხე უნდა ვეპატრონოთ, ვერაგინ ვერ გაზედოს
შემოდავება. უფლებაც, მაგრამ ძალაც უნდა გვეწი-
ფებოდეს ხელთა!

— იქნეს ლაოდვეს გავებათილოთ ანდერძის
ღების უფლება! — წამობასა მხედართმთავარმა.

— მაშინ მან, ვინც უფლებამოსილია და თით-
ქოს აღარ არხებობს, უნდა გამოაცხადოს. თავი!
ადგილმდებარეობაც გაამეღვენოს! — შემოთდა
ბედანმა.

— ვემიშობ, რომ მაშინ, ზოგი ვინმე, თავად მოი-
წვეს რომის ლეგიონებს! — სულ ჩემად დასკვნა
„უფლებამოსილმა“.

— ეს მართებულია და არ ყოფილა გამოსავა-
ლა. — თავები უფრო ჩამატარეს დიდებულებმა.

— რაც მართებულია, ის არის გამოსავალი! ჩვე-
ნი ტომების ერის ყოფნა-არყოფნის ვარაუდებს ვერ
განსახილვერავ უფლებამოყვარულა დედაკაცის სურ-
ვლით, მოაწერს თუ არ მოაწერს ხელს თავის ან-
დერძს, რომელსაც ძალა არ გააჩნია!

— მაშ როგორ მოვიქცეთ?

— მიგწეროთ, ღმერთებისა და ჩვენს მიომედეს!
ზედან-კოლხმა ვტრატტი მოიმარჯვა სახლთუხუ-
ცესობას შეუღება.

„ჯერ ვამი „სებურლ-სინობურსისა“ არ დამწვა-
რა. ყოველმხრივ უნდა გასრულდეს საქმე. უბართე-
ბული ანდერძისა თუ გემინიათ. ვცადეთ მთელი გა-
ბადკოია დაირჩინოთ, თუნდაც ანდერძის ჩაცვლად.
ფრიგია და პათლაგონია ხომ თავისთავად ჩვენია
და განიმტკიცეთ. თქვენ ერთა ყოველგვარი ეჭო
მოიცილოთ. ახალი რიტის სპა წაიყვანეთ კაბადო-
კისათვის. სეიპისას ვაწვება რომს დაავოვნეთ, ერთი
წლით მაინც. მერმე მძევლად არ დაგვჩრებს.“

აქ საქმე კეთილად მწიფდება. როდესაც მოვალთ,
უქვევლად სვინად და არა საალაღებდოდ, მანამდე
კი ფარავდეთ და გაერთიანებდეთ რწმენა და იმე-
დი!

ამის აღსრულება სრულიად სავალდებულო არს.
უმჯობესია, დრომდე უკანონო, ადვილად გასაბა-
თილებული ანდერძი, ვიდრე რომთ უმოწყალო
თხი და დამკრობა.

უფლებამოსილი“.

წერილი რომ გასრულდა, ზედანიცა და ტარიე-
ლიც თანხმობას ნიშნად, ფესზე ადგნენ და ღმერ-
თებს მადლობა შესწირეს.

ახლა ტარიელ უმცროსმა სადილეფობი წაიყვანა
მითრიდატე.

დილეფი შუაკომის ქვედა ბნელ სართულში იყო.
შუკი გარედან ტბურის უფსკრულის თავზე ვადამდ-
გარ, ვიწრო სარკმელში შემოდითდა.

მითრიდატე, სტამბურსასა და აღისტაროს ჩახე-
ლის შემდეგ, აქ არ ყოფილა. ისინი სულ კიდის სა-
კანში ერთად იყვნენ. კარი ამომხენებული ქქონ-
დათ. მხოლოდ შვირე, ჯამის შესადგმელი ხარვეზი
იყო დატოვებული.

მეორე კიდის საკანში ხელმოჭრილი დრომადე იყო
მიხორცილი.

საკანჩადგებით, ცალ-ცალკე, პინტოლები იჯდ-
ნენ.

მედლევე ჯოდორია მუნჯმა გაუღოთ რუანის კარი.
იგი მხოლოდ სამშელს აძლევდა პატინრებს, გა-
საღებები კი სახლთუხუცესის ქქონდა, მას გამოართ-
ვა ტარიელმა. კარის გაღებისთანავე უეცარი ქა-
რი აქროლდა. ტბურის მხრით ვიწრო სპეტრეტე-
ლა ქქონდა ყოველ საკანს.

მითრიდატემ ყაბალაში იბურა და შვირე პინ-
ტოელიც აქ მოაყვანა. მერმე ტარიელი გაუმეა და
თავდაც ტუბალვლურად, ცალფხმწყველიად მათ
პირისპირ ჩაჯდა. ცოტა დამწვარება აცალა.

— აბა, ყმაწვილებო, ახლა ყველაფერი დაუგა-
რავთ ვთქვათ, ხომ ტუბალები ხართ?

— ვართ, შენი ჭიარმე!

— მე ვიცი, ვისაც დაემტობ. აბა, შემომხედეთ! —
და ყაბალაში მომშლინა.

ტუბალებს პირი დაღებული დარჩათ. აიწურნენ
და წაშოდგნის დააპირეს.

მითრიდატემ ორივეს მხრებზე დაადო ხელები და
უკან დასვა.

— მიყანი?

ტუბალებს სიტყვის თქმის უნარი დაკარგული
ქქონდათ. ერთ-ერთმა წაიღულღულა:

— ჩემი თვალთა რომ არ მქნასა, ზღვაში რომ შევხედ ცხენი, ის მგონებოდ!

— მე არ მინახავს ჩემი თვალთ, და ისედაც ესედაც, ის არის!

— ისა ვარ — თავის უწევით დაუდასტურა უფლისწულმა. — ახლა ეს მითხარით, წამოგყვით ხინობს?

— არავე! შენს ცოდვაში ვერ ჩადგებით!

— ისევ ზღვაში ჩაგარდნა გერჩიოს!

— ყველაფერს გეტყვით, ოღონდ იქ არ გაიგონ, ძარ-ბუღიანად დამძვლებულები ვართ!

— მითრიდატელი ხიტყვა! — ხელი ასწია უფლისწულმა.

— მკვლელი და მსტოვარი შეზოგისებს. ორნი სირნი კოლხებს არიან, ცხებ-გოყს, ორნი ბერძენნი იბერს, ორნი მიდნი ალუანს, ჩვენც ორნი მკვავებორცნი!

ორივე წაიყვანა, დაასაქურა, კოლხურად შემოხა, ერთი რომ მისრაულს კოშკში ბყვდა, მეორე ქალაქში ხირიელ მსტოვრებს ეძებდა. ორ დღეში სირიელი ასახები გამაინჩნეს და ჯოდორია მუწეს მიუდგეს. მანაც თავები ხლაგვი ხანჯლით წააცალა. ტუმალები კი, ხაშობლოში დაბრუნებამდე, ერთ-ერთ ნავთსაშენის შორეულ ტყეში გაგზავნეს მუშებად.

ყოველ დღე მითრიდატეს გული შეეთასავენ ვწოდა. ყველაფერს თავს ანებებდა და მოჰქროდა. მოუცლელობას ჩუმი ბუნდუნით ჩიოდა, მაგრამ შეეს ყველაფერა ავიწყებოდა. თვალსა და ხელს შუა ირღებოდა მისარე. უფრო ქალღებოდა და მშვენიერდებოდა ღელვსა. გული ებორკებოდა ტრფილს. იგი ჯერ ჩვეული არ იყო ოჯახურ და საერთო საქმიანობის შერწყმისა და შეთანაბრებას. რაც უფრო მსაძრდებოდა სამზადისი, მით უფრო ცოტა დრო რჩებოდა თავისთვის.

დანიშნეს დღე ნავთსაშენების დაქვლისა. ამით უნდა დადგენილიყო „სპერსინიოპურა“ ნახტომის თარია. მითრიდატეს ერთი ფრთად საჩოთარი ცილინაც ჰქონდა გადასაწყვეტა.

სინიკეს ვასაგზაფერი საიდუმლო ბაბათი მზად იყო. იგი გურ ასახელს უნდა წადეო. მას სხვა დაგაულებაც ჰქონდა. რკინის ლუკვები ჩამოტანა პორტოლან, „რკინის დედეგა“ ხალიბები ითვლებოდნენ. მათთან უნდა ემოგნა საიარაღ და სააბჯრე რკინა.

მითრიდატემ მუხამერა გამოიძახა და „ამირანი“ ჩააბარა, გური ასახელიც გაავლო და გზა დაულოცა. საფლავე კი თავისთან იხმო. ციხე-გოყს ტარიელ უმცროსი დახვედრა. ბუღიანც მოიგებოდა, მაგრამ იგი შეუძლოდ აღმოჩნდა.

ტარიელმა იგრანო მითრიდატეს განზრახვა და ტანში ამირიხა. საფლავე კი ორგზის პონტო-საბერძნეთს მოვლის შემდეგ სულ გამოიყვალა, უფროად დაუფრისდა, დაღინჯდა, თვალსაწიერიში მიეღო ქვეყანა მიიღო.

— ქვეყანა დიდი ვოფილა და მას დიდი კაცები სჭირია, მე კი ერთი ხომალდის უქუცრობა მკვონა ყველაფერა! — ელიმებოდა და არც დაჰყარდა საგულავეს.

— მიელ ხომალდიონს ჩაგაბარებ, მაგრამ ჯერ საცილებელში გაესწორებ, სამართალი შენია! — მითრიდატეს უთხრა მითრიდატემ.

— საფლავეს ჯერ ხიტყვის მასალა გვონა. მერმე დაფიქრდა და ტარიელს შეჰხედა. თავდაც ჩრდილი დიდო და ხმა ჩაიკმინდა.

ამ ბოლო დროს ზღვის ნაფიცრებს შორის საკმაოდ გამოიყვალა ურთიერთობა. განსაკუთრებით საფლავესა და მითრიდატეს შორის. მანაც საფლავეს მერ საიდუმლოს გაცემისა და „მისა ქვეყნის — პონტოს“ ნახვის შემდეგ, აფსარცელმა ცმაწილკაცმა რიდი დაიდო. მაგრამ ეს მხოლოდ მითრიდატეს მიმართ, თორემ ისე ტოლს არავის უდგის ახალგაზრდა, მარჯვე და გამჭირობა სარდელი.

— წამოძვედი! — თვალში შეუხედავად უთხრა და წინ წავიდა უფლსწული. ტანმუშევი და მოწინაი საფლავე, ახლა მეზღვაურულად მტარვე ფეხისდგმით გაქვე. მით ტარიელიც ძალანებურად მოძვებოდა და რაიმე შეფერხების იმედი ჰქონდა.

ქსენებმა ციხეც და ქალაქიც ძუის უკან რომ მიიტოვეს, ტარიელმა ახლა მათაყვასა, თარგამისა და ოდიხის იმედი მოცა, ხოლო ყველაზე უფრო თიამთისა.

ყველანი აქ დახვდნენ. კეთილად მიიღეს. ოღონდ ზედა სარკმლიდან წენ-მინამ დაინახა საფლავე და სელები შეეპარა. ლულუვა და მონა ბავშვი მომწერო დარბაზში შეტყარა და კარს ურდელი დაუვლო.

- რა ამხეგია, ნენა?
- ადუნს სულთამსუთავი მოგადგა და ის არის! — ლულუვა გაეთიარდა, მაგრამ არაფერი უცქამა. ხელები გულისბირზე მოიფათურა რძა-ჩაია კბილები და აყენს აფგაროში დიდი ხანია იქ აღარ ჰქონდა. მერმე რაოთი იგრანო. მერმე კიბებზე ხმამ აიარა.

- რა ვარდნარი ყოფილა ეს შენი შხეო! — გაიყვარდა საფლავემ.
  - ვარდნარი. თავანზე ვართ.
- მათ ქვეშ დიდი თვალსაწიერი იყო. მაგრამ სამიჯნო თავსაქინდრულნი ისხდნენ. ჰონგურებსზე იქვე ფარებასა და იარაღს ვროვა ვწყო.
- თავანსვე იარაღ გქონია! — ახლა ეს გაუკვირდა საფლავემ.
  - მე ამოვატანინე, დაგვიბრდებია! — ყრუდ აღმოსდა მითრიდატეს.

- უფროად ბავშვის ტირილი გაისმა.
- ბავშვი! — ისევ გაიყვირა საფლავემ.
- შენ ყველაფერი გაცივრის! გადამრჯეს შენი გაცივრება! — წამაყივლა მითრიდატეს, იგი უკვე ფეხზე იდგა. — ტარიელ, დაიწყე, შენია ხაშ-ჯაგრო!
- მე მარტო, არა!

— მამ ვინ? ბედანი ავად იყო.

— თიამთი.

მითრიდატე გაფითრდა...

— კეთილი, ამოიყვანე.

ტარიელი ჩავიდა კიბუზე. მითრიდატემ ჩასვლა აცლა. მერმე მიიჭრა საელაყესთან, წინაშე მონახდებული, წყვალ-წყვილი შუბი, ხმალი, მშვილდ-სასარი ფურთოთი დაუყარა.

— აბრჩი! არჩვენინა და პირველი დარტყმაც შენა! მე მტყუანი ვარ შენთან და სხვა შეუცვებოთი ვერ ჩავიშვებ, თავიდან ვერ მოგიშორებ! არც ასე უბრაოდ და გაუგებრად ყოფნა ძალმის. ის შველი ლულუფასია!

სელაკე მართლაც შეზნაკრავივით წამოყარდა.

— სად არის ლულუფა?

— აქ არის.

— მარჯვენა!

— ვერ გავსწორდეთ. ნუთუ არ მიჯერებ?

— მე იმასთან მამუს საკმე.

— ის არაფერ შუამია. მე მოუხიბლე, მოეწუნებ, მოვაჯადოვებ.

— მოძალადე ხარ? — მშვილდ-ისარი აიტაცა საელაყემ.

— სულიერა მოძალადე. ვახვლებული ტრფიალი. გადარეული და მოუხიბელი პირველი სიყვარულის ბრმა!

— მეგ ბრმა ვარ! მეც პირველი სიყვარულისა! — დაიღრმავა საელაკემ და თავანის ბოლოში გახსლტა, მშვილდი ასწია.

ამ დროს თიამითი და ტარიელი ამოვიდნენ. რომან უკვე ავლადფერი იყოდა. სწრაფად გადაუღმა საელაკეს.

— ასე ჯერ არ არს! პირველი ძველება გვეყოფინებ, მაგრამ ფარი აიღოს, მერმე შენც დატყობდე!

— ფარი აიღე, ფარი! — შესძახა საელაკემ. ტარიელმა მითრიდატეს თავისი, უკვე ნაბრძოლი ფარი მიაწოდა. საელაკემ სულ ახლოდან სტყორცნა. მითრიდატემ მოისწრო ფარი, სწორედ ოდნავ ჩადრკილიმი მოხვდა ისარი, წვერი გაიტანა კიდევაც და შიგ გაიხიზა.

— შედე გწყალობს! — კბილებში გაეცრა საელაკემ და გაიშე გადგა.

ტარიელმა ახლა მას მიაწოდა მეორე ფარი. მან არ იხილმა.

— მეც ვენდობი ჩემს ბუნს! არ მინდა! — გაბორტყბულად ფარი კუთხეში მიავლო და თავად მეორე კუთხეში გულხელდაკრფილად გადგა.

— არა, არ იქნების! — შექრა თიამითი.

— არა უშავს რა, ძიძავს შავს თავისი სიმართლე ქურავს! — საელაკეს სულ უკნია მშვილდი, მის მიერ დღეფებულ ფარს სტყორცნა ისარი, შიგ გაატარა და ჭირჭირს კიდე შეატყბა.

— აი, შენი ბედი, საელაკე! მოდი ახლა, ჩემ ფარსაც დამიხედე — და რადგან საელაკე არ იძროდა, თავად შივიდა და ფარი გადაუბრუნა.

შიგ ვერცხლის ბადროზე გამოტყაფრული ლულუფას სახე გაეხეცა ისარი.

სელაკე შეტრწუნებული იდგა და შეტრწუნდა გაბზარულ და მისთვის დაკარგულ საწუკარს სხეს.

— კიდევ ვეადით რაიმე იარაღი. მე მწადს შეგმა შიგვე მეც სასაჯელი მეყოფინის, არა სიფარულთმა, ძმობის ფიცის ვერ დავცის გამო!

სელაკემ შუბს დასტაცა ხელი, მერმე ხმალს, ახლა სატყვარს. მაგრამ თვალწინ, გაბზარული, ძარგაყრისი ლულუფას სახე ელანდებოდა. ვერა და ვერ იმორა. იარაღს უტია და თავანს ეალმა ახიზნა შერეა. და იქვე გაკრემოს ტეხურად დაქვევებოდა ვეზბა ბზანი სახესა.

— მარჯვენა ლულუფა!

— არა, მერმე დღეს ვფლას გვეყოფა! ვაგაგებები ვაგაგებებად რჩებიან სიყვარულშიაც. რვენაშიაც და რკენის შემდგავი! — ახლა კი ტარიელმა აღიშალა ხმა და ყველას ჭვევით წაურძღვა.

მომცრო დარბაზს კვლავ შეინიდან ურდული ქონდა. ლულუფამ ხეივანიად არც კი იცოდა, რა ხდებოდა კოსკის თავანზე. ბავშვი აღარ სტიროდა. ნენა-მონა ძველებურად „უპატრონო ხილამაშის“ სწყველობდა.

ხულ ჭვევით სართულზე ბათავა და ოდიო ძველებურ სიღინჯით, თუშვა ჩამიხუთი დაფობდნენ, რომ კილბურ ფარს ამ ნაბიჯში გაიტანა ნაწრობი ისარი, ხალბურს კი ვერა.

— გულის ჯაგრისა და წურბინას გაანია! — არ ეთანხმებოდა ბათავა.

ციხე-გოჯში ბრუნდებოდნენ ორნი, ტარიელი და საელაკე.

„ამირანის“ პირველი ნათეუბუცესი გამწესებული იყო პირველი ზომალდიონის უხუცესად, მაგრამ ამის შესახებ მას მხოლოდ ტარიელ უფროსი, ისიც თავის მხრივ ეტყოდა.

კეორის სწორს მითრიდატე სწრაფმავალ ორქან-დარა სიმოდლით, ტარიელ მუდართმთავრისა და ტარიელ უმცროსის თანხლებით, წავიდა ნათესაშენების სანახავად. ახალ, უფრო დიდ ზომალდევით მომვებოდნენ ახალშენილი კოლბის ისტატები და მესხეფურები.

ფოთიდან კარგა შორს გასცილდნენ ნაპარს და მერმე ჩრდილოეთისაკენ აიღეს გეზი. სადღაც, შორს, ტალღების თავზე, კავკასიონის თეთრად ტბილი ხაზი იქდა. თითქმის იქვე თეთრი ტალღა იყო გაქვაფებული.

მითრიდატე კარგა ხანია არ ყოფილა ზღვაში. ახლა მას კავკასიონი ქონდა ნახაზი, ამირანის მთა და ფასკუნჯის საზუღარი, მთის სულიც გაეზბული და აერლი, ცამდე აზიდული დახუთილი კლდეებისა და ჩქერილ საქუხების გუგუნა მოსმენილი, ნახა უდაბნოცა და გავალი ტალბოც, ვეფის ბუნავიც, მინდიას მთაცა და ტყვე, მწანე ზღვაც, შავ-

რამ ზღვისთანა ზღვა თურმე მანც არა ყოფილა! აი, ტალღა არწევს მაქსავით გრძელ ხომალდს. ხარხადა მსუნთქებს ოდნავ ვარლსა და ოდნავ ზღა-
შე მავრს. დახუტებს თვალებსა და ათასი შავ-ქა-
ჯია მის ირვლევი, ფაფარამილი, ქენებში თავწა-
დებელი. არა, ზღვა მანც მარტო ბევრი წყალი არ
არის, დამოკიდებული სამყარო და სტრქონია! და
ქართული კაცო, როდესაც სამშობლოს ამბობს,
მარტო მიწა-წყალი სათქმელად არ ემარა... მიწა-
წყალი და ზღვა!

— რ ღღემი მადღივს მზომთას. ეშვარ აფხაზი ვა-
შობიანებს ცინიდას. უმალ მოქციათ და ხმელეთზე
— უჭებედვირის! — დაღვმა სთხოვა.

სანაპირო ცინებში დასვენებს. ირვლევი ახოვანი
ტყე იყო. საფეხურ-საფეხურ ჩამოდიოდა კავკასიო-
ნი და ასევე ადიოდა ფოთლოვანი და წიწვიანი
ტყე.

მზომის შესართავში დიდი მორების მოკლე და-
საყურებელი ღარულები იყო დაგებული, მარჯვ-
ნივთ აუ მარცხნივ. აქა-იქ გაქნილი ახოები, შე-
ხვეულ ჯაჭვის პერანგებს ჰგავდნენ. ქაერში კუბ-
რისა და ფისის მსაფრი სუნი იდგა. ღარსაყურებზე
ხომალდები თითქოს სთვლემდნენ. აქაც ფასკურჯის
სახუდარა თუ იყო!

ოსტატებს უკვე სამხრეთ სამხრეთ გადმანაცვლათ.
აქ ცხრავე ხომალდი შვად იდგა. მითრიდატემ თა-
ვისი თვლით ნახა ყველა ზომისა და ყადის ხო-
მალდი. ამაცი ხუთქანდარა, ოდნავ განიერი და
სრულტენა, დინიანი ოთქანდარა, სხარტი, აფრია-
ნი სამქანდარა, სწრაფმავალი, წაწვართული ორქან-
დარანი, საპროლო კარაპები. ახლა იხანი, ტანგა-
პურლნი, მრევე შრებოდნენ და ოდნავ დაქანე-
ბულად, წყალში გაღასახტომად შვად იყვნენ.

შეშები ტყეში ახალ მასალას სჭირდნენ. ხომალ-
დებთან მხოლოდ მკურპაყნი და მგამანანი იყვნენ.
— ყველაფერი გასრულებულია, მანამანას ველით!
— ზღვაში შევადურებო! — ეშვარ აფხაზი ცხენით უკ-
ლიდი ხომალდებს და ზედმესულ სტუმრებს ეხმია-
ნებოდა.

შე ჯერ მალდა მთაზე იყო, მზომთამ რომ ტი-
ბები და შორები ჩაითიბანა. ზოგზე მუშები ისხდნენ.
ახლა კამეჩები მორკვებს, მორები ნაპირზე გამოათ-
რებს. მხოლოდ ადივსო სესობა.

მთელი ღრვი დიდა სამზადისი იყო. მითრიდატემ
საერთო სუფრა გაამლეკინა. საკლავი და სამეფო
თავად უწყლობა, სუფრას რომ ჩაუარა, განცვიფრ-
და: აქ დამორიკილი ტყვეებიც იყვნენ, შინაბრებიც,
ღარაბ-ღატაკნიც, თავისუფალი ლაქადღვნიც, ოს-
ტატნიც და მათი ზედმედღვნიც.

— ჰქმნიანტად ქართულ სუფრისა და ღმერთების
წინაშე ყველანი თანასწორნი ვართ! მაგრამ, ვი-
სავე ხომალდებისადვის ავირჩევ, იგი თავისუფალი შე-
— ზღვაური აქნება! — მოქციეფნი დიარა და ყველა
ჯანსაფე და ტანოვანი შეკარბია, თავის ამოყვა-
ნილ მესღვარებს დაუმატა. კარგა დიდი გუნდი
შეღდა. თანაბრად გაამწილა გამოცდილნი და გა-
მოცდილნი. ახალვე დაუსაყურთა ხმელეთზე ადგარი

ხომალდები და ნაქიფებ, პირველი დამე ზედ
ათეონა.

ღელადარიანად ხომალდებს ყველა დასია,
გრძელტანინანი კამეჩებიც ჩაუბნ, თავდაც მათ ში-
რის ჩადგა და საყურის ხმაც, ჯერ პირველი ხანი
ხომალდი დასაბრეს. აჭრალდნენ ძელის საყურავები.
ხომალდები მედიდურად ამობრავდნენ და კვან-
ტები მზომთაში წაქცევს. ზედ მხოლოდ ალაში და
ნავთუბუცები იდგა. ახლა მუხლაურებიც შეყვოვ-
ნენ კითხვე და ხოფები მალდა აღმართეს ეს პირ-
ველი ზღვარა საღამო იყო!

— ზღვაშვიდობისა! „ფასკურჯო!“ გადიო ზღვა-
ში! — გასძახა აღრთოვანებულმა მითრიდატემ
და, ვიდრე პირველი ხანი მდინარის კლავიბიტს გას-
ცილდებოდა, უკვე მეორე სამეფო მიჭრალიონდა
ძელსაყურზე.

შესამე სამეფოს კამეჩები აღარც დასჭირებია.
უფრო მსუბუქი ხომალდები იყო. ხელბოით ფრად
კმაყოფილი იყო, მაგრამ ერთი დიდი ნაკლი ყველას
ქონდა. არცერთ ხომალდს არ გაამინდა ღუზა. კვა
არ ანდომა მითრიდატემ, აზღვნი რინა კი ჯერ
არ იყო. ცხრავე ხომალდი საცდელ ცურვაში გაქ-
ვა მითრიდატეს ბიჭვინთაშვად.

აქაც ხუთი ხომალდი გასრულებული დასედათ. აქ
ზღვასთან სულ ასლოს იყო ნავთსამენი. პირდაპირ
მზომთურ ხომალდებს დაუბეს გრძელი გვარლით და
გამოსწიეს. „ფასკურჯო“ ბიჭვინთური ხუთქანდ-
რა დასძრა.

სეე ჩაუარეს გუმისთას, ცხუმის ტყეს. ტყე თი-
ქოს ზღვაში გადადიოდა. მწვანეყოფილი ურთობობ-
და ცინფერს, თითქოს მინდახ სამფარველოდ კვლავ
დაიძრა ტყე-კეთილი!

— ახლა ზღვას სიმლაშე გაუჯდომ! ზღვას სი-
ლაშე — ვიფინება ორგზისი — უფლისწული და
ნავთუბუცებს მკაცრ „ხომალდის გარიცხას“ უშ-
წებებს.

კოდორში მითრიდატე აღარ შევიდა. ტარიელ
მხედართმთავარიც არ გაუშვა, პონტოელი და ბერ-
ძენი ოსტატები აქ იყვნენ. ისევე ეშვარ აფხაზი
მფეზანა, თავად კი ანაკლია-ენგურში გასწია. აქ,
ჩრდილო კოლხეთში ყველაზე დიდი და თავმჯდარე-
ბული ნავთსადგომი და ნავთსამენი იყო.

მრავალი მოუთავაზრებელი ხომალდი პირდაპირ შე-
კაობებულ დაბლობში იდგა. ზრახულზე გაცილები
შეტი. აქ დახედა გოგონა სარფულიც. მითრიდატემ
ინში და დიდი მადლობა გადაუხადა. ახალი ოსტა-
ტები შეხება და ოთხი სამქანდარა აქაც მოთავაზი-
ნა. ცხრა-ცხრა უფლი კამეჩი დაუბეს და გაწვი-
ნეს. მტეჩ ვრკავინ მოუდგა. უღლებზე მიშველია მუხ-
რები იჯდნენ. ძახილი და სამღერა ცხს, ტყესა
და ზღვას ერთდროულად სწუდებოდა. ქსეც მწე-
რის ძალა იყო!

სამქანდარები ტვიან ჭაობიდან გაიტანეს. მერზე
კამეჩებიც შეცურდნენ და ხომალდებიც. შუა ენ-
ვარში მესრეცხმა ცანდები მესხნეს კამეჩებს, თა-
ვად ცანდებს ახვეყნენ და ხომალდზე შეციოდნენ.
კამეჩები კი დაუღლეად გაცურდნენ ნაპირისაკენ.

— ვაჟა, მცხრეებსა და კამჩეებს ეს რა შიშველით იტონია! ჟილდო მატათ! კამჩეებს ზემი ალალი მთაში! მუხრეებს კი ალაში აღუმართე. ნათუხუცესი! ზემი ხარჯით შენოსე, ვველს თავისუფალ მუხრეურებად ვტოვებ! უმჯობესებმა დაიქანდონ!

ახლა ტყის მუშებს შერჩევით უკლო და შეზღუდვით უმატა.

ზომშიაც იღუე განმეორდა. მხოლოდ აქ ცხენისნები იყვნენ. უფრო ძნელად დასიმეს ხმელეთი, ვიდრე მათი ცხენები მითრიდატემ არ შეიძინა. თავვერდონი კი ხომალდებზე მძიმე მებაჟრეებად გააშწესა.

პალიასტოშე მოულოდნელ წინაღობდებობას წააყენდნენ. მართალია, აქ ორქანდარა ხომალდებზე უმაღლესია არ კეთდებოდა, უფრო ნუშა-ნაგები, კამარები, სამრძოლო კარაბები და სახსინიანი ცოტარლები, მაგრამ, როდესაც საქმე საქმეზე მიდდა, წერილი ნაგები ჩინებულად გაძვრნენ დედაბურას სრუტე-ძირებში, ხოლო ორქანდარები სიმალით ვერ გავიდნენ. ძირების გაჭრის უფლება კი მითრიდატემ არ მისცა. რიონზე გავლაც გასაფხულის წყალდიდობამდე ვერ მოხერხდებოდა, ამიტომ მითრიდატემ ორი ორქანდარა, სამოსწავლოდ, ტბაზე დასტოვა.

ამის შემდეგ მრავალი ახალბუდა მუხრეუარი გაზიოხუნა-პალიასტოშს, ზღვის ხელოვნების დასაუფლებლად. შემოთბდა ფრანველთ აუღებელი სამყარო.

ჭორობის ნათესაშენიც რომ მიიანხულეს და სავრთო ჯამი შეკრიბეს, კარგა ბლომად გამოუვიდათ. გოკამი, ხუთქანდარას დანრდილულ კიბოზე, ჰარდაპირ ჩაფიარულზე ნახშირით ჩაბოუქურა. ორმოცდახუთი უკვე „წაბლზე“ იყო, ოცდაშვიდი „სულ წიბოზე“, დანარჩენიც ჩინჩაქრეფით და შექელილი. აქვე გამოირკვა ცოტავე სასლახუცესისა და გოკიანის საიდუმლო, ხომალდები ზრახულზე გაცილებით მეტი ჰქონდათ დაწყებული. მითრიდატეც ეს ყწია, მის ოცნების ფრთა ესხმოდა.

უკან, ფოთისაკენ, უკვე ამაყად, ახალ ხუთქანდარას მიაცურებდნენ. ზედ კოლხეთის მეფისწულის ალამი ფრიალებდა. სახელიც „კოლხეთი“ დაუსაკეთრეს.

გზაშივე მითრიდატეც და მისი მხედართმთავარი ცალკე ტახარში ჩაჯდნენ და „საქერულ-სინობურა“ ნახტომი გვიან შემოდგომისათვის დატოვეს. სრულსაიდუმლოდ ახლა ამას დაუქვემდებარეს ყველადგენ.

გზად ოზმაბურმა უნდა შეველოთ. აქ, მთელ სანაპიროზე, ზღვისპირა ხილს მრავალგზისი გარეხეთო, ანდამატური რეინის ნალექი რჩებოდა. ამ რეინას აღნობდნენ და მძიმე ჯავშნებს, იარაღებს თუ ღუბებს ასხამდნენ.

რეინის გამრეცხავნი არ ბუფინიდათ. მონები და ტყვეები აქ მოაყარეს. ფოთის საზმრეთით, გრიგოლთს, ურეკს, კინტრიშის შესართავთან, ძველ ქალაქ ოზმაბურამდე. უფრო საზმრეთითაც, ყველგან იყო რეინის მოსაპოვებელი სანაპირო სხროლები.

თიხის ავაზნებით გაწყობილი, ზღვის გადატარებული ტბორები.

მითრიდატემ ახლო ნაპირთან წარმარებუნა მალდი. ხედავდა ზღვის რბევასე აწვიმბლად მამრილ ზურგებს. მის მახვილ ხმენას სწედებოდა ბორკილებისა და ხაჯალურების ჩრჩიალი.

— ახა, ქენიცი უნდა ვნახო! უიარალოდ, უღუეზოდ არ დატრები! ზღვამი ღუზა ხმელეთის ნაწილია. ხანდამან გამარჯვების იარაღიც. — მახუნჯაგის ღუზა მოიგონა უფლსწულმა და ხომალდი შეპარუნენინა.

კინტრიშში შეცურდნენ. სწორედ შესართავთან, ბანის მშვერავმა ხმა გაიღო.

— ხომალდი ჩრდილოეთით! სამქანდარა! აღამგაშლილი მოდის!

ხომალდი არავის გაკვირებია, მაგრამ აღამგაშლილობა ან შეფეს, ან ფრიად სასწრაფო ამბავს ნიშნავდა.

— დაველოდოთ!

მალევე იცნეს, „ამირანი“ იყო. იგივე შემოვიდა კინტრიშში და გვერდზე ამოუდგა „კოლხეთს“. მითრიდატეც და ტარიელ მხედართმთავარი ჩავიდნენ „ამირანზე“ და კინტრიშს აღმა აძვერნენ.

გური ასკანელმა ხუბას იდუმალი ჰარათი მიართვა.

„მზეზე მაღალი თქვენი იმედითა და ბოძებული სიტყვით, მე და „სამაქურმა“ მხარი მივეციოთ ლოდოცეს. სრული დამარჩილება რომისანდში გასრულდა. და ვაი ჩვენი! ახლა დაიწყო გარკვეანი მშვიდობის ხანა, რომელიც ყველაზე უფრო საბიფათო არს, რადგან აბნევე ბრძოლის უნარს და მოღუენებას შობს! რომი უბილავად ჩადგა ჩვენი შროისა და ახლა თავის საქმეს ჩვენი ხელთ გვაკეთებუნეს.“

გამოხადებულად იგია „ჩვენი დედოფალ-გვირვინისისა და სამეფოს მოკავშირე და მეგობარია“, ესა ფარულად ნიშნავს, რომ დედოფლის ხელისუფლებას განამტკიცებენ, უბრუნებენ პათლაგონის, ფრიგიას, კაბადოციის მხოლოდ ჩრდილო ნაწილს, ხელშეკრულება „მუდმივია“ და ლაოდიკეს სიყოცობით განისაზღვრება, მერმე მისი ანდრძით მონტო რომის სენატს რჩება „კეთილ სამფარველოდ და სამადლოდ“. სეიზარი შემკეიდრე რომში იღებს „შვერდომის“ სახსლესა და მანულს“. მასთან იქნებთან იმდროისათვის გაუთხოვარია დებიც.

სამეფო და გვირგვინისანი ოდნავ დაწვენარდა. მთლოდინისთვის, ვერნეს, მართლაც უმჯობესია! რომნი წავიდნენ. კაბადოციამი ზარიადრემ მთლოდინარნი და ცოტა მაკედონნი გაატუნა. სასახლემი უმაჯრებად კოლხთა რიქის სპაა. ახალ რიქის სპის გამოყვანაზე ვრსაგნით ვერ დაეთანხმე გვირგვინისანი. მონტოს გარედაცვა ახლა ზომ რომის ხელისა. ასე რომ, ჩვენ ახლა, სამხვერპლო უკრატეით, სხვა ვერავინ დავეკლავს!

— ახლა ვართ თქვენს მოლოდინში. გიგზავნით ვერცხლოს სახსარსა და ხალობებში სახელდახლოდ შევგოვოლ რეინას.

მხოლოდ თქვენი მოიმედვ, ჩვენი წარმართონი და

მთელი განწირული სამეფო“.

ასკანელმა სიტყვიერადაც ბევრი რამ სთქვა. ხომალდის ქვეტიბრუნებშიც ჩაიფანა, სპერული ვერცხლი და სალიბური რკინა აძენა. შუბის სიგრძე ლუკვები იყო. ღუზებისთვის დასანანისი. წმიდა საბარდო და სახელსაწყო.

მაღვეე მიაღწენ ანდამატური რკინის სარწაოს. მისური შარბის სრული და შემაძრწუნებელი სურათი გადაემაღათ. მაგარა მითრიდატემ უკვე იცოდა, რომ უკეთილბატონოდ კიდევ გასაძღება ქვეყანა, უკეთილმინოდ კი ვერა. და მაინც შეზარდა, ამქონი ბელ-ტყავა, დაჟაჭვეული ხალხი ერთად რომ წახა.

აქ ქართულ ტომების გარდა, სხვანიც იყვნენ და უფრო მტკიცე: სკვითნი, დარდანი, მეოტნი, სპარსნი, შთა შორის მისი მოყვანილი ტყვენიც.

ჯაჭვების ჩხრალი აწყალბდა გულს. თითო ავაჯანში, თითო-თითო მუტა რკინის მადანს ძლივს ჰკრფდნენ, დიდა გოდრიი ქვივის გარკვევისას თითო მუტა ნაღერლ ხორბალს, ან ღომის ნაჭერს აძლევდნენ სამაგიეროდ. ეს იყო და ეს.

აქვე, ახლოს კი მეთევზეთა მდიდარი სარწაოები იყო. თევზი და ზღვის ღორის ქონი დატრეტული, დიდ მარაგად ქონდათ შენახული, ვევა, სანახევროდ საზირხლი თაღარქში. მითრიდატემ იცოდა, რომ ეს მისი ხომალდებისათვის მზადდებოდა საბრძოლო მარაგი.

ისევ მისი სპერის ზღვა შეელოდა მასი მარაგის არ უზინოდა, რკინა და მჭედლები დაისაკლისა, უზალ აფრინა კაცი გოგირასთან. შიულ სანაპიროზე მჭედლების მოგროვება უბრძანა. აქ შოფვანა, თავისი საბჭერელებითა და გრდებულ-ჩაქურებით. თავად კი ოზბერის საყალიბოში წვიდა.

ქვის შენობა იდგა. ქვის ყალიბებითა და ხუფებით. შივ ჰყრიდნენ რკინის მადანს, შიგვე ერთო ცეცხლი. შენადნობს აქვე ახავებდნენ რკინის ბერკეტებით. ქვის ღარებით ნადნობ ყალიბებში გადადიოდა. ხან იარაღისა იყო, ხან ღუზებისა, ხან ლუკვებისა, ხომალდების საძვერელებსად.

— ჯაჭვით მორგოვილი ლითონით ან ხომალდებს რას ვარგებ, ან ლაშქარს როგორ აღჭურვავე! ახლა მეც ხომ სანადიროდ არ გაგაღა! არც ცოტა ყოფილა ტყვე და მონა, ოთხი ათასი კაცი! მაგათ ფეხებმა და კისერზე უფრო მეტია რკინა, ვიდრე ხელზე, მაგათვე მონაპოვარი!

ყველას შეყრა ბრძანა. ორი დღე მარტო მაგათ შიხვლას მიუენდა, კანტრიშის პირზე. დიოდნენ საჯალურაინი, სახივრისანი გუნდები. თავისი ზედაშვიდველი და ბადრაგი ახლდათ. ახლა გოგინამ მოუსწრო ახოვი შჭედელი და შემჭედური.

ყველა რომ მოგროვდა, მითრიდატემ თავის ამალაც გაიყვანა.

ზოგნი, ახალმოსულთა გამოვლებით, საფლავებიდან ამდგარ მონაშებს ჰგავდნენ. მოსულნი აქვე, გორაკის ძირში დაჯდნენ და მარაპოვაცილინი აღარც მყოფადღნენ ზედაშვიდველთა ხმისა თუ მათარბის ტრიალზე.

მაინც ორი სულ გაქვებულნი ზედაშვიდველი მათარბს ისე უწარმარებდა დაღლილი, რომ ყოველი დარტყმის შემდეგ სისხლის ცვალს სტკვებდა წახრილ ტანზე.

მითრიდატემ კვების მზე იხში.

— რით კვებავთ ამ ხალხს?

მიწით, უღლისწული, მიწით! აქედან ცოცხალი არ წასულა ათასნი! უკეთ რომ გვენოთ, მერმე ჩვეს შევკამენ!

მითრიდატემ ძლივს მოითმინა, ყელში მიწოლილი სიბრახე წაიბრუნა. მიხვდა, რომ საუკუნოვან სიბეცესა და უგუნურებას ერთი სიბრახით ვერას უსამველეს, თავს ძალა დატანა და შეუხებდავად ქითხა: — ის მათარბა ზედაშვიდველები ვინ არიან, თვალს რომ ვერცხენ უსწორებს?

— საუკეთესონი. ჩემი გამოზრდილები.

— აქ მისმე, შენც აქ იყავი, ჩემთან! — დინჯად უთხრა და გაავახანა. თავად წინ, მადლობზე წამოდა, მაგარა ვეღარადღერი სიჭკვა. აქ სიტყვა სრულიადვე არ იყო საჭირო, ზედმეტაც იყო. სადაც აშკარა ძალადობაა, იქ, პირველ ყოვლისა, სიტყვას უღება ენგი ან ჯაჭვი!

მეთევზეთა მსე მოყვანინა და გამოზრდილი თევზი და ზღვის ღორის ქონი ვეღალსათვის სამყოფად მოატანინა და დაურთავა. პურის შიფლი მარაგიც გასცა და ღომის დამზადებაც ბრძანა. სოლო ვიდრე, მიწები დატაცებია სტამენენ, თავის მებაჭრებს უტიფარი მსე და მათარბა ზედაშვიდველები შეაქრობინა, მახლობელ ხეზევე ჩამოაბრძობინა. მერმე სხვა ზედაშვიდველებს შეეკითხა:

— ეს რა ჩაიღვინათ? — და თაფლიანებს მოუბრუნდა. — მივიცი კიდევ კუბი არაფერია, თვალი გუძღვთ, თვალი!

ბილხის, ცოტა გული რომ იბრუნეს, ახლა ღომიც მოსწროო და დატიტული თევზიც, ახლა კინტრინი კინაღამ ამოაბრუნს წყურგალით.

თავლი კი ყველაზე უფრო ხეზე დაკიდებულმა ღუმელმა გაუძღვით. გულიც გაეხსნათ. მითრიდატეს შემოუბრუნდნენ.

— რამდენი რკინა გამოდის დღეში? — ყველას შეეკითხა.

— ამა, რა ვიცით! ერთიორად მოცემით, ასე თუ გატამეთ. — შექაღალდებ.

— გაქმეთ! სიტყვა უღლისწულისა! საბუთი ხეზე ჰკიდეთ!

— ებედეთ, სრულსარწმუნოა! — იღრიალეს გამძღარბ მონებმა. სიტყვებზე უფრო ჯაჭვების მარბალი ჩაეხმა. „ამთარბით“ მოსულს, პინტოს თავისუფლების მეოცნებესა და მებრძოლს, ბევრი რკინის მსურველს. სოლო ოთხი ათასი ჯაჭვი ოთხი ათას ხმალს მაინც უღორდა გამოქედვამი!

— ჯაჭვები რომ გაგაგალოთ?

— ეს მონობისა და ტყვეობის დასასრულად უფერებოდა გაწამებულ მონებსა და ტყვეებს.

— ერთი სამაღ! — აფუენდა კანტრინის ნაპირი.

— ჯაჭვები ყველამ საყალიბოში ჩააბარეთ! ბორ-

კლი და ხაჯალური არცხე ვუნახო, თორემ ამ ხეზე ჩამოვცვივებ!

ეს კი მტრისმეტე იყო და მონებს ატაცებულნი სარხარი აუჯარდათ. ამან უვეყარი გარდატეხა გამოიწვია. ეს მითრილაბემ ყველაზე უფრო უშუალოდ იგრძნო. ხელი ფართოდ გადაატარა. ახლა მის წინაშე არა მონანია, ხალხის ზღვაა! ახლაც იგრძნო, უკვე გარდა ხანია გრანობს ერთობლივ ხალხს, ერთი ხელისუფლებითი მყერულ ლაშქარს ერთ სალოცავის მედლებით, ერთად მობურთალობა თუ მოჯირათეთ. ნადურად მშრომელთა თუ თავმყვრილთ რომ გადაადგება. მერმე მათ შორის უსაღვანო ჯაჭვები წმდება და დღე ამ ერთობლივ მაჯისცემას გრძნობს, ამიტომ ადვილად უღებს ადლოს, თავის ნებანზე მოპყვებს და ეს მასაც ადლოსებულად და შეუცნობლად მოსდის.

— ვინც თავს გამოიმჩნეს, ხომალდებზე წაიყვანა, ლაშქარში წაიყვანა, მინ გავეწყვეტ!

ზეიმამახლი მუხიგილ გაჯარდა. უფლისწულმა ხელის აწვივით, გააწვივა.

— ის რა ხეა? — მოულოდნელად ყველას შეეცითხა და „სამხრობელია“ ხისაკენ მოხედდა.

— ბერთხმელა გახლავთ, კეთილუფლისწულყო, ბერთხმელა! — მოაძახეს აქეთ-იქიდან.

— ვინც წებს დამირღვევს, ხალხს დამიმწვებს ამ საქმეს დააკლებს, ბერთხმელები აქ ბლომად არიბ! პოდა, ბერთხმელა!

— ბერთხმელა! — ცხა და ზღვას გაქვო უსწაურა ძახლით.

„მეგერი, მაგრამ სამართლიანი ხელი ჰქონია!“ — გაიფიქრა ტარიელ უფროსმა და მითრილაბტს წინაშე, ყველასთან ერთად, თავი მიიხარა.

გვეყნას მოყვანილმა მჭედლებმა და მჭედლებურებმა, პირველ ყოვლისა, ჯაჭვები დახსნეს. დუმელ-ყალიბებში თავად მოწებმა გადაადგნეს და საპოლიტიკო რკინები მჭედლებსაც დაუბრუნეს. ახლა ხალიბური რკინა მოტეანეს. მერმე გარდა მარაგისა, ერთი, ხვევიან ნაკადად წამოვიდა სპერის სანაპიროს ქვიშის ნარცხი, ანდამატის რკინა.

მითრილაბტ ამითაც არ დაკმაყოფილდა. უკან, ცხენ-გოჯს რომ მობრუნდა, ერთი ვიწრო თათბირი კიდევ შეჰყარა გოჯ მეფე-უფალთან. აქ უკვე ორივე სახლთუბუცეთი ოყო, ორივე ტარიელი, უკვე ჩამობრუნებული მახუჯავი და ამიო-იბერი.

— ტყვენი და ზღვაში ომი მოცებული გვაქვს. ასე მეტი ხომალდი გვეყოლება სახლა საარკინეთებსა და სამჭედლოებში უნდა მოვიყოლო! მე აღვანურ ნადირობას არ ვაპირებ! სინობეს პირველმომხვედელი ლაშქარი მაინც რკინასა და სპილენძში უნდა იჯტეს! იქ ჩრდილოთი ყველავე რომია! პონტოცა და კაბადოცავე განადგურებულია. ჩვენ შედომისა და ხელების მოცარების უფლება არ გვაქვს! ასეთი ბრძოლა დაწყებაზე უნდა იყოს მოცებულ!

ამის გარდა, მე ხომ არა მარტო ვერაგულად მოკლული მაშის შვილი ვარ, ამ ახლად დღგრძელ

მეფე-უფლისა, არამედ სრულიად ქვათავარკელსა ზტვითა შვილობილიც! სამეფოს უფლისწულად და ვალდებულად ვთელი ჩემს თავს! ვანი/ტრტოცისას, ყვლაც ყველა ქართველ ტომ-ნათესავ მხციყანასა და უბუცეთსა შეყნას მოვითხოვ. ლაშქარმაც, რომელსაც წაიყვანა, ვისაღებ ყოველ ქართველ მეფეთა გუნდებს, ყოველ ჩვენ ტომთა დასებს, რადეკან ერთი მოღას ამირანულ-ჟასკურჯაურა! ფარანოს-ქუჯა-მითრილაბტულ დიდი აღმითანა ჩვენ, არსებითად, რომს გამოვთხოვთ მუქარას და აქ მოვლი ქართული სამყარო უნდა წარვხდევო ერთად! საბოლოოდ ომს არა ხომალდები იტყვენ, არა იარაღი, არამედ ადამიანები! ჩვენ ნათესავთა გულეში უნდა მოვიგოთ ხელისუფლების დიდი ბრძოლა, თორემ ისე ვაპირი, მეტობრე და დამამბობელი უფრო შორსაც წასულა და უფრო თავსე ხელაღებულცი არის! გოჯი და ბუღანი ფარულად იგრემლობდნენ. დანარჩენები აღფრთოვანებით შეჰყურებდნენ „ღმერთების სიბრძნით“ ამტყვევებულს და სდუმდნენ.

ყველამ თავისი წილი მოქმედებისა იტყობდა და ახალგაზრდა, მაგრამ მტაცივე ხელს უყოფანოდ დაემორჩილა.

ფარული ლაშქრის მჭეველნი დაგზავნეს კოლხეთში. საიდუმლოდ აცნობეს იბერთა და აღვანთი მეფეთა ადრევე შეჰყარეს საწერთნელად მთის ციხეებში. მამეშ შეჭრელი ცხენოსანთა დიდი გუნდი ქუთათისს შევიდა.

საიარაღო რკინა ჩამოურთვეს ოშაბურის, ქუთათისის, შორაპნის, სკანდის, ნოთის, ცხუშისა და ცხენ-გოჯის მჭედლებს. ყოველფერაი იარაღი და საჭურველი ატყვინეს განსაყურებით. კოლხური საბრძოლო ცულები, ხმლები და შუბები.

სცვალეს და სცვალეს მართლში განთქმული სვანური სატყვერები და კაცკას იქითა დრეკადი ხმლები. მართლი ადვილი მოსამოჯარი იყო სანაპიროზე, მთაში კი იარაღისა და ოქროს ფხისი ჰქონდა.

ბუღანი, მახუჯაგის, გურისა და გავასა დავებალათ, კოლხთა მეფე-უფლისა და სამეფოს უფლისწულის სახელით, ქვათავარკელსა, ტომთუბუცეთსა და ფიცის კაცთა წევრს. ერთი სატყვათი, გვიან შემოდეგმამდე ჯერ ნახუჯარი წვლი იყო.

მითრილაბტმ თავისი პირველი დიდი სამზადისი დაიწყო.

ამ დიდ სამზადისს ყველა გრძნობდა შხვით. მით უფრო ლულუჯა ბიჭმა უკვე ფხის აიღვა. ბუქსაც დასამხოვეს. ლულუჯის მეტი დრო მიცვა საფიქრალისა. თუმცა მათრილაბტ-ვაიფივდია ყურადღებამ არ აკლებდა. თუ შირს არ იყო, შხვთს მოლოდინა ღამის გასაყოფად. თუმცა ლულუჯის გვერდით იწვა და დია თვალებით ჰერს შეჰყურებდა. მიუხედავად გარეგანი სამშვიდესა, ლულუჯამ მაშინვე შეატყო თავის სატყვერს შფოთვა სულისა. გადააყვა, მაგრამ ვაიფივდამამ არა უთხრა რა. და მაინც მისი სახელი არ დაიშალა. ოდიოსა და თიამათის საუბარს მოჰყარა

ყრი, სახელს მიორიდატეს, „მატიანეს სპერისას“ გამოაბა. სწორი მიხედვრა მოფევა. ტრფიალებს მიხვედრაც სწყალობი! მერმე ყველაფერი ახალწო- ბილი და გაცებული ურთიერთს მიუსადაგა და ყვე- ლაფერი თავის ყალიბში ჩადგა.

და ასე ღია თვალბას, გვერდით მწოლიარეს, წუგად წასაწერწულა:

— ზეად ფოთს მიხვალ? — პასუხს არ დაელო- და, — წამიფანე, ვაფერად გამოფეწვობი, ვერვინ ვერ მიცნობს შეპაჭრულს! სახეში მომეკიდა მხეთის! ერთი დღე, მხოლოდ ერთი დღე შენთან! ნეტავ, ამის იქით, სულ ვაგად მამყოფა და შენს გვერდით მასტრქოლა!

მიორიდატეს გაეღიმა:

— ცისარტყელასაც ქაყას თავისი ოქროსთმოსანი სატრფო-ტქორია წვიმა! და ვისაც სქესის შეველა სწყაღს, ამ წვიმიით უნდა ვანიბანოს მიშვლად და მზის სისხამზე გადაბატეს ცისარტყელას ერთ-ერთ მუკას! — მერმე კარგა ხანს უშორია ღულუფას წვიმიონას და შევილის ყოლით უფერი გასაანთო- ბულ სახეს და დასძინა, — შენ კი დემრთებმა გა- შორინ ვველა ცისარტყელასა და ელვას!

ქალი ამ გრძელქათიანურმა ვერ დააწყენარა.

— ეივი, მალე სულ წახვალ, ზღვის გაღმა, საი- დანაც ოდნელაც მიხვედი! — ღულუფა აღგზნე- ბულად, მოიჭმურად წერწულედა, — ვერა, ვერ დაფუარავ, შენ ვერაფერს ვერ დაგვიზღავ, მე მიფე- დი, შენ მიორიდატე პინტოელი ხარ! მატიანეში ამოვიკიოხე. შენით თავადება „მატიანე სპერისაი“. მალე წახვალ და ღირსეულად გააგრძელებ. დამი- ლოცხნის! მე კი აქ დავრჩები, შეიხლან, მასპრეს- ნი! მაგრამ ზვალ, ერთ დღეს, ერთხელ მეც წამიყ- ვანე ახალგაზრდა მედაჭრედ, ერთხელ მეც მიინდა საქ- მენში განახი! ერთხელ კვლავ მიინდა რიონში გასე- ლა!

ქალი თითქოს ღიყვლიბდა. მიორიდატე ერთხელ შეიკნა, თავისი ნამდვილი სახელი რომ გაეგო, მერმე დამომინდა და გული უჩვეულოდ აეწუნა.

— წიფეყვან, მაგრამ იქ... ვინც არ უნდა შევბე- დეს!

— ვინც არ უნდა... — ქალი მყერდზე დაეკონა, ცრემლი და ღიმილბ აერთიანა.

ღალას უფლისწულმა ამაღას ერთი ახალი, შეპაჭ- რული და ზარადნამიშვეული მედაჭრე დაემატა. რიონში გასვლასას „ღულუფამმა უფლისწულმა“ ხელი დაუქნა და „ფარულ მაცნეს“ ჩუმი საუბარი გაუმართა. ახალ თავისით ჩამორჩა.

— გახსოვს?

— რა დამამიწვეხს! ჩემი სიფეარულის აკვანია. შენ ხარ ჩემი რიონი. შორს რომ წახვალ, აქ გამო- ვალ, შენთან ვიქნები!

— პო, კარგი, კარგი. მუხარადი არ დამიფანეო, ცრემლი რკინას სრავს! მე კი მუხარადიც მჭირდე- მა და შენი თავიც! ბერწული წერა-კიოხვაც უნდა ისწავლო, მასწავლებელს გამოფეწვინე, მაგრამ მა- ლცვე დამჭირდება, ჩემი ბეგრნალია. მაგვიცი ნახის. ქალს ცრემლები ეუერად შეამჩრა და რიონს გაღმა

უკვე ფრიად ზალისიანი იყო. სულ იგონებდა თავის პირველ გზას და უბეში დებულ წატიონსაც პირველ ბარას.

სტატიის სათავე

ფოთს უსამაფონი შეხვედრა... წიფეყვან- გომი სასეც იყო ხომალდებით. ზოგი რიონში იყო შე- მისული; გოგონა ხარფელს ყველა გამოცხანა, ღე- ზებნა, საპრძოლო სადგერებსა და ხანისებს ურიგებ- და.

უფლისწულს გადავიარინე მამა და შევილი. მიორიდატემ არც შეიფერა, ოღონდ უკან მოყოლილ ღულუფას გადაამხედა. ზურსა და ზარადს უკან ამა რას შეატყობდა!

მოკლედ მოსაუბრეს და განშორდნენ „მაგრამ საე- ლავე წინ გადაუდგა და თავდაბრილად, თუმცა კოუტად მოხსენა:

- სიტყვა მაქვს, უფლისწულო.
- მარტო თუ მამასთან ერთად?
- ჯერ მარტო, მერმე მამასთან.
- ამდენი არა მცალია! — მოკლედ მოუჭრა გულმინულმა, — მამავე, მეც მაქვს საქმე! — და „ამირანზე“ იჭია.

ნავთხადგომში მუხამარა ელიდათ. ცხენები ამაღამ ჩამოართვა. კობტა აპაროსანი კოუტად უკან გასეცა.

— გამიატარე! მავასაც თავისი ხარჯვეცი აქვს! — სიტყვა წამშველა გაძმა.

უფლისწული ხომ საქად ქაყედათ „ამირანზე“. საელავეც დიდი სიხარულით მიიღეს.

მუხამარამ ზელად დასძრა ხომალდი.

— ხმულეის ხატესა და ფშალას ერთიანდზე ჩამოგაცილებთ!

— აბა, ვის მიჩნევ აქედან, სომალდი რომ მიე- ცე, ორსებას უკვე მიმყავს!

— ეც გასაბულებს! — ერთი-ორი საელავეც ურ- ჩია. ახლა მწეებად, მეტწურებად, სოფისთავებად შეურქიებს მან და მუხამარამ.

მიორიდატემ ახლავე გამოუთახა და გააფრთხი- ლა.

— ხმულეოზე მოებრუნდებით და წაგიყვანთ! — მერმე საელავეს მიმხედა, — ახლა შენ მიხბარ შე- ნი!

მაგრამ საელავემ ხმა არ ამოიღო, ვიდრე სხვებიც აქ იყვნენ.

უფლისწულმა წარბები შეკრა. ყველანი წაიდე- შნენ, გარდა ზარადამშვეულ, კობტა მედაჭრისა. იგი შორისაღოს, ტელურზე მიყრდნობით იდგა და თით- ქის მით არც უშეზრდა.

— გასმენი! — უკვე მკაცრად შესძახა უფლისწულ- მა, — თუ ძველი საქმეა, ჩვენ უკვე ვაგწორდით. ძველ ვალს მეთრევერ ნელარ მოთხო, არც მცალია! — ვერ მოფეარე ჩემს გულსა და თავს! — მოუ- ლოდინელად შეილაღადა საელავემ, — გამიმეო, წა- ვალ!

- სად? — ვერ გაუგო, მიორიდატემ.
- სადმე, სულ ერთია, ზღვაში, მყობრედ... ხმულ- თაშუა ზღვაზე გავალ! აქ არ შემიძლია დადგო- მა! ვერ მივიღებ შენ ბოჭებულ ხომალდიონს!
- ახლა ეს ღალატია! ხომ იცი, მოღალატეებს

როგორ ექცევიან! იქნებ ჰქვირობ, რომ დაგინდობ!
 — მაშინ ჩემგან რატომ ითხოვ დანდობას?
 — შენ მაშინ არ დაგინდივარ, ტუფრადანმა ფარ-
 მა მიპატოვა. მაგრამ მართალი იყავ და არ გუდავე-
 ში. მე კი დაგინდე, რადგან მტყუანი ვარ შენთან,
 მანდაფიფიფი ახლა კი, ხომ იცი, რა ვეფხის ნახ-
 ტომს ვაშაალებთ?

— ვიცი.
 — წადი, შენი საქმე აკეთე! ერთმა ასე ახალგაზრ-
 დას ხომალდიონი ჩაგაბარა, ცხრა ხომალდი ერთად!
 ვედაფრადი დინგუ და წესზე რომ იყოს!
 — მაქვსვე იგი, შეწირული, ან შუამავალი მით-
 ხარი მაინც!

მითრიადატე პირდაპირ თვალში შექმუდა:
 — შენ თუ გგონია, ის რომ აქ იყოს, სხვა რამზე
 ვეცტოდა! მე შენც დაგინდე და ისიც. არც მისო-
 ვის იყო და არის ადგალია. კვლავც გიმეორებ, ის
 არ არის დანაშავე. იქნებ შეთან უფრო ჰედნიერეც
 ყოფილიყო, მაგრამ სიყვარულს თავისი ოკროპოკრი
 გვა პქონია. შუამავლად კი ჩვენს შორის რაონი
 იყო. — თვლით მოავლო ხომალდს და ფიქრთან კი-
 ლოთი მითოავა სალაპარაკო, — როდესაც მოავარს
 გაუასრულეობთ, თუ შინცდამანინც მოისურვე, მერმე

მთხოვე წასვლა-წამოსვლა ან ნახვა. მასაც გვი-
 ხავ, სხვა გაქვს რამე სათქმელი!
 — არა, სხვა არა!
 — მაშ წადი და მუხამავარას გააღვეტო. უკან
 დაბრუნდეთ. — ერთიც შევითხობ: — საელავე,
 იცოდე, მე შენ შმოილიად ვრჩები, ესეც უნდა მიიხ-
 რა — მამისათვის ხომ არაფერი გითქვამს?
 — ახლა კი უკვე ვეტყვი.

მითრიადატე რუმად შეზრიალდა:
 — როგორც ეტყვი, ორივეს მაშვიგახრიობთ, შენც
 და მამაშენსაც, მოხედავად დამაბურებინა და სიყ-
 ვარულისა! შენ, ალბათ, ფიქრობ, რომ მე ისეც მეუ-
 რნალას შეგირდი ვარ! გახელებული ვეფხი ვარ და
 მიფრთხილდა!

მათ უკან უენაური რეზი გაიხმა. საელავემ მოი-
 ხედა. ნუთუ ვინმე უსმენდა მათ რქნას: მაგრამ
 არა, „ხმელეთა“, სუსტი მებაზრე უენაურად მომე-
 დარითო ხომალდის ძეღურზე, დამორცვილ თოყე-
 თან, მუხარადანის თავი ზედ დაემხო და მხრებში
 ტოკავდა. ასეთი ზღვის ნახამჭე ხალხის მას უკვე
 ბევრი უნახავს. ხმელეთზე გადავლენ და გულის
 ზიდვა გამიწოდებდნენ. მაგრამ რა გამიანულებს მის
 გულის ტკივილს?!
 საელავე მოზრუნდა და გაეცალა მითრიადატეს.

ცხრომის მილოღინი

შემოდგომა ახლავდებოდა, მითრიადატეს აზრითა და
 გრძობით, ფრიად სწრაფად. ამას საულეაშენუდაც
 გრძობდა და ლაშქარაწიწობაზედაც. ხომალდიონის
 პირველი ზრახვაც უკვე გასრულებული იყო. ახლა
 რასაც მოსაწირებდნენ, ეს „მეტე ძალისა“ იყო. იქნ
 კი მეტი ძალა არასოდეს არ არის ზედმეტი.

ზღვის ლაშქარი მითრიადატეს მოავარი საზრუნავი
 იყო. მიხი წყითო, თავისუფალი მებოფენი, მოისარნიც
 იყვნენ და მუბუჭეი შუბოანნიც. მიმე აპჯროსნები
 კი ცალგე გუნდებად ხახა.

სამხადისში უშუალოდ მონაწილეობდნენ გოჯი
 მეფე-უფალი და მისი სახლთუბუცესი. ისინიცა და
 ბედან-ტარიელიც უკვე დღე-ღამე „საბურულ-სინოპე-
 რის“ წყობაში იჯნენ. ტარიელ უფროს-უმცროსი ხიმ
 სულ ცხენზე და გზაში ითენებდნენ.

ადრეკის რჩეული აპჯროსნები და შუბოსნები უკ-
 ვს აკანინა და გურიანთის ცახებში იყვნენ ჩამდ-
 გარნი. საიდუმლოების დასაფარავად იზეროელნი გა-
 რეთ არ გამოდიოდნენ. აღუანელ ცხენოსანთა დი-
 დი გუნდის ნახვეარი შორაპანს იყო, ნახვეარი ვარდ-
 ციხეს, მათ ვარაზ უფლისწულაც ახლდა.

კოლხეთის რჩეული ლაშქარიც დროზე მოვიდა.
 ქვეიონი ხობსა და ყუღვეში დადგნენ. ფოთს მო-
 სულები პალიატომი ჩაგზავნეს. ჭალაქში კი სრუ-
 ლი სიწყნარე და მშვიდობიანი აღებ-მიციემა ვრძელ-
 დებოდა.

აფშილინი და აფხაზნი მიქვიეთასა და შინითას
 მოგროდნენ. ცხენები ამითაც გააბრუნებინეს. ხო-
 მალდები ელოდათ.

ყველაზე უფრო სვანებმა დაიფიანეს. აფრთობა და
 უფრობა აფერხებდათ. მერმე ზეავიეთი მოგროდნენ.
 ენართ ჩამოაფენენ და ანაკლიაში დახვედრილ ხო-
 მალდებს თავისი ვრძელფაფარა ცხენები არჩიეს.

მითრიადატე თავად მივიდა მათთან. ტანოვანმა
 მხედრებმა და უტანო, მაგრამ ამტანმა ცხენებმა კი-
 დვე ერთხელ განაცვიფრა. მოწილმა, მოკლე ვუბე-
 მა და ვრძელმა, მოსაწვენმა სატყვეებმა, თანაც სრუ-
 ლმა უამჯრულობამ ჩააფიქრა.

მერვე ნათლედ წარმოიფინა, რომ სახელდაბლო
 მითხ ბრძოლაში უსწარაფსანი იქნებოდნენ და იზერთ
 შესართებლად გურიანთაში გაეშვა.

რიონს ჩრდილონი ხომალდებზე განაწილდნენ.
 რიონს სამხრეთნი. ვარდა ზღვისპირეთა, ცხენოსან
 გუნდებად და წერილ-წერილ ჯგუფებად ადრევე
 იწყეს პირის სასდერებში გასვლა, ტყვესა და
 უდაბურ ადგილებში თავის შეფარვა.

ერთბრავად, ტომობრივად თუ გარეწულად სრუ-
 ლიად ერთნი იფენენ, ასე რომ, მათი შეჭრის ვარ-
 კვევა, კარგა ხანს ვერც მოხერხდებოდა.

ველვაფერი რომ ვარიგდა და შემოწმდა, სვანე-
 ბო ხმა დაარხიეს, თითქოს კავკასიისა და კიმერ-
 ბოსფორის მხრივ მოსალოდნელია დიდი შემოსევა
 სვეითთა, მეტატა და აორთთა. და საერთო ხამზა-
 დისი უფრო ღიად წარმართეს.

მაღე მახურავაცი მოზრუნდა, „ქვისაგარძელას შეე-
 რა“ უკვე დაწყებული იყო.
 მითრიადატე სამხადისი დამთავრებულად ჩახ-
 თვალა და ყველა მითავე იხმო.

— ახლა კი მივწეროთ სინოპსე! — და თავი-
 ხი დაწერილი ცნაღმა წაუკითხა: „ჩვენ, მეფე პონ-
 ტოსი მითრიდატე ევპატორი, სრულწლოვანი და
 მამობა ჩემისა, მითრიდატე ევერეტტისა უფროსი ვა-
 ჟი და შემკვიდრე, მჭრობელი მისი ანდერძისა, მოვალ
 პონტოს ტახტის მისამაგებლად, დიდ ხომალდიონი-
 თა და ლაშქრობითა დამიჯობა. ზღვაში წავედ და
 ზღვიდანვე მოვალ, დიმიტრის შეფარებული, მათი
 სალით ძღვეამოსილი! ძრწოდნენ, ვინც მოკლა მამა
 ჩემი, რამეთუ მოვალ შურისგებად!

ხოლო ვინც დაბჭობა თავიდანვე ანდერძა, ჩემთვის
 განკეთებლი, ვინც მიიტაცა გვირგვინი და უფლება
 ჩვენი და დედ, ჩვენს მოსვლისთანავე, უსისხლოდ აღი-
 ლოს ხელი ზღვისუფლებას და თავისუფლებასზე და
 თავიდანვე ჩაჟდეს საპყრობილედ.

უკეთუ არ აღასრულა ბრძანება ჩვენი, ვსლოს სიკ-
 ვდილი!

აგრეთვე, ვინც აღმიდგეს წინ, შეიმუხროს მახვი-
 ლით! ვინც მოწოდეს ჩემად, ნახოს მფარველთა და
 განტყვება ცოდვითა. ხოლო ძველ და ახალ მითრულ-
 თა ნახონ ბედნიერება, პატვი, დაცვა სასლევლთა,
 სოფელთა, ქალაქთა ურთილივე.

ხოლო ყველამ ნახოს მშვიდობა!

მითრიდატე VI ევპატორი, მეფე პონტოსი“.

ჩაიკეთხა და დაურთო:

„სხელი დაიწეროს და გადამწეროს ქართული ასო-
 ებით ყველა სპერულ კილოცაზე. გარდა ამისა, ბერ-
 ძნულად, სირიულად, ლათინურად, ვიარსულად, არა-
 მულად და სომურად“.

ყველა თანხმობითა სხუშდა.

— ზგარა მოგვთა მოგვას და მითრულთაც მივ-
 წეროთ.

„ჩვენ მიმლოდინეთ! დადგა გაბა „სპერ-ხინობუ-
 რისა“, შემოდგომის უკანასკნელ მთავარს სრულ
 მიცხოვრის დროს, ჩვენი ხომალდიონი და ლაშქარი
 ყოველმხრივ მოადგება ხომალტს. ჯაჭვები ჩახსენით
 ორველ ნასადგომში. კოლხთა როქეს სპა ვააფრთ-
 ხილეთ. ქალაქისა და სასახლბს გაღაუნის ყოველი
 კარიბჭე ღია დაგვიხვდეს. ვეადეთ ძმათა ხისხლი
 არსად დაიღვაროს. ხელიდანაც არავინ წაგვივიდეს.
 „მითრულტებს“ საშპრეთი საზღვარი შეაგვრვიწიეთ,
 ჩვენს მიხედვამდე მივიწ. დანარჩენ სამ შსარეს ჩვენ
 შევკრავთ. ხინობეში დავებედით. ვიგზავნით პირველ
 ცნაღმას. ჩვენ გამოჩენისთანავე ფარულად გააგრცე-
 ლეთ. იქამდე არც რაი ღია, არ მოიმოქმედოთ.
 ურთიერის ხელი არ შევეშალოთ. ორი ხომალდი,
 ვით ტროადის ცხენი, „მასალითურთ“ თქვენთან იქ-
 ნება.

გაფრენისას დარჩავეს ცეცხლი ანთეთ ძველ შუ-
 ქარაზე. ისევე როგორც ვაქლის ვაშს. მამახურნიაც
 მზად იყვნენ. მონახეთ უთა-მეორენე, შესაფერისი
 ლექსი ათქვიყნეთ. ჩვენმა, ერთი მიხდენილი ლექსი
 ხი ისარს უღრას!

ძველი და ახალი დემრთები იყვნენ ჩვენი შემწენი.
 გური ასკანელი პირადად ყველაფერს წყარულად
 მტყვევს!“

— ვაცებხაც აგზავნი? — შევკითხა გოჯი.

— ორ მიწერთ ხომალდს, სხვადასხვა მხრივ, ცე-

ვი რომ არავინ აიღოს! თითომი თხუთმეტ-თხუთმეტ
 შეწირულად და შეფარულად ჩაესებ, მხოფუნეს კი,
 როგორც მონებს, მიგაქვავ, ასე რამე; ხომალდზე
 დანტებანი. დამე ზღვის ბეჭებს დაიჭირენ, წინა მო-
 თრულუბთან ერთად.

ფარულ ჯგუფებს მოთავეებად ოლთავე და თი-
 ლივე მისა. „სავაპრო ნავებს“ საჭრულად კოლხური
 ტილო და წამლები. ვრძნულად და წამლებს მცენერი
 კოლს ქალბის მეფეა, ქალკოპქასა და პეატას შემ-
 დეგ, აჭურ წამლებს დიდი ვასავალი ქქონდა მივლ
 სპერის სანაპიროსა და ვეგოსზე.

ფარულად, ღამ-ღამობით დასძრეს ხომალდებიცა
 და ცხენისხენები. დღე მდინარეების შესართავებში
 ეფარებოდნენ.

ბოლოს მთელი ხომალდიონი, ასოცი სხვადასხვა
 ზომისა და დანიშნულების ნავი სამხრეთ კოლხეთის
 ნავთსადგომებსა და შესართავებში მოეროვდა.

ყოთმში, ხუთი სათადარიგო ხომალდისა და ორი
 ფარულ-სავაპრო ნავის გარდა, არა დასტოვა რა მით-
 რიდატემ.

სუფსის შესართავში ორმოციოდე ხომალდი ჩასა-
 ფრდა. ეს მდინარე ხინობეს მენაკზე იდო და ხუფ-
 ხის ზურგზექვედო, პარსწორად მავალნი შეზღუდარნი
 ხინობეს ვერ ასვლდებოდნენ. ზოგნი ნახტანებსა, ბათუ
 ეფრესა და ჭოროხის ხურთესში იფარნენ. მათ შემ-
 დგომ გზად ეოტა ჩრდილოხორილობა ქქონდათ. ად-
 რეუც გავიდოდნენ ზღვაში, ტრამპიზონსიქითა მხელეთს
 მოსტრიდნენ, ყოველ სხვა ხომალდს დააკავებდნენ,
 მათი მოძრაობის ამავეი არ გატყანა.

საელავეს ხომალდიონი უკვე გაგზავნილი იყო ქე-
 რაკლესაკენ, ხინობეს უფრო დასავლეთ სპერის კა-
 რის სასწვრად.

მახურჯავი ქვესავარძელში წავიდა. ამ ჟერად ფი-
 ცისკაცებს შეაპრული ჯგუფებიც უნდა ხლებოდნენ.
 ურთობილიც საგმარ ძალა შედევბოდა ქვესავარძე-
 ლადან ხინობემდე მხელეთით ორი დღის სავალი
 იყო. აქვე შეიანაზრება იყო საჭირო.

ტარიელ ფრიად ნეაგდი მხედართმთავარი იყო,
 ხელს თუ მიაკლდებდა, მითრიდატეს არაფერი ეპა-
 რებოდა. შას წინასწარი გათვალისწინების დიდი ნიჭი
 აღმოაჩნდა. და ბოლოს ყველაფერი მშის საათივით
 აქწყო.

მთავარმაც იწყო ცხრომა.

ორი ცუდი ნიშანი მოემთხვა ცხრომის დასაწყისს.
 არცერთს არ ქქონდა უშუალო ვაემირი „სპერულ-ხი-
 ნობურთან“. შავრამ მითრიდატეს უცნაურად თმოქ-
 მებდა. ჟერ ერთი, მასარეს დიდი ხურგება ავჯარდა
 და აჯად გახდა. მეორეც, ამოშენებულ საკანში მიმ-
 კედარიყო სქვამურ შხეთილი.

უფლისწულმა საკარე კედელი დაანგრევინა.
 აღიხტარბი სხვა საკანში გადააყვანინა. სქვამ-
 გური კი იქვე დილევს უწოში, დაღლეს.

დაბორელი და სახეშეფარული დრომდე, ხომალ-
 დზე გადააყვანინა. ტყიდან გამოიწვია და ხომალდ-
 ზე აიყვანა ნამსტოვრალი გაცნა და ლარგ-სანიცი.
 ავადმყოფ ნავებს თებებტე-მყერნალი გაუჯუნანა.
 ფარეს დრო და სამუალება, ვგონებ, საჭიროებაც
 აღარ იყო. მაინც ვერ მოისვენა. როდესაც უშუალოდ

არავის გმობდა, ღმერთებს უღებებოდა. ახლა, ადამიანებთან დიდი ბრძოლის დასაწყისში, ისევ მოუბრუნდა ღმერთების გაურკვევლი კრახლა და ნიშნების აუხსნელი მართებულობა. მოესალა „რაიმე სიყვითის გაკეთების“ სურვილი.

ბოლოსადამოლოს, ზღვის მფლობელია და ერთი სიკეთის თავიდანვე დაპყრობა რა ბედენაა! ზღვის მფლობელი კი ნამდვილად უკვე იყო. სპერის ზღვაზე ასეთი ზომილიდონი ამჟამად არის არ ყავდა!

არავის არაფერი უთხრა და გაქრა სასახლიდან. საბუნებურულად ისა-ტყონდელს გამოცხადდა ტყონდლის ტაძარში.

— შენი გუჯა მისანი ხად არის?

— ტყონთან გახლავს, სულ ჭადაგობასა და მისნიანია! რაღაც საოცრებებს ქყევს!

მითრიდატე უფრო შეაბრაა პირი და მოკვდა. მერმე ნიშანი მისცა და მუნს ჩრდილში მარტო შევიდა. ფთოლოთ შრიალთა და სიტყვათა ბუტბუტით იყო აღსავსე ჩრდილის არე. დახლართულ ძირებს შორის ჯერ არავინ ჩანდა. მერმე მკაფიოდ გამოჩნდა გუჯა-მისანი. ტყონის კორტებს თავს ახლიდა და თვალბეჭულად ჩურჩულებდა.

— მამ მოხვედი, მოხვედი? გამოვიყვებს თუ შენი ხვეულს დაეხსენი და გამოვიყვალე: ხმა ამოიღეს! შენ მუდამ მტკუანი იყავი და მაშინ ზეგის გაძახიდი, მაცალეო, მაცალეოთ. ამა, გაცალეო! უწულებითა და სისხლით გაუძაძარი. შენი თავიც დაღუბე, შენი ერთადერთი ძეც. ის რაღად დასტოვე, შენ თუ კეთილი მამა ხარ? თუ ხარ უსული? მას ხელი უშეო, ახლა მისინც. ის სიცოცხლისაა, შენ კი ჩრდილების ქვეყნისა. ხად ხარ? დამენახე. ვერ გხედავ და აქ კი მოხვედი! ბოროტებათ გააფთვიოლა. მითხანდ, მანდ ჩემი სატიარალი ხარ. მაინც ჩემი სატიარალი ხარ. — ისევ თავი ახალა ტყონის კორტებს.

მითრიდატე ტანაბუსული, გახვეებული იდგა და წასვლა აღარ შეეძლო.

გუჯამ კი მოთქმური ხმა ამოუშვა.

— შენი ცოდვა არა და ჩემი ცისმარე დრტინვა კი უწვეს ვინმეს. შეილი—შეილის წილ! შეილი — შეილის წილ!

„ვინმეს“ გააგრძობა. ეს თუ დამოხვევა იყო, მეტისმეტა უსტის დამოხვევა. მივიდა და ხელი დაადო მშობდაც.

— მისანი! შეც მომხსნე რამე, სიკეთეს არ მოგაკლებს, შენცა და შენ შევლსაც!

ტყონის მისა შეერთა, მთელი ტანით შემობრუნდა, თავით-ფეხამდე აკანკალდა.

— არა მცალია, მივყალბებულ ვესაუბრებო!

— რა იცი, რომ მივყალბებულა? — მითრიდატე არანაგლებად აკანკალდა.

— ვიცი, ამა აქ საიდან მოვიდოდა? ან ენას რა საუღუდა, სიცოცხლეში მუდამ აყვას. და მაინც ჩემი სატიარალია. არა, შეილი არა, მამა შეილისა! — მერმე უყვად გონზე მოვიდა! — შენ რაღა იცი, ვისზეა სიტყვა?

— ვიცი. — თავი ჩაახარა მითრიდატემ.

მითრეცი, თმაბურდული, ტყონის მისა, გაბორო-

ტებით უმხრდა უცხო ჩრდილს, მისა და მის დასატირებელ მივყალბებულს შორის ჩამდევარს. ვერც იცნო და გულში უმცდრად უგრძნო და აკრული.

— გომანებს. შეილი — შეილის წილ!

— მერმე?

— მერმე, დიდი, დიდი, ზღვასავით დიდი, ადვლებული!

— მერმე? — ღელავდა მითრიდატე და თითქოს თავის მომავალს ქმედვდა.

— მერმე სულ აჩვილ-დაჩვილი, თავ-სხვეული და მაინც ცოცხალი.

— მაინც ცოცხალი?

— სიბერე კი ყველას აწამებს, აწამებს, აბოროტებს. შეილი — შეილის წილ!

მითრიდატე უწვეულო სისაზრით იმასხორცებდა ხიტყვებს, სიტყვებს. ტყონის ფთოლები კი უკვე ცვივოდნენ, ცვივოდნენ. გვანი შემოდგომა იდგა.

— გუჯა-მისანი! დიდი, დიდი, ზღვასავით დიდი — თუ გამარჯვება უწინარესა! შეილს დაგინბრუნეს! მარამ კვლავ დალატით არ მომარდოს!

გუჯამ მკაფიოდ მხოლოდ ახლა იცნო მითრიდატე. გააწირდა და გაქაფდა.

— დიდო ტყონი! სულთა მოვარო! ფიცა ვებდ და მოთავებდე! — ორთავ ხელი გაფარჩხულად მალდა ასწია.

ტყონის ფთოლები ცვივოდნენ, სულ ცვივოდნენ მითრიდატე ცხემს მოატბა და შეთვის გაქუსტლა. თემსტე-შეურნალი იქ იყო ყველა შემოსვდა ბავშვის აკვანს. მითრიდატემ რომ დაძვდა, მახარემ თვალბეჭე გაახილა და შესცინა მამას.

ლიმონა გადიარა შეთვის თავზე. სამი დღე დაღამე არ გასულა შეთიდან მითრიდატე არც მოშორებია მახარეს და ლულუფას.

— ლულუფა, ჩემო, მახარე კარგად არის?

— უკვე კარგად.

— ისევ ჩაიციე აბარა და მებახელ, როგორც მამის.

— სად? რითთვის?

— სინოებს, „ახალი ცხოვრება სპერსისა“ უნდა დაფერო. „მატიანეს“ გადაემა. აქამდე არც პეითხულობდი, ისე მომდევდი!

— ახლა ბავშვის გულსკრა ენახე, ჩემი სიყვარულის სიღრმე განვიყვადე! ვეღარ წამოვალ, ვიდრე მახარეს არ გავახარებ!

მითრიდატე გამობრუნდა. მიხედა, რომ მას ლულუფას გულში, მეტოკე გასმინოდა. ეპა და არც ეპა.

— ბავშვი უკეთია, ზედაც, როგორ ილიშემა! მორჩება. შეილი — შეილის წილ!

— ეს რას ნიშნავს?

— მერმე გაიყვებ. ახლა შენი „ხელი“ მჭირდება, კეთილი გაქვს, ვოველ თვალსაზრისით. ამა ცალი გადამაწივრე — და თვისი „პირველი ენდლამა“ განამარდებულად მისცა. ქალმა ჩაიკიოხა, ვტრატე გულში ჩაიკრა და ფესმურვულად გაეოდა, საწიფეთში მოიკალათა. ჯერ წაიცრებლა, მერმე წერა იწყო.

— აქ წამოადგინე თავზე გოჯი შეფე და მითრიდატე!

— ქალს სამინლად ეცვა, დაირცხენია მსცოვან მეფის წინაშე.

— დიდ დროს გაუვლია. ვერაფერი გათევა ახლავე გვახლები!

— აქ იყავ. — თავზე ხელი გადაუსვა გოჯმა, — მამ არ მოგდევ?

— არა, ვიდრე მახარეს არ გაეხატებო!

— კარგად უთქვამს. აქ იყოს, თუ ჩემთან წაგხკანო?

— მითრიდატემ დაახანა, ლულუფას შემედა, ქალმა ჩრდილი დაიდო.

— აქ ვიქნები, მუბალად ვითხოვ. — ისე მტკიცედ იყო ნათქვამი, უმალ ორივე დაეოიხნა.

გოჯი მეფე-უფალი წასვლას მაინც არ ჩქარობდა. საუბარს მოიარებოთ ახამდა. ბოლოს უფრო პირდაპირ უთხრა.

— ჩემი ვაჟაკო, და შენც, ჩემო შეილო! ასე ვერ წავალ. თორემ შენ პონტოს მიხვალ, მშამს, გაამარჯვებ, მაგრამ მაინც, შე ისევ მარტო ვრჩები.

— რატომ მარტო? აი, მახარე შენი შერქმეული და მირქმეული!

გოჯი თითქოს ამას ვლიდა.

— დასწერე, ეს დასწერე სწორედ!

— მითრიდატე ახლა მახვდა, რა სწავდა მამობილს.

— ამ ქვეყანაზე, როგორც ვხედავ, უანდერძოდ ცხოვრება არ შეიძლება!

— შენ მართალი ხარ, არა! — და თავად მოაწოდა ტრატი.

— მითრიდატემ დასწერა.

„შე — უფლისწული კოლხეთისა ვაგიბედა სპერელი, იგივე მეფე პონტოსი მითრიდატე ევბატორი, ჩემს გამგზავრებისას პონტოს, კოლხეთში საუფლისწულოზე, სამეგვიდრეოდ გტოვებ ჩემს პირმშოს — მახარეს.“

ვაგიბედ-მითრიდატე“
ვადსატურებ, მამა მეფე-უფალი კოლხეთისა გოჯი.

წელა მახარესი ლულუფა.

შეთის ციხე“

გოჯის თავად დამოწმებინა ლულუფასაც ვა ციხე-გოჯისაკენ გაიქცა. მითრიდატეს ვატილება სწავდა, მაგრამ არ ვატიყლოდა. თავისი ახალა იყვარა.

უკან რომ გამოხრუნდა, მითრიდატემ ქვედა სართულში სამშაღისი შენიშნა. თიამთი და თარგამი იყვნენ. მერმე ოდიც დაიხანა.

— ჩვენი შეილები მხედრობას გააყენენ! ხომ წაგვიყვან?

— მაგრამ უბარგოდ! ომში მივალ, განა დღეობაა!

საწინაშე ლულუფა დაგორგლილ ტრატებში ისე იყო ჩაფლული, რომ ძლივდა ჩანდა.

— ქვეც ჩემი ხელი! ახლა შენი ხელის ბეჭედი მანდ.

ვაგმა წამოხრო თავისი ძველსაუფლისწული ზამტური ბეჭედი, — შედ მისი ხახის ტვიფრული იყო და ბერძნული, — ირველივი წარწერა „მითრიდატე“, თავად კი ეტრატები ჩათვალეს „მარტო“ ვალე ხელით, უმედილოდ იყო ნაწერი.

ქალმა გულში ჩახიხტა ბეჭედი. მერმე მოაყვა და საჭი შევახა გრავნილებს, სანილის ბურთულები დაულო და ბეჭედი დასვა.

— მილე ვველსაფერი გახარულბული იყო. მითრიდატემ აღარ დაიბრუნა „ძველსაუფლისწული“, ხელზე გაუკეთა ლულუფას.

— ეს ჩემგან გქონდეს სამახსოვროდ.

— მე შენგან ოქრო არ მაქვია, თუმა ეს შენი სხვა! — თავსული ცრემლით აღვესო, — შენ რაც ოქრო მაქვს, გადავადრე, შავლე ზეიხარბა ჩამომისხა და გამოსტედა. — ოქრომჭედლური მომცრო სამწედური მოაწოდა, — როდესაც ბუდნიერების ნეტქარს შესვამ, მეც შენთან ვარ და მიგულე.

— მითრიდატემ დაუკონა ცრემლიანი თვალები, მაგრამ ქალმა იგრანო, რომ იგი სადღაც, შორს იყო, ხელვაში, ან სინიშის ნაბიხზე, იქნებ, ცხარე ბრძოლაში! უკრად ცრემლი მოსწვივა და მოულოდნელი სიმშვიდით შევეითხა:

— დედას უნდა ებრძოლო? აი, ახლა მე რომ მახარემ დამიწყოს ბრძოლა — თავად გააგრეთოლ და მითრიდატეს მიცრო.

— მეც ასე მეგონა წინაო ვიდრე არ გახდო სრულწლოანი, გულმა არც მიყო. ახლაც მიჭირს, ზედაც, სახელი ვერც დავეწერ!

— მაინც გეშუადრები, შენზე მლოცველი, დედის სისხლს ნუ აიღებ ხელზე!

— ჩემი სატრფო, ჩემს გამწინავე დედას იცავს ჩემგან. მე რომ ცრეპიდე ვიყო, ახლა ტრავედიას დავწერიდი, უფრო აღმანურნა და ბუნებრივს, ვიდრე „მედებს!“ — ხელი მოუსვა გრავნილებს და ხალთებში მოათავსა, ფიქრი კი სხვაგან ჩმოდა, — აი, სხვა უბედურ დედას კი სამველს მივეცი, თუ გაეიმარჯვე!

კადვე დიდხანს, დაღამებამდე გულთამოროსი საუბარი და საქმიანობა ქქონდათ. „მატიანე“ მოიშაღეს, მას, ასე თუ ისე, გაგრძელება ენახებოდა.

გარეთ წვიამდა. შინითაც, მითრიდატეს მერდზე, სატრფოს თელთავან. მითრიდატე კი ხან სულ ახლოს, ქელს სულსა და ცრემლში იჯდა. ხან კი შორს იყო, გარეთა წვიმის ვარეთაც, მოშალის ზრახვებში!

— ზელასა და ხმელეთზე, თითქმის მამქრალ მთვარის იქით, უკვე დაბრულივი „სპერულ-სინიფური“.

— უკვე იესებოდა ქვასაფარქელა მსცოვან წვეროსებოთ და იყო დიდი, საფოველთაო ცხრომის მოლოდინი.

— უკვე მოქმედებდნენ შესხელებული, აღლოსეული ძალები, რომლებიც მითრიდატემ დასძრა, აამიძრავა და რომელია შექერება უკვე მასაც არ შეეძლო. სული — სულსკვეთების წილი! დილაადრანად თიამთ, თარგამ და ოდიო

მოხუცდებულ და მარცხი და ფოთს წავიდნენ. მალე კი სასახლიდან მიიჭრნენ გური ასკანელი, ოლთაყე და ოლოცე, ამბოხის წერილისა და პირველ ენდოლის წასაღებად. ზედანის ხალხები ზერბნულ, ლათინურ და სხვა ენებზე დაწერილი უკვე მოაქონდათ. ახლა ქართველი დაურთეს და ფოთისაკენ გაემგზავნენ.

ორი ხომალდი მზად იყო. ასინი, რაც უნდა შეფურცებულადაცნენ, ორ დღეში მანძე იჭრებოდნენ ხონოსკ.

ამბოხების ვეება დოლაბი ნელ ბრუნვას იწყებდა. მითრიდატეს ჯერ სული ეზუთებოდა, სიფიციცე მოემტა. მგრამ ერთი ღრმად ამოიღო სული და საოცრად დაწყნარდა. გული გაქვადა. თმებტეს შესამის ციკტა გამიარაფა, გადაღლაა. ლულუფს

მორთმეულით მადიანად შიისაუზმა და ნისლა ითხოვა. საბრძოლო უნაგირის გარდა, უზღოდ სახედნი ფართო ოსამა მოამბინა, გრდე მვეზნესა წააბარა და თავდაცე წაიყვანა.

ხელდენად მსუბუქ აბჯრით შეიმოსა, ხალთაში ლულუფს ნარეკარი სამწდე ჩანდო და ყველას მზიარულად გამოეშვიდობა, გადააკონა. ბავშვს დამატებით მითრანა მოუთაჟუნა და ცხენს ვსომივე მოახტა, ქვის კიბეზე სკუპ-სკუპით ჩაახტუნა და გარებტეში ფაფარ-ბუგამლილი, მთიდან დაგორებული ბულულითი გაგარდა. მოშორებით, ერთიც შემობრუნდა, შეეთას თავანზე ბავშვი და ლულუფა გაკლანდა, მგრამ არ შემოთაჟებულა. მას უკვე გული გაქვავეებული ჰქონდა და თავის თვალისინზე გაცილებით შორს იმზირებოდა.

3. სპერული გენოიადური

სასახლეში დიდი წრიალი და შემფოთება დასცდა.

შევიდა და თავისი სიღინჯით ვველა დააწყნარა.

— მამავ-უგალო, გობოგ, მცირე, უსიტჯო ლოცებას. ვველა ქართული ღმერთის მიმართ! — თავად ადგა და მდუმარედ დასავლეთისაკენ იბრუნა პირი.

ვევლამ „საქერ-სინიონისკენ“ ალაგლინა ლოცვა. აქ იყვნენ სხვა ქურეზნიცა და მოვენიცე გოჯ-შეფის ნიშანზე ყველა დაჯდა, გარდა მითრიდატესა.

— თუ მამა-უფლის ნებაც იქნება, მსხვერპლშეწირვა ფოთიდან ხომალდების გასვლას შემდეგ!

* გოჯ-მეფემ დასტურად თავი დასარა. მითრიდატემ განაგრძო:

— ნემი სახელით მივეით ვლასაკო, ქერე-ობლებს ამაღ განკუთვნილი ზემი ლაბი! სახელი კი მიწოდეთ მთვარას ცხრამის შედეგად მოპოვებული მომავლისათვის დაწუხდეს დღე, სასწაული „არსიანული“, ცეცხა-თამაშით, თეატრონითა და ლამქარ-მარულით! ახლა, ვვრებ, ვველაფერი გასრულებულან? — შევეითა ყველას და განსაკუთრებით ბეჯანს.

— ყველაფერი! — მივეო აბჯარში ჩამჯდარმა მოხუცმა.

— ყველაფერი! — ახლა მხედრულად აღმოხდა ტარიელ უფროსს.

დანარჩენი მითრიდატემ აღარ აცალა.

— ტარიელ, ძმადნაფიცო, ერთად წამოვდეთ, ერთად დაებრუნდეთ! სულ ჩემთან იყავ! ახლა მას ვახსება და მამობილს მოეხალა, — ახლა ყოველი ხოცევე წამსვლელთა და შინ დარჩენილთა.

— დამბოლოცნარ, შევილო, ყველანი დამბოლოცნი-ბარო.

ურთიერთი გადააკონცეს. გარეთ საბრძოლო ცქენები ტახტებდნენ.

მთვარას სრულ მიცხრომის წინ ვველა სახომალდო ხომალდზე იყო, სახმელეთო უკვე გზაში.

— ნიშანი, ფსეკურჯრი!

ეს ნიშანი, გარდა მუხამარასი აქ არაყენ არ იცოდა. თქვდაც მითრიდატეს, მუხამარასა და საველაყეს ერთად ჰქონდათ მოხმენილი პალიასტომის ტბაზე ლაკლავის ხმა-ყვილი.

და როდესაც „ამირანზე“ ძელს შემოკრებს და ყველა ხომალდზე სმენა დაიძაბა, მამინ მუხამარამ ამოუშვა მალაღი ყვირილი, პალიასტომური — ლაკლავური.

მამინეე ჩავედული ჯაჭვების ჩხრიალი ვაისმა ბნელაში. ამოზიდულ ლუსათა რეზი, ხოფების ხმა.

მალე სრულ სიბნელეს სრული სიჩრუვე დატართო. ხუბანდარაზე პორტოს მფის დროსა ჯერ გაუშლულად ცეიდა აქ იყვნენ მითრიდატეს სახლთუხუცესი და მხედართმოყვარი, მთელი ამაღ. თავად კი, აბა, ერთ ხომალდზე რა გააჩრებდა! რუშანავით ვველა ხუბანდარა მოვლო. სამქანდარებსაც ეწვია, მათ შორას „ამირანსაც“. აქ იყო, ყველასაგან ფარულად წამოყვანილა, მისი „ნისლა“. ბედაური უკვე წამყოფი იყო ამ ხომალდზე. როგორც „ძველი ამირანელი“ ისე მიიღეს. სხვა ცქენები და ზღვისათვის მახვერპლმსწირიავი საქონელი დიდი დროშინით მოაკყვდა.

ასლაგარდა მოვები და ქურეზები უკვე სამსხვერპლო დანებს ლესავდნენ. წესი იყო, ღუზის ქვაზე ან ჯაჭვზე უნდა ეღესათ. საზარაკოსაც თავისი წესი ჰქონდა — თითო-თითო და სულ შედი უნდა ყოველიყო. ამჯერად შერეული იყო — ხარი, გამგრი, ცენი, ვერძი, ვაცი, ღორი და მამალი! ეს ვველაფერი ზღვის არჩივი იყო და იდუმალ მსხვერპლმწეირად ითვლებოდა. მთვარეს არ უნდა ენახა, არც ხმა არ უნდა გაეგო შეწირულთა. ჩუმაღ მივაბრებოდნენ და უროდარტყმულებს ან მუხამარებს გადაადგებდნენ ზღვაში. ვველა ცხოველი პირტყვად ვედებოდა, მხოლოდ ღორი იყო

სახელგაით. ამიტომ წინასწარ არაყან სორბალს აჭყვედნენ.

წინასწარმა ნაგებმა რამდენიმე ხომალდი იგდეს ხელთ. ორი ბერძნული იყო. ორივე ბითვინური, ცხრა პირტურია. მუცელწყებები გამოსულიყვნენ შირს.

ყველა დააკავეს. მითრიდატეს განკარგულებით, არც გაასარკვეს, არც დახოცეს, უკან გამოიყოფეს.

ხომალდიონმა ხინოპსაკენ გზა განაგრძო, მითრიდატე კი, თავისი უახლოესი ფიცის კაცებით, ისევ „ამირანზე“ გადაჯდა და გვეში ქვასავარძელსა შიას უპირდაპირს.

ძველიდან მითრიდატესთან იყვნენ ბედანი, ამი-ბერი, გვაზა-მერი, სუბარძის უმხვანელი, ტარიელ უმერსი. ხოლო პირველად, თუმცა იგივე ძველნაყოფი ტარიელ შედარებითაყვარი.

საღვ კედე გალანდეს. მიუხედავად სინძელისა, უმედარად იგი იყო.

იგივე კედე, ექვსი წელს წინათ მითრიდატეს ცხოვრებაში მგაფიოდ შემოიჭრა და მუხბიერებაში საშუალოდ ზარზა, აი, ასე, ლამის მიღმა, შეცინიარტყულად გადაწერლი.

ნაპირზე ჟინფილების წითელი წვრტილები ჩანდა.

— ნაგებო! — მითრიდატემ თავად შეშოჭრა ხვედა ხომალდის ძელს და ნაპირსაკენ მოხელის ბაა მისცა.

დღმა ხომალდიონმა სინძელში აიტაცა ეს ხმა და „ძელის ვერით“ საღამო სცა და ურინრად ჩაუარა ქვასავარძელს.

მითრიდატე პირველი ჩახტა ნაგში და ხოფს ძველწყულად მიუჯდა. ტარიელ უმერსივე ჩაემვლა.

დანარჩენებსაც ნუშა-ნაგები მოარჩევს. მატრამ ვიერე ჩაუდგებოდნენ ბედანსა ხმა აღიმაღლა.

— ახალგაზრდა მეფეაო თუ სასლთუხუცესობა მითოდ ქვასავარძელსა მისვლა ზემო გარეგებისაა. გაბა ახლაც ლტოლულები ვართ! — მასთან ნაგში ჩაივდა და ჭოჯი-მეფის ნაბიძები სისამურის ბისონი ჩაიტანა. თავზე წაადგა.

მითრიდატე ზღაზენითა და თავისი სურჯლის წინააღმდეგ ადგა. ყველამ იგრანო, რომ ეს უკანასკნელი დათმობა იყო ნებაუტბს. უკვე გაზრდილ უკლსწეულსა. ბედანსა თავის ხელით პირდაპირ ახჯარზე მოასურა ბისონი მოსავალ მეფეს.

ნაპირზე, ბინდში ჟინფილები და ჩირალები მომრავლდნენ და შემტერიოდნენ აბლო კონცხზე, წინ ვეება ტანის კაცი იღვა, ორთავ ზეანაყარ ხელში ორ-ორა ჩირადი ეჭკრო.

— ესევე შვილობის ნიშანი, მახუნჯაგ-ბაბა!

მითრიდატე იღვა და თითქოს ნუშა-ნაგე კი არა, მთელი ხმელეთი, პირტოს ჭედე და მხარე მიცურავდა, თავის შებრძოლ ძეს ეგებებოდა!

მითრიდატე, როგორც ოდესღაც, კლდეზე ახტა. ახლა იგი ფრიალ ტანავრილი, აჭკრიან-ბისონიანი

იყო და მოხულობით მიახლებულ მახუნჯაგს აგარაფრიდ ჩამორჩებოდა.

მახუნჯაგმა დაუჭოა. დაუჭოა... მახუნჯაგ ბულმა მცემლებმა. ახლა ჩირალები მათ თვით წარბებსა და ჩათვორებულ წვერ-ულვაშებს უფრო თვითრად აჩენდნენ. სინძელე კი უფრო ტავფრავდა თვითი ფერფლს ფერს.

მითრიდატეს უეერად, კარხად დათოვლილი კაცკასიონი წარმოუდგა — ამირანის მისაბორცისა და ფასქულების საპუდარი!

— არა მშვიდობად, ბრძოლად და ამბობებად მოვედე! ძველ დიდების აღსადგენად, ახალ ერთიან პარსულ აზრის მოსახერხებლად თქვენი ერთობლივი შეუღობილი, თქვენს შიერ დამოდღერილი და შეფრდილი ლტოლულობისა გამსა. ახლა შემობრუნების ბრძოლის გზაზე, არ შემეძლო, არ გამომეყო, თქვენზე შეგონება და დალოცვა არ მიმეღო... მითრიდატესა — საჯარელო ხმაც იქ შეგულების წარმიძებით ქვასავარძელს! — ყველა ზელის ნიშნით წამაყენა და სათითაოდ გადაქოცნა, თითქმის ყველა იფიო. ზოგი დასახლისა და მოაკითხა. ზოგი ახალც ნაბა.

ბერძენ-ხალობი ისევ მსე ლაბადამი იყო, ხალდე მისანი, ფრიალ მოტესილი, შინც სხვას მოქოლოდა.

— ტირიბაზ ვორდაი, მოხუცო, ვაშა მენს მოხელს!

— ძლიერს მოველ, შინც მოველ, ახლა შეილებიც მოგვგარი, კახადოკოლ ტუბალოა დიდი გუნდიც. ახლა ბედანი, ამიო, გვაზა, სუბარძის შეფერიერ მხეცანებს. ამ მხელაში ტუბო ძმებრითი ქაედნენ ურთიერთს. ცრფლიანადაც ამბობდნენ.

— კიდევ შეგვდითი ქვასავარძელს! ახლა ბედნიერ დღეს! აწ მოგვიწვეს კია დღეაწეული?! —

ნიშნით, ურთად, ხელგადახვეულად. ურთიერთის შევლა-თავაზით ავიდნენ.

ნიშნით, ორთად, ხელგადახვეულად. ურთიერთის შევლა-თავაზით ავიდნენ.

დადრეკილი ჩირალები უკუღმა უფენდნენ ჩრდილებს და მათი სველა, დევების ხორუმს უფრო მავდა.

შვიდნი კი ძელების დაზომილი კვრა და ფასქუნჯის გადაძახილი ნიშნად.

კალთზე, მლიფანი ცეცხლი, ზღვიდან მოჭარბულად ეწიო. ოდესღაც გამართული ქვის ტახტი ახლაც ელოდა მითრიდატეს. შედ ძელებურად ტყუდა ვერინა.

მხეცოვნები ჯერ ისევ ერთურობის მოკითხვამი და ბერულ მოჭარბებაში იფენენ მითრიდატეს კე არ ვთმინებოდა. ხომალდები უკვე წინ იყვნენ.

— დრო, ჩანს, მარადგამის ახალგაზრდა და ამდგმა ვერ ითმენს, ვით მოხუცი, დაბრძენებულ! — პირველი დაჯდა და ყველა დასხა, ბედანს მიმართა: — მამინაც შერი იყო პირველი ხიტყვა, სასლთუხუცესო, ახლაც შენ დაიწყე. ყველა კვანძი გახსნილია, ხომალდები მიდიან სინოპსაკენ, ხმელეთის ლამქარიც დაძრულია. ამბობის ნიშნაც მიცემუ-

ლი ხვალ, გათენებისას ჩვენც იქ უნდა ვიყოთ. თმში, ხმაღზე უგრძობი სიბრძნე აღარ სჭირს! კვლავ განგებრივად წყევდადი მომავლისა!

ამერაღ ფრად მოკლედ მოსჭრეს. ბედამა „არსიანულზე“, „საბერ-სინაპურის“ გადამა აუწყა მსოფიანთ. ჭარბულ მფეთხა შეთანხმება, ურთიერთ-დახმარება და „პირველი მადლი“, გამარჯვება კავკასის კართან და ორ-მეტყარზე მიუღოცა.

შერმე საითაოდ, მოკლედ, თავის სათქმელი ვფელამ თქვა. ვფელას საკითხავი ტირიბაზ-სწავლულმა გამოსთქვა.

— ექვს წლის წინათ ნიჭიერ ბაღდად მოხვედი, დაგამოვლ, ახლა ვაგაყად შემიბრუნდი, ზოგი რამ ღვაწლის სახელი მოგატებს. რა კარგია, როდესაც ახალგაზრდა ხარ და თავი მოგწონს! მაგრამ აქ მართო მიწინებით და ნიჭით შორს ვერსად წახვალ, რთმია, რთმი, ქვეყნის მჭამელი! ჩვენ მსოფიანებს, ფიცის კაცებს რას გვაქვადი საყოფალსქვეყნოს?

მსოფიანები თავზე წამოადგნენ და შერცხლანიშინანი მარცხნა ხელეზი აღმართეს. ახლა ქვასავარძელა თითქოს ქვაკაცეთი ვახდა.

მითრიდატეს არც გააკვირვებია ქვასავარძელს აზროვანთა ასეთი ერთობლივი ჩადიება. კვლავ ხატოვან ხელეზი გაუშეორდა, თითქოს კაცასიონი ეკითხებოდა. თავადაც წამიდა და ფიქრში გატრილი მშით გატასკუხა.

— თქვენ მომადლეთ შეგნებული ვრწინობა მშობლიური მიწისა და ანბანი ჩემი დედა-ქონისა, მცნება პირველ ფიცისა და ვრთიან ვრსისა.

— დაილოცოს სამართალი ნიჭისა! — აღმოსდათ ქვაკაცებს.

— ჩვენ გეწამა ჩვენი ტომ-ნათესავთა ნიჭისა და უნარისა. მათი ერთიანობა შეგეძებს ანბნულ ძალას. ხოლო ჩვენი სილაღე და უბოროტობა სხვათაც მისცემა შეწყნარებას. ჩვენი მიზანია ვაერთიანოთ, ვათავსოთ ერთი და არა ვაუკროთ.

— დაილოცოს სამართალი ნიჭისა, დაილოცოს!

— ჩვენ ქართულ სამყაროს სულისკვეთებს, აღლოსა და რწმუნის წარმართები ვართ და არც დაგთმობთ ამას, არც ბერძნულ სიბრძნისა, არც რომაულ ძალის წინაშე. ჩვენი სარწმუნოებაც გაბმული დღეობაა. ჩვენი დემოკრები არც აგები არაია, არც შერიაწები. ვეზობლავენ თავიანთი რანინობის მავალითებით. არც ვრევიან და არც ურევენ ადამიანთა ცხოვრებას!

— დაილოცოს! დაილოცოს!

— დაე, თაობამ თაობას სამშობლოს სიკეთის საწადელმა თავი მოუხაროს, არც კარგი, არც ცუდი არ დაუაწყოს! პლატონ რქვა — პიშიროსმა აღზარდა ღლაფი, ჩვენი ერის უსახლო მერანეებმა და სახელოვანმა უხუცესებმა აღზარდეს ჩვენი მრავალტომი.

ქვაკაცები ფერხულით უვლიდნენ გარშემო. მიფერხულილთ ცველი მღვივანი. ქვასავარძელაც ფსკურჯის სახუდასს ჰკავდა.

— ზღუთი წავედი და ზღუთივე მივალ! თქვენთან

მოვედ და თქვენგანვე მივალ! თითქოს წაგებინოთ გამო მივლდებ!

— დაილოცოს სამართალი და ბედნიერა ნიჭისა, დაილოცოს!

— ყველაფერი ვიგულისხმე, ისიც კი, რაც მოიარებით შემავლეთ. ფიცა ვფებ, არ დავიწლო თავი ჩემი, არცა თუახი ჩემი, არცა ტომთხარეთი ვრი ჩემი, არცა მონდობილი და მომტიციებული, დიდთა მიზანთა აღსასრულეზლად არც ვიგუო რამ ღლატი და ობპირობა, ხოლო ვფო ხელმართოდ და კაცთმოფრავა ვიმოწმებ ძველს და ახალ დემოკრებს და მიწა-წყალსა ჩვენსა, სიკეთითა აღსაქვსა.

მთხუცები რინინით მითრიდატეს, ცვეხლსა და წარწერიან ქვასვეტს უვლიდნენ.

ბედან-გოლბი, აბიო-იხერი, მახუნჯაგი, ტარიულ-უფროსი, გვაზა-შვერი და ზოგნი ჭარბანგი, როგორც წინათ, ბილისს აყვენენ და მალევე მალდა ქვასში საიდუმლოდ დაცული მიმთხადატობა სმალი ირმის ტყავით ჩამოსაყვენენ. უვალბეს, მიმთხადატე ევატორს ერთობლივად შეატეს და დაულოცეს.

ხმაღმებმულმა, თითქოს ძალა იმატა, ცველა მსუტანი იწეია სინობს. ზოგი ზომადლით წამოსვლას დასთანხმდა, უმრავლესობამ კი თავის გვართლამქართონ წასვლა ირჩია. ქვასვეტლის იქით კარვა დიდი მხედრობა შერგოვლიყო.

— ხვალ სინობს ვალავანთან ან სახახლეში სიტყვა — ქვასავარძელა! მითრიდატემ ხმალი იძრო, ჭართულ წარწერთან ქვასვეტს ააღესა, ფხა გულისწა, ეამზარა და ჭარქანში ხშიანთ ჩაიყო.

ახალა კი მუხოფებს დადგათ მოვარა სიმძიმე, წასულ ხომოდლითს დაწყოდნენ. სრული სიბრელე იყო. თუმცა ზღვის სრული სიმხედე უფრო ნათელია, ვიდრე ხელეთისა. ფრთხილად მიეწრავდნენ. აღარც შორს იყო სინობს კონცხი. მოვრას იწყებდნენ სომალდები. ხან ერთი გამოწინდებოდა, ხან მეორე. ხელამში ზღაპრულ ურწალებს ჰკავდნენ. ხან ჩქარობდნენ, ხან სიფხს ითრევდნენ. არც აღრე იყო კარგი მისვლა, არც გვიან. ხელ აცდნენს არ იყო ძნელი.

გაგრამ სადაღაც, მალდა, უგრად ცვეხლი აბორიალდა.

— ფარნავეს ცველი! — აღმოსდა მითრიდატეს. ეს იყო და ეს, მისი ატლევებული სიტყვა. სპერი ფარნავეს ცველით ხედებოდა თავის ახალ განთაბდს.

სომალდებმა გევი ზუსტად აიღეს და ვფლაფერი ყალიბში ჩაფხა. ახალი სპერელი თვალდახუტულად ვრწობდა ზღვაზე, ბნელაში, სინობს კონცხის ირგვლივ მართოდ გაშლილ თავის ხომალდითს და მხელეთი პონტოს ქვეზე ვადმომდგარ თავის ღამქანსა. „ამირანთ“ ხომალდითს წინ ჩაუარა, მფფის ზუთქანდარაზე სამეფო აღამი ვამლოლად ააბნევიან და ყველა თავისი დღეებუელი თუ მსუტანი, ტარიულ მხედართმოთავას ჩააბარა და ზედ გადამსა. ნათესადგომებს იერიშის დაწვევას უბრძანა. თავად „ამირანზე“ დარწა, შარ-

ტო ტარიელ უმეროს იახლა და სინთებს კინცხს დაუარა, დასავლეთიდან დაუხლოვდა, დაბალ წყალში შევიდა.

მითრიდატემ ნისლას მიაკითხა. ცხენი ზუმი კიხინით შეტვდა. მხედარი მიეფერა და ხელი კიხისავე წაიღო, მერამ დიდ სამზადისში კიმიშიმი კი დაეციქვებოდა. თავს შემოსწერა და მუხამაურას დაავალა. მანაც თავი მოიქაშლა, მერამ ამ ზღვაში, იმ ბრძოლის დაბეჭი კიმიშიმი ვერა და კანჯუზა კი უმოგნა. მითრიდატემ ცხენს მიაწოდა და ჩაუთქვა — ნავთსადგომის კაჭკეჭი ჩახსნილი იქნება თუ არა?

— კამა! კამა! — ახალგაზრდული აღფრთოვანებით აღმოხდა, — ჩახსნილი!

მალა ფარნაკეს მიახვე ცეცხლი კიდევ ერთო. აქა-იქ ქალაქშიაც და სასახლემთაც გაიწდა შუკი. ცასვე განთიადის სხვი ოდნავ-ოდნავ წამოთიუნა.

შუკმა იბატა ქალაქში. რაღაც ხმაყ კი მოსწვდა მითრიდატემ. მერამ ზღვიდან დაბეჭილმა ნიაგმა ეს ხმა მიტქმალა.

ღრო ზოხინით მიდიოდა. მითრიდატემ მთომინება იკრთა. მთავარი იყო, ნავთსადგომიდან კაჭკეჭის ლაწა-ლუწის ხმა არ ისმოდა. მანასადამე, გასაწყვეტი არაფერი იყო. ეს იქნებოდა მთავარი შეფერება. ამ ხმას ქარიყ ვერ დაჟარაყდჷ თითქოს განზრახს, სიზარმაციითა და ფესათრეით თუფდობო. იქნებ არც თენდებოდა და ფარნაკეს ცეცხლის ნაშუკი იყო!

ქალაქში კი შუკი მატულობდა. სასახლემში, გალავანზე და თავანზე თენდოლები გაიწდა.

ახლა აღარც შორს იყო ნაბირი. მითრიდატემ უკან მოიქცა. ზღვანე ჯარ სიმრელი იყო, არაფერი არ ჩანდა. ხმელეთი კი უკვე სიმრელიდან იხადებოდა, ახლოვდებოდა და ეს ყველაზე უფრო ცხენმა იგრანო, ერთი სახეე მერადით დაიჭიხებინა.

ჩამა, ხმელეთის მისწვდა ხმა ტიხინისა. ხალხის გუგუნის ხმა უცყარ სვეტითი ადგა. ახლა კი ბევრი ჩირალი და გინელილი აბრიალდა და ამირაყე ქალაქში, ნავთსადგომებში.

შეცვლულად სავერები ამპაურდნენ, ალაპარაკდნენ მასაზრნი და მაცხენი ქალაქში და მის ირგვლივ. შინი და განგაში ერთად ჩაყარდა. ძელთა ვერა და ერთობლივი გადაბახილი.

განთიადი კი ახლა ფესმარდად მიეფინებოდა ცას და ხმელეთს. ზღვანე გამჭვირავლე ჩრდილი ახლვდა. ვეღლას თვალწინ, მრავალი დიდ-პატარა ზომადი, როგორც სიქო, ამოიზარდა. ბევრა მათგანი უკვე ნავთსადგომებში იყო. ორივე სანაყო ვერე და მიტელი კონცხი სასწავლად გაჩენილ ლაშქრის ხელთ იყო.

ცხენს არტახი მოუსინჯა მითრიდატემ. ბისონი იპორა, მუზარადი გადოგო. ქალაქიდან დაფუთებული თუ გახარებული მოქალაქენი ზღვისკენ მირბოდნენ. შუბოსანი ლაშქარიყ მოიქაშოდა. სა-მოსზე იტო — სირთა რქვის ხმა იყო.

განიდან, ნაბირ-ნაბირ, ხომალდებთან ვადმოხმებული ამჯარსნებმა საბრძოლო წუბით ვიადონენ.

ახლა ზუტი დროს გამოქვრა იყო საჭირო. ტარიელს მიერე გვირგვინი გამოართვა, თავზე დაიდვა, დამხარა. ორგამა შუბი აიტაცა. **მარტოვანი**

ლსატის წყალზე დამწება ბრძანა. შიგანამა ახლომ უკარნახა, ნისლას მოახტა და დეზი ჰქრა. თავის ზღვაში გადაახტუნა. აქ ზღვა აღარ იყო ღრმა, ცხენი ნავლის ზღვარს მისწვდა და ფეხიც ჰქიდა ფეხებს. მალე ცხენის მკვდრამდე დადგრა წყალი. ნაბირის ოდნავ ტალღა თუ აუშლიდა ფაფარს... მითრიდატემ ქალაქისკენ ასავალი აიღო გეზად.

ხმელეთზე რომ შეატუნა ცხენი, უკვე სრული დილა იყო. მალღობზე ვადმოხდგარი უამრავი ხალხი შეთინმა. მათ შორის მტრედებოთ დაფარმატებდნენ, მისი გამოგზავნილი ვრავნილები. ვრტი ძახილიყ ისმოდა. ძელისა და სარკუნას ხმაყ, ხალხი კი, მინე ბერტენი მოქალაქენი, ეჭვიანობდნენ და სდუმდნენ.

სირულებმაც გზა შეერეს. ყუროდ ჩამორიგდნენ, ჩაუაფრდნენ. შუბები და მშვილდ-სარები მოიხელმარჯულეს. თავგზაბანეული ზარიადრე ახლა არცყვდა მომსვლელოთა ვინახობა.

მითრიდატემ აღარც შეამერა ცხენი. ერთი გაშალა ხელი, ვეღლას სრულად დაერსება და მრავალენაზე შესძახა.

— ზემო სამშობლო ჩემო ხალხო, მოვედ ჩავბარო ტახტი და ვიპატრონო!

— მითრიდატე! ევბატორი, პირტოელი!

— ზღვაში წასული! ზღვიდან მოსული! — მერმე სულ აირთა ძახილ-მიძრათა.

ხალხი ჩამოყვებოდა რიყვე. ხირივლებს აღარავინ შეეპუა. ისინიყ აირიუნენ. ზარიადრემ შორიდანვე იცნო და ფარნაკეს ვეღბლის მანამაზე უფრო დასცეცხლა ისიყ შენიშნა, ზღვის დროიდან არნახული სიდიდის ხომალდიონი იდგა, ხოლო ვადმოსხმული ხმა ქალაქის გალავანისაკენც მოისწრაფოდა და სასახლის გზისაყ მალე მოეკრიადა. შილთად დეფიფლას ღია სარკმელში გამოსხლებილი კეთილი არ გაუვია. ხმენამ უღალატა. არც გასაყვირია, ვეღლაფერი ეს აე სიზმარს უფრო ჰვავდა.

შუბი შორიდან, ზღვით მოვლენილს, ხელუჭერულად სტეორცნა და უკან შემობრუნდა, სპაც გაიყილა.

ხალხი შემოვხვია მითრიდატეს. უკოცინდნენ რყენის პერანგის კალთებს, ხმლის ქარქამა, ხელლებს. სიხარულით მრავალენონად, ჰყოფინებდნენ. ახლა რიყვე ზეტი იყო რიყვე ჩამოსწრებული ხალხი.

ზარიადრემ და ხირივლებმა იდროფეს, ძღვის მოსწრეს სასახლისაკენ გაქვევა, თითქმის ფეხდაფეხ მოხდდდნენ ნავთსადგომიდან დაწინაურებული ამჯარსნები და სანთქელი მითარული.

ზარიადრემ ისიყ იჩინა, რომ აღარც სასახლე არ იყო მისთვის კეთილი თავშესაფარი.

— ვისო კარბეჭუაენი ცხენებზე! არიკა, ჰვადუი? მთებიდან ამბოხებული სოფლები, მითარული და ცხენოსანი მეწინავენი ზევემეით მოგორავდნენ.

განწყობა უკვე საცქერო იყო. ისევ სირიელთა სპის სადგომებში შესწრება ირჩევს. უმოკლეს გზას, ტაძრის კარს მიაღწენ. იგი დაქტვილი აღმოჩნდა. დიდი მუქარასა და მუდარის შემდეგ ხვარა მოგვთა მოვეი გადმოვდა ვალავანზე.

— ზარიადრე ხარ? რა ხდება ჩვენს თავზე?

— ცრუ მითრიოზატე თავს დაგვესხა, ახლა გამატატე, რომაელებს ვყენობთ; მერმე ვველფერით რიგზე იქნება!

— ნამდვილი რომ აღმოჩნდება?

— რომაელები მაინც მოაწყსრიგებენ საქმეს. კარი გავეიდე!

— ლაოდიკე გეორგინოსის ბრძანებით, მხოლოდ სასახლის მთავარ კარიბჭიდან უშვებენ თავისიანებს. იქ წადით, მეც იქ დახვდებით!

— ხვარა წავიდა. მეტი გზა არ იყო. სასახლეს კარგი ვალავანი ჰქონდა. შიგ კეთილი სპა, როქის სირნი და კოლხნი.

გუნდმა კეთილად მოასწრო სასახლის კარიბჭესთან მისვლა. იქ დახვდით ხვარა და ბაზო-საჭურისი. ზარიადრემ ამოასუნთქა, სველ თავ-კისრიდან თელი მოაწმინდა. შეგოროსდა, სირი შეისწორა და მარტო შევიდა.

სასახლეში ვველგან კოლხნი იდგნენ. ზარიადრე მიაცილებს ლაოდიკეს დარბაზამდე. აქიდან მოთქმის ხმა გაჟღერდა. ზარიადრემ კიდევ მოიწმინდა კუფის თელი და შესვლა დააპირა. მაგრამ სწორედ კუფაზე დაადგმ კერ სატვარი, მერმე საჯალური და ვეჭტებთან დარბაზში შეიყვანეს. იქ როსებ ნატუბალარი უკვე საჯალურდადებული დახვდა, ზოგი სხვაც იყო. ზოლო ტახტზე არ იყო არავინ.

სვეტებთან კოლხი როქის სპისანი მოწინდულად იდგნენ. ბაზო ხალისს მხოლოდ ბაზუკ პერკამელი ჟურ ვერ ველო ხელი. მან სირთა სადგომში შეასწრო.

ცალკე, სასახლის ვალავანში გამოყოფილი ქაეციხე იყო. შენიდან ჩაიკეტეს რკინის კარი სირიელებმა. რამდენიმე ათასი იყო.

ახლა გარედან ჩაურაზა ბაზოთ და ირველივი სარანგი გაუჩინა.

სასახლის დიდ კარიბჭეს ჟერ უთას ლექსი მოსწავდა და შიგ დაქტვილივე შემოგორდა. მალე ვველა იმერებდა.

- ჰოი, მზარ და მდადლო, ამოხს წამოსდე ბადლო.
- ზღვაში წახელი მშობილი,
- მოღის ღმერთების ხმობილი.
- დააგრიალეთ ნაღური,
- საბერული განთიადური!

ზედაც ხალხის დიდი ტალღა მოგორდა. მოსული ლამქარი, სოულებიდან მოღწეული თებები თუ სინოპელი მოქალაქენი უკვე არეულად კიდოდნენ, მოვებიდან მწყემსები და მეფოფები ღვარებოვით ერთოდნენ და მათი ნაერთი სტაქიონა ედრებოდა. სასახლესაც მითრიოზატეზე ადრე მოსწავდა.

კარიბჭე დაქტვილი დახვდა. შიგ კოლხის სპა იდგა, და ველოდა.

— ფიცი ამირანისა — აღრალდა მალხი.

— ქვაბუნიბრელა!

კარიბჭე გაიღო, ღვართოდ, სიფარულით, დაწვერებულად. მაგრამ შიგ არავინ შესულა. ყველა პირველმეხველელს ელოდა.

იგი კი ხალხში, როფორც ზღვაში, ცხენით ისე მოცურავდა. კარიბჭეს რომ მოაღწია, წინ ხვარა მოვითა მოგვა, მთელი სამოვევითი იდგა, ხელანაკყარი და სახეაბრწვინებელი. „სვეტი ცხოველის“ საგალიბელს ჰგარავდა მისი ძახილი:

— სასწავლი სასწავლოთა, კვლავ ფარნაკეს ცეცხლმა გაგვმნო, სასწავლი სასწავლოთა!

— მშვიდობა და გამარჯვება ვიღებ ცხენზე ვარ, ტახტის მიმბაღებელმა თუ აღასრულა ზემო ბრძანება?

— ასლავე ვეახლებით და მოგასენებთ.

ხვარა მოგვთა მოგვა მარტო ეახლა დედოფალს. ლაოდიკე თოთქმის გულშეყოყნილად ევლო ხარეცელზე. ხვარას დანახვაც იდგნე წამობილა.

— სად ხარო? სად არის ზარიადრე? სხვანი?

— მე აქ ვახლავართ, კარიბჭესთან! სხვათა გამოვერფერს კეთილს ვერ მოგასენებთ, ტახტის დარბაზში გელოდებიან!

— რა ამხავია გარეთ, ჭალაქში, ზღვაზე? ვინ არიან?

ხვარამ უსიტკეოდ მითრიოზატეს ქართულწერილი ენდაღმა ვადასცა.

ლაოდიკემ ღელვისაგან მსტუნავი წარბი ხელით დაამაგრა და ენდაღმას ზაჰქედა.

— მე არ ვციცი, აქ რა სწერია!

— სხვა ენაზე დაწერილს მოგარბმეთ, იცივე. — ახლა ბერძნულწერი ვადასცა, ზოლო უფრო დასარწმუნებლად, სირაული, ლათინური, არამეული, სპარსული და სომხური წინ დაუღო.

— ეს გაი-უწველებელი საიდან არის და რამდენად შევეჯერება სინამდვილეს?

— მე თავად შეცხედი კარიბჭესთან.

— მერმე? — შეფეოებულად თვალებში შეჰქედა ხვარას.

— უმეველად იგი ვახლავთ!

— არ ცდები? ხაში ცრუმარტვიო...

— მათი ცრუმარტვიოპაც მე დაედასტურე.

— ასლავე...

— ახლა ტუმშარტიკა! საიდანაც წავიდა — იტდანეც მოვიდა, დეაგეცხეული მითრიოზატეა, კედარიეთი ტანადი, მუხსავითი სახიერი... გვირვინიეცა და ხმალიც იცივე მოაქტს, მამის ანდრძიეც. შეორე, ქართული ცალი! ხალხმა უკვე მიიღო. ლამქარმა იარაღი დახარა. ზღვა და ქვეყანა მის ზელშია. სისხლის დაღვრას ვრიაღება. ვრთი მოედანზე გადაიხედეთ.

— კედარიეთი ტანადი, მუხსავითი სახიერი! — ზურბულბედა ლაოდიკე და სარტელთან ვერ მიღოდა. ბოლოს მინცი, მოპარულად ვადიხვდა. ხალხს თვალი ვერ გაღაწვედინა. ბქეპთან ზაე-ქაჯზე, დიას

მე-ქაჯზე, მისი ჭე, დაღუბული ჭე იყდა, დეკუ-
რებულად დიდი და მზომიველი. ესმოდა კიდევაც
მისი რამისანი ხმა მერმე, უცნაოდ ანდერძი მოაგონ-
და, ორი ერთად. ერთი შეფისველი, დამწვარი და
შეღლიანი ერთად გაყოცნებული. ახლა მეორე
ანდერძი, ერთადერთი იმედი და თავსატეხი!

— მემკვიდრე მომკვარეთ, ჭრისტი! ცრუმარქვია
იქნება! მე გზრძანებ. გვირგვინისაწინად ვარ და დე-
დაც, მე ვამხელ, რომის სენატს დავისებამ მოსამართ-
ლებად.

— თქვენს შრძანებას აღარ აქვს ძალა, არც მზო-
ლებას! — სულ დინჯად აუწია მოგვმა და შემოპ-
რუნდა.

— როგორ მიბედავ? რის ძალით?! ზარიადრე,
სირიელთა როქის სპა!

სარკმელში ხალხის ზეიმისა და შეაფით სარაკუ-
ნას ხმა შემოდიოდა.

— აი, ამიტომ!

— ეს რაღა ხმაა? — სულ აგასკალდა ლაოლიკე,
ითითის ეს სარაკუნა იყო ყველაზე დიდი თავზარ-
დასაყენი ღვლანდელ დღისა.

— უნდა გცნობოდეთ!

— დიი?

— დიას, duds.

— მას რაღა უნდა?

— აღარაფერი. მოკვივანია! ახლა აღსატურებს,
რომ იფიც!

— რაღა დამარჩენია! — უკვე სასიწარკვეთილად
აღმობდა დედოფალს.

— დაემორჩილოთ! — ენდამხაზე ხელი უყო ხვა-
რამ და კარი შედო.

ლაოლიკემ ერთი ზურვი ამოუშვა, დაზარულად
წამოყარდა და ხვეტების დარბაზში გაჯარდა.

აქ დახედნენ ყველანი: კოლხური როქის სპა, ზა-
ქალურდადებული ზარიადრე, როსებ, ზოგი ტყვე
სიანი, ლაოლიკური. იარღისხეული იყო მხილით
ბაზო-ბალით.

ამ სურათსა სულ შეაჩქუნა ლაოლიკე. ტახტისა-
კენ ფეხი ჩვეულად წასადგა, მაგრამ კოლხი შე-
ბონების გადადებენ და მუშებლობურად შეკურნეს
ტახტის გზა.

ერთივე მობრუნდა და ყური მოკრა შემორვილ
ზარიადრეს ხასინს.

— ეტრატეპი! ეტრატეპი!

მერმე ხელი დააფარეს პირზე ზარიადრეს.

იციას, განა ვერ ხედეხა, იმ ანდერძება ლაპარა-
კი და კიდევ ზოგ რამე სხვაზე უნდა მოსპოს. ლაო-
ლიკემ დაიხსულ ვეფხის გაბედულობა მოიპოვა, გუ-
ლის უბიდან გახალეობა, ოქროს ძეწვეით ამოწიდა,
თავად აუარა ტახტს და ერთერთ ხვეტთან, კედე-
ლში დარბინული სკოფის გაღება დააპირა. მაგრამ
სწორედ ამ სკოფთან დახვდა, აღმათ დასახმარებ-
ლად, ბაზო-საჭერისი. მან კი სარულდებრად სტა-
ცა სელი და გასაღები წაბღიჯა. ოქროს ძეწვემა
წითელი ლარი დაუტოვა იოქმა კისერზე.
ლაოლიკეს ცველი მოყვდა, მაგრამ, ვიდრე რაი-

მეს იფიქრებდა, ბაზო-ხალიხმა მოკლედამაინათ ხელ
აუქნა და მიუქვება, უთხრა კიდევაც:

— დედოფალყოფილო, გზს დიდუბასკენ აბო
გახალავთ!

დედოფალყოფილმა სარულმეაფიოდ ახლა იგრძო
თავისი უმწიო მდგომარეობა და შეტორტმანდა. უკვე
მოკვანილმა მუწვა-ქორიამ და სირიელმა მესაწილემ
მხარი მისცეს და დედოფალყოფილი ბაზო-საჭურის
კუან გაადევნეს.

ხვარამაც თვლი გააყოლა და კარიბებისკენ გაიწ-
ქარა.

— მეფეო და ტახტის კანონიერო მყარობელო, მა-
მა-პაპათა ტახტ-გვირგვინი და ერთობლეო ჩვენა
დღიდან წასვლისა გელოდებთ. სასწაული სას-
წაული!

მითრიადტე დაქვეითდა და კარიბზე გადაგლო.
დინჯად, ფიქრიანად, ფართო, მარმარისის კი-
ბეს აკვდა. კამე შინე უთროოდა ფეჭვემ. ხან სო-
მალეს მოაგინებდა, ხან ზღვას, ხან მთასა და ხან
ზურგს ცხენისას.

კოლხი როქის სპა სარანგად იღვა კიბეებსა და
დერფეფებში. ახედაც ვაზას ძახილით ვეგებოდა. ა-
ლა კი ზოგმა თავისი უფლისწული იყნო და აღფრ-
თოვანების ხმა ამრავლა.

ტახტის დარბაზში, გარდა მხედრებისა, ყველა
მუსულზე იდგა. მითრიადტე ტახტთან მივიდა და
ვიდრე საფეხურებზე ავიდოდა, თავადაც დაიხოქა.

— მამა-შეფეო, მოვედი, აქ ვარ, შენი სახელით!
შენი ხმლით! შენი ოცნებიდან გამომდინარე! აწ
შეიწიერე მხებრალი და განიზარე! სასწაული სას-
წაული!

— სასწაული სასწაული! — ჩემად გაგოგმანდა
დარბაზშიაც.

მერმე ავიდა ტახტზე, შემობრუნდა და ყველა
აყენა უფრო დაკვირვებით გადამხედა ყველას. შე-
ამინა თავისი ბალოლის მომსწრეიცა და მამის
ერთველებიც, ყველას ნაქმრავად მოუხიყვარულა და
უწინარეს საუბროთ საქმენი სწარავად გაარიგა. ქვეყ-
ნა და ქალაქი სახლთუწყველს ჩააბარა, ლაშქარ-
სომალდინი და საზღვრები ტარიელ მხედართ-
მოავარს, სასახლის დაცვა და ტყვეები ბაზო-ხალიხს.
ტარიელ უმცროსი ბართი სირიელ როქის სპას ბა-
ზუკ პერვაყელი გამოსთხოვა. თავად ხმად დატოვე-
ბა შესთავაზა, ან როქის მიყენა და იარაღით გმწე-
ბა. მერმე ყველა იახლა და კოშკის თავანზე ავი-
და.

მთელი ქალაქი, ზღვა და სომალდინი, ლაშქარი,
ახალმითრაველი თუ შეამზობენი, ქვესაფარძლას
მსუკოანნი თუ ქართველ შეფეოა, ნათესავ-ტომთა თუ
გვართა მამველი გუნდები, ყველანი აქ იყვნენ საერ-
თის ერთად შეიმობდნენ.

თავანზე ფრიადუბდა დიდი აღამი — მხედარ-
ხეულ ზღვისა და ცინ ფერისა, ზედ კი ქართული
ფსაკუნჯი ესხა.

ხალხი აღფრთოვანებული ძახილით შეეცხა მით-
რიადტეს თავანზე გამონქნას. იგი კი ძველებურად

ქონვერზე შედგა, თითქოს სპერის ცას გაგვრა და სამიელსმელეთოდ სქეცა:

— პონტოს სრული აღდგენის გამო, ერთი მთვარის ზეიმებს ვბრძანებ! დაჲ, გაიზარონ ღმერთებმა და აღამიანებმა! დაჲ, იზეიმოს ხიმართლემაც! ზეიმის ბოლოს მსხვერპლშეწირვისა, ნადიშებისა, ჯომარდობისა, თეატრონისა, სიმღერა-ფერხელის შემდეგ, ბჭეებს დაეხუამ და მამარემის მკვლელებს გაეხამაროლებ!

გალავნის კარიბჭეც ვაიღო და ხაჯალურებით გადამბული ზარიადრე, რისგზ ნათუბალარი, უკვე სირიელთ მანაკიდან გამოყვანილი ბაზუკ პერგამელა, ცალზელა ღრომადე შუბოსნებმა გაიყვანეს მოედანზე.

ხალხმა საშინელი ღრიალცელი ასტება, ყველამ

ქვა და ჯობი მონახა და მისაჭოლად გაიწია ისე მითრიდატემ უსაშველა. მისმა ხმამ ხომალდებმა უწია. ფარნაკუნ მთას უწვედინა, სხვა მამა გაემიწია ხალხის აღმართული ქვა და ჯობი გააშენა.

— ხელი არ ახლოთ! სამართალიც ჩვენია და შურისძიებაც! აჲ ველარ წაგვივლენ!

— შერმე უფრო ჩაოკებულად და ფიქრიანად, თითქოს ყველას შევეულისხმა, — არადფრს არ სჭირდება ისეთი წინდახედული წესი, როგორც ხელისუფლებას, რომ მისი ძალა ძალადობად არ გადაიქცეს!

— სასწაული სასწაულთა! სასწაული სასწაულთა! — ერთად ამოისუნთქა ხალხმა, ზღვამ, მთამ, მზემ სპერისამ.

(პირველი წიგნის დასასრული)

გაბრიელ ჯაბუშანიანი

მ რ ე პ ღ ი

რატომ მოელტვით ბოეტის ბინას, —
არც სირაჯი ვარ, არცთუ სარაჯი.
შენ საფლავს ედებ, — მწვექალს რომ
სძინავს, —
შენ კი არხოტის ცას უდარაჯე.
თქვენ ყველას თქვენი გაქვით საყვფარი, —
მგოსნის განზრახვამ რაც დაგიწესათ:
შენ — საჯიხვეში შალე ფაფარი,
შენ — დარიალში ხვასტაგი მწყემსე.
შენ — მიწყივ გწვავადეს ოცნება ჭრელი,
შენ — კი იცვამდე მემორის პერანგს.
ყველას გაქვით თქვენი ფუძე და ჭერი
და მიპატრონდით იმ ჭურს და კერას.
გაგებურდი თქვენი ზათჭით და ყფით,
ვერ გაგწვდი თქვენი მოთხოვნის მტკაველს...

თან მყავდეს — ათი ლექსიც მეყოფა,
სადაც მე ვხატავ უმეტეს ტკივილს...
გამაპარტახეთ, გამწურეთ, მომსპეთ...
გადით, მიეგეთ საქმეს და ადგილს.
ბარელი ედგეს შუკას თუ პროსპექტს,
მთიელი თავთეთრ მთის თხემზე დადგეს.
წადით, იყფეთ, იშვეთ, იდავეთ,
გინდაც იტირეთ, იჩხუბეთ კიდევ.
მიუშვით მერანს თეთრი სადავე
და გადატორეთ ზღუდე და კიდევ.
აქ რას მესვეით ურვის მეზობელს, —
ზოგჯერ რომ ჩემსავ გაჩენას ვწყველი.
მე ვალად მედგვა: ერთხელ მეშობეთ,
გშობეთ, — და თავად იშოვნეთ მრევლი.

ნოემბერთან აპრილზე საუბარი

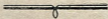
შენ სუსხი გიწყობს ფხას და დითირამბს,
ვითაარ აპრილს მზის მოზღვაგება;
თუმც მისისხლე ხართ, მაინც დიდია
თქვენი მსგავსება და განსხვავება.
შენ ფერთა ფრქვევით მთიდან მოდიხარ,
აპრილი მთაში ბარიდან მიდის,
ალბათ ამიტომ დაგყავთ ოდითგან
განსხვავებაც და მსგავსებაც დიდი.
თქვენ მეტი ბრაზით ფერდაზაფრულნი
ცდილობთ ერთურთის ხმალზე აგებას,
მაგრამ შუაში გიდგათ ზაფხული
და ის ანელებს მაგ გამშაგებას.
შემობრუნდებით გულნაზავთარნი,
რომ სხვა მხრით მიწვდეთ ერთურთს
დაშნებით;

აქაც შუაში თეთრი ზამთარი
ჩაგიდგებათ და დაგაშოშმინებთ...
რას ერჩით ერთურთს,
ბრაზი მოაქვრეთ,
და, ჩვენ, სამნივე, დოსტები ვიყოთ;
შენ წითელ-ყვითელ დიმილს მოაფრქვევ,
აპრილი მწვანე სიცილით გვიპყრობს.
მოდო, სამივემ ერთმანეთს ხელი
მივცეთ და შევკრათ ძმაკაცთა წყვილი,
განზე გადგება ზაფხული ცხელი
და გაგვატარებს ზამთარიც ცივი,
რომ შენს ნაღვლნარევ დიმილს უნაზესს
აპრილის ზავთმა მისცეს ფირმანი,
რომ განიფინოს ამ ქვეყანაზე
ზომიერება და სიმფონია.

პაპას სპეკალი

საქართველოს
ლიტერატურის

ერთი ყანადა გადასამკელი
 დარჩა
 და დახსნის ჭირნახულს სეტყვას,
 მაგრამ მოაწყდა ვაჟას სათქმელი
 და შეღალადა ქალადი სიტყვამ.
 ძნაზე მიაჩნო უმაღ ნამგალი,
 ფარეხში შერგო მგოსანმა თავი.
 გარინდულიყო მრუმე ჩარგალი,
 არაგვის ჭალა და მთელი ფშავი.
 უბის ჯიბიდან ხელის კანკალით
 ამოაძვრინა რვეული თხელი,
 იჭვე მონახა ბლაგვი ფანქარი
 და აქადაგდა გაკრული ხელით.
 და დაეხუნძლა სტრიქონს ირიზად
 სიტყვის ხატი და აზრის ალაფი:
 „დღემ დაიხურა პირბადე,
 მთებმა დახუჭეს თვალები...“
 გარეთ კი სეტყვამ ყანა მორეგვა,
 ვერ აღადგინა ნათესმა თავნი,
 აბორგებული ქუსდა არაგვი,
 დაბორკებული გრგვინაფდნენ მთანი.
 ფარეხში იჯდა ჩარგლელი, ქველი,
 და გულის სისხლით წურდა „ბახტრიონს“,
 ლაშარს ლუხუმი და ნისლის გველი
 მოასვენებდნენ ლელას ტახტრევანს.

6060 მლიცა

ჩემი კვამ ვიქტორი

პროგრავიული რომანი

7. სიფონიზმით გაბატება, „ნივარიალა“, საფორტაპიანო კონცერტი

„ლილას“ შემდეგ ვიქტორმა დასწერა სიმფონიური პოემა „ივერიალა“. საზოგადოდ ამ ხანებში მეტად გაბატებული იყო სიმფონიზმით, ბევრს მუშაობდა ორკესტრზე. აღრმავებდა თავის ცოდნას, რადგან ვარძობდა, რომ ამ მხრივ მას უფროდ ხარვეზები ჰქონდა.

თუ წინათ ვიქტორის ვტყვერზე უფრო მეტად ოპერების კლავირები ეწყო, ახლა ტარბად მიემატა პარტიტურები.

განდა ჩაიკოვსკის, ბეთჰოვენის, რახმანიწოვის სიმფონიური ნაწარმოებება. დაატერს ვიქტორი ხელში რომელიმე სქელტანიან პარტიტურას, თან დირიჟოტრობს მარჭვენა ხელით, თან ლილინებს რომელიმე ინსტრუმენტის პარტიას: ვიოლინოს, ხელოს, ან თუგინდ ჰობოის, ყველა პარტია ინტერკრებდა, თვით დაფლაფების ხმერს ვაგნერის მონუმენტალურ ოპერებში დაიენებით არჩედა და ანალიზს უკეთებდა საათობით. „ჰმ, — ჩაილაბარებდა, — ეშმაკმა წაიღოს, რა ამბავია! — დაფქრდება, სახეზე ლიმილი შერჩენია, მერე ისევ გამოორებს რომელიმე ადგილს, რიოილთან მივი, დაუტერს, მოუტმენს, ისევ წამოდგება, ახლა რომელიმე სხვა პარტიტურას იიღებს, ან ისევ პირველს გადაფურცლავს, ფინალში გაპყვება ლეიტმოტივის განვითარებას. სრულებით არ გვაქცევს ყურადღებას, ოთახში არის ეინმე თუ არა, არც კი გვხედავს. ხშირად, მეც ტახტზე წამოწოლილი, იმაე „ზალაში“, ჩვენს ძველ, მამისეულ ბინაში, რომელიმე საფავარელ წიგნს ვკითხულობ. ვიქტორი უცებ შემამჩნევს, მეტყვის რამეს, უნდა აზრი გამიზიაროს, ჩემი ყუ-

რადღება მიიქციოს რამე ნიუანსს, მაგრამ პასუხს არ უტყდის და, ვიღრე მე მივხვდები, რაშიც იყო საქმე, ის ისევ თავისთვის ლილინებს ან უტარავს, ან ვანაბული ჩაპურებს ნოტებს... ამ დროს რომ ჰკითხო რამე, ვერც კი ვაიგებ, რა ვინდა, აზრდაუტანებლივ გვეკითხავს „რაო?“ და თუ არ ვაიმეორე კითხვა, ხმას თუ არ აუწიე, არც ვაგვემს პასუხს, თითქო არც ვაუგონია, არც ახსოვს, რომ აქა ხარ.

ძალიან იცოდა გაბატება თავისი სამუშაოთი, როცა უტარავდა და დაძაბული ყურადღებით უსმენდა ან კითხულობდა (მე აქ ნოტების კითხვას გვეულისხმობ, რა თქმა უნდა), ხოლო თუ თავისას სწერდა მამინე, ხომ სულ არაფერს აქცევდა ყურადღებას. არაფერს ზედავდა და არაფერი ესმოდა. დედა შემოვი — საილი მზად არისო, ან რა ვაიგეთო დღესო, — თუ მე მომაკითხავს ამხანავი — სადმე წავიდეთო, ან ვინმე უცხო სტუმარი მოვალდგება კარს, მამინემს იკითხავენ, ვიქტორი ვერაფერს ამჩნევს. ოდნე თუ ვაილიმება ამანაშავსავით, — ჰო, ჰოო, — იტყვის აზრდაუტანებლად, სალაშსავს კი მისცემს უცხოს და ისევ თავის საქმეს მიუბრუნდება. ვავა კარვა ხანი, მერე უცებ ახედავს კედლის საათს — ოჰო! შესძახებს. ალბათ, სადმე რეპეტიკიაზე, ან სხვა საქმეზე თუ ავვიანდებოდა, წამოვარდებოდა, დაფაქურდებოდა, მაგრამ არ წავიღოდა, სანამ ყველა პარტიტურას, ნოტებს არ დაკვეთავდა, თავის ადგილას არ დააწყოდა; სანამ თავის ვიწროდ წამახულ ფანქარებს უტარაში არ შეინახავდა, ტუშსა და მელანს თავს არ დაუკობდა; მაგიდას ვადაფერთავდა, რიოილს თავს დაახტრავდა, სისწრაფოდ ვადაიცივდა და ისევ იმ ამონებულ მელო-

ღიის ღიღინით, რომელიც იმ დღეს ყველაზე ძლიერ მოეწონა, გაემუხრებოდა. მისდევდა დღეს. — გვეპა რამე, ბიჭო, აქეთ მე ვე-
კონტები, დღეს თეატრში თუ წამიყვან-მეთქი.
არა, ყველაფერი ამაოა, იგი უკვე გაიქცა. მა-
ლუ მოვალა, — დიძასა მარტო, კიბეზე რომ
წარბოდა. მის ხამ მუდამ ეჭვარებოდა, ის-
წარბოდა, თითქოს გრძნობდა დიდხანს ვეღარ
იყო სტუმრად.

იმ ხანებში უფრო მონუმენტალური მუსი-
კა იტაცებდა: ვაგნერი, რახმანინოვი, დეორ-
ჟაი.

— დიძე, — თქვა ერთხელ, — არა კმარი
მარტო მელოდია და ფანტაზია. იარაღი უნდა
ვერდნეს ხელში, მძლავრი იარაღი, — იმთა
პრობლემით ეს იარაღი, — მიუთითა ერთ-ერთ
სქელკანიან პარტიტურაზე დაფიქრებულმა.
ოთხანში გაიარა, ფანჯრის რაფას დაეყრდნო,
თითები აჯაკუნა, თითქოს ტაქტს ითვლიდა
შეუფრანხობდა, ფიქრში წასული.

ვინ იცის, იქნება სწორად ასეთ წუთებში
გადაწყვიტა წასულიყო რუსეთში და თავისი
ცოდნა გადღრმავებინა. ეპიტორი საერთოდ არ
იყო თვით დაწმუნებული, თავისი მიღწევებ-
ით კმაყოფილი კაცი. მარალაია, ზოგჯერ
რომელიმე ახალი ნაწარმოების შესრულების
წინ იტყობდა: „ოვაციებო იქნება, ნახავთ, რო-
გორი აღტაცებით მიიღებენო“. მაგრამ უფრო
ხშირად გვეტყობო: მე რა კომპოზიტორი ვარ,
მხოლოდ ვცდი, ვეძებ, იქნებ ეპოვო რამე,
ახლა ისიც ხომ ჩამეთვლება, ხანდახან რომ
ხალხი ვაგამიხარულო. დარდი გადავუყარა,
კარგ გუნებზე დაიჯერო, თორემ რა ვაძაქ-
თე ისეთი. ვნახით, ახლა ერთ პატარა სიმფო-
ნიურ პოემასაც დაწვირ და მერე კი, ვნახით...

სიმფონიური პოემა „ივერიადი“ აგებულია
ცნობილ ხალხურ სიმღერაზე „ვაგინილი შავი
პერცხალი“. პირველი შესრულებისთანავე
(1925 წელს მაშინდელ საზაფხლო ბაღში
„სტალინი“ შესრულდა) კარგად მიიღო საზო-
გადოებამ. თვითონ ეპიტორი კი ამ სიმფონიურ
პოემას ერთგვარ ციად თვლიდა. მისი ოცნება
იყო, შეექმნა დიდი სიმფონიური ნაწარმოები.
მუდამ ეტკობდა, შეძლებდა თუ არა ამ სიძნე-
ლის გადალახვისა და, რაც მთავარია, ისევე გაე-
ტაცებინა მსმენელი მუსიკის ამ რთულ ფორ-
მით, როგორც ოპერებში იტაცებდა.

ამ ცდამ გაუმართლა. ახლა ეპიტორი სულ
უფროდაუფრო სერიოზულად ფიქრობდა სიმ-
ფონიურ მუსიკაზე. ბუკის მუშაობდა. „რა ბე-
დენია, — იტყობა ხოლმე, — სულ რაღაც
20-25 წუთს შიშამყინის იდამიანს სიმფონიუ-
რი მუსიკა. იი, დიდი სიმფონია, ეს მესმის! ორ-
მოცი წუთი, საათი, საათნახევარი მარტო მე-
სიკა, არავითარი სანახაობა, არც მომხიბვლელი
ტენორი თუ სოპრანო, არც კომპია ბალერინ-
ები, მარტო დინჯი, სერიოზული ძიები სხე-

ღან სცენაზე და უკრავენ, დიდი ტალანტი და-
ლი ცოდნა, დიდი ძალა საჭირო, რომ მაყურა-
ბელმა თავიდან ბოლომდე მოასმინოს მუსიკის
მუსიკა...“

„თუმცა, — ჩივიდა თავისებურად, —
დიდი არაფერია. ჩვენი ხალხი მეტად მონდო-
მებულია ახალი, ერთგული, ორიგინალური
მუსიკა შეიქმნას. გამოაცხადე, — ქართული
სიმფონია შესრულებათ, უსათუოდ მოვა,
იყიდის ბილეთებს, დაქვება, მერე ვინდ სულ
არ მოეწონოს და ყბები დააწყდეს მთქარებით,
რალა ძალი აქვს, ხომ ვერ წამოხტება და ვერ
ვაიქცევა. სხვა რომ არაფერი, რცხვენია, არ
ფიქრობს, სერიოზული მუსიკა არ შესმისო, ზის
და წვალობს, ფიქრობს რაღაცას თავისას ამ
თეატრში. მერე კი, როცა ეს „ბრაზტინი“ მო-
თავდება, უცებ გამოცოცხლდება და ტანსაც
კი შემოჰკრავს, აქაო და განათლებულ კაცად
ჩამოვლიანო. არა, მე ასეთი მსმენელი არ მინ-
და. ისე უნდა გაიტაცოს ამ სიმფონიურმა მუ-
სიკამ, როგორც ოპერა, ან რაიმე სხვა სანახაო-
ბა იტაცებს. ისე უნდა უსმენდეს, რომ გული
დააწყდეს, როცა გათავდება, იი, როგორც ჩი-
კოვსკის პირველ საღორტეპიანო კონცერტ-
ზე... — ეპ, ერთი ისეთი რამ დამაწერინა, და
მერე მომკლა“ — იტყობდა ეპიტორი.

ძალიან უყვარდა ეს ნაწარმოები. ხშირად
იგონებდა.

მე ამ კონცერტს არ ვიცნობდი. მაშინ ხომ
არც ფირფიტები იშოვებოდა (ჩვენში, უოველ
შემთხვევაში), არც რადიო იყო და არც ტელე-
ვიზორი. იშვიათად ჩამოვიდოდა რომელიმე
ცნობილი პიანისტი და მაშინ თუ მოსმენდა
ასეთ რამეს.

და, იი, ჩამოვიდა ჩვენში საგონატროლო
ცნობილი პოლონელი პიანისტი ბოროვისკი.

ერთხელ მოდის ეპიტორი და კაბიდანვე მე-
ძახის: „ბოროვისკის კონცერტზე უნდა წაგიყვან-
ო დღეს, ჩიკოვსკის კონცერტს ასრულებს,
ნახავ რაც არის!“

დღეაღმეშმი დაამირა არ გავეშვი: რა დროს
კონცერტია, შევალმემდე ვერ მოვა შინ, დი-
ლით ვერ ადგება, სკოლაში დავეიანდებო,
მაგრამ ეპიტორმა არ დაშო. — რას ამბობ,
დღეაღმეშმი, იქნებ მერე ასეთი, რამ ვერც მოს-
მინოსო და წაიყვანა. პირველ განყოფილება-
ში, ვგონებ, მარტო შოპენის ნაწარმოებები
იყო, ბუნდოვნად მახსოვს. მაგრამ მე მათ უკვე
ვიცნობდი. მრავალჯერ მომეშინა და ზოგი-
ერთს ვუკრავდი კიდეც. შოპენი მუდამ მიყვარ-
და, ეს ახალი არ იყო ჩემთვის. დაწყობ მეორე
განყოფილება. სცენაზე ვაღალავა ორკესტრი.
გამოვიდა ბოროვისკი. მაღალი, ახოვანი, წითე-
რი კაცი, არც თუ ისე ახალგაზრდა. მახსოვს,
დაბურცული, მსხვილი ტუჩები ჰქონდა, როცა
უკრავდა, განსაკუთრებულად რთულ ტექნი-
კურ ადგილებში ქვედა ტუჩი რაღაცნაირად

უფრო დაეზარებოდა, თითქო უდიდებოდა და წინ წაიხრებოდა, მერე თითქოს იგონებოდა, ჩაიკვებოდა. მაგრამ ეს ყოველივე მე მერე შევინიშნე... მას აქვთ ბაროკოსის არც ერთი კონცერტი არ გამოიხრებოდა, თუმცა დღეა ძალიან შეწინააღმდეგებოდა. მაშინ კი, დაიწყო თუ არა, ყველაფერი დამაინტერესებდა. ორკესტრის შესავალი და ეს მშვენიერი აკორდები დასაწყისში, შიგნით, შიგნით, ბუნებრივად, შემოთ დასაწყისში, კიდევ და კიდევ, სულ უფრო მეტი ექსპრესიით, თითქო რაღაცა ახლის, რაღაც სახეობის, სიყვითის, სინათლის შეწყვეტელი. მერე კი თანდათან იშლება მელოდია, მერე რაღაცა, კიდევ და კიდევ, იფლავება შიგნით, აღარაფერი გასწავს, მარტო უდიდესი სხარატის, ზედნიერების გრძობა გეუფლება და გატყვევებს.

მას აქვთ ბევრჯერ მომხმენია ეს კონცერტი. ავტო ახლა, ბოლო დროს, ვან კლიბერნმა ზომ სულ მოაყარა ყველა მისი შესრულებით, მაგრამ მე ის პირველი, ბაროკოსის შესრულება დამამახოვრებელი სამუდამოდ. ყოველი ნათესავი, ყოველი ფრაზა ისე ნათლად შერჩა გონებას, თითქო, აი, ახლა, გუბინ მომხმენის იგი. შეიძლება იმით, რომ ვიქტორი მეცადა გვერდით და დროდადრო ჩამოიხრებოდა, რომ ჩემთვის უფრო გასაგებია გამხმარებელი. «გესმის, კიდევ და კიდევ იმეორებს... და სულ უფრო მეტი ექსპრესიით. გესმის, მეორე ტონალობაში გადავიდა... ვარიაციები, ისევე ლიტონიტივი, ახლა სულ სხვანაირად განვითარებულა... გესმის სკერცო, როგორი სხარტი, სწრაფი და ამავე დროს მელიოდური, მუდამ მელიოდური».

გათავადი. ტანის გრილობით სულ დავანგრეთ დარბაზი, მიეცვივდით ესტრადის. ვუბრაზუნებოდა, რაღაცას ვაფიქსირებოდა... რამდენჯერ ვამოყვავებოდა, რამდენი დავაკრებოდა ბისზე, სულ შევიკალი სხარტით. ქვედა ტონი სულ აღარ ეგონებოდა, ისე გადმოუვარდებოდა, თითქო, აი, მოწყვლი. და რა ლამაზი გვეჩვენებოდა ამავე დროს!

როცა შინ ვბრუნდებოდი (მთელი ეს ვრძელი გზა საბჭოთაო თეატრიდან ჩვენს ბინამდე, ახლანდელ კლარა ეტერინის და ჩელუსკინელუბის ქუჩის კუთხეზე დეხით უნდა გადავიყოლო, დამით ტრამვით არ დადიოდა და ავტობუს-ტროლეიბუსები ახა სად იყო), ვიქტორი აღფრთოვანებული, ბავშვითვით აღტაცებული იყო: — ხომ ნახე? ხომ რაღაც არაჩვეულებრივი? მმ, მაგისთანა კონცერტი მეორე არ არსებობს. ხომ არც ერთი წუთი არ არის მოსაწყენი. როგორ თანამდევრულად ვითარდება ყველა ნაწილი, ყურს ვერ მოწყვებ. ვარიაციებიც ისეთივე მელიოდური და ექსპრესიულია, თითქო დამოუკიდებელი თემა იყო... აი, ეს არის მუცლი!

საზოგადოდ, ვიქტორი მეტად აფასებდა ნაი-

კოესის სიმფონიურ ნაწარმოებებს. იმეორებ, რომ აქ, მიუხედავად რთული ფორმისა, ყოველთვის წარბოხს მელიოდია, ყოველთვის იგრძნობა ახალი, სიუჟეტი, მიყვები მას, გრძობა და არასდროს არ მოგწყენიდა. «სიმფონიური ნაწარმოები უნდა დაწეროს, რომ აღიქვებოდეს, როგორც ბესა; სიმფონია, — ამბობდა ვიქტორი, — თორემ ბოლოდაბოლოს, რა ზედუნა თუ თეორია იგი, — აიღებ თემას, ლიტონიტივი და განვითარებ, მერე ვარიაციები, ახლა მეორე თემას შეიყვან, განალაგებ ამ თემებს ორკესტრის სხვადასხვა ინსტრუმენტებზე და მორბა, მზად არის სიმფონია, ააა, მშებო, არც მასე საქმე. სიმფონიური ნაწარმოებები ისეთივე მელიოდური, მე ვიტყვოდი, უფრო მელიოდური, უფრო ექსპრესიული უნდა იყოს, რომ მშენებლობა ნამდვილად მოხმენის იგი, დამწყვეტელი კი არ იყოს თავის ადგილზე, არამედ ისინის, — ხაზს უსვამდა ვიქტორი, — და სიმამრებდა განიცადოს».

და აი, უკვე ცნობილი კომპოზიტორი, სამაზურის და მზავალი რომანის ავტორი, ვიქტორი რუსეთს გაემგზავრა. ვერ მოსკოვში მუშაობდა ითლიტო-ფანოვთან, შემდეგ კი ლენინგრადში, გლაზუნოვთან. ცნობილია, რომ გლაზუნოვი ბრწყინვალე სიმფონიკი იყო. ვიქტორი, ვიქტორის ამასთანავე ის იზიდავდა, რომ გლაზუნოვი მუდამ ხალხისთვის, აუდიტორიისთვის გასაგები, ნათელი მუსიკის მომხრე და მოამბე იყო. ის მუდამ ეწინააღმდეგებოდა ყოველივე ცრუ, მოდერნიზმულ, მანერულს, ვითომდა ორიგინალურს, რაც იმ დროს მოდაში იყო. ჩვენ შიგნით, საქართველოშიც ხომ განდენენ ასეთი «ახლის მამებუნი», თუმცა ფეხვერც აქ მოიკიდეს.

მშვიდი, ნამდვილად მუსიკალური, მელიოდური და თან მონუმენტური ფორმების ოსტატი ი. გლაზუნოვი ამავე დროს შესანიშნავი პედაგოგიც იყო. ამ ორკესტრის უზნადი მეთოდისთან, ამ გენიალურ რუს კომპოზიტორთან ვიქტორმა, რა თქმა უნდა, საგრძნობლად გააღრმავა თავისი ცოდნა. მართლაც, გარდა საფორტეპიანო კონცერტისა, თვით ვიქტორის უკანასკნელ, დამთავრებულ ოპერა «ტორმენი» იგრძნობა უკვე მომწიფებული ოსტატი ორკესტრის, სიმფონიზმის დაუფლებაში. ამ დროს დაწერა ვიქტორმა თავისი საფორტეპიანო კონცერტი და, ვიქტორი, ვიქტორის უკანასკნელ ნაწარმოებთანა სწორედ ეს საფორტეპიანო კონცერტი იყო ყველაზე მნიშვნელოვანი... ვიქტორმა დამთავრა კიდევ იგი უკვე ამზადებდა შესასრულებლად. აღარ დაცალდა როგორც უკვე ვთქვით ზემოთ, ეს კონცერტი გაუგებარი მიზეზების გამო ჩერდა არ შესრულებულა. თითქოს არავინ არ ახის წინააღმდეგი, არც კონსერვატორია, არც რადიოკომიტეტი, არც კომპოზიტორთა კავშირი, პირიქით.

ყველა მონღოლებულია, და მაინც, რამდენჯერაც არ წამოიჭრა ეს საკითხი და სიტყვიერად ყოველთვის დადებითად ვაღაწუდა, პრაქტიკულად ვერა და ვერ სრულდება. დისერტაციებში კი იხსენიებენ და მდომადი დადებითად განიხილვეს ამ კონცერტს. ისიც საგულსხმოა, რომ იგი პირველი ქართული საფორტეპიანო კონცერტია, ავირ ოცდათხუთმეტი წლის წინაა ქართული მუსიკის განვითარების განაგრძელები. მაინც ვიმედოვნებ, რომ იგი ბოლოს შესრულდება და ქართული ხალხი მოისმენს ამ სიმღერებში შესულ, ბუნებით ასე უხვად დაჯილდოებული კომპოზიტორის უკანასკნელ ნაწარმოებს.

ეს მით უფრო საინტერესოა, რომ თვით ვიქტორი თვლიდა ამ კონცერტს თავის უძლიერეს ნაწარმოებად, ვიქტორს, ხომ საოცარი უნარი ჰქონდა თავის ქმნილებათა მომავალი ბედის განჭვრეტისა, ხალხსაგან მისი მოწონება-არმოწონების წინათგანძობისა. მოვიგონოთ თუნდაც მისი განწყობილება „ქეთო და კოტეს“ პრემიერის წინ, როცა იგი ისე დამწვიდებული და დარწმუნებული იყო ოპერის წარმატებაში. ისიც კი განჭვრეტა, რომ სწორედ მეორე მოქმედებას შეამდგა იქნებოდა ოცაქიება. აგრეთვე დარწმუნებული იყო თავის „ლეილას“ წარმატებაში. ესეც მოხდა, მართლაცდა, ამ მიზეზებს რომ არ შეეშალათ ხელი, რომელნიც უკვე ჩამოეთვალეთ ზემოთ, აღბათ ამ ოპერასაც ხშირად მოვისმენდით. მაგრამ როცა ვიქტორი თავის მესამე ოპერა „ციხანაზე“

მუშაობდა, იგი თვითონ ამბობდა, თითქმის ბოდიშს იხდიდა, — რა ვეყო, ყოველთვის ერთნაირად ხომ ვერ გაიმარჯვებ. ენახათო, მართლაც, „ციხანა“, მიუხედავად იმისა, რომ აქაც მთავარი სიუჟეტი იყო, და ვიქტორისეული მელოდიურობაც, არ შერჩა სცენას. მართალია, იღვილები ამ ოპერიდან აქამდე სრულდება კონცერტებზე და საკმაოდ პოპულარულია. არც ისეთი თვითმყოფადი, ორიგინალურია აღმოჩნდა, როგორც „ქეთო და კოტი“, ან „ლეილა“, ან ვიქტორის უკანასკნელი, დაუმთავრებელი ოპერა „ჩერმენა“, რომელზეც ქვემოთ ვილაპარაკებთ. თუმცა „ციხანა“ პრემიერაზე, არავის დაუწუნებია, ტანსაც უკრავდნენ, ხალხიც დადიოდა, მაგრამ ეს არ იყო ის მოწონება, ის ტრიუმფი, რაც ვიქტორის პირველ ოპერებს ხედავოდა.

ვიქტორი თითქმის აღრევე გრძნობდა ამას და არასდროს დიდ იმედებს არ ამყარებდა „ციხანაზე“.

ვიქტორი ხანგრძლივად მუშაობდა ოსურ მუსიკალურ ფოლკლორზე. ბარე ორი წელი დაეყო ისეთი, დადიოდა სოფლებში, იწერდა, მეტად ვატაკებულა იყო მათი მელოდიურობით, ორიგინალობით.

ამ ხალხურ პანგებზე აგებული ოპერა „ჩერმენა“ თუმცა დაუსრულებელი დარჩა, მისი ნაწილები არაერთხელ შესრულებულა კონცერტის სახით, ვიქტორი არც აქ შემცდარა შეფასებაში, იქნებ არც თავისი კონცერტის შეფასებაში ტყუილებოდა?

8. დ ა ს ს რ უ ლ ი

ვიქტორის შემოქმედებითი ცხოვრება ძალიან ხანმოკლე იყო, სულ თხუთმეტი წლით ამოწურებდა, მაგრამ ასეთი ნიჭიერი, შრომისუნარიანი ადამიანისათვის ეს თხუთმეტი წელიც არც თუ ისე პატარა ვადაა.

1932 წელს, ზაფხულში, ვიქტორი და დიმიტრი არაყიშვილი უკრაინაში ქართული მუსიკის კონცერტებზე მიიწვიეს. სიმფონიური ორკესტრი შეისრულებდა მათ ნაწარმოებებს.

არაყიშვილი რატომღაც აღრე დაბრუნდა. მგონი, ხარკოვიდან თუ როსტოვიდან. არ ვიცი, უკუნებოდ ვახდა თუ დაიბალა, ის ხომ უკვე ხანდაზმული კაცი იყო. ვიქტორმა კი განაგრძო კონცერტები.

ძალიან გულბოლიად ზედმოდნენ ყველაგან. განსაკუთრებით კიევეში. ვიქტორი ასრულებდა თავის სიმფონიურ პოემა „ივერიადას“, სერტას ლეილადან, „ქეთო და კოტეს“ უფერტურას ყველა ლიტმობიებით.

ორკესტრი, რა თქმა უნდა, ადგილობრივია, უკრაინული იყო, დირიჟორი კი თვითონ ვიქტორი.

უნდა ითქვას, რომ ვიქტორი, თუმცა მას კარგი სმენა ჰქონდა, ვერ იყო ისეთი დირიჟორი, როგორც მოსალოდნელია. თვითონ აღიარებდა ამას. „მაგრამ, — დასძენდა იგი, — ეს ხშირია. შეძლება ძალიან სუსტი კომპოზიტორი იყო და ამავე დროს ბრწყინვალე დირიჟორი ან, პირიქით“.

მაგალითებიც ბევრი მოყავდა. მართალია, ბუთოვენი, მენდელსონი, რახმანინოვი შესანიშნავი დირიჟორები იყვნენ. ხოლო ასეთი დიდი კომპოზიტორი, როგორც ჩაიკოვსკი, იშვიათად და უხალისოდ თუ დირიჟორობდა, ისიც მართო საყუთარ ნაწარმოებებს. ხოლო მისი თანამედროვე ნაბრავნიკი შესანიშნავი დირიჟორი გასლდათ. ბრწყინვალედ ფლობდა ორკესტრს და ჩაიკოვსკის ნაწარმოებები ყოველთვის უკეთ ეღერდა ნაბრავნიკის დირიჟორობით, ვიდრე როცა თვითონ გენიალური კომპოზიტორი დირიჟორობდა. ხომ ცნობილია, რომ როგორც კომპოზიტორი, ნაბრავნიკი ვერსადაროს ვერ დაუღებოდა გვერდით ჩაიკოვსკის. მისი ოპერა „დუბროვსკი“, ეს მეტად სცენიური, ეფემერული

რის ნაწარმოებში უფრო ჩაიკოვსკის გენიით, მისი ოსტატობით და მანერით არის შთავგებულნი. ხოლო ჩაიკოვსკის ყველა ოპერა „ევგენი ონეგინი“, „პაიის ქალი“, „იოლანტა“. მისი შესანიშნავი სიმფონიები, საფორტეპიანო კონცერტები თუ რომანსები ყველა საკუთრივ ჩაიკოვსკის, ამსოლტერუარდ ორგინალურია ნიჭის ნაყოფია.

რადა შორს წაივლით. ავიღოთ თუნდაც ჩვენი ბესიკის ისტორია. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ვანო თვალაშვილი ბრწყინვალე დირიჟორია იყო და ისე ამღერებდა სულ ვაიმოვიდელ, გამოუბრძმებელ ორკესტრს, გამოკვირდებოდათ. მაშინ, როცა მისივე შა — ჩვენი სახელგანთქანი კომპოზიტორი ზაქარია თვალაშვილი მარტო თავის ნაწარმოებებს თუ დირიჟორებდა, ისიც იშვიათად. მისი ნაწარმოებები ბევრად უფრო მკრთალად უფერდა, მისი დარეჟორობით, ვიდრე ვანო თვალაშვილის ჯადოსნურა დირიჟორობის დროს.

უღვივოდ საჭიროა საგანგებო ნიჭი და უნარი. მხოლოდ კარგი სმენა და მუსიკის ცოდნა არა კმარა. იქნებ თვითონ შემოქმედს, კომპოზიტორს იტყვიან თავისი მუსიკა, მელოდია, მისი დაწესებულება, რომ წინ ამდენი ხალხი უხის და დაძაბული ყურადღებით შესიკვრის მისი „რკინის ხელის“ ყოველ მოძრაობას. ვიქტორს, ალბათ, არ ჰქონდა ეს რკინის ხელი. იგი თვითონვე აღიარებდა, რომ უცებ ყურადღებას მიაქცივდა რომელიმე ფრაზას, სუსტად მთვინვევებოდა იგი და დაფიქრდებოდა, როგორ შეიძლებოდა უკეთ დაეშვებინა, უფრო მკაფიოდ გამოეყვანა, ან პირაქით, მოეწონებოდა რომელიმე ადგილი — გაიტაცებდა, ამღერდებოდა კიდევ გაუღწი და უცებ დაიჭერდა თავს, რომ სულ გადააფიქვდა ორკესტრი, მარტო შექანიერად იქნევდა ხელს ტაქტის აღსანიშნავად.

მართალია, ეს წუთიერი მისი დაუღვერობა შეუმჩნეველი რჩება მსმენელს, რადგან ორკესტრი დაუბრალოდღაც განაგრძობს დაკვრას, რაც ეწერია ბიუპიტრებზე დალაგებულ ნოტებში. ტაქტსაც მისდევს, ისე რომ არაფერი არ ირევა, მაგრამ შესრულება ხომ მოდუნდა და სწორედ ამ ფრაზამ, რომელმაც ასე გაიტაცა დირიჟორი, ამის მაგიერ, რომ უფრო ეფექტურად აღერებულყო, პირაქით, მკრთალად და უფრო უღვივად ხაზარა, რადგან დირიჟორმა ვერ დაიჭირა ორკესტრი, ვერ აიძულა შეტი სიძლიერით და მონდომებით შესერულებინა იგი.

უცებ გამოფხიზლდება, — იტყვოდა ვიქტორი, — ვამე, ეს რა მომსვლია! — ისე დაიჭერ ხელში ორკესტრს, გამოვაციოვებ, წაიყვან. ყურადღების დღი დაძაბვა მჭირდება, რომ კიდევ არ გადაამიყვადეს ზემო მოვალეობა და ისევე არ გამოიტაცოს რომელიმე ფრაზამ ან მელოდიაში.

ვიქტორის დირიჟორობასთან დაკავშირებით, ვიქტორბ, უადგილო არ იქნებოდა ვიქტორის მოტივით. ერთხელ, ვიქტორმა მარტოველა მუსიკა დებს თავის „ივერიადს“ ორკესტრთან. რეპერტუარიადის მიმინდელ „სტელას“ სახატულყო ესტრადებზე. ვიქტორი ჭარ სულ ახალგაზრდაა, თუმცა უკვე „მეოთხე და კოტეს“ ავტორია და საკმაოდ დაეღმობუვებოდა.

დაიწყეს. უცებ ვიქტორს ესმის, რომ რომელიც მევიოლინემ სულ უკანასკნელი რიგითან რაღაც სხვა ფრაზა ჩააბუღებულა და ეითომ არაფერიო, ისევე „ივერიადს“ განაგრძობს. იტოლდენ ასე ორკესტრანტებში. თუ წიხელთებდნენ ახალგაზრდა, ან თუნდაც ხანდაზმულ, მაგრამ უნიჭო დირიჟორს, გაათამაშებდნენ, შეაპარებდნენ რაიმე უცხოს, მერე კი იყო დაიენია და ანეკდოტების მოყოლა: აი, როგორ გაეპარაყვით, ხან „ჩივი-ბივიეს“ დუეტრადივით, ხან კიდევ რას, ის კი აქნევს თავის სადირიჟორო ჯოხს, ეწრაფერება და ამჩნევს.

ვიქტორის სმენას, ამა რა გამოეპარებოდა. წამსვე შეაჩერა რეპერტუარი სადირიჟორო ჯოხის კაქუნით. „იციოთ რა, მეგობრებო, — მიმართა ორკესტრანტებს, — თქვენ, ალბათ, გაგივით და არც უარვეყოფ, რომ ვერაფერი დღდა დირიჟორა ვარ. არა მაქვს რკინის ხელი და არც თუ ისეთი უნარი ყურადღების დაძაბვისა... შეიძლება ისე გამოიტაცოს მუსიკამ, რომ სულ გადაამიყვადყო. პო, ეს შეიძლება მოხდეს, მაგრამ იციოთ, სმენა საკმაოდ კარგი მაქვს და ერთ ნოტსე რომ შეგვემლოთ იმ წამსვე შევნიშნავ: არა თუ ვიოლინის, იმიტომ, რომ თვითონ მევიოლინე ვარ, არამედ იმასაც კი ვამჩნევ. ფავოტი რაღაც ოღნავ ხნიწიანია, ალბათ კარგად არ არის გოშენდილი. მართლა, ვაწმინდეთ სანამ ჩვენ ესაუბრებოთ, — მიმართა მან მეფავოტებს და ისევე განაგრძო, ეითომ აქ არაფერიო, — ასე რომ, ვაფრთხილდეთ, რამდენჯერაც აუჩყვით, იმდენჯერ ვაგანერებთ და იძულებული ვიქნებით თავიდან დაეწყოთ. არც ვართობა გამოვია, დროსაც ტუვილად დაეკარგავთ. უშკრათესია მერე ყურადღებით ვამე-შორთ მეცა და თქვენც და უფრო მალე მოგზრებით, რას იტყვით, ასე არ აჯობებს? მაშ, დაეწყოთ, — დააკავუნა ისევე სადირიჟორო ჯოხი, — ყურადღება, სად ვიყავით? პო, ნომერი მე-3...“

ეს იყო და ეს. ამის შემდეგ არასოდეს აუტრევიათ მისთვის. — არა, ეს ნამდვილი მუსიკოსია, ყურთასმენა აქვს, — ზუმობდნენ.

როგორც ჩანს, ამეზოდ საკმაოდ ყურადღებით იყო ვიქტორი და არც გაუსწრია ორკესტრისათვის, არც უკან ჩამორჩენია. ყოველ შემთხვევაში, ყველა მისი კონცერტი მოწონებას იმსახურებდა.

კეკელი დიდი წარმატება ხედა წილად ვიქტორს. საზოგადოება ძალიან თბილად შეხვდა

ქართული მუსიკის კონცერტებს, აკადემიურ წარმატებას, რაღა თქმა უნდა, თან დაერთო საინტერესო შეხედრებები, ბანკეტები და სხვ...

ვიქტორი, მართალია, უკვე ორმოცი წლის ასაკში იყო, მაგრამ გარეგნობითაც, სულითა და გულით, პოტენციით თუ საცოცხლის ენით ჯერ კიდევ სულ ახალგაზრდა. ეს არ ესაიმიანება წარმატებას, ტაშის გრიალი, საამო შეგობრული შეხედრებები? ვიქტორი წრფელი გულთ ხარობდა და პეტრე კვაყოფილი იყო სიცოცხლით.

სწორედ ამ კიევიში, გაიციო ვიქტორმა ახალგაზრდა ბალერინა ბერტა გოდარი. მათ უცებ შეუყვარდათ ერთმანეთი, შეუღლდები უცებ გადაწყვიტეს:

ნუ მიწყენს ჩემი მიგობარი ბერტა, მაგრამ უნდა ვაღიარო, რომ ასეთი ნაჩქარევი შეუღლება შე უღადოდ შეცდომად მიმაჩნია, როგორც ერთის, აგრეთვე მეორეს მხრიდან.

ბერტა ახალგაზრდა, ოცდაორი-ოცდასამი წლის ქალი იყო. შემღებულ ოჯახში ნებევრად გაზრდილი. ვიქტორი, მართალია, ჯერ კიდევ სიცოცხლის ენით და ენერგიით აღსავსე, მაგრამ მაინც, ცოტად თუ ბევრად, დაღლილი შემოქმედა, მარტო თავისი მუსიკით გატაცებული, ცხოვრებაში სრულებით გამოუბრძმედელი და მოუწყობელი.

ბერტა ცოლად გაჰყვა ცნობილ კომპოზიტორს. მას ალბათ ეს ჭირწინება ისევე მზიარულად, უზრუნველად და ეფემტურად ესახებოდა, როგორც იყო ვიქტორის ხანმოკლე სტუმრობა კიევიში. კონცერტები, ტაშის გრიალი, ეახმები რესტორნებში, ფულის უყაბათო ფლანგვა, ნებევრობა და უზრუნველი ცხოვრება მზიარულ, სიცოცხლით სავსე ნიჭიერ ქმართან, ო, რას მოელოდა ბერტა. ვიქტორს კი უფრო შეეფერებოდა ცხოვრებაში ცოტა მეტად გამობრძმედილი მეგობარი, ვინც ვაუგებდა მას, ხელს შეუწყობდა, გვირდით ამოუღებოდა ქირში თუ ლხინში.

ბერტა გოდარი კარგი, წესიერი ქალი იყო. საბრალო პეტრედ დაჩაგრა ცხოვრებამ. ჯერ ერთი, ასე ადრე, სულ რამდენიმე თვეში დასკარვა საყვარელი ქმარი. ვიქტორის ვადაცვალების შემდეგ ახალგაზრდა ქერიფა ორიოდე წელი დასკო თბილისში, შემდეგ ლენინგრადს გაემგზავრა, იქ მუშაობდა ოპერის თეატრში და საბალეტმეისტერი კურსებზე. საბედისწერა 1941 წელს კიევიში ჩავიდა მშობლების სანახავად. აქ მოუხსრო ომი. ოკუპაციის დროს ფაშისტების უადამიანო რეჟიმის მთელი საშინელება გადაიტანა, რაღაც სასწაულით ვადარჩა, ხოლო მშობლები — დედა, მამა, დები და ძმა საზარლად დაედება. თვითონ მას, ეგონებ, იმან უშველა რომ ქვრივობაშიც ვიქტორის გვარს ატარებდა და მეზობლებმა არ გახცეს... რა უბედური ქალი ყოფილა...

ძნელია ამის თქმა, მაგრამ ვინ იცის, იქნებ ისინი ერთმანეთს რომ არ შეხედრდნენ, ორივეს ცხოვრება სხვანაირად წარმართულიყო.

ბერტას არასდროს გაუმხელია ჩემთვის, მაგრამ შემთხვევით წამოსროლილი სიტყვიდან თუ მოგონებებიდან აღვილად ვასავებია. ჩამოვიდნენ თუ არა ახლადშეუღლებულნი თბილისში, რა მალე გაეფანტა ილუზიები, რაოდენ უკმაყოფილო იყო იგი სიღლი ვულის სიღრმეში. ჯერ ერთი არ ჰქონდათ ფული, არ ყოფნიდათ. იქ, კიევი ისე უყაბათოდ გავლანკეს რაც ვააჩნდათ, აღრავფერი ჩამოჰყვათ შინ. ბინა პატარა, არც თუ ისე კეთილმოწყობილი. შემდეგ მიყვებოდა, როგორ გაოცდა, რომ ვიქტორის სამუშაო კაბინეტში არა ჰქონდა, რაც მისი აზრით, აუცილებელი იყო ასეთი გამოჩენილი კომპოზიტორისათვის. ამ პატარა ბინაში ისეთი არეულობა, უწყსრივობა სუფევდა. დეიდა ხომ იმ დროს თბილისში არ იყო და ადვილი წარმოსადგენია რა დღეში იქნებოდა ბინა ორი მარტოხელა მამაკაცის ზღლი.

საქმე ის იყო, რომ რთვა ვიქტორი სავსტროლოდ გამგზავრა უკრაინაში, დეიდამ გადაწყვიტა ჩემთან წამოეღიყო მოსკოვს, თან ვენატრებოდი, რიი წლის უნახავი, თან მძაფრა რევმატრიზმი აწუხებდა და იქ მეტი საშუალება ექნებოდა ემეურნალო. ის მოსკოვში წამოვიდა, ვიქტორს კი სავსტროლოდ გაემგზავრა. დეიდა მართლაც ძალიან გამოიყვინა მოსკოვში და შემოაღრომბა, ის იყო უკან გამოგზავრებას აპირებდა, რომ ვიქტორმა გეაცნობა, ცოლი შევირთეო. შემეინიერი ახალგაზრდა ქალია, — იწერებოდა ვიქტორი, — სულ შენა გავეს, ნინა (მართლა იყო მსგავსება, ჩემივე სიმბლისი და ავტობილების, ჩემსაიყო შევერემანი ქალი იყო, ჩემივე ასაკისა). ახლა მარტო აღარა ვარ, პატრონი მყავს, რომ იცოდეთ, როგორი ჭირვეულია, სულ მეჩხებება, სულ ქუას მასწავლის, რაღა თქვენ და რაღა ისა. ხომ არ შეეძლო არ ეხუმრა, რაც უნდა სერიოზული საქმე ყოფილიყო.

უფრე ძალიან ვავევხარდა, ვიქტორის მარტოხელობა მუდამ ვადარდებდა. ცოტა კი შევეკვდი, რომ ისეთი ახალგაზრდა, უცხო ტომის, თანაც ბალერინა-შეირთო, მაგრამ თავს ვიმშვიდედი: — ის თუ ბალერინა, ვიქტორიც ხომ კომპოზიტორია, უფრო გაუგებენ ერთმანეთსო. მალე ისიც ვავიციე, რომ დინჯი და წესიერი ქალი გამოდგა და დაემშვიდდით.

ჩამოვიდნენ თუ არა თბილისში, ბერტას ერთი ამბავი აუტეხია, ეს რასა ჰგავს, ბინა როგორი მოუღელიაო. რემონტი დაუწყია. ვიქტორი იწერებოდა: „სულ ავჯიკლო, ერთი წელი მოსვენება არა ვაქქეს, არც შე, არც ვასოსო“, მაგრამ, ეტყობოდა, თვითონაც მოსწონდა ეს ახალი ამბები, პირველ ხანებში მაინც.

დეიდა შეფიქრებდა: „ჩავედე ახლა, საჭიროა ვითომ! ახალგაზრდა ქალია, თავისებურად აწყობს ოჯახს, მე რაში ვჭირდები?“ მეც, რაღაც თქმა უნდა, მისი ჩემთან ყოფნა მიხაროდა.

ბოლა, შეფიქრებდა დეიდაჩემი, თანაც ბინა ხომ პატარა გვექონდა მაშინ თბილისში, ახლანდელ რუსთაველის ძეგლის გვერდით. ორი ოთახი, აივნები, სამზარეულო... ერთს, უფრო მოზრდილ ოთახში ცოლქმარი მოთავსდა, მეორე, სულ პატარა, ცხრამეტობიანი იყო. იქ ვასო ცხოვრობდა. ამ სივრცეებში მართლაც გაუჭირდებოდათ და დეიდა აღარ წამოვიდა. — იცხოვრონ, როგორც თვითონ ურჩევნიათ, თავიანთ სურვილებზე ააწყონ ოჯახი, მე ხელს არ შევეშეო.

ეს იყო 1932 წლის სექტემბერში. 1933 წლის 20 მაისს ვექტორი ცოცხალი აღარ იყო.

ექტორი გარდაიცვალა პარტახტანის ტიფთ. ცხრა დღე იწვოდა მაღალი სიციხით. იმ დროს საღ იყო ისეთი საშუალებები, როგორაც დღესაა.

პროფესორი ნიკოლოზ ყიფშიძე, ვექტორის საყრდენს მეგობარი, ყოველდღე მოდიოდა, პროფესორი გიორგი მიქელაძეც. ექიმების ყურადღებამ არ მოკლებია. იმ დღეს დილით რომ იწახუნა, ნ. ყიფშიძეს კიდეც იმედი ჰქონდა, ყველანაირი კარგად დასრულებული. გულის ემინოლათ ყველაზე მეტად, გული კი კარგი ჰქონდა ვექტორს, ამიტომაც არ ჰკარგავდნენ იმედს. ცოტა ხნის შემდეგ, ვექტორი რომ უარესად გახდა, ვასო პროფესორს შ. მიქელაძესთან გაქცეულა. ეს შესანიშნავი მწერალი და ადამიანი თვითონაც ავად იყო თურმე, მაგრამ, რომ ვაივო ვექტორის მდგომარეობის გაუარესება, იმ წამსვე წამომდგარა, „ახლაც წამოვალა“. ვასო ყინულისათვის გაიქცა საღდაც, რომ დაბრუნდა, შ. მიქელაძე და ნ. ყიფშიძე შინ დახვდნენ, ვექტორი კი უკვე სულთმობრძავი იყო...

ექიმების დასკვნით, ავადმყოფობამ შენეწი-აღური ხასიათი მიიღო. გადატვირთულმა, გადაღლილმა ტვინმა გულარ ვაშლო ასეთ მაღალ სიციხეს, დაიწვა კაცი.

გადტვირთვა, გადაღლა, ნერვიულობა და... მოუვლელობა. მოუვლელობა? ავიღოთ თვით ავადმყოფობის პერიოდი. ახალგაზრდა ცოლი შეშინდა, არ გადაუდოს ეს საშინელი სენიო და განერიდა, ვასოს ოთახში გადავიდა. ავადმყოფს ვასო დაადგო თავს, მარტო ვასო. მაშინვე მიც ხომ ავად იყო. ის და ვექტორი ერთად გახდნენ ავად. მაშა, როგორც უფრო ძლიერნი ავადმყოფების კაცი, ჯერ უმალანდებოდა, არ ეპუებოდა სენს. მარტო ღამე თუ ღამეღვედა სისუსტე, თორემ დღისით ფეხზე იყო. მხოლოდ ვექტორის დაღუპვის შემდეგ წაიქცა ერთი პატარა, ბნელი ოთახი გვექონდა, საექსპლანსაციო. შევიდა თურმე იქ და დაწვა. არავინ მივიყარა,

არც ექიმი, არც წამალი, არც თუ რაიმე საჭეულ-სასმელი. პროფესორი მიქელაძე რომ შევიდა მასთან, „თავი დამანებებოო“ თქვა თურმე და კედლისაკენ გადაბრუნდა. მესამე დღეს აღარც ის იყო...

რა დღეში იყო ვასო, დღისით კიდეც პო, მაშაც ფეხზე იყო, ან ვინმე შემოვიდოდა, მაგრამ ღამით! აქეთ ვექტორი წევს და შფოთავს, ვექტორმა საოცარი შფოთვა იცოდა ავადმყოფობის დროს. ბორჯავადა, არც საბანს დაიყუენებდა ტანზე, არც თავზე ტილოს თუ ყინულს. ბოღვა არ იცოდა, ოღონდ შფოთავდა და ისე ამოახვეწებდა, თითქოს, აი, სული ამოაყოლაო. ვექტორი შფოთავს, საბრალო! მაშინვე უგრძობლად წევს, ღამღამობით უკვე კარგავდა კონტროლს თავის თავზე. ბოღვის, ხან ვექტორს ელაპარაკება, ხან საბრალო დედაჩემს იკონებს... მთელი დღე ნარბენ-ნაწიმები ვასო (მარტო ის დაბრუნდა ექიმებთან, აფთიაქში, ყინულისთვის, სხვა ვინ იყო?) ღამეც ვერ ისვენებს. ღმერთი ხომ არ არის ადამიანი. წუთით მაინც მოდერეს დადილობა.

ვინ იცის, უკვე ჩათვლემდა მოქანცულს, ვატანჯულს და რა შიშით რა სინანულით და საკეთარი სისუსტის გამოებით გაახვლდა თვალს, ვი, ეს რა მოვივიდა. წამოვარდებოდა, ისევ ტილო, წამალი, ბუღისს ძებნა, ღამე კი გრატელია, ვექტორი შფოთავს, მაშაც ბოღავს რაღაცას...

ამ დროს მე და დეიდაჩემი მოსკოვში საავიარკოდ ვემზადებოთ. ცხელი, რაღაც საოცარად დახუთული გაზაფხული იდგა. ცოტა სამუშაო მქონდა და გადამწყვიტე აიღრვე გასულიყოვით ავარაკზე. აღწე ვექტორის ბარათი მივიღე. იწერებოდა — ჩემი უკანასკნელი ნაწარმოები, საფორტეპიანო კონცერტი მინდა დაგეგულო. მომიძებნე მინდ გრავიორი და მოელაპარაკეო, თან ამერად უცნობ გრავიორს წერდა: „აქზანგო გრავიორი, აი ასეთი სამუშაო... მაქნობეთ, რამდენ ხანში და რა ფასად შეგიძლიათ შეასრულოთ“. დაწერილებით აღწერდა რაღაც სპეციალურს, ჩემთვის გაუგებარ წერილმანებს. მე ჯერ გრავიორის ძებნაში ვიყავი, რომ მოვიდა მეგრე ბარათი, ვექტორის უკანასკნელი ბარათი... იწერებოდა: „არ ვინდა, მე თვითონ ჩამოვალ. 20-25 მაისს საღამო მექნება, ფულს ავიღებ და ჩამოვალ, ბერტასაც ჩამოვიყვან, გაგიცნობ, ნახე, რა კარგი გოგონაა, როგორ დამეკობრდებოთ...“

ჩვენ მართლაც დავმეკობრდით, მე და ბერტა. მაგრამ ოცდაათი წლის შემდეგ. — ხოლო პირველი ჩვენი შეხვედრა რა შემომ, რა ძნელად გასაძლევ იყო...

ექტორი დახუსტებით არ იწერებოდა, როდის ჩამოვიდოდა, წინათაც რამდენჯერ ამბობდა ჩამოსვლას და გადაღო, ამიტომ გადაწყვიტეთ, მაინც წავსულიყავით. როცა ჩამო-

უნ, ბერტის იქვე წავიყვანო, ხოლო ვიქტორი ხან აქ იქნება თავისი საქმეების გამო, ხან იქ ჩამოვა, სულ ორმოციოდე წუთი სავალი იყო ჩვენი აგარაკადე.

და, ოი, იმ სამინელო დღეს... მახსოვს, შინანი. ნათელი დილაა, მე და დეიდა მშვენიერ გუნებაზე ვართ. დერეფანში ერთი დიდი ძველებური სკიფარი გვედგა, შიგ ზამთრის ტანსაცმელს ვალაგებდით. კვირა აღდა. შერობლები ირევიან დერეფანში, სამხარეთულოში (მაშინ კომუნალურ ბინაში ეცხოვრობდით), შემოპოქინიან მხიარულს, ბედნიერს. რა მადარდებს? კარგი ამინდაა; საცაა მანქანა მოვა და აგარაკზე წავიყვანს. იქ კი ნაძენარი, მსუბუქი, სუფთა ჰაერი, საყვარელი სამუშაო. აგერ საცაა ვიქტორი მესტრებრება ახალგაზრდა ცოლით. ახლა საფორტეპიანო კონცერტი დაუწყვრია, ვნახით... მეზობლები გაფრთხილებული მყავს, ვიქტორის დემეშა თუ მოვიდეს, იმწამსვე მაცნობონ. თან ვასაღებსაც ვერტოვებ, ვთხოვ კარგად მიიღონ... რა თქმა უნდა, ყველა მშობრდა, რომ მასობებენ და კარგადაც მიიღებენ.

უცებ ზარი. გავიქეცი კარებისაკენ. საქმაოდ გრძელი დერეფანი გვქონდა, ვაღებ კარებს ფოსტალიონი, დემეშა! „ხელი მოაწერეთ.“ — შეუბრუნება ფოსტალიონი და ქვითარს მიუვდის. „ვიქტორის დემეშა, ვიქტორის! — დაფუძახე დეიდას. სხვა აბა, ვისი უნდა ყოფილიყო. მოუთმენლად გადავხეი ბლანკი და წავივითხე: ვიქტორი გარდაიცვალა ვასო.

ყოველგვარ სასენ ნიშნების გარეშე, რომ ვიქტორი ყოველთვის დემეშებში.

მე მყავდა ორი მძა. ვიქტორი და ვასო. მესამე ზომ ადრე დაეკარგეთ, ჯერ კიდევ 1913 წელს. ეს „გარდაიცვალა“ მათ სახელებს შორის სრულებით გავუგებარი, ძნელიად ასათვისებელი იყო. რას ნიშნავდა ეს „გარდაიცვალა“, ან ვინ გარდაიცვალა? უცებ იღვრა რადიკამ, მივხვდი, რომ ვიქტორი, ვიქტორი აღარ იყო, ვიქტორი გარდაიცვალა! დამნუელი, გარეტანებელი ამ სამინელო დემეშით ხელში. ისე მკაფიოდ, საგანგებოდ განათებულ სცენასავეთ მახსოვს: გრძელი დერეფანი, ბოლოში ფართო, ნათელი ფანჯარა, ღია ფერის კედლებში აქეთ-იქით დატანებული მაღალი, შუქი კარები. დეიდა, ოღონდ დხარილი სკიფრთან. სახე სიხარულისაგან უბრწყინავს, ეღოს, ოი, ახლა ვეტყვი, როდის ჩამოვა ვიქტორია, ეს იყო წუთი და მიერ აღარაფერი მახსოვს... ცოტა ხნის შემდეგ მოიღა მეორე დემეშა, რამდენიმე დღის წინ გამოვზინეილი. ზოგჯერ ასეც ხდება. ვასო გვატყობინებდა, ვიქტორი ავად გახდა პარტახტინი ტიფით, ექიმები ამბობენ, კარგი მულო აქვს, უნდა გადაიტანოსო...

გრძელი წერლის მავარი დემეშა იყო. ის რომ დროზე მოგვცელოდა, იმ წამსვე წამოვიდო-

დით, ცოცხალს მაინც მივესწრებდით და ვინ იქნის... გვიინდა იყო.

სამი დღის შემდეგ განადგურებულმა ცილები წამოვიდით თბილისს. ვიქტორი და მისი დანაფლავებული იყო. ვავიციანი ახალგაზრდა ქვრივი... რა ძნელი იყო. დიდების პანთეონში მაშინ როდი იდგა იმდენი მარმარილო ძველი, როგორც ახლა. აქა-იქ სამი-ოთხი ძველი საფლავი, შუაში, სწორედ შესავლის გასწვრივ — ვიქტორის... ვიქტორის საფლავი.

ნაწიში იყო წინა დღეებში დიდ წვიმებს გადავცვით. ვიქტორის საფლავზე მიწა (მიწა ვიქტორის საფლავზე) გორაკად კი არ ეყარა, ჩახსენილიყო, წყლით დამძიმებული. ირგვლივ სველი, გაპარული ვეერგვინები, მიწაზე განათხზული მოწყენილი ყვავილები. ძნელი იყო ამის ატანა. ჩვენ ხომ არ გვინახავს ვიქტორი ავადყოფი, სულთმობრძავი, თვალწინ ისევ ის სიცოცხლით სავსე ვიქტორი გვედგა, მუდამ საქმიანი, მუდამ ახალი მიზნებით ვაბრუნებული, მის ცოცხალი სახე, ანთებული, შავი, მკვიანი თვალები...

თითქოს უცებ მოგვტაცეს ეს საყვარელი აღმიანი მოგვტაცეს წაგვართვეს, თითქო რაღაც სამინელო მაღალბა მობდა, ძნელად დასაქვრებელი, გაუგებარი.

ციცხალ-მკვდრები ვუყარენით მე და საბრალო დეიდაჩემი ამ სველ მიწაზე. ეს იყო აუტანელი, აუწერელი რამ. ვანსაუტობრებით ვანიციდდა დეიდა. ის თავისთავს აბრალებდა ვიქტორის უდროოდ დაღუპვას. მუდამ, თავის სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე იმეორებდა: „ჩემი ბრალია, მე რომ ჩამოვსულყავი, მე რომ მასთან ვყოფილიყავი, ეს არ მოხდებოდა...“

დეიდა ვიქტორის უდროოდ სიცვლის იმას აბრალებდა, რომ იგი მასთან არ იყო, რომ ვიქტორის სიცოცხლის უკანასკნელ წელს აყლდა მზრუნველი ბელი, მოვლა. ვიქტორი ზომ ბავშვივით უმწეო იყო. ლუქმას არ შექამდა, თუ ვინმე არ შეახსენებდა, არ მოქალებოდა. არც დაიძინებდა, არც დაისვენებდა თავის დროზე. მას არაფერი ახსოვდა თავის შრომის გარდა...

მართლაცაა, საოცარი კაცა იყო. ტანსაცმელი ზომ ტანსაცმელია, იმასაც ვერ იყიდდა თავისთვის, ვიდრე ჩვენ არ ავუხარდებოდით, რომ კოსტუმი სულ გუთცვდა, ფეხსაცმელიც შემოვფელითა და დროა ახალზე იზრუნო. აბა, მას უფრო უხარობდა, მე და ვასო რომ კარგად დაიწყებოდა ვუთხარდებოდით. — ა, რა ლამაზი ლაყო მყავს, ა, რა ვეცავი მძა მომდევს. იტყობდა ზოლზე, თვითონ კი—მე რად მინდა. მე ჩემი კომპოზიტორობაე მეყოფიყო, იცინოდა. — ძალიან რომ გამოვეწყო, უხერხულიცაა. ფუქსაეატობაში ჩამოპარამევენ. მაგრამ ჩვენ არ ვეუბნებოდით, ძალით ვავიდივინებდით, რაც საჭირო იყო მისთვის, აგარაკზე ძალით ვგზავ-

ნილით. ის, ერთი მავალით: 1923 წელს დედა გარდაიცვალა. ეს სამიწელი ტრავმა იყო ჩვენთვის. დედა ჯერ არ იყო ხნიერი, ასე რამდენად თორმეტ-ცამეტი წლისა იქნებოდა. მახსოვს, საავადმყოფოში იწვა, სულ რამდენიმე დღე თავადმყოფი. მე და ვასო ყოველდღე იქ ვიყავით. დილით მე მივდიოდით, ვიდრე ვასო სამსახურში იყო, გარეთ ეზოში ვტრიალებდით, ფანჯრიდან ვუთვალავდებოდი დედას. ხოლო როცა ექიმები წაიღეს-წამოვიდოდნენ, ექთანებში შივ მიშვებდნენ. ექიმების შემოვლის დროს გამოვიდოდით გარეთ და ასე. შეუდარისას ვასო შემეცვალა, ლამეც ვასო რჩებოდა იქ. წუთით არ ვტოვებდით დედას მარტო. ვიქტორს კი უფლება ჰქონდა მხოლოდ ერთხელ მოსულიყო დღის განმავლობაში. მას არც საავადმყოფოში ვუშვებდით, გვეშინოდა აზაფერა შეეყაროს, მარტო ფანჯრიდან შეხედავდა დედას. დედა კიდევ იქიდან დალოცავდა და ისევ გამოვისტუმრებდით, თუმცა ძალიან გვედაგვებოდა; თქვენ წადით, დასვენეთ, ცოტა ხანს მაინც დაერჩებოთ, ვინ დაანებებდა?

დედაჩემმა ვერ გაუძლო თარგმლების მკვეთრ ანთების, რაც ხორციის შემდეგ დაემართა, მას ხომ დიდი ხანია, დაზინებული ჰქონდა თარგმლები. დედა გარდაიცვალა მათსი დამლევა. ეს თვე საბედისწერაა ჩვენი ოჯახისათვის. ვიქტორიც ხომ მათში გარდაიცვალა. ზუსტად ათი წლის შემდეგ, კიდევ ერთი ძმა გვყავდა ნიუ, ძმებში ყველაზე უმცროსი. ისიც მათში დაეკარგეთ. მამაც ხომ ვიქტორის ჯანჯას გადააყენა იმავე თვეში. საოცარი დამთხვევა...

გარდაიცვალა დედა თავზარდამცემი იყო ეს ამბავი ჩვენთვის. განსაკუთრებით ვიქტორისათვის, რომელიც აგერ ოცდათორმეტი წლის იყო იყო, უკვე სატელემოვივილი კომპოზიტორი და დედა კი ჯერ კიდევ ბავშვითი უელიდა. ბათუმიდან ჩამოვიდა დეიდა, ის დეიდა კუსიკო, რომელიც პატარაობიდანვე თავს დავეტრიალებდა უფელსა, შემდეგ გათხოვდა, სულ უკესიოდ წელიწადი იცხოვრა ქმართან, ხოლო როცა დედა ავად გახდა, მამა ვივიდა, დედას თვლები დაუხუტა და თავის ოჯახში აღარ დაბრუნდა, რომ ოდნავ მაინც გაეწია დედის მავიერობა, მზარუნველი ხელი არ მოეკლო ჩვენთვის. ჩვენ მამის პატარები აღარ ვიყავით, მაგრამ შურნეული, მისიყვარული ქალი ოჯახში განა ცოტა რამ აბას?

დავასილავეთ დედა. ჯერ კიდევ ვარს ვერ მოვსულიყავით, რომ ახალი საზრუნავი გაგვიჩნდა. ვიქტორი მეტად ცხელი ზაფხული დადგა, როგორ შეიძლებოდა ვიქტორის თბილისში გაჩერება. თან საბლში ეს გაუთავებელი გლოვა, ტირილი. დეტრიალდით, ზოგი რამ ვიქტორს ჰქონდა მისაღები, ზოგი რამ გავყიდეთ და უშაღვე აბასთუმანში ვავისტუმრებდით.

იგი მართლაც ასე დამდნაო და დასუტრებულ იყო, რომ არ წასულიყო, აუბნე კოვიდინე ჩავარდებოდა.

ვავისტუმრეთ ვიქტორი აბასთუმანში. თუმცა თავის მკეთელ ვივომ ძალიან გვიდავებდებოდა. ახლა იმას მაინც აღარ გვეშინოდა, ვიქტორი არ ავადლევაო, ვიქტორზე ცუდად არ იმეორდისო და ცრემლებს აღარ ვიკავებდით...

არ ყოფილა ზაფხული, რა ვინდ ვაჭირვება გვექონდა, ვიქტორი ავარაზე არ ვაგვეყვანი. იმ საბედისწერა ოცდაცამეტს კი ვიქტორი, დასვენების მაგიერ, მეტად გადაიტვირთა. ჯერ ვასტროლები, მოგზაურობა, კონცერტები. მერე ხომ ცოლი შევიბოთა და ოჯახის მოწყობას შეუდგა, მერე ამ საფორტეპიანო კონცერტზე, თან ახალ ოპერაზე შემოიბოდა, და კიდევ თვლებს თეატრში აიღო საშუაო, სპექტაკლებს მუსიკალურად აფორმებდა. ძალზე დაიღალა. ზრუნვა კი ავლდა. ამიტომაც იკლავდა დეიდაჩემი თავს და სულ იმას იმეორებდა: მე რომ აქ ვყოფილიყავი, ჩემებურად თავს დავედგომოდა ვიქტორს, ცოცხალი გვეყოლებოდა, მას რომ ისეთი შოვლა ჰქონოდა, როგორც ვთველთვის, ასე მალე არ გამოგვეცლებოდა ხელიდან. ცდებოდა დეიდაჩემი თუ არა ცდებოდა, ამის თქმა ძნელია, ერთი კი ცხადია, ვიქტორს თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ დროს არ ჰქონდა ცხოვრების ისეთი პირობები, როგორც მისთვის აუცილებელი იყო.

იგი ჩვეულებისამებრ ბევრს მუშაობდა. ეს ის დრო იყო, როცა უკვე სიმფონიით იყო გატაცებული. კიდევაც დამთავრა თავისი პირველი საფორტეპიანო კონცერტო ორკესტრის თანხლებით. შემოიბოდა, აგრეთვე, ოსურ ოპერა „ჩერმენზე“, რომელიც ვფიქრობ, ყველაზე ძლიერი იქნებოდა მისი ოპერებიდან. ამას მოწმობს ის ადგილები, რომლებიც უკვე დაწერილი ჰქონდა ვიქტორს, და ის წარმატება, რაც მას წილად ჰვდა შესრულებისას, როგორც კავკაში, ისე თბილისში. ამ ოპერას დასრულება ველარ მოასწრო ვიქტორმა.

ბერტა ოპერის თეატრში მოეწყო ბალკონად. დილით რეპერტორები, საღამოთი წარმოდგენები. დაკავებული იყო თუ არა, იგი ვიქტორთან ერთად თეატრში იყო დღე და ღამე.

შინ არც საუბრე ეთდებოდა, არც სადილი, არც ვახშამი. რასაც წახებლთებდნენ, იმას შეჰქმნიდნენ. ასეთ პირობებში მძიმე, მოჭინველი შრომა, თან თბილისსა და თელავს შორის სიარული...

მუდამ ცალ ფეხზე ცხოვრება, მოუწყობლობა, ნერვულობა, დაღლილობა... ის ხომ მაინც არ იღებდა ხელს თავის საყვარელ სამსახურს. დამთავრა საფორტეპიანო კონცერტო, დასაღმთავრა ანუ აღებდა მას. მუშაობდა ახალ ოპერაზე, გზადაგზა, თბილისსა თუ თელავს

შორის, ღამლამობით, და როცა ეს საშინელი სენი შეეყარა, დაქანტულს, ვადალილს, შემოქმედებითი მუშაობით თუ ამ გაუთავებელი ხე-ტალით, რაღა თქმა უნდა, აღარაფართაა ძალა აღარ გააჩნდა, ამ მძიმე სენს შესწიდებოდა. კარგი გული აქვსო, რაღას უშველიდა მარტო კარგი გული... აღბათ ტყუილად არა თქვა ა წუწუნავამ თავის გამოსთხოვარ სიტყვებით:

„ჩვენ ცოტას ვზარუნავდით მასზე, ვიდრე ცოცხალი იყო და, აღბათ, ამიტომაც დავეტოვე მან ასე ადრე“.

... მართლაცადა, რად უნდა ყოფილიყო ვიქტორი ასე ზეღუფრიოდ? რად უნდა ეხეტიალა თელავსა და თბილისს შორის?

არაფერს გამოგოს ცუდად, თელავში ან, საზოგადოდ, რომელიმე რაიონში წასვლა და მუშაობა როდენ მიმანინა სათავალოდ შემოქმედისაფვის, პირიქით. თვითონ ვიქტორი წავიდა თავის ღროს ქვეყანაში (ორჭონიკიძეში) და დიდი ხალისითაც მუშაობდა. მაგრამ, აი, სწორედ ამ ხალისშია საქმე. ეხალისებოდა ამ სიმღერებზე მუშაობა. ახლა კი ახლად ცოლმერთული, თანაც ორი ასეთი ბოთლი სამუშაო ჰქონდა დასამთავრებელი — ოპერა და საფორტეპიანო კონცერტი—განა ახლა ის დრო იყო თბილისსა და თელავს შუა ევლო, ამის მაგივრად, რომ შინ მჭადიყო და თავისი საქმე ეეთებინა?

უღვათა, ვიქტორი რომ ასე დაღლილ-დაქანტულს არ ყოფილიყო. უკეთესი პირობები რომ ჰქონოდა ცხოვრებისა, იქნებ ისე ადვილად არ მოჩუოდა ეს საშინელი სენი. იქნებ უფრო შესკიდებოდა ავადმყოფობას. იქნებ არა სტყუოდა დეიდარქვი... რაღა ღრთხია...

ვიქტორი დასაფლავებულა დიდუბის ბანთოინში.

მის საფლავზე დგას შავი მარმარილოს ობელისკი, რომელზეც ამოტეიფრულია ვიქტორის სახე და ერთი მუსიკალური ფრაზა „ქეთო და კოტეღან“:

„დავცალოთ, ყანწები, დავცალოთ კიჭები“... თავისი შემოქმედების ხანმოკლე პერიოდში (სულ ოხუთმეტობდე წელიწადში) ვიქტორმა შექმნა სამი ოპერა „ქეთო და კოტე“, „ღუილა“, „ციხანა“, მეოთხე „ჩერმენი“ დაწმთავრებელი დარჩა. ვარდა ამისა, საფორტეპიანო კონცერტი ორკესტრთან ერთად, სიმფონიური პოემა „ივერია“ და მრავალი რომანსი.

მაგრამ ჩვენი ფართო საზოგადოებისათვის იგი, უპირველეს ყოვლისა, „ქეთო და კოტეს“, ამ, მართლაც, უკვდავი ოპერის ავტორია (იბიტომ, რომ თუ მან გაუძლო ნახევარ საუკუნეს, აღბათ, საუკუნეებსაც გაუძლებს).

ხდება ზოლმე ზეღუფების, ლიტერატურის ისტორიაში, რომ ხალხი ზოგიერთ შემოქმედს აღვიქვამს როგორც მარტო ერთს „სწარმოებინს ავტორს, თუნდაც მას ბევრი სხვა“... სწორედ ეს შექმნილი და არც თუ ისე უმნიშვნელო ცნობილი ინგლისელა მწერალა ვერომაგეროში გრთვან თავის წერნილი ალიარებს: საოცარია, რა გინდა კარგი მოთხრობა ან რომანი დავწერო და რა გინდა რა მოეწონოს იგი მკითხველს, მე მაინც ერთი მოთხრობის ავტორი ვარებდი. ეს არის: „სამნი ერთ ნავში, ძალი რომ არ ზავთვალთ“.

ასევე დავძაბათა ვიქტორს: ის, პირველ ყოვლისა, „ქეთო და კოტეს“ ავტორია. ამ მელოდირი, მხიარული, ოპტიმიზმით, სიცოცხლის ერთი აღსაყვს, ოპერის. ვფიქრობ, ეს არც თუ ისე ცოტაა. „ქეთო და კოტეში“ უკვე ვადალასა საქართველოს საზღვრებზე. იგი წარმატებით იდგება მოსკოვში, რიგაში, ერევანში, კიევიში, სევრდლოვსკში, ტაშვენტში... რა საჭიროა საბჭოთა კავშირის ყველა იმ ქალაქის ჩამოთვლა, სადაც „ქეთო და კოტე“ ახალსებს და ამზიარულებს ხალხს. და განა მარტო ჩვენს ქვეყანაში? არა, იგი უკვე საბჭოთა კავშირის ფარგლებსაც გასცდა. იგი დიდი წარმატებით იდგება პოლონეთში, პრატამა... ზელგრაიდთან, პარიზშიდან მოდის მოთხოვნები, ვაუზთავით ოპერა დასადგმვლად. როგორც უკვე ვთქვით, აქამდე დიდი დაბრკოლება იყო მისი დაუბეჭდაობა სასიხარულოა, რომ „ქეთო და კოტეს“ კლავირი ახლა უკვე იბეჭდება, და, აღბათ, დარაფერი შეუშლის ხელს მის გამარჯვებულ მსვლელობას. ამის წინათ პირფესორ ნიკო ყიფშიძის ოჯახში, იმ ადამიანის ოჯახში, რომელიც ვიქტორს სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებში თავს დასტრიალებდა, მიიხრეს, რომ ამერიკაში, ნიუ-იორკში მოისმინეს „ქეთო და კოტეს“ ნაწყვეტები საკონცერტო შესრულებით და, იქაც, როგორც ყოველთვის, ტაშითა და მოწონებით შეხედენ მას. დაახ, შორს წავიდა და, აღბათ, კიდევ უფრო შორს წავა „ქეთო და კოტე“.

მაშ, იდეგარბელის ვიქტორ დოლიძემ, გიღრე დღეგარბელ არის მისი პირში „ქეთო და კოტე“. დეე, კიდევ უფრო მეტი ძალა მოიკრიბოს, უფრო გაშვლოს ფრთები, უფრო შორს წავიდეს, სხვა ქვეყნებში დაიპყროს. ყველგან ვახალისოს და გაამზიარლოს ხალხი თავისი მჩქეფარე პემოით, სიყვითისა და სიმაართლისაღში სწრაფვით, თავისი ლუკი, ორიგინალურა, ვიქტორისეული მედიდურობითა და სიცოცხლის სიყვარულთ.

პახანაშ გოგანელი

ყველა გზეურობაზე მაღალი

ცამდის ფრთებს ადგაფუნებენ
ოქროცურვილი ველუბი,
მიწას ზე აიტაცებენ
საცაა ცისარტყელუბი.
ქედებს უბიდან ტალღებად
გადმოუმლიათ ხავერდი,
დაძრულან მთები ერთიან
და მოაქვთ ცისუარსკვლავეთი.
რიონს, მტკვარსა და ალაზანს
გადმოულახავთ ნაპირი
და ნოემბერში შემოტყავთ
აყვავებული აპრილი.

სადაც კი ცისკრის ვარდებმა
მხრები ამაყად ასწიეს,
სად ნაბერწყალი გრდემლს ასსლტა
ფრთებზე უბრწყინავთ არწიეებს.
და მაღლა-მაღლა რომ მოაქვთ
ცვრიან ჯეჯილთა დღანით,
ოყვანეზე ძლიერი,
ყველა მწვერვალზე მაღალი,
სულ ვაშად წინ-წინ მავალი,
დაბლა არასდროს დახრილი,
დიდი ოქტომბრის დროშაა
და სიჭაბუკის ძახილი.

დასაბამიდან ასეა
და მუდამ ასე იქნება,
რაც სიყვარულშია შენდება,
რაც სიყვარულში იქმნება,
რასაც უხდება ღიმილი
და შვენიის თვალის გახელა,

მას ჰქვია მარადისობა
და სიჭაბუკე სახელად.
გულს გაუმარჯოს, ჭაბუკ გულს,
იწვის და რომ არ ბერდება
და უემარობის წყურვილი
უფრო და უფრო ედება.
ეს უემარობის წყურვილი,
ეს ლტოლვა, ეს შემართება,
მამულო, შენი წინსვლაა
და კიდევ უფრო ნათდება.
მამულო, შენი დილაა
და მისი ფარ-მუწარადი,
სიჭაბუკე და საწმობლო
არ გაიყოფა მარადის.
გულს გაუმარჯოს, ჭაბუკ გულს,
წინ რომ ეძახის ვაჟკაცებს,
რომ ფუტყავს საბედნიეროდ
და საწმობლოქთვის კაშკაშებს.

ვარ ოქტომბერის მლოცველი,
რასაც არ უნდა ვნატობდე...
სალამი, ახალ მიღწევებს
და სიჭაბუკის ნანტომებს.
აქედან ოთხივე მხარემდე,
აქედან შორს კოსმოსამდე
სულ მინდა მზის ნატერფალებს
ია და ვარდი ჰმოსავდეს.
გულს გაუმარჯოს, ჭაბუკ გულს
სულ რომ სიკეთედ ინთება
და წინ-წინ დროშად რომ მიაქვს
დედა-საწმობლოს დიდება.

პეზრეს ქაღაჩი

თუთარ სასახლეთა ტალანები
და საუკუნო განძი.
თუჯის მაღალი გალანები
საზღვარს უდებენ მანძილს.

მეფურ ბრინჯაოს შეჯიბრება,
ლელვის ფოთლების მწკრივი,
წყლის ზედაპირის შებინდება
და მარმარილოს სხივი.

პეტრე, პუშკინი და ლენინი,
რევოლუციის გრდემლი,
ისაკის ტაძრის ქვაფენილი
ნატყვიარების ცრემლით.

მაინც ქალაქის უკვდავებას
ყოველი ძეგლი ყვება,
ქვეყნად ყველაფერს ედავება,
რაც კი გათლილა ქვებად.

შეხვედრა

შენ ეხლა წევხარ სხვის მიწაზე,
მოსულო მტერო,
ბრიყვია მიწა, თორემ შენს ძვლებს
როგორ აიტანს,
შუბლის ღარებში ჩაგრჩენია
სვედა უთქმელი,
ნეტავ საიდან?

იქნებ ალერსი გაგახსენდა
ღედის ამჯერად,
თუ მოგაგონდა კეთილ ზღაპრებს
რომ გიმღეროდნენ,
ან იქნებ ბავშვი შეგებრაღა
ვიეტნამელი?
ო, როგორ მინდა მჯეროდეს და
მაინც არ მჯერა.

მ რ ე ვ ა რ ი

პლიაქს უდაბნოს ჰქონდა იერი,
ცა იყო მშვიდი, მე შენ გელოდი.
ზღვა ბუტბუტებდა გულისხმიერად
და თავებს ხრიდნენ მთები მელოტი.

და მე გელოდი. ლოდზე მარტივი
ჩემი სინიშვლე ხელში მეჭირა.

შენ გაექვეცი ჩვენს სიმარტოვეს
და შეგაკელდა სხვათა მეკლისმა.

შენ არ მოხვედი. ღრუბელი მგერივი
გავსებულ ცურით ქვებზე წვებოდა,
წყალს ისრუტავდა კენჭების მწკრივი
და ცას მჭევარტლავდა გუნდი წეროთა.

შ ე რ ე ბ ი

დაიფანტება ღამე ნისლივით
და მთვარეული იის ბუნქები,
მთვრალი—დაცვარულ სხივთა ისრებით,—
ღამის ცასავით გადალურჯდება.

მასწავლე, როგორ გავხსნა სეზამი, —
ყველა პირობა უკვე ასრულდა,
ამ მოასთან ვდგავარ უკვე მესამედ,
მინდა შევიდე და ვერ შევსულვარ.

ვარდია ლურჯი, ზღვა ვარდისფერი, —
ნუ დაუბრუნებ განკუთვნილ ფერებს,
ნუ, თორემ თვალებს გადავისერავ,
დავმუნჯდები და ვვლარ ვიმღერებ.

გ ა მ ო თ ხ ო ვ ე ბ ა

იქ არის ბოლო,
იქ სუფევს სიერცე,
მივყვები შუაგს
რცხილის და იფნის,
და სადაც წყდება
ეს წყვილი ზოლი,
ცა ყვითელ ყვავილს
ლურჯ მკერდზე იბნევს.

ძველი ეპიკური ლირიკა

დასაწყისი ტაბილ-სასურველი გამოთქმებისა, რომლებიც
დაწერილობაში იქნა ამოკითხული და რომლებიც
ნახტ-სოგაჲს ეკუთვნის — ნეკროპოლის სწავლულს

1

თუ შენ ადგები
და დაიას ეწვევი სახლში,
თუ მიაშურებ დაიას სენაკს,
განათლება და სახეს იცვლის სენაკი იგი,
გამშვენდება ცაცკა-სიმღერით.
ამასთან ერთად,
ღვინოც ასეა, არ დაგაეიწყდეს.

მაშინ აჯობებ,
დაამარცხებ მის ეშმაკობას
და მთელი ღამე მიაგებ ჯილდოს.
და გეტყვის იგი:
„მო, მკლავებში გამომიწყვდიე!“
გათუნდება და,
ხვალაც, ზგაჲც, იგივე ჰქენი.

2

როდესაც შეგყავს
სიმღერები დაიას ჭერქვეშ,
თუ შენ მარტო ხარ
და არაფერ არა გყავს გვერდით,
მაშინ იქცევი
მის მეჯლისზე სურვილისამებრ,
ხოლო ჭარი
გირლიანდებს კედელზე არხვეს.

ეშვება ზეცა,
ებჯინება ანაზღად ჰაერს,
ვფრ იმაგრებს ჰაერი ზეცას—

თვისი სურნელი მოაქვს შენთვის
ზეცას, რომელიც
ირგვლივ ყველას და ყველაფერს ათრობს.

აბა, შენ იცი,
გაჯილდოებს ოქროს ქალღმერთი,
გასაჩუქრებს და —
შენც იგემე ცხოვრების სიტკბო!

3

კარგად ისერის
ქამანდს ტურფა დაია,
არ აწუნებს
მენახირის ბაეი.
ყელში მიჭერს
ნაწნავების მარყუებს,
თვალთა შუქით
მიზიდავს და მითრევს,
მარგალიტის
ყელსაბამით მბორკავს
და შებორკილს
ბოლოს ბეჭდით მდაღავს.

4

რად ეუბნები შენს გულს ასე:
„უინი მაქვს მისი, მწადის იგი,
ჩახვევს მწყურის!“
ვფიცავ ამონს, გავიხდი სამოსს,
დავიჭერ ხელში
და მოგივალ დედიშობილა.

5

წყლის პირად ვნახე ჩემი ძამია,
იჯდა, ჩაუშვა ფეხები წყალში.
წინ ედო ხონჩა პურ-ღვინით სახვე, —
სისხანით ჩემი გულ-შვერდის მსგავსი.

6

ვაპმე, რა მიყო ჩემმა დაიამ.
გაფრემდე განა? დამტოვა კართან,
თვითონ კი უცბად შევიდა სახლში.
ერთიც არ უთქვამს:
„ჩემო კოხტავ, შინ შემო ჩემთან“.
ყრუ იყო ჩემთვის
წუხანდელ ღამეს.

7

მე ჩავიარე მის სახლთან ღამით.
დავაკაკუნე, მაგრამ კარი არვინ გამოიღო.
ჩინებული ბნელი ღამეა —
ო, ურდულო, გაგალო მინდა!
ო, კარო, ჩემო ბედისწერავ და
ო, კარო, ჩემთვის კეთილთ სულო!
იქ, შიგნით, საკლავს დაგიკლავენ და
შენ, ყოვლადძლიერს, შემოგწირავენ!

რქადაგრეხილ ხარს —
შენ დაგიკლავენ, კარო!
ბოჩოლა მოზვერს —
შენ დაგიკლავენ, კლიტვე!
ჩასუქებულ ბატს —
თქვენ, ანჯამებო!
ქონს, გასაღებო,
შენ შეგწირავენ!

საუკეთესო ნაჭრები ხარის —
იტყვის ტურფა — ქარგლებს ხუროსას!
რათა სახლს კარი დაჰკიდონ ჩალის,
ურდული კი —
უბრალო ლერწმის.

დაე, მობრძანდეს,
როცა სურდეს, ჩემი ძამია,
ღია დახვდება ყოველთვის კარი,
სახლში — საწოლი, ძვირფასი ზეწრით,
და საწოლში — ტურფა ქალწული...

და მეტყვის ტურფა, როცა მივალ:
„სახლი გუთვნის ქალაქის თავს
მარად და მარად“.

მომთხმა ოსირისისა ისილას მიერ

ვარ — დედაკაცი,
ტურფა თვისი მეუღლისათვის,
ვარ ცოლი შენი, სატრფო შენი,
გამოეშურე, ო, ჩემგენ ჩქარა,
რადგან მწყურის მე შენი ხილვა.
რაც შენი სახე აღარ მინახავს,
ღამეა ირგვლივ,
თუმცა რაი გვინათებს ციდან.
მიწა და ზეცა შერევი ერთიმეორეს.
დედამიწას ფვინება მწყურის ზეწარი.
გულს მიკიდია ცეცხლი,
რადგან შენ გამემიჯნე
და ჩვენ შორის ჩადგა კედელი —
თუმც არ ყოფილა ბოროტი ჩემში.
ძღუელა ჩვენი ორი ქალაქი,
აწეწილან და ნგრეულან გზები,

და გეძებ, გეძებ,
რადგან მწყურის მე შენი ხილვა.
ზღუდემორღვეულ ქალაქში ვდგავარ.
შენსას ჩემდამი სიყვარულს ვწუხვარ.
ო, მოდი ჩემთან, ნუ დარჩები
ასე შორს ჩემგან!
შესე გორს,
შენს ვაგს,
პირმშოს შენსას,
სეტს ვრგვება მისი დასჯის ადგილისაკენ.
მე შევაფარე ლერწმოვანებს შენი ჩვილი,
შენი პირმშო, რათა შემდგომ გვეძია შური.
ასე ძნელია
ჩემთვის შენი შორს ყოფნა, ხოლო
შენი სისხლისთვის და ხორცისთვის —
აუტანელი.

ა ლ ა კ ი

I

ამენსათს,
აწ განსვენებულ პაპერის ასულს, რომელიც
ღვინის დაღვევას უარობს,
წინ წარსდგომია მსახური,
თასს აწვდის ღვინით საესეს,
თან ვუბნება ასე:

„შესვი, გაამოს, დაითვერ და
სული იცხოვნე.
არც მე დავტოვებ დღეს მშვენიერს
აღუნიშვნელად!
ყური ათხოვე შენს დაიას,
ეს გქონდეს წესად:
ნუ იტყვი უარს —
მოწვიდის უმალ მოქიდე ხელი“.

ღიაცი,
რომელს ნუმბეჰი ჰქვია და აწ განსვენებულ
პაპერის ნათესავია,
მსახურს მიმართავს ასე:

„თვრამეტი თასი ამივსე და
აქ მომიტანე.
ხედავ, მწყურია,
დავლიო და დავითვრე მინდა.
ველი მიშრება, გულ-მუცელიც

თივასავით მშრალია ჩემი“.
ძიძას, სახელად სენსენბეთს,
ეპასუხება მსახური:

„შესვი, გაამოს, ნუ იტყვი უარს,
მეც აქ ვარ და არ ჩამოგრჩები“.

მეორე ძიძა დასძენს:

„შესვი და ალაპს ნუ წაგვიხდენ,
შესვი დროზე და, აქ გადმოშეც —
მბრძანებულმა
დასალევეად გვიბოძა იგი“.

2

სვი და ღვინოს ნუ მოიკლებ.
სვი, ადიდე დღე მზიური.
ბედნიერად, სვეძლიერად
ჩაატარებ წუთისოფელს,
ბოლოს წახვალ, მარადიულს
მიადგები დიად ქალაქს,
აქ დასტოვებ ხსოვნას, სახელს,
იქ თვისტომი დაგიხედება,
ყარიბს შემოგვეგებება
და ჩაგიკრავს
გულში.

მ ო ტ ქ მ ა ს ა ტ რ უ ო ზ ე

ძნელია წასვლა
სამუდამო სიჩუმის მხარეს,
ღვიძლი ჩვენი აწ და მარად
ძლიით იცვლება.
ვისაც ღამითაც არ ეძინა, ყოფილა ხშირად,
ახლა დილიდან საღამომდე
წევს გარინდული.

ქერუმთ უწყიან,
თუ რა ვრცელი და რა ბნელია

საუკუნო განსვენების მაღალი სახლი.
უკარფანჯროა სახლი იგი, უსინათლო,
მოწყენილი და უმზეოა.

იქ არ მოგვბერენ
ჩრდილოეთის ქარნი სივრილეს,
მზე არ ამოდის სამუდამო სიჩუმის მხარეს.
დღე დღეს მისდევს და,
განისვენებ წყვილად ღამეში.

ს ვ ა ვ ლ უ ლ თ ა ძ ე ბ ა

ბრძენი სწავლულნი,
მწიგნობარნი გარდასულ დროთა,
მემკვიდრენი თვითონ ღმერთების!
წინასწარჭვრეტდნენ. ისინი მყობადს,
მათი სახელი —
საუკუნოდ ჩვენთან დარჩება.
დააგვირგვინეს დრო თვისი და
ისე წავიდნენ —
ყველა მათი ნათესავი დავიწყებულა.

არ აუგიათ მათ სპილენძის პირამიდები
და არც ბრინჯაო არ ამშვენებს
აკლდამებს მათსას.
არ დარჩენიათ მემკვიდრენი
შესანახად მათი სახელის.
მაგრამ სიმდიდრედ დაგვიტოვეს
ქადაგებანი,
თხზულებანი
დაწერილნი საკუთარ ხელით.

სამღვთო წერილნი —
ქურუმებად გადაექცნენ დამწერთ,
ხოლო ფიქალნი, საწერელნი —
გადექცნენ ძმებად.
ქადაგებათა, მოძღვრებათა დიდი წიგნები
იყო მათი პირამიდები.
თანამეცხედრე იყო მათთვის —
ტახტი ტინისა,
ღერწმის კალმები — ჩვილები მათი.
დიდი და მცირე —
შვილებია მათი უკლებლივ,
ვგ იმიტომ, რომ
მწიგნობარი — თვალია ჩვენთვის.

აგებულ იქნენ შენობანი,
მაგრამ დაიქცნენ,
იყვნენ ქურუმნი,
მაგრამ გაჰქრნენ ტაძრებთან ერთად,
მათი ძველები
დაფარულან მტერთა და მიწით,
აკლდამები დავიწყებულან.
მაგრამ ხმამალა წარმოთქვამენ
სახელებს მათსას,
რაკი არიან თხზულებანი
დაწერილნი იმათის ხელით,
და ხსოვნა მისი უკვდავია,
ვინც წერდა წიგნებს.

გახდი სწავლული!
ამოიჭრე ეს გულში, რათა
შენი სახელიც ასეთივე სახელად დარჩეს.
წიგნი მჯობნია ბრინჯაოს ძველის
და ქვიტიკირის მტკიცე გალანის.
წიგნი ტაძრებს და პირამიდებს
აღძრავს მის გულში,
ვინც სასობით იმეორებს დამწერის სახელს,
რათა სუფევდეს ბავებზე ქუშმარიტება.

კაცი კვდება და
მტრად იქცევა სხელი მისი,
ჰქრებიან მისნი ნათესავნი და მახლობლნი,
მაგრამ რჩებიან
თხზულებანი ბრძენთა სწავლულთა
და მოგონებას იმ კაცისა გვაძიულებენ.
გვჭირდება წიგნი
სახლზე მეტად, რომელსაც ვაგებთ,
გვერჩიოს წიგნი
დასავლეთით შალალ აკლდამებს,
გვერჩიოს წიგნი
სასახლეებს აღმოსავლეთით
და ძველთა ყოველთ
დიდებულთა ტაძართა შინა. —

არის კი ქვეყნად
ახლა ვინმე, ჯედუფტორს ჰგავდეს?
არის კი ვინმე,
იმხოთეფის მსგავსი და ტოლი?
არღა არიან დღეს, ჩვენს დროში,
ისეთები, როგორც ნეფრი
და ხეთი იყვნენ —
ო, პირველნი პირველთა შორის.
მე თვითონ გეტყვი,
მე გეტყვი და მე შეგახსენებ
პტახემჯხუთის და
ხახეპერა-სენებას სახელს.
არის კი ვინმე
პტახოთეფის, კერასუს ღირსი?
წინასწარჭვრეტდნენ ისინი მყობადს, —
ავიხდა, რასაც მეტყველებდნენ
მათი ბავნი.
ეს ყველაფერი
მათს წიგნებში წერია ზუსტად.
ეს ყველაფერი
ხალხში დადის დიდებულ სიტყვად.
სხვათა და სხვათა კაცთა შვილნი

მემკვიდრენი გამხდარან მათნი,
თითქოსდა მართლა
საკუთარი შვილები იყვნენ:

მისნობა თვისი დაუმალეს ადამიანებს,
მაგრამ მოძღვრებას

აკითხულობენ ისინი მათსას.

წარვიდნენ, გაჰქრა მათთან ერთად
მათი სახელი,

აწ მოგონებას

თხზულებანი გვაიძულებენ.

ბულგატხილი კაცის ღვაპი საკუთარ სულთან

1

აწ სიკვდილი მე ამგვარად მიჩანს:
ავადმყოფის განკურნებად, შვებად
და წამების
ტყვეობიდან დახსნად.

აწ სიკვდილი მე ამგვარად მიჩანს:
სურნელოვან ზმირინად,
და ტკაცუნა
აფრის ჩრდილში ჯდომად.

აწ სიკვდილი მე ამგვარად მიჩანს:
მყუდროებად, ფშვინად ტკბილი ლოტოსის,
მათრობელა
ციხფერ სანაპიროდ.

აწ სიკვდილი მე ამგვარად მიჩანს:
გათელილ და უკვე განვლილ გზად —
ლაშქრობიდან
დაბრუნებად შინ.

აწ სიკვდილი მე ამგვარად მიჩანს:
ზეყის გახსნად, ფარულ ჭემშარიტების
გაგებად და
წედომად.

აწ სიკვდილი მე ამგვარად მიჩანს:
მშობელ სახლად — საპყრობილის ნაცვლად,
ათასწლოვან პატიმრობის შემდეგ.

2

ჭემშარიტად, ამ ქვეყნიდან
ვინც გადავა იმ ქვეყანას,
უკვდავ ღმერთად გადიქცევა,
ბოროტს სძლევეს და მისაგებელს
მიაგებს.

ჭემშარიტად, ამ ქვეყნიდან
ვინც გადავა იმ ქვეყანას,
მზიურ ნავით ცაში გასწევს,
მადლს იქიდან მოგვაშუქებს
ტაძართათვის სასურველს.

ჭემშარიტად, ამ ქვეყნიდან
ვინც გადავა იმ ქვეყანას,
ბრძენთა დასში აღმოჩნდება
და მასლაათს გაუმართავს
რას —
ღვთაებას მზისას.

მეჯლისი ბალში

ჰა, შენ ლოტოსი, ჰა, ყვავილი
მოწყვეტილი შენსავე ბალში —
ვერ მიიტაცებს,
ბალი იგი კვლავაც შენია.
დაე, მოჰქონდეს
შენს ბაღს შენთვის ყოვლი სიკეთე,
დაე, ნაყოფი
შიგ მწიფდეს შენთვის,

რათა შეგეძლოს
დატკებ მისგან მოწვედილი ძღვენიო.
გულს გიცოცხლებენ
შენ ყვავილნი შენი ბაღისა.
განგიგრილებენ
სხეულს ზეთა ჩრდილნი ამონი.
მარად იქმ იმას, რასაც ისურვებ,
რაიც შენს გულს გაუზარდება.

პირველსიტყვა სინარული მომნიშავლისა

ს ი მ ლ ი რ ა   კ ი რ ვ ი ლ ი

სწორუპოვარი ერთი ქალწული
მსურს, სასურველი არის ჩემთვის
ყველაზე მეტად, —
მაგონებს ვარსკვლავს შობა ღამისას
ბედნიერი წლის დასაწყისში.

შუქს აფრქვევს მისი სათნოება,
მზინვარებს მისი სახის კანი,
სულს ათრობს მისი შემოხედვა,
ტკბილმოუბრობენ ბაგეები
თავდაჭერილად.

ელვარე მკერდი,
ზედ კისერი ამაყად მშვენი...
ხალასია და უტყუარი გიშერი თმების.
თოთო ხელები
დაბურცვილი, მჯობი ოქროსი,
თლილი თითები,

შესადარი ლოტოსის გვირგვინს.
დიდებულია
მიხრა-მოხრა, მსვლელობა მისი,
ხოლო გზადაგზა თუქოები მოხდენილები
თითქოს პატრონის სიტურფეზე
მასლაათობენ.
ჩამწყვდება გული,
დიდებულად თავს რომ დამიკრავს.

შემხვედრ ვაჟკაცებს
აიძულებს შებრუნდნენ მისკენ,
გაყოლონ მიმავალს თვალთ.
ბედნიერია და ტოლებში გამორჩეული
ვაგი, ვისაც ის გაუღიმებს.

საკმარისია,
გამოვიდეს შინიდან გარეთ —
ყოველ ნაბიჯზე,
როგორც ქალმერთს, ესალმებიან.

ს ი მ ლ ი რ ა   მ ი ო რ ა

ორ სიტყვას იტყვის
სხვათა შორის ჩემი მიჯნური,
იტყვის და, ბერავს
უცბად გული შემოქანდება.
ძილში მამოდებს მე მისი ხმა
ავადმყოფსავით.
მხარდამხარ დგანან ჩვენი სახლები, —
ჯერ არ დამიდგამს
მის ეზოში აქამდე ფეხი.

ჩარეულიყო დედაჩემი საქმეში ნეტავ,
აეკრძალა თვალის ჭყვტა და მოშტერება.
ლამობს და ლამობს,
ცდილობს გული მის დავიწყებას,
ნაცვლად კი — ვაი,
სიყვარულის ცეცხლით ბრიალებს!

რა გულქვა არის!
დახე მაგას, რა უგულოა!

მინდა მივიდე,
ჩავეშვიო, ჩაეიკრა გულში,
მინდა მოვიდეც,
ჩემი თავი დედაჩემს სთხოვოს,
ყოლად მომეო, —
ის კი, რა ვქნა, ვერაფერს ხელება.

თუ ბედისწერამ
ქვეყნად ქალთა ოქროს მეოხად
შენ განგიკუთვნა ჩემი თავი,
მიჯნურო ჩემო,
მოდი, გიხილო
და ვილხინო შენი მშვენებით,
მოდი, დედ-მამა გამიხალისო,

მოდი, მოაგვარო აღტაცება
უცხოთა თვალებს,
შენ, ჩემო ტკბილო
ტყუპისცალო და ორეულო!

ს ი მ ლ ი რ ა მ ი ნ ა მ ი

სამი სურვილი ამ ჩემს გულში შეერთებულა:
ტაძარში შევეალ, ვნახავ ხატორს,
და მას, ოქროსას,
თაყვანს ვცემ და შევევედრები.
შემომეყარა გზაზე მეტი —
ეტლში ჯდა თვისი
ყმაწვილკაცებით გარშემორტყმული.

რალა ვქნა ახლა?
ავიციდინო შეხედრა როგორ,
ან რანაირად ჩავეურო
საბრალომ გვერდით?
გზა მდინარეს ჰგავს:
ვაი, ფეხქვეშ მიწა მეცლება.

ო, დაცხრი, გულო,
გულო ჩემი გამოუცდელი!
რისთვის მაქვს შენ,
წინ აღვედგე ნეტავი მეჭის?
განა არა სჯობს,
რა ერთმანეთს გავუსწორდებით,
გავცე თავი და
გადავხედო წყალობის თვალით?

„ეარ გაჩენილი შენს სალხენად!“ —
ეს ვაგრძობდინო,
და ისიც უმალ სასახლეში დამაბინავებს,
იქ, სადაც ახლავს დიდებული ამაღა თვისი.
სიხარულისგან
სახელს ჩემსას აღიდებს სამეზის.

ს ი მ ლ ი რ ა მ ი ო თ ხ ი

სულ ცოტა, ოთხჯერ მაინც მიმატებს
გულის ფრიალი,
სიყვარულზე როდესაც ვფიქრობ.
საშველს არ მაძლევს, ნაბიჯს მირევს,
აჩქარდება, ხტის დაბმულივით.

ვერ გადამიცივამს ტანზე კაბა,
ვერ ამიღია ხელში მართა,
ვერ გამიქნია წარბი სწრაფად,
ვერ წამიცნია უმარილი სურნელოვანი!

გამახსენდება მიჯნური და —
შეხტება მკერდქვეშ:
„ნუ აყოვნებო,
წინ, სასურველ მიზნისკენ გასწი!“
ო, დაცხრი, გულო უგუნურო,

დაცხრი, დაწყნარდი,
ნუ მაწამებ
გიჟური როკვით.

ის თვითონ მოვა,
მოვა შენთან, მოვა სატრფო და
ცნობისმოყვარე თან მოჰყვება
ხალხის თვალები.
ნუ იზამ ასე,
რომ დამძრახონ: „მთლად შეშალაო,
გადარიაო სიყვარულმა ჰკუაზე ქალი!“

ო, დაცხრი, გულო,
სიყვარულში მომთმენი იყავ:
სდევ და, სულ ცოტა,
ოთხჯერ მაინც უკელი ძვერას!

ს ი მ ლ ი რ ა მ ი ხ ე თ ი

ცათა მბრძანებელს
ხუთი ვუთხარ საგალობელი,
წარესდევქ, თაყვანი ვეცი ხატორს,
ქალღმერთს ოქროსას.
ცად აღვაგლინე
ქება ყოვლადღმთიერის მიმართ,

აღვსებულმა მადლიერებით.
ლოცვა-ვედრება ყურად იღო
ოქროს ქალღმერთმა
და ჩემი ნახვა შთააგონა
ქალბატონს ჩემსას.
ბედნიერება მერგო წილად განუზომელი —
შენ მეწვია

ტურფა დაია!
 აღტაცება და სიამაყე მე დამეუფლა
 როცა მომესმა:
 „მოდის! მოდის! შეხეთ, ის არის!“
 გამოჩნდა ის და,
 მისი ეშხით აღმოდებულმა
 ჭაბუკებმა დახარეს თავი.

ცათა მბრძანებელს
 მე ვუკმით გუნდრუქსაკმელს
 და მანაც ტურფა
 ძღენად სამი დღით გამომიგზავნა.
 ვაფიცე ღმერთი, შეტს არ დარჩა.
 ახლა მარტო ვარ.
 მარტოდმარტო, მესუთუ დღეა.

ს ი მ ლ ი რ ა მ ი ა ქ ვ ს ი

ექვსი ნაბიჯი იყო ჩემგან ღია კარამდე,
 როცა მის-ეზოს
 ჩავუარე შემთხვევით ერთხელ.
 დედის მახლობლად იდგა იგი,
 დები და ძმები.
 ეტმასნებოდნენ,
 ეხვეოდნენ ჭაბუკს ალერსით.

გამვლელ-გამომვლელს
 უნებურად ემსჭვალეობდა
 გულს სასოება —
 შემკობილის ყოვლი სიკეთით,
 მალალ ღირსებით მირონცხებულ,
 კეთილშობილ და სწორუპოვარ
 ჭაბუკისადმი.

რომ ჩავუარე, გადმომკრა თვალი,
 თვალი შემავლო ჭაბუკმა სწრაფად.
 მე შევისწარი მისი მზერა და
 სიხარულით ვეწიე ზეცას.

ზეიმს გადაუხდი მე ჩემს ქალღმერთს.
 მკერდში გული ო, როგორ ბორცავს!
 ვეტყვი ოქროსას:
 „ნება მომეც ექვსი ღამე ვუცქირო რჩეულს,
 ექვსივე ღამეს
 არ მოეხუჭო დილაამდე თვალი“.

ახლა ვინატრი,
 გულისნადებს მიმიხედდეს დედა.
 ო, ნუ აყოვნებ,
 გვევდრები, ოქროს ქალღმერთო,
 შენ აღამალე დედის გული
 მიხვედრის ნიჭით!
 და აღსრულდება —
 გულისწორის ოჯახში შევალ.

ჯალაბის თვალწინ გადაგვოცნი.
 მე არც შინაურს,
 არც გარეულს არ ვერიდები.
 დაე, ხალხს შურდეს,
 რომ შემიცნობს ჩემი რჩეული!

ს ი მ ლ ი რ ა მ ე შ ვ ი დ ე

მეშვიდე დღეა, არ მინახავს ჩემი მიჯნური.
 ავადმყოფობამ დამჯაბნა და დამრია ხელი.
 დამძიმებულა ჩემი სხეული.
 გული მიმდის, დაჯვარგე გონი.

მოდინ ბრძენი აჭიმები —
 რას ვაქნევ წამალს,
 სნეულისათვის მათს წამლებში
 რა ჰყრია ნეტავ?
 საგონებელში ჩავარდნილან შემლოცველნი,
 ვერა და ვერა,
 ვერ მიმხვდარან სატკივარს ჩემსას.

სახელი ჩემი დაიასი მითხარით ყურში,
 ჩამიჩურჩულეთ —
 მოვრჩები და ავდგები ზეზე-
 მოვიდეს მისგან მოციქული და,
 გაცოცხლდება ეს ჩემი გული.

შორს ყოველგვარი წამალი ჩემგან!
 შორს წიგნები სააქიმონი!
 ავგაროზია — ჩემთვის სატრფო:
 მისი ხილვით მე ვარ ჯანმრთელი.

ახალგაზრდობას —
 შემოხედვა მანიჭებს მისი,

მის ლაპარაკში,
 მის სიტყვებში — გპოულობ ძალას,
 მის მკლავებშია —

უკვდავების წამალი ჩემთვის,
 შემიდე დღეა,
 ჩემი ტურფა არა და არ ჩანს.

წილოსის ქება

1

დიდება, ხაპი,
 დიდება შენდა!
 შენ ამ მიწაზე მოხვედი, ხაპი,
 შენ მოგვევლინე. რომ განაცოცხლო,
 განაცხოველო გვიპტე ჩვენი.
 ვით დღის წიაღში არა ჩანს ღამე,
 ასევე არ ჩანს დინება მისი,
 როცა მსახურნი მსახურებენ და
 ალაგლენენ მისღამი ქებას.
 რწყავს იგი მიწდგრებს,
 მზისაგან შექმნილს,
 რათა შთაბეროს სიცოცხლე ყოველს;
 რწყავს იგი ხმელეთს,
 რწყავს უდაბნოებს,
 ეს მისი ცვარი მოცივია ციდან;
 მას უფვარს მიწა,
 ნებარს იგი მართავს,
 ის აღაყვავებს ხელობებს პტასას.

2

იგია თვეზთა მბრძანებელი,
 იგი ჰკარნახობს
 დაიბრან და მიაშურონ ჭორომებს მისას.
 როცა ის არ ჩანს, არ ჩანს ფრინველიც,
 არ დასტრიალებს ბრინჯის მთესველს
 და მომკელს თაეზე.
 როცა ისვენებს მისი თითები
 და როცა მისი ნესტოები დაგმანულია,
 ლატაკდება და გლახაკდება ადამიანი.
 როცა ასეა, პარტახდება აგრეთვე ზეცა —
 ზეცა ღმერთების სამყოფელი —
 და მაშინ დასტად
 ისოცებიან ქვეყნად ხალხები.

3

როცა ყველაზე საშინელი ეს საქმე ხდება,
 თავს ატყდება დედამიწას უბედურება, —
 ილუბება დიდი და მცირე.
 მაგრამ გროვდება,

გჯროდ სროვდება,
 ყიჭინებს ხალხი
 თუ ტბორდება და
 ანლოვდება თქრიალით ხაპი.
 როდესაც ხნუმი წარმოქმნის მას და
 როდესაც იგი გამოჩნდება, ზემოობს მიწა,
 განისხარებს არსი ყოველი,
 ყოველი მალა ხერხემლისა
 ხარხარებს ღხენით,
 გამოაჩენს სიცილი კბილებს.

4

მარჩენალია დოვლათიანი,
 შემოქმედია მშვენიერების.
 მეუფე ძალთა, სურნელებათა,
 იგი, ვისაც შეჰხარის ყველა,
 ვინც შობს ბალახს ჯოგებისათვის,
 ვინც მფარველია თვითონ ღმერთის
 და გულით ახსოვს უფლისათვის
 შესაწირავი,
 სადაც არ უნდა იყოს თვითონ:
 ქვესკნულში, ცაში, დედამიწაზე.
 ამურ და იმურ ხელთ უპყრია
 ორთაე მიწა, ორთაე ვევიპტე.
 ის ავსებს ბედლებს მარცვლეულით
 და ღარიბ-ღატაკთ ის ანიჭებს
 სარჩოს და დოვლათს.

5

მისი ნიჭია
 ყვაეილობის ნიჭი ხეთათვის,
 ხეთა ურიცხვთა იგი არის ქვეყნად მშობელი
 ყველასთვის, ვისაც მათი ხილვა
 სურს და უხარის.
 გემთმშენებელი ის არის ჩვენთვის,
 მეცადინობა მას ქვისმთლელთა
 არა სჭირდება,
 თეთრი გვირგვინით
 ქანდაკებებს ის თვითონ ამკობს.
 უხილავია, არ სჭირდება

მსახურნი და ბაჟის ამწრეფნი,
საიდუმლონი მისი არსის — გონუწვედენია,
არავინ უწყის ქვეყნად მისი სადაურობა
და თხზულებათა ამოკითხვით
მისთა მღვიმეთა არვის ძალუძს
ქვეყნად მიგნება.

6

არ არსებობენ ქვეყნად ბედლები
დამტყენი შენგან მოწვედილი ძღვენის,
მბრძანებელი შენს გულს არა ჰყავს.
შემოგზარიათ
ყმაწვილნი და ჭაბუკნი შენნი,
გადიდებენ ხელმწიფუსავით.
ურყვია და ურღვევია კანონი შენი.
ზემოს თუ ქვემოს
მოაკითხავ ორთავ ვეგობატეს.
ესარბებიან შენს წყალს
თვალნი ყოველი კაცის.
მშვენიერება ამრავლო ქვეყნად
მთელი გულით ესწრაფვი ამას.

7

როცა ქადანნი გვაუწყებენ შენს გამოჩენას,
ყოველი კაცი ილხენს და გულში
სიხარული აღარ ეტყვია.
მაკედ გახლავან ნიანგები,
მშობიარობა ეწყება ნეიტს.
ტურფაა შენი ცხრავე ღმერთი
ქელიოპოლის.

განაძლიერებს ხალხს მოსავალი,
ჯანზე მოიყვანს: ერთს — დაატკობს,
სხვას — განაძღვებს და დააპურებს,
და აღარ რჩება მათ საქიშპო
ურთიერთ შორის.
შენ სხვისთვის იღვწი, ძღვენს უმზადებ,
არავინ არის შენი სადარი —
არისო მზღვარი, იგი სხვააო, —
ხაპი, შენზე ამობენ კაცნი.

8

გამომავალი წვედიადიდან, ნათლის
მომფენი,
ის — სიმსუქნე თვისი ჯოგების,
ის — ძლიერება,
შემოქმედი ამქვეყნად ყოვლის.
არავინ არის ქვეყანაზე, მას არ იცნობდეს.
ადამიანებს ასაჩუქრებს, რათა ისინი

ასრულებდნენ განზრახვებს მისას.

მხენელ-მთესველისკენ
მისი გული მიპურობილია,
ვალერსება ყანებს თვისას სადამო ხანად.
მეგობარია იგი პტასი,
მასთან ერთად იღვწის და შრომობს,
შემოქმედია საღვთო წერილთა
ამიერ, ქვემო ვეგობატემი
შემოქმედი ის არის ყოვლის.

9

ხარ სასურველი, მოდიხარ და
მიწის გულში ჩუხჩუხით აღწევ,
ეთხოვები შენს საიდუმლოს.
როცა შენ წყრები, თევზი ქრება,
ელიან კაცნი წყალს ვეებას,
მაშინ მდიდარი
გლახაკისგან არ განირჩევა,
მაშინ ხელსაწყო-იარაღებით
ყანებისაკენ მიმავალი
შესამჩნევია კაცი ყოველი.
შინ არ დარჩება მეგობარი მეგობრისათვის.
ვის, ვის ახსოვს სამოსის ჩაცმა.
არ ირთვებიან ყმაწვილები —
დიდგვაროვან ოჯახთა შვილნი.
შინ ვინ დარჩება, ვისაც წუსელ
წყლის ჩაესმა მოახლოება.
და, წყალდიღობა იწყებოა,
ზმირინს იცხვებს სიხარულით კაცი ყოველი.

10.

გვიმტკიცებს იგი ჭეშმარიტებას,
დახარბებიან სიტყვა-თქმაში
რომელსაც კაცნი:

„განემზადეთ და მზად იყავ —
მიგიღებს ზეცა“.

მაშინ, მიიღებს თვითონ ნილოსს
მწვანე ზღვა დიდი.

წარჩინებულნი მიჰყვებიან
ლატაკთ კვალდაკვალ.

ცოცხალთ ამქვეყნად ნებრა მართავს
და ღმერთებიც მას აღიღებენ.

არ ჩანს ფრინველი მომფრინავი
უდაბნოს მხრიდან.

შენს ხელეებს ახსოვს ოქრო, როცა
ყალიბებში ვერცხლი ასხია.

ვინ ჭამს ლილა-ქეას,
მარცვლული მწიფეა როცა.

11

ტაშს შენ გიკრავენ,
წკრიალებენ შენთვის არფები.
შემოგზარიან ტაბუკები, შეილნი შენნი,
მოსაგალი როცა შემოდის,
ღირსეულად შეგასხამენ ხოტბა-დიდებას.
როდესაც მოგაქვს ათასგვარი ფასეულობა,
იკაზმება და ირთვება მიწა.
ხომალდებს შენსას
სარგებელი მოაქვს კაცთათვის.
ფეხმძიმეთათვის
ხარ სიცოცხლის მომნიჭებელი,
მოსიყვარულე
ხარ ურიცხვის ჯოგების შენის.

12

როცა შედისხარ შენ ქალაქად,
დღესასწაულობს, ილხენს ძვირფას
ნივთთა მფლობელი,
ლატაკი ამბობს:
„აჰ, ნეტავი ლოტოსი მომცა!“
ერთიანია ყოველივე დედამიწაზე.
მცენარეული ყველაფერი
შეიღთა შენთა კუთვნილებაა.
როცა რჩენილნი
გივიწყებენ მარჩენალს თვისას,
მაშინ დოვლათი
ფეხს აღიკვეთს მათი კერიდან
და დედამიწას თავს ატყდება უბედურება.

13.

ო, ხაპი! როცა აღიდდები,
მოაქვთ შენთვის შესაწირავი,

დასაკლავად მოჰყავთ ხარები,
ასუქებენ საშენოდ ფრინველს,
შენთვის იჭერენ უდაბნოში
სამსხვერპლოდ ლომებს
და მშვენიერს გიძღვნიან ნივთებს.
და, ხაპი, როგორც
შენთვის მოაქვთ შესაწირავი,
ასევე მოაქვთ იგი ყველა
ჩვენი ღმერთისთვის:
სწირავენ ციურ ნელსაცხებლებს,
ცეცხლს,
ნახირს,
ფრინველს.
ხაპიმ გაბურღა
შორს, ფიბიის კლდეში ქვაბები,
მაგრამ ქვესკნელში არვინ იცის
სახელი მისი.
შესთხოვენ კაცნი
ღმერთებს, რადგან შიში აქვთ მისი,
ეინც მუფფა ყოველივე მიწიერისა,
გვედრებიან აყვავებას ორთავ ნაპირის.
მაშ, აყვავდი, აყვავდი, ხაპი.
ო, იყვავილე, ველთა შენთა მწვანილოვანთა
ნაყოფით კაცთა და პირუტყვთა
მაცოცხლებელო.
მაშ, აყვავდი, აყვავდი, ხაპი.
ო, იყვავილე, იყვავილე,
მშვენიერო შენის ნაყოფით.

გასრულდა შრომა,
გავასრულე ესე კეთილად
ორთავ სასახლის გადამწერმა,
სახელად კავაბუმ.

კოსტანბული გამსახელობა

შენიშვნები დსავლეთის ლიტერატურათა გამომცემისათვის

1. ახალი პერიოდი

ჩვენს წინაშე უბოლოდ აღმოცენდა — მეოცე საუკუნის ლიტერატურის მიმოხილვა. მწიგნობართა სამანების დადება და შეფასება ლიტერატურათა, რომელთა ფორმაცია ქვერაც არ დასრულებულა.

ეს პოეტები და მწერლები, რომელთა შემოქმედებას მიმოხილვა ჩვენ მოგვიხდება, მეტწილად ევროპული არიან და ამიტომაც მათ ვერ არ მოუთავებიათ სათქმელი. ზოგიერთი დიდი და ნაყოფიერი მწერალი, არა ისეთი, რომლის გამო რუსთაველი იტყოდა, განა თუ სათქვამს ერთი ორი, უმზგავსო და შორიშორი. ათეული წლების მანძილზე იცვლის მსოფლმხედველობას, უკიდურესობიდან უკიდურესობას ეხლება, განსაზღვრული სულიერი კატასტროფების შედეგად იძულებულია შესცვალოს აზროვნებისა და შემოქმედების გეზი. ეს მომენტი ხელს უშლის დამკვირვებელსა და მისტიკოსს.

ჩვენი დავიწყების საგანია ლიტერატურის დასავლეთის მწიგნობართა გერმანიისა, საფრანგეთის და ინგლისისა. ამ ერთა ლიტერატურებს უძველესი და უმდიდრესი ტრადიციები აქვთ.

წინასწარ ითქვას: პოეზიაში მე ვგულისხმობ რეალურ ლირიულ ლექსს, ეპიურ პოემას, ისე ღრამას, რომანსა და ნოველას. განა ვინ იტყვის პოეზია არ იყოს უზუნაესი ბალზაჟის და ტოლსტოის რომანები, იბსენის და პოლ კლოდელის ღრამები.

გარდა ხსენებული სამი ერისა, დასავლეთის პოეზიის განვითარებაზე ენერგიულ ზეგავლენას ახდენდნენ საკმაოდ მცირერიცხოვანი და არც ისე ძველი ლიტერატურული ტრადიციებით აღჭურვილ ერების პოეტები და მწერლები.

მე ვგულისხმობ დანიელებს, ნორვეგიელებს, ბელგიელებსა და შვედებს.

ეს სტრაქონები დაიწერა იმ სამიწილი ომის პერიოდში, როცა გამხეცებული ფაშისმი დღისით, მზისით თვალეში აფურთხებდა ყველაფერს, რაც აქამდის წმინდად შიანდა კაცობრიობას.

როცა აუტოლაფეს უმართავდნენ თვით უღიღეს მწერლებს იმავე გერმანიისას, სამშობლოდან გამხეცებულნი იყვნენ გერმანიის უწარჩინებულესი მწერლები, დიდოსტატები გერმანული სიტყვისა.

როცა გათავხედებული გენერლები უტიფრად უბრძანებდნენ გამხეცებულ სოლდატებს: აღმოსავლეთის ზელოვნებათა ძეგლები დამწიფით, რადგან მათ არავითარი მნიშვნელობა არ მიერწყვიტოთ, ისეთ სამიწილ ეპოქაში, როცა მთელი ქვეყანის თვალთა წინაშე შეავინეს მარადის დაუვიწყარი ბრწყინვალე დიდოსტატის, ლეონ ტოლსტოის სამარე.

ცხადია, მხეცობისა და კანიბალიზმის შეჭობაში ჩვენ არ გავყვებით ფაშისტებს. ამ ბარბაროსების თავებს გადაღმა ჩვენ ვხედავთ გერმანიის მშრომელ ხალხს, ჩვენ მუდამ მუგავეყვებაჯარხითო ურთიერთისაგან ფაშისტების პოეზიის უმგავრო მგდაფერი, გერმანული უახლესი პოეზიის კორიფეებისაგან.

ჩვენს ქვეყანაში დღესაც სიყვარულით კითხულობენ, აქვეყნებენ და პიტვის მიაგებენ დანტეს, გოტეს, გერმანულ პოეზიას, იტალიურ ნოველებსა და რიპარდ ვაგნერის მუსიკასაც სიამოვნებით ვისმენთ. რადგან ეს ყოველივე პიტლერისა და მუსოლინის სამკვიდრო როლია აზამედ მძელ კაცობრიობის გულოვნის. ისევე ჩვენს საგანს რომ მიუებრუნდეთ, ჩვენს ამოცანას მრავალი დაბრკოლება ელოდება წინ.

როცა XIX ან XVIII და უფრო ძველი საუკუნეების პოეზიას ეხებით, ამ უოველივე უკვე გამოჩნდება, წარსულს მწერლობის შეფასება მოთხოვნილია, ბოლოს სხენებულ საუკუნეთა მწერლობა თარგმნილია და გამოცემულია.

ერთი ლიტერატურა არსებობს ძველი პერიოდების მწერალთა გარემო და, რაც უმთავრესია, სხენებულ პოეტებს ვაღილი აქვთ ხელოვნების უდიდესი გამოკვლევის—დრამის, ხანდაზმულობის საჭირო ეტაპები.

ხოლო უახლესი და თანამედროველი შეფასებას მედამ თან ახლავს შემფასებლის თვალში გადაჭარბებით შეფასების და ან ჭეროვანად ზერ დაფასების რისკი.

ჩვენ ვვახსოვს ფრანგი რომანისტის სტენდალის წინასწარმეტყველური ანდერძი, მხოლოდ რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ მომხიენელი წესი ადგას ფრანგულ ლიტერატურაში.

და ეს წინათქმა ჩვენს თვალწინ ახდა. ერთი მომენტით არ დაგვაიწყდეს. ის მწერლობა, რომლის მიმოხილვას ჩვენ ეწვევით, ბერძენთულ, კამიტალისტურ ქვეყნებშია აღმოცენებული.

ეს უკვე აღარაა მეთვრამეტე და უფრო ადრინი საუკუნეების ევროპა, როცა პოეტები მეფეებს. პერსონებს და ბარონების კარზე იხვედნენ მოცალეობას, ხელოვნებისათვის ვაზომ საჭიროს. ჩვენს წინაშეა კამიტალისტური ევროპა, რომელიც ემყარება უპირატესად ფულად ურთიერთობებს. მშირად ზოგიერთ მწერალს მფარველობას უწევდა დიდი საეკონომიკო სარგებლობები და სავაჭრო ტრესტები, ზოგ მათგანს საკუთარი ორგანოები აქვთ.

თანამედროვე ევროპაში მეხუთე დიდ სახელმწიფოს უწოდებდნენ პრესსას, სწორედ ეს პრესსა გამოყენებული აქვს ზოგს როგორც ტრამპლინი მსოფლიო სახელის მოსახვეჭად.

მე პირადად მგონია, რომ ფრანგი რომანისტი ანდრე ჟილის მნიშვნელობა ევროპულ ლიტერატურაში სწორედ ზემოხსენებულ ფაქტორის წყალობით გაზვიადებულია საერთოდ.

რთულია და მრავალფეროვანი დღევანდელი ევროპა. ეს არაა ევროპა მეთვრამეტე საუკუნის ილილიებისა.

გორტებს და ჰანეს პოეზიაში შექმნულ პოსტალიონების ნაცვლად უპარამპარი ელმავალუბო, ოკეანის გემები, საპარო ხომალდები ამოკლებენ სივრცეებს.

მაღალი განვითარების დონეზე მიღწეულმა ევროპულმა კამიტალიზმმა გაავრცელა და გაფართოვა თავთა ხარის ცხოვრებისა. თანამედროვე ევროპელი მწერლის დაკვირვების სპარეზიცა.

თანამედროველი მწერალი ეცხება არა მარტო ბრეტონის, ელზასის, საქსონის ევლებსა და მთებს, ბელგიის, ფლანდრიის ტორტებსა და ღვრებს, სკანდინავიის ფიორდებს, ალპების მშვენიერებას, იტალიის რივიერას, არამედ მისი დაკვირვების საგანია აფრიკის, ინდოეთის, ავსტრალიის ქუნგლები, ევკვიტის ქვიშიანი უდაბნოები და მონუმენტური ხელოვნების ძეგლები ძველი ჩინეთისა, ასურეთისა, ევკვიტისა და ბაბილონისა, ფილიპინების და მალაის კუნძულების ბინადართა სწავლობელი ყოფა, ავსტრალიელი მეტეოროლოგი და ინდონეზიის პლანტაციებში მომუშავეთა გაკვირვება.

რურის მალაროელთა, რენის ქარხნების მუშათა მწარე ხეველი, ოკეანის დიდი გემების მუხლავართა ხეტილია.

ლონდონის, პარიზის, ბერლინის, ნიუ-ორკის ბერძენთული სალონები, ამავე ქალაქების პროლეტარათა დატყუარი უბნების მცხოვრებთა სიღუპეები.

ეს რაც შეეხება თანამედროვეობაში გაიფრთხილებას მწერლისას. გასული საუკუნის ფილოლოგიამ, არქეოლოგიამ და ისტორიამ გადაშალეს კულტურული კაცობრიობის მზერის წინაშე იღუმალების საფარველით შებურვილი ყოფა და კულტურა არა მარტო ანტიური სამყაროსისა, ძველ ბერძენთა და რომაელთა ზომალდები აღადგინეს, პომპეა ვასთხარეს, ზუსტად შესწავლეს როგორ იბრძოდა, ცხოვრობდა ათინელი და რომელი მოქალაქე, არამედ ჩინეთის უძველესი კულტურის მიღწევენი შეთავისეს, იეროგლიფები დამიფრეს, საფარველი ახადეს ძველ ბინდოთა ასურელთა და ეგვიპტელთა წარსულს.

თანამედროველი ევროპელი მწერალი სინეტებს უძღვის ნოლისის პირად აღმართულ პირამიდებსა და სტინქებს, იგივე რომანში აღწერს არა მარტო ვატიკანისა და ლუერის იღუმალ ხერტებში მომხდარ ამბებს. მისი მხატვრული ინტენციია სწვდება ევკვიტელ ფარაონთა, პინდუსტანის მამარაფთა ყოფას, ციმბრტი საუკუნის წინ ეგპტანის სასახლეებში დარჩილულ ღრამს. დინამიურობა და ტემპიუ უფრო ჩქარი აქვს და ღრმა თანამედროვეობას ჩვენსას.

მსოფლიო კამიტალიზმის გაძლიერებას და გაზულტებას თან მოჰყვა ქალაქის პროლეტარათის ყოფის გამწარება.

ამ ორ გოლიათთა ბრძოლის შედეგად წარმოშვებული კონფლიქტები აზანარებენ ჩვენს ეპოქას.

საერთოდ ჩვენს ეპოქას ახასიათებს გორტეს ცნობილი სტროფი:

„ყოველივე ირყევა, თითქოს სამყაროს უკვე ფორმალქმნილს ეწოდოს კვლავ დარღვევა, ქაოსისკენ კვლავ მიბრუნება.“

II. მიმართულებანი

ცნობილია თუ ჩოგორი ალიაქოთი გამოიწვია თავის დროს ევროპის ლიტერატურაში „შტურმისა და დრანის“ დეკლარაციამ, ან რომანტიკოსების გამოვლამ.

ჩვენს ეპოქაში განა თუ ერთი ან ორი ლიტერატურული მიმართულება გამოვიდა შერატლის ასპარეზზე.

განდა მთელი ლაბირინთი მიმართულებათა. სიმბოლისტები და პარანსელები, რეალისტები და ნატურალისტები, კონსტრუქტიური ნატურალისტები. უნანიმისტები, ექსპრესიონისტები, ფუტურისტები, დადაისტები, იმპიონისტები, საერთოდ ლევიონია მათი სახელი.

ცალკეულ მათგანს თავისი არტიკული კრებოლ თან დახვევა, საკუთარი ფილოსოფია, მანერა, სტილი, შეხედულებანი ფორმის, კომპოზიციის, სტილის საკითხებში.

სმარად დიდი და გაბეჩილი თეორიები და მკვლევარები, უცნაური ყოყონობით გამოშვებული მანიფესტები, ხოლო შემოქმედება უღლეური და უხანა.

ლიტერატურის შეისტორიებ ანგარიში უნდა გაუწიოს არამართო დიდი და ნაყოფიერი მწერლების ქმნილებას, არამედ უნაყოფო და ბერწეპრატებსაც, რომელნიც რუსთველის მიერ გამასახარებულ ჭორივით ჭირვეულობენ და მათეტიერ დეკლარაციებით აქარავენ შემოქმედებით ლიტინა.

სავანებოდ შესასწავლია და შესათესებელი დიდი მწერლები, რომელნიც ან რომელნიც ლიტერატურული მოძრაობათა სარჩებში არიან, ან მართონ დღან თავიანთი თეორიებითა და პრაქტიკით.

ისიც უნდა გვახსოვდეს, ევროპაში არც ისე იოლი მოსახვევია დიდი მწერლის სახელი. რამდენიმე ათეული წლის მუშაობის შედეგად მათ დავროვილი აქვთ უზარმაზარი ციკლიური რომანები, დრამები ან პოემები, ზოგი მათგანი სწორად კრიტიკის, თეორიის ან ლიტერატურის

ისტორიის დარგშიც მუშაობს და კეთილდღეობით მოგზოვება აქვც.

იმ დიდ ჰიდილში, რომელიც ზვენი ეპოქის დიდი სტილის მწერლობაში არსებობს, მწერალმა თუ ვერ შესწოლო პერმანენტური ზეგავლენა შეითხებოდა მასსებზე. ავტორს მისივე სიკოცხლეში იოლად ივიწყებს თანადროულია. რადგან ახალი და ახალი მოსახარებენი აწყდებიან ლიტერატურას და ვინც ხანგრძლივად ვერ იქნევს ჩოგანს, იგი დიდხანს ვერ შეიკავებს ლიტერატურის ესტრადაზე თავს.

ჩვენი თაობის თეაღწირ იცვალეს პოზიციები და მოაფლმხედველობა დიდად პოპულარულმა სარჩებმა: კერპარტ პაუტუნმა, ნორვეგიელმა კენტრ მანსუნმა, რომელმაც ასე კარგად დაგვიხატა თანამედროვე დიდი ქალქის ჭოჭოხეთში დამშვეული ადამიანის ტრაგედია. ეს ეიანარმ, რომელიც ოდესღაც თავისუფალი, ბუნებაში განმარტებულ და მასში მონებოვრე ადამიანს უმღეროდა, ანდრე ჟიდმა, რომელმაც ფრანგი დიდი რომანისტის, მარკს რეაქციონერი და ფაშისტო მწერლის მორის ბარესის ჭიბრით საბჭოური რადიკალიზმისკენ ხიდის გაღება სინჯა და ბოლოს ასე სიმარცხვინოდ დაბოლავა.

მან დიდი ოპორტუნობები გამოიჩინა ფაშისტების მიერ საფრანგეთის ოკუპირების წლებში. მამაცობისა და ბრძოლის ქადაგების ნაცვლად შინშირობის აპოლოგია აღვალინა.

ევროპულმა რეაქციამ და ფაშისტმა ჩვენს თეაღწირ უღიდესი კატასტროფის წინაშე დაეყენა ევროპული ევლტურა. ასე რომ, ლამისაა ახდეს ცნობილი ოსკალდ შენგლერის წინათქმა ევროპული ევლტურისა და ცივილიზაციის გარდასვლის გამო ნაუწყები.

ეს იდეოლოგიაც პოეტობდა დასავლეთის მწერლობაში გამოძახილს და არა მარტო გამოძახილს, ზოგი თავით იყენენ აღმადარნი ამ რეაქციისა.

III. ძველი და ახალი

ანგლისელი მწერალი ლომს კარლილ მართებულად აფარებს ძველსა და ახლის ურთიერთობას ხის ფესვებსა და ხის შტოებს. ფესვები მიწისქვეშ არიან მიჩქმალული, მავრამ ისინი ასახარდობენ მიწიერი წვენით ფერტოვანს.

კაცობრივი ევლტურის სისტემატიერ ისტორიას თვლი რომ გადავავლოთ, არც ერთი სულეგრა, ლიტერატურული ან ფილოსოფიური მოძრაობა საბოლოოდ არ ამოფხვრილა, განსაკუთრებით ამა თუ ამ საუკუნის მიჯნზე.

მემკვიდრეობა მეცხრამეტე საუკუნისა მეოცე საუკუნის ზღვარზე რიდი შემდგარა, იგივე იოქმის მთეორამეტის და მის მომდევნოთა გამო მართალია, ჩვენმა ეპოქამ და მისმა ახალმა ტიპოვებმა, ახალმა ცივილიზაციურმა ურთიერთობამ, მეცნიერების, ტექნიკის, ფილოსოფიისა და მათემატიკის ახალმა მიღწევებმა, ოპტიკის ახალმა დაკვირვებებმა თავთავიანთი გამოძახილი პოვეს მწერლობასა და მხატვრობაში. მანც დიდიო კაცობრიობის წარსული, კულ-

ტურული მემკვიდრეობის ზედგაყვანა უახლოესა და თანადროულზე.

არც შუა საუკუნეებში უცხოვრია ევროპას აბსოლუტურად კარნაქტერულად. ჩვენ ვიცით თუ რა დიდი ზეგავლენა მოახდინა არაბთა ფილოსოფიამ და მწერლობამ იტალიის, პროვანსის და გერმანიის კულტურაზე, ჯერ კიდევ ადრიატიკის სანაპიროს დროს. იგივე თქმის კვლავ აღორძინებულ ბერძნულ-რომაულ კულტურაზეც.

ლიტერატურაში ეს ფლუიდები პერმანენტურ ზეგავლენას ახდენდნენ იტალიის, ესპანეთის, საფრანგეთის, ინგლისისა და გერმანიის ლიტერატურაზე. ბოლოს ამ გავლენის შედეგად წარმოიშვა კლასიციზმის პერიოდები ამავე ლიტერატურებისა.

მეოცე საუკუნის ფილოსოფიასა, და ლიტერატურაში

ტურაში უფრო საგრძნობი გახდა შოკონტრესნი და ზედგაყვანა როგორც აღმოსავლეთის ძველ კულტურაში, აგრეთვე კლასიციზმის წყობილებანი, როგორც ლირიკის მხრე-განკარგვის ივლანსებზე სიმბოლიკატი, პარანასიტება და ბოლოსანი ექსპრესიონისტები. კლასიციტი განწყობილებას ვერ გავქცა დიდი გერმანელი რომანსტი თომას მანი.

როცა საფრანგეთსა და გერმანიის უახლეს პოეზიას შევხვებით, ჩვენ დავინახავთ კათოლიციზმის აღორძინების ცდებს პოლ კლოდელისა და სტეფან გერარგეს ლექსებში. არა მარტო კათოლიკური და შუა საუკუნეთა ევროპული მისტიციზმის ზედგაყვანები მოსჩანან დასავლეთის უახლოეს პოეზიაში, მინდურ-ჩინური მისტიკაც კოულობს გამოძახილს ალაგ-ალაგ

IV. მეთოდოლოგიური შენიშვნები

ლიტერატურულ-ისტორიული მემკვიდრეობა არც ისე ხანდაზმულია. სხვადასხვა დროს სხვადასხვა რიგად ესმოდათ იგი. გერმანიაში დიდხანს არ ახსენებდნენ მას გერმანული ფილოლოგიისადგან, თითქმის პერიოდულ მოვლენას ემჩნევთ ინგლისისა და საფრანგეთის ფილოლოგიის ისტორიაში.

როგორც ფილოსოფია ანტიურ სამყაროში, ისე ფილოლოგია ევროპაში უფრო ვრცელ სამანებს ემატრინებოდა, ვიდრე დღეს გულისხმობენ მასში. გერმანული ფილოლოგიის მართამთავართა — ფილოლოგი ვოლფ და იაკობ გრამის თეორიით ფილოლოგიის კვლევის საგანს შეადგენს მთელი სულიერი კულტურა ამა თუ იმ ერისა.

მე-XIX საუკუნეში დაიწყო მემკვიდრეობა სპეციალიზირება, ფილოლოგიას კვლევის სფერო შეუმცირდა. დღეს მისი დაკვირვების საგანია ენის მორფოლოგიის საკითხები, მისი განვითარების კანონების ძიება, ტექსტის აღდგენა, მისი ახსნა, კრიტიკა და პერმენოტიკა.

ფილოლოგი ეკლავს რომელიმე ძველ ტექსტს არა იმის მიხედვით თუ რა ღირებულება აქვს მას კულტურულ-ისტორიული, ან ესთეტიკურ თვალსაზრისით, ზნირად უოველივე ხელოვნურ ღირებულებას მოკლებულ ძველი ფილოლოგისათვის უძვირფასესია.

ლიტერატურის ისტორიკოსი, როცა იგი ძველ პერიოდს ეხება, დიხავს უნდა სატყებლობდეს ფილოლოგიის მიწვევებით, თუ მას თავთ შეუძლია ფილოლოგიური მეთოდის მომარჯვება, ეს შეტად ათოლებს მის მუშაობას. უოველი ისტორიკოსი, სულერთია შეშაობს იგი პოლიტიკური ისტორიის თუ კულტურის ისტორიის ნიჟდაგზე. სცდილობს განვითარების ეტაპები წარმართობი. № 12.

მოგვიდგინოს. ერთი სიტყვით, მთელი მისი ყურადღება განეთარების ტემპებისადმი მიქცეული. ხოლო ფილოლოგი ცალკეულ, სინგულარულ მოვლენებს აქცევს მთავარ ყურადღებას.

ისტორიკოსის მუშაობა უპირატესად სინტიტიურ ხასიათს ატარებს, ხოლო ფილოლოგისა — ანალიტიკურს.

თუ ლიტერატურის მივსტოვი ისტორიულად მნიშვნელოვანს აქცევს ყურადღებას, პოლიტიკური ისტორიის ავტორი ისტორიულ გავლენიან ელემენტს.

ლიტერატურის ისტორიკოსი მოვალეა ხელიწერი, არტისტული მასშტაბით შეფასოს ესა თუ ის ნაწარმოები, მაგრამ მარტოდენ ესთეტიკური თვალსაზრისით ვერ იხელმძღვანელებს იგი, რამდენადაც ჩვენ ვიცით ზნირად ერის სულიერ ცხოვრებაში, დიდოსტატებზე უფრო მერ ზეგავლენას ახდენდნენ შედარებით უმწყო მწერლები და პოეტები, ზოლას მგალითი რომ მოევიანოთ. ეს ხდებოდა იმ შემთხვევაში როცა მწერალი მოაგნებს ამა თუ იმ საუკუნის მტკივნეულ იდეებს, რომელიმე კლასს, მრძილას ან აღმავლობას გუხსდება მუშაობდ.

ლიტერატურის ისტორიკოსს უცდოდ უნდა მიუპოვებოდეს ესთეტიკური კულტურა, მაგრამ ესთეტიკური ტრაქტატები ვერ იქნება ლიტერატურის ისტორია.

ლიტერატურ-ისტორიული მემკვიდრეობა სახელმწიფოთა ისტორიის განმტოვება, განსაზღვრულ ეტაპებში ნაციონალური ისტორია შეიცავდა ლიტერატურის ისტორიასაც.

ამ მემკვიდრეობის დაფუძნებაში მონაწილეობა მიუღიათ ლიტერატურის ისტორიკოსს — გერარგ ბრანდესს, ესთეტიკოსებს — ლესსინგსა და ზიმელს, პსიხოლოგ-დილთაის, ფილოსოფოსსა

კენა ფიშერს, ემილ ფაგეს, ბრუნეტერს, გოეტესა და ჰერდერს.

უკანასკნელი სამი საუკუნის მანძილზე ლიტერატურის ისტორიის მეთოდები მთლიანად დამოკიდებული იყვნენ თანამედროვე ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა მმართველ იდეებისაგან.

მე-XVII-მე-XVIII საუკუნეებში ბუნებისმეტყველურ მეცნიერებათა ზეგავლენით ლიტერატურის მკვლევარებმაც დაიწყეს კანონზომიერების პრინციპების ძიება და მათი მისაღება ლიტერატურის განვითარებისათვის.

დავბო, მონტესკიო და ჰერდერი ცდილობდნენ ისტორიული და კულტურ-ისტორიული მთელნაწი კლიმატური პირობებზე აეხსნათ: შეფასებო, გოეტე და გერმანელი რომანტიკოსები დიამიურ-რაციონალი ანალოგიის მნიშვნელობას უსვამდნენ ხაზს პოეტური ნაწარმოების შესწავლისას.

პოზიტივიზმის გაძლიერების ეპოქაში ფრანგი ისტორიკოსი პოპოლტ ტენი და გერმანელი ფილოლოგი ვალტერ შერერი ბიოლოგიურ-ეოლოგიურ ანალოგიებს იყენებდნენ ლიტერატურულ კვლევა-ძიებაში.

ევოლუციის კანონების ძიებით გართული იყო ფრანგი ისტორიკოსი ბრუნეტერი, რომლის მიმდევარი იყო კიბა აბაშიძე წიქვს კრიტიკაში.

ესაღი, ყოველივე ისტორია უნდა ემყარებოდეს განსაზღვრულ სისტემას, უამბოდ იგი ვერ გაართმევს თავს საუკუნის მანძილზე დაგროვილ მხატვრულ ქმნილებათა კალას და მისი ისტორია იქნება ერთგვარი სია წიგნებისა და ავტორებისა.

ერთი სიტყვით, ისტორიკოსის თვალში მის წინაშე დარჩილი ფაქტებისა და მოვლენების წიაღში სისტემის შეტანისას უნდა გამოისახდეს მისი მნიშვნელობა, ხელმძღვანელი იდეები.

ვილჰელმ დილტაი აღიარებს, რომ როგორც ყველა სპირიტუალური მეცნიერება, ისე ისტორიული მეცნიერებაც დამოკიდებულია სისტემატურ მეცნიერებათა ზოგად მსვლელობისაგან. ამასვე შენიშნავს იგივე დილტაი, რომ იგივე მოუღწა პირველ შემწველთა ზოგჯერ.

ლიტერატურის მეცნიერება ასეთ დამოკიდებულებაში იმყოფება პოეტიკასა, მეტრიკასა და პსიქოლოგიასთან.

მე-XVIII საუკუნის ლიტერატურის ისტორი-

კოსებს ისტორიული მეთოდი, ხოლო ისტორიკოსებს, რომელნიც ზედმოწევნით გასწავლული იყვნენ ისტორიულად, ესთეტიკური კვლევა აკლდათ.

ინგლისში იწყება ისტორიზება ესთეტიკისა, კრიტიკაშიაც ყველაზე ადრე აქ ითვლებენ ისტორიულ კრიტიკიზმს.

მე-XVIII ს. ჰერდერსა და გოეტეს შეაქვთ სხენებულ მეცნიერებაში ისტორიული ელემენტა უპირატესად, ხოლო გერმანელი ფილოლოგიის დამსახურებას ის შეადგენს, რომ მან მეთოდური კვლევის მომენტი გაძლიერა ლიტერატურის ისტორიაში.

თანამედროვე ლიტერატურისმკვლევანობაში ხშირად გაიშის საყვედური ესთეტიკოსებისა და ფილოლოგების მიმართ, მაგრამ, თვით ამ მეცნიერების ისტორია მოწმობს, რომ ლიტერატურის ისტორიკოსს, დიხაც, ესაჭიროება როგორც ესთეტიკური, ისე ფსიქოლოგიური განსწავლა.

ელდარდ შიიერი ისტორიული კვლევის სიმძიმეს ისტორიულად გაგვიჩინა ელემენტის გამოთვლის უნარში ზედდეს (იხ. პრუსისის სამეცნიერო აკადემიის, ისტორიული კლასისი პუბლიკაციები, 1910 წ.).

მწერლობის ისტორიაში ამ ისტორიულად გაგვიჩინა ელემენტის გამოსარკვეველ და შესაფასებლად კრიტიკულ-ესთეტიკური ალლოუნდა ჰქონდეს ლიტერატურის ისტორიკოსს.

განა ალლოს, ინტუიციის მომენტს, მეტრეადგილი უპირატეს თვით სისტემატურ-მეცნიერებაში? ამ ალლოთი მიიკვლია ნიუტონმაც გრავიტაციის კანონს.

ამიტომაც ევროპელების ლიტერატურათა ისტორიის დამკვიდრებამა დიდი ღვაწლი მიუძღვით ინგლისელ მწერალს თომას კარლიის. ფრანგებს — მშობე გოკერ, გერმანელებს — გოეტეს, ჰერდერსა და ლესინგს. გოეტეს „პოეზიამ და სინამდვილემ“ უღიღისი ზეგავლენა მოახდინა როგორც გერმანიის, ისე საფრანგეთისა და ინგლისის ლიტერატურაზე. ასევე საგულისხმოა ჰერდერის წერილები შექსპირის გამო. ჩვენი დროის უღიღისი ქელენსიტის ვილაშოვიც ფონ მოუღუნდოფის ძიებანი და კვლევაი ძველებრძნული ლირიკისა და დრამის გამო.

V. ლიტერატურის ისტორიის და კომიკა

გერმანული ლიტერატურისმკვლევანობის მკვლევარი პროფესორი ვერტი ასე განმარტავს ლიტერატურის ისტორიის მიზნებს: ეს მეცნიერება იკვლევს თენის საშუალებებით მიღწეულ ხელოკნურ გამოთქმის განვითარებას. ჩვენ ეო-

ვით, სხენებული მიზანი ანტიურ სამყაროში-რიტორიკისა და პოეტიკას ჰქონდა დამახული. ამ დარგში ბევრი რამ გაკეთებულია არისტოტელედან ლესინგამდის. ჩვენს ეპოქაში პოეტიკის საკუთარი გზებიაქვს ძიებისა. პოეტიკის გზით მიღწეული და-

ეკრებანი დაიხაჯეს ესაირობება ლიტერატურის მესტორის, უკეთ იგი ნამდვილ შეცნობულ ნიადაგზე დადგება და თავის ისტორიას არ აქცევს ავტორთა და ნაწარმოებთა გროზოლოგიურ სიად, როგორც ამის მრავალჯერს ვამჩნევთ ჩვენს სინამდვილეში.

პოეტის კვლევის საგანია სიტყვიერი ხელოვნების: ლექსის, დრამის, რომანის, კომედიის, ნოველის სტრუქტურის, კომპოზიციის შესწავლა და გამოკვლევა, ასე ვთქვათ, აღწერს და დადგენს ამ ძანებებს თეორიას.

პოეტის საკითხებშიც უნდა ვრკვევოდეს ლიტერატურის მესტორი, მაგრამ ლიტერატურის მესტორის კვლევის მიზნები ამაზე უფრო შორს მიდის უცილოდ.

იმ ცნებათა გამოსახატვად, რომელთაც პოეზიას და პროზას უწოდებენ ტრაფარეტულად, ჭარბულად მოგვემოვიდა შესანიშნავი გამოთქმა: სიტყვიერებითი და სიტყვიერებითი მწერლობა, რომელიც მიეწოდებოდა რატომღაც ბოლომდე.

როგორც მწერლის თვალში ორმაგი სახე აქვს ენას.

ერთი — ტრადიციული, მეორე, ასე ვთქვათ, პლასტიურ-ფერადი. პირველ შემთხვევაში, როცა იგი სიტყვიერებით მწერლობაში იგულისხმება, შესიავს უახლოვდება ენა, აქ იგულისხმება რიტმიული მხარე ენისა. ამ შემთხვევაში რიტმიული კანონზომიერების მიერ დაბოძებული აღწევს განვითარების ზენიტს.

რამდენადც რიტმი შესუნთქვისა და ამოსუნთქვისა ბუნებრივ კანონს უკავშირდება, რიტმი სიტყვიერებულ მწერლობაშიც არსებობს, მაგრამ აქ იგი შენელებულია და დაუკრებელი.

ცნობილია ძველი ხალხები ხმამაღლა კითხვით ეცნობოდნენ ხელოვნურ ქმნილებებს. ახალ საუკუნეში მარტოოდენ თვლით კითხვლობს ადამიანი, მაგრამ ეს კანონზომიერება ძალაში რჩება მაინც.

მეორე მხარე ენისა — პლასტიურ-ფერადი მომარჯვებულია სიტყვიერებულ მწერლობაში უპირატესად, აქ ენა შესიავიან, რიტმიანად განთავისუფლებას ძიებს.

რიტმის ფერადი თვით ბუნების წიაღიდან იღებს თავის პირველარსობას. ის რასაც გერმანულად Ursein — ეწოდება (პირველადი ვიწრო).

რადგან სტრიქონთა ძვანის, პერაქტივული „პაქტა რეი“ — ყოველივე მდინარეს — მსოფლიო რიტმის ხმაურად მოესმის პოეტისთვის.

რიტმი ერთადერთი იარაღი იყო უსაათო ადამიანისათვის ოდესღაც. რიტმი დროის დამანაწილებელი საშუალება იყო. დრო, რომელსაც ვერც ხედივით, ვერც შეხებითი ორგანოს საშუალებით ვერ მისწვდნია ადამიანი, მხო-

ლოდ რიტმიულ ბგერების, რაყუნის ამ რაყუნა მეშვეობით თუ დანაწილდება.

როცა ბუნება იღუქმალ დას მწერს თვს, ვინ ანაწილებს ამ მონოტონურ მდინარეებს, ვის მიყავს იგი რიტმიულ მოძრაობაში?

გვეკითხება ფაუსტის პროლოგში გოეტე და თავისვე იძულება პასუხს: „ძალა კაცისა გველენება პოეტის პირით“.

რადგან ფორმის საკითხი მწერლობაში ვანერულებად გადაჭრულია შინაარსის არსობასთან, ნაწარმოების შთლიანად შესაცნობად ერთი, სინგულარული ლიტერატურული მოვლენის საერთოდ მწერლობასთან, ეპოქასთან დასაკავშირებლად, ლიტერატურის მესტორი პოეტისათვის უნდა იყოს განსწავლული.

ის რატომ შეიძლება ვინმემ შეაფასოს პოეტის პოემები თუ იგი ბერძნულ ჰექსამეტრს არ იცნობს, ნიბელუნგების ლექსი უალიტერაციოდ, შექსპირი და შილერი, თუ იგი ბლავერბის — თეთრი ლექსის ბუნებას არ იცნობს, ვერც ფრანგულ ტრაველიას, ვერც ვერტმანის სიტყვებს შეაფასებს ალექსანდრეული ლექსისა და სონეტის კანონების არმყოფად.

კანონზომიერების საკითხები მრავალია არა მარტო ლექსში, სხვა დარგებშიც: დრამაში, კომედიაში, ნოველაში, რომანში. მნიშვნელოვანია აგრეთვე პრობლემა კომპოზიციისა; კომპოზიციის სიტყვიერების ორ მხარეს შეეხება, ხასიათს სიტყვიერი გამოთქმისა და შინაარსის კონცეპციისა.

კომპოზიციის პრობლემათა ციკლში პირველია: გამოთქმის ფორმის, უკეთ ვთქვათ: ხელოვნური ფორმის მოძებნის საკითხი.

როცა სიუჟეტი ხელში აქვს მწერალს, რომელი ფორმა უდგება ხსენებულს, როგორ უნდა იქნას ფაბულა გამოყენებული: ლირიულად თუ ეპიურად?

როგორი კილო შეუდგება ირიონიული, დრამატული, პათეტიური თუ დიდებულური.

დასასრულ, რომელ ძანრში საჯობდა ამა თუ იმ სიუჟეტის გამოყენება?

ეპიურ პოეზიაში: პოემაში, დრამაში, რომანში სულერი შინაარსის პერსპექტივა ფაბულა, ხოლო ლირიულ ლექსს არსებითად არცა აქვს ფაბულა.

მავალითისთვის: რა ფაბულა აქვს მსოფლიო ლირიის უძვირფასესს მარგალიტს: გოეტეს „სდუმან მწვერვალები“? არავითარი.

ცხადია, ლექსთა შორის მრავალსა აქვს ფაბულა.

მე ვაფასებ რომის და შიარს, რომელიც პოეზიას პოეზიად აქცევს უპირატესად, მაგრამ არსებითი ფაბულური პოეზიისა ის არის, რაც ამავე ლექსის პროზად გადაქმნის შემადგა დადარჩება ხოლმე“. ამბობს გოეტე.

შე შორსა ვარ ფორმალბმისაგან, მაგრამ ლირიკის ანი და პოე ეს არის სტრუქტურა ლექსისა და მისი კრისტალიზირების მიზეზი ფაბულაში როდია საძებარი, არამედ მუსიკაში.

ეპიურ ქმნილებებში: რომანში, ღრამაში და ტრაველიაში პოეტი წინასწარი გეგმით მუშაობს. ამ განრებში მომუშავე ავტორი წინასწარ ამზადებს იდეურ სქემას, შემდგომ ამისა იწყება, ასე ვთქვათ, განსხვავება ქმნილებისა.

შექსპირი და გოეტე ხშირად ქრონიკებიდან და ხალხური პოეზიიდან სესხულობდნენ ფაბულებს, მერმე თავის გეგმაზე გაანდავდნენ მათ, ფაუსტის ფაბულა გამოყენებული აქვთ ზარლოს, ლენაუს, ჰაინეს მაგრამ გოეტეს ფაუსტს არაფერი დაეკარგავს ამით.

მრავალი ანალოგიური საკითხი წამოიჭრება ლიტერატურის მესტორიის წინაშე, ისეთნი, რომელთა კვლევა უპირატესად პოეტის ძიე-

ბის საგანია, მაგრამ იგი თავათ უნდა ეოკავოდეს ამ პრობლემებში.

არაერთი მავალითი არსებობს მსოფლიო ლიტერატურაში, როცა პოეტის ენობისთვის თვალსაზრისით უზადოდ შესრულებული ესათუ ის ქმნილება, მაგრამ მას არავითარი ზეგავლენა არ მოუხვეჭია ამავე მწერლობის განვითარების მანძილზე.

ჩვენ ვიცით ისეთი ქმნილებანიც, რომელთაც ფორმალური დეფექტები მოეპოვებათ მრავალი, მაგრამ ამისდა მიუხედავად მათ დიდი როლი შეუსრულებიათ ამა თუ იმ ნაციონალურ ლიტერატურის განვითარებაში.

არც მართოდენ ესთეტიური კრიტიკა ლიტერატურის ისტორიკოსის საქმე. მრავალი ნაწარმოები ესთეტიურის თვალსაზრისით მოსაწონია, მაგრამ ხშირად ასეთნიც დარჩებიან ლიტერატურის მესტორიის მხედველობის გარეშე.

VI. ისთეტიური ელემენტი

რა არის ესთეტიკა? ესთეტიკა ვახლავთ მეცნიერება ესთეტიური ფენომენისათვის. ესთეტიური შემეცნების საგანია: მშვენიერი, ხარაქტერისტული, ტაბიური, ზეადმტაცი, ტრაველი და კომიური.

ნაწარმოების შეფასებისას ლიტერატურის მესტორიე მთავლენა ვამოახყვიოს თუ რა რიგი დამოკიდებულება ჰქონია ამა თუ იმ ავტორის მოცემული ეპოქის სულსა და ესთეტიურ იდეალებს მიმართ. ასე ვთქვათ: როგორი ესთეტიური იდეალებით სუნთქავდა იგი? ხელოვნური ქმნილების მსჯავრის დამდებელს თავათ უნდა გაანდეს ესთეტიური გეგმონება.

რა იგულისხმება ესთეტიურ გემოვნების გეგმა?

ჭერ კიდევ ძველი რომაელების თვალში გემოვნებას — gustus მეტაფიზიური ელფერი ჰქონდა. მას შემდეგაც „გემოვნება“ დროის მიერ და ეთიურ მომენტებისაგან იყო დამოკიდებული.

ამ ვარემოებას ხაზს უსეამდნენ ფრანგი მეკლემარები რაბენ და ბუპორი. იგივე ავტორები აღიარებდნენ, გემოვნება გონების საქმე როდიათ, არამედ გრემობისა.

სავულისპირა ემანუელ კანტის პოზიკია გემოვნების საქმეში. გემოვნებას — ლათინურ „gustus“-ს კანტი უწოდებს: „რომელიმე საგნის ან რომელიმე წარმოდგენითი სახეობისათვის მსჯავრის დადება მოწონებით ან და-

წუნებით, ყოველივე ინტერესს გარეშე აღძრული“.

ამ იმალება საკითხი ამგვარი: რას უნდა მიეცეს ხელოვნური ქმნილების განმარტებისას მსჯავრისდამდების უურადლება უპირატესი? ცხადია: უწინარეს ყოვლისა ორგანიზმს ქმნილებისას. შემდგომ ამისა წამოიჭრება მარადძველი და მარადახალი პრობლემა: რა ელემენტებისაგან შესდგება ყოველი ორგანიზმი?

ცხადია, ფორმისა და შინაარსისაგან. ლიტერატურის ისტორია სტილის ისტორიათ, ამტიეებს ზოგიერთი ესთეტიკისი. სტილი ჩემის აზრით ფორმის პრედიატაგანია მხოლოდ, და არამც და არამც თვით ფორმა.

ამიტომაც პრობლემათა ფოქსში ფორმისა და შინაარსის ურთიერთისადმი დამოკიდებულების საკითხი უნდა დისკუს.

შეცხარაშეტე საუენის ესთეტიკის დამფუნებალო, კანტი ფორმის პრობლემას ცენტრალურად მიიჩნებს.

ცხადია, კანტის ავოლა უკიდურეს ფორმალზმამდის მიევიყვანდა, მაგრამ კულტურული ისტორიული ინტერესი მოითხოვს ამ საკითხის დეტალურად მიმოხილვას.

ბურჯეს სენსუალიზმისა და ბაუმგარტენის რაციონალიზმის წინააღმდეგ წარმოებულ პოლემიკაში კანტი აღიარებს, რომ ესთეტიური მოწონება, რომელიც რომელიმე საგნის მიმართ აღძვრის ჩვენს შემეცნებაში, სრულიად დამოკიდებულა ამავე საგნის ექსისტენციისაგან (არსობისაგან).

1 ფაბულა — ლათინურად იგავია.
2 იხ. Plin, ტ. IV, გვ. 24.

ეს მოწონება წარმოადგენს ზოგადადამიანურ ნიჭს ჩვენსას, ამ ნიჭს უწოდებს იგი ესთეტიკური მსჯავრისგამორჩენის უნარს.

თავისი ურთულესობით ესთეტიკური განსჯის ეს უნარი რადიკალურად განსხვავდება ჩვენი შეშველებითი ნიჭის — გონებისაგან. კანტის მიხედვით ესთეტიკური განწყობილებასთან დაკავშირებული სიხარულის, აღტაცების განძობა წმინდა სუბიექტურ მიზანშეწონილებას ემყარება.

კანტის მიხედვით გემოვნური მსჯავრი, რომელსაც უწინარეს ყოვლისა ქმნილების ფორმად აღიარებს თავად, შეშველებითი ბუნების რაღაცა, არამედ პირადადვე ესთეტიკური. სინტერესოა როგორ ეხერხება კანტი პრობლემა ფორმისა? ფორმის იგი უწოდებს „ზეგაულენად ქველურებისსაგანს“ (ფორმა, ანუ არსობა ზეგაულენის მომხდენი საგნისა). წინასწარ იგულისხმება, რომ ესთეტიკურა მოწონების უნარი იმანტეტურად მოცემულია ყოველ ადამიანში.

ეს ზოგად ადამიანური ნიჭია. ფორმითა სრულყოფის ხილვა მოწონების განძობას აღიარებს ჩვენს გულში. წმინდა, თავისუფალი მშვენიერება, რომელიც კანტის ესთეტიკის კარდინალურ პრინციპს წარმოადგენს, ფორმაში პოულობს თავის განსაზღვრებას. მხოლოდ ფორმა გვიჩვენებს თავის ჩარჩოში საგანს.

კანტის მიხედვით „თავისუფალი მშვენიერება ფორმითა თამაშია მხოლოდ“.

კანტის ესთეტიკური თეორიის ამ ერთ ექსპონატზე ზოგად ხელი ჩასჭიდეს „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“ ესთეტიკურად, კანტი გამოაცხადებს მათ ესთეტიკური ფორმალისთვის მამამთავარად.

ცხადია, კანტი ქვით შეჩერებულია; იგი საბოლოოდ ფორმისა და შინაარსის სინტეტიკურობისაკენ მოგვიწოდებს.

პოეზიას კანტი უწოდებს უმაღლესი რანგის ხელოვნებას, რადგან, მისივე თქმით, მხოლოდ პოეზიას ძალეში გონების იდეები მოგვარდობს, გონებისმიერი იდეები.

ფორმისა და შინაარსის პრობლემების ვარშემო ორი მიმართულება წარმოიშვა გერმანულ ესთეტიკაში.

ერთ მათგანს მეთაურობდა ციშმერსანი, რომელიც რაციონალისტური ფორმალისთვის ლიდერად ითვლებოდა თავის დროზე, ხოლო მეორეს — პილდენბრანდი და კორნელიუსი. ეს უკანასკნელი კანტს ემყარებოდნენ. ორივე მიმართულებას დებულება ქმნიდა საერთო. ამგვარი ხელოვნების გაგება ზოგად-ადამიანური ნიჭია.

ბ. პოეტურად განწყობილი ადამიანი, სულერთია შემოქმედი იქნება იგი თუ მასიური

მოტივითა პოეზიისა, არტისტიკური შეგნების ინტენციონობით განიარჩება ხელოვნური მომადგენისაგან.

პილდენბრანდი მიზეზობრვად ამოკლებულუბას ეძებს „ყოფნის ფორმისა“ და გავლენის ფორმის შორის.

მისი აზრით, პირველი მეორეს აღემატება და იწვევს. იდეა ხელოვნური ქმნილების სულია, ხოლო შინაარსი იდეის სიმბოლოა ხელოვნების წარმოდგენაში განსახიერებულად. ცხადია, ესთეტიკა ერთნაირ ხილს ეძებს ამ ორ ცნებათა შესაბამისად.

პეგელისათვის ხელოვნება აბსოლუტური სულის მეტყველების ფორმაა, რომელიც თავის წიაღიდან ქმნის ხელოვნების ქმნილებას.

პეგელის დიალექტიკის მიხედვით, ლოკალი განვითარება თავად შეიცავს პროგრესული განვითარებას მიზნებს. პეგელი მსოფლიო ისტორიაში სამ ეპიზოდს ასახელებს: სიმბოლიურს, კლასიკურსა და რომანტიკურს. პირველს ეთანხმება ხეროთომოდურება, არაორგანიული ბუნების — ქვისათვის ფორმის მინიჭება კლასიკურ პერიოდს აქვთ ეძებს სკულპტურას. ხოლო რომანტიკურს სამი ეპიზოდი: მუსიკა, მხატვრობა და პოეზია.

ხელოვნება აბსოლუტური სულის თვითგანვითარების უზენაესი საფეხურია. მისივე აზრით, ფილოსოფია და რელიგია ორი დანარჩენი ფორმაა აბსოლუტური სულისა, მათში იხატება მშვენიერება შინაარსის სახით, ხოლო ხელოვნება მშვენიერებაში განსახიერებულად შემართება თავად.

მშვენიერება პეგელის სიტყვითვე თვალათლივ ხილვია აბსოლუტური სულისა.

იდეა ხელოვნური ქმნილებისა შინაარსად იქცევა ბოლოს. პეგელის სახელთან დაკავშირებულია ე. წ. შინაარსის ესთეტიკა.

შინაარსი იგივე იდეაა მისთვის. სულიერი შინაარსი გამოთქმის ფორმის ვერ გაუთიშება. ეს ორი მომენტი ერთმეორისაგანა დამოკიდებულია.

ამიტომაც ფორმალურ ხადი შინაარსის სიღებქირითაა გამოწვეული.

პრიმიტიული ხელოვნება, აცხადებს პეგელი, გამოთქმის ფორმის დეფექტით როდია გამოწვეული, არამედ იგი განვითარებული იდეის ნაყოფია (იხ. პეგელი, ტ. 1, გვ. 91).

რაკი პეგელისათვის პოეზია უმაღლესი რანგია ხელოვნებისა, ამიტომაც პოეზია შინაარსის ესთეტიკის უმათარესი ობიექტი.

იდეა პირველადი ფენომენია, იდეა თავად ქმნის ფორმას, ისევე როგორც აბრეშუმის ქია აბრეშუმისავე შარკს.

პეგელის შინაარსის ესთეტიკა შეითვისა ფრიდრიხ ტეოდორ ფიშერმა. პეგელის ესთე-

ტიური თეორია საფუძვლად უდევს ჰეგელის ესთეტიკასაც. თეოლოგ ლამბი თავის ესთეტიკურ ტრაქტატში სავსებით უარყოფს ფორმასა და შინაარსს შორის შესაძლებელ დისპარაზონას და ამ პარადოქსის ვარაუდით ესთეტიკოსთა შორის ატეხილ კამათს ცნებათა აღრევას მიაწერს.

„ზოგიერთს ურთიერთისაგან ვერ გავრჩევია ზელოვნება ქმნილების შინაარსი და მისი სიუფეტი, აცხადებს ლამბი. არსებითად ფორმა და შინაარსი კი არ უნდა დაუპირისპიროთ ურთიერთს, არამედ შინაარსი და სიუფეტი?“ ჩვენი აზრით, სწორედ ლამბის კონსტრუქციასა ნამდვილი აღრევა ცნებათა, რამდენადაც სიუფეტი ფორმის ერთგვარი ელემენტია მხოლოდ.

უპირატესობას მინიჭება როგორც ფორმისა ისე შინაარსისათვის ცალკეულად, სრულიად მიუღებელია. ქმნილებას სრულყოფა მხოლოდ და ამ ორი ელემენტის პარაზონაშია.

VII. კოეზია და ფილოსოფია

ვინც დასავლეთის ლიტერატურას დაახლოებით შინაგ იცნობს, მას არ ეუცხოვება ბოეზიისა და ფილოსოფიის დამპირისპირება.

არც წარსულში და არც აწმყოში არც ერთი დიდი მწერალი ფილოსოფიურ განსწავლის ვარაუდს არ გამოსულა ლიტერატურის ასპარეზზე, ხოლო ზანგრბლივი და ნაყოფიერი შემოქმედების მანძილზე რომელიმე ფილოსოფოსის ან ფილოსოფიური სკოლის იდეურ ზეგავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ ევროპელი მწერლები. გოეტეს, შილერისა და ლესინგის, საერთოა ფილოსოფიური კონცეპციები ქქონდათ ისევე, როგორც ლეონ ტოლსტოისა და სტეფან გეორგეს, რომენ როლანსა და ნიციშეს. ცნობილია შარქისის ზეგავლენა ჰაინრიხ ჰაინეს აზროვნებაზე.

„პოეზია მიუთითებს ბუნებაში მიჩქმნელ სიადრწმლოებაზე და ბატონად სტყუით გამოსახავს მას, ფილოსოფია მიუთითებს ჩვენს გონებრივ ნიჭში მიჩქმნელ სიადრწმლოებაზე და ცნებების ვნაზე ამკლავებს მას“. გვასწავლის გოეტე.

ეს ორი ცენტრალური ორგანო ადამიანური მეტყუელებისა მკაველჯის ენათსავებიან ურთიერთს.

„ფილოსოფია, ამბობს შილერი, ვერც ერთ ახალ აღმოჩენას ვერ დაიჩემებს, რომელიც ინტუიციის გზით არ ენიშნებინოს ბოეზიას“. გოეტეს მკალითი კმარა. გოეტე ნაყოფიერ ზეგავლენას ახდენდა და ახდენს არა მარტო ესთეტიკისა და პოეტიკის დაჩავში. ცნობილია მისი ლაწწლი გეოგრაფიის, მინეროლოგიის, ბო-

ახლა საეთიხი, რომელი ცხოვება უწინააღრისად შემოქმედების თავში, ქმნილების ფორმა თუ შინაარსი?

გვიერ ქმნილების ავტორს უკაცლოვანოვარი დგრიტა უჩნდება ჟერ და გაფორმებისათვის შემდეგ უხდება მას ფიქრი. ლიბიოსი მუშეცენეულად ასევება ძლიერების ტაქტს.

საერთოდ ეს საეთიხი მეცნიერების შესაძლებლობათა გადაღმა ვადიტიუებს მკლევაბს, რამდენადაც თავათ პოკესის შემოქმედებისა ჟერჯერობით მსაქოლოგური პაპათეზების სავანია მხოლოდ და ბრბენი გოეტე აწავ თავისებურად განსჯის:

„პოეტის სულიერ სამყაროში პირველი ტაქტა მკამეცენეულად — ურავლექსათ იშევება, ხოლო ძიება და კვლევა იმისა, თუ როგორ იწერება პოეტური ქმნილება ბოლოს და ბოლოს უნაყოფია და ყველა თეორიები სინჯის მუშაობას მიაგავენ ამ სუფაროში.“

ტანიის სუფაროში, ლამარკისა და დარვინის მიერ შემუშევებულ მიოლოგურ თეორიებში.

„ის კავშირი, რომელიც გერმანიის ფილოსოფოსებმა და პოეტებმა დაამყარეს კლასიციზმის ეპოქაში, გარდაუვალ ანდერჩად დარჩენა ისტორიაში. კეშჩაიტება იცნო დაჯის დიი მშვენიერება“. აცხადებს ენო ფიშერი.

საკმარისია მოვიკონოთ ჰერდერის ზეგავლენა კანტზე, შილერისა და გოეტეს როლი გერმანულ ფილოსოფიაში, გოეტე ინგლისის ფილოსოფიასაც გადასწედა (იგულისხმება კარლილი).

შილერმა მოკვეცა კანტისა და შელინგის ესთეტიური თეორიების სინტეზი.

ლესინგი ემყარებოდა ლიბნიცის უნივერსალიზმს. „ნათან ბრმენში“ ლესინგს მოთბობილი აქვს პარაბოლების ვნით სპიი სიმბოლურ ბეჭდის ამბავი, და აქ იგულისხმება ფილოსოფიური აღზრდა ადამიანის მოღვმისა. როცა გოეტემ კანტის წმინდა გონების კრიტიკა წაიკითხა წამოიძახა:

ჩემი გონება ისე განათდაო როგორც ბნელი ოთახიდან სინათლეში შესულის თვალთ.

გოეტეზე გარდაუვალ მთაბეჭდილება დასტრავა სპინოზას მანიუესტერმა მსოფლმშედეველობამ.

კონსექვენტურად თანმიმდევიარი სპინოზისტი გოეტე ვერ იქნებოდა, იგი უმკარამოდ ვერ გაიზიარებდა ისეთ ფილოსოფიურ სისტემას, რომელშიც ადამიანის პიროვნება მხოლოდ წარმავალი მოღიუკავია მარადიული სუბსტანციისა.

გოეტეს მსოფლმხედველობაში მოცემულია ლაბინციის მონადების ცნება; ბუნებაში გოეტე პოულობს განვითარების ჯაქვს და ამ განვითარების პრინციპზე გოეტემ მიგვიითია დარკანზე აღრე (შეად. თომის კარლად. გოეტე.

გერმ. გამოცემა). როცა უახლოესი ლიტერატურის საჩანგებს შევეჩხებოთ, ჩვენ დავინახათ, რომ მეოცე საუკუნის უძრადეს მწერლებსაც უმეტეს იდეური კავშირი აქვთ მსოფლმხედველთან.

VIII. ისტორიული ელემენტი

ლიტერატურის ისტორია უნივერსალურის ისტორიაა ნაწილია. იგი აღმართი კულტურის უმწვენიერეს კონტრესტია, მწერლობას, სწავლობს და იყვარდება.

ეს მეცნიერება ივლავს თუ რა როლს ასრულებს ერების კულტურულ ცხოვრებაში პოეზია, როგორ ამდიდრებს იგი ხალხის მეტყველებსა და აზროვნების სავანურს.

როგორ სახიერდება დაწერილ სიტყვაში ნაციონალური ენერგია ამა თუ იმ ერისა, რა გავლენას ახდენს იგი სხვა მომეჩენ ხალხებზე და საბოლოოდ რა ემატება კაცობრიულ კულტურას და საუკუნეს ამ გზით.

ეს მეცნიერება, ისევე როგორც სხვა დანახიანი, ანჯარბს უწევს და იშველიებს სხვა მეცნიერებათა დავირებებს. მაგრამ ამას ყოველივეს საკუთარი განსჯის შესაღვენად იყენებს.

ლიტერატურის ისტორიკოსის მეთოდს არც მარტოდენ ესთერტირია, არც პოეტის დასვენება მისთვის უცალობლად სავალდებულო, ამის მიხედვით ყოველ მოვლენას ლიტერატურულს უკეთუ მას რაიმე ზეგავლენა მოუხდენა ლიტერატურის საერთო განვითარებაზე, თუ გულისყურით უნდა მოქცეს.

ამ კვლევის დროს მისთვის საყურადღებოა ყოველი დეტალი, რომელიც ეპოქის სულის სა-

ერთო სურათის დასახატავად გამოდგება ხოლმე.

ყოველი ეპოქის მწერალთა ობიექტური და ფრთხილი შეფასება, ყოველი ნაწარმოებისათვის აღვილის მოძებნა განვითარების საერთო რკალში, ამ ეს გახლავთ ლიტერატურის ისტორიკოსის უმარტური მოვალეობა.

ამ შემთხვევაში მანძილზე ლიტერატურის ისტორიკოსი იშველიებს და იყენებს როგორც ფილოლოგიის, ისე პოეტრიკის, პსიქოლოგიის, ესთეტიკისა და ზოგადი ფილოსოფიის დავირებებსა და დასკვნებს. მაგრამ მისი მიზნები არც ერთისას არ ემთხვევა აფისთავად. მისი მეთოდი უმარტესად ისტორიულია.

ყოველი მწერალი თავის ქმნილებაში განასახიერებს თავისი კლასის, ერის და საუკუნის იდელებს. ლიტერატურის ისტორიამ იცის არა ერთი მაგალითი, როცა მწერალი მხოლოდ თავისი წოდების ან კლასისი წარმომადგენელთა დახატვას ახერხებდა. მაგალითად, ლეონ ტოლსტოის არც ერთი გლეხი ისე ბაქყინელად არ დახატავს, როგორც ანაურები. სტრინდბერგმა ჩინებულად დახატა გლეხები. ბალზაკი თანხარის ოსტატობით სხავდა როგორც ანისტოკრატებს, ისე ბურჟუებსა და გლეხებს.

IX. რეალიზმი და ნატურალიზმი

როგორც ცალკეული მწერლის ისე მწერალთა რომელიმე პლედის რომელიმე ლიტერატურული მიმართულებისათვის შეიფხვენებაში შედამ არსებობს განსახლერული რისკი.

ცნებანი რეალიზმისა, რომანტიზმისა, სიმბოლიზმისა, ნატურალიზმისა თუ ექსპრესიონიზმისა, ეს ყოველივე პირობითი ამბავია. და იგი გამოყვეულია ლიტერატურულ მოვლენათა კლასიფიკაციის საჭიროებიდან. რამდენადაც მწერალი, განსაკუთრებით დიდი მწერალი, ანასოდეს არ მისდევს განსახლერულ სისტემატურ, ლოგიკულ თანმიმდევრულ მოძღვრებას მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე. არამედ იგი ჩვეულებრივად სენსორულ, განჭობის მიერ ამერტეპტებსა აყოლილი.

სულ სხვაა მეცნიერებაში, ფილოსოფიაში. მაგალითად, კანტი ან ჰეგელი, პლატონი ან

ანისტოკელი, მთელი თავიანთი ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე, თითქმის განუბრელად ჰქმნიდნენ და მისდევდნენ საკუთარ კონცეციას. ეს ფილოსოფიაში შესაძლებელია, რამდენადაც ფილოსოფია მეცნიერებაა და აქ მიუცილებელია კონსტრუქტური და გამართული იდეური თანმიმდევრობა; ასეთივე მთლიანობა მოეთხოვება მწერალს მხოლოდ სახეების სისტემის სფეროში. მაგრამ აზროვნებაში ანასოდეს არც ერთი მწერალი არ ყფილა თხემიდან ტერფამდის ერთიანი და სისტემატური.

ამიტომაც ეუცხოებოდა ბრძენ გოეტეს, როცა მისი თანამედროვენი რომელიმე ლიტერატურული ან ფილოსოფიური მიმართულების მელმედ, ფუჭმდებლად, ან მიმდევრად ჩათვლიდნენ მას.

დიდი მწერლები ხშირად აფუქნებდნენ, თ-

ვიანთი შემოქმედებითი პრაქტიკით აშართლებდნენ და ზურგს უმაკრებდნენ ხოლმე ამა თუ იმ ლიტერატურულ მიმართულებას, მაგრამ ხშირად ერთი უკიდურესობიდან მეორეში ვარდებოდნენ ხოლმე, ხანაც დაღატოებენ ხოლმე ერთხელ აღებულ ვებს და ასე ქანაობენ ექსტრემალობასა და ექსტრემალობას შორის.

მიმართულებათა ერთგულნი და ბრძიდ მიმდევარნი არიან ხოლმე მეტწილად საშუალო ტალანტის მატარებელნი, ეპიგონები, ასე ვთქვათ, მუაზრჩენი რომელიმე ლიტერატურულ დაჯგუფებათა და მიმართულებათა.

ასე რომ, მიმართულება ერთგვიანი ტალღებისა-გაქვრებებისა ლიტერატურის მვისტორიისათვის, რამდენადაც უოველივე ისტორია არის ცდა ამა თუ იმ საუკუნის სულიერი ცხოვრების, ამ საუკუნის ლიტერატურების ლიტერატურაში გამოსახვის აღნუსხვისა.

მეცხრამეტე საუკუნის ევროპაში ახასიათებდა რამდენიმე დიდი ლიტერატურული მიმდინარეობა: რომანტიზმი, სიმბოლიზმი, რეალიზმი და ნატურალიზმი.

რომანტიზმი თავის მხრივ წარმოიშვა კლასიციზმის ოპოზიციის აღმოსფერვში. საფრანგეთში ვიქტორ ჰიუგო მეთაურობდა ამ ბრძოლას, ხოლო გერმანიაში იშვებო ფრიდრიხ და ვალკლემ ფონ შლეგელ, ლუდვიგ ტიკი, კლემენს ბრენტანო და ლუდვიგ ფონ არნიმ.

ფრიდრიხ შლეგელი თავის წერილში „ველკემლ მიასტერ“ აღიარებს, რომ რომანი უცვლელად სრულყოფილი ფორმაა პოეზიისა. იქვე იგი სთვლის რომანტიულ პოეზიას ხელოვნების იდეალად ევროპაში. რომანი დაბადებულია შუა საუკუნეთა რაინდობის აღმავლობის დროს. არი მთავარი ელემენტი ახასიათებდა მას, უცნაური და ფანტასტიური. ჰეგელიც აღიარებს, რომ რომანტიული სული აკავშირებს შუა საუკუნისა და თანადროულობის პოეზიას.

საფრანგეთში ვიქტორ ჰიუგო მეცხრამეტი კლასიციზმს, რამდენადაც ეს უკანასკნელი ფანტაზიის ბოჩაკვდა.

ევროპული რომანტიზმი ემყარებოდა იდეალიზტურ-მისტიურ ფილოსოფიას. იგი დასამყვებლად სთვლიდა საკვირველსა და გონების ძალით მიუწვდებელ სასწაილს. ხოლო რეალიზმი პირიქით, იგი ემყარებოდა ბუნებისმეტყველების მიწვევებს, საერთოდ, პოზიტივისტურ მსოფლგაგებას, რომელიც თავისთავად გამოირჩევა საკვირველს, ფანტასტიკურს, ეს უკანასკნელი მტერი იყო ყოველგვარ ზებუნებრივსა და მისტიკურს.

თითქმის ყოველი ლიტერატურული მიმართულება ვასული საუკუნისა საფრანგეთიდან ღებულობდა თავის პირველსათავეს, ისევე როგორც რენესსანსი იტალიაში დაიწყო. აქედან საფრანგეთს მოედო იგი, ფრანგული ნაციონალური „კულორი“, ფერი და ტემპერამენტი

ისესხა, მერე გერმანიაზე გადმოიარა, ასე რომ მანტიზმი და სიმბოლიზმი თავდაპირველად საფრანგეთში ფუნდებდნენ, ბოლოს კი გერმანიაში ლიტერატურაში გადმოსულნი გერმანული ნაციონალური ელფერის ღებულობენ.

წინასწარ უნდა ითქვას რამდენადაც თეორია ხელოვნებისა თუ აზროვნება, ევროპულ სინამდვილეში ლიტერატურაში ვასალურ დამოკიდებულებაში იმყოფებოდნენ მუდამ ფილოსოფიის მიმართ. ფილოსოფიური იდეალიზმი და მისტიციზმი ედო საფუძვლად როგორც ფრანგულ ისე გერმანულ რომანტიზმს.

მე-XIX ს. არი დიდი ნაკადი იყო აზროვნების ისტორიაში გავლენული. ერთი იდეალიზმისა, მისტიციზმისა, მეორე პოზიტივიზმისა, რომელსაც საზრდოს აღეგდნენ დარვინის, მარქსისა და ენგელსის მოძღვრებანი. საერთოდ, ევროპული რადიკალიზმი როგორც ფილოსოფიურ აზროვნებაში, ისე მწერლობაში ზურგს იმაგრებდა ბუნებისმეტყველურ მეცნიერებათა გაძლიერების შედეგად.

ყოველი დიდი მწერლის გამომჩენა რომელიმე საუკუნეში მუდამ განსაზღვრულ მიწებს სდებს ხოლმე ემაქვამი.

მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში (დაახ. ამ საუკუნის 20 წელს) პოზიტივ დე ბალზაის გამოსვლა ეს იყო ერთგვარი რეაქტია ფრანგული რომანტიზმის მიმართ. უფრო გვიან რეალიზმი ბალზაისა გაამხებია და გაამხებრა ემილ ზოლამ.

რეალიზმის, ნატურალიზმის ღობენჯი იყო უკან ბუნებისმეტყველ.

ეს ახალი ტიპის ხელოვანი არ უნდა ყოფილიყო ევროპაში პოეტური, მელეპოე და დამანქული, როგორც იყო მწერალი რომანტიკოსი. რეალისტური მწერალი უნდა ყოფილიყო სადა, უფრო საქმიანი, ხელოვნება უნდა გაშხდარიყო „სარკე სინამდვილისა“.

რეალისტ ხელოვანი არ უნდა ემხარა ფერეპირალი ცხოვრების ვასალამზებლად, შესაფერავად.

დაგმობილი იქნა ცადამწვდენი ფანტასტიკურა პიუგოსი და შატობრიანის აპოლოგია ქრისტიანობისა (რამდენადაც ამ უკანასკნელმა რეალიზმა ესთეტიური ტიპობის საუნჯედ გამოაცხადა).

თუ პიუგო და რომანტიკოსები მუდამ ევროტიურს, წარსულს, შუა საუკუნეთა დემონოლოგიას, შორეულ საუკუნეთა რელიგიებს, კულტებსა და ფოკლორს ეტრფოდნენ, ბალზაისთანა თავისი თანადროული საფრანგეთის სინამდვილე, სამხედრო ივანტიურისტების, ნაციონლის ოფიცების, ბიჩის კაცების, ფრანგი არისტოკრატების, მეძავეების, კოკიტების, აზნურების ცხოვრება.

ისევე როგორც გენიოსი დავიწი თავის დროზე აღმამანსა და ცხოველის ანატომიის სწავ-

ვლობდა, ხოლო გოეტე მინერალოგიისა და ბოტანიკის, ბალზაკმავე ხელი მიჰყო მსიქოლოგიისა და ანატომიის შესწავლას.

ბალზაკის აზრით, რომანისტი ვერ იქნება რომანისტი თუ მან შედოცინა არ შეისწავლა, არა მარტო მედიცინა, აქციების, ბანკების, ბირჟის ცხოვრების ამბები.

მის ვაზსტეკს ზედვე ეტყობა, რომ ავტორი კარგადაა ჩაბეჭდილი ახალი ევროპული ბურჟუაზიული ცხოვრების ლაბირინტში. მან იცის თუ რა ზამბარები ამოძრავებს ამ ცხოვრებას, თუ რა დიდი ფაქტორია ბირჟა და ფული.

ბალზაკი თავის თავს სთვლიდა „მეცნიერული მეთოდის“ დამფუძნებლად. იგი დაძრწის პარიზის ღარიბთა კვარტალებში თავით ღარიბულ, დაკნინებულ ტანისამოსით მოზრდილ და სწავლულს შვასს, ბრბოს ფიზიონომიას და ფსიქოლოგიას, ამიტომაც შესწლო მან თავის 100 ტომიან რომანებში, თავის რომანების სერიაში: „ადამიანური კომედია“ — 1500 სხვადასხვა აღწევობისა და მსიქოლოგიის ადამიანი გამოეხატა.

რა თქმა უნდა, რეალიზმის დამფუძნებელმა ბალზაკმა მიიღო „შეცოცხდა“ სიცოცხლის მწუხარება, იგი სვედენბორგის მისტიკამ გაატაცა და რომანტიზმის კერაბების წინაშეც არაერთხელ მოუხრია ქედი, მაგრამ მისი ხატვის ობიექტი იყო არა ემპირიკული, წარმოდგენილი, არამედ ჩვეულებრივი ადამიანი თავისი მარტივი და ადამიანური ენებებით. მას ფილოსოფოსად მოჰქონდა თავი, სკეპტიკოსად, ცივი გოგონად პატრონად, თავის რომანებს იგი ფილოსოფიურ შტუდიებად სთვლიდა.

ბალზაკის გზა განაგრძო ვიქტორ ჰიუგოს და ბაქონის თაყვანისმცემელმა გუსტავ ფლობერმა, რომანტიკოსყოფილი ბოლოს უიღრესი ნატურალისტი გახდა.

1857 წელს ქვეყნდება მისი „მადამ ბოვარი“,

X. ზოლა

უფრო ტიპიური წარმომადგენელი ნატურალიზმისა, როგორც მსოფლგაგებით ისე შემოქმედებით. იყო ემილ ზოლა.

ზოლა არ იყო წმინდა წელის ფრანგი. მისი პაპა ვენეციელი ყოფილა, ხოლო დიდება ბერძენი, ზოლა თავით მხოლოდ დედის მხრიდან იყო ფრანგი, შაშა მისი იტალიელი. შაშის სიკვდილის შემდეგ ზოლანათ ოჯახი პარიზს გადმოსახლდა. სიღარიბეში აღზრდილი ჰაბუცი ორგზის ჩაიჭრება გამოცდებში.

ზოლას პირველი ქმნილებებია პროზული ლექსები.

რომელიც მიწვეულია როგორც სახეობა თარიღი რეალიზმის ისტორიაში.

მსოფლიო პროზის, ისტორიული პროზის შედევრთაგანია ფლობერის „სანაშნო“.

მე-19 საუკუნე დიდი ევროპული რომანის ელრობების პერიოდია. ეს ეპოქა გაბატონებულია როგორც ევროპაში და რუსეთში, რუსი ხალხის დიდი კორიფეების ტოლსტოისა და დოსტოევსკის სახით.

აქვე უნდა ვახსენოთ უბრაწინვალესი მწერალი გოგოლი, რომელიც, ჩემი აზრით, ჭეკოვანად ევრაი შეფასებულია.

მწერლის სიდიდის უპირველესი ატრიბუტიაგანია მისი ხატებითი პოეტისციის განუმეორებლობა და მანერის სიახლე. თუ ტოლსტოი დიდად დავალებული იყო ტეკერის და სტენდალისაგან, ხოლო დოსტოევსკი ფრანგულ ბულვარტად რომანის მიმართ, გოგოლი კოლსალუჩად ორგინალურია, შამაშადამე, ნაკიონალურ, ნაკიონალური არა სპეციფიური რუსული ყოფის გამოვლინებაში, არამედ სახეების სისტემისა, ტენისა და წერის მანერის მხრითაც.

ევროპული რეალიზმის ფუძემდებელთა შორის, სამართი ადგილი უჭირავთ მშებს ედმონდ და ჟულ გონკურებს, რომელნიც ერთად სწერდნენ თავიანთ დრამებსა და რომანებს.

მათ გამო იტყოდნენ ხოლმე შამინდელ საფრანგეთში: ისინი წარმოუსახავის წარმომსახველი არიანო.

თუ ვიქტორ ჰიუგო წარჩინებულთა ხელოვანი იყო, გონკურებმა პირველად მოითხოვეს უმეკონითა წრიდან გამოსული ადამიანების გამოახება დიდი რომანების ტილოზე.

1864 წელს გონკურები აქვეყნებენ რომანს — „ფერმენი ლაცერტი“. ავტორები ამ რომანში დიდი თანაგრძობით ხატავენ ხელზე მოსამსახურე ქალის სულიერსა და ფიზიკურ ენებებს, მის განუზომელ გაიჭრებაშია და სიმძიმის.

ბალზაკისებურა, გაყოფილი ენერგიით ჩაერთა ზოლა ლიტერატურულ ბრძოლაში: „არცერთი დღე ნაბეჭდი ვეკრდის ვარემ“.

ლექსებს თავს ანებებს სიბავუევივე ზოლა და სწერს მოთხრობებს „Contes à Ninon“ ეს იყო დევების, ფერების, მითითა ამბები. აქვე ხარც უხდის იგი რომანტიზმს.

1866 წელს ზოლა კრიტიკოსისა და ფერნანდისტის კლასში მოიმარჯვებს.

ზოლა როგორც კრიტიკოსი ილაშქრებს ძველი, რომანტიული სკოლის „იდეალისტური ფრანსი“ წინააღმდეგ, აქებს ფლობერსა და

იმპრესიონისტს მანუს და ქადაგებს თანადროულ ზელოვნებას, რომელიც ბუნებას ვადმოცემს. ამ ხანებში პარიზში ჰქვდა კრიტიკოსი და ფილოსოფოსი პაპოლიტ ტენი, შესდგა მთელი წრე ნატურალისტებისა გონებების მეტაფიზიკით.

სწორედ ისინი, რომელთა გამო ზოლა სწერდა იმამდღა: „ნატურალისტ მწერალთა გვეფიქრობთ, რომელთაც მე მაქვს პატივი ევეთვინოღა“.

თუ რომანტიკოსი მწერალი შუა საუკუნეთა ბნელ ნატურებში, ან შორეული და ეგვიპტური ქვეყნების სინამდვილისა და მითოლოგიაში ეძებდა თავის ფანტაზიის საზრდოს, ჯერ კიდევ ბალზაკი იწყებს „მოგზაურობას“, დღისით, შუისით პარიზის ქუჩებში.

პაპოლიტ ტენის გარემოცვის თეორია საფუძვლად დაედო ლატერატორულ კრედოს: „ბუნებრივი კმინიღებია ეს არის ერთი კუთხე ბუნებებისა ტემპერამენტის პრიზმაში დანახულთ“.

ზოლას კამბალური კმინიღებია 20 რომანი-საგან შემდგარი სერია „რეგონ-შაჟარ“, რომელშიც აღმოსახული ერთი გვარის ისტორია ითხი თაობის მანძილზე.

ისევე როგორც დიდ რუსი რეალისტები ტოლსტოი და დოსტოვესკი, ზოლაც დაუღვარი იყო წერაში, საინტერესოა და ოდნავ გროტესკული მისი გაუთავებელი ექსპერიმენტები. მის ავიატებულ ქონდა აგრედ წოდებული ექსპერიმენტული რთი რთმანი. საამისოდ იგი დღენამდგ მუშაობდა ბიბლიოთეკაში, სწავლობდა ფიზიოლოგიას, ფსიქოლოგიას, სოციოლოგიას და პოლიტიკურ ეკონომიას, ტენისეული „milieu“-ს თეორიამ იგი იმ დასკვნამდე მიიყვანა: ადამიანი ისე, როგორც ყოველი არსება, იყოს მარტოოდენ პროდუქტი პერისა და ნიადაგისა, ასევე როგორც მცენარე.

რომ ბიჭი ფაქტს უწევდა იგი ანგარიშს, მეტეოდორების კანონსა და მილიოს, წრის ზეგველნას.

• ზელოვანი, ზოლას აზრით, არის ცდის მომხდენელი, მან უნდა ვაჯანყნოს თუ რა შედგეს იმდენი საბოლოოდ ადამიანის მიერ შემეოდორებით მიღებული თვისებები გარემოცვის, წრის პრიზმაში გაფლბული. ამ იდენს საილუსტრაციოდ ბალზაკის ცოკლური რომანების სერის კვლობაზე ზოლა სწერს თავის რომანების სერიას „ბუნებრივი და სოციალური ისტორია ერთი ოჯახისა მეორე იმპერიის დროს“.

ცოკლ იწყება საფრანგეთის სამხრეთში, ერთ პატარა ქალაქში და სრულდება სედანთან.

ამ უზარმაზარ რომანებში გადაშლილია მეორე იმპერიის საფრანგეთის ცხოვრება, აღიზახსნილი და ენებიანი ცხოვრება. ათასგვარი პროფესიის ადამიანებია მათში გამოხატული: მწეები, გლეხები, მინისტრები, ზუცები, ეპურები, ზელოვანი, დიდეპურები, სპეკულანტები და სხვანი.

პროლეტარული უბნების სიღატაკე, იმპერატორისა და არისტოკრატების საახლეო გარეცნილება.

ერთი სიტყვით აქ არის წარმოდგენილი ურანვეთი ტიულურიადანი ქარხნის ბინძურ ეზოდის დიდი პედანტიზით აწერალია ბაზრევი და ქუჩები, პარიზის ვივარი, ხორციელ დატვირთული ვაგონები, პარიზში შემავალნი გათუნებისას, ღატაკი, უპოვარი ღაზარონების ქუჩური ცხოვრება.

ამ სერიაზე მუშაობის დროს თავით აწავლობდა ზოლა პოლიციის მიერ გამოკიდულ საბაზრო წესებს, დახეტიალობდა ბაზრებში, დიდ მღაზებში გამოკითხავდა ნოქტებსა და მეშებს თავიანთი ცხოვრების ამბებს.

ყურს უდებდა მთ ესრგონსა და სწავლობდა მით მენტველებს. ისევე როგორც დაკითხავდა დიდი ქალაქის მეფაებს, დადიოდა დოლზე, დადიოდა შახტებში, მანდვე ცხოვრობდა ექვს თვეს, აწავლობდა მემანიქაეებისა და ცეცხლის ფარეშთა ცხოვრებას.

იგი თანაზარი ისტატობით აღწერდა როგორც სიმეგრერებს, ისე სისადაგებს ამ ცხოვრებისას, რადგან მისი აზრით ნატურალისტი ზელოვანის თემაა არა მარტო სიღამაზე, არამედ სიმხინჯეცა. რადგან იგი ამტკიცებდა: „მხოლოდ რეგვენებს პგონით თითქოს ნატურალისტი რიტორიკა იყვეს“.

ცმალია, ზოლას კონცეპციაში მთავარი შეცდომა ის იყო, რომ ზელოვნებას არამც და არამც არა აქვს მიზნად ბუნების რომელიმე კუთხის ვადმოცემა. ამ ვადმოცემაში ზოლა მიელტოვდა მეცნიერულ სიზუსტეს, და ისეთ ტვირთს სდებდა ზელოვნების ურემზე, რომელსაც ვერ ზიდაეს ხოლმე იგი. ეს საბაველი, გელისამრევი სურათები ცხოვრებისა უზომოდ ტვირთავდა მის რომანებს.

✓ ზოლა მებრძოლი ბუნების კაცი იყო და მთელ მის შემოქმედებას დევიზად ვამოადგებოდა მისივე „მე ბრალსა ვებდა“. იგი ბრალსა სდებდა თავის საუკუნეს, მთელს დინასტიას, ბურჟუაზიულ წყობილებას.

✓ როგორც ქვევით დავინახავთ, ზოლამ გზა გაუაფა მეოცე საუკუნის ევროპის სოციალისტურ მწერლობას, პროლეტარული და კომუნისტური იდეოლოგიის ლატერატორებს. მის კმინიღებებში გამოხატულია პირველად დიდი მისმტობით, კამბალისტური ქვეყნების ქარხნებში მომუშავე მილიონების ოფლიანი მუშლი და მკლავი.

1 საფრანგეთის მეფეთა საახლე, უფრო გვიან, ლუერის მუზეუმის შენობა.

XI. ნატურალისტები და სოციალისტები

გასული საუკუნის მიწურულს ზოლანთის ბრძოლა გაასახლა გერმანულმა პოეტმა მიხაელ გეორგ კონრადმა, 1885 წელს იგი აარსებს მიუნხენში ლიტ. ჟურნალს „საზოგადოება“. ამ ჟურნალის პროგრამაში ვკითხულობთ:

„ჩვენი «გეზელშაფტ» მიეღობის ლიტერატურისა და კრიტიკის განთავისუფლებას «ახალი ჰელმისა» და «ორივე სქესის მინაბერადიკებისაგან». მოყვლი: ეს ჟურნალი მოითხოვს გერმანული ხელოვნება დაუბრუნდეს რეალობას, ებრძოდეს იდეალიზმსა, ფორსტირობას და სხვა.

ნატურალისტურ ხელოვნებას დანაშაუდ ვამოიხმნებდა თავისი აპოლოგეტი—იენს პეტერ იაკობსენ (1847-1885) რომელიც სწერს თავის შესანიშნავ რომანს „ნილს ლიუნე“ და სთარგმნის დარეინის ჭიშმების წარმოშობებს დანიურ ენაზე.

„ნილს ლიუნეში“ მოცემულია აგრეთვე თანდაყოლილი დეგენერაციისაგან მიდრეკილება და „მილიოს“ წრის ზედგავლენანი. საერთოდ ეს არის ერთგვარი ისტორია ახალგაზრდა კაციისა მე-19 ს. მიწურულში. მაგრამ ბუნებისმეტყველებით გატაცებული რეალისტი იაკობსენ რომანტიკოსს ვეცხატავს და თავთავ პესიმისტურ რომანტიზმში ვარდებდა. გერმანელი ნატურალისტები ზოლანს მანაქისა დიხახე შიანდენე თავიანთ ოსტატს, ისინიც დადიოდნენ ქარხნებში, სწავლობდნენ მუშების ცხოვრებას, სტუმდნენ დეკლარაციებს, აცხობდნენ პროგრამებს, სწავლობდნენ ბუნებისმეტყველებას, დარეინსა და კარლ მარქსს.

ნატურალისტების აღმდარები იყვნენ ძმები პაინრიხ და იულიუს პოდტ, რომელთაც გამოაქვეყნეს „კირიტრეული ბრძოლება“.

ისინი მოითხოვდნენ ნატურალისტურ ეპიგონების დათრგუნვას და ნამდვილი ნაციონალური პოეზიის შექმნას.

თავიანთ იდეალად მათ დასახებს ახალგაზრდა გოეტე-

საკმომოდ ბუნდოვანი პროგრამა წამოთავყენეს მათ.

პოეტი ოტო ვრის პარტლებენ (1864-1905) უპროფს გოეტეს რომანტიზმს და აღიარებს „გოდტეს როგორც ლირიკოსს მრავალი სისულელეუ წამოუროშავსო (Sic) ნატურალისტები დასციინოდნენ მუხად არჩეული ქალწულებისადმი ხობტბის შესხმას, მათ კელნერი ქალბები-არჩიეს მუხუბად და ამგვარი ქალების ზნეობრივ ამადლებასათვის იღწოდნენ.

სხენებულ ეპიგონებში ნამდვილ ლიტერატურულ ფიგურად მოსჩანს პოეტი არნო ჰოლც, რომელმაც უფრადღებდა მიოქცია თავის ლექსე-

ბის წიგნით „Buch der Zeit“ სადაც გერმანულ ტეს სოციალიზტად სთავის:

არნო ჰოლცსა და მის თანაგებლ პოეტებს ახალიათებთ სოცილისტურა ლოზუნგები, პინდსებერი კალამბურები, პოლიტიკური ჟურნალიზმი, შვებული და არა კლასიკური წერის მანერა, უპროფა მეოცნებე პოეტის ტიპისა, სიყვარულის პოეზიის გამახსარაგება.

პინდს ზეგავლენით ჰოლცი თავს ესხმის ეკლესიასა და სახელმწიფოს, დასციინის ხტეებს, სოცილისტურ ლოზუნგებს ლექსავს.

ჰოლცი გრძნობდა ახალი იდეების ახალ ფორმაში ჩამოყალიბების საჭიროებას, ამიტომაც ამსხვრევს იგი თავის გუნებაში ამ ძველ ფორმის ლექსისას და თასგვარი მანერინობით ემბებს ამ ახალ ფორმას. მერ წილიდ ურთომო ლექსს მზარობს, მარტოოდენ რიტმიზირებულს.

არნო ჰოლცს განზრახული ჰქონდა მთელი სერია დრამებისა, რომელთა შექმნაგვირგბელი მათი უნდა ყოფილიყო ზოლანსებერი milieu მარამ ეს ციკლი მას არ დაუწერია.

ჰოლცის სახელთან დაკავშირებულია ა. წ. რეველოვცია ლირიკისა.

ჰოლცის თეორიით „დიდი გზა ბუნებისაგენ ჯერ ვერც რომანს უპოვნია, ვეკც დრამის და განსაუთრებით ვედარც ლირიკისა“.

რომელიც, ხელოვნების განვითარების ისტორია ეს არის მისი ტექნიკის განვითარების ისტორია უპირატესად, ანე რამ ყოველგვარი ლირიკა საუკუნეთა მანძილზე ეპიგონური იყო. თანამედროვენი სწერენ ლექსებს ისევე როგორც გოეტე სწერდა, გოეტე ისევე სწერდა, როგორც შუა საუკუნეში, მხოლოდ ანტიური სამყაროს პოეზია იყო უყოდეელი ამ მხრივ. ამ სამყაროში წარმოიშვა მრავალი გასაოცარი ქმნილება. პოეზიას მდღამ ეპიგონური მიზანი ჰქონდა“.

პოეტის მიზანი იყო ლტოლვა განსაზღვრულ მუსიკისადმი, რომელც წარმოაუგვედა თავთ თვითმიზანს, ლტოლვა რიტმისადმი, ამგვარ მიზანს ძველი ლირიკისას ჰოლცი უპირისპირებს ისეთ ლირიკის, რომელიც სიტყვის ძალით შექმნილ მუსიკის მიზნად დასახვავ უარს ამბობს წინასწარ.

ჰოლცის აზრით, ყოველი ლირიკის მიტელებული ელემენტია რიტმუს, ხოლო ასთანაშა, ბოლო რითმა, სტროფა, აკცესსორულია, ე. ი. უმნიშვნელი.

ჰოლცის აზრით, ეს ბორკავდა მტრეველებს და გარდა ამისა ქვეყანას ევიწროვა მისი წრე-შემოწერილი მექანიზმი.

პირველი პოეტი მრავალ საუკუნეთა უწინ, ვინც „ზონენ და ეონენ“ გააჩიმა, გენიოსი იყო, ხოლო მეათასე—კრეტინი.

ასე რომ, ნახმარ ბოლორითმების ხმარებას იმდენი მნიშვნელობა აქვს ნამდვილი ხელოვნებისათვის, რამდენიც ბავშვების ომობანას თამაშს მოპოვებული მსოფლიო ომის ტექნიკისათვის.

ასევე მოლუვლად, გარდასულად ეჩვენება პოლს სტროლის მნიშვნელობა: ამიტომაც აუხადებს პოლი: „ყოველივე დავივიწყეთ და თავიდან დავიწყეთ“.

გოეტს, ჰანეს ზოლორიტიმან პოეზიას ადარებს პოლი გაყვითლ არღანს.

ანალოგიური სეპტიკური დამოკიდებულება ზოლორიტიმისადმი გამოამტკიცა დიდმა ფილოლოგმა და პოეტმა ვილამოვიც ფონ ზოლენდორფმა, რომელმაც საქვეყნოდ განაცხადა: ზოლორიტიმის გაკატრლო.

ევროპული პოეზიის ისტორიამ ამ უკანასკნელ ოპოტი წლის მანძილზე გაიჩვენა, რომ უოველივე ბოლო ახალი თეორიებისათვის, ახალი ფორმისათვის როგორც რომანის, ნოველას, დრამის, ისე ლირიული ლექსის დარგში საესებით ამარ ამბავია.

ჩვენ მოგვიხსენია ამ ხნის მანძილზე მრავალი მანოფესტი და დეკლარაცია მარინეტისა და ფუტურისტების, აბავინისტებისა და დადაისტებისა.

ოცდახუთი წლის განმავლობაში ამოდ ამტკიცებდნენ „რამბოს“ კრიტიკოსები რომანის, ნოველის, როგორც ენარების, ვადამენებისა და მის ნაცვლად ნარკვევზე გადასვლის საქარობებს.

შთავიკესი ლექსს ამტკიცებდა, მაგრამ ეს უოველივე ვაბუტური ოცნების ამბები აღმოჩნდა.

ის ენარები ლიტერატურისა, რომლებიც ამჟამად კაცობრიობას ვაანხია, თითქმის ისევე ძველია, როგორც იდვა მსრისა, ნავისა და შერდელისა.

ხელოვნება არასოდეს მიხვევდა კვლდაკვალ მეცნიერების, ტექნიკის ნატრფალს.

თუ ტექნიკამ უაველესი ნავის, ბერძნული ხელნაღის ნაცვლად თანადროული სწრაფმსაროლი დრენდოტი გამოიგონა, აველ პინდური ჩიგვედას ლექსი, ირანული, ან ახაბული რომანი და ნოველა, ჩინური ან პინდური დრამა არსებითად არ შეუცვლია ევროპის თავისი კულტურის განვითარების 2.000 წლის მანძილზე.

ასე რომ, ამ შემთხვევაში ცნებათა აღრევისთან გააჭვს საქმე.

ხელოვნების ფორმები უცვლელია და შეუარყველო, რადგან ხელოვნება ყოველ საუარუნში თავის მიზანთაწა, მაშინ როცა მეცნიერება მოჩვენებით მიზანს აღწევდა პირველ საუარუნში კაცობრიობას ეგონა, რომ მიწა ბორბლის დარია, ამ ბორბლის ცენტრში იყარუსალიმი ევულემბოდა და სხვ.

მეოცე საუარუნის პირველ მეოთხედში პოლი

ცის გარდა ბევრს უცლია ვითომდაც ახალი ფორმების, ახალი ენარების შექმნა, იმავისიტეზა, ფუტურისტებმა, კუბისტებმა, ექსპრესიონისტებმა, თავის დროზე უარაქვეს ლექსის ნოველის, დრამის, რომანის ტრადიციული ფორმები, მაგრამ როგორც ვთქვით, ხელოვნებაში თეორიები რთლი სწავებენ საქმეს, არამედ თავთ შემოქმედებითი პრაქტიკა, შემდგომი ვანვითარება ევროპული ხელოვნებისა ამის მოწმეა, რომ ეს ყოველივე ექსპერიმენტარება მხოლოდ ვასაციდნელი მწერლების სანუეგეო იყო, ზოგმა მათგანმა დიხავი შეიტანა თავისი სახელი მწერლობის ისტორიაში, რამდენადაც ლიტერატურის მეცნიერი გვარდს ვერ აუვლის ზნირად უნიკოსაც, როცა მას ახალი თეორიები აქვს წამოყენებული, მაგრამ ხსენებული კატეგორიის ექსპერიმენტარებას ღრმა კვალი მაინც არ დარჩენიათ ლიტერატურაში.

არნო პოლი თავის ექსპერიმენტების მიხედვად მაინც რჩება თელსანინო, პოეტი, ასე ვთქვათ, შამამთავარი ე. წ. „სოციალისტური პოეზიისა“. მან თავი ისახელა თავისი წიგნით: „დროის წიგნი“.

თუ ზოლასებური ნატრალისმის წარმოშობის ბალზავის „ადამიანურმა კომედიამ“ და პოლიტ ტენის ხელოვნების ფილოსოფიამ და „მილიოს“ თეორიამ შეუწყო ხელი, ფრანგული ნატრალისმის თეორიისა და პრაქტიკის ნიდაზზე ახალი დიდი მოძრაობა წარმოიშვა გერმანიაში, მას უწოდეს „კონსტრუქტური ნატრალისმი“.

თუ ზოლა ამტკიცებდა ხელოვნება ბუნების ერთი კუთხეაო, გერმანული ნატრალისმის თეორეტიკოსმა არნო პოლიცა კორექტივი შეიტანა ამ დებულებაში: „ხელოვნების ტენდენციაა ბუნების წინააღმდეგობა“.

ცხადია, რიივენი სცდებთან ხელოვნება დიხავი ბაძავს ხანდახან ბუნებას, თუნდაც ვავნერის მუსიკა რომ მოვიგონოთ იმ მომენტებში, როცა მისი მუსიკა ზღვის შრიალს ვადმოსცემს, ან ოვიდის ლექსი, სადაც იგი ბავყების ყვირის აღდგენს ლექსის ფღერაში.

მაგრამ ხელოვნება მაინც არ აბის ბუნების რეპროდუქცია, იგი უფრო ზედნაშენია და ხანაც მისი კონტრასტი.

არნო პოლი უარყოფს ხელოვნების აბოლუტურობას, მას შეაჭვს ერაფგარი რელატივიზმი ამ საქმეში:

„ადამიანებისათვის არ არსებობს ხელოვნება თავის თავად, ისევე როგორც ჩვენთვის არც ბუნება არსებობს „თავის თავადი“.

ერთი და იგივე ქმნილება ხელოვნებისა ორი სხვადასხვა თელსაზრისიდან დანახული, ერთი და იგივე აღარ არის.

ხელოვნების მიზანია სინამდვილის კვლევა გ-

დმოცემა, აცხადებს პოლიცი, იგი უარყოფს ყოველივე იდეალიზაციას ზელოვნებაში.

საინტერესოა არის პოლიციის ჩვენებანი ამ საგნების გამო:

ძველი ხელოვნება გერმანის გვეტყობა ძირის ჩამოგარდნილი ფოთლის გამო გარდა იმისა, რომ ეს ფოთოლი ქარის მიერ შეტოკებული ფარფლით მიეკანება მიწისაყენ.

ახალი ხელოვნება გვჩვენებს ამ მოძრაობას ყოველ სეკუნდში. იგი გამოსახავს თუ როგორ ლილიციებს ცალი მხარე ფოთლისა მზის შუქზე, ხოლო მკორეზე ჩრდილია მიფენილი, შემდეგ წუთში პირველ ხდება იგივე.

ზელოვანი გამოსახავს თუ როგორ დაეშვება ეს ფოთოლი თავდაპირველად მიწისაყენ პერპენდიკულარულად, შემდეგ პერის მოძრაობისაგან იგი განზე გაქანდება და სვ.

კონსტრუქციული ნატურალიზმი მოითხოვს ანალოგიურად, მათეთიერი ტონის ვანდენას ხელოვნებლად, თეატრიდან. ახალმა თეატრმა უნ-

და განდევნოს ძველი თეატრის თეატრალიზმი. საუბრის ენა უნდა გახდესო ლიტერატურის ენად. ასეთ იდეებს ქადაგებს შარტონი მანტონი „Sozialaristokraten“-ის წინამძღვრისაში. ცხადია, არსად არც ერთ დიდ ლიტერატურაში საუბრის ენა არ გამოხატავს ლიტერატურის ენად.

ნატურალიზმის თეორიის დასაბუთებაში არის პოლიცი შეელოდა მთელი მეგობარი, იოჰანეს შლაფ, ეს უკანასკნელი ითვლება კონსტრუქციული ნატურალიზმის ლიდერად.

„ესე გაწრთვენი თვალი და ყური, რომ ბუნების გარეგან გამოვლენებაში არაფერი გამოგეპაროს, გამოსახე ყოველივე, რასაც შენიშნავ, გაუზიარებლად, ყოველივე სიმბოლიის გარეშე, მარტივად, სადად და ნამდვილად.“

ამ საერთო თეორიების შემდეგ მეგობრებმა დასწერეს Papa Hamlet დრამა „Die Familie Selicke“ და „ქალადის ვნება“.

XII. უოლტ უიტიმენი

ნატურალიზტებმა სცადეს შეერყიათ ფორმები როგორც დრამისა, ისე რომანისა და ლირიული ლექსისა. მე-XIX ს. მიწერულმა ბოლორიომის მოკლებულ ლექსს ვაგრცელებს, ზელო შეუწყო შარლ ბოდლერის წიგნმა „ლექსები პროზად“. მე-XVIII საუკუნეშიაც იცავდნენ ბოლორიომის მოკლებულ ლექსს, სახელობარ კლოპსტოკა და ბოდმერი.

ევროპულ პოეზიაში ხშირად იმართებოდა ლამპრობა ხან იდექსანდრიული თეორი ლექსის, ხან ბერძნული ჰექსამეტრის აღდენისათვის.

მეოცე საუკუნეში დიდმა ელინისტმა ელიამოციმა დაარქვა ბოლორიომის „გაცეცილი არღანი“. ამერიკელი პოეტი უოლტ უიტიმენი აქვეყნებს 1857 წელს თავის პოემებს. ამ კრებულში ყველა ლექსი ბოლორიომის მოკლებულია.

მისი ბიოგრაფიაც საინტერესოა და დამახასიათებელი ნატურალიზტ პოეტისათვის.

უიტიმენ დაბადდა 1819 წელს ლონგ აილენდში, ფერისონის ოჯახში. ზღვისა და პერიოდის ქება თან შემოჰყავდა მის პოეზიაში. 16 წლის ჰუბერტი ჩამოიღის პრეტლინში, შემდეგ დაიწეებს ზეტიალსა და ზელობათა ცვლას; ხან გადამწერლავდა, ხან ასოთამყობი, ხან მასწავლებელი, ხან რედაქტორი.

33 წლის კაცი იწყებს ლექსების წერას.

როგორც ყოველი ათეოგამსწავლული აბრადილაქტი, იგი ენებებს ურევს ურთიერთში. ერთ ადგილს უიტიმენ სწერს:

„ყოველ დროში სიტყვები ნამდვილ პოეზიის უცდიდნენ... ხოლო ნამდვილ პოეზიის სიტყვები არიან გვირგვინი და საბოლოო ტრიუმფი შეცნობრებისა.“

ევროპის რადიკალიზმულ, პესიმიზისტურ პოეზიაში უიტიმენს პოეზია შრიალებს, როგორც ამერიკის ვრცელი პერიოდის ქარი, ან ხმული შორეული ზღვებისა. ამაყი, მხნე, სიცოცხლეს დაწაფებული უმღერის იგი ბუნებას, ტექნიკისა და ცივილიზაციის სასწაულებს, ბრუკლინის ხიდს, დიდი ქალაქების ქუჩებზე მოგანვამე მილიონებს, ახალგაზრდობას, მამაკაცობას და თავთ სიბერეს.

ურთომო, უფრომო. უსტრაფო ლექსებით, რომელნიც უფრო რიტმიზირებულ პროზას უახლოვდება, დიდ ეფექტებს აღწევს უიტიმენს მხნე და სიცოცხლით საესე პოეზია.

უოლტ უიტიმენ, კოსმოსი მოელი, ვარ მანკატანის მხნე ნაწიერი, უქმური, გრძობიერი, ხორცისმირი, მკამელი, მსმელი და სეზბენიერი, არც ისე უხვი, არც ისეთი ვინე აჭარბებს კაცებს და ქალებს.

მაგრამ მათგანვე განზე გამდგარი, არც თუ ამაყი და არც იგი თავმოდრეკილი.

როგორც სხვა დიდი ნატურალიზტები, უიტიმენიც უმღერის ახა რჩეულს, გმირულს, ზებუნებრივს, არამედ უბრალო ადამიანს, სამუ-

ლო აღმავს, იგი კახას აქვს ისევე, როგორც რომანტიკოსები მადონასა და დედოფალს, იგი უმღერის ჩვეულებრივ ლანდშეფტს, მუშის მარჯვენას, ქალის სქესს, სიყვდილსა და სიბერეს.

„ის იგარაჟია, გმირობისა და აღზევებისა, რომელნიც ბერძენმა და ფეოდალური ევროპის პოეტებმა მიანიჭეს არისტოკრატებს. მე მინდა მივანიჭო ამერიკის დემოკრატიის ჩვეულებრივ აღმავსებს.“

მე მიზნად მქონდა დასახული შეჩვენებინა, რომ ჰყენ შევეძლია უფრო დიდ წარმატებებს მივაღწიოთ, ვიდრე სხვა დროის აღმავსებს ეს შეძლებიათ.“

ამერიკა ახალი ცივილიზაციის ქვეყანაა, მაგრამ მის პოეზიას თითქმის არავითარი ტრადიცია არა ჰქონია, ამერიკის უდიდესი პოეტი ედგარ ალან პოე უფრო ინგლისური პოეზიის დიდი ტრადიციების გამგრძელუნებელია.

უიტმენი ტიპიურია ამერიკელია, ყოველივე ტრადიციის გარეშე მდგარი, უფროსი და უკველვე რომანტიკოსს მოკლავდა, ასე ვთქვათ, ფუტურისტია, ამ სიტყვის საუკეთესო მნიშვნელობით.

„მომავლის პოეტებო, ჩიტოებო, მიმტეხლებო და მესიკოსებო, *საქართველო*“

დღევანდელი დღე მე ამიწარმეშს, სიკვამლე ვერ გეტყვათ თუ რად მოვსულვარ ამ ქვეყანაზე თქვენ ჰეი, თაობათო ახალახალხო, ომახიანო, ატლუტურნო, აღსდევით, რადგან თქვენ უნდა მიწამოთ მე, სულ ორიოდ სიტყვით განიშნებთ მე ოქვენ, სულ ორიოდ წუთს გამოვჩნდებო, რათა მესიკე გავუჩინარდე ისევე ბნელეთში“.

უიტმენმა დიდი ზეგავლენა მოახდინა ევროპის სხვადასხვა ხალხების მწერლობაზე: ბელგიელ ემილ ვერჰარნზე, ტურგენევი სთარგმნიდა მას, მან ზეგავლენა მოახდინა შიაკოსკიზე, კორნეი ჩუკოვსკიც მისი მთარგმნელი იყო.

XIII. ბერჰარტ ჰაუპტმანი

უცნაური დრამისმით დადაღულია ბერჰარტ ჰაუპტმანის შემოქმედება. თავის სიჭარბუქესა და შეჯაკობაში იგი ითვლებოდა ევროპის ყველაზე მეწინავე და პროგრესულ მწერალთა რიგებში.

იგი დაიბადა 1862 წელს, სილზიში. ცუდი და ზარმაცი მოწაფე ბერესლავის რეალური სასწავლებლისა. სიყვამლეში მუსიკა უყვარდა, ღირიულ ლექსებს სწერდა, ოცდაათი წლის ვაჟი, თავის ძმასთან, პოეტ კარლ ჰაუპტმანთან ერთად, შედის იენას უნივერსიტეტში და გატაცებით უსმენს ბუნებისმეტყველ ერნსტ ჰეკელს.

ახალგაზრდაობაშივე ოცნებობს იგი დასწეროს დრამა. იენაში გატაცებენ ჰაუპტმანს ფილოსოფიური და ბუნებისმეტყველური საკითხები.

მალე ორივე ძმები გაემგზავრებიან ჰამბურგიდან ესპანელსა და იქიდან იტალიას.

მეორეჯერ იტალიაში ჩასულ ჰაუპტმანზე დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს მიქელანჯელო. მოიწოდინებს მოქანდაკედ გახდომას. ბოლოს დარწმუნდება რომ მოქანდაკეობა მისი ხელობა ვერ იქნება. რომშივე სწერს იგი დრამას „ტიბერიუსის შეპყვადრებობა“.

ახლა ახალი ოცნება გატაცებს ჰაუპტმანს, იგი მოიწოდინებს არტისტად გახდომას. აღარც ეს ხელობა მოეწონება.

სწერს პოემას ბაირონის ჩაილდ ჰაროლდის მიხედვით „პრომეთეოსის ნაშივრება ხეღერია“.

ახალგაზრდობაში ჰაუპტმანი მწუველ განიცდის სოციალური კატეგორიის ტკივილებს, უფრო მეტი, იგი სოციალისტობს, თუმცა სოცდემოკრატიულ პარტიაში არიდეს შესულა.

იგი დიდად თაყვანს სცემდა კარლ მარქსს, ერნსტ ჰეკელის მოწაფე გულდასმით სწავლობს ჩარლზ დარვინის „ჯიშების წარმოშობას“.

1899 წელს იგი დამეგობრდება არნო პოლეს. ნატურალიზმის გერმ. ლიდერებთან, პოლეთან და შლადთან დამეგობრების შედეგია ჰაუპტმანის „მზის ამოსვლის წინ“. თუ ზოლა მილიო-რომანებს სწერდა, ნატურალისტი ჰაუპტმანი სწერს მილიო-დრამას.

თავისი შემოქმედების ობიექტად ავტორი სთვლის უპირატესად უმექონოთ, ლემპენროლიტარებს. ამ პერიოდში ჰაუპტმანი გაუბრალოებელი სტილით სწერს. მისი გმირებმა მტრწილად დიალაქტზე ლაპარაკობენ.

წმინდა ნატურალისტურის დაურიღებლობით ხატავს ჰაუპტმანი თავის დრამაში „მზის ამოსვლის წინ“ ბრიევსა და საზიზღარ, ამორალურ, გახრწნილ აღმავსებს.

ნახშირიანი მიწების გაყიდვისაგან გაშიღ-

რებულ შლენგიელ გლეხს კრუტეს, რომელიც ვერ შეიშნობს სიბიძრეს, ნიფხავ-პერანგის ამარა დღის, ლოთობს, ისე გათაქსირებულა, რომ საკუთარ ქალიშვილს უარსმოდება. კრუტეს მეორე ცოლს, კახა დიაცს, რომელიც თავის სიძესთან ცხოვრობს. ალკობლისტებს, გარუნელს, გათაქსირებულ ადამიანებს. კრუტეს რაბაში ძაღლებს აჭმევენ საკონტროლოს ნაძვრებს, ხალა მებრძოლები და მსახურება შიშნულით კედებან.

ამ დრამამ დიდი აღმოფხვრა გამოიწვია ბერძნული ბურჟუაზიის წრეებში, სტეენით და სკანდალით გაუმასპინძლდნენ ავტორს. ამ დრამაში პაუტმანი გეაქვენი თუ როგორი მორალური დეგრადაცია შემოაქვს კაპიტალიზმს ალკობლისმისა და პროსტიტუციის სახით გლეხურ წრეებში.

მეფერი ფერებით შესრულებულია მისი დრამა „ფეიქარნი“.

ავტორის მხედველობაში მყოფი თავისი პაპა, რომელიც ფეიქარი ყოფილა დიდხანს. აქ ავტორი აღარ მალავს თავის სიმპატიებს მუშათა კლასისადმი. დრამა თავდება ფეიქარების აქანებით. ღუთისშოყვაზე, სათონ ფეიქარი პალზე წინააღმდეგია აქანებისა, მაგრამ, თანდარმების ტყუილ სწორედ მას მოხდება და ქდება.

ამ დრამამ მსოფლიო სახელი მოუხვეჭა პაუტმანს, დიდი ფურთხით დიდგვა იგი პარიზში, მაქსიმ გორკიმ დემონით მიუღოცა ავტორს.

გერმანულ მუშათა წრეების საფარ სიტუაციის გამოხატავს პაუტმანის პიესა „პანტელეს ცალმალღმა“.

„ჩაიძრულა ზარით“ პაუტმანი, შორეული ტურალიზმს, მისტიკურ-რელიგიური და ლეგენდარული ელემენტო საერთოდ უარყოფილი იყო ნატურალისტების მიერ. პაუტმანი ამ ნაწარმოებში სცილდება ფხიზელი მატერიალისტური მარგალმხედველობის ფარგლებს.

დიდ რომანში „ემანუელ ქეინტ“ (1910 წელს) პაუტმანი გატყვებულია რელიგიური ხასიათის პრობლემებით, ეს რომანი დიდი ოსტატობითა დაწერილი. აქამ მოსჩანს ღვთის მითებობა და ფრანჩეუსი ასიზლის მისტიციზმის ნიშნები. ამ რომანში პაუტმანი ქადაგებს პაციფიზმს, აძაგებს ზარბაზნებისა და თოფების გამოგონებლებს, თუმცა რამდენიმე წლის შემდეგ ავტორი ღებულობს ორდენს საომარი ლესების გამო. რელიგიური საკითხებით გატყვებამ შორს გაიტყუა პაუტმანი დარეინის, ზოლს, ტენისა და მარქსის პოზიტივიზმიდან. 1920 წელს იგი მოგვცა გერმანული ექსპრესიონისტების ზეგავლენის ქვეშ.

ექსპრესიონისტული მანერით დაწერილია მისი ფანტასტიკური დრამა „ეთერი მაცხოვარი“, ფრად აღებულია მექსიკის აღება ესპანელებს მიერ, დრამაში გადამოლილია მშვიდობიანი, სუსტი და ავადმყოფი იმპერატორის მონტეკუ-მას რელიგიური ვნებანი.

XIV. რეაქცია ნატურალიზმის წინააღმდეგ

თუ გერმანიაში წარმოიშვა ზოლსებური ნატურალიზმის ე. წ. კონსეკვეტური ნატურალიზმისათვის პრაქტიკა, გერმანიაშივე იბადება ნატურალიზმის წინააღმდეგ დაწვებული რეაქცია.

1892 წელს, მუნხენის ეტრალ „საზოგადოებაში“ ქვეყნდება პოეტის რიხარდ დემელის წერალი „Die neue deutsche Alltagsgedichte“.

დემელი შესანიშნავი ოსტატია ლექსისა, მხურავლე პათეტიკოსი, დიდი პოლემისტი, დიალიტიკოსი.

დემელი ილაშქრებს ნატურალიზმის წინააღმდეგ, მაგრამ არც იმ თეორიის მომხრეა, რომელიც აღიარებს ლოზუნგს: ხელოვნება ხელოვნებისათვის.

რა უნდა პოეტს? კიბულობს დემელი, იგი მუდამ წინააღმდეგა იყო ხელოვნების უმიზნობის მქადაგებელი მხედველთეტიური ლაყბობისა.

დემელი მოითხოვს ზეიზბრევიობას ხელოვნებაში.

დემელის აზრით ნატურალიზმი მოკვლეა,

იგი ხატავს ნაცრისფერი ფერადებით საშუალო ადამიანს, საშუალო ქაღალტებს.

დემელი დასციენის ნატურალისტების მეთოდს: „ეცეკლე ვარეგანი ცხოვრების მსგავსებათა ტექნიკას“.

ერთი სიტყვით, დემელი უსაყვედრებს ნატურალისტებს, რომ ისინი მთელ თავის ძალას ალევნ ცხოვრების ვარეგანი ატრიბუტებს ასახვას და არსებითი გამოჩნებათა მათ მხედველობიდან.

„რა ბედუნაა მიმდურნი მიზამეა სინამდვილისა, თუ საგანთა, ადამიანთა და მოეუნათა ნამდვილ შინაარსს ვერ მისწვდა მწერალი“.

საფრანგეთში, ნატურალიზმის სამშობლოშიც, დაიწყო რეაქცია ნატურალიზმის წინააღმდეგ. ევე ოსეთი თავენიამეველნი ზოლასი, როგორიც იყო პიენსანსი, ევე დასციენიან ზოლას, უწოდებენ „ზარის ოსტატს“. „ტლანტიან სკრიპტომანს, რომელიც ყველგარ პოულობს თემას“.

1891 წელს თავის რომანის „იქ, ქვევით“ წი-

ნასიტყვაში ილაშქრებს იგი ნატურალიზმის წინააღმდეგ.

პიუსმაჲს აღიარებს, რომ ზოლა: „დიდი მელანდროსტეა და დიდი თარჯიმანი ხალხისა“. მაგრამ სძავს მისი „ფანატიზმი სიმდაბლის მიმართ“.

ნატურალიზმი დაბალი ხელოვნებაა, ხელოვნება მატერიალიზმისა, ხელოვნება დემოკრატიისა, ამერიკული ზნეობისა, ბრბოს გემოვნებისა ლექია, უხამსი რაციონალიზმისა.

იგი ვერა სკვტეტს ზეენს გარშემო არსებულ მისტიკიებს პიუსმაჲსი მოითხოვს სპირიტუალურ ნატურალიზმს.

ცხოვრების დისასტოლში, თავის უკანასკნელ რომანში „პირველ“ (1898 წ.) პიუსმაჲს ვაიტაცებს შუა საუკუნეთა მისტიკა, ასე იწყება ნატურალიზმის ბრძოლა საფრანგეთში.

პიუსმაჲსზე აღერ რჩეული ადამიანის აპოლოგიას და მისტიციზმს მიელტვიან ახალ მწერლობაში, სტრინდბერგი, იბსენი, ვერლენი, ბოდლერი, დ'ანდნეიო, ოსკარ უაილდი, მორის მეტერლინი.

თუ ნატურალიზმის იდეოლოგიურ ფესვებს ახარდოვებდა დარეინი, მარქსის, ჰექსლის, ტენისა და ნაწილობრივ ჰეგელის ფილოსოფიური კონცეფციები, ამ მოძრაობის მოწინააღმდეგე ლიტერატურულ ბანაკებს მენტროობას

უწევდნენ ფრიდრიხ ნიცშე, ედუარდ მარტინ (ფილოსოფია ქვეშეკულისა), კარკოვარი, ანრი ბერკსონი და უკანასკნელ პრინციპ მუხამე პერმან კაიზერლინგ და რუდოლფ შტაინერს.

თუ ზოლა გარეგან ცხოვრების შესწავლას, ექსპერიმენტირებას უნდებოდა, ასე ვთქვათ, მოგზაურობას გარეგან ცხოვრებაში, ახალი ტიპის ხელოვნანი: ბოდლერი, ვერლენი, ვილიე დე ლილ ადანი პირთვნებას ხელოვანისას უყოფებენ აქცენტს. ისინი მიელტვიან ეჭვალბერ ცხოვრებას, მოგზაურობენ საკეთარი სულის ტევრებაში.

ასეთი იყო პოლ ვერლენი (1844-1896), უდიდესი ვირტუოზი ფრანგული ლექსისა, ერთერთი ლიდერი ფრანგული სიმბოლიზმისა.

მსოფლიო სახელი მოუხვეჭეს მას მისმა სონეტებმა და წერილმა ლექსებმა. ეს ლექსები დიდი წარმატებით სთარგმნეს ინგლისელებმა, ფრანგებმა, რუსებმა, სკანდინავიელებმა და იტალიელებმა, მრავალი მიმბაძველი და ეპიგონი გაუჩნდნენ მას ხსენებულ ხალხებს შორის.

არტურ რემბო ვერლენის მეგობარი იყო, მსავითი მიხეტიალე პოეტი. მან 20 წლისამ დაწერა რამდენიმე უბრწყინვალესი ლექსი და პოემა „მთავარი სომალაი“, შემდგომ ამისა, ბეჭდვა მიატოვა, მთელი ვერობა და აფრია შემოიარა და სიღარიბეში ამოხდა სული.

XV. კონსტანტინე

თუ ნატურალისტი მწერლის ტიპი მიელტვილია მუშუარად, დარბებულად ცხოვრებას, დეკადენტების სიმბოლისტების იდეალა ფუფუნებით ცხოვრება, ესაუბტოვრი დენდისში, ნადიმები, ლოთობა, პაშიში და ალოპოლი,

ისინი ამტკიცებენ: ქვეყანაზე ორი კატეგორიაა აღამაინებისა: ხელოვანი და ფილისტერი; ნატურალისტური მსოფლმხედველობა იმედით, ოპტიმიზმით აღებდა როგორც ავტორს, ისე მკითხველს, ახალი მოდის ხელოვანი თავსა გრძნობს როგორც დეკადენტი, დაავადებული შერია Fin du Siecle-ისა.

„ჩვენ ვართ პოეტები მწუხრისა, უფსკრულიისა, დეკადენისისა“ იცხადებს ვერლენი.

დეკადენტობას, სუბიექტივიზმს, მისტიციზმს და ტუბობის აპოლოგიას უსახურება იტალიელი რომანისტი ვაბრიელე დ'ანდნეიო, ავტორი დიდი რომანის „ტუბობა“. ეს პლეადა ვეროზელ მწერლებისა ქადაგებენ პრინციპს „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“. აქცენტს უყოფებენ ენის კულტურას, მათ კულტა შემოაქვთ სიტყვისა და ფორმისა.

ისინი სცდილობენ სიტყვის ძალით შეერთონ რამდენიმე დარგი ხელოვნებისა: მუსიკა-

ური, ფერადობრივი, მუსიკალურ-ტონალური და სულბტურული.

ამ თანბას სახარებად მიაჩნდა ვერლენის ლექსი „მუსიკა უწინარეს ყოვლისა“.

სიმბოლისმის პერიოდში ვაბატონებული იყო ღირიული პოეზია. ზოგი სთვლიდა, რომ ამ მიმართელებს ბატონობისას ვედარი იყო როგორც რომანი, ისე დრამა.

მორის მეტერლინი უმატებს სიმბოლისმს გამაფრებულ მისტიციზმს. ფატალიზმი, ბერძნული რომისა, ბედისწერის გრძნობა, შინი საშინელისა და უწინარის წინაშე, ეს ამასიათებს მეტერლინს. იგი საეპეტურად ექცევა ყოველივე გმირულს, აქცენტს უყოფებს ჩვეულებრივ ტრაგიკულობას ადამიანის ბედისას.

კარგი მხატვარი აარ დახატავს პერსოვ დე ვერის მოკვლას, ან მორიუსის გამარჯვებას, რადგან მსიქოლოგია გამარჯვებისა და კაცისკვლისა ფრიად ელემენტარული რამეა. იგი უფრო სიამით დახატავს ლანდშოტში მიჩქმალულ სახეს, სახესა და ხელებს მთელემარე ადამიანისას.

„ყველაფერი, რისი გამოთქმაც შეიძლება, თავრთავად უმნიშვნელოა, რადგან ქვეშეკუ-

ული ფერო მნიშვნელოვანია, ვიდრე შეცნობილი. მეტერლინი აქვს: „შეუცნობ სიბრძნეს გზაზე გავლილი ბაღისას“.

მეტერლინი აკენის უკეთეს ცხოვრების შინაგანობას.

მან სახელი გაითქვა თავისი შესანიშნავი ლექსებით და დრამებით. მათ შორის აღსანიშნავია „ბრძენი“, ზღაპარი: „შვიდი პრინცესა“, „აღადინი და პოლომიდი“.

დიდი ესთეტი, დენდი, ამორალისტი და თანამის პორნოგრაფი იყო ინგლისელი მწერალი ოსკარ უაილდი. მისი რომანი „დორიან გრეის პორტრეტი“ გამოასახეს სიბერის ტრეგედია. შესანიშნავი ოსტატი სიტყვისა, ამოლოგეტი სიღამზისა, რომელიც შეეხო თემას ვაენისადმი სიყვარულისას, თავათუ ამორალურ ცხოვრებას ეწეოდა. ინგლისელ ლორდის ვაეთან ალფრედ დუგლასთან რომანიპათვის სასტრუკად გაჰიტება ინგლისის პურიტანულმა საზოგადოებამ და ორ წელს იჭდა რედინგის ციხეში, შემდგომ ამისა დაწერა თავისი ცნობილი „რედინგის ბაღა“. ბოლოს გაანთავისუფლეს, პარიზში დასახლდა. მან დასწერა მრავალი კომედია და მათში პოპულარულია „ქალი, რომელიც ხსენებდა არა ღირს“.

პარიზში ყოფნისას სახელი გაითქვა თავისი პიესით „სალომე“. ამ პიესის ბიძგი მისცა მას ფლობერის ცნობილმა ნოველამ, „პეროდისა“. უაილდი გარდაიცვალა პარიზში, სავსებით გალოთებული და ღატაკი.

XVI. ფრანგული სიმბოლიზმი

ფრანგული სიმბოლიზმის მამამთავრება იყვნენ არტურ რემბო, ლაფორგი, შარლ ბოდლერი, ვერლენი, სტიფან მალარმე.

სიმბოლისტები გამოვიდნენ პოზიტივიზმის, ნატურალიზმის და ფრანგი პარნასელების წინააღმდეგ.

ზემოდ მხენებელ პოეტებს შეუერთდა ისინი დრეკას, მან მთელი თეორია წარმოადგინა პოეტური პროზის გამო. ცნობილია, პოეტური პროზის ევანგელიად იყო მიჩნეული ბოდლერის „ლექსები პროზად“ (ქართულად იხ. ნეჭი თარგმანი).¹

სიმბოლისტების ინსპირატორი იყო ედგარ ალან პოე, ნიკმე, ვაგნერი. ბელგიელები: მეტერლინი და ეოზე რომენბასი, ემილ ვერკა-

კოდვათა ალიარების პერიოდში დაწერილია მისი „De Profundis“. კრიტიკული ნაწერებიც საგულსხმია — „კრიტიკოსი როგორც მწერალი“.

„ქალაში, ფენჯი და შამპანის“ დორიან გრეის პორტრეტში ავტორი უმღერის შარადილ სიჭაბუკეს, პედონისტორ ფილოსოფიას ცხოვრებისას, არტისტიულ პარაზიტურს. იგი საერთოდ ნიკმეანურია ინდივიდუალიზმის ამოლოგეტი.

უაილდი ნიკმეანულია, მაგრამ მას არა აქვს სწორედ გაგებული ნიკმე. ნიკმეს სხვა ცოდვები ბევრი აქვს, მაგრამ ამორალში ვერ დაბრალდება მას.

„ცოდვა ერთად ერთი რამეა, რისთვისაც ცხოვრება ღირს ამ ქვეყნად“, სწერს უაილდი.

მას ემარჩვევა აფორისტიული მეტყველება, მაგრამ მპარაოქსებში მომეტებულ ლამუსებს უშვებს.

ერთ ადგილას იგი სწერს:

„არც ერთ ხელოვანს არა ჰქონია ეთიკისაკენ მიდრეკილება. ეთიური ტენდენცია ხელოვანისა ეს მიუტყვებელი მანერულობა სტილისა...“

ქენრი უოტტონის პირით (დორიან გრეის პორტრეტში) უაილდი აქვეყნებს მრავალ, საფეხებით შეუსაბამო პარადოქსს. საერთოდ ო, უაილდი ყველაზე ტიპური გამოვლინება ინგლისის ლიტერატურაში ფრანგული დეკადენტობისა, ცუდად გაგებული იმპრესიონისტული მანერისა და გადაგვარებულ დეკადენსისა.

რენ, რომელიც უმღერის როგორც მისტიურს, ისე ყოველდღიურს, დიდი ლანდშაფტისტი, ამოლოგეტი ბუნების სტიქიონისა, ქარისა და წვიმისა, ლორების გამოც აქვს ერთი პოემა.

იგი მიეღებოდა თითქოს გამოთქმის უბრალოებას, მაგრამ ამავე დროს ეძიებდა ბუნებაში შინაშაღული მისტერიის გამჟღავნებას. მისი ექსპრესია, გამოთქმა უნდა ყოფილიყო სიმბოლური, მეტყველებაში რიტორულ ელემენტსაც არ ერიდებოდა.

როგორც ფექსის ოსტატები სიმბოლისტება ხმარობდნენ ენის ყოველ რითმიულობის შესაძლებლობას, ყოველგვარ მეტრს, ჰემისტახს (ნახევარ ლექსს) ლექსანდრიულში, შინაგან რითმებს და გარეგან ბოლოტიამას, თავისუფალ ლექსს—ვერლიბრს, ალიტერაციისა, და ასონანსს.

¹ სხალხო ფერცლის დამატება, 1913 წ.

XVII. კენდრიკ იბსენი

სკანდინავიამ დიდი როლი ითამაშა ევროპის უახლოესი ლიტერატურის განვითარებაში. ამ მხარემ მისცა ევროპას: სელმა ლაგერლოფი, აგუსტ სტრინდბერგი, კენდრიკ იბსენი, კნუტ ჰამსუნი, გუსტავ ჰაიერსტამი, ჰანს კინკ და სხვანი.

კენდრიკ იბსენი მოღვაწეობდა სწორედ სიმბოლიზმის ბატონობის პერიოდში, მაგრამ მასზე თითქმის არავითარი ზეგავლენა არ მოუხდენია ამ მიმდინარეობას.

ბირიქით, იბსენი ისე როგორც ლეონ ტოლსტოი, ესთეტიურ მომენტს როდეს უკეთებდა აქცენტს, არამედ მორალურს.

ღაბიღა იბსენი სამხრეთ ნორვეგიის პატარა ქალაქში სკიენ. ხელმოკლე შობილებმა უნივერსიტეტში ვერ ასწავლეს იბსენს, საშავიეროდ ფარმაცევტის კარიერა შესთავაზეს. მომავალი დიდი მწერალი, დიდი დრამატურგი ლათინურიც გამოცდებზე ჩაიჭრება.

წააღებს სუნს გაქცევა იბსენი და ქრისტიანობა გადასახლება. ხან ვაზეთის რედაქტორია, ხან თეატრის მუშაიკი.

1865 წელს იბსენი და მისი მეუღლე სუზანა თორენზენ შიშობილებენ. ამ პერიოდში იწერება „გმირები ჰელგოლანდზე“ და „სივფარულის კომედია“.

შემდგომ ამისა მოგზაურობს იტალიაში, რომში სწერს თავის საქვეყნოდ განთქმულ დრამას „პერ ვინტ“.

1869 წ. აქვეყნებს „ახალგაზრდობის კავშირს“.

1877-90 წლებში ქვეყნდება „სახოვადოების ბურჯი“, „აარლილი“, „ხალხის შტერი ექიმი შტოკმანი“, „გარეული იხვი“, „როსმერს-ჰოლმი“, „ბრანდი“ და სხვ.

იბსენის გამოხატა მთელი ევროპის ფილისტერები აღაშფოთა. ბერლინელი ვაზეთი „პოსტს“ სწერდა „გარეული იხვის“ გამო: „ეს ყოველივე ბრეტალურ თავხედობას აქარბებს“. „ნორდლიჩი“ აღგვამაინე ცაიტუნგ: „ამ დრამასთან მონაკონია ფრანგული უზნეო კომედის სიმინტრი“. ინგლისური „დეილი ტელეგრაფი“: „ბესტიანურ, ცინიკურ კოკუბუს“ უწოდებს იბსენს.

ბერნარდ შოუ გამოქოქმაგა იბსენს: „მხოლოდ ჰუეიზელ იდობტებს და ჰუენარდომომ ხალხს არ ესმის იბსენის სიდიდე“.

სკანდინავიის ლიტერატურამ უდიდესი როლი შეასრულა დასავლეთ ევროპის კულტურის ისტორიაში. ქვეყანა ვიკინგების, შესანიშნავი საგების, ლეგენდებისა, შუა საუკუნეებში სკანდინავია არ იყო მინც და მაინც აქტუალური.

ეს პატარა ქვეყნები: დანია, ნორვეგია, შვე-

ცია ოდესღაც განიცდიდნენ „უცხოურ“ უქს-პანსიებისგან მოსვენებულ „ტრუორქმასს“ ამ სამში თითქმის ყველაზე მეტად მეწინავეს — დანიას მე-XVIII ს. არ გააჩნდა მაინც და მაინც ორიგინალური ნაციონალური ლიტერატურა უკანასკნელი ორი საუკუნის მანძილზე, სამივე ერის ლიტერატურა გახდა მეწინავე-თავანი არა მარტო დასავლეთურ, არამედ მსოფლიო ლიტერატურაში. საქმარისია დაე-სახელოთ იბსენი, სტრინდბერგი, ჰერმან შაპტი, გუსტავ ჰაიერსტამი, ჰანს კინკ და ფილოსოფოსი კირკეგორი.

კენდრიკ იბსენი ევროპაში დაეკაცდა, მაგრამ მან სოციალურად გაიარა ეპოქონობის სკოლა. შექსპირი, შოპენჰაუერი და ნაწილობრივ ნიცშე იყვნენ მისი ოსტატები. მალე გახდა იგი დამოუკიდებელი.

სწორედ იმ ეპოქაში, როცა სიმბოლიზმის ამორალური ზეგავლენა ევროპა საგრძნობად იყო, იბსენმა ვერლენის, დანტის და ოსკარ უაილდის ტიპის ხელოვანის კარიერას არჩია, კარიერა ნაციონალური მოღვაწისა, ერის მეთაურისა და დიდი სახალხო ტრიბუნისა, მიუხედავად იმისა, რომ იგი არც ნატურალისტი ყოფილა ზოლასებრი, არც პაუპტმანის და-რის სოციალისტი. ამ მხრივ იგი უფრო ტოლსტოისა და ვოკის მოგვაგონებს.

„პოეტობა — საყუთარი მეობის ვასამართ-ლება“ ვასწავლოს იბსენი. იბსენის გმირები დიდი ნებისკაცებია. ბრანდი და ექიმი შტოკმანი ნიცშესტური ზეკაცური იდეალებით არიან აღფრთოვანებული, მაგრამ თუ ზარატუსტრია უღანისკვე მითიყვდა, ესენი ხალხში მიდიან, რათა ახალი მორალი, ახლებურად ვაკებული ზნეობრივი პოსტულატები: უქადა-კონ იმევე ხალხს.

რომში ყოფნის დროს ეუბნება იბსენი ბიერსტერენ ბიერსმანს:

„ესთეტიკური ელემენტი გულის წაილიდა ვანვადეო. ვოეტე მიხრწილებამდე შერა პირწმინდად ესთეტიურ იდეალებს. მასში ვერც ეთიკამ და ვერც რელიგამ დარჩილიეს ტემბლშითა მგოსანი.“

იბსენი და ტოლსტოი ხარკს აძლევენ, ეთიკური და რელიგიური კატეგორიის ფაქტორებს. თათი იბსენი იხეთივე კერში და ქადაგად დავარდნილი ფანტიკოსი იყო, როგორც მისი გმირი ბრანდი: „ან ყველაფერი, ან არაფერი“

ბრანდიც ხალხში მიდის, მაგრამ ხალხს-ნებაყვით იმისათვის კი არ მიდის ხალხთან, რომ მის ზნეობრივ დონემდის ჩამოქვეითდეს, არამედ უხეში მიიელების მორჩულებას აპირებს, მას სწადია თავისი იდეალები მოახვიოს ხალხს თავზე.

ბრანდ თავის იდეალებისათვის გასწირავს თავის საყვარელ ცოლს და მოხუცებულ დედას უზიარებლად ჰკლავს. ჭიჭური ასევე მოსთხოვს თავის თავყანისმცემელთა მრევლს; ზურგი შეაქციონ ტრადიციულ ეკლესიას და უფუნური ბრბო ჩააქვავებს მას.

ასეთივე ჭიჭური და უტეხი ხასიათისაა მისი გმირი პერ ვინტ.

სიყმაწვილის ოცნებებს აყოლილი შლეგი ქაბუჯი სახეტიალოდ გაიჭრება ნორვეგიიდან. უცხოობაში ყოილის დროს მას ბედუნის ქალი შეუფერადება. მისი უშედეგული ენერჯია სექსუალურ ორგინებში იფლანგება. როცა ეს ამბები მოსწიფიანდება, სიძველეთა მკვლევარი გახდება და ბოლოს სამშობლოში მიბრუნდება დაქანებული და დამრტყილი. მისი სიყრმის მეგობარი ქალი აოლავიკ შემოღობურ ნანას უმღერის მას.

✓ იმსენმა სიცოცხლეშივე შიასწრო დიდი სახელის მოხვევა მთელს ევროპაში დიდი წარმატებით იდგმებოდა მისი დრამები, ბერლინში, პარიზში, ლონდონში, მიუნხენში.

იგი გოეტეს, პოეფოს, ფრანგი დრამატურგებისა და შექსპირის ჩრდილში გაიზარდა და არც ერთს მის ოსტატთაგანს არა ღირსებაა ასეთი ტრიუმფი.

მიუხედავად ამისა იგი ბოლომდის შერჩა თავის პატარა ნორვეგიისადმი სიყვარულს.

1869 წელს იმსენი აქვეყნებს პოლიტიკურ

კომედიას „ახალგაზრდობის ეკემირა“. ეს დრამა წარმოადგენს ბურჟუაზიული ყოფის კესლიან კრიტიკას. იმსენის ხეგაქლეა არასცდენია არც გერმანიის, არც ინგლისის დრამატურგების, ბერნარდ შოუმ თავათ აღიარა მისი ხეგაქლეა.

მთელი ევროპის ბურჟუაზიულმა პრესამ ჭვაროსნული ომი გამოუცხადა ამ ენაგესლიან ნორვეგიულ დრამატურგს.

აღამიანის გონებაში რევოლუციის გამოწვევა იგი უფრო შორს წავიდა: ძირს სახელმწიფოთა წამოთახა. სახელმწიფო წვევლაა პიროვნებისათვის. მე არ ვიტყოდი მართებული იყოს მისი ანარქიული იდეალები. იმ წლებში დიდი ხეგაქლეა ქონდათ ბაქუნისა და ფრანგ ანარქისტებს.

იმსენისათვის თავისუფლება არის უმაღლესი პოსტულატი.

ეს თავისუფლება აკლდა ნორას და ამიტომ გაზბოდა იგი ოჯახიდან და როცა იგი მიიღო, ეკლავ ოჯახს მიუბრუნდა. „ფარისევლოზა ფუფა თანამედროვე საზოგადოებისა“, ამიტომაც ურჩევნია ექიმ მტოქმას: „უმაღლაიქეს მისი სამშობლო, ვიდრე ჭაობში აყვავებული დიანახოს იგი“.

ჩვენმა ეპოქამ დაგვიანება, რომ ვერც სახელმწიფო და ვერც ოჯახი ანარქიული თავისუფლების ნიადაგზე ვერ აშენდება.

XVIII ფილოლოგია და ლიტერატურის ისტორია

ვიდრამდის ლიტერატურის ისტორიის მეცნიერულ საფუძველს საბოლოოდ გამოაჯანყებდო, ჩვენ უნდა დავადგინოთ, თუ რა დამოკიდებულება არსებობს, ან უნდა არსებობდეს ჩვენს მეცნიერებასა და ფილოლოგიურ დისციპლინას შორის, რა მსგავსება და სხვაობაა ამ ორ მეცნიერების მეთხილებსა და კვლევის სფეროებში. უწინარეს ყოვლისა როგორ გვემის ჩვენ ფილოლოგიური მეცნიერება? უნდა ვაღიაროთ, რომ ყოველ ფილოლოგს თავისებურად ენსოლა ამ მეცნიერების მიზანი და დანიშნულება. ამ შემთხვევაში ფრ. შილერის მოსწრებელი სიტყვა უნდა მივიშველოთ:

„ზოგისთვის ის არის ლეთიერი დმერთქალი, ზოგისთვის შეწველი ძრახა, რომელიც კარაქით ამარაგებს მას“.

ფილოლოგიის აკვანი გერმანიაში დაიბრწა მეოთხამეტე საუკუნეში. ფ. ა. ვოლფი ამ დიდი მოძრაობის მოძღვართომოქლავა. ფილოლოგია კლასიციზმის წყურვილია წარმოშვა.

რომანტიკოსებმა გაფართოვეს მისი ასპარეზი. ბერკი და ვინკელმანი მხოლოდ ანტიურ ენებს სთვლიდნენ ფილოლოგიურ მეცნიერების ობიექტად.

დღეს მარაღელურად კლასიკურ ენებთან, არა ნაელბე ინტერესით იკვლევენ ფილოლოგები აფრიკისა და ამერიკის ფერადგანანების ენებსა და დიალექტებს. დასავლეთ ევროპულ განაღლებაში კოსშიერ პრობლემების შეჭრამ, გაფართოვა აღამიანობის მეცნიერული ინტერესების ფარგალი, და ამასთანვე ფილოლოგიის კვლევის ასპარეზიც გაიზარდა და ვაერცელდა.

შელონგი თავის „აკადემიური სწავლის მეთოდისათვის“ ფილოლოგს ფილოსოფიისა და ხელოვანის გვარდით აყენებს.

შლეგელი 1798 წ. აღიარებს: ფილოლოგია და ფილოსოფიის ერთი და იგივეა; კიდდება ქეშმარტ ფილოლოგებს, ისინი ლეთაებრის ჰქმნიან. ისინი ვერცელბენ აღამიანის ცოდნის ყველა სფეროში ხელოვნების სიყვარულსა და ლეთაებას“.

ფ. ა. ვოლფი: „ფილოლოგია უმთავრეს შემთხვევაში იდენტურია ლიტერატურასთან“.

შელონგი იმავე წინში ცალმხრივად აფასებს ენათმეცნიერებას, ეს მეცნიერება მას მხოლოდ დამხმარე მეცნიერებად მიანია, თუმცა უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე მასშ-

ტაბის ენათმეცნიერება შედგინის დროს არც არსებობდა.

1803 წ. გამოქვეყნდა შლეგელის თხზულება: „ნოტიოთა ენისა და სიბრძნის შესახებ“. ამ შლეგელი ამტკიცებს: ფილოლოგია ენათმეცნიერული მემოებით რომ შეზღუდოს თავისი შემოაზნა, ეს უღირსი ფილოლოგია იქნებოდაო. ამ მხრით აგრეთვე საფელისძეოა ნიქმეს „ნენ ფილოლოგები“.

მეცხრამეტე საუკუნის ლინგვისტიკა თავისუფლდება ასეთ მეორე ხარისხიდან მსახურის როლისაგან. იგი ახალს და საყვებით დამოკიდებულ მიზნებსა და პრობლემებს იღებს ნიშნაში. ეს მეცნიერება ახლა ბუნებისმეტყველებიდან სესხელობს კვლევა-ძიების მეთოდებს.

იგი არკვეს ფონეტიკურ კანონების დამოკიდებულებას ადამიანის სულიერ განწყობილებასთან. იგი იძიებს გენერალურ, ძირითად ტიპებს ბგერათა კლასიფიკაციისთვის.

ამ საუკუნეში ბუნებისმეტყველებას ისეთი განუზომელი ზეგავლენა ჰქონდა ჰუმანიტარულ მეცნიერებაზე, რომ ფილოლოგიაც უნებლიეთ ვაიბადა ამ ზეგავლენამ.

ამ ექსტრემალურმა მიდრეკილებამ გერმანულ ფილოლოგების-გერმანიისტების ოჯახში ერთი ახალი ჯგუფის სეპარატული გამოავლად გამოიწვია. ამ ჯგუფმა მოიწადინა ესთეტიკურების ხელიდან გამოეგლიჯა გერმანიის ლიტერატურის ისტორია და თვითონ გასძლიაოდა ამ მეცნიერებას.

ამ ფილოლოგების ჯგუფს ზღვობდავლობას უწევდა ცნობილი ლიტერატურის ისტორიის ვილჰელმ შერერი.

ვილჰელმ შერერი ბუნებისმეტყველურ კანონზომიერებას ეძიებს ლიტერატურულ მოვლენების ახსნა-განმარტების დროს.

გასულ საუკუნეშივე საერთო ფილოლოგიურ მეცნიერებათა ოჯახს გამოეყო ენათმეცნიერება, ლიტერატურის ისტორიის ემანსიპირების შემდეგ, ცხადია, ფილოლოგია მხოლოდ დამხმარე დისციპლინად გადაიქცა.

ამგვარად წარმოიშვა საფრთხე: ენათმეცნიერება ჰკარგავს ინტერესს ენის სულიერ ელემენტისადმი, ლიტერატურისადმი, ენის კულტურისადმი, ხოლო ლიტერატურულ მეცნიერება გულგრილად უყურებს სიტყვის ბუნების პრობლემას.

ფოსტურის შრომებიდან სჩანს უკანასკნელ ათეულა წლების ენათმეცნიერება ისევ ლამობს ზღვარადებულად იაროს ლიტერატურის ისტორიულ მეცნიერებასთან. მაგრამ საკითხია შეგვეძლოს თუ არა ლიტერატურის ისტორია ენათმეცნიერებას?

ამ მხრით საყურადღებო ცნობებს ეიპოვინო ფრიტც მაუტნერის შრომებში. მაუტნერის

აზრით ფილოლოგია მხოლოდ ნაწილია ენის ისტორიისა.

შერდერი და ვილჰელმ ფონ შერერილტემ ფიქრობდნენ, რომ ენისა და სულიერ კულტურას შორის განუწყვეტელი განმანაყოფიერებელი ზეგავლენა არსებობს. (ენა მარტო მეტყველებითი საშუალება როდია, ენის სულიერი სიჭარბის გამოშატაველი, აზამედ ენა ამოძარკავებს, ამდიდრებს ენის კულტურის შინაარსს. იგი გამოსაქმელი საშუალება მარტო როდია, არამედ ფანტაზიის, წარმოდგენის გამამდიდრებელი ფაქტორი. ხდება სოციალურისა და ისტორიული კულტურის გათიშვა.

შილერის პოეზიის დემონი სძლევს ეპოქის დემონს. შილერს შეგავსებურებს ისტორიულ ელემენტს მსოფლიო კულტურისას. ამაშია კ. ფიშერის აზრით ფრიდრიხ შილერის მსოფლიო ისტორიული დამახსურება.

ამვე დროს ემანუელ კანტი კრიტიკული გონება-მახვილობით ანალიზს უკეთებს ადამიანის ბუნებას; რუსო ბუნებაში ეძიებს პარამიას, კანტს სიმამის ცენტროს ისტორიის გონებაში გადააქვს.

პოეზიის დემონსა და თავის საუკუნის კრიტიკული სულის მოიქცელს შორის დგას გოეტეს გავანტური ფიგურა.

უნი ფიშერი გვასწავლის, თუ რაოდენად ნაყოფიერი ლიტერატურის ისტორიაში ისტორიული კატეგორიების წმაცუნება.

ეპოქის ისტორიულ პანორამასა და პოეტის შიერ მასალის შერჩევას შორის მოწუხობრივი დამოკიდებულება არსებულა. ამ პოსტულტის საიდენტრაციოდ ფიშერს გერმანული ბურჟუაზიული დრამის შემოღება მოჰყავს.

სოციალი რსტატობით გენეტიკეს იგი ფაუსტის გენეზისს. ფაუსტში არა მარტო სპეციფიურ გერმანული, არამედ კოსმოპოლი ელემენტებზე მოიპოვებთან. ამ თქმულების გმირი მავიურია სიმბოლოა ადამიანის ძალის ვლმერთებისა. მისი პირველსახე პითაგორას პელდენურ მენცარშია საქმადი.

გამაჩვენებელი ჭრისტიანობი წყველის პირველყოფილ დეოთებზე მავიურს. შუა საუკუნეში მას დამბოლური ელფერი ეძლევა.

რეფორმაციით წელგამაგრებელი გერმანული რასა ზელშეორებ იგონებს თავის საყვარელ მავიურს. ფაუსტს ლუთერანიზმის განდევნილი შვილია. იგი საგანთა უკანასკნელი მნიშვნელობის გავებას ცდილობს და ამ მიზნით ეშმაკს დაემშობილება.

პირველად ინგლისელი მწერალი მარლო იყენებს ფაუსტური ლეგენდის სიუჟეტს. ინგლისელმა კომედიანტებმა თქმულება გერმანიაში გადმოიტანეს. ამ ატმოსფეროში წარმოიშვა გერმანული სხალხო სახიობა.

ლაქტორ ფაუსტის ტრავიკომედია მართონეტების თეატრში გადასახლდა.

1759 წ. ლესინგი აქცევს ყურადღებას ამ თხზულებას. მისი დაწყება ფრაგმენტად რჩება. „შტურმ უნდ ღრაზის“ სულერმა განწყო

ყობილებამ მოაკიდა გოეტეს ხელი ამ ლესინგისთვის. და „ამ თხზულებაში საუკუნე გამოიხატა“.

საქონეული
ზრუნვისა

XXI. პოეზია და ფილოსოფია

„პოეზია შიუთითებს ბუნებაში მიქმალულ საიდუმლოებს და იგი ხატივ გვისახავს მას, ფილოსოფია შიუთითებს ჩვენს გონებრივ ნიჭში დაცულ საიდუმლოებს, იგი სიტყვივთ ამტკიცებს მას“.

გოეტეს გენიოსური განმარტებიდან აშკარად სჩანს, რომ პოეზიასა და ფილოსოფიას შორის უდავო კავშირი არსებობს. ორთავენი მოწადინებული არიან მოვლენათა ფორმებს ვადაღმა „მიჩქმალული საიდუმლოება“ შეიქონონ. ორივენი ფაუსტური წყურვილით არიან აღტყინებული: „მე უნდა შევიცნო ის, რასაც ამტყარო თავის წიაღში იღვამლ ინახავს“. პოეზია ხატივ გვიმტკიცებს ამ საიდუმლოებას, ფილოსოფია თეორეტიული შემეცნების გზით.

ეს ორი ცენტრალური ორგანო კაცობრიობის კულტურის მერყეულობას მრავალი გზით ენათყავებთან ერთიმეორეს.

ისტორიულ წარსულს რომ თვალი ვადავალაო, მარტო ისეთი გენიოსების არსებობა, როგორც იყვნენ: პოეტი ფილოსოფოსები: პლატონი და პერაკლეტი, გოეტე და შილერი, პერდერი და ლესინგი, ზედმეტყერ ადასტურებს ზეშობ ნათქვამს.

ეს იტყვის, რომ პლატონი და გოეტე ისეთივე დიდი ფილოსოფოსები არ იყვნენ, როგორც დიდი პოეტები. არა ერთხელ აღნიშნა ამ უკანასკნელ დროის ის სკანდალური გულმაჯიწყობა, რომელსაც ინგლენენ დასავლეთ ევროპის ფილოსოფიის ისტორიკოსები გოეტესა და შილერის მიმართ, როცა ისინი გვერდს უხვევენ ამ ორი დიდი მოაზროვნის ფილოსოფიურ ღვაწლს.

ისეთი ლიტერატურის ისტორიკოსი, რომელსაც არავითარი ფილოსოფიური ვაწერტონა არ მიუღია, რომელიც ფილოსოფოსი თუ არა, ფილოსოფიურად მიიწვ განწყობილი არ არის, ვერასოდეს ჩანწყვდება „შილერსა და ლესინგს, გოეტესა და პერდერს ანდა პოლდერლინს, ნოვალისსა და პეგო ფონ პოფმანსტალს“.

გერმანული ფილოსოფიისა და გერმანული ლიტერატურის კარიფები მუდამ ურთაერთა ზეგავლენით აწყაფერებდნენ ერთი მეორეს. ფრანკ საფელსხიზმა პერდერის „იღვენი კაცობრიობის ისტორიის ფილოსოფიისათვის“. ფილოსოფიური სული და განწყობილება არ ეკლდათ რომანტიკოსებსაც.

ახალი დროის ფილოსოფოსთა შორის ჩვენ დაეახებლებთ კენო ფიშერს, ელჰელმ დილ-

ტაის, გოორგ ზიმელს, ერნსტ კასინერს, რომელნიც პოეზიისა და ლიტერატურის პრობლემებს აქცევენ უმოკრესს ყურადღებას.

ფილოსოფიურ-პოეტურ პარალელიზმის მავალითაა ლესინგიც.

გოეტეს პანტეონში პოეტური ნაშეულობისა. იგი სამყაროში ღვეებრივ კავშირსა სტერეტს, ზოლო უმასაკო ბუნებაში სულიერ კავშირს აღმოჩინს.

მთელს ბუნებაში ერთი ორგანული მთლიანობის აღმოჩენა — ეს წყურია გოეტეს როგორც პოეტს, ისე როგორც ფილოსოფოსს. ბუნებასა და სულს შორის იკვეობის, ზოლო ყველა სავანში ერთი მთლიანი ორგანული განვითარების პროცესის აღმოჩენა, ეს არის ინი და პოე გოეტეს მსოფლმხედველობისა.

თავდაპირველად ფილოსოფიამ აღიარა ფაუსტი გოეტეს ქმნილებათა გვირგვინად და ამ გვირგვინში დაინახა მან თავისი სულისა და ბუნების პოეტური განსახიერება. რაც გერმანულ ფილოსოფიაში ახალი იღვეები დაიბადა, რაც კი მოხდა მისი განვითარების მანძილზე კენტის სყარმიდან ჰეგელის სიკვლიამდის.

ყველაფერ ამის განვითარებას და მომწიფებას ჩვენ ნათლად ვაწიწვეთ გოეტეს ფაუსტში. ამიტომვე ფუსტის სულის ვაკება ეს წმინდა ფილოსოფიური ამოცანაა (ფიშერი „გოეტეს ფაუსტი“).

ფილოსოფია აშკარად შეიჭრა პოეზიის ოჯახში და შეეხარდა მას, ამბობს კენო ფიშერი.

უფილოსოფიოდ ლიტერატურის ვაკება დღეს ყოვლად შეუძლებელია. ეს ოქმის მთელი დასავლეთის, განსაკუთრებით გერმანიის ლიტერატურის შესახებ. მაგრამ სრული შედეგდება ლიტერატურის ისტორიასა და ფილოსოფიას შორის შეუძლებელია. პოეტურ მსოფლმხედველობასა და ფილოსოფიურ აზროვნებას შორის ჰეტერიგენული დამოკიდებულება არსებობს.

ფილოსოფიური იღვეების პოეტური ენით ვადმოცემა ყოველთვის შეიძლება. მაგრამ არა პირიქით. ლიტერატურის ისტორია, როგორც ყოველი აეტრონომიური მეცნიერული სისტემა, მოწადინებულა თეით ვადაიქვეს ცენტრალურ ფიგურად, ზოლო დანარჩენი მეცნიერებანი იმდენად მოიშველიოს, რამდენადაც ამ დანარჩენების მეთოდი მას ვამოადგება საკუთარი კვლევა-ძიების სარბიელზე.

XXVII. შედარებითი მეთოდი ლიტერატურის ისტორიაში

ლიტერატურის ისტორია იკვლევს არა მარტო ერთი რომელიმე ნაციონალური ლიტერატურის განვითარებას, არამედ მისი კვლევის საგანია ხშირად ურების მთელი რასული ოჯახის ლიტერატურათა შესწავლა, ეს მეცნიერება უნივერსალურ პერსპექტივებს ისახავს მიზნად.

ასეთი უნივერსალური მასშტაბის გამოკვლევები სკადეს ფრანგმა ლიტერატურის ისტორიკოსმა ვარიერმა და გერმანელმა ვ. ვერტმა. ვარიერი თავის მრავალტომიან ლიტერატურის ისტორიაში ცდილობს როგორც დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთის ლიტერატურათა განვითარების სურათი მოგვცეს. ამგვარ ცდას ყოველთვის თან ახლავს ერთგვარი დილექტანტიზმის საფრთხე.

ფრად ორიგინალური სქემები აქვს წარმოდგენილი ამ მიმართულებით ვ. ვერტს. ვერტი თავისი შედარებითი პრინციპის მახდებით ერთმანეთს ატოლებს შექმპირს, გოეტეს და კონრელს. სამ დიდ პოეტს სხვადასხვა საუენენში, სხვადასხვა კედრებულ ნივთზე წარმოშობილს.

ცხადია, ასეთი განსხვავებული კედრებულ კატეგორიების შედარება ხშირად უნაყოფოა, რადგან ეს სამი პოეტი სრულიად შეუდარებელი ერთეულებია, ურთიერთშორის განსხვავებულნი, ვით, ტემპერამენტით, კულტურული დონით, ფორმით, ისე იდუარო კონტრასტებითაც.

უნდა ითქვას, რომ ასეთი უნივერსალური ექსპანსიურობა ხშირად დაკავშირებულია ერთგვარულ ზერელობასთან, რადგან უნივერსალური ლიტერატურის ისტორიკოსს ნებისით თუ უნებლიეთ მოუხდება მეორე და მესამე ზედიზე მყოფი მისაღებით სარგებლობა.

უველა კედრებულ ენების შესწავლა ერთი აღმზიანის სიტოცხლის მანძილზე ყოველად შეუძლებელია, ხოლო თუ ლიტერატურის ისტორიკოსმა იმ ნაციონალური პოეზიის ენა არ იცის, რომელსაც ის იკვლევს, ცხადია მის წარმომგებს დილექტანტიზმის ელფერი ვერ ასცილდება.

უნივერსალიზმი დღეს თვით ისტორიულ დედამეცნიერებაში უარყოფილია; თანამედროვე ისტორიული მეცნიერება მასალის სპეციალიზაციას უწყობს. დღეს დიდი ისტორიკოსებიც (მაგალითისთვის პ. დეზობრიუი,

ფრ. შაინევი, ტინგლი და სხვ.) მხოლოდ განსაზღვრულ ისტორიული ეპოქის შესწავლას ანიშობენ თვითონ ძალდონეს.

უამველია ლიტერატურის ისტორიკოსსაც საგანგებო კვლევის ნიადაგი უნდა ჰქონდეს აზნელი, განსაზღვრული ერის ლიტერატურა ნიშანში ამოღებული, ამ კვლევის სფეროდან გამოსულს მას ყოველთვის შეუძლია სხვა ლიტერატურათა განვითარებასაც გადისწვდეს. ცნობილი გერმანელი ლიტერატურის ისტორიკოსი ადოლფ შარტელს უნივერსალურ ლიტერატურის განვითარებას გოეტეს უაფშირებს რამდენადაც ამა თუ იმ ეპოქის მწერლებსა და პოეტებს გოეტეზე მოუხდენია ზეგავლენა, ან პირიქით. რიპარდ შაიერი გერმანიის ლიტერატურის მასშტაბით უდგება დინარჩენ ევროპულ ლიტერატურათა განვითარებას.

გერმანიის ლიტერატურის ისტორიკოსთა შორის დღესაც არ დარღულებული დავა იმის შესახებ, თუ საიდან უნდა იქნეს დაწყებული გერმანიის ლიტერატურის კვლევა!

ზოგნი ამ ლიტერატურის პირველ სათავეს ლეტურის მიერ ბაბლიის თარგმნას უკავშირებენ, ზოგნი თანამედროვე პოხლოიანს საწყისებს, ზოგნიც პრეისტორიულ გერმანთა ხალხურ ეპოსიდან იწყებენ.

ვილჰელმ შერერი გერმანთა ნაციონალურ პოეზიის ფესვებს არიეთლთა უძველეს სახალხა პოეზიას უკავშირებს.

გერმანული პოეზიის პირველსაწყისის გამოძენის სიმწელემ ზოგიერთი ისტორიკოსი იძუელა, პედაგოგიურის მოსაზრებით, ისტორიული განვითარების სურათი უკულმა დაეხატათ. ე. ი. დაეწყეთ უახლესი განვითარებიდან — თანამედროვეობა, უახლოესი წარსული და უძველესი პერიოდი.

როგორც ისტორიულმა დედამეცნიერებამ, ისე ლიტერატურის ისტორიამ ჩვენი საუენის დროულ ლოზუნგს უნდა შეუფარდოს თავისი მუშაობა. ხოლო ეს ლოზუნგია: შრომის ვანაწილება და კვლევის მასალის სპეციალიზება. ყოველ მეცნიერებაში კვლევის საგანის სიფრცხილიდე როდია უმთავრესი, არამედ პრობლემათა სიღრმეში ჩაწვდობა და მკვლევარის ანალიტიკური უნარის სიმახვილე და სიმამრე.

მეორე ნატროშვილის პროზა

ვიოტი ნატროშვილი თანამედროვე ქართული საბჭოთა კრიტიკის თვალსაჩინო წარმომადგენელია. ჩვენ არ გვევლეება ქართული კლასიკური ლიტერატურის თითქმის არც ერთი მწერალი, რომლის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე თავისი მაღლიანი სიტყვა არ ეთქვას. ნატროშვილს, როგორც ფართო ერუდიციისა და ანალიტიკური მეცნიერული უნარის მქონე ლიტერატურისპოეტს. მაგრამ ვ. ნატროშვილის მწერლურა ინტერესი მართა ამით არ განისაზღვრება, იგი არა ნაკლები ყურადღებით ეპყრობა აგრეთვე თანამედროვე საბჭოთა მწერლებს შემოქმედებას. აქაც იგი გვევლენება როგორც დახვეწილი გემოვნებისა და მაღალი პრინციპულობის კრიტიკოსი.

უკანასკნელი წლების მანძილზე ვ. ნატროშვილმა კრიტიკულ მოდერნიზმისთან პარალელურად რამდენიმე პროზაული ნაწარმოები შექმნა და უნდა ითქვას, რომ ამ მისთვის ახალ ლიტერატურულ ქანშიც ვ. ნატროშვილმა რეალური ადგილი დაიკავა.

ვ. ნატროშვილი დღეს უკვე მოთხოვნების რამდენიმე კრებულის ავტორია. მისი პროზის პირველი შთაშავი ნაწარმოები წყაროა დიდი სამშენლო ომი. მძიმე ბრძოლების უშუალო მონაწილე, ვ. ნატროშვილმა თავისი ფრონტული მოთხოვნები გაერთიანა ორ კრებულში „დასავლეთის ფრონტზე“, რომელიც 1943 და 1945 წლებში გამოქვეყნდა.

ვ. ნატროშვილის ფრონტული მოთხოვნები ძირითადად ეხება ომის პირველ წელს. ავტორი დოკუმენტური სიმართლით ასახავს ამ ძალიან მძიმე დღეებს შიგლი ჩვენი ჭვეუნისათვის. სადაც საჭიროა, მარჯვედ იყენებს შმაფრ პუბლიცისტიკასაც. მთელი სიგრძე-სიგანით უჩვენებს კითხველს პატრულელთა არაადამიანრობას და საბჭოთა მეთორების უსაზღვრო მამაცობას.

„არის რაღაც გამოუთქმელი და მარად ცოცხალი სამშობლოს სიყვარულში, რომელიც ძილზეც და სიკვდილზეც მაღლა დაგაყენებს“, — ამბობს მწერალი და ეს გამოხატვაში მკაფიოდ გამოსკვევის მის ფრონტულ მოთხოვნებსა თუ ჩანაწერებში.

მეთხველის თვალწინ ვივლის მთელი ვალერია სახელიანი თუ უსახელო გმირებისა, რომლებიც ომის სასტიკ პირველ თვეებშიაც სწედდნენ ცხრა მისის გამარჯვებას. მკვდრებით აღმდგარი შფრინავე ერშოვი („შფრინავეის დაბრუნება“), მისივე შტურმანი პოტილიცა („შეხვედრა მიწურში“), გამურაბი მზეერავე სოცოკშიონოვი („ოფიცრის სიკვდილი“), მზეერათა ოფიცერი ლობანევი („ჩვეულებრივი გერმანელი“), მოხუცე ვასილიჩა („წინააღმდეგ“), სათნოების და ელევოვა („უცნობი ქარასაცა“), და ჩვენი თანამშემულენი: ოფიცერი გაბიტაშვილი („ჩექმები“), სერგანტები კონწილაშვილი („ბოშები“) და ძიძილაშვილი („გიათრა“), ეფრეთორი გოგიაშვილი („ახალი მოვარ“) უცნობი ქართველი ლეიტენანტი, რომელიც გმირულად დაიღუპა ტყვეობაში („ახალწლის დამე“)... მეთხველის მესხიერებაში დიდხანს დარჩება პატარა ბავშვ მოთხოვნიდან „ბავშვი“, ჩეხოვის „მონტეგომო-ჭორის ბრკეალი“ რომ გაასხნა ავტორის და რომლის პატარა ფეხის ნაკვალევიც სამუდამოდ წაშალა თოვლში... ანდა ნანახისა და განცდილისაგან გონება შერყეული გოგონა, რომელიც ყელზე დაიდებულ კაბას „დღის“ ეძახის...

„ჭერ ისევ დილა იყო, როცა სახლის კარი გაიღო და ვიდაცა ზორბად ჩასმულმა ვაჟაკმა შემოაბიჭა, მისმა ძალ-ღონით და ეყვაცობით სიყვარულით სამუდამო უყვას უნებურად თვალ მოგვრეც. ვეება, დაბლა ჩამოშვებული უღვაში და ხშირი წარბები საოცრად ჰმატავდნენ მის

სახეს. მზარ-ბეჭეც განიერი ჰქონდა. იწებოდა ასე შეხანს მიღწეული. საფუძვლები უკვე ვაჭარავებოდა. ჭამარზე ხანჭალივით ეკიდა ტყავის ქარქაშში ჩაგებული ზიშტი“.

ასეთია გიორგი ნატროშვილის მიერ დახატული ქართული ჯარისკაცის, ნაზარტველი ლაზარე გიორგაძის სახე, რომელიც ომის თემატკა-სადმი მიძღვნილი ჩამდენიმე მოთხრობის ერთერთი გმირია („ქართული ჯარისკაცი“, „წინა დღე“, „შეი მთა“, „ახალწლის ღამე“). იგი ომშიაც ასეთივე დინჯი და გამბჯე შეურბნა, როგორც სოფელში იყო — თავის ვენახსა თუ ყანაში. მიუხედავად სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლებისა, ლაზარეს ფეჭრი და ოცნება მაინც მშობლიურ ზეარსა და მარანს დატრიალებს. ისევე გულგახედირ ასოციაციებით მსჯელობს („— ჯალოს ხარის გამოშვების დრო იწებოდა, ფრონტზე რომ მოგვაციანეს“). მას მხოლოდ ერთი ოცნება აქვს — რაც შეიძლება მაღე დამარცხოს მტერი, საღსალამათად დაუბრუნდეს საყვარელ ოჯახს და შაშხანას მიჩვეული ხელი შეეღოს თოხსა და ბარს, მიუღღღოს რისს ვენახსა და ჯევილს. ლაზარე ობტომიზმი-თა სახეც და მტკიცედ სჯერა, რომ გადაურჩება ამ ჯოჯოხეთს.

იგტორი ადამიანების ბედით განიცდის იმ სოფლების ბედს, სადაც მიხაკისფერმა ჭირმა გადაიარა. ასეა მოთხრობაში „სიკვდილი პატარა სოფელისა“, ასეა მოთხრობაში „წინა დღე“. აი, მწერლის მიერ დახატული, თითქმის ხელშე-საბუბი სურათი ამ უკანასკნელი მოთხრობიდან. „იმ სოფლის სახელი აღარ მახსოვს, თუმცა რა ბედენაა სახელი, როცა თვითონ სოფელი აღარსად იყო. ერთი ჭეშოთიარის შენობისაგან წინა-კედელდა დარჩენილიყო და იმ კედელში ჩაბრუნებულ კარს ჭარის ყოველი წარს აღებდა და ჰქებებდა. თითქმის ბრახით მოიახსენესო. შეაღებდი იმ კარს მინდგრის მხრიდან და სახლში კი არ შედიოდა — ისევე მინდორში გადიოდი“.

განტროშვილის მოთხრობის ციკლი „დასაფლეთის ფრონტზე“ დაწერილია იმ კაცის მიერ, რომელიც საეთარი თვლით ნახა ომის საშინელებიანი და საყუთარი ხტეული იგტორი მტრის ტყეის სიშვევეც.

... „მაგრამ როგორ აღწერ ამას ვერ დასწერ. სიტყვაც ჭრილობასავით უნდა გეწვოდეს კაცს, რომ ეგებ მაშინ მაინც გააგებინო ეს სიძინილა მკითხველსა და ჰქეყანას“, — ამბობს გ. ნატროშვილი ერთ მოთხრობაში („ცოცხალი საღმ-სა-ძებრები“) და მართლაც კარგად გააგებინა მან მკითხველსაც და ჰქეყანასაც ომის ნამდვილი არსი.

იგტორი ლაკონურად, სულ რამდენიმე მტრით ხატავს თავისი გმირის ფხიკურ თუ ფსი-ქოლოგიურ პორტრეტს; ასევე ლაკონურია, მაგრამ ბევრის მოქმედ მისი დღაღოვები. ძუნწად დახატული პეიზაჟებიდან განსაკუთრებით

შთამბეჭდავია სუსხიანი რუსული ზამთრის სურათი.

ომის თემასვე ეძღვნება გ. ნატროშვილის მიერ უფრო მოგვიანებით დაწერილი „ქოჯორებები“ „საქიდაო“ და „სანამ ცოცხალი იქნები“.

სიტყვამ მოიტანა და ერთი აბრცი მინდა გამოეთქვა. ამგვამდ უამრავი წიგნი იწერება ომის თემასზე. ვანვლო დრომ, შორი მინაილიდან უფრო ნათლად გამოჩნდა მაშინ შეუქმნეველი ბევერი რამ, ომგადახდლინიც უფრო სალი და დაბრუნებული გონების თვლით აფასებენ წარსულს. გ. ნატროშვილის ფრონტული მოთხრობები ჰირდაპირ ომის ნაკვალეველი შექმნილი და ძალიან კარგადიკამ დაწერილი. მაგრამ, მგონი, არაფერს დაქარგავდა არც მწერალი და არც ქართული მკითხველი, თუ იგი ერთხელ კიდევ საფუძვლიანად დუბრუნდებოდა 'ომის თემას. გ. ნატროშვილის ამისათვის ყველაფერი გაანხია — პროზაიკოსის ტრადიტიც და ცხოვრებისეული გამოცდილებაც.

1965 წელს „სულოცეცხენიაა ლიტერატურამ“ მოკოეში გამოსცა გ. ნატროშვილის მოთხრობების წიგნი. ეს მწერლის მეორე წიგნია რუსულ ენაზე და ამ კრებულში ოცი სიტყვითსო მოთხრობაა მოთავსებული. ამ წიგნის წინასიტყვაობაში — „იორსა და აღზანს შუა“ კრიტიკოსი ა. ზორშხავოვსკი სწერს: „ამე რომ მკითხონ, თუ რა დამამასოვრდა ყველაზე უფრო გიორგი ნატროშვილის მოთხრობების წიგნიდან, უყოყმანოდ ვუბნებუბე ბერიკაცები!“

ღიან, ბერიკაცები, ყველაზე უწინ — ბერიკაცები: მიხეცი მიხა — ოსტატა, რომელიც სახლს აშენებს გედღის ხეობაში, მოხტურე მწეყმში იორამი იორის ნაბრებოდან, მოხტეცი გამბრო მოთხრობიდან „ისმიალის ნათლობა“...

მაგრამ სოცარი საქმეა, ნატროშვილის წიგნიდან სრულიადეც არ ჰქრის სიძველის, ლიტერატურული სიღარბისისა და მთის რაღაღენიერი ნახევრადგზოტიკური პატარაქალობის სიო. იგი ცოცხალი ცხოვრების დღელია, დღეაღდელ ვნებებში, თანამედროვეობაში, თუ თანამედროვეობას გაიგებთ არა გუბრალოვბულად, არა სწრაფმავალი დღეების ნაქქარეც ქრონიკას...“

მართლაც — განსაკუთრებული სიბოთით და სიყვარულით ხატავს გ. ნატროშვილი ქართველ მოხტეცების სახეებს. ესენი არიან ცხოვრების ჯარაგამოვლილი, ბრძენი და გულადი ბერიკაცები, რომელთა თვალშიც ბევრი რამ ნახა, ხელმა ბევრი გააყეთა და გულმა ბევრი განიცადა ხანგრძლივი სიცოცხლის მინიღზე. მათ შენანიშნავად იციან ცხოვრების აგვარება, არაფერი გამოუპარებათ ამ ქვეყნიდ, მაგრამ თანდყოლილი სიყვით გამო ზოგჯერ უხერხტლობაშიაც ვარდებან. იგტორი ძალიან ძუნწად გვიხა-

ტავს მათ ვაზგენობას, სამაგიეროდ ამ ბერიკაცების სულფერი სამყარო სრულყოფილად და მიღიარულად წარმოდგენილი. ხანდახან მწერალი ისე ახლოს იჭრება მათ ფსიქოლოგიურ ნიჟარებში, რომ ავტორისეული და გმირისეული ნაფიქრ-ნაბრუნევი შედარდვით ერთმანეთს.

ავიღოთ იორამი და მიხა, გ. ნატროშვილის საუკეთესო მოთხრობების — ისევე გახაფხული იყო იორაზე“ და „უღარღელი კაცის საცდელის“ მთავარი გმირები. თითქოსდა ღვიძლ ძმებივით პგვიანან ერთმანეთს და არცა პგვიანან, იორამი უფრო ღივჩა, დავიკრებუელი, ფეირიანი; მიხას კი „უღარღელი“ შეარქვეს მხიარულ ხასიათისა და ენაწამატობის გამო. მაგრამ მათ აგრეთიანებთ მთავარი — დიდი და კეთილი, ყველასა და ყველადრის ჩამტევი გული.

საერთოდ, გ. ნატროშვილს არ უყვარს მძაფრი და დახლართული სიუჟეტები მოვლოდნელი დასასრულებით. ასეთია ეს ორი მოთხრობაც. ამიტომ თითქმის შეუძლებელია მათი სიუჟეტების ვადმოცემა და ვფიქრობ, არც საჭიროება მოითხოვს. „ისევე გახაფხული იყო იორაზე“ ერთი შეხედვით მეტად ნაყნობ თემას ეხება — კაცი მოხუცდა, აღარ ძალუძს ძველებურად შრომა, მაგრამ არ ტყდება, არ ნებდება მძაბუნეს და ისევე შრომში პპოვება შეეძას. მაგრამ გ. ნატროშვილმა თავისებური პრაზმიით ვახედა ამ თემას, ბუნებრივი საღებავები შეარჩია და პოეტურად აღწერა. ათეულ წლების მანძილზე ცხვართან შეზრდილ იორამს ცრემლებიც კი ჩამოუვარდებდა ლოყებზე, როცა მიეტიკობს, რომ აღარ მიჰყავთ სხვაფხული საძიარებზე. ეერ შეირეგებია აბრს, რომ უჭმად იყოს ამ დიდლოცილ წუთისოფელში. ქალაქში, ფაბრიკას დარაჯად ყოფნისას ზომ მითლად ამოვლამდება გული და კინაღამ თავსლადიც დაესხა დაბადებულან შეურცხველ ბერიკაცს. შერე ბაღრაში სახამორთობას ყარაულად დაყენებულს ფარაზე დაცემული მგლის ხროვა ელანდება... აქაც მარტეხი მოუვა იორამს და სოფლიდან გადაიყარება. ვადიარება კი არა, ცხვრის მიტოვებულ სახამორთო ბინას მიაშურებს, მაინც ეერ შოის-ყენებს, ყველაფერს შეკეთებს, და მწყემსებს. მზად დახვედრებს. აღამიანის ძლიერას სულმა და მოუღელმა გულმა დასყაპანა წყეული სიბერე:

„ბერიკაცმა შემოდგომის მხეზე თეალები მოფშენიდა და მიღამოს ვაპხედა; ისევე ისეთი იყო იორი, როგორც ვახაფხულზე, ისევე ლერჯოდ კართლია ცა ჩათმის მიით თავზე, ისევე ნატრისფერი და უმიზნო ნაღვლის აღმშერელი იყო ის ნახვერად უღაბნოს მიწა, რომელიც თრამლის ბურჭებს წითელ აღღერში ვახეხიათ.

და ისევე ეერ გაივებდა, ვახაფხული იყო თე შემოდგომა იორაზე.

ვერც იმას მიხედვობოდი, ქანდუი იყო იორამი თუ ღრმა მობედი, რომელსაც ვხათაქვან წინწალი აღარ შეეძლოა“.

ასეთია იორამი, როგორღამა მისხსნსტეტიკა მძაპაპა მიხა, მთელ შირაქში განთქმული საბლების მწმენებელი ისტატი. მას, როგორც ვთქვიოთ, „უღარღელი“ შეარქვეს, მაგრამ მის ვარეგნულ უღარღელობასა და ქილიც ვნას უკარ სიკეთით სავსე გული იმაღლება, ორმა ოპტიმისტია და დამცინავი დიმილით შექუერებს წუთისოფლის ამბობებს. სიკვდილის დროსაც კი ერთადერთი სურათი ვაუღლიდეს — მიხა პაპა არბინად ზის და ქლიავს ქამს.

ამ ორა მოთხრობის წაიკთვიან შემდეგ აშკარად ივრძნობას, რომ მწერალიმ მთელი თვისის სული და გული ჩააქსოვა ამ საყვარელი ბერიკაცების ხასიათებულს შექმნაში. ყველა სხვა პერსონაჟი, პეიზაჟის აღწერა, იორამისა და მიხას უფრო რელიეფურად გამოძერწვის ვესახებრება.

სხვა მოთხრობებშიაც რალე ვანსაკუთრებული სიმძაითით ხატავს მწერალი მოხუცების სახეებს და ასეთივე სიმძაითით ვანწყობს მათ მიმართ მეთხველებსაც. ასეთია ღვთისო პაპა („შენია ეს ქვეყანა“), დარაჯი ისაკო („შინდისდერი ველსახვევი“), დათა („ნიშნობა“), ვაბრო („ისიძილის ნათლობა“), სტლანა („ყამიზბურთონი“)... სხვადასხვა ბუნებისანი, სხვადასხვა ბედისანი არიან ისინი, მაგრამ როგორც იორამისა და მიხას, აგრეთიანებთ სიკეთე, რაც მელავნდება მათ ნამდვილად კოლორიტულ გროვულ ხასიათში. სწორედ ამამაა გ. ნატროშვილის, როგორც ბელეტრისტის, იდეურ-მხატვრული კონცეფცია და ამ კონცეფციის ხორც-შესხმის უშუალობა.

ჩახან ბერიკაცებზე ჩამოვარდა პირველი სიტყვა: ისიც უნდა ითქვას, რომ გ. ნატროშვილის თანამედროვეობისაღმად მიძღვნილ მოთხრობების ახალგაზრდა გმირების, წერ კიდეც დიდუღებულ ხასიათში აშკარად მოჩანს იორამისა და მიხას, დათასა და სულხანის კონტურები. არცა ვასაკვირი — ისინი ზომ ამ ახალგაზრდების ფესვები არიან, შშობლიურ მიწაში ღრმად ვამყარებ ფესვები. ჩვენ გვეჩრა, რომ ვაივლის დიდი დრო და ასეთივე ბერიკაცები იქნებოიან: სანდრო („როგორ ვნახე მოსკოვი“), რომელსაც „მთელი ვერობის ვეოვრავთი ფეხით მოუვლია, ვინა რუკაზე და დეფაზე უსწავლია“, მიტო („შინდვრის ბივი“), რომელსაც ვერ თავში აუვარდება დაწინაურება, მაგრამ თანდაყოლილი ბუნებრივი სიკეთის გამო მალევე „მშორჭულდება“, ირაკლი („შინდისდერი ველსახვევი“), რომელიც უღნაურ ისტორიაში ვახეხევა და ბოლოს კაცურ კაცობას იჩენს: ზაქრო („ნიშნობა“), „თითონაც ზეხვიით ბიკი“, „ხან შოის ვადმორთილება რომ შეუძლია და ხან სიტყვა ვერ ვაუბედნია“...

ესენი ჩენი დღევანდელი ცხოვრებიდან

„ღებელი გვირგვინი არაა, ახალი ეპოქის კენთ-
 შავი მშენებლები. ახლა თუ ეს ახალგაზრდა-
 ბა ჰეროიკებისაგან სწავლობენ სიბრძნეს, მო-
 ვა დრო და თვითონ იქნებიან სოფლის ტყუის
 დამბრუნებელი.“

მეტად თავისებური მანერა აქვს გ. ნატრო-
 ველს პერსონაჟი ქალების ხატვისას. მისი მო-
 თხრობების გვირი ქალები — ხნიერნი თუ
 ახალგაზრდანი გამოირჩევიან კლემანსობილ-
 ბით, სულერი სინატიფით და სადაც საჭიროა
 ვაჟაცურო ხასიათითაც. რამღ-დღემოთილი მ-
 როს და რუსკო („შენა ეს ჭკუყანი“), მისას
 მყოფელ ქეთევანი და რამღ თამარ („უღარ-
 დელი კაცის სიკვდილი“), მანანა („მინდვრის
 ბჭი“), ვთერი („მინდისდერი ყელსახვევი“) და
 ნატო („მინშობა“) კარგი ქართული ქალების
 განზოგადებული სახეებია. გ. ნატროველიმ
 დახვეწილი შტრიხებით შექმნა თავისი მოთხ-
 რებების ქალთა ტიპები და შეითხვეს შეა-
 ყუარა ისინი.

მსენი არაა გ. ნატროველის თანამედრო-
 ვე თემანე დამწერილი მოთხრობების გვირგვინი.
 გვირგვინი კი, უდავო ქეშმარიტებაა, რომ მთა-
 ვარია ბელეტრისტიკაში და თანე გ. ნატრო-
 ველი. სწორედ თავის გამოვლების ბუნების
 ფსიქოლოგიურ გახსნას ისახება უმთავრეს ამო-
 ცანად. ამ რთულ, ბევრ პროზაიკოსისათვის ძნე-
 ლად დასაძლევ ამოცანას იგი შესანიშნავად
 წყვეტს.

ამ მოთხრობებში გიზიდავთ უდიდესი ოპტი-
 მიზმი, რწმენა ადამიანებისადმი, მომავლის ნა-
 თული:

„ქობიდან გამოსულ დიდდას ბიჭი ხელში
 ეჭრა და ისიც პირველად ზედდა ვეება ქვა-
 ყანას, სადაც გადაქიმულიყო აღაზანი, სადაც
 მოჩვენი შავი კამჩები იზღაზნებოდნენ, სა-
 დაც ჩაოქროლოვნენ ატმები, ქარის მძივე-
 ბივით ეკიდათ მტევნები რქაწითლის ვაზებს,
 ლამის მავთულები რომ ჩაეგლოჯათ სიმშობისა-
 ვან, სადაც ბუბუნებდნენ დიხელები და ღღისით
 ათასფრად აჭრებულყო მთელი მინდორი,
 ზოლი ღამამობით ცაზეც და მიწაზეც ერთნა-
 რად ბრიალებდნენ ვარსკვლავები.“

მოდიოდა ბიჭი ქვეყნად და იმისი იყო ეს
 მინდორი, ეს შებენიერ სერები, მთელი ეს
 ენამთა, ეს აღაზანი და იმის იქით რომ მიწებია
 აქინიც, იმას იქითაც ცაა, ისიც...

ახლა იმისი იყო მთელი საქართველო, მთელი
 ქვეყანა! („შენია ეს ქვეყანა“).

ღიმი ოქტომბრის სოციალისტური რევო-
 ლუციის 50 წლისთავისათვის გამოცემილია
 „ლიტერატურა და ზელოვნებამ“ დაიწყო
 ვრცელი სერისა „ქართული საბჭოთა პროზის
 ბიბლიოთეკის“ ბეჭდვას. რასაკერაიველია, ამ
 მცირე მოცულობის წიგნებში ვგვხვდებით მწერალ-
 მა თავისი საყვარელი მოთხრობები შეიტანა,

გ. ნატროველს კრებულში ხელი მოახლოდა
 შეუტანია: „ყამიშ-ბურენი“, „საქიდაო“, „მინ-
 დვრის ბიჭი“, „მაღლის საწყაული“ და „საბუ-
 ვაზაფხული იყო იორზე“. ნამდვილად კარგად
 შერჩეული. ამათგან მხოლოდ რა მოთხრობაზე
 შევნიშნებდებით — „ყამიშ-ბურენი“ და „მაღ-
 ლის საწყაულზე“.

„ყამიშ-ბურენი“ გადაიხლართა მწერლისა-
 თვის საყვარელი და ნაცნობი თემა — ომი და
 ასევე საყვარელი პერსონაჟი ბერიკაცისა. ამი-
 ტლამაც, ამ მოთხრობაში, რომ იტყვიან, გ. ნა-
 ტროველი თავის სტიქიაშია, თავისუფლად
 ვრძობს თავს და ოსტატურად იმორჩილებს
 თემას, ისიც საინტერესოა, რომ „ყამიშ-ბუ-
 რენი“ შერწყმულია სინამდვილე და ზმანება
 ბაბა სულხანს, რომელსაც „ციმბირიუ უნახავა
 და ტუსადის ფარაყც სემია, მერე, პირველი
 მსოფლიო ომის დროს პარისკაციის ფარაყა ჩა-
 ევსვლიათ. ვინ მოსთვლის, რამდენი ღამე გოუ-
 თეგია კარბატებში ვაჭრილ სანგრებშიც, სუ-
 ეოლკის ქაობების წყალიც დაუღეგია“... ეზმა-
 ნება უფროსი ვაჟი ზაქრო, რომელიც ქვანა,
 ნასირის ტბას ბიძას მოკლეს გერმანელებმა.
 ბრანენი მკაული ბერიკაცი თვალთვლივ ხე-
 დავს თავის ბიჭს უსაბურება მას, ზაქროს უკ-
 ეება, თუ რა შეემთბე და ჩოვორ მოკლა ვე-
 რმანელმა. გულსამაზრებულა, მაგრამ არა სე-
 ნტიმენტალური, არამედ ვაჟაცური ფერებით
 ხატავს მწერალი მამა-შვილის ურთიერთობას.

...შვილს ქათათა ახრეშუტის პერანგი, დღეს
 დღით რომ ჩაიკეცა, მკერდზე წითლად და-
 ლაჭული ჭკინდა, დახუთ, ახალთახალი პერანგი
 გოფუქებია, აღარ ჩაიკეცება. ავირდება მამა
 და ზედდას, რომ ის ლაქა ღვინისა კი არა, ევა-
 მე, სისხლისაა, და პატარა შავი წერტილი მკე-
 რდზე, პაპინოსის ცეცხლით კი არ არის ამომ-
 წვარია, ნატყვიარია.

გაშენდა ბერიკაცი, ბიჭს ველარც კი ზედდას,
 მარტო იმ ნატყვიარს დაინგრებია და ძლივლა
 ბუტბუტებს:

— დახე, დაღმინებია იმ ძალიშვილს...
 შიგულში მოუხვედრება!

— პოო, მამი, — ამბობს ზაქროს და ამომ-
 წვარ ხალათზე ახლად იდარება ხელს, — მა-
 ინც დინახე, შეამჩნიე? არ მინდოდა, ვინახა, „

ასე ცოცხალივით ესაბურება სულხანი დი-
 დინის წინათ დაღებულ შვილს, მაგრამ არავის
 არ უმკლავებს თავის წუხილს, არავის —
 არც შვილს, არც უმცროს ვაჟს, არც რამალს
 და არც შვილიშვილს დათოს, რომელიც მის-
 თვის ყველაზე დიდი იმეღია იმ ქვეყნად.

„მაღლის საწყაული“ აღრე „ეე კაცისა“ ერ-
 ქვა და ზენეა აზრით, ეს პირველი სათაური
 სკოლდა. „ეე კაცისა“ უფრო ამბლებულად,
 უფრო მძაფრად გამოხატავს ამ მოთხრობაში
 წამოჭრილ პრობლემას. აღმარ და გვირ მეგობ-
 რებიც იყენენ და მეტოქენიც, მაგრამ შუღამ

ადამი სწავრავდა მშაქავს, გასაოცარი ბუნებია კაცია იგივე — შრომაში ათენ-ლაშქვან და მანცე ლატაქია. ყველაფერი უმცროსი მშებისათვის უნდა — ისინი ზომ ქალაქში სწავლობენ. „აი ეტენი არიან, ქვეყანას რომ არჩენენ, სხვისთვის რომ გვალაუდვით თავი, პირადი ცხოვრება რომ არა აქვთ. რა მადლის სანთელი უნდათ გულში? რა ცეცხლი უკიდიათ? თავინათი თავი რათ ავიწყდებით და მარტო სხვაზე რათა ფიქრობენ? ვერაფერი ვერ ახსნის ამას, გულბოშელია მათი გულის სიკეთე.“

ესენი მოწამებობრივად თავდადებული აღმზიანები არიან. ოღონდ ასწავლან აბლოგელს, ნათესავს და არა ნათესავსაც, ოღონდ ასწავლან და დაე, თვითონ თუნდა შიშვილით დიხბოცდებიან.

არ შევამენ, არ ჩაიცვამენ, არ დაიხურავენ, ოღონდ ასწავლან.

ამსობაში ისე მოლევენ ამ წუთისოფელს, მაღლის ვადახდასაც ვერ მოესწრებანა.

ამბობს მწერალი და ვრწმობთ, თუ რა დიდი კემმარიტება იმალება ამ სიტყვებში.

„მადლის საწყაული“ წარსულს ეხება. წარსულს თემშივე გ. ნატროშვილს რამდენიმე კარგი ნაწარმოები აქვს შექმნილი. „ვენი არის ეს კაცია?“ ამ მოთხრობაში მკლანთერი, მაგრამ მტრად შთაბეჭდავი ფერებიანია დახატული დიდი ილიას მკვლელის ვიგლა ბერბოქაშვილის ამბარბენი სახე; „ქვეშოსანი მატარებელი“, რომელიც მენშევიეების ბატონობის პერიოდში წართვული ქალის სიმამაცის ნამდვილ ფაქტზე აგებული; „ისამილის ნათლობაში“ კი ოღონდ გროტესკულადაა აღწერილი საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის პირველი წლები; „სიზნირი“ დავით გურამიშვილის ცხოვრებაზე ერთი ეპიზოდის მხატვრული ასახვა. წარსულის თემისადმი მიძღვნილი მოთხრობებდან, ჩვენი აზრით, საუკეთესოა „შინი“.

ამ მოთხრობაში უსამართლობის წინააღმდეგ მებრძოლი, ტყენი ვაჭრილი მიხა უბირისპირდება ბობოლა ვანო ჩუხტიაშვილს. მწერალმა ისეთი მკვეთრი საღებავები იხმარა და ისეთ დრამატულ დონეზე ააყვანა მათი ურთიერთობა, რომ აქ უკვე მხოლოდ პარავენტუზიან როლი ვაქვს საქმე: მიხა — მთელი მშრომელი საქართველოა, ვანო კი სხვისი სისხლით ვაიყვებული წუბნლა, მუქთაზორების მთელი კლასი. მიხა ქუქულაშვილ-მწერალიშვილი ისტორიული პიროვნებაა, რომელიც 1900-1908 წლებში თავზას სცემდა მეფის მოხელეებსა და შვერბუნელს. ვანო ჩუხტიაშვილიც ძლიერი აღმზიანი, „მგელკაცი“ კი შერატკეს, მაგრამ მიხასთან წახდება, ვაფუქდება. წინაპართაგან გავანილ ხერხს მოიხმარს, რომ სიცოცხლე შეინარჩუნოს, პირისპირ შერკინებაში, აფვილი შესაძლებელია, ჩუხტიაშვილს ეცობა კიდევ მისთვის, მაგრამ აქ მიხას პირით სიმართლე და სი-

ნდისიც ლაღდება, მათ წინაშე კი უსტურია ჩუხტიაშვილი. სწორედ ამ გარემოებას გაუსვია ხაზი მწერალმა.

გ. ნატროშვილს აღამიანებში, უმარტულეს კთვლისა, სიკეთე უყვარს, აღამიანებს კარგ თვისებებს უფრო ამჩნევს და მის მოთხრობებში ძირითადად ასეთი გმირებია გამოყვანილი.

თელმტიკურად მრავალფეროვანია გ. ნატროშვილის შემოქმედება, მაგრამ გეოგრაფიული ლოკალი მკაცრად შემოფარგლული აქვს. ორიოდვე გამოჩაყლის ვარდა მისი მოთხრობების გმირების სამომქმედო არე „ალახანისა და იორის შუა“, — ზემოქალა და ოფნისხევი, ჩაიბის მთა და გელაქის ხევი. ფრონტზე მყოფი თუ ქალაქში მსობრებში პერსონაჟებიც აქ აქვრები არიან. გ. ნატროშვილს ძალიან კარვად ესმის ერთი უდავო კემმარიტება — მწერალმა უნდა წეროს იმაზე, რაც იცის. სწორედ აქ, იორსა და ალახანზე უნახავს მის ბავშვობისა და ყრმობის ასაკში თავისი მოთხრობების მომავალი გმირები, სწორედ აქ შემდეგაც მრავალჯერ შეხვედრია მათ. ადგილის დედა ყოველთვის მეტს ავალებს მწერალს, თორემ გ. ნატროშვილს შესანიშნავად შეუძლია სხვაგვარი კლორიტის გადმოცემა (მაგალითთან თვის „ქვეშოსანი მატარებელი“).

გ. ნატროშვილს მადლიანი კალამი აქვს. მისი ფრაზა ნოყიერია და მოწილია, სიტყვა ძარღვანი და მსუყე. იგი არასოდეს არ ღალატობს ქართული კლასიკური პეუტრიტიკის კარგ ტრადიციებს. მის მოთხრობებს მტრ სიცოცხლის მატებს უბოროტო ირონია და მსუბუქი იუმორი. ერთი რამე — გ. ნატროშვილს მკითხველს სტრიქონებს შუა კითხვაც უნდა შეეძლოს, ისე ხშირადაა მის ნაწარმოებებში ქვეტექსტი და ლირიული წიაღვლა.

„ხანმოკლე ძილში წასული, ღაქანული კაცივით დშინაეს ვეება მინდობი“ („შენია ეს ქვეყანა“) — კითხვლობთ და დამეული მინდობის ხელშესახები სურათი წარმოიდგებათ თავაღნი.

„მაგრამ ბევრჯერ მოხდება ხოლმე, რომ კაცს თუ ქალს ამ ძენაში, როგორც უღრან ტყენში, მზარი ექცევა, სულ აღარ ვაიცილს ამ ბოლიჯზე, სადაც თავისი თანამგზავი ელოდება, რათა ერთად გასწიონ უღელი ცხოვრებისა; ბევრსაც გზა დაგზნევი, კვალი შეეშლება, ეილაც უცხო თავისად მოეჩვენება, სხვის უღელში შეებმება ხოლმე და მამინ უღელი მრუდდება, კვლი სწორედ აღარ მიდის“ („შინდობი ფერი უელახევი“). ეს უკვე მწერლის წიაღვლაა, მისი ბრძნული ცხოვრებისეული ქვრეტის ანარკლი.

გ. ნატროშვილმა თავისი წელილი შეიტანა ქართულ საბავშვო მწერლობაშიაც. მის სავროთოდ უყვარს ბავშვებისათვის და ბავშვებზე წერა. „საადილი“ მოთხრობებშიაც შეავს და-

ხატული ბავშვის რამდენიმე საინტერესო სახე: ლამპრა და მიტო („რაუდ გაზაფხული იყო იორზე“), ბაკური და თინა („უღარადელი კაცის სიკვდილი“), ბიძინა და ზურციკო („ვინ არის ეს კაცი?!“)...

ერყელი საბავშვო ნაწარმოებები „თეთრი ხნული, შავი თესლი“ რვა დამოუკიდებელი პატარა მოთხრობისაგან შედგება. ეს მოთხრობები კრიალოსანიეითაა აღმწერი ერთ სიუჟეტურ ქარგაზე და მეტად საინტერესო საკითხავია. ახლანდელ კი „ნაკადულმა“ ვამოსცა გ. ნატროშვილის საბავშვო მოთხრობების კრებული „გულ-თმისნების ქვეყანა“. აქედან ჩვენ გვინდა გამოვიყუთო „ერთი ტბა მინდორში“, რომელიც საბავშვო მოთხრობად არც ჩაითვლება.

ფეხბურთის ყველა გულშემატკივარს ახსოვს თბილისის „დინამოს“ მატჩი ინდოეთის ნაკრებთან. რა უსუსურნი იყვნენ ფეხშიშველი ინდოელები ჩვენს ბიჭებთან, 9:1 იყო ანგარიში, მაგრამ სამი ამდენი შეიძლება ვაეტანათ. მთელი სტადიონი ყვიროდა: „აბ გინდათ, ნუ გაიტანო, იმთა გაატანინეთო“. ამ ფაქტზე შემდეგ

სურგო კლდიაშვილმა შესანიშნავი ნოველი — ქართული ზასიათი“ დაწერა. ზუსტი დამაფრთხილებელია. გ. ნატროშვილის ეს მოთხრობებიც მსგავსი სიუჟეტზეა აგებული, მაგრამ სრულ სიყვარულში არაა ხდება მოქმედება: ბირველ შემთხვევაში თუ უცხოელებთან გვექონდა საქმე, აქ მკვრივი რაიონებია მეტოქენი, ხოლო მიზეზი კეთილშობილური საქციელია და არა სუსტის დანდობა...

ვიორჯი ნატროშვილი ორიოდ წელიწადს სომოცს მიაკავებებს. აქედან ორმოცი წელია თავდადებით ემსახურება ქართულ მწერლობას. ეს არც ისე მცირე დროა, თუ სიტყვასთან კვიდლიში თეთრად გათენებულ ღამეებს ვიანგარიშებთ. ნატროშვილი — კრიტიკოსი და ლიტერატურისმცოდნე, ნატროშვილი — რედაქტორი და პუბლიცისტი, ნატროშვილი — პროზაიკოსი... ასეთია, მისი საქმიანობის ნუსხა. ყოველთვის მოცუება და ახლაც მოიცებს მისი დიდი შრომისმოყვარეობა. დეე, კლდე დიდხანს გაახაროს გ. ნატროშვილის ცხოვრებისეულმა, კეთილმა ნიჭმა ქართველი მკითხველები.

პეპა-ფეპაველას რითმა

(რეცენზია)

ცნობილია, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს რითმას ლექსის მუსიკისათვის. რაც უფრო სინამოეწო და ელერადია, რაც უფრო ბუნებრივად არის ჩართული სტრიქონთა სიტყვიერ ქსოვილში, რითმა უფრო მელოდიურს ხდის ლექსს.

რითმა თავიდანვე იქცა ქართული ლექსის ერთ-ერთ ძირითად კომპონენტად და მის ხარისხზე ბევრი რამ არის დამოკიდებული.

ამჟერად ჩვენ გვიინტერესებს ვაჟას რითმის ეფექტია — ეთილზმოვნება და ის გავლენა, რასაც დატყვევით, ელერადი რითმა ახდენს ლექსის მუსიკალურ მხარეზე.

თავდაპირველად შევეცადეთ დაგვედგინა ერთგვარი თანაფარდობა ზუსტი და არაზუსტი რითმებისა ვაჟას პოეზიაში. ამ მიზნით ვაჟას აბრეშულის პირველი ოთხი ტომის (სადაც ყველა ლექსი და პოემა თავმოყრილი) სხვადასხვა იდვალუბრიდან შესაბამისი რაოდენობით ამოვიწერეთ ზუსტი და არაზუსტი რითმები — თითოეული მავალითისათვის თითო წყვილი.

ამოწერილობა მავალითებმა შეადგინა 621 წყვილი რითმა. აქედან 320 ანუ 50%-ზე ოდნავ მეტი ზუსტი რითმაა, ხოლო არაზუსტი 301 წყვილი აღმოჩნდა.

აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ზუსტი და არაზუსტი რითმები ვაჟას პოეზიაში დაახლოებით თანაბარი რაოდენობით გვხვდება. არაზუსტი რითმების სიჭარბე ერთ-ერთი უმთავრესი წყაროა, რაც ვაჟას რითმის მდიდარ, მრავალფეროვან ეფექტს განაპირობებს.

ვაჟას რითმის ეფექტის მრავალფეროვნება და სიმდიდრე განსაკუთრებით კარგად ჩანს პოეტის იმ არაზუსტი რითმებში, სადაც კლავ-

ზულის თანხმონებში, ფონეტიკური მსგავსების გამო, კანონზომიერად ენაცვლებიან ერთმანეთს და პოეზიისათვის, ყოველგვარი ხელოვნებისათვის ესოდენ სასურველ პარმონიას ქმნიან.

ამა თუ იმ სიტყვაში დაპირისპირებულთა (ხმოვანთა და თანხმოვანთა) ერთიანობა თავისთავად უკვე ქმნის პარმონიას, მაგრამ პარმონიის ძალა და მომხიბლობა უფრო იზრდება, როცა ამ მოვლენის საფუძველს მზოროდ თანხმონების (მაგ. ერთსა და იმავე ჯგუფში გავრთიანებული ურუ და მქლერი თანხმონების) დაპირისპირება და ერთიანობა წარმოადგენს.

როგორც უკვე იდენიშნეთ, ლექსში პარმონიის ერთ-ერთი უმთავრესი წყაროა არაზუსტი რითმები, რადგან ასეთ რითმებში კლავზულის მონათესავე თანხმონები მწყობრად, კანონზომიერად ენაცვლებიან ერთმანეთს და ნაწარმოებს საამო ელერადობას იძლევენ.

ამ რიგის რითმები ძალზე უხვადაა გაბნეული ვაჟის ლექსებსა და პოემებში, რაც მისი რითმის ეფექტის სიმდიდრის ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა. ამ მოვლენამ შემდგომში დიდი განვითარება პოეზია და იგი ძალზე თვალსაჩინო თანამედროვე ქართველ პოეტთა ნაწარმებში.

როცა რითმაში პარმონიული სამეულის ორი ბგერა ან ამა თუ იმ წყვილულის ბგერები ენაცვლება ერთმანეთს, ასეთი შემთხვევები ჩვენს პოეზიაში ძველთაგანვე ცნობილია და საკმაოდ ხშირიც არის, სამაგიეროდ, ვერც ცალკეულ პოეტთა ნაწარმებებში, ვერც ხალხურ პოეზიაში (მიუხედავად საპირობო ხელსაყრელი პირობისა: მრავალფერადი რითმა) თითქმის ვერც ერთი მავალით ვერ ენახეთ იმისა, რომ რითმაში რომელიმე სამეულის ბგერები მთლიანად, სრული სახით ენაცვლებოდეს ერთმანეთს.

ვთა აქ გამოჩნდებიან; მასთან გვხვდება უნიკალური შემთხვევები, როცა რითმაში მოლიანდ და თანამდევრობითაა მოხვედრილი ესა თუ ის პარამონიული სამეული. სამისო ბაზა, რა თქმა უნდა, ვაჟის სტროფის ხალხური აღწახობა — კერძოდ მრავალჯერადი რითმა. რითმაში მოხვედრილი და პარამონიულად მონაცვლულ სამეულები ცალკე აყენებს ვაჟის, როგორც ლექსის ოსტატს. ამ მხრივ, ქართულ პოეზიაში მას ვერავინ შეედრება.

რითმის კლუბულაში საყრდენი თანხმოვნების კანონზომიერი მონაცვლეობა (სამეულები; წვეილულები და სხვ.) ვაჟისთან იმდენად აშ-

კარად გამოხატულია, რომ საშუალება გვეძლევა ეს მონაცვლეობანი ცალკე გამოვყოთ და გარკვეული სიტყვის სახით დავალაგოთ. აქვე შევნიშნავთ, რომ ვაჟისათვის უცხრან ვთქვამს ვაჟი ცლუნება: ვეთილმზუნვებინ მისაღწევად პოეტის არსად არ მიმართავს ხელოვნურ ოლიტრაციას — არც რითმაში, არც მის ფარგლებს გარეთ.

ქვემოთ ჩვენ მოგვეყავს ვაჟის არაზუსტი რითმის კლუბულაში მოქცეული და მონაცვლად თანხმოვნები, რომელთაც ეფფონიისათვის გადამწვევტი მნიშვნელობა აქვთ.

სამეულები და სამეულოა ნაწილები

1 ბ ზ ბ

გაცრუედა იმით ამბავი
იმთილ დასაყუფვარი.

(IV, 254)

ეს სამეული მთლიანი სახით არ აღმოჩნდა ვაჟის რითმაში. უმეტესად შეგვხვდა ამ სამეულში შემავალი ორი ბგერა — ბ და ზ. შედარებით იშვიათია ბ და ჰ, აგრეთვე ფ და ჰ ბგერების თაემოყრა ერთი სარითმო ერთეულის ფარგლებში.

როგორც ჩატარებულმა ანალიზმა ცხადყო, ამ სამეულს ბგერებიდან ვაჟის რითმაში ყველაზე ხშირად ბანი და ფანი უნაცვლება ერთმანეთს. კონტრასტი ერთი და იგივე ჯგუფის მგერა და ყრუ თანხმოვნებს შორის მეტია და პარამონიაც უფრო საგრძნობია. მოვიტანთ სათანადო მაგალითებს სხვადასხვა ნაწარმოებებიდან:

ბ ზ

ზოგი გვირგვინად დაადგო,
ზოგი ჩაიკვი კაბადა,
საწყევრად ისიცა კაბა,
როცა ვაჭყვეით ლაფადი;

(I, 120)

იქ მოიბრუნა მან გულს,
აქ განისვენა შეუბითა;
წამოწვა პირით ცისაყენ,
ჩვენენ — ზურკით და კეფითა.

(I, 167)

როცა გაძლება ვაჯყაცი,
სარულებს გულის ნებასა,
დაძლება შაჟის კლდის თავზედ,
საზარლად იწყებს უფჟასა.

(III, 29)

ვაშედა უშიშარისა
ვინც იყო მომზრე, მჭებარის,

როგორც ვხედავთ, ამ ორი მონათესავე, მაგრამ საპირისპირო თვისებების (მგერობა და სიყრუე) ბგერათა მონაცვლეობა ძლიერ ეფექტს ქმნის და სტროფის მუსიკალურ გაფორმებაში უაღრესად აქტიურად მონაწილეობს.

მკერეა ბანისა და მისი შესატყვისი ყრუ ფანის პარამონიული მონაცვლეობის კიდევ უფრო მკაფიო, ეფფონიის თვალსაზრისით, შეტად მდიდარი მაგალითია ვაჟის ერთ-ერთ შედეგში — „დავით გურამიშვილის ხსოვნას“.

ნეტავ რას მემუდარები,
მე რა ვიამო აბაო,
ნამდვილი მამელოშვილი,
საშობლოს ეკლის მკაფაო?
პოეტად ვიხსენიებო,
თუმცა ხარი ვარ ლაბაო და ა. შ.

(II, 233)

როგორც ვხედავთ, სიტყვაში „მკაფაო“ ფუძისეული ვინი ამოგდებულია, რის გამოც იგი გაცილებით ლაღად გამოითქმის და მთლიანად ესადაგება დანარჩენ თანაცალებს. ამ ერთ თანაცალში ვაჟის შესაძლოა კიდევაც დაერთვებინა ვინი (მით უმეტეს ბგერების მეტრიაკლებობა კლუბულაში მისთვის არც ისე იშვიათია), მაგრამ ეს პრინციპი მთელ ლექსშია გატარებული; რამდენიმე თანაცალში ორი ბგერაც კია ამოკლებული: „ღამინახააო“, „გამირახააო“, „ღამინახაო“. წესის მიხედვით, უნდა ყოფილიყო „ღამინახაესო“, „გამირახავსო“, „ღამინახავსო“, მაგრამ სწორედ ეს წესი გააუბრალოვბდა, დაამდაბლებდა ამ დიდებულ ქმნილებას. მთლიანად შეიცვლებოდა ინტონაცია, რაც ძალზე ბგერს დააულებდა თვით ლექსის

მედიკალინის. ამ სწორებებში „აღსარებში“ ვაჟა გენიოსის აღიარებულნი იქნებიან პოეტის უფლებანი. ზანს რითმის კლავსულაში იშვიათად ენაცვლება ამავე სამეულის (ზმპ) მეორე ყრუ თანხმობანი — პ. მოგვყავს ჩვენს მიერ ნანახი ორი მაგალითი:

ამ დროსა მოლაზხანებდა
მალა ბაყაყიელამა,
ნაყაყთა შოსისხლე მტერსა
გრძელი ფეხები ამა.

(I, 154)

ცაიღეს სულა არ ხალავს
ამოსახერები ხერებიითა.
რამდენჯერ აღამიანი
არ ვიციო რასა ვმჭრებითა!

(II, 122)

კიდევ უფრო იშვიათია ისეთი შემთხვევა, როცა სარიტმიკი ერთეულში საყრდენ და მონაცვლე თანხმობებზე ამ სამეულის ორი ყრუ ბგერა (ფ პ) გვევლინება. ერთი ასეთი მაგალითი ვიპოვეთ ვაჟას ხსენებულ ლექსში — „დავით გურამიშვილის ხსოვნას“:

ამგვარი საშლის კეთებას
დიდი სდომნია ჯაფია,
გავრულე სული და გული
როდის ხანია ვცლამოა...

(II, 333)

თვით ის ფაქტი, რომ ერთი სამეულის მდებრი და ყრუ თანხმობები რითმაში გაცილებით ხშირად ენაცვლებიან ერთმანეთს, ხოლო ამავე სამეულის ყრუ თანხმობანი მონაცვლეობა ეპოლოგიური ხასიათისაა, ნათლად მეტყველებს პოეტის მისწრაფებაზე პარამორფიკობისკენ. ასეთი რითმა, როგორც წესი, ტექნიკური თეატრალისისათვის უნაყოფოა და უფროსად კეთილშობიანიც.

მეტ-ნაკლებად, ამგვარივე მდგომარეობა გვაქვს რითმის კლავსულაში მოხვედრილი და მონაცვლე დანარჩენ სამეულებთანაც — ჩვენს მიერ ხაზგასმულ მოვლენას ეს სისტემის ხასიათი აქვს ზემოთ იხილი, ეს არის ერთ-ერთი უმათარესი წყარო ვაჟას არაზუსტი რითმების გარკვეული ნაწილის საუკეთესო ელერაღობისა.

II. დ ტ თ

ვაჟას ლექსებსა და პოემებში სამი მაგალითი ვნახეთ, სადაც რითმის კლავსულაში ეს სამეულის მთლიანი სახით არის წარმოდგენილი. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ მსგავსი მოვლენა იშვიათი და თითქმის უჩვეულოა მთელი ქართული პოეზიისათვის, ეს ციფრი არც ისე უმნიშვნელოდ მოგვეჩვენება.

რითმები, რომლებიც ამ მაგალითებში გვხვდება, ევფონიის თვალსაზრისით, ერთნაირი ლიტონის არ არიან (კლავსულაში ზეგარდა თანხმობის რაოდენობა ყოველთვის არაა დიდი და სხვ.) მაგრამ ურთიერთმანაცვლე სამეულებში წყალობით ამ რითმებს მებრუნ სასიამოვნო ელერაღობა აქვთ. ამ რითმების ევფონიის ხარისხზე როცა ვლაპარაკობთ, მთავარ დერქს კლავსულაში გარკვეული რიგით განლაგებული ეს პარამორფიკი სამეული წარმოადგენს სწორედ ამ საყრდენში თანხმობების ნათესაობა და მუზობლობა აძლიერებს ლექსის მუსიკას:

იმატებს ტანჯვა? — უწყიდემ,
ტრფობაც აიწყეს მეტადა.
იშლის დეფარს მრისხანედ,
სდგეს იალბუზის ქედადა;
ის მუხლს ვაყრიდეს და შენ კი
თავს დასაქვროდენ ღმერთადა.

(II, 123)

რითმის ელერაღობას კიდევ უფრო ამაღლებს ტანისა და თანის მომდევნო დონები, ხოლო ერთ თანაწევრობი დონი გომრამბეგებულია. როგორც ვხედავთ, ერთ სამეულში შემავალი ყრუ და მგლერი თანხმობებები (ტ დ ა თ დ) ერთი კლავსულის ფარგლებში გვეხდება. მსგავსი შემთხვევები ვაჟასთან არც თუ იშვიათია. ასეთ დროს რითმის თვითოეულ თანაწევრში უკვე მიღწეულია ბგერათა (თანხმობანთა) უმოდლესი პარამორფიკი, მაგრამ მუსიკალური ეფექტი ორკვედება, როცა ეს თანაწევრი მეორე ასეთსავე თანაწევრს უწყვილდება.

მომდევნო მაგალითში რითმა ნაკლებად კეთილშობიანია. ამის მთავარი მიზეზი ის უნდა იყოს, რომ სამეულ თანაწევრში ბგერათა რაოდენობა სტეადისტავია:

ხალხმა მითო არ დაიშალა,
ბათავს ქვნი სთხოვა მადლისა:
საკლავის დაეკლა და ყველგან
ხატში ანთება სანთლისა.
„მოლცავთ ვედრებას შისმენს,
ზნე ისეთია ხატისა“.

(II, 292)

უფრო ელერადი და ვაპოკეთილია მესამე მაგალითის რითმები; შუაში მოქცეული მგლერი დონი ისე, როგორც პირველ მაგალითში, ენაცვლება და სასიამოვნოდ ეხმიანება მონათესავე ყრუ თანხმობებს — ტარსა და თანს. ამ რითმის ლითონის სიმკვრივეს აძლევს სამეულ თანაწევრისათვის საერთო კლავსულის მეორე თანხმობანი რ ა ე.

ობოლ კვირიაჯ, მობილო,
პურა შაჰაშე ბატარა.

იქნებ შევკეთებ, თბოლო,
არაფრად შეასომ რად არა?
პა, ვაჟო, ცოტანი შესვენ,
პა, დამე მთარა.

(III, 156)

ამ მონათესავე ბგერების (დ თ ტ) უფრო
რთული კომპლექსი ვაქვს ლექსში „აღმე და
მდინარე“. (უფრო სწორად, ამ ლექსის რითმა-
თა ერთ წყებაში).

მთლიან დაქანებულ მდინარეს ერთგან კლდე
ელაგება. მდინარე ყოველნიარად ცდილობს
გზა გაოკელოს ბარისაკენ. ლექსის ფინალში
ღანკერიით აღიღებთ მდინარე ლექსს კლდეს
და ვრიალით ეშვება თავივე, რათა ნიარფერი
ვეგაიღებთ მოფენილ ქალებს გადაუაროს.

ნაწარმოებს თავიდან ბოლომდე ვასდევს
კლდეს შექმნიბული მდინარის რიტმი. აშკა-
რად გეხმის ვიწრო ხეობაში შავად ასეტილი
კლდის ბებუნე. ამ მიხანს ემსახურება ლექსის
მთელი სიტყვიერი ქსოვილი და ყველაზე დიდი
ფუნქცია რითმის ტესტება. მოვიტანთ ნაწყ-
ვეტს, სადაც რითმაში ხეშოთაღნიშნული მონა-
თესავე თანხმოვნებია განლაგებულნი:

მდინარე მინც არ ტყდება,
თუვე ცვა მიუღის ცუდადა,
მინც კლდეს ვალერსება,
გაღაიქცა კატის კნუტად-
კლდე შებლს არ იხსნის მადლიდან
მდინარეს დსსცქრს მრუდადა.
— არ შაიბლება, — ბებბებტებს, —
თუნდა ვაიქრა ხუთადა.
სხვა გზა მოსწენენ, სხვა მხარეს,
ნე ანუთრეე კუდადას...

(I, 258)

ბგერათმონაცვლეობაში აქ, ძირითადად,
კლაუზულის წინა (პირველი რაიგის) თანხმოვნე-
ბი მონაწილეობენ, მაგრამ ამ რითმის ქლერა-
დობას დიდად აძლიერებს მომდგენო-უცვლე-
ლი თანხმოვანი დონი. ასე რომ კლაუზულაში
ბგერებზე ერთმანეთს ენაცვლებიან ორმაგად,
რომ მიმართულებით. ეს მოვლენა (ერთი თან-
წევრის კლაუზულაში მონათესავე ყრუ და
შეღერი თანხმოვნების შეზობლობა), როგორც
აღრე აღნიშნეთ ვეფხისტყაის არც ისე უჩვეუ-
ლოა.

ამ მაგალითიდან ვხედავთ, რომ წინა საყრდენ
თანხმოვნებში სამეგრე განმეორებულ შეღერ
დონს ენაცვლება ამ სამეგრის ორთავე ყრუ
ბგერა (ტთ), ზოლო კლაუზულის მეორე თან-
მოვნად ხუთივე თანწევრში დონი გვევლანება.
ეს ბგერა, საერთოდ, დომინირებს წარმოდგე-
ნილ ნაწყვეტში — რითმების ჩათვლით, ჩვილ-
მეტყერაა ნახარი. შეუძლებელია, ამ ფაქტმა

მკლავრი გავლენა არ იქონიოს ლექსის რიტმზე,
მის შესიყავზე.

ვაჟს რითმის კლაუზულაში ხშირად გვხვდეთ
ბა ამ სამეგრეში შემავალი ორბ ბგერა
წილად, შეღერი და ყრუ.

III ო ვ ე

ეს სამეგრე მთლიანი სახით ერთი რიგის
მონაცვლე საყრდენ თანხმოვნებზე არ შეგვხ-
ვედრია. წინა ორთან შედარებით, ამ სამეგრეში
შემავალი ბგერები, საერთოდ, ნაკლებადა ვა-
ეას რითმაში როგორც ქვემოთმოყვანილი მა-
გალითებიდან ვამჩნებდა, ამ მონათესავე თან-
მოვნათა შემცველი და რითმებად გამოყენებუ-
ლი სიტყვების ლექსიყრა მარაგი ფრიალ
შეზღუდულა ერთი რამ აქაც ჩანს: აღნიშნუ-
ლი სამეგრის შეღერი და ერთ-ერთი ყრუ ბგე-
რა მინც უფრო ხშირად მონაცვლეობს კლაუ-
ზულაში, ვეღრე ორივე ყრუ.

IV. კ. კ. ნ

ეს ერთ-ერთი ამ სამეგრეთაგანია, რომელიც
იშვითად, მაგრამ მთლიანი სახით და თანხმო-
დევრობით გვხვდება ვაჟს რითმის კლაუზულა-
ში.

ლექსში „ახალი წელი ფშვში“ ჩვენ ვნახეთ
ერთი ასეთი მაგალითი. სტროფის სარითმო
ერთეული სამი თანწევრისგან შედგება. ყოვე-
ლი თანწევრის კლაუზულის თითო თანხმოვ-
ნი (ბოლოდან მეორე) საუცხოოდ ეხმება და ეხ-
მიანება მომდევნოს. ამ სამი მონათესავე თან-
მოვნის კავშირი მთელ სტროფს ერთი
მუსიკალური ვამით მსკვალავს. რითმის საშუა-
ლებათ მიღწეული ასეთი უნაკლო პარმინია,
მართლაც რომ იშვიათი მოვლენაა მოყვანაში
და იგი ვაჟს დიდ პოეტურ მიგნებად უნდა
ჩითვალოს.

ბატარა ქალმა ნენებმა
თან ჩაიწვინა თოქება,
წუწვენ ლოგინში ბალები,
ვით დოღჯარაში გოჭები.
ბურის ცხობამა, თუთრუაჟ,
ნეტავ როდის-ლა მარჩენი?
(I, 344)

ვაჟს რითმაში საკმაოდ ხშირია ამ სამეგრეა
წინა ორი თანხმოვნის (ქქ) მონაცვლეობა.

ცალკე უნდა გამოვყოთ რითმაში ჭანისა და
ჭანის მონაცვლეობის ერთი მაგალითი, სადაც
მთლიან ერთმანეთთან შეხმიანების არე შეტად
ფართოა. ეს ბგერები კლაუზულაში თანხმო-
დევრობით გარამაგებულა და, შესაბამისად,
შთანხმებულადაც ძლიერდება. ეს არის რითმაში
მოქცეული და ერთ პარმონიულ წგფეში შე-

მეალი ორი თანხმობის კანონპროექტი მონაცვლეობის საქმიად გრელი წაჭეი:

ბარი კი ამ დროს სარჩოსა
მგრა ინახავს მტკადა,
წწადება აქეთ-იქითა
საზრდოსა დასაბღუჭადა,
როს შენ ვერ აღობ ქვეყანას,
ის ეგულება ბერჯადა.
ღმერთმა უშველოს ბარსაცა!
წუ ვიტყვით ვასაფხადა.
რთვ-რთვითა ხართ, რა უმავ,
ქედმოუდრეკელ გურჯადა.
მადლობას ვეტყვით, ვისაც კი
გული არა აქვს ტუბადა,
ვისაც თვალები ხედავდ აქვს
და არა დასახეჭადა.

(11, 170)

თვალის უბრალო გადავლებითაც ნათელი ხდება, თუ რაოდენ ინტენსიურია და როგორ აძლიერებს შთაბეჭდილებას ამ ორი ბგერის (ქ ქ) მონაცვლეობა მოტანილი ნაწყვეტის რითმითა კლავებულაში.

ვ ბ კ ქ

ბოლო, მეხუთე სამეული საყრდენ თანხმოვნებად მთლიანი შემადგენლობით ვაჯას რითმაში არ დასტურდება. საერთოდაც, ვაჯას რითმის კლავებულაში ამ სამეულში გაერთიანებული თანხმოვნები იშვიათად გვხვდება. შედარებით მეტია მკლერი (გ) და რომელზე ყრუ (კ ან ქ) ვნახეთ ოთხბოდე მკალითა, სადაც ამ სამეულის ორთავე ყრუ ბგერა (ქ) გვხვდება კლავებულის თანხმოვნებად. კლავებულაში ყრუ და მკლერი თანხმოვნების მონაცვლეობა საერთო რაოდენობით მაინც ორჯერ აღემატება ამავე სამეულის ყრუ თანხმოვნათა მონაცვლეობას. პოეტის ტენდენცია, რა თქმა უნდა, არა ვაცნობიერებელი და შეგნებელი, აქაც იგვეჩრება.

ზემოთ ჩვენ მოვიყვანეთ 4 შემთხვევა, სადაც პარამონიული სამეულები ვაჯას რითმაში კლავებულის მონაცვლე თანხმოვნებად მთლიანი სახით გვხვდება. აქედან სამჭერ დ, ტ; თ, ბოლო ერთხელ — მეოთხე სამეული — ქჭა.

თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ მიუხედავად საგანგებო ზომებისა სამეულები ამ სახით, ამ დანიშნულებით არც ხალხურ პოეზიაში და არც რომელიმე სხვა ქართველ პოეტთან არ შეგვხვდრება, ეს ციფრები არც ისე უმნიშვნელოდ მოგვეჩვენება.

გაცილებით ბევრია შემთხვევა, როცა საყრდენ თანხმოვნებად ამა თუ იმ სამეულში შემავალი „მნათობი“, № 12.

ვალი ორი ბგერა გვაქვს უფრო ხშირად გვხვდები და რომელიმე ყრუ, ერთი სამეულის რითმზე ყრუ ბგერა ვაჯას რითმის კლავებულაში იშვიათად იყრას თავს. ესეც ვაჯას რითმის მონაცვლეობის სმენაში, მისი რითმის სმენითა და მისი რითმის აღნაგობაზე მიგვიანებებს, რაც, სხვა კომპონენტებთან ერთად ღიდად უწყობს ხელს ლექსის ელერაობას.

წააღებულა

ქართულ ენაში არსებული სამივე წყვილუფლი (ზს, ევ, ლბ) დასტურდება ვაჯას რითმაში კლავებულის მონაცვლე თანხმოვნებად. რა თქმა უნდა, აქ ისეთი მრავალფეროვნება არა გვაქვს, როგორც კლავებულაში მოხვედრილი პარამონიული სამეულების დროს გვექონდა.

ჩვენი აღრიცხვის მიხედვით პირველი წყვილუფლი ძალზე იშვიათად მონაცვლეობს ვაჯას რითმაში. ამის ერთ-ერთი მთავარი, ჩვენი აზრით, ეს უნდა იყოს: — აღნიშნული წყვილუფლის პირველი ბგერა (ზ) იმ მკლერ თანხმოვნებს მიეკუთვნება, რომლებიც ვაჯას რითმის კლავებულაში მეტად მცირე რაოდენობით გვხვდება. სწორედ ამ გაჯამობებამ შეზღუდა სართილი ერთეულში პირველი წყვილუფლის მონაცვლეობის არე.

სონანტები

მსგავსი ბგერებიდან, ჩვენი დაკვირებით, ვაჯას რითმის კლავებულაში ყველაზე ხშირია შემდეგი სონანტები: — ლ, ნ, რ, თანხმოვნათაგან ისინი ყველაზე მეტი სონორობით (ბგერასახეობით) გამოირჩევიან და, როგორც ცნობილია, თავიანთი თვისებებით ახლო დგანან ხმოვნებთან.

ცხადია, ეს თვისება სონანტებს პოეზიაშიც, კერძოდ, რითმაშიც, შენარჩუნებული აქვთ. როცა ერთი წყვილის თანწყვერებში სონანტები გვაქვს, კლავებულის თანხმოვნების მონაცვლეობა რბილად და ბუნებრივად, ყოველგვარი დამატკლებისა და მკვეთრი გადასვლის გარეშე ხდება.

ვაჯასთან რითმის კლავებულაში სონანტები სამეულებსა და წყვილუფლების სახით გვხვდება. სონანტთა სამეულები (სხედისახვა შესაძლო ვარიანტით) გაცილებით ხშირია, ვიდრე რითმაში კლავებულის თანხმოვნებად მოხვედრილი და ჩვენი მიერ განიხილული პარამონიული თანხმოვნები.

ამ მოვლენის სათავეც, სხვა ფაქტორთა გავლენისწინებით, ვაჯას სტროფის მრავალსტრიქონიანობაში და, აქედან გამომდინარე, მრავალრითმიანობაში უნდა ვეძიოთ. გარკვეული რა-

ლი ენიჭება, აგრეთვე, სონანტთა ხმარების არეს, მათს სისპირეს.

ორი სონანტის მონაცვლეობა კი ვადას რით-მანში ძალზე ჩვეულებრივი მოვლენაა. უფელაზე ხშირად რაე და ღასი ენიცვლება ერთმანეთს.

ვაფიარებულა, მთა-ბარსა
ოლეს ენახელი მწეანელა,
მორწყელსა ჩემს ოფლითა
უვაილებს შვენიო, ვარტა

საყრდენ თანხმობა-ნათა ორმაგი მონაცვლეობა

ვაფს რითმა მკჷსიამაღურად ეღერადია და ნაშვილ სრულყოფასაც აღწევს, როცა ბგერათმონაცვლეობაში კლაუზულას ორ-ორი თანხმობანი მონაცვლეობს. ამ საკმომად იშვიით მოვლენაზე საგანგებოდ გუნდა შევიჩრდეთ. სწორედ ამ დროს იქმნება საუცხოო, სმენისთვის მერად საამო ჰარმონია. ამდაგვარი შემთხვევები, მართალია, თითზე ჩამოსათვლელაა, მაგრამ ეს სიახლე ისეთ ტექნიკურ სირთულეებთანაა დაკავშირებული, არც შეიძლება, რომ შესატყვისი მაგალითები ხშირი იყოს.

ეს მონაცვლე თანხმობენები კლაუზულაში ზოგჯერ ერთად არიან, ზოგჯერ კი მათ რთულაშე ხმოვანი ჰყოფს.

ორი შემთხვევა ვნახეთ, სადაც ორ-ორი ერთადაიგივე თანხმობანი (თქ — ღე) მიჭრით ენაცვლება ერთმანეთს:

რატომ არა კმენდ გულს ვინგსა,
არ ვიტყვი, რაც მაქვს სათქობი?!
მე ზომ მოკლე მაქვ სიტოცხლე,
ცივი მიმელს სადგომი.

(1, 55)

დრონი წავლენ და ჩვენც წავალთ,
მოთქმა მოსყვება მოთქმასა,
მაშინ სთქვით, რაღა ვიფიქრო,
მოღგმა არ ჰუაედეს მოღგმასა?

აქ ყოველ წინა თანაწევრში გვაქვს თქ კომპლექსი, რომელსაც შესაბამისად ეხმიანება და ერწყვის მგორე თანაწევრის ღე კომპლექსი. ბგერათმონაცვლეობაში, როგორც ვხედავთ, ოთხი თანხმობანი მონაწილეობს და, აღრე განხილულ მაგალითებისგან განსხვავებით ეფექტი ვარაუდობდება.

ორმაგი ბგერათმონაცვლეობის დროს ხდება ან ჰარმონიული სამეულის ორი თანხმობის, ან რომელიმე ორი სონანტის, ან კიდევ ჰარმონიული წყვილიულის თანხმობანთა მონაცვლეობა. აქედან ცხადია, თუ ორმაგი ბგერათმონაცვლეობით ეფფონიურად რა მდიდარი და მრავალფეროვანი რითმის მდიწევა შეიძლება.

ახლა მოვიყენო დანარჩენ შემთხვევებს, სადაც მონაცვლეობაში შემავეალი თანხმობენები ხმოვანებითა გაყოფილი:

ამ წყვილში (მწეანელა — ვარტა) მონაცვლეობს ვაფს რითმის კლაუზულაში ორი ყველაზე ხშირად შემავეალი სონანტი (ნ, რ) და ჰარმონიული სამეულს (დოტ) ორი თანხმობანი — მეღერი ღონი და ყრუ თანი.

უფრო რთული და ეფფონიის თვალნახისით ბგერად უფრო საყურადღებოა ორმაგი ბგერათმონაცვლეობის დანარჩენი ორი შემთხვევა. პირველში მონაცვლეობს ახალი სამეულის (ქჩ) ორი ბგერა — ჩინი და ჭინი, აგრეთვე თანი და ღონი.

მაგრამ საქვეწოდ, სულელმა,
ვერ უარყვავი მერეთი
და მთლის ლოკეა-წირვასა
უნდა დატყრა ბეშედი.

(IV, 78)

მიუხედავად იმისა, რომ ეს წყვილი (მენეთი-ბეშედი) მორფოლოგიური შედგენილობით აბაფრით არ გამოირჩევა (გარითმულია არსებითი სახელები) იგი, თავისი ეღერადობით, იმდენად პოლიფონიუტია ერთ-ერთ საუკეთესო რითმად უნდა ჩათვალოს ჩვენს პავზიაში. ფონტიკურად ასევე საინტერესოა მონათესავე ბგერების ორმაგი მონაცვლეობაზე აგებული ეს მეორე რითმა:

არ იქნა, ერთის სიმართლემ
ვერ გამოიხსნა ოჯახი,
ვერას მწველს იმას საბრალო,
თუნდ ვახდეს ასევე ყოჩაღი.

(IV, 512)

ამ რითმის კლაუზულაში ერთმანეთს ენაცვლება იმავე ქჩ სამეულს ორი ბგერა ჭინი და ჩინი, აგრეთვე ჰარმონიული წყვილების თანხმობენები ხანი და ღანი.

ჩვენ მოვიყვანეთ და მოკლედ დავახასიათეთ ვაფს რითმაში ორმაგი ბგერათმონაცვლეობის რამდენიმე მაგალითი. ვადაჭრით ვერ ვიტყვით, რომ მსგავს ფონტიკურ პრინციპზე აგებული რითმა რომელიმე სხვა ქართულ პოეტს არ ჰქონდეს, მაგრამ ამის გამოვლენა ხანგრძლივ, საგანგებოდ დავკვირვებას საქარობებს. უფრო სავარაუდოა, რომ ასეთი რითმა თანამედროვე ქართული პოეზიის წარმომადგენლებთან დადასტურდეს.

ერთობ კი ევეი არ გვეპარება: კლაუზულაში საყრდენი თანხმობენების ორმაგი მონაცვლეობა XIX საუკუნემდე ისე აშკარად გამოხატუ-

დიდი მხატვრული ტალანტი

(მიხეილ ჭავჭავაძის რჩეულ თხზულებათა ექსტრემუმის გამოცემის გამო)

მიხეილ ჭავჭავაძის ისეთი მხატვრული სი-
მღლეა, რომელიც ჰყენი ჭართული კლასიკე-
რი მწერლობის, კერძოდ, ჩვენი ჭართული საბ-
ჭოთა კლასიკური პროზის, მთელი ჩვენი საბ-
ჭოთა კლასიკური პროზის მთიანეთის უმწვენი-
ერეს „ალბიონ ზონას“ განუყოფნება. იგი მეტად
უჩვეულო, რაღაც საოცარი მოვლენაა ჭართუ-
ლი მხატვრული აზროვნების ისტორიის ამ მარა-
დიულ „ალბიონ ზონაში“. განუზომლად დიდია
ჭართველ მკითხველთა და ლიტერატურისმო-
დუნთა ღრობა და ინტერესი ამ ზოლისადმი,
ამ მხატვრული სიმღლისადმი, მაგრამ მისი
„დალაშქვა“ და „დაპყრობა“ ვერც მკითხვე-
ლებს და ვერც ლიტერატურისმოკლდნეებს ჯერ
კიდევ საკსებით ვერ მოუხერხებიათ.

მიხეილ ჭავჭავაძის სულიერი სამყაროს
შეცნობის პრეტენსია ადრევე დაიწყო, 1905
წელს „ცნობის ფურცელში“ გამოქვეყნებული
პირველი კრიტიკული შენიშვნით. იგი მთელი
ინტენსივობით გრძელდება ახლაც და კიდევ უფ-
რო მეტი სიღრმით ვაგრძელებს მომავალშიც,
რადგან მიხეილ ჭავჭავაძის ისეთივე დიდი მან-
ათობელი შექმნა მე-20 საუკუნის ჭართული
პროზისა, როგორც ვალაკტინი ტაბიძე ამავე სა-
უკუნის ჭართულ პოეზიაში. და თუ ჯერჯერობით
მიხეილ ჭავჭავაძის იმდენი ნიჭიერი მიმღევე-
რი და უნიჭო მიმბაძველი არ ჰყავს, როგორც ვა-
ლაკტინი ტაბიძეს, ამის ერთ-ერთი მიზეზი
ყველასათვის ცნობილი მძიმედ მოსაგონარია
თითქმის ის ოცი წელიწადია, რომელიც შე-
სდარად ჩამოეფარა მწერლის ფართოდ გა-
შვრებულ სახელს და მდებარეობს თალბისფერ
მარმარში ვახვია ის, ეგვიპტო მარმარში, რადგან
ადრე თუ გვიან, ეს მარმარში, ეს ბურუსი უნდა
გარდაეფლეთა, მიხეილ ჭავჭავაძის ტალანტს
თით უნდა გაედნო დაეწყების ყინული და

კვლავ დაბრუნებოდა მშობლიურ ხალხს თავი-
სი შემოქმედების ელვარე შუქით.

უკანასკნელ წლებში ჩვენ ყველანი მოწმენი
ერთ მიხეილ ჭავჭავაძის ნაწარმოებთა არან-
ხელი ტირაფითა და არანახული სისწრაფით გა-
მოცემებისა, უკანასკნელ წლებში ჩვენ ყველანი
მოწმენი ვართ ჭართულ ლიტერატურისმოკლდნე-
ობაში მიხეილ ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და შე-
მოქმედების შესასწავლად და მკითხველი საზო-
გადოებისათვის მის გასაცნობად გაწეული დიდი
და სერიოზული მუშაობისა, იმ ცოცხელი, შე-
ტად საყურადღებო ნარკვევებისა, გამოკვლევე-
ბისა და მონოგრაფიებისა, რომლებიც შეიქმნა
და გამოქვეყნდა მოკლე დროში გიორგი ჭიბლა-
ძის, შალვა რაღიანის, სერგი კილაიას, ბესარიონ
ქლენტიის, დიმიტრი ბენაშვილის, გიორგი ნატრო-
შვილის, ტარიელ კვანჭილაშვილის, გიორგი შერ-
კველასის, გიორგი ციციშვილის, ერეკლე ქარელი-
შვილის, შალვა ღლონტის, გურამ გვერდუთი-
ლის და სხვა შრომებისა და წერილების სახით.
მაგრამ ყველაფერი ეს მაინც ვერ ამოწურავს
მხატვრული სიტყვის ამ დიდი ოტატის
მთელ შინაგან არსს, მის უხილავ და არც ისე
აფვილად შესაცნობ მრავლისმეტყველ ფერებს.

აიღოთ, მაგალითად, „არსენა მარაბდელი“—
მიხეილ ჭავჭავაძის შემოქმედების ეს, აკა-
დემიკოს გიორგი ჭიბლაძის სიტყვებით რომ
ეთქვათ, კუმპარტილ მოკაიჯე „გვირგვინი“.
იგი თითქმის უოველმხრივ განხილულია ჩვენს
სალიტერატურო კრიტიკაში, მაგრამ არის ზო-
გიერთი ასპექტი, რომელიც, ჩვენი აზრით, გა-
ნმეორებით დაკვირვების და კიდევ უფრო
ღრმად ჩახედვის მოითხოვს. ჩვენ გვინდა მოკ-
ლელ შევიხერდეთ ერთ ასეთ ასპექტზე.

მიხეილ ჭავჭავაძის „არსენა მარაბდელი“
ერთ-ერთი პირველი სამჭოთა ისტორიული რომანი
არის, რომელშიაც სოციალისტური რეალიზ-

მის თეორიული პრინციპები თავის პირველ პრაქტიკულ ხორცშესხმას პოულობდა. იგი დაიწერა და შეიქმნა 1925-1932 წლებში, თითქმის რამდენიმე უფრო ადრე, ვიდრე ალექსი ტოლსტოის „პეტრე პრეველი“—საბჭოთა ისტორიული რომანის ეს ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუში 1930-იან წლების რუსულ საბჭოთა ლიტერატურაში.

მიხეილ ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელი“ როგორც ცნობილია, ეს არის მე-19 საუკუნის 30-იანი წლების. საქართველოს მღვდლურ საზოგადოებრივი ცხოვრების, ჩვენი წარსულის ამ კონკრეტულ-ისტორიული პერიოდის ვაცოცხლება თანამედროვეობის ხელისკვეთებით. მწერალმა ისტორიული და არასისტორიული ამბების ერთმანეთთან ოსტატურად, მიზანდასახულად დაჯავშინებით შეძლო საბჭოთა შიშობის წინაშე დამაჯერებლად ერგვნებითა და ეროვნული და სოციალური უთანასწორობის წინააღმდეგ მებრძოლ გლეხთა ისეთი გმირული სახეობი, რომლებიც მაქსიმ გოგოის პიეტიკულად წარმოგვხადა საქართველოში 1830-იან წლებში არსებულ კონკრეტულ-ისტორიულ სინამდვილეს, მაგრამ მოვლენათა პერსპექტიულ განვითარებას შემდგომში ვარდნაულად უნდა წამოეხრებოდა ისინი და წამოზარდა კიდევ, როგორც თავისუფლებისათვის მებრძოლთა მთელი არმია, რომელმაც ბოლომდე მიიყვანა მარაბდელის მიერ დაწყებული შიშობის საქმე და მიზანი.

დასმული მხატვრული ამოცანის სწორი იდეურ-შემოქმედებითი გადაწყვეტით, ეპოქის მწვევე ეროვნულ-სოციალური პრობლემებიცა და კლასობრივი წინააღმდეგობების წინაპლანზე წამოწევით, ხალხთა შეგობრობის იდეისა და ისტორიის შთაბრძნავი მამოძრავებელი ძალის—ხალხის, მისი სახელოვანი შეიღების, თეო არსენა მარაბდელის ამაღლებულ, იდეალისტურებულ ფორმებში გამომხატვით, ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების ზედმიწევნით სწორ, მხატვრულად სრულყოფილ ფერებში წარმოდგენით მიხეილ ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელი“ არა მხოლოდ ქართულ, არამედ მთელ საბჭოთა ლიტერატურაში ერთი პირველი, ნამდვილად კლასიკური ნიმუშისაა. რომელიც, რომელიც ნაწარმოებია, რომელიც გზა გუვადა ისტორიული რომანის ახალი გზით—სოციალისტური რეალიზმის პრინციპებით განვითარებას. ამაშია ამ ნაწარმოების სიღრმე და ნოვატორობა, მისი განსაკუთრებული ზემოთმაცნობელი ძალა.

მაგრამ ამ რომანში ჩვენს განსაკუთრებულ გაოცებას პირველ რიგში იწვევს ბუნებისაგან უხვად მომადლებული მახვილი, გამჭრიახი, ფართო დიაპაზონის ის მწერლური ალლო, ის დიდი მწერლური გემო და ინტონაცია. რომლითაც

მიხ. ჯავახიშვილმა მოგვცა ეპოქის უტყუარი და უაღრესად მართალი დეტალები სურათები ათეული წლობით იმაზე ადრე, ვიდრე წინათულ ისტორიოგრაფიაში 1832 წლის „მეტეხტ“ ლეხის საარქივო მასალები შეცნეირულად და შემოვადებოდა, განალიზდებოდა და სათანადოდ შეფასდებოდა თვით ეს შეთქმულება, როგორც ამ ეპოქის ერთ-ერთი ყველაზე უმნიშვნელოვანესი ისტორიული მოვლენა.

რომ არაფერი ვთქვით ისტორიკოსების გიორგი გოზალიშვილის, აბელ კიკვიძის და სხვათა შრომებზე, სულ ახლახან, ამ რამდენიმე ხნის წინ, გამოქვეყნდა პროფ. ა. სერგულის საყურადღებო ნაშრომი „ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა“, რომელშიაც 1832 წლის შეთქმულების იდეურ-პოლიტიკური კრებულ და საერთოდ 1830-იან წლების საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობა კონკრეტულ-ისტორიული ფაქტებითა და წყაროებით რამდენადმე ახლებურად არის დახასიათებული.

როცა ამ ნაშრომის ცოცხალი შთაბეჭდილებების ფონზე ჩვენ ხელმეორედ გადავიკითხეთ რჩეულ თხზულებათა IV ტომში „არსენა მარაბდელი“, მიხეილ ჯავახიშვილი უტყუარად ერთი ორად გაიზარდა ჩვენს თვალებში, იგი ამაღლდა და გაიზარდა იმტომ, რომ ზედმიწევნით მართალი აღმოჩნდა, როგორც მხატვარი, იმ ეპიზოდების აღწერაშიც კი, სადაც არსენა მარაბდელისა და 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეთა ურთიერთგაშორება ლაპარაკი, და რასაც ჩვენი კრიტიკა მეტწილად ისტორიული სინამდვილიდან გადახვევად უთვლიდა მწერალს.

„მასალებიდან ირკვევა,—წერს პროფ. ა. სერგული.—რომ აქანეებში მისებლის (ლაპარაკია გლეხთა მასებზე ა. თ.) მონაწილეთა საკითხი დღიად მტკივნეული და ერთ-ერთი თავსატეხი საკითხი იყო შეთქმულთათვის. ქართველი შეთქმულნი, რომ როგორც დეკაბრისტები, ეჭვბედნენ მრავალგვარ ხერხსა და საშუალებას მისებლის გადასამბრებლად, ან აქანეებისადმი მოტყუების გზით მისამბრობად („ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა“, 1968, გვ. 255). შეთქმულნი,—განავრობის იქვე ისტორიკოსი,—გლეხობაში წინასწარ ავტორიტეტის გავრცელებას და მათ შემხედვას ყველაზე ავტორიტეტულ პირებს ავალბდნენ. მასალებიდან ჩანს, რომ კახეთის გლეხობის წაქეზება და აქანეებისათვის მომხალდება სოლომონ დოდაშვილს ჰქონდა დაკისრებული, ხოლო ქართველებსა კი—ელნიზარ ერისთავს“ (იქვე, გვ. 256). მაგრამ გლეხობა ორტოფულად ეკიდებოდა ამ ავტორიტეტს.

ამის შემდეგ განა რაიმე არსებითი მნიშვნელობა აქვს ნაწარმოების რეალისტრობისა და მისი მხატვრული დამაჯერებლობისათვის იმის მიხედვას, ჰქონდა თუ არა ელიზბარ ერისთავს

უშელო, პირდაპირი კონტაქტი და პირადი ნაცნობობა არსენა ოძელაშვილთან?! ვანა ლომიანი დღემდე შალვა ბარათაშვილისა და არსენა მარაბდელის შეხვედრისა და ფილადელფოს კენახესთან საიდუმლო თათბირის სცენა, ქიზიყში სოლომონ დოღაშვილთან მარაბდელისა და მისი სხვა რაზმელების დიალოგის ეპიზოდები, ამ დიალოგებსა და შეხვედრებში მარაბდელის თვითშეგების ამალბებულობა და სწორი ორიენტაცია, რომ შეთქმულების პროგრამაში შეტანილი ყოფილიყო ცარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის მოთხოვნასთან ერთად ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლის მოთხოვნაც, რამაც შეთქმულებსა და მის რაზმს შორის განხეთქილება გამოიწვია, ვანა ყოველივე ეს მთელი საყხადით, მთელი სიზუსტით არ მოწმობს მწერლის მიერ შპ-იანი წლების ეპოქის არა მხოლოდ საფუძვლიან ცოდნას, არამედ, რაც მთავარია, ამ ეპოქის რთული ლაბირინთების ისეთ-ნაირ განქვერტას და ისეთ შეფასებას, რომელიც არა თუ უტროლებმა, არამედ აღმსარებლებმა და წინ უსწრებს კიდევ ჩვენი დროის ისტორიკოსთა მიერ ხანგრძლივი კვლევა-ძიებით მოპოვებულ შედეგებს?!

ისე როგორც ხალხები, ენკელისის სიტყვებით რომ ეთქვამს, „მომავლის ნამდვილ ადამიანებს ხელდაე იქ, სადაც შეიძლება იმ დროს მათი მოვლა“, ასევე მიხეილ ჭავჭავაძემო ხალხური ლექსის „არსენა ოძელაშვილის“ ხალხურად მოქსოვილ ჭარბში დაინახა და იბოვა მომავლის სწორედ ის ნამდვილი ადამიანები, რომლებიც არსენა მარაბდელისა და მისი თანამებრძოლების სახით ასე პეროიკულად, ასე რევოლუციურად და ისე შეამავინებლად დაგვიხატა მან ნაწარმოებში.

„არსენა მარაბდელი“ მართლაც 1830-იანი წლების ეპოქის ერთგვარი მხატვრული მატანეა, სახეება და ხასიათებში ამტყველებული და გასხივანებული ცოცხალი მატანე, ხოლო მისი ავტორი, როგორც ლენინი ამბობდა გორკის შესახებ, უზარმაზარი მხატვრული ტალანტი, რომელმაც ამ ნაწარმოებით დიდი სარგებლობა მოუტანა და მომავალშიც მოუტანს ჩვენს ხალხს, პროგრესულ კაცობრიობას.

ეს ჩვენს ლიტერატურისმცოდნეობასა და სალიტერატურო კრიტიკას ავალებს უფრო დრამად და უფრო დავვირებულობით გახსნას მწერლის ასეთი დიდი შემოქმედებითი შემართების დაფარული შინაგანი საიდუმლოებანი. მიხ. ჭავჭავაძემო თვით დაგვიტოვა თავისი შესანიშნავი გამონათქვამი იმის შესახებ, თუ როგორ იწერებოდა მის მიერ „არსენა მარაბდელი“. მაგრამ ამ გამონათქვამით მან მხოლოდ თავისი შემოქმედებითი ლაბირინთების კარგითან მიგვიყვანა. შიგ შესასვლელად ერთი გახალხები მოგვცა და მხოლოდ ერთი კაისსკენ მივავებდა—ტიპებისა და პროტიპების ურ-

თიერთობის, მათი ურთიერთშეხვედრის შესაყნობ კაისსკენ, მწერლის შემოქმედებითი ლაბირატორიის სხვა „დარბაზები“, მისი შემოქმედლებითი სტილის თავისებურ სტრუქტურა, ელემენტარება და სილამდე ჭერ ისევე ამოუხსნელი და შეუცნობელი დარჩა.

ეფერბობთ, ამ მიმართულებითაც კვლევა-ძიებითი მუშაობის შემდგომი წარმართვა და მისი შედეგების გაყნობა ფართო მკითხველი საზოგადოებასათვის შესაძლებლობას მოვცეცეცეც ვაეიტაროთ მკითხველი, ჩვენი თანამედროვე ინტელექტუალური მკითხველი იმ დასლართულ, წინააღმდეგობრივ და იღვმალ გზებზე, რომლებზედაც გაუვლია მწერალს „არსენა მარაბდელის“ თუ სხვა ნაწარმოებთა შექმნის პროცესში, ეს ის უხილავი სამყაროა, სადაც შესვლა და შეღწევა ყველას არ შეუძლია. ამ სამყაროში მკითხველი ლიტერატურისმცოდნეთა კრიტიკული ნაწარმოების მეშვეობით შეიძლება მხოლოდ შედიოდეს. ხოლო იმისათვის, რომ ამ დანიშნულების ნაწარმოებზე აკმაყოფილებდნენ მათდამი წყვენიულ მოთხოვნებს, უპირველესად, როგორც ეს ცნობილია, მწერალს მწერლური ადლოთი და ინტუიციით, მწერლური შემართებითა და გაბედულებით დაჯილდოებული მეცნიერი თუ კრიტიკოსი უნდა იხილავდეს და აკლავდეს.

მიხეილ ჭავჭავაძისის რჩეულ თხზულებათა ექსტრემულის გამოცემა, რომლის განსახორციელებლად გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ და სარედაქციო კოლეგიას — ა. ბაშინის, ს. კულაას და გ. ნატროშვილის შემადგენლობით, დიდი და შრომატევადი მუშაობა ჩიუტარბოთა, ჩვენი აზრით, ერთგვარ ახალ ეტაპს ქმნის ამ დიდი ქართველი მწერლის ცხოვრებისა და შემოქმედების შემდგომი შესწავლის გზაზე. თბილისის უნივერსიტეტის უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორიის პლანს შექმნილმა კათედრამ (გამგე პროფ. ს. პილია) თავისი პირველი გავართიებული საჭარო სტრომა მოძღვრა ამ დიდნიშნულნიან ექსტრემულ მოვლენას—მიხეილ ჭავჭავაძისის რჩეულ თხზულებათა ექსტრემულის გამოცემის დასრულებას და განხილვაში მონაწილეობის მისაღებად მოიწვია მწერალთა და კრიტიკოსთა ფართო ჯგუფი, ფართო საზოგადოება. ეს ღონისძიება კათედრის მიერ მოფიქრებული ფართო პერსპექტიული გეგმის მხოლოდ ერთი ნაწილია. ქართული საბჭოთა ლიტერატურის თვალსაჩინო წარმომადგენლების ყოველმხრივი მონოგრაფიული შესწავლა პირველ რიგში შესაძლებელია ამ წარმომადგენელთა რჩეული თუ მთლიანი თხზულებების სოლიდური, მეცნიერულად სანდო და გამართული გამოცემების საფუძველზე. ვარდა იმისა, რომ ასეთი გამოცემები ერთ მთლიანობაში უყრის თავს მწერლის შემოქმედებით პროტექციას, ეს-

ინი ამავე დროს ყველაზე ნათელ წარმოდგენას იძლეოდა მწერლის მიერ მხატვრულ შემოქმედებით სამყაროზე, მის მთელ მხატვრულ შემოქმედებით ლაბორატორიაზე, შემოქმედებით პოტენციაზე, ინტერესებსა და შეთქმულზე.

ამიტომ ჩვენს წინაშე ასეთ გამოცემთა განხილვისას, ვარდა კონკრეტული ტექსტოლოგიური და გაომცემასთან დაკავშირებული სხვა ხასიათის საკითხებისა, ბუნებრივია, შეიძლება წარმოიშვას ისეთი საკითხიც, რომელიც ენათმეცნიერთა და ლიტერატურისმცოდნეთა ერთობლივ, შეთანხმებულ ღონისძიებებს მოითხოვდა. ჩვენ ვგუჯრს აქ დავეყრთ მწერლის ორთოგრაფიის დაცვის ერთი პრინციპული საკითხი.

შევესე ტომი მთავრდება მიხეილ ჭავჭავაძის მიერ 1937 წელს, თავისი სიცოცხლის უკანასკნელი დღისის ეამს, დაწერილი ერთი პატარა სტატიათი „აი, რას ვაპირებ“ (გვ. 485), ჩვენი უპრადლება უნებლიეთ მიიქცა სათაურის ფორმაში სიტყვაში „ვაპირებ“.

საიდან ან როგორ უნდა გაჩენილიყო იგი ჩვეულ თხზულებათა ექსტრამეულში? ბუნებრივია ან ხელნაწერიდანაა გადსული გამოცემაში, ან ნაბეჭდიდან. მაგრამ მინც რამ ვანაპირობა მისი თუნდაც პირვანდელი, ავტორისგული სახით დატოვებო? უნებვლია, სიერდაქციო კოლეგია ამ შემთხვევაში ხელმძღვანელობდა პრინციპით—უცვლელად შეენარჩუნებინა მწერლის მართლწერა, მაგრამ გამომდინარეობს თუ არა ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მწერლის ეს მართლწერა მისი სიერთო ორთოგრაფიული პოზიციიდან სიტყვა „ვაპირებ“ თუ „ვაპირებ“ ფორმის მიმართ?

ამავე მიექვე ტომის 471-ე გვერდზე სტატიაში „წიწმური“ ერთხან ვითხულობთ: „ილია მის დათხოვნას (ლაპარაკია მოურავ დიმიტრი ჭავჭავაძის) აპირებდა, მაგრამ ვაშმა დაასწრა და თვით ილია დაითხოვა საიპოლან“. ეს სტატია დაწერილია ერთი წლით ადრე, 1936 წელს. ამავე ხანებში დაწერილ და გამოქვეყნებულ „ქალის ტეირთში“ ვითხულობთ: „ზურაბი აპირებდა ურემს თეთრ დუქნამდე მიჰყოლოდა“ (ტ. V, 1962, გვ. 295). მიხეილ ჭავჭავაძეილი, თავის დროზე კონსტანტინე გამსახურდიასთან ერთად თავგამოდებულ იბრძოდა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დაცვისა და დამკვიდრებისათვის.

როგორც ვხედავთ, იგი სავსებით სწორად და მართებულად იყენებდა აღებულ ამ ერთ სიტყვას ყველგან, მაგრამ, როგორც ჩანს, სტატიაში უკანასკნელ სტატიაში, შექანიერო ლაპსუსის სახით, უმართებულო ორთოგრაფიული ფორმით დაჩინდა და მერე ვეღარ მოუხსრია სიტყვის გათანადვა.

როგორ მოექცეთ ასეთ ვითარებაში? დავტოვოთ ეს მექანიერო ლაპსუსი თუ შევეფარდოთ მწერლის მიერ გამოყენებულ ანალიგიურ სწორ ფორმებს და ვავასწოროთ მის მიხედვით? ეფიქრობთ, აქ არა აზრი არ შეიძლება არსებობდეს. უნდა დავადგეთ მეორე გზას. ასეთი შემოქმედებითი მიდგომა მწერალს დაიკავდა უსიამოვნო უზერხულობისაგან შეთხველის თვალში.

სულ სხვა საკითხია, მიხეილ ჭავჭავაძის ნაწერებში „პ-ე პრეფიქსის ზოგჯერ პარზად, არავიცოლებელი გამოყენების ფაქტების არსებობა—ეს უკვე მწერლის ორთოგრაფიული პრინციპებიდან გამომდინარეობს. მწერალი თითქმის ყველგან, როგორც წესი, ზმნის წინ „პ-ე პრეფიქსს მხარობს და ამას იმით ასახულებს, რომ „ქართული სალიტერატურო ენა მუდამ საშუალო გზაზე იდგა“, არც რკინასავით მაგარი უნდა იყოს (როგორც ხევესურული „მოძახვალ) და არც ბამასავით რბილი (როგორც დასავლური „მოკალ); არამედ საშუალო „მოკალ“ (ტ. VI; გვ. 371-372). აქედან აქვს მას „სკერადუნენ“ („შეიკერა“), ჭჭარავდუნენ („მოჭარა“), „ჩქსიოდუნენ“ („მოჩქსოვა“), „ჭჭიჭრობდა“ („ღამჭიჭროდა“) და სხვ. ვანსაკუთრებით ბოლო ფორმაში „ჭჭიჭრობდა“—ჰე აშკარად ხედმეტი ვეჭვებება და მისი მოცილება არაფერს აყლებს სატყვის არც მინარსობლივ, არც ემოციურ დატვირთულობას.

მაგრამ ყოველ ასეთ კონკრეტულ ვითარებაში ენათმეცნიერული „პირუტყვილი“ ჩარევა გამართლებულია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ „ოპერაცია“ უმტკივნეულოდ, ე. ი. მწერლის სტილური ინდივიდუალობისათვის რაიმე ვნების გარეშე იქნება ჩატარებული.

ეფიქრობთ, ანართა ურთიერთგზარება ამ შედარებით პატარა და სხვა უფრო დიდმნიშვნელოვან საკითხებზე დიდად შეუწყობს ხელს მიხეილ ჭავჭავაძის თხზულებათა აკადემიური გამოცემის მომზადებას და მისი შემოქმედების შემდგომი, კიდევ უფრო ღრმა და საღუძველიანი, შეწყაელის საქმეს.

ლიონისს თხიმიკვლეობა

კონსტანტინე გამსახურდიას რომანის „ლიონისს ლიონისს“ ფირი კონსტანტინე სავარსამიძე რომიდან აღბანოს მატარებლით მიმავალი მეთ სურათს ნახავს: „მატარებლის ორი ფანარის ელექტროს ზოლემს შორის ზედ ლიანდავზე მირბის ყურდელი. ატქარა ვატმანში. ყურებდაწურული, დაფეთებული ნადირი გარბის. ამა, საცა, უნდა დაწროს მატარებელი.

• ყურდელი გასაოცარ სალტოფორტალებს აყეთემს და ისევე გარბის. სინათლისაგან რეტი დასხნია, ვერ მიმხედარა განზე გაბტომას. მსვე აუჩქარა ვატმანში. ელექტროს მატარებელი მიპქარა. ვატმანი ზარზარებს. მანჭანად ვადაქცულ ვატმანშიაღ იღვიძებს პირველყოფილი აღტაკებს ნადირთან შეგვედრისას რომ იღვიძრება ადამიანს.

ვაგონში ჩოჩქოლი ატყდა. ლიანდაგის მოსახვევთან რომ მივადწიეთ, ყურდელი სწორ გზას მიჰყვია და თავს უშველა. მგზავრები მოაწყუნდნენ ვაგონის მიწებს.

„როგორ ვააბრუა სინათლემ საცოდავი პირუტყვის“ მეუბნება ვატმანი და იცინის.

„ასეა, დიდი სინათლე არუტიანებს როგორც ნადირებს, ისე ადამიანებს“, ეუბნებები (კ. გამსახურდია, რჩეული თხზულებანი, ტ. V, 1961 წ., გვ. 768. ქვემოთ ცატატებს მოვიტან ამ გამოცემიდან).

ამ ამბავს სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს. სიმბოლო რომ სწორად ამოვიცნოთ, ორ მომენტს უნდა მივაქციოთ ყურადღება. ვერ ერთი, კონსტანტინე სავარსამიძე თავისთავს სინათლისაგან რეტდასხმულ ყურდელს ეძახის (გვ. 776) და მეორედ, ბიანკას სიტყვით — ადამიანთათვის „ასეთივე ჰანონია ღმერთი, როგორც იმ საცოდავი პირუტყვისათვის ელექტროს შუქი“ (გვ. 780).

ყურდელი და ელექტროშუქი. ადამიანი და ღმერთი.

მართლაც კონსტანტინე სავარსამიძე თავად

აღიარებს, რომ მისი ცხოვრება უსახელო ღმერთის ძიება იყო: „მრავალი კერბი მღვარა იქ, მათ შორის ყველაზე დიდი და სასურველი: ღმერთი უსახელო. მე მის ძებნაში დაველი ჩემი სიჭაბუკე. ვავთელე გზა ვაუთავებელი“ (გვ. 672).

ღვთის მძიებელი აზნაური კონსტანტინე სავარსამიძე რთული და მრავალფეროვანი ბუნების ადამიანი. მიეყვარა გუდამშიური აზნაურის ნილაში იმალემა ტრაგიული სული.

კონსტანტინე სავარსამიძე გულზეილი და მიაყი კაცია, რომელსაც არ ერიდება ღმერთთან თავის ვატოლებაც კი. ჭერ კდრეე ბავში იყო, როცა ქრისტეს როლს ებოტინებოდა: „მე ქრისტეს წარმოვადგენდი, ვითომ ქრისტე ვარ. ჩემი ძიამიველები ურიებინ როლს თამშობდნენ. დაბალ ძეწნის ხეზე ვამლთმა ქვარედინად მოაქვდა ფიცარი. მე გამოვივანეს და გამაქრეს“ (გვ. 665). ეს უბრალო ბავშვური თამაში არ არის. იგი კონსტანტინე სავარსამიძის შინაგანი სულიერი ლტოლვის სურათია. ეს მისი სულიერი მისწრაფება — ღმერთს გავლეს და ღმერთს ვატოლოს თავი — სხვა შემთხვევამაც ბევრჯერ დასტურდება. იგი ბიანკამაც ვარცმული დახატა: „ჩემი ვალურელები სხეული შავი ძელს ვავარზია ვაქრული. წელზე უშველებელი გავლი მარტყია“ (გვ. 756). ბიანკა მარტო სურათით არ დაქმყოფილებულა. მან უთხრა კიდევ კონსტანტინე სავარსამიძეს: „რაც თქვენ აღბანოში მიხვედით, დოტორე, დედელზე ვწმუნდები, რომ თქვენ იყავით აბალი ქრისტე... ქრისტესაც დაწველი ჰქონდა შიში. ავი თქვენ მითრმაც ამ გეწმინათ გველებს, როცა ადამიანი სიყვდილის შიშს დასძლევს, უკვე ღმერთია“ (გვ. 796-797). ამ მოტივს აგრძელებს და აღწერებს ბერუქას გზაზე მომხდარი ამბავიც. აქ მოჩმუნეთა მრავალრიცხოვან ბრბოში ერთი მათხოვარი ერიო, რომელიც ეტლში იჯდა და თავი ცრუტრისტედ მოქმენდა. მ-

თხოვათ ეტლიდან ჩამოვიდა და ბრბოში გაე-
რია, როცა კონსტანტინე საეარსამიძემ ცარი-
ელი ეტლი დაინახა, თვითონ ჩაქდა შიგ. აღ-
ცილებული ბრბო ეტლს გამოყოფდა ყვირი-
ლით — ვესუ, ვესუ, ვესუ... ამის გამოწვევ
კონსტანტინე საეარსამიძე აღიარებს — „მე წა-
მეგარად ვამეხარა, რომ, თუცა მასხრობით,
მაგრამ მაინც ქრისტეს სახელს რომ მიწოდებ-
დნენ“ (გვ. 805). მერე ეტლის პატრონი მა-
თიოფარი მოვიდა და გაბრაზებულმა სილა ავი-
მა საეარსამიძეს:

— ვინ მოგვით ნება ღმერთის ეტლში
ჩამქადარიყავით?

მეორე ყმა მივეშვირ და ვეუბნები:

— მე თვითონა ვარ ღმერთი... (გვ. 805).
აქაც სულიერი წყურვილის გამოვლენაა,
რაც თუ ნამდვილად არა, მოჩვენებითად
მაინც ავამოყფილებს კონსტანტინე საეარ-
სამიძის პატივმოყვარეობას და უზუნაესს მთ-
იბეულ სულს. ღმერთთან ქვეშირის მასსიზმარ-
შიაც არ აძლევს მოსვენებას. საეარსამიძემ
ერთხელ სიზმრად ნიანგისტყვიანი კაცი და
თევზისთვალისი ქალი ნახა. ნიანგისტყვიანმა
უთხრა თევზისთვალისს: „ამ კაცს ღმერ-
თითი სული ჰქონია, სამ წილად ღმერთია,
ერთ წილად კაცი“ (გვ. 943).

როგორც ვხედავთ, კონსტანტინე საეარ-
სამიძე თავისთავში ღმერთს ეძებს. მაგრამ
საკითხავია — რომელ ღმერთს? აქ მისი პიროვ-
ნება ორად იყოფა. ერთი შირი, იგი ყოველ-
თვის, როგორც ბავშვობაში, ასე მოწოდულ-
ობაში, ქრისტეს უყვარდა (იხილეთ ლექსი
ქვარზე გაყვრეს, ბიანამ ქვარცმელი დახატა
და ა. შ.). თუცა მას სიტყვას „ბინძურ პლუ-
ტინამი დაბადებული ღმერთის ზემო“, ამ
მძულვარებს გამოხატვა იყო საეარსამიძის
საქციელი ასიზის გზაზე. „მრევნიე ჩემი
ხელ-კოხი და სმარავდისფერ სამოხვეში ილ-
მართულ უღაბნოს ღმერთს. დაინგრა ქვარცმა,
ნაფშევენებად იქცა გაბნის ხატება, ფხებით ვა-
თილე წაყვალა ქვარი და უმეურა სიტყვა-
ბით ვებუ ქრისტე“ (გვ. 302). მეორე შირი,
ამ შირული განწყობლების საპირისპიროდ,
კონსტანტინე საეარსამიძე მთელი სულიერი
არსებით მიეღობის და ეტრფიალება წარმარ-
თულ ღმერთს ღიონისეს. „ღარღითა და ვარა-
მით საესე იყო ჩემი სული, — შენ უღარდელი
გამხადე, ევეებით დაღრღნილი იყო ჩემი გუ-
ლი, როგორც ჩინველებისაგან გამოხრულ
გოლველი და — შენ ავეცე იგი იმედითა და
სიტყობით. მე თევზავით ენადამბული
ვიყავ, — შენ გამახსენეინ დაუნჯებული ბავ-
შობურებარი სიტყვები იფრქვევინ ჰირისა
ჩემისაგან. თმბეშეშევე, აურთოსულღვებანო,
ჰაბტო ღმერთო, შენი მონა და მყვინვორე
გამხადე, მე — ლაზისტანის ძველი აზნაური“
(გვ. 717).

ქრისტე თუ ღიონისე?

მიუხედავად იმისა, რომ კონსტანტინე საეარ-
სამიძე უპირატესობას ღიონისეს ანიჭებს, მათ
შორის არჩევანის გაკეთება პასუხისმარ-
ებულად ვერ ერთი, იმიტომ, რომ აქ ხელმე-
ბით გაორბეული კაცია: „მუდამ გზაჯვარდნი-
ზე ვირყვები, როცა შორს მივდივარ, ვერ გადა-
მიწყვეტია: ზღვით თუ ხველუთით? სასყიდელ-
ში ორნაირი ნივთი მომიწონება. ერთსა და
იმვე დროს ორ კაცს ვემგობრებე. მუდამ
ორ ქალზე ვარ შეყვარებული, როცა რამეს
ვეწერ, ორი სათაური ამეკვიტება. ხშირად,
როცა ძლიერი ვრძობის გამოთქმა მინდა, ერ-
თი ცნებისთვის ორი სიტყვა მომადგება პირ-
ზე“ (გვ. 678). მეორეც, იმიტომ, რომ ორივე
ღმერთს მის სულში მტკიცედ აქვს ფეხი. გა-
ღმებული და ფაქტიურად ვერცერთს ვერ უარ-
ყოფს. თუ ბავშვობაში ტაია შელია კონსტან-
ტინე საეარსამიძის სულს წარმართული ხამ-
ყაროს ღმერთი, ეშეალობით და ებრალო-
ბით ავსება, უვეე მოწოდულ კაცს ეგრობული
აღზრდა-განათლება ქრისტაინული რწმენით,
შეხვედლებითა და წარმადგენებით ბოჰადა.
ქრისტაინულმა ცოვილხაკიამ კონსტანტინე
საეარსამიძე იმე შეიპყრო, როგორც ლაყო-
ნი და მისი ორი შვილი გვეუბნება. იგი არ-
ხედავს ვერ გაყვრებს, მგარამ ვერც ამ ორ
ღმერთს შევარდებს, ქრისტე და ღიონისე
მტრები არიან, ერთმანეთის უარყოფელი და
გამომრიცხველი. ეს ორი ღმერთივე საწყისი
ებრძვის ერთმანეთს კონსტანტინე საეარ-
სამიძის სულში და ქმნის შიშ ტრავმადს.
რადგან „ბედნიერია მხოლოდ ის კაცი, ვინც
ერთი ღმერთის მშვიდობიან კარავში შესვლენს
ამ უღაბნოში ვადარდილებს“ (გვ. 793).

არც აღმაინი და არც ღმერთი, რადეე შე-
დელი არსება, რომელსაც მიწიერ არსებობაში
შეგა, თავისფლება, მიზანი და აზრი ვერ უპო-
ვია. არის ამ ქვეყნად მაღალი საეურთხვეელი,
როცა იქ მიადრეე, შენი მიწიერი არსება ნათო-
ვარი ტანისამოსივით გაგებდება და მას შემდეგ
შეპყრობილივით უნდა იარო კიდით კიდე-
დე“ — ამბობს კონსტანტინე საეარსამიძე (გვ.
675).

მაგრამ რა გზით, არსებობის რა ფორმით
უნდა მიადრეო ამ მაღალ საეურთხვეელს?
კონსტანტინე საეარსამიძემ სცადა ცოდნის
გზა და სოეყარულის გზა, მაგრამ არცერთმა
არ მიიყვანა იგი ღმერთების საეურთხველად.
შრავლისმნახველი და შრავლისმემცობი
კონსტანტინე საეარსამიძე რწმუნდება, რომ
აბსოლუტური ცოდნის შეგნა შეუძლებელია
ხოლო ნახევარცოდნა კ / მძიმე ტვირთად
აწევს მას. ნახევარცოდნას არ შეუძლია პასუ-
ხი გასცეს ყველა იმ კითხვად, რომელსაც ცხო-
ვრება უსცამს აღამიანს. იქნება დახმული
წინ — აბსოლუტური ცოდნა მიუღწეველია,
ნახევარცოდნით კი ცხოვრების პრობლემებს
ვერ გადამწყვეტ. ამის შეცნობა კონსტანტინე

საჯარსამიძეს უძღვრებით აღესვას და სკვებ-სისით მსკვალავს. ბიანის მზაკერულ კახხვას — „განა შეეძლია აღმამის რაიმეს ცოდნა, დოტორე?“ — იგი შეტად ორკოფულ მასუხს აძლევს — „არა მგონია, სინიორა ბიანეა, რომ აღმამის ტემშიარტების მიღწევა შეეძლოს“ (გვ. 780). ტემშიარტებზე როგორც-ღა უნდა აღმამის რაეც ისიც ვერ აუხსნით, თუ რატომ უფლის სარს ღობით მარჯვნიდან და არა მარცხნიდან“ (გვ. 909). ნახევარკოდნა ტანების საფუძველია: „რაც უფრო მეტს ვიფიგებს აღმამი, მით უარესია მისთვის“ (გვ. 793). ამიტომ, ბუნებრივია, რომ კონსტანტინე საჯარსამიძეს შერს მამისა და მორდუსს. არცერთ შოთავს თავი არ უმტყრევია დიდი ცოდნის შესაქნად. კონსტანტინე საჯარსამიძის მამას უყვარდა. ვენახი, არასოდეს დაინტერესებულა შეტადიზიეთი და იცოდა, რომ „კარგია კალი ღამები, ღვინო — კახური და სურსოვია ადვილთ თვალა, თუ როგორც დიკარგება ეთერში ღაუფეზად, ექვნებანი მიმინო“ (გვ. 893). ელემენტარული ცოდნა ამ კაცის არსებობას სიმშვიდესა და სულიერ წონასწორობას ანიჭებდა. აქვე ღალად, თავისუფლად და უღატყველად ცხოვრობს კონსტანტინე საჯარსამიძის მორდუ, მეოფე ტაია შელია. იგი ბუნების შეილია. მან არ იცის რაიმოდნა ეს ქვეყანა, არ იცის როგორ დაჭრიან შიქის-ქვეში ან მიწისხუდა მატარებლები, გემები და თეთიმფრინავეები, არც მომწამეული გვზები გაეფრინა და არც ელექტრონის სარქალები. მაგრამ ამას ხელი არ შეუშლია ტაია შელია. სათესს ყოლოდა შეიღები და შეილიშვილები, ჭიანჭიდა ძირმავარი ოჯახი, დამტყპარიუთ შიხისა და მავარის, დღისა და ღამის სიღამებით, სინარულით შეხვედროდა გამაფხულსს ყოველ გამოღობებას. ნახევარი ხმელეთის შემომკვლეი, შეიდი ვინსა და შეიდი ხალხის ყოფაცხოვრების მცოდნე კონსტანტინე საჯარსამიძე შენატრის ტაია შელიას და გულამოსკვით ემზადებდა: „ტაია შელია, მე მარტო ვარ ამ უღრან ტყეში. შეიდი მზაფესია გამოვიცვალე და ვერ ვიპოვენი ჩემი ადგილი ამ ცხოვრებაში. ტაია შელია ჩემი ცხოვრების ნახევარ გზაზე შემომდამდა, ისევე შენ ვიფიგონ და გემები — გულთმისინო ჩემი გამჭრდელი ეგებს შენ მასწავლო გზა, როგორ გავიდო ამ უღრან ტყედან“ (გვ. 669).

მაგრამ კონსტანტინე საჯარსამიძისა და ტაია შელიას ცხოვრების გზები სამდამოდ დასცილდა ერთმანეთს. კონსტანტინე საჯარსამიძე ეურასოდეს ვერ დაუბრუნდება ცხოვრების იმ ფორმას, რთაც ტაია შელია არსებობს. ნახევარკოდნა მას საშუალებას არ აძლევს უბრალო აღმამიურ არსებობას მიუბრუნდეს. „შეგრამ ვაი, რომ მე ისინიც (ტაია შელიას შვილები — ა. ბ.) ისე მექცივიან, როგორც შორეულს. წინათ მე ამას არა ვგრძნობდი. წინათ

მე მით თავიანთი ოჯახის წევრად მივიჩნეო და ახლა მე მათთვის „უცხო კაცი ვარ“, „ნანატალი კაცი“ (გვ. 907). უკან დასაბრუნებლს ვერც დაიყვარა და წინსვლაც შეუძლებელია ჩნდეს. „ჩვენ ისე ცოტა ვიცით ჩვენი სულის სარბიუნელს შესახებ, რამდენიც შორეული კლანეტების ცვალებად ცვლებების გამო“ (გვ. 780). ცოდნის გზით ვერ მიწვდეს ღმერთს კონსტანტინე საჯარსამიძე იქნებ სიყვარულის გზით შეიძლება მოხდეს ეს, რაც „სიყვარული უფრო მაღალია, ეადრე სიმდიდრე და ცოდნა“ და „სიყვარული ზღვია ღმერთსა და კაცს შორის“? (გვ. 778).

სიყვარულსა და ქალს დიდი ადგილი უჭირავს კონსტანტინე საჯარსამიძის ცხოვრებაში. იგი ერთდროულად უყურებს ქალს, როგორც მამაკაცის ანტაპოდს და როგორც ხელოვნების საგანს, თუ ერთი მხრივ, დედაკაცის დამორჩილება ამწვიდებს და აწყნარებს მის მამაკაცურ თავმოყვარობას და სიამაყეს, მეორე მხრივ მის სულს ქალი ანიჭებს ესთეტიკურ ტკბობას, როგორც სქესობრივი ცხოვრებით. ისე ესთეტიკური ტკბობით უნდა საჯარსამიძეს მიწვდეს ღმერთს. შირთალია, ახსენ ტუნგი აფრთხილებს მას, როცა აღმამი ბრამას მოძღვრებას ეზიარება, სქესობრივ კავშირსა და ქალის შეხედვას უნდა ურიდოს (გვ. 889-890). მაგრამ საჯარსამიძეს წარმართის სული ჰქონდა და უფრო დიონისური რელიგიისა სქეროდა. დიონისე კი, ვერ ერთი ორსქესიანი ღმერთთა (ვიანსელავანოვი, „Дионис и праднионистство“, გვ. 127) და მეორეც, მის ორგავატულ კულტში სქესობრივი ექსტაზი ღვთაებასთან კავშირის უპირველესი საშუალებაა. წარმართულ რელიგიაში სქესობრივ ძალს ჩტონური ფესვები ჰქონდა, რადგან მიწასთან ერთად, ისიც ნაყოფიერების დედა იყო. კონსტანტინე საჯარსამიძე თავდავიწყებით ეძლეოდა მისის ბლუტისა, ლეჩისა თუ ინგუბრის ალერსს. მაგრამ ქალი მისთვის, ნაყოფიერების მაგიერ, უნაყოფობის მიზეზი გამხდარიყო. კვლადაცვალ მისდევდა მას მამის წაძალა — „ჩემი შენდამი მოზარბული თესლი იყო მოგმისამოს სუფენის წმ. ვიორგემ, რომ ვერცერთმა დედაცაცვა ვერ გაუძლოს შენი თესლის ნაყოფის მოხას. ყოველი ქალი, რომელსაც შენ გაეკარბი ისე უნაყოფო ქმნას წმ. ვიორგემ და მცხოვრებმა, როგორც ეწერის კაობში მღვაროთხმელა, ზამთარ-ხაფხულ შტოებშემხმარი ევევილს რომ ვერ ისხამა“ (გვ. 671). სუფენის წმიდა ვიორგემ აფობა დიონისეს და კონსტანტინე საჯარსამიძეს თხდა მამის წყევლა: სიყვარულის გზითაც ვერ მიწვდება იგი ღმერთს.

ერთადერთ იმდღად კონსტანტინე საჯარსამიძეს ჩენეტის სიყვარული დარჩენოდა. მაგრამ ეს სიყვარულიც იმთავითვე დასაღუბავად არის ვანწირული. ჩენეტისა და კონსტანტინე სა-

ეარსამიძის სულგბს პარმონიელი ერთარსებობა არ შეუძლია. ისინი სხვადასხვა ღმერთის ემსახურებიან და ამის გამო მათ შორის ქვეშევრდული ფარული მტრობაა, რაც მეგრ თანდათანობით იზრნს თავს.

ჯენეტი ქრისტეს ერთგულია, ქრისტიანული ღმერთის სიყვარულში ეს ქალი მტკიცეა და არავითარი გაორება მის სულს არ ემეჭრება. ჯენეტი ქრისტეს სისძლოდ თელის თავს და ამ დღეზე ოცნებობს, როცა მონაზვნად აღიკვეცება დიდდამისივით.

ჯენეტი წმინდა გიორგის ეძახის თავის რაინდსა და კავალურს. ქალს ამის საბუთიც აქვს. სისწაულეობივად იფარავდა წმ. გიორგის ხატი ჯენეტის ოჯახს, დიდდამისი თურქის ცოლი ყოფილა. მაშინდანი ჰემედ ბენს უველაფერი ქრისტიანული სმულდა. ჯენეტის დიდედა ზუმად მანსუროვლბდა წმ. გიორგის ერთხელ ქმარმა მიხსწერს ლოცვის დროს და დამაჩა ესპოლა. მაგრამ ტყუია ასცდა ქალს და ხატს მოხვდა. მეგრ ხატმა თავად ჯენეტი გადააჩინა სიკვდილს. ჯენეტს შამა დესპოტი კაცი იყო და გლეხებს სმულდა იგი. ერთხელ გლეხები თავს დაესხნენ მათ და ტყუილები დააყარეს. ჯენეტი და დედამისი წმ. გიორგის ხატის წინ ლოცულობდნენ და გადაჩენს ვეღერებოდნენ. მართლაც, ტყვიამ ზუნუნით გადაუარა თავზე ჯენეტს და ხატს მოხვდა. ბუნებრივია, რომ მორწმუნე ჯენეტი სსსობით ინახავს წმინდა გიორგის ხატს. ამ ქალს სულში ქრისტიანულ ტელავიას დრმად აქვს ფესვივად გადგმული.

სხვანირია კონსტანტინე სავარსამიძის დამოკიდებულება ქრისტეადმი. მას არ უყვარს უღმანოს ღმერთი, თუცა მისი ზეგავლენისაგან სრულად ვერ გათავისუფლებულა. სავარსამიძეს ქრისტე საჭირთვლის ერთგული უბედურების მიზეზდაც მოჩანდა. იტალიელ ვაჰომიძეზებს იგი ეუბნება: „ჩვენ წელში გავფუვიტა ქრისტეა ჯვრის ზიდვამ... ქრისტეს ჯვარს შეეწირა დიდი საქართველო... ქრისტეს ჯვრის დანახვზე ჩემი ვანადგურებული ქვეყანა მომაგონდა. დავლენ ჯვარს და ვგმა ქრისტეს, ჩვენი დამტყვევია“ (გვ. 819). ქრისტიანობის უარყოფელი კონსტანტინე სავარსამიძე დიონისეურ ტელიგაში ეძებს შვებასა და საშველს. ჯენეტისათვის კი დიონისე არაღერს ნიშნავს. თუ ქალი-სათვის სმულდერი ნავსაუფდელი ქრისტეა, კაცი-სათვის დიონისე არსრულგბს ამ ფუნქციის, ასე არიან ისინი ერთმანეთს დაცილებული. ამ დაცილებებაში საბედისწერო როლს თამაშობს სმარაგდის ბეჭედიც. სმარაგდი დიონისეს ფერია და სმარაგდის თვალგბით ანათებს იგი. „მაგრამ დიონისე ქრისტეს მტერია, ამიტომაც ეშმას პიარით დლოარწილა სმარაგდი“ (გვ. 654). წინასწარმეტყველა ამასაც ამბობს, რომ „სმარაგდი სანამ ხელზე ეწნება ქალს, — ქმრის ღლატი არ შეუძლია. სმარაგდი აფრთხობს მავნე სულგბს“

(გვ. 654). მაგრამ სიყვარულის ექსტაზში, დაავიწყა ჯენეტს გაფრთხილება: მან კონსტანტინე სავარსამიძეს ასევე სმარაგდის ბეჭედს და უღელატა ქმრის. ვერც სიყვარულს და ვერც სმარაგდის ნიერებბას ჯენეტი, რადგან ორ მოქიშვე და დუმშიან ღმერთს ვერ შეარჩიებს მისი და სავარსამიძის სიყვარული. აქი უთხრა მარჩიელმა სავარსამიძეს: „თქვენთვის სხვა ნაჭი მოუტია, რომ გოჭე სწანს, დიონისოს, ვისაც თქვენ გაეყარებით, უველა მწუხარებით აავსება“ (გვ. 763).

ამრიგად, რომანში სმარაგდის ბეჭედს აღევლინული საბით წინასწარ არის მინიშნებულა ჯენეტისა და კონსტანტინე სავარსამიძის სიყვარულის დრამატული ხასიითი. არის სხვა აღევლინებიც, რომელნიც მათი სიყვარულის ტრაგიკული დასასრულის მათწყებულა.

ვენეციაში ჩამოსულნი კონსტანტინე სავარსამიძე და ჯენეტი გონდოლათ სერისზბენ. ამ ნავს ხარონის ნავს უწოდებს სავარსამიძე. ხარონი ხომ მითოლოგიური მენავია, რომელსაც პღესში გადაჰყავდა მიცალენებულა სულგბი. ვერგილიუსის წარმოდგენით იგი ქუქუიანი, თეთრწყება მოხუცი იყო, რომელსაც ანთებული თვალგბი ჰქონდა. სხვათა შორის, ის მეგონდოლუც, რომელმაც სავარსამიძე და ჯენეტი ასერინა, თეთრწყება მოხუცი, შავი კბილებით თვალგბი აქვს და ყურებიდან და ნესტოებიდან შავი თმა უჩანს (გვ. 758). ასე, რომ ეს გასიერნებაც სიკვდილისავე წასვლას ნიშნავს. ჯენეტისა და სავარსამიძის სიყვარული სიკვდილთან არის წილნავიერი და არა ბედნიერგბსანი.

„ღმანთში კონსტანტინე სავარსამიძე და ჯენეტი ერთი იტალიელი ბარონის სასახლეში ცხოვრობენ. სსსახლის სამზარეულოში რომელი ოჯახის ლარგბის კულტის ნაშთებია კედელზე შემორჩენილა. იქვე პატარა ნიშები და საყურთხველი საყურთხველქვეშ კედელზე ორი გველი დახატული. ისინი მარჯვნიდან და მარცხნიდან მოდიან საყურთხველისავე. კონსტანტინე სავარსამიძეს აინტერესებს, რას ნიშნავს ყოველივე ეს, მაგრამ თავდამირველად ერთდება იკითხოს. მეგრ ბიანკამ უთამბო, რომ ლარგბის საყურთხველში დახატული გველები ოჯახის უქველესი მჭარავლი სულგბითი. ამ სასახლის მფლობელი ბარონის მამამ იქ დედალი გველი მოჰკლა. ამის შემდეგ, სასახლეში ოთხი ოთახი გაიქარჩა: როცა ახალგაზრდა ბარონმა ცოლი შეირათო, ახალჯვარდფერილებმა საწითობოში შავი გველი შეიპარა. ბარონმა ხელი არ ახლო გველს, მაგრამ მას მეგრ ათლქმარი ერთად ამ სასახლეში ღამეს აღარ ათლქმარა. ამ ამბიდან, ბიანკას სიტყვით, უმთავრესი ის არის, რომ მას შემდეგ, რაც მოხუცმა ბარონმა დედალი გველი მოკლა, ამ ოჯახში დედაკაცს შეიღერებენ უნარი წაერთვა. ბარონის ორი მმა უშვილოდ გადაეგო. არც ბარონისა და ცოლის შვილი, ზოლო

თავად ზინჯა აეღვია და მარადის ქალწული უნდა ღარსეს (გვ. 794-795).

ამ სამინჯოში ამბავმა შეაძრწუნე კონსტანტინე საეპარსამიძე. თუმცა, მისდა სასახაროდ, იტალიელი ბარონის ოჯახის წეველა მას არ უნდა ახდომოდა, რადგან ქენეტო ამ გაჭარჩულ სასახლეშიც დაოკსულდა. ნაადრევი გამოდგა საეპარსამიძის სიხარული: ქენეტს შეეცლი მთავრება და ბავშვი დაიღობა.

ბარონის ოჯახის ისტორიასა და საეპარსამიძისა და ქენეტის ბავშვის დაღუპვის ამბავს მითოლოგიური პლანიც აქვს. ამ პლანის ამოსაცნობად აუცილებელია გავიხსენოთ, რომ დიონისური რელიგიის თანახმად ზეული და გველი ერთდარივედ ღვთების (დიონისეს) ორი სხეიდა მთხვა პიზონისა: არსებობს თქმულება, რომლის თანახმად, მამამ შგლებიხაგან დასაცაიად ქვევარში დამალა ჩელი ბავშვი და ჰური მყუდრო უმეშარ ადგილას შეინახა. შველი ემუქრება ბავშვს, მაგრამ გველი, რომელიც ქვევარს შემოეხება, იცავს მას. ერთხელ ბავშვის საწახავად მოვიდა მამა და რა დანიხა გველი შემოხვეოდა ქვევარს, შემინებულმა შუბით განემირა ქვევარსამიძის ვალი, მაგრამ მასთან ერთად მოკლა ბავშვიც. შემდეგ მამას შწეყმსებმა უამბეს, რომ უხსენებელი ბავშვის კეთილი მფარველი იყო. მაშინ მამამ ერთ სამსხვერპლო კოცონზე დაწვა შეილც და გველიც: ეს თქმულება დიონისურ კოცნს ეკუთვნის. ქვევარში დამალული ბავშვიც დიონისეა და მისი მფარველი გველიც დიონისეა (ღვთაება იცავს თავისთავს). ამიტომ როცა კვდება ერთი, ეკდება მეორეც [ვიხიესლავ ივანოვის დასახელებული წიგნი, გვ. 32].

ამდენად ბარონის სახელი გველს მოკვლით მოკლეს ბავშვიც. ამიტომ აქვს ამ სახელში დედაცავე გამრავლების უნარი წართმეული. რაკი გველი და ბავშვი დიონისეა, მათი მოკვლით მოკლულია დიონისეც და, ცხადია, რომ იქ, სადაც დიონისე მოკლეს, კონსტანტინე საეპარსამიძე ვერ გახარავს. საეპარსამიძე დიონისეს მონად იღვის თავისთავს და იმის მფარველ, რომ ამ ღმერთის საღიღებელ ტაძარში იაროს, ის ქალი უყვარს, ვინც დიონისეს გმობს და იმ სახელში ცხოვრობს, სადაც ეს ღმერთი მოკლეს. სწორედ ბარონის სასახლიდან იწეება საეპარსამიძის ბუნებურებათა წყება: იგი დაიჭირეს, მისი შეილა ღედის წიაღში მოკვდა, იტალიელანაც გააქვეეს და რაც მთავარია, ქენეტის სიყვარული გაუქრა. ამერიიდან ეს ქალი მისთვის აღარ არის ქამუეთის ღვთისმშობლის მსგავსი. იგი თანდათან ემსგავსება ტაბაკონის როკამს.

ასე, რომ არც სიყვარული აღმოჩნდა გზა ღმერთისაკენ. პირიქით, უბედურმა სიყვარულმა იგი კიდევ უფრო დაამოხრა ღმერთს. დიონისური რელიგიის შველევართა აზრით, დიონისესთან ურთიერთობისათვის ერთერთი

აუცილებელი ელემენტიაგანი კითარსამიძისგანწმენდა იყო. კონსტანტინე საეპარსამიძეს სერს განწმინდოს, პირველყოფილ უმელობნა და სიწმინდეს დაუბრუნდეს. ამ სურვილის გამოხატულება საეპარსამიძის განსაკუთრებული სიყვარული ბუნებობადმი. ერთადერთი, რაც მას განუზომელ სიბარულს ანიჭებს, ბუნებობთან ურთიერთობაა. აქ მთულობს შველას, თავისუფლებას. ბუნებაში იწმინდება მისი სული ყოველგვარი უმელობისაგან.

„მზეო, მზეო, მზეო, მნათობთა დედოფალო, დედაც მოხუცებულ და ალერსიანი!

გაათბე ჩემი ჩრდილოეთში გაათბილი სხეული და მასწავლე მე შენი დიდი სიყვარული, შემაყვარე ჩემი წილებლობილი მიწის ნაკერი. ისიც მასწავლე, როგორ უნდა ვიყო ბედნიერი და ცოტა ვიდრეო ჩემი ბნელი სისხლისათვის“ (გვ. 895) —

ევედრება მზეს კონსტანტინე საეპარსამიძე. „ჩუ. ხევაში გრილი გაისმა, ნუ გეშინია, საცოდავო ბოლოქანქარა, გულგახეფილი რომ ავარდი წილან ხევიდან. ეს მე ავიღე უშველებელი ლოდი და ჰაბუცი ამირანივით შორს გადაიტეორცენ.

ეს — მე ვარ ტყეში, ოხოკოში, ნუ გეშინია! მთეარეულივით დაეხეტიალობ ტყეში. დავიღალე. მოლზე ვისვენებ. მალალ ბალახი!

რძია-რძია, სამყურა ქრისტესათვალა, ობოლა ოშონია ახლოს აბიან, ელურსებთან ჩემს თვალს. ჩემს ლოყებს, ჩემს სახეს.

ისე მფერებთან, როგორც აღმკრობიდან დაბრუნებულ ძმას მოსიყვარულე დები“ (გვ. 897).

ისე ბედნიერად არსად არ გრძნობს თავს კონსტანტინე საეპარსამიძე, ბუნების წიაღში ჰრება მისი სეედა. მისი სეეპსისი და უბრუნდება სოქანსლავ. სულის სიმტკიცე, სიხარული და ბედნიერება, მაგრამ ბუნებაში მისი ლაღობა, დროებობითა. წამიერი თავდავიწყების შემდეგ, მასში ისევე იღვიძებს მეორე კონსტანტინე საეპარსამიძე, ღვიძლი შეილა ბურეყობილო ცივილიზაციისა. ბუნების მოტრფიალო კონსტანტინე საეპარსამიძე ევლარ დაამარცხებს ბურეყობილო ცივილიზაციის პროდუქტს კონსტანტინე საეპარსამიძეს. დიონისოს ღიბილისეების აღარ შეუძლია ბურეყობილო ცივილიზაციისაგან ხსნა და განურუნება. მისი ტვინი ისევეა დაავადებული ამ ცივილიზაციით, როგორც იოჰანეს ნოიშტეტისა. „იცი, რა ენახე? — უამბობს იოჰანეს ნოიშტეტი კონსტანტინე საეპარსამიძეს. — ჩემი ტვინის უჯრედები სულ გააოღრდნილი ყოფილა. ეს იყო დიდი ნათელი ხილიცა და სსწაული. მთელი თავისქალა გამკვარტლული იყო თუთუნის ნიკოტინით, დიდი

ქალაქის ქარხნების ომშიერთა და მტვერითა; აქ ყოფილან ნამცეცები ასფალტის, რკინის, ფოლადის, ბრინჯაოს, საფეროსისა, შარპართოსის, ქალაღებისა, ვაზეთების, წიგნების, რე-ლიჯივობის თეორიების. კანტის, ინსტიტუციის, ანისის, აფრიკის, მთელი ჩვენი უსული ცივი-ლიზაციის და პათეტიური ელტურისა" (გვ. 823). ყველაფერი ეს კონსტანტინე სავარსამიძის სულსა და ხორციც აჩის და რაკი თა-ვისთავს კაცი ვერსად გაქცევა, სავარსამიძის ყოველთავე ცდა განეშოროს ბერყუაზიულ ცი-ვილიზაციას ამათა. სულ ტყუილად სცადა ინ-დოეთში გაქცევა. მეორე დღესვე პარიზს დაბ-რუნდა და მოხუცი ბუკინისტის შარტრავს ირ-იული დიმილი გამოიჩევა. „პარიზს ტბილი ჟოჯობითი ყველა მას წყველის, მაინც ყველა აქ ბრუნდება" (გვ. 747). უახრბა მოხუცება სა-ეარსამიძის. უფრო მეტიც. თეთონ კონსტან-ტინე სავარსამიძე უჭერებს დაცივიცი ვერ-პულ ცივილიზაციის უარშყოფილებს: „ამ სა-ლიონში ყველა ავირება იმ დროს ვერსამის ცი-ვილიზაციას, ყველა შვენდურს ეთანხმებოდა, მაგრამ არცერთს თავში არ მოსვლია ამ „და-საღებუე“ ვერსამიდან გაქცევა" (გვ. 839).

კონსტანტინე სავარსამიძემ კარგად იცის, რომ ბერყუაზიული ცივილიზაციის გარყვანულ ბრწყინავლების იქით ამაღლება შიმშილი, ჩაგვ-რა, უსამართლობა, შროსტიტუცია. ყველიფერი ეს სავარსამიძის თავის თვლით უნახავს და გა-რუცდა.

„შენის ვადაღმა ვაზეთების კოსკთან ქალ-რა კაცი დვას. ზელში ყალიონი უკავია, პირი-დან შწვანე კეპლს უშეშის... უუერებ, კაცი წაიქცა, ყალიონი გავორდა ქვაფენილზე. ველ-ცივი ბრბო ერთ წუთსაც არ შეშდგარა. მე ჩე-ში გასაუიჩი დამავიწუდა. ვაქვანდი, უშეშად ვაეიარე აეტომობილების ჟოჯი. ბრბო ვავარ-ღეო."

ავსწე მალა იდამიანი.
ამ კაცს თვლები ჩასცვიროდა, ტუჩები მი-წისფერი ჰქონდა.

— ამ ოხერმა მაროჯოს თუთუნმა გული ამოწევა. ორი დღეა არაფერი მიჭამა. — შე-შამიწევა უცნობმა" (გვ. 685).

„...იველიონის ეიტრინებში ელემტროს მა-რათზე ბრწყინავდენ და კამკამებდენ ნუშის-ოდენა ბრილიანტები და ბავშვები, ხელფხვს გა-თოშილი ბავშვები მომსდევდენ და საყოდავი ხნით მივედრებოდენ:

— იყოღთ ასანთები, შევედერი ასანთები" (გვ. 836).

გულცივი ბერყუაზიული ცივილიზაციის მსხვერპლნი არიან ინვალიდი ლექსემბერგის პარკიდან. კბილებგაყიდული მოქალაქე, დოქ-ტორი ვიტენზონი, კაცი, რომელმაც ცოლ-შვი-ლი დახოცა, პატარა ქერა ვრკია და თეთონ სავარსამიძის უახლოესი მეგობარი იოჰანეს ნო-იტტიტი.

ბერყუაზიულმა სინამდვილემ ვადაქცეა ნი-ზი, ფრანგესკო ასიზელის პოეზიის მოტოფი-ლე ჰერბერტ შტედერსი უხემ ჯარისკაციად. ვისაც არ ერტყებინება იტრბაბობა, როგორც ამა-ახრჩევის ვაზით სანგრებში ფრანგევი... ამ პოეზი-ბით რუსი როგორ ვაეღიცი ქაობებში.

კონსტანტინე სავარსამიძის ბუნება ვერ ვგუ-ება და თვისება ბერყუაზიულ სინამდვილეს. ფროლიან ფრიდას სიტყვებით რომ ვთქვათ, იგი დავშვავება ტოლებს ჩამორჩენილ წერსს. ბრბა შეშთხვევის წყალიბით დანიბადა მე-20 სა-უკუნეში, თორემ სულით სხვა საუკუნეს ვაუ-თნოდა. კონსტანტინე სავარსამიძე ვერ ვაქცეა დროს, ვერც თავის ლმერთს მიავნო და ვერც სიყვარულში იბოვა შვევა. ყველაგან ზელმოცა-რულმა ქვეყნის დაქცევა ინარბა.

„თურემ კამეჩი მიტომაც დინჯად დადის, რომ კამეჩი თუ ვაქცა, ეს ქვეყანა მაშინ და-იქცევა. ახ, ნეტამც ვაქცეოდეს კამეჩი!" (გვ. 874).

მაგრამ არც კამეჩი ვაქცა და არც ქვეყანა დაქცა.

მაშინ კონსტანტინე სავარსამიძემ სიზმრებას საშყაროს მიამურა და იქ სცადა თავის არსე-ბობის ვადატანა. თუ ცხადი აუტანელი და მძი-მე იყო, სიზმრების ფეერიულ საშყაროს ვინა-ლო სიშვიდე მოვეყარა მისთვის. „შენივარება სიზმარი, რადგან მხოლოდ სიზმარში ეცხოე-რბა" — გულახდილად აღიარებს იგი (გვ. 812). მაგრამ, საუბედუროდ, სავარსამიძისათვის სიზ-მარი ცხადის პირველსაზე ვახდა: „სიზმარში ვხდადე მისალოდნელ სიმძიმისა და სიხარუ-ლსაც" (გვ. 780).

მართლც, იგი სინამდვილეს ვაურბოდა, მაგ-რამ იგივე სინამდვილე არ ეწევა მას სიზმრის სახით? „სალამოს ფინჯარასთან ეხივარ. კონ-სერვატორიის მოედანს ვადაექცეირი. ზღვა ზალ-ხი მივანავაშებს ქუჩაზე. წითელი, ყვითელი, მწვანე, იისფერი აფიშები, უცხო ფარშევაგე-ბიეთი შემოსევი ქალაქს აეტომობილების, ომ-ნიბუსების, ტრამეების, მოტოციკლეტების, ეტლების ქარავანი დგანდჯარით, ზანზარით, ქშეილით, ჩაბრახით, ზმუილით მიჭკრიან ლა-რიოთი ვაქიმულ ქუჩაზე. კოკოტები, მისიერ-ნებები, ცილიდრბანი, კეპიანი, უქელი, უპალ-ტოი, ქურქიანი, მწვანე, წითელი, ლურჯი, მოალღერის ფერი ქალებს ქულები. ეგზოტი-ური ფრთები მიჭყებინან ამ ნიღვაჯაროთი ვა-ქანებულ მღინარებას" (გვ. 733).

მართლია, გარყვანულ ეს ფერების სიმ-ფონია, რომელსაც თვალისა და სულის დამ-შვიდება შეუძლია, მაგრამ შინაარსით იგივე სტრათია, რასაც ყოველდღე უუერებდა კონს-ტანტინე სავარსამიძე.

ჯენეტისა და მისი სიყვარულის უბედური და-სასრულცი სიზმარში ნახა სავარსამიძემ. „მეზ-მანა: მე და ჯენეტე ცვეყართ ჩვენი ოთახში. უშეველებელი, სავარსამიძის გული ამოდის

ჩვენს საწოლზე. ჯენტმა იყილა და ლოგინი-
დან გადავიარა. მე არ გავინრეულვარ, ორი
თითი ტუჩზე მივიტანე, შეველოცე, ვაშეშედა,
შეველებული ფრთა ვამოხსნა, პირი იბრუნა,
წინაბით ვაღრინდა“ (გვ. 783). ზემოთ ითქვა,
რომ გველა დიონისეს ერთგვარი პიპოსტასი.
მამსალაძე, სიზმარში დიონისე მოვიდა სავარ-
სამიძესთან. მაგრამ მან ვერ იცნო მისი სა-
თაფრებელი ღმერთი და იგი გაავდო. გველის
სახით მათ საწოლზე მათი მომავალი შეიღო
აფიდა (დიონისეს ზომ ვევილა და ჩვილის სა-
ხე აქვს), მაგრამ ისიც დაეკარგა. სინამდვილე-
შიც ასე მოხდა: ბავშვი ჩაესახა ქრისტეს, მაგ-
რამ იგი ველარ დაიბადა. აქვე სიზმარში ცხა-
დი შეორტდება.

პეტრბერტის სიკვდილიც წინასწარ სიზმარში
იხილა კონსტანტინემ.

„პეტრბერტის მამის ვილსში ვართ, სადამო
ეაზი. მე, პეტრბერტის დამ იხალდე და მისი
დედამამა იოვანზე ეზოვანთ. ველოთ პეტრბერტს
დასავლეთის ფრანტიდან.

იოვანზე თეთრი ლაქაშებინა და ნასარების
გორლიანდება. გაიღო ეხოს კარი. შემოდის ძა-
ნი შემოხსილი ავტომობილი, კიბესთან პეტ-
ბერტი ვამოხატა.

თავზე რაინდული ფოლადის მუზარადი, მოკ-
ლე ჯიქვის კურტაჯი აცეია. ძველებური ხელ-
ჯვარიანი ხმალი ჰქვია, ფეხებზე — თითო
ცილა დეზი აქვს. ფეხებს ძლივს ადგამს, ხელს
გვიქმევს.

ჩვენს დანახვაზე სახე კუბრივით ვაუშვავდა.
თავაზე არ ამოდის. წინ შევავებთ, ვებეწვებთ-
დარჩი კიდევ ჩვენთან, ჯერ მხეც არ ჩასულა,
ადრეა შენი წასვლა.

ზურგე შემაქცია, ისევ გააღო ავტომობილის
კარი. ვაჰქრა“ (გვ. 880-1).

კონსტანტინე სავარსამიძეს სიზმარი ისევე
ტანჯავს, როგორც ცხადი: „ვანა ჩვენი სი-
ნამდვილე თეთი სიზმარზე უსიზმარესი არ
არის?“ (გვ. 780), კითხულობს იგი, რაჟი მათ
შორის განსხვავება არ არსებულა, სავარსამიძემ
ძილისშორისში ვაღიტიანა თავისი ოცნებებიც,
იგი სიზმარსა და სინამდვილეს ორბილს უწო-
დება (გვ. 780). მაგრამ ამ სიტყვას ალვგორი-
ული აზრით აქვს. სულხან-საბა ორბელიანის
განმარტებით, ორბილი აღორბინება ნიშნავს.
ის, რაც უხადშია შეუძლებელი, შესაძლებელია
სიზმარში. ოცნება სიზმარში განზორციელებდა:
აღორბინდება თვითონაც და მისი სამშობლოც.
მას ეყურება ქართული ცოლი და 9 შეილი.
საქართველო აღარ ესგავსება ცალტომობე-
ულ ჩაბალასს. იგი ხანადაცხულო ვეშაპი იქნე-
ბა, რომელსაც ეწება 12 უნივერსიტეტი და
3500 ქარხანა, ქართული წიგნის ტირაჟი მილი-
ონს შიადრევს. ამოწრება მთელი ჭობებები, აშ-
ენდება აფორბელი ელსადგური, ხიდი, ელვავა-
ტორი, ფაბრიკა და ა. შ. ასეთი სიზმარი მარ-
თლად ნახა სავარსამიძემ (გვ. 737, 738, 739).

სიზმარი მისთვის არა მარტო სინამდვილე შე-
რე სხვა, არამედ ოცნების რეალობად ქვე-
ნის საშუალებაც. მართალია, ეს ცრუ ქრისტეა
მაგრამ იმედის ნაპერწკალს მჭირვარსა
და კონსტანტინე სავარსამიძეს შინ, სამშობლო-
ში დაბრუნების საოცარი სურვილი აღძრა.
შრობლიერი მიწა შეუცვლის მას ღმერთს, სიყ-
ვარულს. შრობლიერი მიწა განეკურნავს მას, და-
უბრუნებს ცხოვრების ხალისს.

ბიუხედავად ამისა, კონსტანტინე სავარსამიძეს
მიინე ემინა მინ დაბრუნებდა. მის სულს ეჭვი
ღრდნის.

„რა ვაჯავთო, კიდევ რომ წავიდე? ჩვენი
გზები რა ხანა ვაგურილია. რაც ეაზი გადის,
მით უფრო შორდებას ისინი ერთმანეთს. მე
მისი თვისლის ნაშვირა. მე მისი იქვლის კლორ-
ტი — მე მისთვის ასე მახლობელი და ასე
შორეული იგი მე არ მიცნობს. მას ჩემი არ
ესმისა კიდევ რომ დაგბრუნდე უძღები შეილი-
ვით, მიმადლებს?“ (გვ. 681). მაინც დაბრუნდა.
თუმცა კითხვა უქმდა არ დაუსვამს. არ მიაღო.
კონსტანტინე სავარსამიძე შრობელმა მიწამ; მე-
ტარსმეტად უცხო და შორეული გამხდარიყო
მისთვის.

„ტფილისში ყოფნისას ერთ-ორ საზოგადო-
ებაში შემოვაბა ვეადე. ჩემი სისხლი და ბორცი-
მევე მეუცხოება. ამ ხალხს მე ვერაფერი ვა-
ვიგე. არც მათ უნდა ჩემი ვაიგონ. ვამბაზობის
ნიჭი ჩემთვის ღმერთს არ მოუცია. ბოლოს და
ბოლოს კერპიოზული ადამიანის რთლიც მოსი-
წყენია“ (გვ. 929).

კონსტანტინე სავარსამიძე მორღე ტიაა შე-
ლისთანაც მივიდა და მიმიშვილებიც ნახა. ის-
ინი აღფრთოვანებით შეხედუნენ მას, მაგრამ სა-
ვარსამიძე მიხვდა, რომ აქაც უცხო იყო. მათ
შორისაც ვამწყდარიყო ნათესაობის ძაფებია,
ისინიც სამუდამოდ დაშორებოდნენ ერთმანეთს.
მათ შეხვედრამი იყო გარეგნული აღტაცება,
მაგრამ აღარ იგრძნობოდა გულის სითბო, გუ-
ლის სიყვარული. კონსტანტინე სავარსამიძე ტიაა
შელის შეიღებისათვის აღარ იყო ძველი პა-
ტერა ვიბრეტი, რომელთანაც ბავშვობის დღენი
და სიხარული ავავშირებდა. იგი სანიღელი სი-
ნამდვილის პირისპირ აღმოჩნდა.

„ხომ უტანელია: ქვეყანაზე საყუთარი შინ
არა გქონდეს, ეაზი ღმერთი არ გვეშუალებდეს
და არც არავის უყვარდე ამ გუხარებელი
ცხოვრების ბნელ ღამეში“ (გვ. 697).

კონსტანტინე სავარსამიძე საბოლოოდ დარწ-
მუნდა, რომ „ადამიანი სიკვდილსა და გაჭირ-
ვებაში მარტობელა უფილა“ (გვ. 872).

უღმერთოდ, უსიყვარულოდ და უსინამდვილოდ
დარჩენილმა კაცმა მალე თავის სათაყვანო
ღმერთის დიონისეს სიკვდილიც ნახა. კონსტან-
ტინე ვამსახურდის ეს სიკვდილი ალვგორი-
ულად აქვს დაბატული.

დიონისეს სიკვდილს ის შინაირსი აქვს, რომ
ახალ ცხოვრებაში ადგილი არ ჰქონდა არც

დონისეს და, მით უმეტეს, არც მის მაძიებელ ადამიანს. მათი არსებობის ერთადერთი ლეგიონერი დასასრული სიკვდილია.

კონსტანტინე სავარსამიძე პირველად დიონისეს სიკვდილის მოწმე მაშინ გახდა, როცა ტაია შელიას ჯოგში ღვინისფერი და წიბლისფერი ხარების ბრძოლა ნახა. ღვინამ წიბლა გამოშინა რქებით. ტაია შელიასთვის ეს ჩვეულებრივი ამბავი იყო: უფრო ღვინო და ჯანსაღი შოგრია შედარებით სუსტს. ეს ჯოგისათვის კარგი იყო: გამარჯვებულ კეროს ვინაშინ შიამაშავლობა ეყოლებოდა. კონსტანტინე სავარსამიძისათვის კი ამას ალუგორიული მნიშვნელობა ჰქონდა: მის თავაღწინ დიონისემ გაუსწორა ანგარიში თავისთვის. დიონისური რელიგიის ჯანსაღად, დიონისე ამ ქვეყნად ხარის სახითაც დადნ (ე. ი. დიონისეს ერთერთი პიპოსტასი ხარცე არის) და, რაც მთავარია, იგი ხარის მკვლელად ხარია (ე. ივანოვის დასახელებული წიგნი, გვ. 139). მაშასადამე, კონსტანტინე სავარსამიძისათვის ღვინისფერი ხარის მიერ წიბლისფერის მოკვლა დიონისეს თვითმკვლელობას ნიშნავდა. თავის მხრივ კი ეს ამბავი ქაბამგულად კონსტანტინე სავარსამიძეს ეუბნებოდა: შენც თვითმკვლელობით უნდა დასრულო ცხოვრება.

ასევე დიონისეს თვითმკვლელობას ალუგორიული სურათით ფარების სიკვდილიც დაეჯერებოდა ამ ამბავს.

რომანს „დიონისოს ღმირი“ ჰქვია. კონსტანტინე სავარსამიძემ დიონისეს უამრავი ქანდაკება ნახა, მაგრამ მომღიძარი დიონისე არსად შეხვედრია, თუმცა იგი თრობის, ლხენის და შვების ღმირითა. მაგრამ ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ დიონისე ხტონური ღვთაებაა. ე. ი. ქვესკნელის ბინადარია. იგი დიდაა: ქვესკნელისაც იყო და ზესკნელისაც, ბაღლიც იყო და ხარცე, მსხვერპლიც იყო და ჭურჭლიც (ვიანეს-ლაე ივანოვის დასახელებული წიგნი, გვ. 79). ამიტომ, საერთოდ, კონსტანტინე სავარსამიძის მიერ დიონისეს ძიება არ არის მართო შეეძლებინს ძიება, იგი პარალელურად სიკვდილის ძიებაც არის, ეს ერთი. მეორე: კონსტანტინე სავარსამიძეს, რომელმაც ვერცერთ სიყვარულს ვერ უერთგულა, საოცარი ერთგულებით უყვარს ფარეზი. ფარეზი ჭენეტის შვილია და შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ქალისადმი ტრეობა შეილებოდა ვერცეულა. მაგრამ სავარსამიძეს მაშინაც თავდადებით უყვარს ფარეზი, როცა ჭენეტისადმი მიწნურობა გაუნელდა და გაუტკა. ეს ამიტომ, რომ ფარეზი დიონისეა. რომანში ამის მკაფიო დადასტურება ხაღილ ბეის სურათი „დიონისოს მეორედ მოსვლა“. ამ სურათზე დიონისოდ ფარეზია გამოსახული.

სხვაგანაც მრავალჯერ აღიარებ სავარსამიძე ფარეზს დიონისეს ფარეზისა და დიონისე იგივეობა იმას მოწმობს, რომ კონსტანტინე სავარსამიძე ფარეზის სახით დიონისესვე უნდა აღეზა. მეორე სავარსამიძემ ფარეზს ქვესკნელზე ცხენზე შესვა და ცხენმა ყმაწვილი უფსკრულში გადააგება. ცხენი მითოლოგიაში მრავალგვარი ფუნქციის შემსრულებელია. ერთერთი იგი ფუნქცია ისიც არის, რომ ხტონური ღვთაებების თანამგზავრია და მიცვალებულთა სულისა. დიონისეც ხტონური ღვთაებაა. ე. ი. ფარეზი-დიონისე მისივე სულმა და თანამგზავრმა მოკლა, რაკი დიონისე ერთდროულად მსხვერპლიც არის და ქურბიც.

ფარეზის სიკვდილით კონსტანტინე სავარსამიძისათვის მოკვდა მეორედ მოსული ღმირით დიონისე. ამის შემდეგ მას უფვე აღიარებრი დაჩენოდა ამ ქვეყნად. სმარაგდის ბეჭედიც უკან დააბრუნა და თავად ჯოგობებს გაემგზავრა. მართალია ჯოგობის გამგზავრება სავარსამიძემ სიზმრად იხილა, მაგრამ მისთვის სიზმარი და ცხელი ხომ ერთადიფიქვია ამასთანავე სავარსამიძის გრძელ სიზმარში ერთი ასეთი ეპიზოდია არის: იგი ხაღილ ბეის და პერბერტას შეხვდებოდა. ხაღილ ბეი თორც ცხენზე ზის, პერბერტა კი — შავზე. სავარსამიძე ენდროსფერ (ე. ი. წითელ) ულაცზე შექდებდა. ამ ცხენთა ფერები შესაბამისად აღნიშნავს ქართული მითოლოგიის ზესკნელს, ქვესკნელსა და შუასკნელს. ხაღილ ბეი ცოცხალია და თორც ცხენზე ზის, ე. ი. ზესკნელშია. პერბერტი მკვდარია და შავ ცხენზე ზის, ე. ი. ქვესკნელშია. სავარსამიძე კი წითელ ულაცზე შექდებდა. წითელი კი შუასკნელის ფერია. შუასკნელით ადამიანის სული ქვესკნელს მიემგზავრება და სამედიდომოდ მკვიდრდება ჰადესში.

„აღარც სიცილი შემიძლია, აღარც ტირილი...“

და ერთად ერთი ნატვრა ჩემი: ყინულზე დავარდნილი ნაპერწკალივით გადნეს თუნდაც ჩემი სხეული.

ტაია შელია!

ჩემი ცხოვრების ნახევარგზაზე

შემომღამდა...“

ასე დაამთავრა სიციცხლე შობილიერ მიწის მოწყვეტელმა ადამიანმა. კონსტანტინე სავარსამიძემ ვერც ღმერთი იპოვნა, ვერც სიყვარული და ვერც ცხოვრების აზრს მიაგნო.

„დიონისოს ღმირი“ ბოლოსიტყვაობაში კონსტანტინე გამოსახულია ამბობს, რომ „პოეტური ნაწარმოები უთუოდ წააგავს შიფრით ნაწიერს“. ეს წარბილიც პოეტური შიფრის ამოსწნის ცდაა.

ისევ ლიტერატურული ლექსიკონების შესახებ

ინტერესი საქართველოსა და ქართული კულტურისადმი უცხოელებს იმათივე დაპყრობის, დასავლეთის ბოგორესულად მოაზროვნე აღმომართა შორის ეს ინტერესი კიდევ უფრო მეტად გაიზარდა უკანასკნელი ათეული წლების მანძილზე. უცხოელმა ქართველოლოგებმა ტრადიციულ აქციუს დიდი პატივისცემა ჩვენი სულიერი მემკვიდრეობის, ისტორიის, ენისა და კაზმულსიტყუაობისადმი. ამ ინტერესის ზრდის ერთი მიზეზებელია ის ფაქტიც, რომ ევროპიელთა საცნობარო ლიტერატურაში სულ უფრო მეტად ფართოვდება ცნობები ქართველ მწერალთა შემოქმედებით მემკვიდრეობაზე. კერძოდ, გერმანულ ხალხთა შორის ვრძელდება ბუგო შეხარდტის, რიხარდ შეველიანის, არტურ-ლაისტისა და სხვათა მიერ ლეწლადიდებული საქმე, გერმანული სწავლულები აგრძელებენ ქართული კულტურის შესწავლის დიდ ტრადიციებს, როგორც თეთი გერმანიის — გერმანიის დემოკრატიული, თუ ფედერაციული რესპუბლიკის, — ასევე ავსტრიისა და შვეიცარიის გერმანული კანტონების სინამდვილეში. ამ მხრავ უდაოდ მისასაღებელია ის ახალი ლიტერატურული ლექსიკონები, რომლებიც გამოაქვეყნებენ გერმანულმა სწავლულებმა უკანასკნელი წლების განმავლობაში. ამ ლექსიკონებს ჩვენ სხვადასხვა დროს გამოვეხმაურეთ პრესაში¹. ამჯერად კი მეთხველის უფრადლება გვიჩინა მიეაქციოთ სამ ახალ ლექსიკონზე, რომელთაგან ერთი გამოვიდა დასავლეთ გერმანიაში, მეორე — შვეიცარი-

აში, ხოლო მესამე — ორივე ამ სახელმწიფოში ერთდროულად.

ამათგან პირველია აღწერდ კრონეკის გამოცემული „მოსოფლიო ლიტერატურის ლექსიკონი“¹. ესაა ბიოგრაფიულ-ბიბლიოგრაფიული ხასიათის სამაგიდო წიგნი ცალკეული ავტორებისა და ინონამტრო ნაწარმოებების შესახებ. გერო ფონ ვილბერტის რედაქციით გამოცემული ამ წიგნის შედგენაში მონაწილეობა მიუღია მრავალ მეცნიერს. მასში უხვადია ცნობები რუსული და ბელორუსული, უკრაინული და სომხური, აგრეთვე სხვა ერთი კაზმულსიტყუაობის შესახებ. ინფორმაციები ქართული და კავკასიური ლიტერატურისათვის შეუდგენია ბრაუნშვაიგელ მეცნიერს ლექტორ ებერჰარდ თილს (Thiel).

ხველა მწერალთან დაკავშირებით ლექსიკონში მოცემულია მწერლის დაბადება-გარდაცვალების თარიღები, წარმოშობა, სოციალური მდგომარეობა და ადმინისტრაციული თანამდებობა. შემოქმედების ლაკონიურ დახასიათებას მოსდევს წეროლში მოუხსენებელი ძირითადი ნაწარმოებების დასახელება. ლექსიკონში ავტორებს რთული ფონეტიკის დანაწერად მოუშარკვებიათ ახალი ნიშნები, რაც, ჩვენი აზრით, უდაოდ მისასაღების ღირსაა; უცდიათ ურთიერთისაგან განასხვავონ ქართული „ტ“ და „თ“, რაც იშვიათად ხდება. ქართული „ტ“ რჩება გერმანულ „t“-ით; ხოლო „თ“-ის თარგმნიან, როგორც „th“. ადგილის მოსაგებად და ეთხების გასაადვილებლად ტრადიციული ისო „sch“ (შ) შეიცვალათ „S“-ით; ხოლო კიდევ უფრო ნიშანშარკავალი ისო „Tsch“ (ჭ) შეუცვლიათ „t“-ით. ასეთი გამარტივების შე-

¹ იხილეთ ჩვენი სტატიები: ქართველი მწერლები გერმანულ ლექსიკონში („ლიტერატურული გახუთი“, 1963, № 3); საქართველო და რუსთაველი უბალეს გერმანულ ცნობარებში („ლიტერატურული საქართველო“, 1966, № 6) და ქართული ლიტერატურა შაიერის ციხის ლექსიკონში („აბილიტი“, 1967, № 268).

¹ „Lexikon der Weltliteratur“, hrsg von Gero von Wilpert, Stuttgart 1963, S. 1471.

დღემდე უდავოდ აღიარებულ იქონიება არაერთი-
 ნული წარმოშობის გვარები (Cavcavadze, Con-
 -kade, Grisasvili, Sedria Plescei და სხვა)
 მსგავსი სიხვედრის დაწერვა შესასაღებელია
 და გერმანული კოლეგები მხოლოდ მადლობის
 გრძობისა აღბრუნებენ ლექსიკონში.

ქართულ მწერალთაგან ლექსიკონში წარმოდ-
 გენილია არსთაველი, სულხან-საბა ორბელიანი
 და ბესიკი. აგრეთვე შეცხრამეტე საუკუნის
 პირველი ნახევრის, 60-70-იანი და 90-იანი
 წლების მხატვრული სიტყვის ოსტატები, რუს-
 თაველიან დაქვემდებარებით მოწოდებულმა ცნო-
 ბები თამარის სასახლეში აღმინისტრაციულ
 თანამდებობაზე მისი მუშაობის შესახებ. რუს-
 თაველიანმა აღნიშნულმა ლექსიკონში, შექმნი
 ერთგული ემოსი რაინდულ სიტყვარულზე,
 ვასალურ ერთგულებაში და მამაკობაზე, ამა-
 ბეთსა, ინოვოსია და მისთვის მომხდარი თავ-
 გადასვენება პოეტმა აღწერა აღმოსავლური
 ფანტასტიკით და ფერადოვნებით; მის სტილს
 ეტყობა თანამედროვე სპარსული სპარსიანდო
 ეპოსის გავლენა. პოემის ძირითადი მიმართუ-
 ლება არც მამკობაზეა და არც ქრისტიანულ-
 ი. ამ ეპოსთან აღნიშნა უმალესი პუნქტი
 ქართული სპარსიანდო პოეზიისა, რომელსაც
 ადგილი ჰქონდა ქვეყნის სამეფურულ და კულ-
 ტურული აყვავების ოქროს ხანაში. შთელი
 თაობებისათვის „ვეფხისტყაოსანი“ იყო მისა-
 ბანი ნიმუში და აგრეთვე ქვეშა, რომელსაც
 თავი პირველად მხოლოდ რომანტიკოსმა პოე-
 ტებმა დააღწიეს (გვ. 1154).

მეზვიდმეტე საუკუნის მწერლობიდან ლექსი-
 კონში წარმოდგენილია სულხან-საბა ორბელი-
 ანი და ბესიკი, ამათგან პირველის „წიგნი სიბრ-
 ძნე სიკრთისა“ არის ხალხისა და სასახლის
 ცხოვრების შესახებ სარკე (Spiegel)—გამიზ-
 ნული ტანტის შეგვიძლია აღსაზრდელად;
 ხოლო ქართული ლექსიკონი დღემდე ინარჩუნ-
 ებს დიდ მნიშვნელობას. აქვია აღნიშნული,
 რომ საბამ პოეტურად დაამუშავა აღმოსავ-
 ლური ზღაპრების ვაბტანე შევისყული თარ-
 გმანი (გვ. 1002). პეტრონი დაქვემდებარებით ნათ-
 ევამია, რომ იგი პირველი ქართველი მნიშვნე-
 ლოვანი ლირიკოსია, რომელმაც სპარსული
 სტოიკეუტების სპარსიანდო ლირიკით და პო-
 ეტური ფორმების მრავალფეროვნებით ძლიერი
 გავლენა მოახდინა ქართულ მწერლობაზე მეც-
 ხრამეტე საუკუნემდე (გვ. 157). უცხოურ ლექ-
 სიკონებში, რამდენადაც ეიცით, ბესარიონ
 გაბაშვილი აქ პირველადაა მოხსენებული და
 გაშუქებული.

რომანტიკოს მწერალთაგან ლექსიკონში
 თავიანთი ადგილი ჰქონდა ალექსანდრე ჰეცე-
 ვაძემ, ნიკოლოზ პარათაშვილმა და ორივე
 ორბელიანმა— გრივოლმა და ვახტანგმა. ამათ-
 გან პირველი, ალექსანდრე ჰეცევაძე იყო
 10. „მნათობი“ № 12.

ანატიონტელი ლირიკოსი, რომელიც უმღერო-
 და სიტყვარულსა და ქალს, აღმოსავლური პოე-
 ზისათვის ნიშნდობლივ ფორმებში, რომელიც
 დასავლური რომანტიკოსის სტილის სიხა-
 რულს და მელანქოლიას. განსაკუთრებული
 ინტატიონთა დაწერილი ლექსი „გოგნის ტბა“
 (გვ. 252).

გრივოლ რომელიანთან დაქვემდებარებით აღნიშ-
 ნულია, რომ იგი იყო პათეტური ლირიკოსი,
 ჰქონდა უაღრესად დახვეწილი სტილი და გაი-
 ნდა ისტორიული სურათების და ბუნების
 პეიზაჟების რომანტიკული იერით შეფარდების
 უნარი. ტრადიციულად იყო ერთგული გ. ორბე-
 ლიანი ჩემბოდა რეალისტ მწერლად. შემდეგ
 კი გავიდა რა ავტორთა მსგავსობა— რატომა
 გრ. თაბელიანი პესიმისტი „მეშა ჯობულ-
 ძეში“, რამდენადაც ეიცით, ამათი შეხედულება
 ჯერ კიდევ არსად გამოთქმულია; არც ისეა მთ-
 ებული თითქოს ორბელიანი მონაწილეობდა
 „თავდაზნაურულ აქანებში“ (გვ. 1002). იე-
 ტორი მხედველობიდან უწყებს იმ გაიქმობას
 რომ 1832 წლის შეთქმულება, სამწუხაროდ
 აქანებში არ ვაღაზრდილა, ვახტანგ ორბელი-
 ანი, ვიკინე ლექსიკონიდან, საყუთარ ლირიკულ
 ქმნილებებში ავლენდა სოლომონ დოდაშვილის
 ფილოსოფიურ იდეებს; წერდა ბუშკინის გვე-
 ლნიით და ფორმის მხრავ სრულყოფილ ლექ-
 სებში აქსოვდა საყუთარ რომანტიკულ სტლის-
 კუთებას (გვ. 1002).

ნ. პარათაშვილთან დაქვემდებარებით სიტყვარში
 აღნიშნულია, რომ მანაც განიცადა ს. დოდა-
 შვილის ფილოსოფიური იდეების ძლიერი გავ-
 ლენი, რომ იგი არის ქართული რომანტიკოსის
 მნიშვნელოვანი წარმომადგენელი, რომლის შე-
 მოქმედებითაც სპარსთველიონ გზა გაეხსნა
 დასავლური და რუსული ლიტერატურის გვე-
 ლენებს, რომ მწერალი თავს აღწერს აღმოსავ-
 ლური პოეზიისათვის ნიშნდობლივ მრავალსიტ-
 ვეობასა და წერს ვრცობითა გამოხატველ,
 უმოციებოთ აღსავსე ლექსებს, რომლებშიც
 ელინდება ბაირონის პესიმიზმი და მელანქოლია
 (გვ. 114).

შეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის
 მწერლობიდან ებტაპარდ თილი სპოროდ შიჩი-
 ნევს „ლექსიკონში“ წარმოადგინოს ცნობება
 გათრგი ერისთავსა და დანიელ კონჭაძეზე.
 ამათგან პირველი, გ. ერისთავი, დასავლურ
 ლიტერატურაში ყარგად განსწავლული პირი-
 ნება, იყო ქართული ეროვნული თეატრის შემ-
 ქმნილი, მშობლიურ მწერლობაში პირველი
 რეალისტი, რომელმაც ხალხურ ენაზე დაწერილ
 კომედიებში დასცინა თავდაზნაურობას (გვ.
 391). შემდეგ თილი ავითარებს მოსახრებებს,
 რომელთა განხიარება ყოვლად შეუძლებელია.
 მნელია ენათმეცნიერი, — რა აქვს მხედველობაში
 პათეტურულ მესტიერს, როდესაც მან — გ.
 ერისთავი გამოაცხადა ქართულ ენაზე რასიონს

ნაწარმოებთა გადმოშვებამ, ხოლო მისივე მოხსენიება მილიტარის „ლექსონის“ მთარგმნელად — აშკარა გაუგებრობაა. ვ. ერისთავის დასახელებულ პედაგოგობაში აღნიშნა ორიგინალური, საკუთრივ ავტორობრივი ქართული, რომ ჰქონის ზოგადსაგებობრივი სხვის დამუშავებისას ავტორი მხოლოდ გაითვალისწინებდა თავისი დიდი თანამოაქალმის ქმნილებას, სწორედ ისევე, როგორც თავი მილიტარმა გაითვალისწინა აღრე პლატეს მიერ შექმნილი საჭე.

დანიელ კონჭაძე „ლექსიკონში“ დახასიათებულა, როგორც დიდა საზოგადო მოღვაწე მისი „სურამის ციხე“ — „აღმაფრთხვანებელი მოთხრობა“ — გამოცხადებულა საქართველოში სოციალისტურ-რევოლუციური ლიტერატურის პირველი ნიმუშიად, ხოლო ავტორი — ისტორიკოსი სელიტერატორი ენის ფუქემდელოდ. პირველი ისტორიკოსის შემდეგნადა და ისტორიკოსი ვეპაბაბლიის ერთი ნაწილის მთარგმნელად (გვ. 289), მცდარია დებულება, თითქოს დ. კონჭაძე აბის ისტორიკოსი სელიტერატორი ენის ფუქემდელოდ.

ვ. თიღის დამუშავებია აგრეთვე ცნობები გასული საუკუნის 60-70-იანა წლების ჩვენი მწერლობის წარმომადგენლებზედაც. იგი საკმაოდ ფართოდ მიმოიხილავს ილია ჭავჭავაძის საზოგადოებრივ საქმიანობას, მისი მკვლელიობის პოლიტიკური ხასიათს და შემოქმედების ნაირობას. რეალისტური თბრობის მანერით, აღნიშნავს ავტორი, ილია ქადაგებულა პრაგმატულ სოციალიზმს ზოგჯერ კაცობრობისაგან რწმენის მეტად შორეული იმედით, პოეზიაში ემიციის, იგი იყო ფუქემდელო ქართული რეალისტური, ყოფითი ხასიათის რომანისა (გვ. 252), თავისი დროის ლტერატურულ ცხოვრებას ილიასთან ერთად სათავეში ეღვა ავტორი წერეთელი, უაღრესად ხალხური და მრავალფეროვანი შემოქმედი. ფორმის მხრივ დახეწილასა და სრულქმნილ ლირიკულ ლექსებში მან მიღწეა კლასიკური სიმალღეს, ხოლო დრამასა და ეპოზში ისტორიკული თემების დამუშავებით მან აწყო მსჯელობა გულგან ბედ-იღბალზე. რეალისტური ნაწერებში შემოიჩინა ძველი ფორმები და შესიკალური ენა (გვ. 1347). ხოლო რაფიელ ერისთავზე ნათქვამია, რომ მოთხრობება და ლექსებში იგი რეალისტურად ხატავდა ქართველ მთიულეთს გაიჭრებულ ცხოვრებას (გვ. 391). ლექსიკონის შემდგენლებს მხედველობიდან გამორჩენია ის ფაქტი, რომ ვ. ერისთავი ასახავდა საერთოდ ქართველ მშრომელთა დუხები ყოფას.

გასული საუკუნის 80-იანი წლების მწერლობიდან „ლექსიკონში“ წარმოდგენილია ცნობები ვეპაფშავლისა და ილიქსანდრე ყაზბეგისა დაჯემირებით. ვეპაფშაველა გამოცხადებულა რევოლუციური შეთქმულების მონაწილეთ, რომელიც 1884 წლიდან მოყოლებული ეწეოდა

ვლესური ცხოვრებას. საქართველოს ეს უღრესი პოეტი თავისუფალი იყო ყოველგვარი დეპარტურული გავლენებისაგან; საკუთარი მოთხრობებისა, დრამებისა და ლექსებისათვის იგი მასალას იღებდა ქართველ ხალხის დიდი წარსულისაგან; ხოლო პოემებში ყოველივე ამას ამუშავებდა რუსთაველის პოეტური მეტრის გამოყენებით. მასვე განეკუთვნება ისტორიკულ-ეთნოგრაფიული ხასიათის ნარკვევები და ლტერატურულ-კრიტიკული წერილები (გვ. 1083). აღიქმანდრე ყაზბეგისათვის ნიშანდობლივია მათს მაცხოვრებელთა ყოფის საფუძვლიანი ცოდნა და მისი სატატურა ხატვა რომანებსა და მოთხრობებში (გვ. 700). უდაოდ მცდარადაა წარმოდგენილი მწერლის დამოუკიდებელუბა რუსი ხალხისადმი, ყაზბეგის სიძულელი მეფის რუსეთის მიხედვებისა. ნიწოენიკეიანისა და სოლდაფონებისადმი, ლექსიკონში შეედომით გამოცხადებულა, როგორც საერთოდ ზიზღი რუსებისადმი (იქვე), ძნელა იმისი ვარაუდუცრა საფუძველი უღევს ვეპაფშაველას გამოცხადებას რევოლუციური შეთქმულების მონაწილედ.

სამწუხაროდ ლექსიკონში არაფერია ნათქვამი 90-იანი წლებისა და რევოლუციური აღმავლობის პერიოდის მწერლობაზე. მხოლოდ იმისა და საქართველოში მუშავეების ლიტერატურის პერიოდის ლიტერატურაზე, აღარაფერს ვიტყვით იმასთან დაჯემირებით, რომ ებერქარდ თიღისათვის, საერთოდ არ არსებობს ქართული საკუთა ლტერატურა — მისი დრამატურები, დიდი პოეზიკოსები და კიდევ უფრო დიდი პოეტები.

საერთო წერილებისათვის წყაროდ აღტრას გამოყენებია ქართველი სწავლულების — შ. ნუცუბიძის, ვ. კოტიტოშვილის, ი. აბულაძის, ს. კვაბაძის, ს. ყუბანეიშვილის და სხვათა შრომები, აგრეთვე ა. ლასტის, შ. უროდრობის, რ. ბლაიშტაინერის თარგმანები. ორიგინალური ტექსტების ნაწილად ზოგჯერ თანოიგრაფიაში მიხსენებულია რუსული თარგმანების გამოცემები. ეს გარემოება შეიძლება იმითაც აიხსნას, რომ გვრწმუნელ ენაზე მკითხველთაგან უმეტესობამ იცის უფრო რუსული ენა ვიდრე ქართული და რომ სავირო შემახვევაში, შეუძლიათ ავიღოდა გაეცნონ ქართული ვაშხელ სიტყვების ნიმუშებს სწორედ რუსულ თარგმანებში.

სინანულის ვრძობას იწვევს წერილებში გაპარული ცალკეული უზუსტობანი. ავტორი ზოგჯერ ლატობს თავის მართებულ პრინციპს (თ-th) და წერს „ნაბელას“ (გვ. 1387) და „კეტალთარს“ (გვ. 1083). იყენებს მოძველებულ ტრანსკრიპციის (წერს „ტფილის“, გვ. 114, 252, 899 და სხვ.). 1832 წლის თიადანაწერული შეთქმულება ზოგჯერ მოხსენებულია როგორც „adelsverschworung“ (გვ. 1002), ზოგჯერ კი —

მეტად — „adelsaufstand“-ად. (იქვე). თავადხანურულ აჯანყებად. არის სხვა კორექტურული ხასიათის ხარვეზებიც: წერია S. Khabadze (გვ. 1154), ნათელა ბ. ვაიბახის; ავირ წერეთლისათვის დართულ „ბიბლიოგრაფიაში“ ქართული ტრანსკრიფციით დაწერილი სხელწოდების „Tschemi natserebi“ (გვ. 1347), უნდა იყოთხებოდეს — „ჩხეული ნაწერები“.

1963 წელს შვეიცარიისა და დასავლეთ გერმანიაში, ბერნში და მიუნხენში გამოვიდა „Kleines literarisches Lexikon“-ი. ორტომეული, რომელსაც ბევრი რამე აქვს საერთო ამვე სახელწოდებით 1958 წ. ბერნში გამოცემულ ერთტომეულ ლექსიკონთან. სარეცენზიო „ლექსიკონი“ გამოცემული ვოლფგანგ კაიზერის მიერ, ჩვენი მწერლობის შესახებ ცნობები მასში დაუმეზვევია დოქტორ რ. კარმანს.

ძველი ქართული მწერლობიდან, რა თქმა უნდა, ყურადღებას რუსთაველი იპოვებს. პოეტის პიროვნება და მისი პოეზია აქ ძირითადად მართებულია და გამუქებული და შეფასებული. „გუფხისტყაოსნში“, გვიხსენებთ ლექსიკონში, შექმნილია რაინდული სიყვარული და მეგობრობა. პოემის სტილი უახლოვდება თანამედროვე სპარსული რომანების სტილს. ლექსი პლესტიკურია და მონუმენტური. პოემის მოქმედება რომანტიკულ-რაინდულია, რომელსაც ატყვია დუალიტიკური-რაინდული მსოფლმეგობრების ვაგენა. საქარო სატრფიალო პოეზიის, მინუანგის — აყვავების პერიოდში ეს ნაწარმოები უმდიდრესი შენეურობასა და ვახლურ ერთგულებას. სკატრთელოში იგი დიდძალ დაფასებულთა ვეუა პოეტურ ქმნილებებზე მეტად და მთელ ეპიკურ მწერლობას მისაბამი ნიშნად ქმონდა (ტ. 1, გვ. 650). თავისი არაკების კრებულებით სელხან-საბა ორბელიანმა ქართული მწერლობა ხელახლა აყვანა ძველი, კლასიკური მწერლობის დონემდე. იუმპარით აღსავსე ხალხური შეანებისა და ფაბლიოთებისაგან შემდგარი ეს წიგნი „გამოთქმის თავისი ლაბილარული სიმოკლით“ ემსგავსება თანამედროვე „დებეშურ სტილს“, თუმცა მასში „შეიმჩნევა ქართული ვნის უცვლელს წყაროები“, ორბელიანმა შეადგინა ლექსიკონი, რომელიც დღესაც განუმეორებელ ძეგლად ითვლება (იქვე, გვ. 603).

დ. გერამიშვილი წერდა ისტორიულ-ლიტერატურული და ავტობიოგრაფიული ხასიათის ლექსებს. თავის ეპიკურ ქმნილებებში განავითარა რუსთაველის ტრადიციები. მის ქმნილებათა წიგნში — „დავითიანში“ — ყარგად ამახა მუდუ

ვებთან მეექვსის ეპოქა (იქვე, გვ. 485-487). სამწუხარო მხოლოდ ისაა, რომ გერამიშვილის ნაწარმოები „ქართლის ჭიჭი“ სექ. წინაოღვნისაა, როგორც „ბედი ქართლისა“ (ქვე, 485) და ამდენად მკითხველისათვის ძნელი გასაგები ხდება, თუ რა მსგავსება-ვანსხვავებაა ბარათაშვილის ამავე სახელწოდების ნაწარმოებთან (იქვე, გვ. 282). საქართველოში პირველი დიდი ლირიკოსია ბესიკი, რომელიც ძირითადად წერდა სამიწუნტრო სიმღერებს სპარსული მიწანების სულისკვეთებით. ვასაოკარია მისი სენსუალისტური მსოფლმხედველობა. ქართული პოეზია მან ვამდლდა ბევრი საღეჭო მტერთი და პლესტიკური სურათით, რომლებიც თავიანთი საუთეთესო შესრულებით ხშირად XIX საუკუნის ბიზნოლისტებს ვავიხებენ. ზოგიერთ ეპიკურ ობხულებში ბესიკი აიღვალებს ისტორიულ სახეებს (იქვე, გვ. 295).

მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლირიკა იწყება ალექსანდრე ჭავჭავაძით. ქართული მწერლობაში მან პირველად დააფასა წმინდა დასავლური ლექსის ბირთვიან წყება. ა. ჭავჭავაძე ეთავყვებოდა სენსუალისტური მსოფლმეგობრებას, რომელსაც ბიკი აქსოვდა ნატიფი ფორმის მქონე ანაკრონტიულ ლექსებში. იგი ვანიცდდა პეშინისა და ფრანგი ლირიკოსების ვაგენას; როგორც მამულიშვილი ხაზს უსვამდა საკეთარი სემობალის თავისუფლებისათვის ბრძოლას, და ადიდებდა მის სახელოვან წარსულს. „გოგინს ტაში“ მოიპის ღრმა მეღანქოლია და დებულისა; ამასთანავე აღმოსავლური მწერლობის ვაღდაკვალ ცდილობს ტენის, ქალბნასა და უზრუნველი ცხოვრების გაიღვალეს. ა. ჭავჭავაძემ დიდი ვაღენა ოქროს თანამედროვე პოეტების მთელ თაობაზე (იქვე, გვ. 730). გრავილო ორბელიანი ლირიკოსია, როგორც რომანტიკოსი იგი ადიდებდა საქართველოს ისტორიის ოქროს ხანას თმარის მეფობის დროს. ჰაფიზის მსგავსად უმდიდრეს ბუნების მშვენიერებას და ქალბნს. ხშირად მისთვის უცხო არ იყო სეველიანი, ბელთან შერიგებისა და სულით დაცემულობის სულისკვეთება (იქვე, გვ. 602). ბარათაშვილმა თავისი დიდება მოიპოვა პოეზიით „ბედი ქართლისა“. მასი ადრინდელი ლირიკა არის პესიმიტიკური და მეღანქოლიური და ატარებს ბაირონის, გეოქტეღების ძლიერ ვაღენას. მისი უმნიშვნელოვანესი ნაწარმოებია „მერანია“, რომლის წყალობითაც ავტორი ითვლება ქართული რომანტიკის მოავარ წარმომადგენლად. საქეთარი ლირიკის წველიანი მოტივების მეშვეობით ბარათაშვილმა ვეროვანი ვაღენა მოახლინა თავისი სემობალის ლიტერატურულ მიმდინარეობებზე (იქვე, გვ. 282).

ილია ჭავჭავაძე, — ნათქვამია „ლექსიკონში“, — იღვა თავისი საუკუნის ქართული ლიტერატურული მოძრაობის სთავივი და იყო ლიბე-

1 „Kleines literarisches Lexikon“, hrsg von Wolfgang Kayser, Bern und München, Bd 1 (s=807) — II (s=471), 1963.

რალერ-პროვრესელი აზნაურების იდეოლოგი-საქეთარ რეალისტურ ნოველებში იგი იბრძოდა გლეხთა განთავისუფლებისათვის, ადამიანური უფლებებისათვის, საერთოდ იდეოლოგიისათვის. მისი პრობლემების გადასაწყვეტად, მისი უკანასკნელი ლექსი „ახალეთის ტბა“ იყო თანამედროვეობის წინაშეაღმებრუნებელი პერვეტი. მკითხველებზე ი. ქვეკვიცი დიდ ემოციურ ზეგავლენას ახდენდა თავისი ხალხური ენით (იქვე, გვ. 730). ასევე შეტად ხალხური იყო აკაკი წერეთლის ფორმით სრულყოფილი ლირიკა — ნათქვამია „ლექსიონში“ და შემდეგ განხილვებელია უფრო ადრე გამოთქმული მცდარი დებულება, რომლის თანახმადაც აკაკი ხატავდა ლიბერალური აზნაურების სამყაროს, წერდა ზურჯაბიას და რომანტიულ ფერებში აღდგენდა მოტივებს საქართველოს წარსულიდან. მომდევნო დებულება უკვე მართებულია: აკაკი გადაჭრით ილაშქრებდა ბატონყმობისა და ცუ-რისების წინააღმდეგ და ესაღმებოდა 1905 წლის რევოლუციას. მაგრამ ეს რევოლუციური მოტი-ვები თანდათან ქრებიან მის შოგვიანო პერიო-დის ქმნილებებში (იქვე, გვ. 771).

ვაჟა-ფშაველა უმღეროდა კავკასიის მთიულე-ბის პატრიარქალურ ყოფას და რუსთაველის შეტრიალ წერდა პოემებს. მისი პოეტური თვალ-თახედვა მთლიანად მიითქვამდა, მისი სურათები ისევე საოცრად მონუმენტურია, როგორც „ვიღვამეში“ და „ილიადა“. რუსთაველთან ერთად, ვაჟა-ფშაველა ითვლება საქართველოს უდიდეს (urwüchsigste) პოეტად (იქვე, გვ. 630). სტავთა შორის, აკაკი განმეორებულია რევოლუ-ციური შეთქმულებაში ვაჟა-ფშაველას მონაწი-ლეობის საეჭვო დებულება. აღქმანდრე ყაზბეგი თავის რომანტიკულ მოთხრობებში გადმომგვიტეხს კავკასიის მთის მცხოვრებთა სუფიერ შეგრძნებებს. პროზის ეს გასაოცარი ოსტატი უპირველეს ყოვლისა აღიღებდა თავი-სუფლებას, ზემანდრობასა და დიდი საქართვე-ლოს დამოუკიდებლობის იდეალს. თავის რომა-ნებსა და მოთხრობებში ყაზბეგი საოცრად ნათქვამი უფრებით ხატავდა ხალხის ცხოვრე-ბას, იხენდა დიდ გავლენას ქართული ლიტერა-ტურის განვითარებაზე და ითვლებოდა ქართუ-ლი რომანის შემქმნელად (იქვე, გვ. 501).

ნათელი მხარეების მიხედვითად „მცირე ლი-ტერატურული ლექსიონი“ მთავრად ვერ აღმოჩ-ნება დახვედრული სამწუხარო ხარეებებისაგან, რომელიც მას მექანიკურად გამოჰყოლია თავის „წინამორბედი“, ამავე სახელწოდების სიტყვა-რიდან. ჩვენ ერთხელ უკვე წერილობით აღნიშ-ნეთ წიგნის რიგი ჩრდილოვანი მხარეები და ის ამჟამად გაუგებრობა, რომელიც თავს იხენს რაფიელ ერისთავთან დავაუმრთობ წარმოე-ბულ მსჯელობაში. სტატიაში: „ქართველი მწერლები გერმანულ ლექსიონში“ („ლიტერა-ტურული ვახეთი“, 1963, № 3) ჩვენ უკვე მი-

უთითეთ და ამგვარად მხოლოდ ვაიმეორებთ, რომ ლექსიონის შემდგენლები ვერ ვხარეველ-ლან რეალურ ვითარებაში და ერთ პირველად მიხენდებოდნენ ქართული ლიტერატურის ორ-ადი მოამავე, ორი ერისთავი — ვიორჯი და რაფიელი. ლაბარაკია რა რაფიელ ერისთავის შესახებ, ლექსიონში აღნიშნულია, თითქოს მან ქართულ ლიტერატურაში დაასრულა მობ-რუნება რომანტიზმიდან რეალიზმისაკენ, საფუ-ველი ჩაუყარა ქართულ დრამის და სათევეში ჩაედგა 50-იანი წლების პერეკრეხიელი ინტე-ლიგენციის საზოგადოებრივსა და კულტურულ მოძრაობას.

ლექსიონის შემდგენლებს მხედველობიდან გამორჩენილათ ის ფაქტი, რომ ყოველივე ზემო-თქმული შეეხება ვიორჯის და არა რაფიელს, ხოლო მომდევნო სტრუქტურებში ამგვარად რაფი-ელ ერისთავი ნაგულსხმევი; თავის ლექსებში რაფიელ ერისთავი — ვიორჯილომთ ლექსიონში — ასახავს ქართველი გლეხის სიღარიბეს, დიდი პოპულარობა მოიპოვა მწერალმა საბავშვო სიმღერებითა და ზღაპრებით, განსაკუთრებით ლექსით „სამშობლო ზეგურისა“, რომელიც პოეტურად და გაშქმებული პატრიოტული იდეა.

მომდევნო სტრუქტურებში ისევ ლაბარაკია დამსახურებაზე, რომელიც ვანეუთუნება ვიორ-ჯი ერისთავს: კომედიებში „ვაკარისა“ და „მუნ-წში“ მან ახევენა დარბიბ გლეხების უვლუფა მეამეღლეებისა და კაბიტალისტების მხრივო, დაბოლოს, კიდევ ერთი არასწორი ცნობა: ერისთავი ითვლება საქართველოს პირველ პე-ლიციტად (იქვე, გვ. 384).

არის სხვა ხარეებებიც: არაა სწორი დებუ-ლება თითქოს ლიტერატურული მოღვაწეობა ილია ქვეკვიციდ დაიწყო 1877 წელს (იქვე, გვ. 730); სინამდვილეში ილიამ ლიტერატურუ-ლი მოღვაწეობა დაიწყო ოცი წლით ადრე-„გლეხის ნამბობი“ თარგმნილია, როგორც „გლეხის ნამბობი“ („Erzählung des Bauern“), ხოლო „აკაკი ყაჩაღი“, როგორც „ყაჩაღი გე-ბრი“ („Der Räuber gebro“), ავობებდა სრული სათათრის: „რამდენიმე სურათი, ანუ ემიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“. რა თქმა უნდა, ჩასას-წორებელია „Zinondali“ (გვ. 730) და „Tiflis“. ჩვენ ამგვარად დახვედრებით უნდა ვავიშეო-როთ, რომ არაფრანსმეტყველია არც ამ ლექსი-კონის ცნობები თანამედროვე ქართულ ლიტ-ერატურაზე. მასში, სამწუხაროდ, არაა წარმო-დგენილი არც ერთი რამდენიმე მნიშვნელოვანი მწერალი, ან ლიტერატურის ნაწარმოები, ხოლო ის ცნობები, რომელიც ქრონოლოგიურად შეეხება თანამედროვე ქართულ ლიტერატურას, სრულიადც ვერ ასახავენ ნამდვილ ვითარებას.

***

უდაოდ საინტერესოა აგრეთვე ვალენტინო ბომპიანის მიერ გამოცემული „კინდლერის ლიტერატურული ლექსიკონი“, რომლის პირველი და მეორე ტომი გამოვიდა შვეიცარიაში, ე. ი. ციურხში 1964 წელს. პელმეტ კინდლერის მიერ დაწერილი წინასწარი შენიშვნებიდან ვიგებთ, რომ რედაქციის პქონია განზრახული ამ ლექსიკონის გამოცემა შვიდ ტომად. ამასთან მუშავდებოდა იქნებოდა დასახელებათა ნუსხა — რევიზორი. როგორც აღინიშნა, ჩვენ საშუალება გვქონდა ვერაფერობით გაცნობოდით პირველ ორ ტომს (A—Fk). მასში მიმოხილულია 130 სხვადასხვა ლიტერატურა, მრავალი ზეპირსიტყვიანობით ტექსტები. ლექსიკონი არაა შედგენილი ტრადიციული წესით. ანბანის მიხედვით მასში დალაგებულია არა მხატვრული სიტყვის ოსტატთა გეგმები, არამედ ავით კვლავ სიტყვიანობის ნიმუშები. ყოველ წერილს ერთეულ ბიბლიოგრაფია, თარგმანებისა და კრიტიკული ლიტერატურის სია. ქართული მწერლობის შესახებ ამ გერმანული სიტყვიანობათა ცნობები შეუდგენია პრადის უნივერსიტეტის ქართულლოგის, აქ განსვენებულ პროფესორ იარომირ ივლიჩისა.

ქართული ლიტერატურიდან პირველ ტომში შეტულია: „აბდულმესია“ (გვ. 9); „აბო ტფილელი“ (გვ. 38); „აილუდა ქეთულაური“ (გვ. 503); „ამირან-დარეჯანიანი“ (გვ. 558); „ამირანიანი“ (გვ. 559); „არჩილიანი“ (გვ. 888); „არსენას ლექსი“ (გვ. 961); „არსენა მარაბდეი“ (გვ. 963); „ასტურელ მამათა ცხოვრება“ (გვ. 1043); „ბახტარიონი“ (გვ. 1261); „ბათა ქეჭა“ (გვ. 1375); „ბედი ქართლისა“ (გვ. 1421); „ბედის ტრილი“ (გვ. 1422) და „ქაშიკი“ (გვ. 2220). ხოლო მეორე ტომში ადგილი მონახეს შემდეგმა ნაწარმოებებმა: „ადეა“ (გვ. 592); „ადვიითიანი“ (გვ. 594); „დიდმოურავიანი“ (გვ. 1228); „დიდოსტატის მარჯვენა“ (გვ. 1231); „დოგმატრიკონი“ (გვ. 1461); „ჯავოს ხიზნები“ (გვ. 1761); „ეილუფა“ (გვ. 1985); „ეთერი“ (გვ. 2456); „ეთერიანი“ (გვ. 2456) და სხვა... აი, მავალთად, როგორცა დახსიათებელი ნ. ბარათაშვილის „ბედი ქართლისა“. ეს ნაწარმოები, აღნიშნულია სტატიაში, ავტორმა უძღვნა ერთეულ მერის მეფობის ერთი ეპიზოდის აღწერას; უძღვნა იმ პერიოდს, როდესაც საქართველო კიდევ ერთხელ გაძლიერდა და შედგენდა თანდათან დასუსტებული რუსეთზე დამოკიდებული გახდა. „ლექსიკონში“ ნათქვამია, რომ პოემის პირველ ნაწილში აღწერილია ქართველთა წარუმატებელი ბრძოლა ვრწანისთან სპარსელების წინააღმდეგ; ხოლო მეორე ნაწილი გადმოგვცემს

მეფის ფიქტიურ საუბარს თავის „კანცლერთან“ — სოლომონ ლეონიძესთან. ამ საუბარში ლაპარაკია რუსეთთან საქართველოს მიწების საქართველებზე. შემდეგ „ლექსიკონში“ ნათქვამია, რომ 1842 წელს დაწერილ ლექსში „საფლავი მეფის არაღალს“ რუსეთთან საქართველოს შეერთება საბოლოოდ პოზიტიურადაა შეფასებული. თანამედროვე ყოფის ბარათაშვილი აღარბედა საქართველოს სისხლიან წარსულს და მშვიდობის გამო უმაღლოდა მეფე ერეკლეს (ტ. I, გვ. 1421-1422).

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება პირველსა და მეორე ტომში წარმოდგენილია აილუდა ქეთულაურისა, „ბახტარიონისა“ და „ეთერისა“ სახით. ამთავან პირველზე ნათქვამია, რომ პოემის სოფეტი აგებულია კონფლიქტზე მთავარი პერსონაჟის ინდივიდუალურ გადაწყვეტილებასა და თემის პატრიარქალურ კანონებს შორის. პოეტისათვის იდეალური გმირი აილუდა მთებში ელავს „ჩერქეზ მტაცებელს“, რომელიც ძარცვავდა და ხოცავდა ხევისურ მწყემსებს. გადმოცემს რა პოემის შინაარსს, ავტორს დასძენს: ვაჟა-ფშაველა დგება არა ტრადიციების დამცველი ხალხის, არამედ ამ თაობადან-თაობაზე გადაცემული წეს-ჩვეულებების დამრღვევი აილუდა ქეთულაურის მხარეზე. პოემა დაწერილია ქართული ხალხური სმდერის ტრადიციული რეპროდუქციანი მერით (ტ. I, გვ. 503-504). „ბახტარიონი“ ეპიურ-დრამატული პოემაა, რომლის ისტორიული საფუძველია 1659 წელს სპარსელების წინააღმდეგ ქართველთა მიერ მოწყობილ აჯანყებაში, კერძოდ მთიულთა გმირობის ამთიუხი. ლირიკული გრძნობით გამსჭვალული სცენების აღწერას ენაცვლებიან დრამატული მონოლოგები და დიალოგები, რომლებიდანაც ისმის თავისებულებისათვის მებრძოლი პერსონაჟების გმირობა. სტატია ავტორი განსაკუთრებული სიყვარულით ლაპარაკობს მწყემს ქალისა და ვეირიას საგმბრო საქმეებზე, პოემა მთავრდება პანეგირიკულად. ქართველ გმირებს შეხბარის თვით ბუნება. გველმა ქრალიობები მოუჩინა ლუხუმს მამის, როცა იგი ვინებდააგრული ევლი ბრძოლის ველზე. სტატია ავტორი ლაპარაკობს ვაჟის პოემის სიდიადეზე, მასში ჩაქსოვილი იდეების მაღალ მოქალაქეობრიობაზე, და ქემინირობაზე; ლაპარაკობს ქართველ-ადამიანის მხადუფინაზე — ძნელბედობის ემს შესწირის თავი სამშობლსათვის ბრძოლას (ტ. I, გვ. 1261). პოემაში „ეთერი“ ვაჟა-ფშაველამ გამოიყენა ცნობილი თქმულება აბესალომისა და ეთერის უიღბლო სიყვარულზე, მაგრამ ვაჟა იგი გაამდიდრა ახალი მოტივებით, — აღნიშნავს სტატია ავტორი და იქვე ცდილობს მართებულად მიუთითოს ხალხურ „ეთერიანსა“ და ვაჟის პოემის შორის ირსებულ იდეურსა და მხატვრულ სხვაობაზე (ტ. II, გვ. 2456).

¹ „Kindlers Literatur Lexikon“, hrsg von Valentino Bompiani. Bd-I (S. 2710); II (S—2974). Zürich, 1964.

უველა საქირო შემთხვევაში „ლექსიკონის“ შემდგენლებს უცდათ სიტყვაჯამზელი მწერლობის ცალკეული ქმნილებებისათვის მოენახათ ადგილი ჯერ მისი ავტორის შემოქმედებაში, და შემდეგ თვით ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. სტატიები დაწერილია უახლესა მეცნიერული გამოკვლევების ჟეროვანი ცოდნის საფუძველზე; ყველაზე იგრანობა მხატვრული ტექსტის და მასზე შექმნილი მეცნიერულ-კრიტიკული ლიტერატურის ვარგი ცოდნა. ამასთანავე ლაპარაკი ყოველთვის სწარმოება ნაწარმოების შექმნის ისტორიაზე, მის სიტყვებზე, არქიტექტონიკაზე, იდეურ შინაარსსა და მხატვრულ სრულყოფილებაზე. ასეთი ლექსიკონი უდაოდ საქიროა. დღემდე არსებულ (და ჩვენთვის ნაცნობ) სხვა ლექსიკონებში სტატიების მცირე მოცულობა და თხრობის უაღრესად ლაკონიური სტილი არ იძლევა ცალკეულ ნაწარმოებებზე შედარებით ფართო მსჯელობის გაშლის საშუალებას. კინდლერის „სიტყვარში“ კი საგანგებო მიმოხილვის საგანდაა ქცეული საკუთრივ ნაწარმოები და არა საერთოდ მწერალი. სწორედ ამიტომ იქმნება შესაძლებლობა, ყურადღება გამახვილდეს ნაწარმოებების მრავალ მხარეზე, ქართული დამწერლობიდან ლექსიკონში საბატიო ადგილი დამკვირვებოდა შეიძლება მკითხველისათვის ბევრმა დღემდე სრულიად უცნობმა მხატვრულმა ტექსტმა.

სტატიების დასასრულს, როგორც აღინიშნა, მოცემულია ბიბლიოგრაფიული ცნობები. მათში დასახელებული მხატვრული და კრიტიკული ლიტერატურის გაცნობა კიდევ ერთხელ ცხადყოფს ლექსიკონის შემდგენელთა საქმეში ჩახედულობას. მეცნიერული კეთილსინდისიერებით

აქ ყოველთვის მითითებულია უახლესი და სწორედ ავტორიტეტული გამოკვლევები.

***

დასკვნის სახით საბოლოოდ სამივე ლექსიკონის შესახებ შეიძლება ითქვას: უცნაურესი ხანებში გამოქვეყნებული ლიტერატურული ლექსიკონების განხილვა ცხადყოფს ვეროპელ მეცნიერთა და მკითხველთა მზარდ ინტერესს ქართული დამწერლობისადმი. ახალ სიტყვარებში სულ უფრო ხშირად ჩნდება ვეროპელთათვის ადრე უცნობი ქართული ავტორები და ნაკლებად ცნობილი, ან მთლიანად უცნობი ნაწარმოებები. განსაკუთრებით კინდლერის ლექსიკონით ბევრი ჩვენი მწერალი თუ ძველი წარსდგა პირველად გერმანულ ენაზე მკითხველთა სამსჯავროს წინაშე.

ლექსიკონში წარმოდგენილი ინფორმაცია შეძლებისდაგვარად ატარებს ზუსტსა და მეცნიერულ ხასიათს; მათში იგრანობა ტექსტის უაღრესო ორიგინალობა, ღრმა იდეურობა და მაღალი მხატვრულობა. და მინც სამწუხარო ფაქტად რჩება ის გარემოება, რომ ზოგიერთ ლექსიკონში თავს იჩენს ფაქტობრივ მასალის ერთგვარი გაბუნდოვნება, გამარტივება; და არაიშვიათად, — დამახინჯება. თუნდაც რაღა ღირს ის სამწუხარო ფაქტი, რომ ლექსიკონებში ჟეროვანი ადგილი ვერ მოუპოვებიათ თანამედროვე ქართული საბჭოთა ლიტერატურის ოსტიტებს, რომელთა ნაწარმოებთაგან ბევრი უკვე თარგმნილია უცხოურ ენებზე.

1. მხოლოდ ერთ ადგილას ერთ-ერთი შრომის ავტორად პროფ. პროკლე კეკელიძის ნაცვლად შეცდომით მოხსენებულია აკადემიკოსი კორნელი კეკელიძე (ტ. 1, გვ. 503).

მარი ბროსე და გუბათი „ტფილისის უწყებანი“

ფრანგი მარი-ფელიქსტე ბროსეს სახელი ქართველი მკითხველისათვის კარგადია ცნობილი. მთელი თავისი ძალა მცენიერმა კავკასიოლოგიას და განსაკუთრებით ქართველოლოგიას მოახმარა. თავდაპირველად იგი საფრანგეთში მოღვაწეობდა, შემდეგ რუსეთში. ჯერ კიდევ პარიზში მან დამოუკიდებლად შეისწავლა ქართული ენა. ამ დარგით ვატაკებული ბროსე ეცნობა ამ დროისათვის არსებულ ლიტერატურას და უშუალოდ მეშობას იწყებს ქართულ დამწერლობით ძეგლებზე. მესტრანგეთ საეკლესიო 20-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მოყოლებული ახალგაზრდა მცენიერი ფრანგულ თურნალებში ბეჭდავს საქართველოზე, მისი ისტორიისა და ლიტერატურის საკითხებზე. ამისთვის მან გამოიყენა ქართული ხელნაწერები, რომლებსაც პარიზის ბიბლიოთეკებში მიაგვლია, ისტორიული დოკუმენტები საფრანგეთის არქივებიდან და საერთოდ საქართველოზე ყველა ის საბუთები, რომლებიც შესამუშებელი იყო იმდროინდელ საფრანგეთში მიღვენით. მცენიერმა გამოიკვლია საბუთები, რომლებშიც ფარდა ახადეს ქვეყნის ისტორიულ წარსულსა და კულტურულ შექვედრებებს.

მაგრამ ამასთან ერთად, ბროსე ყველანაირად ცდილობდა თვალყური ედევნებინა იმდროინდელი საქართველოს ყოფა-ცხოვრებისათვის, და ცხოვრება იყო დაინტერესებული ყოველივე იმით, რაც ქართულ ენაზე იწერებოდა და იბეჭდებოდა.

დიდს გულისყურით მოვიკიდა ბროსე იმდროინდელი ქართული პერიოდული პრესის მასალებს, რომლებიც კი მას ხელთ ზაფხარდა. მის არქივში დაცულია გუბათი „ტფილისის უწყებანის“ 1828 წლის ერთი ნომერი, ე. ი. ერთ-ერთი იმ ნომერთაგანი, როდესაც გუბათმა გამოცემა იწყა.

როგორც ცნობილია, გუბათი „ტფილისის უწყებანი“ გამოდიოდა 1828 წლიდან პარალელურად

რად ქართულ და რუსულ ენებზე. ეს იყო ოდიციული ორგანო, რომელშიც ქვეყნდებოდა მთავრობის განკარგულებანი და ცნობები ომის მიმდინარეობაზე. მაგრამ გუბათი თანდათან სხვა თემებსაც შეეხო და საკითხების უფრო ფართო წრის გაშუქება დაიწყო. გამოცემას ხელმძღვანელობდა პ. სანკოვსკი, მოწინავე შეხედულებების ადამიანი, რომელიც პირადად იცნობდა ი. ს. პუშკინს. ფრანგი საგულისხმო იყო, რომ გუბათში ქვეყნდებოდა სტატიები საქართველოში გადმოსახლებულ დევარბიტებზე. ყოველივე ეს გუბათის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

გუბათის ქართულ ტექსტს რედაქტორობდა სოლომონ დოდაშვილი. მოგვიანებით დოდაშვილი გუბათის ჩარჩოებს აფართოებს და ცალკე ქართულ ენაზე სცემს ლიტერატურულ დამატებას სათაურით: „სალიტერატურონი ნაწილი ტფილისის უწყებათანი“.

ორ ენაზე გამოცემული გუბათი ორგანო მისი ზანს მასხავდა. მას უნდა მოეთათება ქართველი მკითხველისათვის საინტერესო ცნობები და მასალები, ამავე დროს გაეშუქებია ისტორიული ძეგლები, აღგულობრივ შევიდრთა ზნე-ჩვეულებანი, და თავისებურებანი, რითაც რუს მკითხველებს აცნობდა ახალ ქვეყანას.

გუბათში გამოქვეყნებულმა ზოგიერთმა ისტორიულმა და ეთნოგრაფიული ხასიათის სტატიებმა საზღვარგარეთის ყურადღება მიიპყრო. „ფრანკლ აზიატიკა“ — პარიზის აზიური საზოგადოების ორგანომ, 1830-31 წ. წ. თავის ფურცლებზე გამოაქვეყნა თბილისური გუბათიდან რამდენიმე სტატიის თარგმანი. ამ სტატიებში ლაპარაკი იყო კავკასიის მინერალურ სიმდიდრეებზე, ხატავდა ადგილობრივ ზნე-ჩვეულებებს, მავალითად, ქართულ თამაშებს, საქორწინო წესჩვეულებებს და სხვ.

გუბათი „ტფილისის უწყებანის“ ეგზემპლარი, რომელიც ბროსეს ქალაქებში შემოინახა,

ასეთ ისტორიულ ექსკურსებს არ შეიცავს. გაზეტი ძირითადად იმ მოვლენებს ეძღვნებოდა, რომლებიც მაშინ ყურადღების ცენტრში იდგა. სახელმწიფო თურქეთთან ომის მიმდინარეობას და ჩრდილოეთ კავკასიაში შექმნილი მდგომარეობის აღწერას.

როგორც ჩანს, ეს საკითხები მაშინდელ დასავლეთის მკითხველებს აინტერესებდა, რადგან ბროსემ საჭიროდ ჩასთვალა პარიზის ახიუტის საზოგადოებას ეურნალში ქართული გაზეთის მასალების გამოქვეყნება. საზოგადოების ოქმებიდან ჩვენ ვიცით, რომ 1829 წ. 6 აპრილს სხდომაზე ბროსემ ამ საკითხზე ცნობა გააკეთა, ოქმში ნათქვამია „მან (ე. ი. ბროსემ—ნ. ო.) ერთ-ერთ ქართულ გაზეთიდან ნაწყვეტი წაიკითხა“ („ეურნალ აზიაციკი“, 1829, მისი, გვ. 380). ქართული გაზეთის სახელწოდება მითითებული არაა. თუთიან ბროსე თავისი თარგმანის შენიშვნებშიც არ ასახელებს გაზეთის სახელწოდებას, მხოლოდ „ტფილისის ქართულ გაზეთად“ მოიხსენიებს.

იმავდ მისის ნომერში დაბეჭდილია ბროსეს პირველი თარგმანი, რომელიც მან ამ გაზეთიდან გააკეთა. ეს იყო თურქეთის ფრონტის ახალი ამბები და სამოარ მოქმედებათა ანგარიში, რომლებიც „ტფილისის უწყებანა“ 1828 წლის 28 ნოემბერს იყო გამოქვეყნებული სათაურით: „ცნობანი მოქმედება მხედრობათათვის განყოფილის კავკასიის კორპუსისათა“.

ამ სტატიის მეტი ნაწილი ბაიხეთის საფაშოში ვენერალ ქვეჯავახის მოქმედებათა აღწერას ეძღვნება. თურქებს მამველი ჯარი მიუღიათ და შეტევაზე გადასვლას ცდილან. მკერამ ქვეჯავახს დროზე შეუტყუია, მას სასწრაფო ვადაწყვეტილება მიუღია და ძალები დაუყოვნებლივ ახალ პოზიციებზე გადაუყვანია. მიუხედავად ამისა, რომ გზები ვადარეცხილი იყო და ბეჭი სიმინლეები ელახებოდათ, ჯარებმა გადაყვანა წარმატებით განხორციელებულა და თურქების ყველა შეტევა მოუგერიებიათ. ვენერალ ქვეჯავახის ასეთმა დროულმა მოქმედებამ ჩვენს ჯარების პოზიციები გამაგრა და მოწინააღმდეგის შეტევა ჩაფშა.

ბროსემ ფრანგულ ეურნალში სტატიის სახელი თარგმანი მოაუხა, ქართულ გაზეთში ნაპოვნი კომენტარებიც კი გადაიტანა. ამასთანავე ბროსემ ტექსტს თავისი შენიშვნებიც დაურთო, რომლებიც ტექსტში მოხსენებულ გეოგრაფიულ და საეკონომიკურ სახელებს ეხებოდა; ყოველივე ამას ბროსე მის ხელთ არსებულა ლიტერატურის მიხედვით ბეჭთად ამოწმებდა. როგორც თვითონ მიუთითებს, მას ფრანგი ე. ფ. გამპას წიგნით უსარგებლია; გამპას 20-იან წლებში თბილისში საფრანგეთის კონსული იყო და საქართველოში ბევრს მოგზაურობდა. გამპას თხზულება: „მოგზაურობა რუსეთის სამხრეთით და განსაკუთრებით იმ მხარეში, რომელიც კავკასიის იქით მდებარეობს“ გამოქვეყნდა პარიზში 1824 წ. ნოვემბერი 1826 წ. კვლავ ხელმოწერად გამოქვეყნდა ორ ტომად გამოვიდა და თან ერთვის ფრანგული რაფილი რუკები და დასტურაბებული იყო. სწორედ ამ გეოგრაფიულ რუკებს მიუთითებდა ბროსე თავის შენიშვნებში.

გამპას ნაშრომს ბროსემ იმიტომ მიმართა, რომ სურდა თავად ქვეჯავახზე ცნობები შეეტყუო, რომლის შესახებაც მოთხრობილი იყო გაზეთში. მოიხსენია რა ქვეჯავახის გვარი პირველად, ბროსე თარგმანში ასეთ შენიშვნას აკეთებს: „ეს თავადი ეკუთვნის იმერეთის უძველეს ძლიერ გავლენიან ოჯახს“. იქვე მითითებულია შესაბამისი ადგილი გამპას წიგნიდან, საიდანაც ეს ცნობა არის ამოღებული.

როცა ცნობას გამოწმუნებლით, ჩვენ ვნახეთ ის ადგილი, რომელსაც ბროსე იმომქმნის. წიგნის ამ მონაკვეთში აღწერილია ავტორის დასავლეთ საქართველოში მოგზაურობა. გამპას და მის თანამგზავრებს ქართველი თავადი ხლებიათ თან, რომლის გვარსაც ავტორი ლათინური ასოებით ასე წერს: Tchitchevasy ეს თავადი, როგორც წინაში ნათქვამი, ზონის მარჯვნივ ინსპექტორი იყო. მოგზაურობის დროს გამპას თავადის მამულში გაუვლია, სადაც მას ბრწყინვალედ შეხვედრიან.

ცხადია, გამპას თავის წიგნში წერს თავად ჩიჯავახზე, რომელიც მართლაც იმერეთის ძველ და გავლენიან გვარს ეკუთვნოდა. მაგრამ რადგან ლათინურად გვარი არასწორად იყო დაწერილი და თანაც უცხოელთათვის ქვეჯავახისა და ჩიჯავახის მსგავსმა ელერადობამ ბროსე შეცდომაში შეიყვანა.

ფრანგი მკვლევარის მიერ თარგმნილ სტატიის, რომელიც მან „ტფილისის უწყებანი“-დან თარგმნა, ლაპარაკია ბოტე ალექსანდრე ქვეჯავახზე, რომელიც თავისი დროის განთავსილი სამხედრო მოღვაწე იყო. იგი მონაწილეობას იღებდა 1812—14 წ.წ. ნაპოლეონის წინააღმდეგ შემდეგ კი 20-იან წლებში სპარსეთისა და თურქეთის ომებში. 1828 წ. ქვეჯავახე წარმატებით მოქმედებდა თურქების წინააღმდეგ და ბაიხეთის საფაშოში მთელ რიგ წარმატებებს მიიღწია. ამ რაიონში მომხდარ ეპიზოდს ეხება ცნობა, რომელიც გაზეთის ნომერის ნომერში იყო დაბეჭდილი.

ბროსე არ შემოგვარგულა ქართული გაზეთიდან ერთი სტატიის თარგმნით. იმავდ ფრანგულ ეურნალის შედგენი ოგენისას ნომერში მან გამოაქვეყნა მეორე სტატიის თარგმანი, რომელიც უკვე ჩრდილოეთ კავკასიაში მომხდარ ამბებს ეხება. გაზეთ „ტფილისის უწყებანი“-ში ეს სტატია დაბეჭდილია სათაურით: „აწინდელი დროის ისტორია“. ეს სტატია წარმოადგენს ჩრდილოეთ კავკასიიდან მიღებული კორესპონდენციის ნაწილს, რომელიც გაზეთის 1828 წ.

მთელ რიგ ნომრებში იბეჭდებოდა. ამ კორესპონდენციის ავტორი იყო არტილეჩის ოფიცერი ი. რადოვიცი, რომელიც დიდხანს მსახურობდა კავკასიაში. ცნობილია, რომ რადოვიცი ბოტანიკოსაც იყო დაინტერესებული და ამ საკითხზე შრომებიც დასტავა. გარდა ამისა იგი კავკასიაზე სტატიებს სწერდა, რომლებიც რუსეთის პერიოდულ გამოცემებში იბეჭდებოდა.

თანამედროვე მკითხველისათვის ბროსეს მიერ თარგმნილი სტატია, რომელშიც აღწერილი იყო რუსეთის ხელისუფალთა შეჯახება და მოლაპარაკება მთიულთან, მოძველებული და ინტერესოკლებულია. მაგრამ, როგორც ჩანს, იმდროინდელმა ევროპელმა აღმოსავლეთმცოდნეებმა ცოტა რამ იცოდნენ კავკასიაში მომხდარ ამბებზე და იქ დასახლებულ ხალხებზე. ამიტომაც ბროსემ სიბიროდ მიიხნია, ეურნალში ამ მასალების გამოქვეყნება, რომელიც უშუალოდ კავკასიაში დაბეჭდილი გაზეთიდან იყო მიღებული.

თარგმანზე დართულ მითითებებში ბროსე სინანულს გამოსთქვამს, რომ ზელთ არა აქვს ქართული გაზეთის მთელი კომპლექტი. (ეურნალი „აზიატიკი“, 1829, ივნისი, გვ. 471). ცხადია, ბროსეს მიაჩნდა, რომ ამ ორგანოში იბეჭდებოდა ინფორმაციები კავკასიის ცხოვრებაზე, რადგან იგი იქვე შენიშნავს, პოლიტიკური ამბების გარდა გაზეთი სისტემატურად აქვეყნებს ნარკვევებსა და სტატიებს, რომლებიც კავკასიის ხალხებს და რუსეთთან მათ დამოკიდებულებას ეძღვნება.

ქართული ენის შესწავლათ დაინტერესებულმა

ბროსემ, მის მიერ თარგმნილ მასალაში სტილსაც მიაქცია ყურადღება. შენიშვნებში იგი წერს, რომ გაზეთი კარგი ქართული ენითაა დაწერილი, რომელშიც მაინც გვხვდება ფრანგული, ანდა უფრო სწორად, ლათინური წარმოშობის სიტყვებით, მაგალითად: კორპუსი, პოზიცია, ექსპედიცია, კომანდა და ა. შ. (ეურნალი „აზიატიკი“ ივნისი, გვ. 473).

ეს შენიშვნები საცხებით სწორი იყო. მართლაც, ქართულ ტექსტში ბევრ ასეთ დასაცხებებს შეხვედებით, რაც იმით აიხსნება, რომ ქართული ტექსტი რუსულიდან ითარგმნებოდა; იმდროინდელ რუსულ პრესაში კი მრავლად გვხვდება უცხოური ტერმინები, ზოგიერთი მათგანი შემდგომ ხმაირებაში დარჩა, ზოგიერთი, ხელოვნურად შემოტანილი კი დაეიწყებულ იქნა.

გაზეთ „ტფილისის უწყებანი“-დან ბროსეს მიერ თარგმნილი მასალები, განეყოფნებიან მის აღრეულ პუბლიკაციებს. ისინი ქართული მასალებისადმი ფრანგი მკვლევარის დიდ ინტერესზე მიუთითებენ და წარმოადგენენ სიბიციათის ნიმუშებს, რასაც მეცნიერი ამ მასალებზე შემოაბისას იჩენდა.

ამავე დროს გაზეთ „ტფილისის უწყებანი“-დან თარგმნილი მასალები წარმოადგენენ საქართველოში პერიოდული პრესის განვითარების პირველი ნაბიჯების გამოაჩილს, ხოლო ამ თარგმანების გამოქვეყნება აღმოსავლეთმცოდნეობის სპეციალურ ეურნალში იმის მაჩვენებელია, თუ როგორ იყო დასავლეთელი მკითხველი კავკასიის ხალხების ცხოვრებით დაინტერესებული.

რუსი ქართული გზაპრისა

რუსი „ზღაპართა შინა უხმობენ ბედურს ცხენსა, ფრთებიანსა“, გვიხსნის ნ. ჩუბინაშვილი („ქართული ლექსიკონი“). რაში — „ზღაპრული ცხენი, მერანო“, ან მეორე მნიშვნელობით „მეტად მალი ცხენი, ბედური“ — ვკითხულობთ „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“.

მართლაც, ასეთი გაგება აქვს რაშს ქართულ ზღაპრებში. ხალხი მხატვრულ გარდასახვას ინტუიტურად შეიყნობს, ამიტომაც რაშისა და ცხენის ლიფერენცირებას ახდენს: „ერთი ცხენი და ერთი რაში გამოიყვანეთ“ — ვკითხულობთ ზღაპარში, ან „ცხენი არა გვეყავს, რაში გვეყავს“.

ფოლკლორიდან ეს ცნება გადასულია ლიტერატურაშიც, სადაც საუკეთესო ცხენს რაშს ან მერანს უწოდებენ. ნიკოლოზ ბარათაშვილს მერანის სახით წარმოუდგენია პოეტური შთაგონება. პეგასი, ეს ფრთოსანი რაში, ასევე პოეტური შთაგონების სიმბოლოა ანტიურ მიოლოგიაში.

ვალპტიონ ტაბიძე უთუოდ ხალხს დაესესხა ცხენის ზღაპრულ სახელწოდებას „ღურჯი რაში“.

„ღურჯა“ ეს სახელი ნიშანდობლივია ქართველთა ხალხისათვის, რომლის დაკვირვებით, სამიოთხი წლის პასაკი ცხენისათვის მისი საუკეთესო თვისებებისა და უნარიანობის, უმრეტე ენერჯის აყვავების პერიოდია:

ერისთავს ცხენსა გიჟებენ,
კვიცია სამი წლისათ!

ამ პასაკში შავი ცხენის ზეწეს ღურჯი ფერი დაპტრავს, ნაჯლობაც, აღმათ, აქედან მიუღია ზღაპრის ღურჯის.

ფანტასტიკური ზღაპრის პერსონაჟთა დაბადება ისევე არაჩვეულებრივია, როგორც თვით ამ სახის ხალხური პაროზის სიტუაციები, სადაც

მოქმედების არე რეალობის ჩარბოებიდან გეშოდის და მრავალ საყვირველს შეიცავს. აღრინდელი ადამიანის წარმოდგენები და რწმენები შეუძლებელს წედება, მოქმედის დამაყვებლობა განსაზღვრულია საზოგადოებრივი ვითარებით, ამიტომაცაა ის საცხადე ზღაპარში, რომელსაც დღესაც კი გადაყვევართ ფანტაზიის უსაზღვროებაში.

ერთ-ერთ ქართულ ზღაპარში, მთაში სანადიროდ წასულ უშვილო მონადირეს დევი უშვილობის წამალს ასწავლის, ეს რაშის ვაშლი, ნაყოფიერების სიმბოლო, რომლის შეჭმის შემდეგ ცოლს ტუუები გაუზნდება, ხოლო თვით მონადირე კენთს გადაიჭრის და იქიდან კვიცის თავი გადმოგარდება.

ფანტასტიკური მიოთური ცხენის პეგასის დაბადება, „როცა პერსეიმ თავი წააცალა მელუზა გორგონას, მისგან იშვა პეგასი, ფრთოსანი ცხენი“.

თომპსონის მოტივთა საძიებელში ცხენი გამოიჩეკება კვერცხიდან.

ბუნებრივია, არაჩვეულებრივი დაბადებაცა და მათი გარეგნული თუ შინაგანი ნიშნები განაპირობებენ რაშთა თავისებურებას. ასეთი რაშები ყოვლისშემძლენი არიან, გულთმისნები და მოლაპარაკენი.

ქართული ფანტასტიკური ზღაპრების მიხედვით, შეიძლება მკაფიოდ გამოიყოს ფენები, დანაღვქება უძველესი რწმენებისა და წარმოდგენებისა, რომელთა საფუძვალზე ყოველივე ელასტიკური ბდება, ის ფორმა ეძლევა, რაც ყოფამ, დრო-გამის სულამ ადამიანის გონებას უკარნახა. ამის ცოცხალი ილუსტრაციაა ზღაპრის რაშების კავშირი ზღვასთან, ცასთან, ზმუელთთან.

***

დიდი რაოდენობით გვხვდება ქართულ ზღაპრებში ზღვის რაშები, საყურადღებოა, რომ ზღვაში, მდინარეებში და ტბებში ბინადრობენ აგრეთვე, ხარი, ფური, ვერძი, ზღვის მამაკაცი, წყლის ქალი და სხვ.

ლექსში „ქალი ზღარაშვი“, ე. კოტეტიშვილის ყურადღებას იპყრობს ორი ბოლო ტაქტი, სადაც ზღარაშვი მამის ლერჯაზე ნათქვამია:

დაეწათა და ზღვა დამბა,
გავგიჯა მოსართავით.

შეკლევარს ეს მოტივი, სადაც ცხენი ზღვასთანაა დაკავშირებული, სრულად მართებული, ძველი, ძველსავე ღია მანძილი.

ძველი ბერძნული ფილოსოფიის დამწებები, ბერძნული სტიქიურ-მატერიალისტური ფილოსოფიის მამამთავარი თალესი (VII სუკ. დასასრული და VI დასაწყისი) ქ. მილეტიდან თელიდა, რომ სამყარო იყო არა ქაოტიური მრავალსახეობა, არამედ ერთი მთლიანი, რომ ყოველივე წარმოიშობა წყლისაგან — პირველქმნილი ელემენტისაგან და ყოველივე უბრუნდება წყალს, რომ წყალი არის სამყაროს არა მხოლოდ პირველი დედა, არამედ მისი სუბსტანცია.

მთოლოგიური თეოლოგია და მოტივები, როგორც ცნობილია, თავის არსებობას განაგრძობენ ფანტასტიკურ ზღაპრებში. კაცობრიობის შესხივების შემორჩა ბერძენი მნიშვნელოვანი მომენტი უძველესი მითებიდან. მაღალი თალესის ზემოთხუთხილი კოსმოგონიური მოქმედების ფრამენტებიც.

ზღვის ბინადარი რაშები, თავიანთი სამფლობელოდან ეხმარებიან ზღაპრის გმირებს, ყოველგვარ გასაქარში მხარში უდგანან აღმანებს. ქართული ზღაპრის „გულუზარის“ უახლოესი გმირი დაკავშირებულია ზღვასთან, სადაც მისი ჯანა შენახულია. გამარჯობა მისი ლაგამ-აგმარა მიიტარებს ზღვის მიერს, დასველნი წყალში, რომ ამ პროცედურის შედეგად გამოვლენ რაშები, რომლებსაც ზღაპრის გმირები მიჰყავთ შედგულ ზღვაში, სადაც დიდ გამოქვაბულში, ტინის ქვეშ, ოქროს ვაღაში მოთავსებულია ამ გმირის ძალი.

სხვა ზღაპრის ქაბუკს დღეისათვის ზღვის გღმა მყოფი მგებუნხავი მოჰყავს ზღვის რაშით. „ივთი აღერი მიქსო, — ასაწავლის დევი, — ზღვაში ჩაყავთ და ზღვის რაშს შემეღდება პირშიო...“

რაშის ზღვიდან გამოყენის სხვა ხერხებიც არის ნაჩვენები ქართულ ზღაპრებში. „ციღა-გეტავლას რაშის“ ხელში ჩასაგდება ზღაპრის გმირს სამი დღეა მიაქვს, ზღვის რაშის მცველი სამი მგლის მოსაშორებლად.

ზოგიერთ ზღაპარში ვხვდებით ზღვის ნაბირას

ბერძენი მოტივსაც და რაშს ამ გზით გამოყენის ხმელეთზე.

შემოთხუთხილი ნიმუშებში „სახაგამელის“, რომ რაშის სამოქმედო ასპარეზს უდგენს, რომ იგი ზღვის ბატონ-პატრონია. რაც შეეხება ლაგამ-აგმარას ან აღერს, ეს უფრო გვიანდელი მომენტი, ხმელეთის ცხენის მოწინაურების უბრევული საშუალებანი, ხსოვნაში შემორჩენილი და მისადაგებული ფანტასტიკურა ზღვის რაშების მიმართ.

რაშის რძე სამკურნალო საშუალებად ითვლება „ხელმწიფისა და მისი ცხრა ვაჟის არაქში“, ზღვის რაშის რძის მოპოვება ერთ-ერთ საშინ დამბრუნებად ეღობება ზღაპრის გმირს, მაგრამ ხმელეთის რაშს, გულთმისანი და მოლაპარაკე, ვეს ასწავლის როგორ მოიქცეს შემდეგ ზღაპრებში მოცემულია ზღვისა და ხმელეთის რაშების შეტაკების მძაფრი აღწერა, რაც ყოველთვის ხმელეთის რაშის გამარჯვებით მთავრდება.

ზღვის რაშებთან მოსალოდნელი შემბრუნებისათვის ხმელეთის რაშს თავისებურ სათანა ჯავშანს იტყვამ: „მომავარ ცხრა კამჩის ტყავი, ცხრა მოსართავი, — უბნება იგი ვაქს...“

ქვემოთ ბრძოლის დინამიკური სურათია გადმოცემული. „ჩავიდა რაში ზღვაში: დაირცა ეს ქალის რაშები; ზოგს სწიხლავს, ზოგს ჰებენს, ერეკება ზევით, მებრამ ატო ისინი აურთან სიკეთეს; ჰებენენ კამჩის ტყავს, და რაშს კი ვერაფერს აკლებენ... ერთი კამჩის ტყავიდა შერჩა და ბოლოს; „ამოვიდა რაში და ამორიცა ქალის რაშებიც“ — გვიტელობთ ზღაპარი.

გურამში დარჩენილი ხალხური გადმოცემითაც, რომელიც დაკავშირებულია თელორობასთან, ე.ი. ცხენის დღესასწაულთან. ცხენი თავდაპირველად ზღვაში ცხოვრობდა, მხოლოდ წმ. თელორამ ამოიყვანა ხმელეთზე.

„თელორობა“ (თელორობა) ცხენის სალოცეოა და მას სამეგრელოში დიდ მარტვის პირველ კვირის შაბათ საღამოს იხდიდნენ, ცხენის პატრონი ამ დღეს აცხობდა ცხენის ქანდაგებას მთელი მისი შეკავშირებით: უნაგირით, უზნავით, აღერიით და სხვ. გადმოცემის ს. მკალათია.

როგორც ზემოთ ვთქვით, წყალში ცხოვრობენ არა მარტო რაშები, თ. სხოკის მიერ საშერაზაყანოში ჩაყრილი თქმულებაში მწყემსმა მოთელი ზაფხული ცხვარი ამოვა მთაზე, კარგად გაასუქა. ლეპრობისთვის (ე.ი. სკიპტემბერში, როცა ლეპრი იტის) ცხვარი ბარად ჩამორიცა, გაკარტა და კარგი ამინდის გამო ისევ უკანვე დაბრუნდა... საღამოს ერგვამარას (მიქელ-გამარის) საბანაო ტბის ნაბირად დამინავდა. როცა დღამდა, ტბიდან ერთი კარგა თეთრი ვერძი გამოვიდა“ და მის ცხვარში შეერია, ბოლოს მწყემსის ცხენის ფარა წყლის ვერძთან ერთად ტბაში ჩაეშვა.

ეს მოტივი გვხვდება რუსულ ზღაპრებშიაც, სადაც საძოვარზე წაყვანილი წყრ შვიი ვერძი ჩახტება ზღვაში შემდეგ კი მისევე ვაჰყვება ცხვრის მთლი ფარა.

ანალოგიური ლეგენდა არსებობს მითიურ ცხენზე, როზელიც დაკავშირებულია უძველეს ბაქტრიანასთან. ეს ის ბაქტრიანაა, სადაც ალექსანდრე მაკედონელმა მეომრები შეაჩრა ცხენის დასაჭვდად.

ამ ქვეყნის ცხენებმა მიიღეს თოხარისტანის სახელწოდება, არაბთა მატიაგეში დაცული სანტერესო ცნობა მათ იხსენიებს, როგორც საუკეთესო ცხენებს. აქედან გავრცელდა ალბათ თოხარისტანის რამდენიმე საკათოვლოში დღე-ღამე უწოდებენ რომინით მავალ ცხენს.

ლევანის მიხედვით „ქალაქ ზეტალიანში ცნობილია ათასზე მეტი წყარო, ქალაქის ქვემო და ზემო კარებთან... ზეტალის სახელგანთქმული ვინის რამდენიმე წარმოშობა დაკავშირებულია ამ უკანასკნელთან.

უზბეკურ უპიკურ ციკლში არის თქმულება ქორთულზე, რომლის ორი კვიცო დაბადებულია წყლის ცხენებისაგან.

ინდრას თეთრი ცხენი უჩაიხშმრავას გამოსულია ოქანეს სიღრმიდან, ღელვის დროს.

ერთოვით ირლანდიურ მითში ზღვის ტალღებმა წარმოადგენილია ზღვას ღვთაების რამებად.

თავდაპირველად ზღვის ღვთაება პოსეიდონი იყო ტრეტემური ღვთაება ცხენის სახით. ამას ადასტურებს მისი ზედმეტი სახელი გიპპიორ (საცხენო), გვიანდელ ეპოქაში პოსეიდონი იყო მეცხენოსნობის მფარველი... პოსეიდონის სამღვთო ცხოველებად, ცხენს გარდა, ითვლებოდა ღელვინი და ხარო.

რომში პოსეიდონის კულტი შეერწყა წყლის იტალიური ღვთაების ნებტუნის კულტს. პოსეიდონის მსგავსად, ნებტუნი იყო ზღვათა ღვთაება და მეცხენოსნობის და ცხენთა შეკრებების მფარველი.

ამრიგად, ზღვის რაში, მითოლოგიის დარგობრივ ღვთაებათა წყალქვეშა მეურნეობის დიდდ მნიშვნელოვანი ცხოველია ყოველივე ამასთან დაკავშირებით, ჩვენთვის მერტად სანტერესოა ქართულ ზღაპრებში ჩატენილი რელიგიური უძველესი მოტივი, სადაც ლაპარაკია ზღვის კაცსა და ზღვათა ხელწიფებზე.

ზღაპარი „კაცს რომ აწახლი ცოლი მკაედა“ ისევე წყლის განსაკუთრებულ მნიშვნელობასა და საზოგადოებრივი განვითარების გარკვეულ საფეხურზე მივითითებს.

ზღაპრის პერსონაჟს დედაბერი ურჩევს: „შვილო, გატყობ რაღაც ვარამი შემოგაწოლია... აიღე თითო პური დიდდილობით და

ზღვაში გადაადგე ხალმე, ზელს ეწვიო, — და თავის გზას გაუღვა“.

ეს კაცო ისე მოიქცა, როგორც დედაბერმა დაარჯა. ამის შემდეგ იგი ყოველ დღით პურს ზღვაში მკრბდა.

აღნიშნული ზღაპრის რაობის გარკვევის დროს არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ძველი ქართული ლიტერატურის მკვლევარის გ. იმედაშვილის საყურადღებო გამოკვლევას, რომელიც სწორედ აღნიშნული ზღაპრის ძირითად მოტივს ეხება, ეს არის წყალთან პურის დაკავშირება წყალში პურის წაყრის, ჩვენთვის ბუნდოვანებით მოცული, დრმა აზრი.

ამ თელსახისით მერტად მნიშვნელოვანი ეკლესიასტეს XII თავის დასაწყისი მუხლი, სადაც ნათქვამია: „წარტე პური შენი პირსა ზედა წყლისასა, რამეთუ სიმრავლეს შინა დღეთასა მკოთ იგი“.

გ. იმედაშვილს ეკლესიასტეს პარალელად მოჰყავს ქეი-ქაუსის დიდაქტიკურ შეგონებათა წიგნიდან ყაბუს-ნამეს ერთი აბზავი, სადაც ბალდადერი მეჩქემე ყოველ დღე მღინარეში პურს მკრბდა იმ იმედით, რომ ასეთი საშუალებით წყლისათვის გაწეული სიკეთე როდისმე დაუბრუნდებოდა.

მეორე პარალელია სელხან-საბა ორბელიანის არავი „აწახლი ცოლის წურთენა“.

ეკლესიასტე, ქეი-ქაუსი და სელხან-საბა ორბელიანი, მიუხედავად იმისა, რომ ერთმანეთისაგან ათასეული წლებით არიან დაშორებულნი და საესებით განსხვავებული სოციალურ-კულტურული და რელიგიურ ფორმირებათა გარემოცვით, ისინი მაინც ერთნაირად გადმოკვამენ რაღაც უძველესი ტრადიციის ნაშთს. რომლის წყაროების კვლევასაც აღამაზის რელიგიურ-მსოფლმხედველობრივი ძიებათა გარტირავამდე მივყვიროთ“, წერს გ. იმედაშვილი.

მათთლაც, ტრადიციის ეს ნაშთი კარგად არის დაცული სხვადასხვა ერის ზემბრ თუ ლიტერატურულ წყაროებში.

ქართული ზღაპრის დასაწყისი, ჩვეულებრივი ნოველისტური ზღაპრის დასაწყისი, ამითაც იგი უახლოვდება იგავ-არაკებს, ამავე დროს ზოგიერთი დრმა არქაიკის შემცველ მოქმედი პერსონაჟი და მოტივი აღმრავს მისი აღრინდელი გენეზისის საკითხს.

ეკლესიასტეს შემდეგნს ესმოდა, რომ მის ღვთაებაზე მკონდა ლაპარაკი, ჩვენი აზრით, ზღაპრის დედაბერმაც იცის, ვისთვის ან რისთვის არის განკუთვნილი წყალში ჩაყრილი პური. იგი იმ რელიგიურ რწმენათა მოწმე და მატარებელია, რომელიც ეკლესიასტემდე არსებობდა. დედაბრის ხნოვანება დედამთავრულ ოქახთან ითვლებს წლებს.

შემთხვევით არ არის ქართულ ხალხურ პროზაში ზემოგანხილული სოუჟიტის შემცვე-

ლი ზღაპრების არსებობა. მას თავისი ადგი-
ლობრივი ღრმა საფუძველი აქვს. ქართული
ფანტასტიკური ზღაპრები საკმაოდ თავისებუ-
ლად ეხმარებიან მსოფლიოში გავრცელებულ
ენა-ნათარგმნარ სიუჟეტებს, მოტივებსა და
პერსონაჟებს—ზღაპათა ლეგენდებისა და ზღა-
პი მცხოვრები რამების სახით.

***

ფანტასტიკურმა ზღაპრმა იცის ცხენები
ინუ რამები ცასთან კავშირში. ე. კობიტოვი-
ლი წერს, რომ „არსებობს მთელი ჰიმნი ბზი-
სადმი, როგორც ზეციური ცხენისადმი მიმ-
ართული...“.

ცასთან კავშირშია ქართული ზღაპრების
ფრთხილი და მფრინავი რამები. ისინი ზეცი-
ურისაგან იმით განსხვავდებიან, რომ უკვე
ერთნაირად დაფუძნებან ცასაც და დედამი-
წასაც.

... ხელმწიფეს სასახლის მამულში ერთი დღი-
ური ოქროს ყანი ეთეხა. ღამე რაღაცა ცხო-
ველი შემოდიოდა და რასაც ჰამდა, ორ იმ-
დენს ფეხით თელავდა,—გყოთხულობთ ერთ
ზღაპარში,—დაუღრავდნენ. სად იყო სად
არა, ნიავქარივით მოვარდა ძვირფასად შეკა-
ზმული, ფაფარ-აყრილი ფრთიანი რა-
ში, შევარდა ყანაში და შრიალი დაიწყებინა.
გაკურა-გამოპტრა პირი ოქროს თაეთავენს და
როცა ფერდები კარგად ამოივსო, ახლა კენ-
ტრეში დაიწყო შიგ...“

ფრთხილს ცხენად იქცა... „სალამოს ტპასთან“
დაკავშირებული თქმულების პერსონაჟი ვეფ-
ხტრინავია ხეთი წლის დაბმული რამი ზღა-
პარში „ოქროს თასი“.

„მადლიერი მკვდარი“-ს ზღაპარში ბიჭი მი-
ჩაქველ რამს შეხსნის გაქვებს და ზედ შექ-
დება. რამი ეუბნება: „... რაკი შენ დაამიორ-
ნილო, რაკ არ უნდა დამავალო, ავისკრელები
—ფრინად რამი...“

რამის მიჩაქვის ეს დეტალი, რამის ფრენის
უნარიზე ხაზგასმით მივიხილეთ. იგი მიჩაქ-
ველი იყო იმიტომ, რომ არ გაფრენილიყო.

„ზღაპარი საკვირველისა“-ში ძლიერი ექსპ-
რესიითაა წარმოსახული რამი ცხრაკლიტულში.
„მისცა (ვაეს. თ. ი.) ოთახის ვასალებები მა-
მამ და უთხრა: რვის რო ვალებ და მცხტრეში
შეხვალ, იქ ერთ რამს ნახე, ზურგზედ ერთი
მტკაველი ობი აქვს მოკიდებული: ბამბის საუ-
რველი გადაუსვი, ბამბის მათრახი გადაკარ,
ისე გამოიყვანე, ოთრ დაგვალეს, ცოცხალს
არ გაგიშვებსო...“ — და, აი, დიდი მხატვრული
ოსტატობით გაკოცლებული ზღაპრის რამი
დგას ჩვენს წინაშე. ხალხის მიერ ინტენსიური
ფერებით აღსატული, და არა მარტო მისი ვა-

რეგანი მხარეა გამოვლენებული, არამედ შინა-
განი მოზღვავებული ენერგია, სიფიქსე, დაუო-
კებელი ტემპერამენტი, რაკ ხელს უწყობს ამ
პერსონაჟის აქტიურ აღქმას: „შევიდნა ვეფი,
ყოთხულობთ იქვე, — ვალო ვარები, ნანა რა-
ში, ერთი მტკაველი მტკერი დაძღებია და
ობი მოკიდებია, თვალბოდამ სუ ცეცხლი
სცივია, ვადაუსო ბამბის საურველი, ვადაპტრა
ბამბის მათრახი და წამოაყენა. გამოიყვანა ვა-
რეთ, რამი სულ ვარსკვლავებს ეთამამება, შექ-
და ვეი ზედ, დაფრტურნა რამმა და წავიდა
ცისავენ. ეცა ცას, მაგრამ ვეი მუცელზე მოქ-
ცა. ეცა დედამიწას — ზურგზედ მოქცა. ხან ამ
მთას ეცა, ხან იმ მთას: ბოლოს დაფვა, დაიღ-
ლა და უთხრა:

— ნამოდი, მხედრად გამოშადგებოი!“

აღნიშნული ზღაპარი ქართული ფანტასტი-
კური პროზის ტიპურ ნიმუშს წარმოადგენს
აქ რამთან დაკავშირებულ თითქმის ყველა გუ-
რცელებულ მოტივს ვხვდებით: მფრინავი ცხე-
ნები მხედრის თავიდან მოცილებას ლამობენ.
მათივე მიმართვა-შეჭარა გაქვებულ ფორმუ-
ლად ქცეულა ყველა ზღაპარდან, სადაც ორ რა-
ში — პერსონაჟი ვეხვდება, ერთნაირად მოგვეს-
მის ერთ ყალიბში ჩამოსხმული სტერეოტიპული
ფრაზა:

„სამი მათრახი ვადაშვარ, სამი პირი ტყავი
ამქვება, ეს სამი ლიტრა მარბილი იმაზედ ვა-
დაშვარე, გავფოთლები, გავფრინდლები... შექდა
ვეფი რამზედ, შემოპტრა სამი მათრახი, სამი
პირი ტყავი ააძრო, ზედ სამი ლიტრა მარბილი
გვდააყარა გაფრინდა რამი“.

რამს ვაშლის ხე უნდა მოეთხარა, ასეთი და-
ვალეა ქონდა მიცემული. „ის ვაშლის ხე ისე-
თი იყო, რომ სადაც რამ შეკაცური გველი იყო,
იმასა ჰქონდა ფეხებზე ასხმული: ის ველები
უქებდნენ, ვინც იმის ფესვებს მიეკარებოდა
და მოქლავდნენ მამნეე. აფრინდა რამი
პაერში, მოავლო ტოტები (წინა ფეხები) წვე-
რებში ვაშლს ამოვლოა, გაბერტყა, გააყრვენი-
სა გველზედ პაერშივე და გამოიტაცა...“

ფრთხილის რამები ზღაპრებში ვერ კიდევ არ
აჩიან ადამიანის მორჩილნი, იმიტომა ასე თა-
ვისუფალი ნაგარი ცასა და დედამიწას შორის.
ზღაპრის რამი მხედრის მოშორებას ლამობს,
დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის იბრ-
ძვის.

ასეთ ებზოლებში ჰყენ ცხენის მოშინაურე-
ბის ცდას, მისი გახედნის პროცესს ვეხდათ.
აღბათ, იმიტომა ცხენი სიბნელეში წლობით
დაბმული, ზურგზე ობმოკიდებული, ცხენის
მოშინაურების პირველი ნაბიჯები, რამის წი-
ნააღმტვრება ადამიანის მიმართ, ცასა და დე-
დამიწასთან შექივება მხატვრულად წარმოსა-
ხა ზღაპარში ხალხის ფანტაზიამ.

მაგრამ იქვე უკვე დამორჩილებული, გახედ-
ნილი ცხენი ჩანს ზღაპრის ტრადიციულ ფორ-

მულაში, სადაც რაში მიმართავს მზედარს: „ისეთი გადამკარ, სამი შოლტი, სამი პირი ან ცხრა ტყავი ამტერესო“.

ცხენის ქენება შეესვენებლივ დაღმამდე, ყოველგვარი დაბრკოლების ძალდატანებით გადალახვა, მითრახით ცემა. ეს შეთოდი ვაუხედნავი კვაცის მიმართ, მიღებული იყო ძველ საქათველოში.

ტრადიციის ხელოვნებაში გადასვლის სხვა მომენტაც არსებობს. ეს არის უმთავრესად ქვაში დამუქრობება ზღაპრის პერსონაჟებისა. ამ თეატალურისით შერად მნიშვნელოვანი ქართული უძველესი ნაგებობანი. მათ შორის უმდიდრეს მასალას იძლევა, XI საუკუნის ბრწყინვალე ძეგლი, ნიკორწმინდის ტაძარი, რომლის კვლევებზე ცხოველთა მიღობა და მრავალფეროვანი სამყაროში, ზღაპრიდან ვადასული, ჩვენთვის საინტერესო ფრთოსანი რაშეები აღგებდნენ და წარუშლულად განავრცობენ ცხოვრებას.

ფრთოსანი რაშეები, გამოსახული ნიკორწმინდის ტაძრის კედლებზე, დინამიური სახით გვხვდება ხალხის მხატვრულ სიტყვაში, სადაც ისინი იტყვნ ახალ და ახალ ვაზრებებს. აქ რელიგიურ მომენტებთან ერთად ჩართულია საყოფაცხოვრებო საქმიანობა, მატერიალური კულტურის ნაშთებსა და ხალხური სიტყვიერი შემოქმედების ნიმუშებს — ზღაპრის სახით. ერთი საერთო ფონდი კვებავდა: ეს იყო ქართული ხალხის ძლიერი ინტელექტი, სწრაფვა ხელოვნებისადმი.

გ. კოტეტიშვილს საჭიროდ მიაჩნდა ქართული ორნამენტის შესწავლა ქართულ ზღაპართან დაკავშირებით. ეს ფრთად მნიშვნელოვანი პარალელია ერთი ქვეყნის ხელოვნების სხვადასხვა დარგში. თანამედროვე ფოლკლორისტიკაში ქართული მითოლოგიის არც ერთი ძეგლი არ შესწავლილა არქეოლოგიური მონაცემების გარეშე. ამიერიანსა თუ სამონადირეო ეპოსის ბევრი ბუნდობანი მომენტი ნათელი ვახადა ორიენტის თასის საინტელუალ მოხატულობისა და ქართული ბრინჯაოს ბალთების სიმბოლური ნიშნების ამოხსნამ.

ნიკორწმინდის რელიეფების მეკლევარს, ნ. ალადაშვილს სამართლიანად მიაჩნია ფრთოსანი ცხენი და ფასქუნჯი ზეპირსიტყვიერი ძეგლების ჩუქულებრივ და ფართოდ გავრცელებულ პერსონაჟებად.

უნდა შევნიშნათ, რომ ჩვენამდე მოღწეული ქართული ხალხური პროზის ნიმუშებში, რამეთუ შედარებით ფასქუნჯი მეტივე რაოდენობით გვხვდება. ნიკორწმინდის ტაძარზე წარმოდგენილი თანფარდობა ამ ორი მითიური არსებობისა, ფასქუნჯისა და ფრთოსანი რაშისა, გვაფიქრებინებს, რომ XI საუკუნის საქათველოში, აღნიშნული ძეგლის შენების დროს, ორივე, ფასქუნჯიცა და ფრთოსანი რაშიც, თა-

ნაბარი ოდენობით არსებობდა ქართულ ხალხის რწმენებსა და წარმოდგენებში.

ნიკორწმინდის გუმბათის ყურის ჩრდილოდასავლეთით ორთავიან ფასქუნჯთან ქართულ გამოსახული ორთავიანი ფრთოსანი ცხენი, ისინი, ტაძარს კი შემორჩენიან, მაგრამ ზღაპარში გადაშენებულან.

* * *

ქართულ ფანტასტიკურ ზღაპრებში ცნობილია ე. წ. „ნიავერის“ ცხენები. რაშეების ეს სახელწოდება, უკვე რაშეების ერთი ვგუფის კეთენილებად მცველა.

იმ პირველი წარმოდგენებიდან ცხენზე დღევანდელ სასაუბრო მეტყველებანი შემორჩენილია ლექსიერი მოვლენათა გადმონაშთები, როგორიცაა: „მიწაზე ფეხს არ აკარებს“, „გაფრინდა ცხენი“, „ნიავერით მიქრისო“, ან შევრული შედარება: „რაში აჯუა კონირე“ („რაშივით კაციო“) და სხვ.

ნიავერითი მსუბუქი მხრები აქვს ხეყურულ ლექსში ცხენს:

ცხენო, კარგი ხარ, მალეო, ნიავერით
მკრინო,

ქერს ვაჭმევს იმით პატრონი,
ვაჭირდას, გამეხმინო...

ან

ვერო წაგიდა ლურჯაო,
ეთი დილის ნიავერია.

* * *

ზღვის, ფრთოსან, მფრინავ, ნიავერის რაშეების გვერდით მხარდამხარ მიჭრინან „გრივალის“ ანუ „ქარიშხლის“ რაშეები. ისინი ყველა ერის მითებსა და ფანტასტიკურ ზღაპრებში მოიპოვებნან, მათ შორის ქართულ ფოლკლორშიაც. მზეთუნახავის მოსატაცებლად წასულ ირმის შვილს მზეთუნახავი ასწავლის:

„წადიო... ცხრა ოთახი გაიარე, მეთე ოთახში რაში ახია, ასეთია, როგორც ქარიშხალიო... ქარის რაშია. — ვანუშარტაცს იგი ვაცს. — უნდა შევსხდეთ და წაგიდეთო“...

ხვდებით ზღაპარში ეპიზოდს, სადაც მოქმელი მესაძარბეულ საჯანს ან მოვლენას ეძიებს. ასეთ შემთხვევაში ისევ ნაცნობ, საუკუნეებამოვლილ შედარებას იშველიებენ, ტრადიციულს. „წაგიდა ეს ბიჭი, — ვადმოგვეწმ მთქმელი, — ისე მიფრინავს რაში, როგორც ქარიო...“

ქართვის ფრთად საინტერესოა „გილაგამეშის“, ამ საღრამეთ მხილველი გამიბის ეპოსი, საიდანაც ჩვენს მიერ დასმულ მრავალ კითხვაზე ეპოელობთ პასუხს. ქართული ფანტასტი-

ქერი ზღაპრების „ზეციური ხარო“, ან „კრი-
ვალის“ რაშები იქ იღებენ მათავეს.

გმირი გილგამეში მოხიბლული იშთაბი
მეუღლეობას შესთავაზებს მას:

შენ იყავ ქმარი, მე ცოლი ვიქნები,
ოჭროს და ლილაქის ეტლს ავაგებინებ,
ბორბლებად — ოჭრო, ხელნებად — თითბერი,
ეტლი შევკაშვავ გ რ ა გ ა ლ ს რ ა შ ე მ ს .

ფოლადის კეცი გვხვდება ოსურ ზღაპრებ-
ში, მაგრამ იგი ბოროტი ბუნებისაა. „ფოლა-
დის კეცი როგორც დაგინახავს ქარიშხა-
ლივით გამოქანდება. მის ზღვიებს ქვეშ მიწის
ბუტბები შვეი ყვეთლებითაა აღრიცხება. ღა-
მზია ეს ცხენი შეიძლება მოგინდეს მისი დაქუ-
რა და გაწვრთნა, არ ვინდა იგი, მოკალ შეუბ-
რალბლად“ — ამბობს ოსური ზღაპარი.

აიღიერ ზღაპარში ბებერი ცხენი „ჩ ე მ დ ე“
ჭერ ცაში ავარდება, შემდეგ დედამიწებ დაქუ-
ება და გროვალვით გაფრინდება წინ.

ფინური ეპოსის „ვალეალას“ გმირი ყრმა
იოუჯაანენის წყვილი კეციდან, ერთი ფრა-
ნავს როგორც ქარი.

ქარივით, გროვალვით დაფრენენ ანტიური
მიოების პერსონაჟი რაშები.

ამიტომაც არის, რომ „სამი წლის, სამი თვის,
სამი კვირის და სამი დღის სავალს“ სამ საათში
გაღიან რაშები.

„ქაჩალ მებატის“ ზღაპრის უშვილო ბერი-
კაცს თეთრი დევი ორ ვაშლს მისცემს იმ პი-
რობით, რომ ნაშენი სანახევროდ უნდა გაიყონ.
ერთი ვაშლი ბერიკაცმა და მისმა ცოლმა შექა-
მა, მეორე ცხენმა და გოშიამ. „მოუვიდა დრო
შობისა ქილდაკას. დაწვა ლოგინზე, შვა ორი
ოჭროს ტიპრიაანი ვაჟი.“

მოუვიდა დრო ცხენს, გაუნდა ორი რაში,
ისეთები, რომ ოჭროს ფაფარი ეყარათ და
ცეცხლის ნალები ეკრათ...“

თეთრი ფერი ზე-სამყაროს ფერია, მითუ-
რი. თერთი დღისაგან, რომელიც ალბათ ცას-
თან კავშირშია, მიცემული ვაშლებისაგან იბა-
დება ოჭროსქორიანი ვაჟები, ოჭროსფაფარიანი
და ცეცხლისნალებიანი რაშები და ორი ვეფ-
ხვის ლევი. მათ ასევე ოჭროს ფაფარი ეყარათ
კასერზე და ცეცხლის კბილები ეღვათ. ოჭრო
ღვთების ატრიბუტია. ოჭროსფერი თამბი აქვს
პართევლია ნადირობის ქალღვთაება დალის.

აშირანის ეპოსში გვხვდება „პირ-ცეცხლა“
ვეშაბი, შვე ვეღუშაას ფაური გადმოცემა
„ქარ-ცეცხლს“ უწოდებს:

რამისათვის მომარჯებულნი ვებითეი „ფეხ-
ცეცხლა“ გულისხმობს სისწრაფეს, რაც ამ
ცხოველის უპირველეს ღირსებად ითვლება.

ფეხცეცხლას წიხლი ყველაფერს ზედ არ-
დება ნატრფალბად.

რამის სისწრაფის მარგენებელი, შერეკეკე
ზოდი. ზღაპარში უკვლავების წყლენს სისწრაფე
ნად გზავნიან ვაჟს.

„უკვლავების წყალი ორი კლდის შუა
გამოდის; ის კლდები
მიდიან და მოდიან, ეჯახებიან ერმანანეს და
შლიან
ცეცხლს, როგორც ტაში, ისე სცემენ...“

ვაჟმა ბებრი იარა, ცოტა იარა, მივიდა იქ,
სადაც უკვლავების წყალი იყო. ერთი უზარმა-
ზარი კლდე გამოჩნდა, იმისი წვერი ცაში იყო
შერბობილი; ოპირად იყო აყუღებული. თვა-
ლის დახამხამების ხანს ვაიწვედნენ განზე და
შერე ისე ერმანანეს ეჯახებოდნენ, არა სფ-
ლიერს იმაში შესვლა არ შეეძლო.

მომივიერ მოსართავეები და დამკარილი —
უთხრა რაშმა სისხეთოს (უჯის სახელია. თ. თ.).
„მოუქირა მოსართავეები, შემოქრა მითრახი,
ისკება რაშმა, ვაჟარდა კლდეებს შუა, ვაჟამც
მოსაწრო წყლის ამოდება, მხოლოდ ვასვლის
დროს კლდე რამის კუდის წვერს კლდე მოსა-
წრო და მოსწყვიტა“.

ეს ეპიზოდი, ზერმნული მითის, სცილა და
ხარობდას ამბავს გავგონებს. სცილა და ხარობ-
დას შორის გაელა განსაკუთრებით სახეფათო
ყო მეზღვეურთათვის. ცნობილია ეპიზოდი
ოღისეის მოგზაურთბიდან, ოღისეიმ დაკარგა
რა ექვსი თანამგზავრი, თეთათნ ძლივს მოსაწ-
რა უენებლად ვასვლა სცილასა და ხარობდას
შობის.

„შანამეს ქართულ თარგმანში გვხვდება ცხე-
ნის სახელი „ქარფეკი“, რომელიც ისეთივე
მსახლეურელი ცხენისა, როგორც „ფეხცეც-
ხლა“ და ასევე, სისწრაფის თვალსაზრისით,
ერთი თუ ცეცხლთან არის შედარებული, მეო-
რე ქარის სისწრაფის ძალას წარმოგვადგენს.

ქარფეკსა ჯდა შეკაზმული...
ან
ქარფეკსა ვზი გულთვანი.
ერთი ხევეურელი ლაქსი გადმოგვეცემს:

ქირლამ ხაფერქე შახკაზა, ზე ორბი შაქ-
და. მერთათო.

ცხენის ამავე სახელწოდებას „საფერქე“,
გვხვებით ვაჟა-ფშაველას პოემაში „ბახტრიო-
ნი“, სადაც ზეზეა ამბობს:

წელში ორჯელ თუ დაებმის
ჩეპი საფერქე გომშია.

ზღაპრებში, უმეტეს შემთხვევაში, შენიშნუ-
ლია რაშების მხოლოდ ეპითეტით მოხსენიე-
ბა — ფეხცეცხლა, ქარფეკი, ზერდაგი, სწრაფ-

ფეხებანი და ა. შ. ასეთივე ტრადიციაა დაცული ხალხურ და ინდივიდუალურ პოეზიაშიც.

საველისძეთა ის ვარაუდებია, რომ იგივე ტრადიცია, ცხენის მსახურების საკუთარ სახელად ქვეყისა, კანონიერი სახით გვხვდება „ვეფხისტყაოსანში“, სადაც ტარიელის შვიცხენი ხშირად მხოლოდ მსახურების ამბობს დატოვებულად:

ნახა, შვიცხენი შამბო პირსა დგა სადავე
უკუყრილი (886,3)

ან
შავსა იდგა ლავში, სწმენდლა რიღისა
წვერითა. (225,3)

ქართულ ფოლკლორში საყურადღებოა ზემოხსენებული თქმულება „საღამოს ტბაზე“, ჩაწერილი ვ. კოტეტიშვილის მიერ 1929 წელს ვახუშტის: „... ვესსა და ქალს უყვარდათ ერთმანეთი. წყაროზე ზედმოდნენ. ეს წყალი მიიღან იყო ვამოყვანილი. ტრფილაში გაერთნენ და წყლის დაკრება დაავიწყდათ. იმ აღვოს შედგა ტბა და ქვეშ მოყოლა მეფელი სთელი და ეს ქალ-ვაგი... ვეი იქცა ფრთოსან ცხენად, ხოლო თავი ადამიანისა შერჩა...“

ბერძნულ მითოლოგიაში შემოხატულია კენტავრის სახე, რომელიც მსგავსად მინორავრისა (ადამიანის ტანი ზარის თავით), ნახევარ ადამიანი და ნახევარ ცხენია. ქვედა ტანი ცხენისა აქვს, ხოლო ზედა ნახევარი ადამიანისა.

კენტავრები, ბერძნულ მითოლოგიის მიხედვით, მთებისა და ტყეების მფლობელი, თვალღელთა ველური ტომია. მათი ასეთი ვარაუდობა აღმოცენებულა უნდა იყოს თესალიაში შებრძოლი მხედრების შესახებ არსებული წარმოდგენებიდან. უძველესი მოსახლეობა, რომელსაც ვერ ცხენი არ ენახა, კენტავრებს ანუ მჭედარ ხალხს, თვლიდა ცხენთან შეზრდილად.

ბერძნულ მითოლოგიაში ცნობილია კენტავრი ნესეს, ბრძენი კენტავრი პირონი, რომელმაც აღზარდა „ტროადის ომის“ გმირი აქილეუსი. ამ მითოურ არსებებთან არის დაკავშირებული ბერძენ გმირთა შორის ყველაზე პოპულარული, კენტავრებთან წარმატებით მებრძოლი გმირი პერსეუსი.

პირონის შესახებ ერთ მითში ნათქვამია: „მთის ქვაბულიდან ჩამოსული ბრძენი კენტავრი პირონი, სწრაფად მიეჭენებოდა თავისი ცხენურა ფლოქეებით...“

ქართულ ფოლკლორში აღნიშნული პერსონაჟის არსებობის ერთეული მომენტი არ იქნება მისი განზოგადების საშუალებას.

ძველ საქართველოში კიდევ გვხვდება ერთი მისი სახეობა. დ. ჯანელიძე მიგვითხრობს თამაშზე „სტენაკობის“ სახელწოდებით, რომელიც ცნობილი ყოფილა XVIII სუვენი და სასრულს საქართველოში. მის შესახებ იოანე ბაგრატიონი ვაღბოვეკეს. მოთამაშენი: „ხეებს გაიკრავდნენ ტანზედ და ჩიოებს ვადაფარებდნენ, ცხენებით თავსა და კისერს ხისგან გაკეთებდნენ და შემოახვევდნენ რასმე და კიდებდნენ წვრილს ზანზალათ და ესრეთ ითამაშებდნენ მრავალნი და უცხოლ ზნაობდნენ ფრთხა და მსგავსად ცხენთა მჭდომთაგერ იხლავებოდნენ“.

ავტორი აღნიშნავს, რომ ცხენაკობა ძველსაძველი თამაშობაა, ყველიერობას ასრულებდნენ და „ეკრობის დროიდან“ არის დაშთომილი სომეხთა შორისო“.

ერთა შორის ახლო მეზობლობა ხშირად ერთი და იგივე წესჩვეულებსა თუ ხელოვნების საფუძველიცაა. დ. ჯანელიძე აქვე აღნიშნავს ასეთივე ცვა-თამაშობას, რომელიც დაცული ყოფილა რაქაშიც „სტენაკობის სახელწოდებით“. „სამი-ოთხი ბიჭი შეიკრიბება, დიარასა და გაზამის იშვირის. სოფელს კარდავარ დაივლის, ცხენთა ხისგან არის ვაკეთებელი, ხის ტანი აქვს და თავ-კისერი, ცხენის ძვა და ფაფარი“. ცხენის თავ-კისერი, მოძრავ ნიღბად არის ვაკეთებელი. ყმის ქვედა ნაწილი მოძრავადაა მიმატებული ზედა ყბაზე, იგი ყურების ახლოს ნაჭერებში გაყრილია თოქით მოძრავობს, რაც აღვირის მავერიობასაც სწევს. ცხენუას ბიჭი მოახტება, ვითომ მხედარობა როდესაც ის აღვირს მოსწევს, ქვედა ყბა აიწვევს და ზედას ტკაცუნით მიეკვრის, როდესაც აღვირს ხელს შეუშვებს, ქვედა ყბა დაეშვება და, ამნაირად ცხენი სახიერდება...“

აღმათ იმავე საფუძველიდან არის ამოზრდილი საქართველოში ბავშვთა შორის დარჩენილი თამაში „ცხენობანი“.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ თამაშის ცხენი შეიძლება იყოს კენტავრების შორეული ანალოგია უბრაველეს ყოფისა, ეს ანალოგია თვით თამაშის სახელწოდებას „ცხენაკობას“ შემორჩენია, კენტავრიც ზომ მითოური „ცხენაკობა“. ხელოვნების ორი დარგის ნიმუშია ჩვენს წინ. იქნება ქართულ საწესო ნიმუშის სახით, ადრინდელმა ფერვადასტულმა მოკონებამა მოაღწია ჩვენამდე!

მით უმეტეს საყურადღებოა ე. წ. „ცხენის სალოცავი“, ჩაწერილი სამეგრელოში ს. შკაპლაძის მიერ. ეს არის უთუოდ მნიშვნელოვანი საწესწვეულებო ინსცენირება, რომელიც ცხენის მოქმედების, მოძრავობის მიზამას წარმოადგენს: „თერღობა“ — თველორობა ცხენის სალოცავია და მას სამეგრელოში დიდ მარტვის პირველი კვირის შამათ სღამოს იხდიდნენ. ცხენის პატრონი ამ დღეს აცხობდა ცხენის

ქანდაკებს მთელი მისი შეკავშულობით — უნაგრიტ, უზანგით, აღფრთო და სე... სადა-მოს ცხენის ქანდაკებს და კვერბებს ხონჩაზე დალაკებდნენ, იქვე სავსე ჭიჭით ღვინის მოთავსებდნენ და გარშემო ხონჩას ანთებულ სანაღებს მოკრავდნენ. ხონჩასთან პირველად შეიფარდა ოჯახის უფროსი მამაკაცო და იგი შევეადრებოდა წმ. თედორეს ცხენების გამზავლებას... შემდეგ იგი ზურგზე ხელებდაკრებოდა, ჭიხინითა და წიხლებს სროლით დაიხრებოდა ცხენს ქანდაკებაზე, მოკებდა მის რომელიმდე ნაწილს და ჭიხინითა და წიხლების ცემით უკანვე გამობრუნდებოდა. მას მიჰყვებოდნენ ოჯახის წევრები და უფროს უმცროსობის მიხედვით მივიდოდნენ ცხენის ქანდაკებასთან და ჭიხინითა და წიხლებს ცემით იგივე მოქმედებს შეასრულებდნენ...“

ჩვეთვის დღიად მნიშვნელოვანია ბასილი კანადოკელის ანუ კესარიელის გარდაცვალების გამო გრიგოლ ნაზიანზელის მიერ თქმული სიტყვა, და შემდგომ XI საუკუნეში ევრემ მცირის კომენტარები ამის თაობაზე. „ზღაპრობანი დღისა ბასილისა ეპიტაფიასა შინა შემოღებულნი“.

„შეა რაჲ აქოლეს თეტადოსიან, — ვითხელობთ იქ, — მიეცა იგი პიროსს, რამთა კტემოს იგი ერთბაშად მზრდელადცა და მასწავლელად მოიპრობისა. ხოლო ესე პიროს იყო ცხენ-ვაკიო მკვდრი მღვმთა თეტადოლიასათა, მოიყვანა უკუე პიროსმან აქოლეს და დასუა იგი უკანა კერძო ცხენისა სახესა მას კერძოსა თჳსა ზედა და ესრეთ ვნოს-ცდიდა და ასწავებდა მოძარბოსა, და ზრდიდა მას არა სძითა და პურითა, არამედ ტნითა ირემთა და სხუთა ცხოველთადა, ვინაცუ აქოლვეე სახელ ედვა, რამელ არა ესაზრდელა, რამეთუ პილონ საზრდელსა უწოდებინ სიტყუთა გარშეთადა“.

სრულიად სამართლიანად ფიქრობენ, რომ „ამ წინადადებაში სიტყვა „ცხენ-ვაკი“ შესწორებას მოითხოვს, სახელდობრ, ზემოთ მოტანილი „კენტავრის“ განმარტების საფუძველზე, უნდა იყოს „ცხენ-კაცი“. ეს უბრალო გაუგებრობა კისა და ეს აღრევით გამოწვეული“ — წერს ე. ბაკაშვილი.

ღავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, მეფეთმფის დავითის ცხოვრების აღწერაში, პირდაპირ ახატულებს, ბერძნული მითოლოგიის ამ ბერძნობას თავისი სახელით: „რამეთუ ვინ ჰკავნ ჭორციელი ანუ ვინ იხილა ესეოდენ გამაჩვენებელი ნადირობისა შინა, მოსიძობის ვინე ითქმის ებრაველი მოსირობისა და კეთილ-
11. „მნათობი“ № 12.

მმართველობასათჳს აღექსანდრეს სათა მითოლოგიად, და აქოლვეე კენტავროსისაგან განსწავლულად მოისრობისა ელენთა ზორისს, სილას ბარამ-ჭერი სპარსათა შორისა მოკვდელადცა ხოთა და საკრუელთა, გარნა ქემშარიტად ევრცა ერთი ამათგანი შეესწორებოდა ამას, ვითარცა გვინილავს ჩუენ“.

მითოური კენტავრი, როგორც ჩანს, უცხო არ იყო ქართველთათვის უადრეს საუკუნეებში.

პროფესორი ს. ყაუხჩიშვილი „ანტიკური ლიტერატურის ისტორიაში“ შეუთითებს, რომ ძველი ქართული მწერლობა პომპროსის პიემებს იცნობდა ჯერ კიდევ VIII ს. (ჩ. წ.), ხოლო XI და XII საუკ. ქართველი მწერლები უხვად იყენებდნენ თავიანთ თხზულებებში პომეიდან მოტანილ მასალებსა და გმირთა სახელებს. ამრიგად, ჩვენმა ზემოთსიტყვიერებამ ანალოგიური პერსონაჟისათვის შექმნა საუბობრი ნაციონალური სიუჟეტური ჩარჩოვა და ლოკალიც.

„ანტიკური მითოლოგიის მოტივთა რიგს ეხმარება მსოფლიოს სხვადასხვა ერის ხალხური სატყვიერება. ქართულ ხალხურ ფანტასტიკურ ზღაპრებში „ხელმწიფის შუელი და ხის ცხენი“, „ჩეთვარიანი ქალი“ და „ზღაპარი გასაკვირის ხელმწიფის“, — გვხვდება სცენა და ხარიბდის მოტივი, ქართული კენტავრი („სალამოს ტნის თქმულებაში“) და ტროადის ხის ცხენი.

ხის ცხენის მოტივი სხვა სიუჟეტურ ვითარებაში პოელობს გამოხატულებას ქართულ ფოლკლორში, სადაც იგი პომპროსის ეპოსისაგან დამოუკიდებლად შეიძლება აღმოცენებულიყო.

ჩვენს მისაზრებას ადასტურებს ხის ცხენის მოტივის გავრცელება მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში. კერძოდ, აღნიშნულ მოტივს იცნობს როგორც აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთის ქვეყნები. აგრეთვე მის გავრცელებაზე კავკასიაში მიუთითებს ე. აბაევი, რომელმაც თავის ნაშრომს უწოდა „ტროადის ცხენის პარალელები კავკასიაში“.

აღნიშნული მოტივი ფიქსირებულია თომასონის მოტივთა სამეხელებში. ასეთია, თავის დაღწევა მდრინავი ხის ცხენის საშუალებით. გვხვდება „გიგანტური ცხენი“ და, აგრეთვე, „ტროადის ხის ცხენი“, ე. ი. პირდაპირი დასახელება პომპროსის ეპოსის პერსონაჟი ცხენისა.

ზღაპარი მოძარბეა, თაობებიდან თაობებზე გადადის. იგი თავის თავში აიტყვავს ყოვე-

ლივეს, რაც ცხოვრების განვითარებას, მის ახალ ნაბიჯებს მოჰყვება.

უხსოვარ პერიოდებშია შექმნილი ზღაპრის შარტივი სიუჟეტი, რომელიც ივსებოდა და რბულდებოდა, საზოგადოების ზრდასა და განვითარებასთან ერთად, ზღაპრის მოქმედების ასპარეზზე გამოდიოდნენ მისი სიტუაციების შესაფერი პერსონაჟები, რომლებიც თავის თავში ქვეშეცნეულად ატარებდნენ დიდი სოციალური ძვრების ანაბეჭდებს, რწმენებსა და წარმოდგენებს.

ზღაპრებში მოქმედი ცხოვრებისეული, შემკარებლობითი გმირები, შეიცავენ, უზარმაზარ რეალობასთან ერთად, ფანტასტიკას, რომელიც თან დაჰყავს ადამიანს ჩინასაბის საბით და მხო-

ლოდ გარკვეულ საფეხურზე იზინა თავი, როგორც დიდმა პოტენციურმა ინტეგრირებული

ფანტასტიკური ზღაპრის ცხოველი პერსონაჟი რაში ძირითადად მხატვრულად გაფორმებული რეალური სახეა. მასში შესულია ქართული ყოფის დამახასიათებელი რეალიზმი, ზნე-ჩვეულებათა ცერემონიალები. დიდ რეალობას ერთვის ადამიანის უკიდუგანო ფანტაზია. ეს ორი, უღარესად მნიშვნელოვანი ფაქტორი, ერთ მთლიან სახედ ძვრწავს ზღაპრის პერსონაჟს, რომლის თავისუფალი ნავარდი ცასა და დედამიწას; ზე-ყანას, შუა-ყანასა და ქვე-ყანას შორის უშუალოდ ბრწყინვალეობით გადმოსცა ფანტასტიკური ზღაპრების შემქმნელმა, ხალხის გენიამ.

რედაქციის ავტორი

უახლესი ქართული ფილმები

მწერალთა კავშირის ხელმძღვანელობამ მწერლი ამოცანა დამაყისრა. მე უნდა წავეციოთ მოხსენება იმის შესახებ, თუ რა გააკეთა ქართულმა კინემატოგრაფმა 1967-1968 წლების მანძილზე. ამ ამოცანის შესრულება უაღრესად საბაზოეო არის და ამდენადვე საძნელოც გახლავთ. ისევე, როგორც ყველაფერზე, იმ კინოსურათებზეც, რომელთა გარშემო აქ სჯა-ბაასი უნდა გაიმართოს, ბევრი ავისა და კარგის თქმა შეიძლება. მაგრამ ჩვენ მხოლოდ სიბართლეს, გულწრფელობას და სიბართლეს გვინტერესებს, გულწრფელად და მართლსაწინააღმდეგო კი, თავად მოგვხსენებათ, ცხენი შეკაზმული უნდა ჰყავდეს.

ამ სიტყვებს მაინცდამაინც ისე ნურავინ გავიგებს, თითქოს ამთავითვე ვისიძე ან რისაძე ვაძებნას ვაძიებდეს. ბესარიონ ქლენტი იცის ზოლზე თქმა: როცა ერთზე ვამბობ ვადაბრუნებელ სიტყვას. ის ერთი მემდურის, ყველა სხვა დანარჩენი კმაყოფილი მყავს, ხოლო როცა ერთს ვაძებ, ის ერთი კმაყოფილი მყავს, ხოლო ყველა დანარჩენი კი მემდურისა.

ამ გაგებით, კრიტიკოსის მდგომარეობაში ჩაყენებულ ადამიანს ორივეჯერ ერთნაირი საშაროების წინაშე დგახარ და, გონდა თუ არ გინდა, ბეწვის ხილზე უნდა გაიარო, რას იზამ, რაკი გეცისარია და მონომახის ქუდი დავიჭერავს, იგი კიდევაც უნდა ზილო და საყუთარი გულოსა და გონების მიერ არჩეულ გზას მისდო.

დიდი სიახლეს არ იქნება, თუ ვიტყვი, რომ ყოველივე, რასაც ჩვენი მწერლები, კინემატოგრაფისტები, მხატვრები თუ კომპოზიტორები აკეთებენ, ავიცა და კარგაც, ერის საყუთარება და ყველა ჩვენიგანს, ყველა ქართულ ალა-

მიანს, ერთნაირად გვეკუთვნის. როცა რომელიმე დიდ ან მცირე წარმატებას აღწევს, ეს წარმატება შინ და ვარეთ ისე აღიქმება, როგორც ყველას წარმატება, როგორც ქართული ერის, საქართველოს წარმატება და ეს ასევე არის, ხოლო როცა ვინმეს მარცხი მოსდის, ჩვენ ყველას გვტყავს გულო, რადგან მარცხიც ჩვენ გვეკუთვნის და მისი ფხიზელი შეფასება და შესაძლებლობის ფარგლებში გამოსწორება გვნათება.

სწორედ აქედან უნდა გამოძლიანარებდეს ის დიდი პასუხისმგებლობაც, რომელსაც ყოველი შემოქმედი ადამიანი განიცდის თავისი ყოველი ახალი ნაწარმოების შექმნის პროცესში.

ნება მიბოძეთ, ჩემი სიტყვაც სწორედ აქედან, ამ პასუხისმგებლობიდან და ქვეყნის, ხალხის, პარტიის წინაშე წმიდათა-წმიდა მოველოების გრანობიდან დავიწყო.

ლიტერატურისა და ხელოვნების ყოველი ქვეშარტი კმნილების შექმნის საფუძველი ყოველ დროსა და ეთარებში ისტორიული ატულებლობა, ანუ ხელოვნანს თანამედროვე საზოგადოების სოციალური დაცვეთა იყო, არის და იქნება. სოციალური დაცვეთა მბადებს ნაწარმოების დედაზრს და შემდეგ მისი არსებობის უფლებასაც განსაზღვრავს.

საითაა მიბართული საზოგადოების ისტორიული განვითარების გეზი?

რა ამოცანებს აყენებს პარტია და ჩვენი საზოგადოება ლიტერატურისა და ხელოვნების სხვადასხვა დარგების წინაშე?

რა სჭირდება ქართულ ხალხს ისტორიული განვითარების დღევანდელ ეტაპზე?

პასუხობს თუ არა, ამ შემთხვევაში, 1967-1968 წლებს ქართული კინოხელოვნება ცხოვრების მიერ წამოჭრილ პრობლემებს?

არის თუ არა ის გამოხატველი ხალხის მატერიალური და სულიერი მდგომარეობისა, განსახიერებს თუ არა მისი სულიერი სიმწიფისა და ინტერესების დღევანდელ დონეს?

გზედავთ თუ არა ეტარანზე ჩვენს თანამედრო-

წაიბოტულია მოხსენებად აწ. 17 დეკემბერს საქართველოს მწერალთა კავშირისა და საქართველოს კინემატოგრაფისტთა კავშირის გამგეობათა ვაერთიანებულ პლენუმზე.

ვე ქართულ ედამიანს, რომელიც ამ ინტერესებითა და მისწრაფებებით ცხოვრობს, რითაც მთელ საუკუნის სამოცი-სამოცდაათიანი წლებში ქართველი ადამიანები ცხოვრობდნენ?

«საქართველო კიბეების ერთი წყება, რომლებიც ენდა წაუფენით ჩვენი კინოისტატების მიერ გამოშვებულ მთელ მხატვრულ პრატიკულ და თეორიულ სურათს ცალკე».

პასუხს ამ კითხვებზე სურათების პრობლემატიკა და ამ პრობლემების მხატვრული დამუშავების ხარისხი იძლევა ყველას მოვსხენება, რომ მარტოოდენ პრობლემის დასმა, ამათუ ამ საზოგადოებრივი კატეორიის დღევანდელი განცხადება, ჭირს კიდევ არაფერს გვეუბნება სასურველი მიზნის მიღწევაზე. ვიდრე ხსენებულ პრობლემას შემოქმედის სულს ქურამი არ გაივლის, ვიდრე კონკრეტულ-ფსიქოლოგიურ სახედ არ ჩამოყალიბდება, ვიდრე ვისიმე კონკრეტული ცხოვრების სამსახურში არ გაეხვევა და ამ ცხოვრებად არ გადაიქცევა, მანამდე კვლავ და კვლავ აზრის სფეროში იტრიალებს და ხელოვნებასთან ძალზე შორეული დამოკიდებულება ექნება.

ერთ-ერთი მტკივნეული პრობლემა ამჟამად მსოფლიოში და განსაკუთრებით ისეთი მცირერიცხოვანი ერებისათვის, როგორც, მაგალითად, ქართველი ერია, სოფლის თანდათანობით დაკარგულების და დიდი და მცირე ქალაქების კატასტროფული ზრდის პრობლემა.

ჩვენს დროში ლედაშიწის მოსახლეობის რიცხვმა გუგონარ მასშტაბებს მიადგინა, მაგრამ კიდევ უფრო გაუგონარია ქალაქების მოსახლეობის ზრდის მასშტაბი. ქალაქების მოსახლეობა დედამიწის მოსახლეობის საერთო მასშტაბის შესაბამისად როდის მატულობს, რამდენჯერმე წინ უსწრებს მას. ადამიანები წინაუხედავად გაურბიან მიწის ეკოლოგიის ამ დაზღვეულ მოვლენას ყველა ქვეყანაში თავისი სოციალური მიზეზები და შედეგები აქვს თავისი მიზეზები და შედეგები აქვს მას ჩვენსავე, სამშობლო კავშირში და, კერძოდ, საქართველოში.

ამ მოვლენას ყველგან გაცხოველებით იკვლევს სოციოლოგები და ეკონომისტები, სტატისტიკოსები და ბიოლოგები, ზენებრივია, თუ მით ინტერესდებიან ლიტერატურისა და ხელოვნების თუშაკებიც. ამ თემაზე უამრავი მოთხრობა მთ რამდინ იმერტა, უამრავი ენო და ტრადიცილი იღვამება.

სოფლიდან ქალაქისკენ ლტოლვას, რასაკვირველია, მარტო ეკონომიკის მხრიდან არ უნდა შევხედოთ, საყვედლოდ ცნობილია, რომ მსოფლიოს მოსახლეობის მასობრივი უზრანინება ანგრეკს ეროვნულ ნიადაგს, რომელზედაც სულ რამდენიმე წლის წინათ მყარად იდგნენ ერები და სახელმწიფოები. მსობლიური მიწისაგან მოწყვეტა და თანამედროვე ქალაქის

ორომტრიალში გათქვეფა თავიანთი ეროვნულ სახეს უკარგავს ადამიანებს, ვინაიდან მანქანები და მეცნიერული სქემები უკარგავს აზრს მათი მომხმარებლებს ქრთვნილნი უკარგავს ნაობის მიმართ.

ეს შეზარაფი სურათი, ვფიქრობ, არაუადგაიკარგებს. ის მხოლოდ ლოგაიკური განვითარება მთელ საუკუნის სამხედლო სენისა, რომელსაც სახედად მიწისაგან მასობრივ ლტოლვას და ქალაქების არანორმალურ ზრდას ეძწოდებო.

ვის უფრო ემქრება საუკუნის ეს დიდი სატყვიანო? ვისი ყოფნა-არყოფნა დგება ისტორიის სასწორზე? იმათი, ვისაც წინაღმდეგობის გაწევის ნაკლები უნარი აქვთ, პატარა ერებია, მცირერიცხოვანი ხალხებია, რომელთა შორისაც, სამწუხაროდ, ჩვენც, ქართველებიც ვიპოვებთ.

ამიტომაც ძნელია გადაჭარბებით შეაფასო ამ თემის მხატვრულ დამუშავების დიდი მნიშვნელობა საქართველოს სინამდვილეში, ამიტომაც გამოიწვია ასე ღრმა დანტერესება რეცისორ ოთარ აბესაძის ახლანდელ გამოქვეყნებულ წიგნში, რომლის სათაურია «მალე გახდებოლი მოვა».

ფილმი შექმნილია ოტია იოსელიანის, თეიმურაზ მღალაფერიძის და ოთარ აბესაძის სცენარის მიხედვით.

ჩვენი ნიჭიერი ბუნებრივტი ოტია იოსელიანი პირველად როდის მიმართავს თავისი ხალხის ცხოვრების ამ მტკივნეულ მხარეს, ქართველი მკითხველი ადრევე აღივლევს და მოუხიზლავს მის მიერ ოსტატურად გამოქრწილ ქართული სოფლის ადამიანების მართალ სახეებს. მე მაგონდება მისი «ლევიან», «ვარსკვლავთყვევა», «ჩქარი მატარებლიდან», მოვლოდნელი სტულიადაც არ იყო, როცა ოტია იოსელიანმა თავის თანატოლებთან ერთად, ამ უადრესად პასუხსაგებ საქმეს მოკიდა ხელი.

მინავოს დრამატულ როლზე შეჩერება არც სერგო ზაქარაძისათვის იყო შემოხვევათი. მას, როგორც ყველა გულმტკივალ მამულაშვილს, დიდი ხანია აღუღებს და მოსვენებას არ აძლევს ეს მტკივნეული ვარემოება. ის ყოველთვის ეძებდა და დღესაც ეძებს საშუალებას თავისი მსახობრივი ოსტატობით გერევეს მთელი ტრაგეში მთა-პაპეტლი კერის მოშლისა, მთელი თავისი უზარმაზარი ტალანტით შეებრძოლოს ამ ურჩხულს და შეილობრივი ვალი მოიხადოს მშობელი ხალხის წინაშე.

ამავე ეთილშიობილურმა მისწრაფებამ დააუწინა აპარატთან რეცისორი ოთარ აბესაძე.

გამართალია თუ არა ფილმი «მალე გახდებოლი მოვა» ჩვენი იმედი, მაყურებლის იმედი, თუნდაც იმათი იმედი, ვინც წილწადაც მებრდრო მოანდომა ჭერ სცენარზე და შემდეგ ფილმზე მუშაობას?

ეკარ, ეერ გამართალია, ფილმი, მართალია,

უღრესად მნიშვნელოვანი პრობლემისადმი იყო მიძღვნილი, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, ის მაინც ძალზე ზერულ, ნებისმიერი და ილუტრირებული გამოვიდა. ფილმი ვერ იხსნა ვერც ცალკეულმა კოლონიტელმა ეპიზოდებში, ვერც ალგალაგ ჩართულმა მოხდენილმა დიალოგმა, ვერც რეჟისორულმა მიგნებებმა და ასე გასინჯეთ, ვერც სახელგანთქმული მსახიობების — სესლია თუჯაშვილის, სერგო ზაქარაიძის და სხვათა მონაწილეობაში თამაშში.

იქ, სადაც მიუხედავად უნდა აღგზნებულ იყო, ის გულგრილი დარჩა, იქ, სადაც უნდა გვეკრძა, დიხალი მოგვეჩია, იქ, სადაც მაღალ აზრებს უნდა ეზიარებოდით, პირში ჩალაგამოვლბული დაგებოვებს.

სად უნდა ვეძიოთ ამის მიზეზი? რასაკარგვლია, ფილმის ლიტერატურულ პირველ წყაროში — სცენარში და, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, მის კინემატოგრაფიულ ხორცშესხში. დამდგმელმა რეჟისორმა, ოპერატორმა, მხატვარმა, კომპოზიტორმა და დაბოლოს, მსახიობებმა, ეტყობა, ნაჭბარეველ დიორწმუნეს თავი, რომ სცენარში ვეღაფერი თავის ადგილზე იყო და ის ითამაშეს, რაც დაკისრებული მხატვრული ამოცანის მიხედვით უნდა ეთამაშათ. და რა მივიღებთ? რაც უფრო დიდი იყო მათი ცდა და სურვილი ღრმად გამოეცხათ ამითიმი სიტუაციის სიმძაფრე, შედეგი საწინააღმდეგო გამოდიოდა, რატომ? იმიტომ, რომ მღვთმარტოების ტრაგიკში თუ კომიკში თვით სცენარზე გილომდე გამოყველველი, ბოლომდე ვაგზარებული და ბოლომდე გამოვსახავი იყო, რაკი გვირთა ქაქცილი, მათ ამითიმი სულერი მღვთმარტობას საფუძველი, მიზეზთა მიზეზი და შემდგომ ამ საფუძვლის ლოგიკური ვაგრძელება და დაგვერგვინება არ გამოეჩნა, ხასიათები ნადავადიან ამოთხარაღ ნერგვიით პერში გამოეყიდა და ეკრანისა და მყურებელს შორის ინტიმი და ურთიერთინდობა გაწყდა.

რა ქმნის აქ ფილმის მთავარ კონფლიქტს? რა არის ის ხარის რქა, რომელზედაც ბრუნავს დღეამიწა? მინაგოს ოჯახის დაცარალება, მიწაგოს შეიღობის — ბიძინასა და გიოს მიერ მშობლიური სოფლის მიტოვება, მამა-პაპეულ ოჯახისათვის ზურგის შექცევა და ქალაქში გახიზნვა.

რა არის მიზეზი თვით ამ მოვლენის? როგორ ხსნიან მას ფილმის ავტორები და რამდენად ღრმად იკვლევენ ის საზოგადოებრივი მოვლენის ეკრამ გამოვლენებას? შეიძლება თუ არა მინაგოს ოჯახის გერძო დრამა მთელი ერის დრამად განეჯიოვადოთ?

არა, და არ, რატომ: მამისეული სახლიდან ახალგაზრდების წასვლა, მათ მიერ მშობლიური სოფლის მიტოვება არ არის ავტოლებლობით ნაკარნახევი, ფილმის მიხედვით მათ შეეძლოთ ასე არ მოქცეულიყვნენ.

მინაგოს უფროს შვილს — ბიძინას, როგორც ავტორებს — ქალაქელი ქალე ყველა ცალად და მდიდარი სიდედრი და ცოლის ნათესაობა ქალაქისკენ ეზიდებო. ამას ვარდა, ბიძინას მათ ოჯახთან დაახლოებული თანახლოებული ქალიშვილი ფოთოლა შეკვეთებო. ფოთოლის რძობაზე ოცნებობდა თვით ბიძინას დედაც. ამ ურთიერთობის ვაგრძელება, რაც ვარდავალა, თუ შეკვეთებულები ერთმანეთის მეზობლად დარჩებოან სოფელში, ბიძინას საუფთარი ოჯახის დანგრევით ემუქრება. ბოლოს, ის ვერ უძლებს წამოჭრილ წინააღმდეგობებს, თმობს და ქალაქს აფარებს თავს.

სულ სხვაა მიზეზი უმცროსი ვაჟის — გიოს ქალაქში ყოფნისა და სოფლისაგან მოწყვეტისა. ის ჭერ კიდევ სწავლობს, სტუდენტია. მამა-მამამდე, ჭერ კიდევ არ ვიციოთ, მოსწყდება სოფელს თუ არა!

როგორც ვხედავთ, ახალგაზრდების მიერ სოფლის დატოვების და მამა-პაპეული კარმიღამოს მთაველი ვაგარტახების მიზეზი, რაზედაც აგებულია ფილმის დრამა, არცთუ ისე კატეგორიული და ვარდავალა. ეთქვით, ბიძინას არ ჰყოლიდა ცოლად ქალაქელი ქალი, სიდედრიც სხვანაირი ხასიათისა ყოფილიყო, არც ფოთლა შეკვეთებოდა, მამამ? მოხდებოდა ის, რაც მოხდა, ისე წარმართებოდა ვპირების ცხოვრება, როგორც წარმართა, თუ არა?

აი, ასე ადვილად იღუნება ფილმის დრამატურგისი ღვბი, რომელმაც თავიდანვე უნდა მოეკეციოს მხატვრული ავტოლებლობის მარწყებში და მოქმედების შემდგომი განვითარების ვარიანტებზე ფაქრის შესაძლებლობას წინ აღუდგეს.

რაკი მთავარი გმირის სულში დატრიალებული დრამის მოტივი ასე ზერულად და ნებისმიერია, ცხადია, გვეძნელება და შეუძლებელიც კია მისდამი დიდი თანავარძობის დაბადება და შენარბუნება, ვინც არ უნდა იყოს როლის შემსრულებელი.

შეღამ უნდა ვგახსოვდეს მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციის, რომელიც კლასიკურ ლიტერატურას ანტიკური ხანიდან მოსდევს: დრამის მიზეზი თუ საფუძველი თავისი სიღრმითა და ყოვლის მომცველობით ყოველთვის აღმამტება ცალკეულ გმირის ადამიანურ ნებას და ქალიწულს, ბედისწყობის შეკავსად გმირს ის ისე ათამაშებს, როგორც მოსურბება. ვპირი და მისი ბედი დრამის მოტივისათვის უბრალო სათამაშოა. ტრაგიკშივე სწორად ეს ვარემოება ჰბადებს და მოქმედებასაც ეს იმპული წარმართავს მხატვრული ავტოლებლობის ერთადერთ არსში.

აქ კი რა მოხდა? ფილმი ვერ ვასცდა ეგვიპრულ ფაქტს და, მიუხედავად მისა შემქმნელების ოჯახისა და ვარჯისა, ვერ ამიღდა სისურველ ვაზოგადებად.

არის არანაკლებ მნიშვნელოვანი და არანაკლებ სადავო სხვა საკითხებიც. ფილმის ზოგირითი პერსონაჟის პირით, რასაც ნაწარმოების მთლიანი ქსოვილის საერთო ტენდენცია არსად ეწინააღმდეგება, შრომის ერთადერთ სახელ, ერთადერთ აუცილებელ და სასარგებლო საქმიანობად, მიჩნეულია გლეხის შრომა, სხვა ვეკლდფერი გათილებულია და უბრალო ცნობიერებაზე და ფუქსავატობაზე დაყვანილი. თვით ფინალი ფილმისა, სადაც საერთოდ ქალაქი თუ მინაგოს შეიღების კერძო ცხოვრება წარმოგვიდგება, სწორედ ამ უკანასკნელი მისაზრების საბოლოო დადასტურებაა.

მატებს რამეს ფილმის მიზანდასახულებას მისი ქალაქური ეპიზოდები? ამ ფილმით ჩვენს მიზანად დავისახეთ ვებრძოლოთ ჭარბად აღამიანის მიწისაგან მოწყვეტას არა იმიტომ, რომ ქალაქი უზნეოა, ეს საკითხი აქ არა დგას, არამედ იმიტომ, რომ თვითველი ჩვენგანის მიწიდან მოწყვეტილი მშობელ ერს აკლდება მიტოვებულ წინადაცთან სისხლბორცველი კავშირის უნარი და ის თანდათანობით ეშვება კოსმოპოლიტიზმის უსახო მორცევი. ჩვენ, ფილმის შემქმნელები რომ ვართ, ვებრძვით ამ მომავლიდნებულ სამშრომელ მიუხედავად იმისა, თუ როგორია თავისთავად ქალაქი, კარგი თუ ცუდი, ზნეობრივი თუ უზნეო.

არის კიდევ ერთი ხელის შემშლელი ტენდენცია. იგი ამ ნაწარმოებზე თავიდან ბოლომდე გასდევს.

ფილმი საქმე ისეა წარმოდგენილი, თითქოს სოფლად დარჩენა და მიწისთან ქილილი რაღაც განსაკუთრებული დამსახურება იყოს აღამიანების ერთი სექტორა, რომლებიც, რაღაც არ უნდა დაუვლეთ, ახორციელდნენ ინარჩუნებენ თავიანთ უზო-უფრეს და კარმიდამოს.

მართლა ასეა ცხოვრებაში თუ არა? ცხადია, არა. ცოცხალი, რეალური აღამიანები, რომელთაც აქვთ სახლი, ყავთ ცოლ-შვილი და წუთასოფელს დახლოებით მაინც ისე ატარებენ, როგორც მათ მამასა და პაპს უტარებია, ქვეყნად აბსტრაქციებით არ საზრდობენ და არ ცხოვრობენ. ხელნაწიულ ბრძოლაში ჩაბმულ კონკრეტულ კანისკეს ბრძოლაში მომენტში ვანა ბალოუს თავისი მოჭმელების აბსტრაგირება? ხელნაწიულ ბრძოლაში, მკარწყნეთ, განუცხებელი მსჯელობისათვის ყერ არავის მოუძღვია. იქ სოკედლობა და სიცოცხლის საკითხი წყდება. ან შენ და ან მტერია! ბრძოლაში საქმისა გამოიჩინა პირადი ვაზდულდება, ცოდნა, გამძლეობა და მოხერხებულობა, რათა როგორც, რაღაცნაირი საშუალებით სწლო მტერს და ან გზით გადაარჩინო მომავლიდნებულ საფრთხეში ჩავარდნილი საკუთარი სიცოცხლე. ობიექტურად ეს ის არის, რასაც სამშობლოსათვის ვეკაცური თავდადება ჰქვია, მაგრამ ხელნაწიული ბრძოლის მომენტში იგი შენი საკუთარი სიცოცხლის შენარჩუნებისა-

თვის ბრძოლად წარმოგვიდგა, პატრიოტიზმის მაღალმა მცნებამ ამ შემთხვევაში ეს უნაქრტული სახე მიიღო.

აი, რას ეუბნება შეიღის თანხმის და მინაგანის წინააღმდეგობებით აღბეჭდილ მონოლოგში ფილმის მთავარი გმირი მინაგო:

„კი, სწავლობ... ვიცი, მუშაობთ, არა, რომ სწავლობთ, ეს კარგია, რომ მუშაობთ, კიდევ უფრო უკეთესი. ვიცი, უსაქმურები არ გამოზრდიხართ, მინაგოლით არ მოგვეცდებით, მარა უშველის მერე ეს საქმეს?“

რა საქმეს? რომელ საქმეს? მინაგოს რაღაც უფრო მეტის და მნიშვნელოვანის თქმა უნდა, მაგრამ ბოლომდე ვერ გვეუბნება, რადგან ამ სათქმელის გამგლავება არ შედის მის კომპიტენციაში. ეს სათქმელი აუტორების სათქმელია და არა გმირისა.

„არც შენ დავეუწყებოხარ, მამა...“ — პასუხობს შვილი.

„გახსოვართ...“ — ირონიულად შენიშნავს მინაგო, — ხომე... კარგია, მერე? რა იფიქრეთ?“

რა უნდა ეფიქრათ, ვანა ცუდი რამ უფიქრიათ?

„იქნება მერე ზამთრობით მაინც ჩამოვიდო...“ — შეზავებენ შვილები, — ვახანხულზე ჩვენც, რაც დრო იქნება...“

„ვესტერპროთ სოფელს? — კვლავ ირონიულად შენიშნავს მინაგო, — ჰო, კი მარა, რომ ჩველო, რა დავგვხდება, ანდა რა პირით ჩავალთ? იფიქრეთ ამაზე? იქ ქირდა და შენ აქეთ ჩამოხვედი, ერთი კაცი კიდე მოაკლდა სოფელს. ახლა ზემე წამოყვანა ვიფიქრიათ. ეს მთლად უკეთესი, აწი უფრო გაუქირდებათ(?)“.

ვის? ვის გაუქირდება?

ეს დავეუწყებდა, რომ ჩვენი მინაგო ერთი უბრალო გლეხია, ილია ჰაქვიანე ეს არ არის, ენც თავისი ცხოვრების დანიშნულებით მოვლენა ცალკეული ხის უკან ტყე დაინახოს და თავის განუყოფელ და ერთიან მამულზე იზრუნოს.

„დღეს რაყაა ხელ ისიც აღარ იქნება, — განავრძობს შვილების შეკონებას მინაგო, — იფიქრეთ ამაზე (?)? კარგად ვიფიქრიათ. ხოდა შეიფიქრეთ, რომ მეც მომწყვეტოთ იმის, რომ თაქ მიტოვებულია (?). მე რა, კაცო, ჩემთვის სულ ერთია, დღესა ვარ, ხელ აღარ ვიქნები, მე რა მკითხოს კაცმა, აქ უფრო მინარჩენია ჩემთვის აქ კია. ვინ იცის, იქნებ უკლებილესაში მოვესწრო, სხვა რა უნდა ვქნას, დრო და წუთისოფელი რომ მოკამოს, დავქვდები აქ, შემოვიღებ ფებს ფეხზე და ვიქნები ჩემთვის...“

ვიცი, ლეკმაურს არ დამამადლოთ, აა, ასე იფიქრეთ, ხომე? კარგად ვიფიქრიათ. მამლა ამ ტალახში ღლილია, მომწყვეტა წელი ამ კოყვის თრევამ და ქურების რეცხვამ, შესაწამლ ახარტს რომ წამოვიყიდებ, დავგმა მიქისს. ამას წინაზე ურეში გადამიბრუნდა და

კინადამ ქვეშ მოგვეყვი... აა... ეს იყო ახლა თქვენ და იმიტომ ვინდათ მეც აქ წამოვიყვანოთ... ნამეტანი კარგია. ვერაფერს ვერ ვიტყვი, ასე ვნახე, აბა... მარა, ბიჭო, მიდი, ერთ დღეს კიდე ჩვეიდეო, ამოვიტანო ერთი კოცა წყალი, დავასხათ ამ კერძას, აელესო წალდი, ნაჯახი, ავკრათ ხეხალი, აგჩეხოთ მილად რა ვენახი, გაწვევით ხარ-ძროხა (?!). გოუყარათ ურდელი კარგებს და წაშვიდეოთ. მერე ან ჩავალთ, ან არა, ვიყოთ ამ კოცაში. ქვეყანა მოჩანს აქედან. თქვენ იარეთ და ისწავლეთ. მე დავაჩინებ და დოუცილ მიქვლავბრიყვს. მარა, შეილო, კერიანე რა წყალი გექნებთ დასხმულ, თქვენ სად აპირებთ წასვლას!"

ერთი წუთით ჩავდეთ მინავოს შეილების მდგომარეობაში. რა შთაბეჭდილებას მოახდენდა ჩვენზე ეს სიტყვები? რაიმეზე ჩავვაფიქრებდით? ჩალაცი თ დავაკაწმუნებდა? ძნელი დასაჭერებელია მინავომ თვითონაც არ იცის, რას ამბობს, თვითონაც არ ესმის, რად ამბობებულა. მას თუ ვკითხავთ, სოფელს, კერძოდ, მისი სოფელი, ქვეყნის მარჩენალია და ამდენად ავტონომიური რგოლია საზოგადოების ყოფაცხოვრებისათვის. წინდახედულმა ქალაქებმა, ანუ მისმა შეილებმა — ბიძინამ და გიომ სოფელს ხენა-თესვის ილაზე უნდა მოაშორონ, რათა განმეორებით ჩასვლას ამ ქარზე დასვდეთ. მაგრამ თუ ბიძინა და გიომ ქალქ ადგილასაც დიდებულად ცხოვრობენ და საგზაფხულო ხენა-თესვა მოსაგონებლადაც არა სჭირდებათ? ამის გამოვან არ იფიქრებენ. ეს ბერეკაცი რომ ვაღარაო? იფიქრებენ, რასაკვირველია. სამწუხაროდ, ჩვენც მყურებელიც, ამის გვიჭიკობთ, რადგან მინავოს ოხერასა დომეშვიშს თანამედროვე ქართული სოფლის ცხოვრების ნამდვილი სიმწიფეების დრმა ანალიზი და ამ სიმწიფეების წინააღმდეგ ბრძოლის პათოსი აქლია.

რას წარმოადგენს თვით სოფელი მინავოს გავებით? ეს არის ამქვეყნიერი ჭოჭოხეთი, კატორღა, სადაც სხვებისათვის თავგანწირული აღმანებნი იღწვიან. იმ დროს, როდესაც ის სხვები დროსა და წუთისოფელს სკამზე ქალქში, კეთილშობილი კატორღელები პატრიარქალურ დოქტრინას ქმნიან სოფელად. იმ კეთილშობილმა კატორღელებმა, თვით მინავოს შგავსად, სოფელში თავი ნებაყოფლობით, თავგანწირვის წინასწარი განზრახვით ვაღაისახდეს, ისე კი, რაც მართალია, მართალია, ქალქში ცხოვრება გონს. „მე რა მოითხოვ კაცმა, აქ უფრო მირჩენია, ზემოთის აქ კაია.“ სოფელად ტალახში დალოლიალობენ, კოცების თრევით და ქვევრების რეცხვით წალს იწვევებენ. შესაწამლ აპარატს ძლივს ჯაოთრევენ ევენახში.

მართლაც ძნელი ცხოვრების სურათი: დაბატელი, აღიწვ ევ არის, ვინაც სკამში ჩავერდელია, ხომ ვიცი: ქართული გულს ოდიოგანევი ასე უტკბოვია. ეს ცხოვრება ქართული

გლებისა, რომელიც კი არ პატრიარქობს მარჩენალ მიწასთან სიხლოვით, ახამედ ცხოვრობს, კი არ აპარებება ან კი არ ცხენისს ნახამედ თებრების ყოველგვარ სიმწიფეს... დასახმანს თუ მუდამის და ამით სტლიერ და ნიეთიერ დამაყოფილებას პოულობს. გლეხური ცხოვრება ვილაც ანსტრატული მოყვანის სარჩუნად წამოკიდებული მიმზე ტვირთი კი არა, სავსებით რეალური ყოფია, ეს ყოფა კი ავსებულა ყოველდღიური ზრდისათვის საკვთარი ოქახის კეთილდღეობისათვის, რაიც ქვეყნის დოვლათისა და უკვადეების საფუძველთა საფუძველს წარმოადგენს.

მამასადამე, ირკვევა, რომ მინავოს მტკიცება სოფლის მარჩენალობის შესახებ ამ კონკრეტულ ეთარებაში ლიტონი სიტყვები ყოფილა, რადგან შეილებს — გიოსა და ბიძინას სოფლის ვარგეუც მშვენიერად შეუძლიათ ვილდება. მათ არც სკამელი აკლიათ, არც სსამელი. მამურალ მამას თუნდაც მუხლზე მუხლგადადებულს ამყოფებენ და ყველა სადარდელს გუქარებენ. თვით მინავოსაც აქ უჩრჩენია ყოფნა, რადგან „მისთვის აქ კაია“. ერთიცა და მეორიც დიდებულ კოცაში ცხოვრობს, საიდანაც მთელი ქვეყანა ჩანს...

მამასადამე, ნილაგმოკლებული ყოფილა მხრუნელი მამის შფოთიანი სიტყვები, თავს საღა შეაფარებთ, მამისეულ კერაზე რომ წყალი გექნებთ დასხმული. განა საკითხავია, სად შეაფარებენ?

ერთი სიტყვით, „აქ კაია“.

აბა, რაღად მიწვევს მინავოს გული სოფლისკენ? მას და მის შეილებს ხომ უკვე დიდი ხანია აღარ სჭირდებათ სოფელი? რა უღვეს საფუძელად ბერეკაციის ტანჯვას. მის ტრაგიკულ სულსკვეთებას, რომელიც მყურებელმა მთელი ერის წეხილად უნდა წარმოადგინოს?

გვირის ხასიათის ყველა ამ შინაგანი წინაღმდეგობის გამო ხომ არ არის მოკლებული მინავოს მოქმედება ლოგიკურ საფუძველს და ამდენად ხომ არ იქცევა იგი, ეს მოქმედება, ბუნებლად ბერეკაციის ყოველად დაუსაბუთებელ ახარებად? ეშოშობ, რომ ასეა, ეშოშობ, რომ თავისდაუნებურად ავტორები სწორედ იმას ამტკიცებენ, რის წინააღმდეგაც ვალაქებია განიზრახეს.

ოთარ პესიასის ფილმის, უფრო კი მისი ლიტერატურული პირველწყაროს, განხილვას ძილიან ბეჭერ დრო და ადგილი დაეუთმე. საზოგადოებრივად მნიშველადიანი პრობლემა, რომლის მხატვრული დამუშავებაც სცენარის ავტორებს — ოტიკა იოსელიანს, თეიმურაზ მელაფევრიძეს და ოთარ ამესაძეს განუზრახავთ, სინამდვილის მოკლებუბში, ხალხის ცხოვრებაში უფრო ღრმად ჩაწვდომას და მოქალაქეობრივ გამბედაობას მოითხოვს. უამისოდ შეუძლებელია ფილმმა შესარტლოს თავისი დანიშნულება.

ბა, რომე სასარგებლო როლი ითამაშოს ქვეყნის ცხოვრებაში. რა გვათხრეს? რა დაგვიმტკიცებს? არაფერი, მხოლოდ ის, რაც უამისადაც ფაქტი იყო და შემეწინვრალ ვიცოდით.

სტენარსა და შემდგომ ფილმს სხვა თვალში საცემო ნაკლოვანებებიც აქვს. ზედმეტად პრაქტიკული და ჩიკორთულია, მავალითად, მისი ენობრივი ქსოვილი. კარგი იქნებოდა, აგრაზეც, ავტორებს ეგრეთეს და ფილმისათვის მისი დედაბრის გამოხატული, სწორი ქართულით გამართული სათაური მიეცათ.

ერთხელ კონსტანტინე გამსახურდიამ თქვა, სათაური ის სასკმელია, რომელში შეხედვისისათვის ნაწარმოების მთელ შინაგან სამუაროს დაინახავი. არ შეიძლება არ დაეთანხმო ამ სწორ გამსახურდამს.

„მალე გაზაფხული მოვა“...

საიდან მშინდინარეობს ამ სიტყვებში ჩაქსოვილი უკა-რატინიზმი? არსიდანაა ფილმი სრულ ოდნავდაც კი არ მიგვიანწუნებს, რომ ოდესმე და, მითუმეტეს, მალე მოვა გაზაფხული, რომ მართლა გამოიღარებს, რომ მართლა გაგვათბობს მზე, რომ ამ საქმეს რაიმე ეშველებს.

ოტო იოსელიანს და მის თანაავტორებს მეტი მოეთხოვებოდათ. მეტი მოეთხოვება ნიჭიერ რეჟისორ ოთარ აბუჯაძეს და მთელ დამდგმულ ჯგუფს. მათ არ უნდა დაივიწყონ უბრალო ტემპორიტება, რომ მნიშვნელოვანი პრობლემის სუსტი მხატვრული ხერხებით გადაწყვეტას მხოლოდ ზიანის მოტანა, თუთ პრობლემის აბურად აგდება და ვაბიბრება შეუძლია.

ამით ვამთავრებ რამდენიმე შენიშვნას ზემოთხსენებულ ფილმზე. ეს შენიშვნები უმთავრესად მის დედაბრის, მის იდეურ მიზანდასახულებას, ავტორების ესთეტიკურ იდეალს და სიყვარულის ღერს შეეხებოდა. მე ვინჯახ არ განვიხილუ ცალკეული სიმბოლური სცენები და ცალკეული მსახობების მიერ მათთვის დაკორებული როლის შესრულების ხარისხი, რადგან ეს ამჟამად საქარო და გადაუდებელ საქმედ ვერ მივიჩნევ.

ჩემს მიერ უკვე განხილულ ნაწარმოებს შორეულად ენათესავენა, აგრეთვე, სრულმეტრეთანი მხატვრული ფილმი „დიდი მწევანე ველი“. იგი რეჟისორმა მეტად კოკონაშვილმა დადგა მწერალ მერაბ ელიოზიშვილის სტენარის მიხედვით. სტენარის ავტორიც და რეჟისორიც ახალგაზრდები არიან. მათ უკვე ისახულებს თავი თავიანთი პირველი ნაწარმოებებით.

მერაბ ელიოზიშვილი ომისშემდგომ ქართულ მწერლობაში ერთ-ერთი ყოლობიტული ფიგურაა. ის ნამდვილად ფილმს ქართულ სიტყვის სიღრმელოს და მეთიველსა და მათურებელს თავისი საკუთარი თვლით დაინახული და გულთი ნაგრძნობა სინამდვილის მოწმედ და მოწინაილედ აქცევს.

რით გაგვახარა ამჟამად ჩვენმა მწერალმა?

ამთავითვე თამაშალ შემოდლი განვიხილავო, რომ წმინდა მხატვრული ოსტატობის თვალსაზრისით სტენარი „დიდი მწევანე ველი“ სხობს, წინ ვადადგმული ნაბიჯია მეტად უკმარისობის შემოქმედებით ბიოგრაფიაში. ავტორი, შესაძლოა, ჭერ კიდევ ვერ ახერხებდეს თავისი ნაწარმოების ყველა კუთხის ერთიანობა ძალით დამუშავებას, შესაძლოა, მას ალგა-ალგ ხამიერებასა და მხატვრული სიმართლის გრძობა-ბა-ც დალატობდეს, მაგრამ ერთი რამ მინც ცხადი და უშკველია: მეტად ელიოზიშვილის თავისი სათქმელი მოაქვს, მისი პერსონაჟები ცოცხალი ადამიანები არიან, ისინი ნამდვილად ცხოვრობენ უკანაზე, ხარობენ, ტანჯებიან, ოცნებობენ, აწუთ თავიანთი იდეალები, მისწრაფებები, ენებები, ადამიანური ღირსებები და ნაკლოვანებები. გმარების ცხოვრება უშუალოდ მოდის მათურებელთს და ჩვეს, მათურებელი, უშუალოდ ვამუარებთ დამოყვებულებს ამასთან, რაც ეკარანზე ხდება. ეს ხომ უნდა ტემპორიტე მხატვრული ნაწარმოების უპირველესი თვისებაა. ავტორისეული ჩინი თთქოსდა წინასწარ დარაიებული გმირის პირით, წინ წამოწეული ტენდენცია, როცა დეკორაციის თუ ტანსაცმლის ყოველი ლამბი თვალეში გვიჩორება, კლავს ხელოვნებას და მას უსაზღვროდ მოსაწყენს და თავმომამბურებელს ხდის.

რაკი სხვა გზა არ არის, ქვემოთ მე ამჯამო ყვილის ფილმებსაც შეეხები, ისინიც ხომ 1967 წელს დაიღმა, მაგრამ ყველაფერს თავისი დრო აქვს და ამიტომ შობად, ისე უდიდ მწევანე ველს დაუბრუნდეთ.

იგი იწყება უაღრესად დაძაბული, ტყეიფი და ზუსტი ლიტერატურული და კინემატოგრაფიული მტრიბებით მოხაზული ეპიზოდით. ამ ეპიზოდით სათავეს იღებს რაღაც დიდი ამბავი, მაგრამ რაღაც ძალიან დიდი ამბავი უკვე მომხდარია, გმირების ღრამატრისმით დამუხტულ ცხოვრების მნიშვნელოვანი ნაწილ უკვე გავალილია, მაგრამ ამ ეპიზოდით მინც იწყება რაღაც ახალი, ძალიან მნიშვნელოვანი, ავტორები გეგმობდებიან, ჩვენი გმირების სულიერი ცხოვრების აქმედ უცნობ და უხილავ ლაბირინთებში შეფიყვანითა და ამის კიდევაც ახერხებენ.

მათურებლისათვის დატვიწყარია დიდო ამაშის გოლიათი მწევანე სოსანა, ეს დიდი, კეთილი ბავშვი, ვისი წარმოსახვაც საესვა პირველყოფილი ხილებით, ღრმა აზრის შემცველი პრიმიტიული სურათებით, ვისი გულცი ადამიანების, ახლობლების, ყოველი სულდგმულს სიყვარულს იტევს, ვისაც შეუძლია პტირება, ნაზი ღურსი და ამეე ღრის ისიც, რომ დამკრალი დამიეთ მძინეარე იყოს, მაგრამ მინც არ ღამჯაროს დიდი სიყვით და მთელი სიკაცელი მტლედ დაედოს სხვათა კეთილდღობას.

სურათის პერსონაჟთაგან სოსანას მხოლოდ

ღვიძლი შვანი და ნახირში უცოლშვილოდ და-
ბერებულა მწყემსი ქუჩა-გიორგი აცნობენ.
განმორჩებიან წუთებში ქუჩა-გიორგი სოსანას
ღახსათებმასაც კი ღამობს, მაგრამ ამოდის ის,
რაც გულმა იცის, ენას გამოსათქმელად არ
ემორჩილება.

ქუჩა-გიორგის ლიტერატურულ სახეს, შე-
საძლავა, შორეული წინაპრები თუ წინაპრებ-
ლები გამრუტებნით ქართულ პრინციპში, მაგ-
რამ ის ძალზე შთამბეჭდავად და ახლებურად
წარმოგვისახა შესაბამის ილია ბავაყურმა. და-
მიღს გვერის ბავაყურის მიერ განსაზღვრებუ-
ლი გვირის ცეკრა და ამავ დროს გული სიბ-
რალოლული და თანგარბობით გვესება. ნახირში
დაბრუნებულ ამ ფაქტს კაცუნმა, რომელსაც
გადამეტებულად ზრდილობიანი და აქ, ბოსელ-
ში, არცთუ ისე საჭირო სიტყვა-პასუხა სრე-
ვია, თუმცე დედამაჲ ცოცხელი პელონა, გი-
ორგი სულ აპირებს შათ მისახებლად წაე-
ლას, სულ და ასე ეპირება დრო თვალსა და
ხელს შუა, ბოლოს, მიღის, სოსანას მარტო და-
ტოვებით გულშეკრული და თან იმით დამე-
დებული, იქნებ ჩემს შემომყურე შშობლებს
ბერეკაცობაში მინც გაეწეო შეილობა და
ოჯახში მოვეყოლო...

ასე ვამბობდი, უფერზე ამას და გელამება,
თან გული სიბრაღულით გვესება, განსაკუთრე-
ბით მამინ, როცა ხელმოცარული გიორგი უკი-
ვე ბრუნდენა ჯოგში და თავისი საქმის ერთგუ-
ლების ზნეობრივ მავალით, სოსანას, თავე-
ნისმცემელი ადამიანის გულწრფელობით ეტ-
ბნება: ბუღილად ვიარე, ბატივეყმული სოსა-
ნა, ვერც ცოლი შევიართე და ვერც სხვა მხარე
გავაწეე რამეო.

ასევე ღრმად ვამახსოვრდება სოსანას ახლ-
გახზრდა მუდღულე, პირიშივე. ცხოვრებისეული
მისი სიღრმეი დრამა, რომელსაც ეგრესად ვამ-
ქევივა. ახლაც თითქოს ცხადლიე შესმის მისი
გამწარებელი ჩიტირელი ფილმის პირველსავე
ეპიზოდში...

გულრონოვირლი გზნე გზის სატკემა მან-
ქნამდე გაიარა. საჭეს ვიდაც თეთრშელოვილი
ახალგაზრდა ფრის და გზადაგზა კეეს ღეჭავს.
შემდეგ გამოჩნდება ცხენწებული ფორანი,
რომელზედაც თავიარებანქვედელი ვოლანთი
ზის და ცხენს აუჩქარებლიე მოერეკება. ღო-
ბის გადაღმა, ეზოში, ქალი სარეცხს რეცხს.
ქალს თვლი გზის სატკევისავენ უქირავს. წუ-
ხანდელი ღამის ნაქურდალი ნეტარება თუ
ელანდება. ბავშვის ხმა კაღას გავრთ: „მამა
მოვიდა, მამა! ქალი შევართა, სარეცხი ხელი-
ღან გაუვირდა, მისი სახის უშფოთველი გი-
ომივტრეველება მარწოლა მესცავლა. და ის
გარბნის, ეწევა გზის სატკეცს და ხმამაღალი
ჩიტირულით, სხვამ რომ არავინ გაივინოს, ებ-
ვეწება, ემუდარება ახალგაზრდას: „ჩამოდი,
შემოდი ეზოში, მარტო ვერ შევხვდებიო...“
„უცხო ხომ არ არის, შენი ქმარიო“, „რა თქვი,

იღეჭსანდო? კაცო, რა დროს ზეპირობაო თქ-
ხედავ, მოდის, არა? ჩამოდი! ხო მოველაპარა-
კეთ, ხო მოველაპარაკეთ, არეხე, ჩემდღააო...“
ჩამოდი!

მაგრამ ახალგაზრდა მშვიდად ატრიალებს სა-
ჭეს, აქეთ არც კი იყურება და კეეს ღეჭავს.
თან თავისი საწადელი ასრულა, გულის კიბა
მოივლა და ახლა აღარაფრად მიჩინდა ქალის ეს
განწირული მუდარა და ჩივილი.

ქალი აქეთ-იქით აწუდება, რა ქნას? ფო-
რანი და ფორანის კოფოზე არხეინად მჭდობი
გოლიათი ბელარწერასავით უხალვოდება.

ემზოდს ლოგიკური დაზოლოება აქვს. ქა-
ლი ღობის სატრებს დავიდეება თავის ჩამობრ-
ჩობის მიზნით. მას ის გოლიათი, სოსანა, ვა-
დაარჩენს. სოსანასთვის არავის არაფერი უთ-
ქვამს, მაგრამ მან უკვე იცის ყველაფერი. იცის
და სხვის დანაშაულში, უპირველეს ყოვლისა,
თავის საკუთარ დანაშაულს ხედავს და
გრძნობს, დაძვარა ცოლ-შვილი უბატრონოდ,
ღარ მოხდება, თეთონ გაველურებულია, სა-
ქონელს დასდევს დიდ მწეანე ველზე.

შომდენო ეპიზოდში სოსანა, რომელმაც თა-
ვისი სახლე-ქარი დანაგრავა, ზოლო საყვარელი
ადამიანის უნებლიე დაღალტა კი შეურთვდა,
ცოლსა და შვილთან ერთად კელავ ფორანზე
ზის და იალღების, დიდი მწეანე ველის გზას
აღვია.

ახალგაზრდა მსახიობს ლია კანანაძე ვეო
საღბავები თავისი ტემპერამენტიანი, ფიცხი
ოვეყრბა და ქალურად შურისმძიებელი გმი-
რის მართალი სახის დასახატად.

ურავთ როლია შხია მდღაველიაის ბომა-
ქალი სოფო, რომელაც აქ საიდანდაც მიხე-
ტებულა, მეტე დაკარგულა, ცოტა ხნის შემ-
დეგ ქუჩა-გიორგის უბოვინა ბაზარში და დიდა
ხეწნა-მუდართი უკანვე მოუკეანია. ბოლოს, ქა-
ლი ისევე მიღის სადღაც გაურკვეველი მიმართ-
ულლებით.

მაყურებელს ვერა, რა ნახად და თავისე-
ბური მამაკაციო მოუხეშავობით უყვარს სო-
სანას თავისი ერთადერთი ვაჟიშვილი, როგორ
ცდილობს ის შეეყვაროს ბავშვს აქუტრობა, ეს
მწეანე ველი, ჯოგი მარტობა და მცირედით
დაქმეაფილება. თეთონაც ხომ შეგოვითა
შვილი და შვილიშვილია. მამამისი გაეჭე-
ბულმა ბუღამ აისხვირბლა. „საქმეს შევიწროო“,
ამბობდაც ამბობს ქუჩა-გიორგი სოსანასა და
მის მამა-პაპაზე — შეწიკტლება არიან, საქმეს
შეწირულებით.

მწეანე ველზე, სადაც სოსანა იროტებს ამო-
ვეებს, მეჭოკვე დიდ წინააღმდეგობებს ხელებს.
ერთის მხრივაც ოჯახური განხეთქილება — ცო-
ლი კვლავ სოფელში დაბრუნებას, ხალხსა გა-
რეებს მოითხოვს. მეორეს მხრივ, კოლმეურ-
ნეობის ხელმძღვანელობა წერილს წერილზე
უგზავნის სოსანას: ჯოგი ვამორკეე და ფერმაში
წამოდიო. საქმე ისაა, რომ ამ ადგილებში ნავ-

თი აღმოჩნდა და სულ მალე აქაურობა ქაბერლიზებით დაიფარება. წყალსაც კი ნავთის სუნი ახდის. სოსანა ჯიუტობს. არ ეშვება ეელს. გეოლოგებთან კონფლიქტაც კი მოეწეა.

ფილმის უკანასკნელ კადრებში მას ყველა ტრავებს. ყველა თავისი გზით მიდის. სოსანა მარტო რჩება მწვანე ველზე თავის ნახიარსს. სოსანა და წინიდან დაბრუნებული ჯეჯა-გიორგი მთელი არსებით ებრძვიან ყველაფერს, რაც კი ნახიარსს საშიშროებას უქმნის. აბა, გაიხსენეთ ფილმის ის ადგილი, სადაც ზურგზე ბარწამოკიდებული გიორგი გზის ნახიარსს, ველზე, ნავთობის გუბელს დაინახავს და უმაღლესი მიწის წაყარის, ჩათა გუბელს გეოლოგებმა არ იპოვნონ და ეს მიწდორიც არ გამოსტაცონ ისედაც დამწველ საქონელს.

ფილმი საქმაოდ დრამატული ეპიზოდით მთავრდება. შინაში ფორნით ბრუნდება სოსანა. ბნა ნაწი ცარიელია. აღარც ცოლ-შვილია, აღარც საქონელი. აქაურობა თოვლს დაუფარავს. თოვლზე კვალაც კი არა ჩანს. გულგახეთქილი სოსანა ფორნიდან ჩამოხტება და ჯოგის მოსაძებნად მიიბნის. თოვლით დაფარულ სერზე შეხვდება ჯეჯა-გიორგის. ისინი მიდიან და დაყარულ ნახიარსს ერთად ეძებენ.

ცოლდა აქაურობა იმის თქმა და მტყიცება. თითქოს ეს ყველაფერი მდარე კინემატოგრაფიულ ხერხებით იყოთ გადაღებული. პირიქით და ათსაგზით პირიქით! „ღიღი მწვანე ველს“ ამ მხრივ წილს ერთ-ერთი საუკეთესო ნაწარმეა. სადავო ისევე სენარის ავტორთან — მერაბ ელიაზიშვილთან მაქვს. მან მართალია, თავის ახალ ნაწარმებში დასამახოვრებელი, ნამდვილად ცოცხალი, ხელშეშახები სახეები კი შექმნა, მაგრამ საით წარმართა თავისი გმირების სულიერი ცხოვრება, რა იდეალები დავესახება, რა აღმოაჩინა? თუ „ღიღი მწვანე ველს“ დედაბრძის მიხედვით ემსჯელებთ, ამ კითხვებზე დამაკმაყოფილებელი პასუხის გაცემა ძალიან გავეციორდება. გავეციორდება, რადგან სენარის და მასთან ერთად ფილმსაც არსადან არ მოუყვართ და არსად არ მოუყვართ, რამდენად დამაწყებელი და ცხოვრებისეული სოსანას სიუჟეტი? ეს სიუჟეტი ხომ ავტორისეული თვითნებობაა და მოკლებულია ყოველგვარ საღ აზრს. მეოცე საუკუნის ქართული თავის სულაღრ და ეკონომიკური პროგრესის პირველყოფილ საზოგადოებაში დაბრუნებით ვერ მიადწევს. ფილმის ეს ტენდენცია, რომელიც მისი ლიტერატურული პირველწყაროდან მომდინარეობს, არც ახალია და არც ორიგინალური.

ჩვენი ნიჭიერი ისტატების ყველა გულშემატკვრის, მათ შორის პირადად ჩემი სურვილია მათი ახალი ნაწარმები უფრო ნათელი, უფრო რაციონალური და ჭკვევის ინტერესებისათვის უფრო გონივრულად მეტროლი ეპიზოდით.

კინოსტუდია „ქართულმა ფილმმა“ 1968 წელს ერთი ფრიად თავისებური, თითქოს წინაგან დრამატიზმს მოკლებული, მაგრამ „წინაგან“ დღეილი პოეტური ფილმი გამოუშვა: „წინაგანში“ — „დაბრუნებული ღიღილი“ — ორი მოკლემეტრაჟიანი ფილმისაგან შესდგება. ერთ მათგანს „ალოობა“ ჰქვია, მეორეს — „გოლია ავტობუსზე ავეიანდება“. პირველი ლეულა გორდელაძემ დადგა, მეორე — ნანა მჭედლოძემ. ორივეს სცენარი რეჟის ინანაშვილის მოთხრობების მიხედვით არის დაწერილი.

რეჟის ინანაშვილს დახმავებებს ამ არ გამოუფდება, ის უკვე საქმაოდ ცნობილი მწერალია და წერის თავისებური მანერით, პრობლემარეით და მასალის ორიგინალური დამუშავებით ქართულ ლიტერატურაში თავისი ადგილი აქვს მოპოვებული.

პირველი ფილმი — „ალოობა“ დამდგმელ რეჟისორზე მხოლოდ იმის თქმა შემიძლია, რომ მის ადრეულ ნამუშევრებს, თუკი ასეთი რამ აქვს, აქამდე მაყურებლის ყურადღება არაფრით მიუქცევია. „ალოობა“ სწორედ საუბრითი აღმოჩნდა. სამაგიეროდ, მეორემ — რეჟისორმა ნანა მჭედლოძემ სერიოზული განაცხადი გააკეთა სამი მოკლემეტრაჟიანი, მეტად განებაშახვილური ფილმების დადგმით. ერთ-ერთი მათგანია ოტია იოსელიანის მოთხრობის მიხედვით შექმნილი „ჩაბრი მატარებლიდან“, რომელმაც მაყურებლების საერთო მოწონება დაიმსახურა.

ლეულა გორდელაძის ფილმი „ალოობა“ სიუჟეტი რთული არ არის. ისევე, როგორც რეჟის ინანაშვილის სხვა მოთხრობები, იგი სულ რამდენიმე სელისაგან შედგება. სურათში ნამუშევრები ერთი გულხედი ოჯახი — პაპა, მამა, დედა, ორი ბიჭი და უცხო გოგონა, ვინც ფარული სიყვარულს ეღუწო ჩაეარდნია უფროს ბიჭუნას. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ფილმის საშად სამ ნაწილში მაყურებლის თვალწინ გავიდა ამ ბატარა ოჯახის ცხოვრება სადილოზიდან სადილოზიდან, ფილმის გმირები განსაკუთრებით არაფერს აკეთებენ. არც ხმალოლებული იბრძვიან საშობოლოს დასაცავად, არც კამიტალოზის გადომინომებს თრგუნავენ საკუთარ არსებაში, არც პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს მამართავენ არსებული ნაყოფანებების აღმოსაფხვრელად. ისინი უბრალოდ ცხოვრობენ, ცხოვრობენ ისევე, როგორც ცხოვრობს ასობითა და ათასობით ქართველ მშრომელი აღამიანი, ხნავენ, თესვენ, თიბავენ ბაღებს, უღლიან საქონელს, მოპყავთ ხორბალი, ღვინო, ყავთ თავიანთი ოჯახი, მტკრ-მოუყვარე, არიან არც მდღერები, არც ღარიბები და მიინც მადლოვრნი და ხალხით სავსენი ხედებიან ყოველ ცისმარე ღღე მზის ამოსვლას...

ღიბს, ამ არის ის, რასაც ვისურვებდი, რომ უოფილიყო ფილმი „მალე გაზაფხული მოვა“.

ამგვარი ცხოვრების მონაწილე რომ ყოფილიყო და ავტორებს ძალია არ დაეტანებინათ, მიწაგო ვერ შეენიშნადა გლეხური ცხოვრების სიღრმეები, ისე ძნელი გასაწევი არ იქნებოდა მისი პაპანი, მაშინ არ მოსწყვეტდა წყლს ჩასავალი ქვევრების რეცხვა, წყლით სავსე კოყუნის თრევა, ბუკებში აღარ გააზრიალებდა ვენახის შესაწამლა მანქანის გახსენებაზე.

ყურძნის მოყვანა და ორმოცოციანი ქვევრების ვარცხვა, მართალია, ძნელი საქმეა, მაგრამ, ამა ერთი „ალოობის“ მთავარ გმირს, ზურაბ ჭავჭავაძის მიერ განსაზღვრებულ ბეჯანას ეკითხით, მართლა ნებაყოფლობითი კატორღაა თუ არა მისათვის სიფელი, რომლის ყოველი გოჭი მიწა თავად მისი და მისა მამა-პაპის ოფლის წყუთებით არის მორწყული და გააპოხიტრებული.

უფროებ ფაღმს და ვიხარია, რომ შენც ამ აღამაზნების რიცხს ეუფდები, ეკრანზე რომ მოქმედებენ.

შეიძლება, სიციხე-პაპანაქება. დათო პაპა და სანდალა თივის ტვირთავენ საზიდარზე. მოშორებით აღესილი ცელების რატმული სტრიალი იმისს. მუხლმზავარი ვაეეეეები ბალახს თიბავენ. იქვე რკინიგზა გადის. საცაა მატარებელმა უნდა გამოიაროს. მატარებლის გამოჩენა საშხრობის დათქმული ნიშანია.

„სანდალა, ვიხებე, ბიჭო, არა ჩანს?“
ბერაკაცს შვილოშვილთან საუბრის ვაბმა სურს, თორემ თვითონ საზიდარზეა აბობდებელი და იქიდან უკეთ არ დაინახავს, ჩანს თუ არა ჩანს მატარებელი? „ჯერ არა ჩანს, პაპა“. სანდალა რკინიგზისაკენ არც კი იხედება, ისე პასუხობს. ის ფიქრით სულ სხვაგან არამარტქ ქადაგად დაეაზრნლიო პაპა ახსოვს. არც თივი, არც მატარებელი და არც შეგვიანებული სამხრო.

ცოტა ხნის შემდეგ მოისმა თვლების დგანდვარა და მატარებლის შეკიელება. „შოღის, პაპა!“ „მამ უკვე სამხრობაც წამოსულა... ვახახე მამაშენსაც“.

ცელეტი ისე ელავენ ბალახში. ვეი იმას. რაც წინ დაუხედებათ!

ღარიბული გლეხური სამხარო მინდორში, თივის ზღინების ძირას. მატარებლის გავლა, გულჯაყების პრიმიტიული და კეთილი ოცნება. მათ ბევრი არაფერი უნდათ, შროლოდ იმაზე ცოტა მეტი, რაც აქვთ. სიცილითა და უწყინარი ურთიერთგაქილეებით შეეჭყვიან, შინიდან წამოძვანალი ლუქმას ერთმანეთს გულლიოდ სთავაზობენ. პა, კინლამ დამეიწყდა: ფილმის გმირები კახელები არიან და მახარობები იგვარი ზუსტი ინტრონაციით მეტყველებენ. ისე ზუსტად გადმოსცევენ ქვეყნის ამ ნაწილის აღამაზნა ბუნებას, წუთით კადევაე გაეიწყდება, თუ კინოდარბაზში იმყოფები.

ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა ზურაბ ქუთინაძის თამაში. ამ ახალგაზრდა მახარობში,

რომ, რომელიც ქართულ კინომატოგრაფიაში გუშინ მოვიდა, შეიძლება ითქვას, უკვე მრავალი თავყანისმცემელი გაიჩინა.

დინჯია მისი ბეჯანა, აუჩქარებელი, აქვს ანაინი, თავშეკეებელი, ამაყი და თავისი კაცური კაცობით თავმოწონებული. ცოლთან, მაგდისთან, ურთიერთობაში ბეჯანას ხასიათი უფრო ღრმადდება და მას საღებავები ემატება.

მაგდას როლის მთავონებული, ვახარებელი შესრულებით შედეგ ჩახავამ ერთხელ კიდევ დამტკიცა, რა ღრმად შეუძლია ჩაწვდეს გმირის ხასიათს და რა ძალდაუტანებლოდ ძალუქს მისი ვანსახიერება აპარატის წინ.

რამდენი სიბოზ და ოჯახური კერისადმი რაოდენი ერთგულებაა ჩაქსოვილი მედეა ჩახავას მიერ გამოძერწილ ბუზუნა მაგდაში. მაგდა ბურჯია ოჯახისა. იცი, გერა, ამ მზით დამწვარი, ცხოვრებასთან არცთუ სახეზროდ შეკიდებულ ქართულ ღვდაყეს კერაზე ცეცხლ არ წაუქრება. მაგდა ეთომ ყურადღებასაც არ აქცევს თავისათვის, ეთომდა უცანსეულ რიგშია იც აყენებს, მაგრამ ეს მხოლოდ მოჩვენებითია. მაგდამ მშვენიერად იცის თავისი ფსი. ის ახალგაზრდაც არის, ლამაზიც, სასურველიც. რა ეყუთო, თუ უფროს ბიჭს — სანდალას თვლი უკვე მეზობლის გოგოსაკენ გაუღრბის. მაგდა და ბეჯანა აღრე დამკარწინდნენ. ბეჯანა ისე როხროხებდა, შეყვარებული რომ იყო, ღვდამიქმას აზნაზარებდა. ჭკვიანი და ანგარიშიანი მაგდა უფროსობას ლამობს ოჯახში. ვითომ ასე უყუთ წაეა ჩვენი საქმეო, ბეჯანას მაგის ყავარი არა აქვს, ოღონდ როგორც კი ცოლი დაეკრეფიეში გაადაე, წყრომანარევი ხეზრობით ეუზნება: „რა ექნა, ღვდაყეო, შენ დღეს ხომ არაფერი გიპოვია?“

მთელი პოემა ბეჯანას მიერ კასრის გარეცხვა, ქვევრებთან ლვინის ამოღება, ქაშნიკის გასინჯვა, ქალკს წასვლა ღვინის გასაყიდად და შემდეგ მშვიდობიანი საღილი თივანზე.

განაოცარი სიზუსტეა ვაწყობილების, სიტყვის, ინტონაციის, ესენი, ესაც ეკრანზე ვხედავთ, მართალი გულგები არაიან, მართალი ეზრძები მიწას უყურებ და გერა: ამათ აშენეს საქართველო, ძველი ციხეკოშკები და გალავნები, ესენი აგერიებდნენ ურიცხე მტერს — ზურაბ ჭავჭავაძის ბეჯანა, მედეა ჩახავას მაგდა, ილია მაყაყარი და ახლოებოდნენ, იტაცებდნენ და მაინც თავიანთ მიწაზე რჩებოდნენ, ძირკვაენდნენ და გახუხუხებენ მაინც ამოფიოდნენ.

ნანა მუხლიძის ფილმის ცენტრში სოფლად მომუშავე ახალგაზრდა ინტელიგენტი აღწერდა. ელენე თივისი ხასიათის ყველა თავიებუტრებათ ჩვენი თანამედროვე ქართველი აღამაზნა, რომლისთანებაც, ალბათ, ათობით დამაობით ვხედებით ყოველდღე ქიწნაში. ამ გულთბილ, ჭკვიან, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ექიმს ყველაფრისათვის მიუღწევი, რის მიღწევაეც არ

მის ასევე შეიძლება. თავისი საქმის ნამდვილი ისტორია ვამხდარა და ვარწმუნო მყოფი აღაშინებელი ღრმა პატივისცემა და სიყვარული დავუმსახურებმა. ის არც ხელმოყვლობას ეწივის, არც უყურადღებობას, არც სიძარტოვებს და მაინც სხვათა სიხარულით ცხოვრობს, სხვათა ბედნიერებით სუღდგებულობს. თვითონ მას რაღაც ძალიან დიდი და მნიშვნელოვანი აქვს. აქვია დაღი და ნივთარყოფი. მამაკაცთაგან არც არავინ ჩაქვედომია ის სულს. არც არავის უცდია, არც არავის უფიჭრია, თუ ასეთი რამ საერთოდ შესაძლებელი იყო. მეგობრების თვალში ელენე ხომ ქალი არ არის. ის ქვეყანი, დარბაზი, სხვათა ჭირის მოზიარე და სხვათა სიხარულით ბედნიერი აღაშინია. ასე გამოიყურება, მას, აღბათ, თამაში ქაღარა, ასე მოეპარება სიბერე, ასე შერჩება სახეს ეს ნაღვლიანი ღიმილი.

ნანა მჭედლიძის ეს პატარა ფილმი, რომელსაც უთუოდ აქვს პიროვნებისადაც ნაყოფიანებები, მყურებლის ეთილი მეგობარი და თანამგზავრია იგი აღაშინებს უნერგავს სათნოებას, უანგარობას, სულის სიფიქრებს.

წელს გადამბეულ ფილმებს შორის კიდევ ერთ ფილმში გამოჩნდა ქართული სოფელი. ეს ფილმი „ციცქარის ზარები“ ვახლავთ. იგი თემურაზ მალაფეარბის მოთხრობის მიხედვით დადგა ახალგაზრდა რეჟისორმა გვგული მგულაძემ. სტენარის ავტორებშიც თემურაზ მალაფეარბივე და გვგული მგულაძე არიან.

არ დასაძლია, ამ ფილმის გამოსვლას ქართული მყურებელი ათავაწინებით შეხვდა. სამწუხაროდ, ამგვარი ჩვეულება გვაქვს: თუ ჩვენი თანამომის ნახელავი ხელაღებით დავიწუნეთ, ამით დიდ ერუდიციას და ფაქტს გვიმოგვანდა გამოვამდვანებთ. ვანი ადვილად დავიწუნებთ ვაცს „შავდინას ლურჯას“ ისტორიის? მათაღია, მას დამცველები საქართველოშიც ბევრა გამოჩნდა, საკმაოდ კომპეტენტური დამცველებიც, მაგრამ ქართული მყურებლის საყოველთაო აღიარება ფილმმა მხოლოდ მაშინ პოვა, როცა ტრიუმფით მოიარა ევროპის კინოფესტივალები და მან ოქროს მედლებით შეკრდამშვენებული დაბრუნდა. დაახლოებით იგივე თავდადსავალი არ ვადახდათ „ქარჩილს“, „ქარისკაცის მამას“, „გიორგი ბისთევს“? მაგრამ მოეწვიათ ძველ ანგარიშებს. ახლა, მადლობა ღმერთს, ყველაფერი თავის ადგილზეა.

მე, რამაკეირველია, არა მსურს „ციცქარის ზარების“ ავტორებს ვუთხრა, თითქმის მათი ფილმი „ქარისკაცის მამას“ თან „გაორგობის“ თვის? რანცხა იყოს, მაგრამ თავი მოგაღეს მინანია ვანცხადლო, რომ მათ საინტერესო, მრავალმხრივ სასურადღებო კინონაწარმოება შემწვს.

ფილმის განხილვისას ცალკე უნდა გამოვეყო მისი გამოშახელობითი მხარე, თვითუღო

კადრის ფერწერული შთამბეჭდაობა და სიტყვის სისადავე, რაც ასე რეალურს ხდის მისი პერსონაჟებს და ფილმის შეკრულ სურვეტს. მისი სიხარვა ვეგვლი მეგულაძემ, მხატვრობა კანს ჩეკიციშვილმა და ოპერატორმა ვ. რაქველშვილმა. თავიანთი სურათოვანი კადრებით ნამდვილი ესთეტიკური სიამოვნება მოგვაძიებს. თუ მხატვრელობაში არ მივიღებთ ზოგიერთი მთავარი რილის შემსრულებელს, ფილმის ტიპაჟი გემოვნებით და ნამდვილი მხატვრის ალლოთი შეურჩევიათ.

რას მოგვითხრობს „ციცქარის ზარები“?

მალღ მთის სოფელში მიღის ახალგაზრდა მამაყაღებელი ლაღო. იქ მუყყარღება ბინოთთყარა ქალიშვილი ქეთე, რომელღ სყოლის დირეკტორის მმას — კოლმუტრნგობის შოფერ ზოფეს ჰყავს დანიშნული. ქალღყვის სიყვარულს წინ გადაუღება ზოფე, ვისაც ადითი უმავრებს ზურგს, და ქალის ჰაჰა ქანყყით, სმინოლო კაცური კაცობისა და ადათის შფრწყელობისა. შეყვარებულღბა არ შეყებუბიან მათ შორის ჩამღგარ წინააღმღდეგობებს და სოფელს თავიანთი სამღღამო შეყრათების ფაქტის წინაშე დაყყებენ.

ახალი თითქმის აქ არაფერია. თვით ამბავი მრავალჯერ დაწერღლა ათასგვარი ვარაიციით და მომიავლღიც, ვიდრე ქვეუნად ქალღყვის სიყვარული იარსებებს, აღბათ, კიდღე მრავალჯერ დაიწერება.

აქ ახალი ავტორების თვალღო დანახული სამყაროა. იგი ამ სახით არც აქამღღე ყოფიღლა და არც მომიავლღში განმყოზღება. ჩვენი აღაშინებღი, ჩვენი ცხოვრებით არავის არ ებაძაღთ და არავის არ ვიმყოვრებთ — ჩვენი ვცხოვრობთ და გვეგონია, რომ ის, რაც ჩვენი თავსაღ, ბუნებღში პირყოლად და განღმყოვრებღად ხღდება, ეს მართყოლღ არის და აქ არის მართყოღი. ჩვენი იღამიანთღი ბიოვრადღია ვანმყოვრება და მომიავალი ვანმყოვრებების დსაბაშია, მავრამ ის არსის ერთადერთი კონკრეტული სახეღა და ამ მხრივ განმყოვრებელი.

ფილმის ავტორების მთავარ დამსხრებღად და გამარჯვებღად მე ის მიმიანია, რომ მათ უყყოყმინოდ დაგვარწმუნეს: ეს ასე იყო, ეს ამ აღაშინების ცხოვრებაა. და ჩვენიც, მყურებღებმბა, დაეაქრეთ. დავიყვრეთ იმიტომ, რომ ის, რაც ეყრანზე მყურებღლის თვალწინ ხღებღა, დამიყვრებღლია, იგი ჩვენი ხალბის ცხოვრებაა და არა თითღიდან გამოყოვიღი რაიმე ამბავი.

„ციცქარის ზარების“ გმირთა ხასიოთებღ მუნწი შტრინებღითაა მოხაზული. ლაღო რომ ბირველად შეღდის სყოლის დირეკტორ კანოს კომინტში, ვინო და სასწყოლო ნაწილის ვამჯე თემრზაზო ვაყეითღლებს ანაწიღებენ. ვმირენი ბირველად ჰეღეღბიან ეკთბინეთს და პირველსავე კადრებში იხატება სამი სხეადსახეა ხასიოთი, ლაღო სიტყვაიჭირია, ვარეგნულად თითქმის

ფილმმატორი, მაგრამ ნამდვილად ეს გულფი-
ცხი, თავის სრულყოფილობას და პირად ემი-
გრატისობაში არცთუ უსაფუძვლოდ დარწმუნე-
ბული. ვახსენებთ მისი რეჟიჟია ზოგჯერ უხეშო-
ბაზე დეჟანში. ენო, სეოლის დირექტორი,
პროფინციელი ინტელიგენცია, ცოტათი გონე-
ბამებულადელი, ცოტათი გულნახვეული, მაგრამ
გაწიწმადების წრეებში ტირანს და ხელგონ-
სავით თავის მხარეზე მიმთლელი. სულ სხვაა
თემბაზო — გულითადი, ცხოვრებისაგან ოდნავ
დასაგრტლი, მაგრამ მინც მთლანე, კარგი
სამეგობრო, საინო აღმინა.

ფილმში დამაყვრებლად მიმდინარეობს ლა-
ღოსა და მისი მოსწავლეების დახლოება. ლა-
ღო ბავშვების საყვარელი მასწავლებელი და
ამხანაგი ხდება.

მეტყველო კინემატოგრაფიული ხერხები გა-
მოყენებენ რეჟისორს ლაღოსა და ქეთუს სატ-
რფილო დილოგების გადმოსაცემად. ეს უნი-
ტალო დალოგები ყოველგვარ სიტყვაზე უფ-
რო უნტად გამოხატვენ გმირების განწყო-
ბილებას. მათ დამოკიდებულებას ერთმანეთის
მიმართ.

ქეთუს ფანჯარაზე, ბიბლიოთეკაში, პაწაწინა
სათამაშო წერს ღებს. იგი ლაღომ გამოეკარწა.
როდესაც ლაღო ბიბლიოთეკაში არ არის და
ქეთუ მარტოა, ზვეს ქეთუსთან ერთად კაღრში
ვხედავთ წეროს და ვგრძნობთ, რომ ლაღოც
ეჭ არის, თღონდ მაყურებლებს არ შეგვიძლია
მისი დანახვა, მას მხოლოდ ქეთუ ხედავს. ლა-
ღოს, რაცა ის ბიბლიოთეკაში არ არას, ჩო-
ღვეც დინახავს და ლაღოსა წერო იატყს და-
ასრისოს.

მოსაელის დღესასწაულზე, როცა ლაღოცა
და ქეთუც მიწაზე გაშლილ სუფრას სხვადა-
სხვა მზრიდან უსენდარ, ლაღო კარტოფილისა
და ასანთის ღერებისაგან აკეთებს სითამაშო
წოჩორს და სხვებისაგან ნამალეუად ქეთუს აჩ-
ვენებს. არივე ბედნიერია. სიცილს ძლივს იკა-
ვებენ, თემცა სახეზე არაფერა ემნწვეთ, ჩო-
ღე ხედავს კარტოფილის წოჩორს, ამოიციობაქს
კიდევ ფარულ შეთქმულებას შევკარებულთა
თვალეში და მზადა მერტოქეს აქვე გაუსწორ-
ღეს.

ამავე ხერხითაა გადაწყვეტილი მაწინას უო-
მელო საყვარელი თავისი მასწავლებლისადმი,
ქალოშვილის ეს პირველი, უმანყო გრძნობა.
როგორცა უშელო და მართალია ეს პატარა
მაწინა, რა მერტყველია მისი ყოველი გამოხედ-
ვა, მისი უსიტყვეო წუხილი თუ ცნობისმოყვ-
რეობა.

„ციცკრის ზარებს“, შეიძლება ითქვას, მრავალ-
ლი რამ აქვს, რაც პირველხარისხოვან კინო-
ნაწარმოებს სწორდება, მაგრამ, სამწუხაროდ,
მიანც არ შეგვიძლია ის ასეთთა რიცხვს მი-
ვაკეთოთ.

რატომ?
მის მიზეზი ლაღოსა და ქეთუს საყვარელის

არასამაო სიღრმე გახლავთ. ეს სიყვარულ-
ტრაგიკულ ელერადობაზე უნდა ამალბეტ-
ციყო. ის, შესაძლოა, არც კი დაგვირგვინებ-
ლიყო ბედნიერად, როგორცა დეჟანმა
ამეგობი ბოლო, როგორცა ფილმსა აქვს, მთა-
ვარ გამოჩენს ანგარებთან, არცთუ მთლად კე-
თილიზობილ, ევოისტ აღმინებულ წარმოადე-
გნის. ლაღოსა და ქეთუს ერთმანეთი უნდათ
— მორას და ვთაოვად! ესაა მათთვის მთავარი
და წმიდათა-წმიდა მცნება. რასაც ქალ-ვაგი სია-
დის, გულში: ამოტრილია ეინის ასრტლებისათვის
ქვეანურ ბრძოლას უფრო გვაგონებს, ვიდრე
წრესგადასული უშვილო საყვარელის დაღ-
დისს. მსგავსი გონიერული სველების პოვნა,
მგრწმუნეთ, არც შექპირის გაუკვირდებოდა
„რომეო და ჯულიეტაში“, მაგრამ დრამატურ-
გი ამ გზით არ წყოდა, რადგან იგი დიდი,
ზეღამინაური საყვარელის გამოხატვის გზა არ
იყო.

მე ამით იმის თქმა უ არა მსურს, ლაღოსა
და ქეთუს სასიყვარულო თავგადასავალი უფუ-
ოდ ტრაგიკულად უნდა დამთავრდეს-მთქმი-
სულ სხვა რამ მინდა დავამტკიცო: „ციცკრის
ზარებს“ აეტორებმა ვერ შესძლეს ბოლომდე
დასაყვრებლად ეჩვენებინათ ქალ-ვაგის საყვ-
არელი უზარმაზარი ხანძარი, რომელშიაც არა-
რათბად იქცევა და იფრთხლება ვველა წინაღ-
მდეგობა, ზმირად ის ორი მისიყვარულე გუ-
ლიც, რომელთა ურთიერთ მიახლოებამ ხანძარი
წარმოშვა. სხვენაირად რომ ეთქვათ, ლაღოსა
და ქეთუს საყვარული ყოფილობის, ყოველ-
დღეობი ცხოვრების პრბოს ფარგლებში დარ-
ჩა, იგი ვერ ამალდა უხეანესი გრძნობის პო-
ეზიოდ და ამიტომაც ვერ ავიტოტია ვერ ავა-
ლეუა, ვერ ავაგამალა.

ფილმის ამ მნიშვნელოვან ნაკლოვანებაში,
სცენარის აეტორებთან და დამდგმელ რეჟისო-
რთან ერთად, მეორე წვლილი როლი მიუღ-
ვით ლაღოსა და ქეთუს როლების შემსრტლებ-
ლებს — გ. ფილთაშვილს და მ. დამინანს. ისი-
ნი მაინცდამაინც ვერ ბრწყინავენ თავიანთი
სამამით შეიძლება იმის გამოც, რომ უნდმე-
ტლ ნეველბრბოინი და პრბოხელნი არაან.

ფილმში საგანგებულადა ხაზგასმული ის, რომ
შბავი მთაში ხდება, რომ მთის თავისი კანო-
ნები და ადათ-წესები აქვს, რომ იქ სხვა ყ-
იდის აღმინებთ ცხოვრობენ და სხვა და-
სხვა.

მე ვერ დავთანხმებო სცენარის აეტორების
ამ მოსაზრებას, რომელიც შემდეგ ფილმშიც
უცვლელი სახით განმეორდა, რატომ გავი-
წყებდა ჩვენი დრო? ჩვენ ხომ სხვა დროში
ვცხოვრობთ! „მთაში“ თუ ქვეყნის სხვა განაპირა
მხარეებმა საქართველოში უკვე აღიუ ხანია
დაქარაგეს ე. წ. ეკოლოგიური თავისთავადობა
და ამ გავებით ისინი „ჩვეულებრივი“ გახ-
დნენ. კიდევ რომ იყოს დარჩენილი რაიმე გა-
რეენული განსხვავება, ვანა ღირს ამის სა-

განგებოდ ხაზგასმად და კინოს საშუალებით პირველ პლანზე წამოიჩინება? ნურც ის დავე-
ვიწყებდნა, რომ ამით უნებლიედ ხელს შევეშ-
ლადით დიდ ბუნებრივ-ისტორიულ პროცესს,
რაც საქართველოში და ქართველურ ტომებს
შორის აგრე უკვე 168 წელიწადია მიმდინარე-
ობს — ერთიანი ქართული ეროვნული სულის
ნამოყალიბებისა და განმტკიცებისა.

ესეც რომ არ იყოს, რა არის „ციცკის ზა-
რებში“ ის განსაკუთრებული და განუმეორე-
ბელი, რაც მხოლოდ „მთაში“ შეიძლება მოხ-
დეს რა ქვეყნის სხვა ნაწილში კი არა? ავ-
ღარი რომ ფილმში არ არის. დანიშნული ქა-
ნი, ასე ვთქვათ, ვადამირება, ან ვადამირების
ცდა, საქართველოს არცერთ კუთხეში არ არის
მიღებული და სასურველი. უფრო მეტიც —
ასეთივე აზრისა და მიდრეკილებისა არიან სხვა
ხალხებიც დედამიწის ზღვრისავე კონტინენტზე.
ამიტომ, იმის მტკიცება, თითქმის მთელი
ქართველების ერთსულეოვანი დაჯგომება ზოგისა
და ქეთის გამზრდელი პაპის განწყობის მხარეზე
მხოლოდ მათი მთიელობით აიხსნება, მოვლე-
ნისაღმი ზერეულ მიდგომა და რასაკვირველია,
შეცდომაა. ავტორებს, თუკი მოსაზრებებდნენ,
თავისუფლად შეეძლოთ იგივე ამბავი საქარ-
თლოს „ბარის“ მასალაზე ვადაღლოთ და ამით
ოდნადადკ არაფერი შეიცვლებოდა.

ეოქვათ, მათ დამტკიცებინათ კიდევ „მთის“
განსაკუთრებულობა, აღმოჩნდებოდნენ ამით
მომგებიანი მდგომარეობაში? ცხადია, არა! მა-
შინ ისინი ეთნოგრაფიული საზღვრებით შე-
მოიფარგლავდნენ თავს და ფილმში მოთხრო-
ბილი ამბავი საყოველთაო, ზოგადსაკაცობრიო
მნიშვნელობას დასკარავდა, რაც არცერთი
მხატვრული ნაწარმოებისათვის არ არის საბარ-
ბილო.

„ციცკის ზარებში“ „მთაზე“ სხვა მხრივაც
მახვილდება მკურების კერადლება. თუ ე-
ტრებს დავუჭერებთ, იქ სამუშაოდ და საც-
ხოვრებლად მხოლოდ უაღრესი პატრიოტული
გაძრობებით დაიწყოებული ინტელაგენტები
მიიღან, მიიღან და ამით, თავს სწორავენ სამ-
შობლოს კეთილდღეობას.

არ არის ეს ასე. არც არის და არც გვიჩ-
დება საქმის ასე გამოსახვა.

ეს პირობითი „მთა“ სამშობლო ქვეყნის ნა-
წილია ისეთივე ზვეულებრივი ნაწილი, რო-
გორც სხვა მისი ნაწილებია, იგივე ჩვენი სახ-
ლია, რომელიც, თუ ავტორების მიერ სავან-
გებოდ მიკერებულ ეკზოტიკას ჩამოვაცილებთ,
ქვეყნის სხვა ნაწილებისაგან არაფრით გამო-
ირჩევა.

ნუ დავხატავთ საქმის ისე, თითქმის ბარის-
ხომი ან მესტრამი მასწავლებლად წასვლა არ-
ტურულ ექსპედიციისში მონაწილეობის მი-
ღებას უდრავდეს. ამით კუმშარტების წინა-
შეც შევეცოდავით და ჩვენდა უნებლიედ საქ-
მესაც ვევენებთ.

ყოველივე ეს, რაც „ციცკის ზარებში“ შე-
სახებ სიტყვის ამ ნაწილში ეთქვა, ავტორების
„საყმაწვილო ცოდვების“ აღწერს. „ფილმის“
ავტორები ახალგაზრდა ოსტატმა „არჩანს“ „მთაში“
ანთი შემოქმედებითი ბიოგრაფიის სათავესთან
დგანან. შემდგომ ფილმებში ისინი უფროდ
შესაძლებენ ყველა მანერისა და ნაკლოვანების
აღმსვლას. ამის თავიდან მათი მრავალმხრივ
საყურადღებო და კუმშარტი ნიჭიერებით აღ-
ბეჭდილი ნაწარმოები „ციცკის ზარები“.

პირადად მე წინააღმდეგი ვარ ლიტერატუ-
რისა და ხელოვნების ნაწარმოებთა კლასიფიკა-
ციისა იმისად მიხედვით თუ ეს ცხოვრებაა
ასახავს ესათვის ქმნილება, ან მიმართულე-
ბით უფრო მეტსაც ეიტყოდი, მაგრამ ვგონებ
არ არის საჭირო შორს წასვლა.

ჩემი აზრით, მთავარი ის კი არ არის, რა
მასალით ავტო ოსტატმა თავისი ქმნილება, არა-
მედ ის, თუ რა ავტო, რა გვიქადავა, საით
წარმართა ჩვენი ვრწომა და გონება, რა კუ-
თხით დაგვინახა სამყარო, რომელიც გარს
გვარტყია, და საზოგადოების სოციალუ-
ცი წყობა, რომელშიაც ვცხოვრობთ.

არასოდეს არავის მოსვლია აზრად ეთქვა ან
დაეწერა, ვის მიუძღვნეს თავიანთი ნაწარმო-
ებები, მავალითად, ლეც ტოლსტოიმ და თე-
ოდორ დოსტოევსკიმ, რუსეთის სოფელს თუ
ქალაქს, რომელი პერსონაჟები სჭარბობენ მათ
ნაწარმოებებში — სოფლები თუ ქალაქ-
ლები...

თუ საკითხის ასე დაყენება უარყოფი ტოლ-
სტოისა და დოსტოევსკის შემოქმედების მი-
მართ, რაღა თქმა უნდა, იგი ასეთივე უარყო-
ფა იქნება ჩვენი შემოქმედების მიმართაც. მი-
უხედავად ამისა, ლიტერატურისა და ხელო-
ვნების ნაწარმოებების კლასიფიკაციის ამ ნიშ-
ნის მიხედვით მინც ეხედებით და არცთუ ისე
იშვითად. მაგრამ ეს, როგორც იტყვიან ზოლმე
რუსები, ნახევარი უხედურებაა. „მთელი უხე-
დურება“ ის არის, რომ ხანდახან თვით შემოქ-
მედებიც წამოგვიგებან ზოლმე „თეორეტიკოს-
თა“ ანგუსზე და ედილობურ თეიანთი ახლო
ქმნილება ამათ იმ თარგის მიხედვით გამოს-
ჭრან. რას მივიღებთ ზოლმე შედეგად? რაღა
უწყებრივ რომანს თუ ფილმს, რომელიც არც
ნის პატრიციულ შემქმნელს და არც მკურ-
რების სულსა და გულს არაფერს ეტყობა.

„თეორეტიკოსთა“ მოთხოვნაში ეხიან სი-
წორე მინც არის ლიტერატურისა და ხე-
ლოვნებაში ასახვა უნდა მკოვოს ხალხის ყვე-
ლა ფენის ცხოვრებამ. არ შეიძლება, რასაკ-
ვირველია, „ფენის ცხოვრების ასახვა“ თვით-
მინზოდ გაიჭიხლოთ, მაგრამ, ბოლოსდაბოლოს,
ის მინც საქარობა, ვინაიდან ლიტერატურა და
ხელოვნება ერის მთლიან სახეს უნდა გამო-
ხატავდეს.

ქართულ ლიტერატურაში ამ მხრივ დიდი
შეუძაბამობა შეინიშნება. ამ შეუძაბამობის

მგელთა-მგელი მიზნები უფროდ ის ვახლავთ, რომ საქართველო ოდითგანვე გლეხური ქვეყანა იყო და მისი ლიტერატურა და ხელოვნება უმთავრესად გლეხურ ცხოვრებას ასახავდა.

ქართულ ქალაქს, თუნდაც ეკონომიკის თვალსაზრისით, სხვა ქალაქებისაგან განსხვავებული თავისებურება აქვს. ვინ უნდა მოგვეცეს მისი მართალი სახე ლიტერატურასა და ეკრანზე, თუ არ ქართულმა მწერლობამ და ქართულმა კინემატოგრაფმა?

ლიტერატურაში, აგრეთვე, კინოში, ვერ ვიღვევ არ მოგვეპოვება ქალაქის მასალაზე აგებული სრულფასოვანი მხატვრული ქმნილებები, რომლებშიაც რელიეფურად, იავევ როგორც ე. წ. „სოფლის ცხოვრებას ასახველ ლიტერატურაში“, გამოჩნდებოდა ჩვენი ქართული მუშათა კლასი, ქართული ინტელიგენცია, დღევანდელი პროფილი ქართული ქალაქისა.

ამ გაუტყებელი ყაშირის მხატვრული დამუშავების ერთ-ერთ ცდად მოგვევლინა ქართული კინოს ცნობილი ოსტატის სიყო დოლიძის ახალი ფილმი „ქალაქი ადრე იღვიძებს“.

სიყო დოლიძის, როგორც შემოქმედის, სახელი ჩემი თაობის სიყრმის თანამგზავრია, თავის დროზე უადრესად პოპულარულ „დარკოს“ შემდეგ მან მრავალი სურათი შექმნა და მიუერთებლს გულითადი სიყვარულიც კანონიერად მოიპოვა.

როგორ შესძლოს რეჟისორმა დასახეული მიზნის მიღწევა თავის ახალ ნაწარმოებში, რომლის სცენარი თვითონვე დასწერა დრამატურგ რეჟებ ვერალიძესთან ერთად? ამ საკითხის გარკვევას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს თვით რეჟისორისათვის, რომელმაც გაბედული ექსპერიმენტი მოახდინა და ჩვენთვისაც, ვინც ხვალ თუ ხვებ ვაპირებთ ამავე გზის გავლას.

ფილმი „ქალაქი ადრე იღვიძებს“ თბილისის ელმავალშენებელი ქარხნის ისტორიას მოგვითხრობს, როგორ გადაეკეთა ძველი სართულშენი დეზო ელმავალშენებელ ქარხანად? როგორ განიდა პირველი ქართული ელმავალი? ა, ამოცანი, რომელიც სცენარის ფტორებს დაუსახავთ, როცა ახალი ფილმის კონტრტრების მოხაზვას შესდგომინა.

ამოცანა, რაღა უნდა უნდა, ფრიალ კეთილშობილური და საპატოთა ქართული ელმავლის აშენება ქართული მუშათა კლასის კიდევ ერთი დიდი გამარჯვებაა. ის გარემოება, რომ თბილისურ ლოკომოტივს სამგზავრო და სატვირთო შემადგენლობებმა დაპყვეს საბჭოთა კავშირისა და მსოფლიოს უდიდეს მაგისტრალზე, ეროვნული სიამაყის გრძნობით ავსებს ყოველი მამულიშვილი ქართველის გულს.

ხალსს, ბუნებრივია, აინტერესებს ის ამბავიც, თუ როგორ აშენდა თბილისის საელმავლო ქარხანა, როგორ ჩაეყარა მას საფუძველი, როგორ

მუშაობენ და იღწვიან იქ ჩვენი თანამშრომლები.

ამგავრი ხასიათის ისტორიულ-ტრანსპორტურ, როგორც ცნობილია, დიღმა შექმნა ვერკომ ქვეყარა საფუძველი. მსგავსი ისტორიები დღესაც ბევრი იწერება და ყველა ამ ისტორიას გარკვეულ საზოგადოებრივ მნიშვნელობა აქვს. ასეთივე მნიშვნელობა ექნებოდა ჩვენთვის თბილისის ელმავალშენებელ ქარხნის ისტორიასაც, თუცა ფილმის „ქალაქი ადრე იღვიძებს“ შემქმნელები ამ, ასე ვთქვათ, „შავი სამუშაოს“ შესრულება არ ითვლიდნენ და მით დამკვეთი ფილმად აღიქმნენ. მაგრამ ეს ხომ არ შეადგენდა მათ მიზანს. მათ სურდათ შეექმნათ სრულმეტრაჟიანი მხატვრული ფილმი, მაგრამ როგორ? თუ ნამდვილი მხატვრული ნაწარმოები შეიქმნებოდა და მასალის განზოგადება მოხდებოდა, როგორად გვექმნებოდა ფილმი ე. წ. „ხუსტი მისამართი“?

როგორც ვხედავთ, ავტორები თვითდანვე დილემის წინაშე აღმოჩნდნენ. მათ ან უნდა შეექმნათ მხატვრული ფილმი და უარი ეთქვათ საელმავლო ქარხნის ხუსტ მისამართზე და ან ქარხნის უბრალო მემბრანების ტრეპლით დაკმაყოფილებულიყვნენ. ისინი მესამე, შემრიგებლურ გზის დაადგნენ. გადაწყვიტეს, მხატვრული ფილმიც დადგათ და ამავე დროს ელმავალშენებელი ქარხნის ხუსტი მისამართიც შეინარჩუნებინათ.

ეს ვახლავთ, ჩემის აზრით, მთავარი შეცდომა, რომელიც სცენარისტებს და სურათის დამდგმელ რეჟისორს აპარტთან მისვლაზე მოუფიქდთ. მათ თავიანთ ნაწარმოებ საფუძველად დაუდეს არა აღმინათა ურთიერთობანი, არ: აღმინანს ბედი, არამედ ქარხნის ისტორია, შეტყობა იმით უფრო ვადრმავდა, როცა ვერ კიდევ სცენარზე მუშაობის დროს ავტორებმა უარი თქვეს ქარხნის ნამდვილ ისტორიაზე, რომელიც, რაიც ასეთი იყო მათი სურვილი, მხატვრულ გამოგონანს ნიადგად უნდა გამოსდგომოდა და მის მაგივრად სინამდვილესთან მიმსგავსებელი სქემა შეთხზეს.

მრავალმანაინი საყოფაცხოვრებო რომანების მსგავსად ფილმის სიუჟეტი საქმაოდ რთული და დახლართულია. მის პერიპეტეუმბო ტრიბილზე მუშეხბ, ოსტატბიცი, ცულის უფროსებცი, დირექტორცი, პარტორგცი, მინისტრის მოადგილეცი, თვით მინისტრიცი, კადრს უყან მოქმედებაში მონაწილეობს ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი და ცენტრალური კომიტეტის ბურო.

რაიც სიტყვა ელმავალშენებელი ქარხნის ისტორიაზე ჩამოვარდა, უნდა შეგახსენოთ, რომ მისი შექმნა სახელმწიფოებრაცი მნიშვნელობის დონისიება იყო. ქარხნის შექმნის ინიციატივა მთლიანად ეკუთვნის საბჭოთა კავშირის და საქართველოს სადირექტიუო ორგანოებს. ეს ორგანოები, თავის მხრივ ექსპერტ-ტაყეილისტა

მეცნიერულ მონაცემებს ვერდნობოდნენ.

ამ საქმეში არ არის ე. წ. „ჭვევოდან მომავალი ინციდენტის“ ნატალო თუნდაც იმის გამო, რომ მეშუბის მატერიალური მდგომარეობისათვის აბსოლუტურად სულ ერთი იყო, ეს ახელი დემოკრატიზაციისთვის არაა თანაბრად აკრძალულია შეაკეთებდა. თუ მძიმე წონის რეაქციის ვლადიმერ კონსტანტინოვიჩი გვამოუშვებდა, ლიბერალთა საფუძვლს და ყოველგვარ დამაყრებლობას მოკლებულია ფილმის ის სცენები, სადაც დემოს მეშუბის შესაყრებელ ობიექტებს მისტერიანი და თითქმის ტრაგიკულად განიცდიან მათ გასტუმრებას რესპუბლიკის ობიექტების სასაფლაოზე.

ფილმის კონფლიქტი ძალიან ზერტულე, ყალბი და მიმდევრულია. საქმარისია, მეშუბი დიარხის მონ და პირადად მიმართონ რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას, რომ კონფლიქტის უმაღლესი მომხრეა. მათეტიკული სამართლიან რაციონალურ წინადადებას გამოთქვამს: რაღა ფილმის შეუცვლიში, ბარემ ფილმის დასაწყისშივე მიმართონ გმირებმა რესპუბლიკის მესვეურებს, მაგრამ თუ ისინი, გმირები, მართლაც ასე მოიქცევიან, მოსაყოლაც აღარაფერია დაგვრჩება, რაღა ხელოვნურად შეკონსტრუირებული კონფლიქტი ფილმის პირველსავე კადრებში მოხსნება.

თავლი ვადადენით თუნდაც დავითის — ფილმის მთავარი გმირის, სანდომიანი შესახედობის ძველი მეშის, ქარხნის ფაქტიური განმგებლის, უბიუროკრატობის თავის შეღიან — მინისტრის შოადგილე თენგიზთან.

თენგიზი ერთ-ერთი ბატონია იერარქიის საქმიოდ მადლ-კებზე, რომელიც თავისი ბიუროკრატობის წყალობით ზელს უშლის ძველი საორთქლმავლო დემოს ვადადენობას ელმავალმშენებელ ქარხანად.

ღრმადე, ეიდრე ფილმის განსახლებული მერტივი არ ვაფილის დავითი არაფერს ეძებნება თავის ბიუროკრატ შეილს. ოქსის ქალაქ-გარეთ ვასიონრება მთავრდება არა მამა-შვილის ბრინკიული შეხლა-შემოხლათ საქმის გამო, არამედ შეილსთან, მიკთუნებელ მსახიობ ქალთან შეხვედრით და თენგიზის გვილის ორად გაყოფილ ყველაფერი ეს ტკბილია, შაქრის ფენილმოყრილი, მოძრბილებული, შემანაწერი, თუმცა ავტორებმა ცდილობენ ყოველივე ოქსი-ზერა სითბობა და ურთიერთგაგების ნიმუშად და ეტალონად შემოგვთავაზონ.

ფილმის ყველა გმირი, გამოკლებულიც, რადეხარად ვადადენილი და გამოხარებულია. ოთხი კომერტობის თენგიზი მამანაც ეს ვერ გრძნობს თავს ბუნებრივად. როცა საყვარელ ქალთან მარტო რჩება ქალის ბინაში. მათეტიკულად რომ საევეო არაფერი იდგურს, ისინი უშალეე ავიანზე ვადან დირსებული ნაბიჯით, თითქოსდა ამ შეხვედრისათვის სავანებოდა

ჩაცმულნი და კილაცის წინაშე სათამაშოდ მოხზადებულნი.

დავითის მეთაურობით მეშუბის მატერიალურ შემდეგ ფილმში ყველაფერი უნდა შეიქმნა ერთადდება. ეწყობა საამქრობები და აი, მეშის წინაშე პირველი ქართული ელმავალი. ის უკვე სახელმწიფო გამოცდას გადის რეინგების მაგისტრალზე. სამინისტროს მთელი აპარატი დამბულად შეშობს. თვით თენგიზი, მინისტრის პირველი შოადგილე, ესაც ვერც ქალის სიყვარულს დაუფერებებ და ვერც რაიმე პასუხსაგებ პოსტზე დგომას, სამინისტროს ტოვებს და ქარხანაში ვადმოდის. ისიც ვადადენობა, თუ რა ფუნქციას ასრულებს თენგიზი ხელმძღვანელი კადრებით უკვე დავაშლმშენებულ ქარხანაში და ან როგორ შეეუფარდობს მისი ეს თვითნებური ვადადენა-ვადადენილი რეალურ ცხოვრებას.

ცალკე, საწარმოთა პროცესისაგან იზოლირებულად, მიმდინარეობს ფილმის გმირების ინტიმური ცხოვრება. დავითი, მეშისთან თავიკაცი და ოქსისის სამაგალითი მამა, ცხოვრების ორივე სფეროში მაგალითის მაჩვენებელია. მართალია, მამამთილის რუსეთში ყოფნის დროს შედეგა შინიდან წავიდა, მაგრამ დავითმა, როგორც რა წარმოგებას საქმეები მოაგვამა, მამინე ვადადენა ვადადენილი ნაბიჯი: მათუმს ვადადენობა და იქ მშენიერი ქალაქისა და ზღვის ფონზე მოსიერნი რიდას შეგება.

რა უხერხეს რაღა და მამამთილმა ერთმანეთს? როგორ მოხერხება შეთანხმება და ვადადენიერულ დამკვანამდე მისვლა? ეს ისევე ვადადენობა, როგორც ის, თუ რა ვადადენობა იხილმა დავითმა შეილის სატრფო მელიტას, რომელიც ამ შეხვედრის მეორე დღესვე შორს ვადადენობა.

ორივე ეს, მე ვთქვით, საყვარელი საუბარია ფილმის ავტორებმა კადრს უკან მოაქციეს და სრული თავისუფლება მიანიჭეს მათეტიკების ფანტაზიის, რაც, რასაკვირველია, სასურველი სულაც არ არის.

სავანებოდა არ შეეებება ფილმის პერსონაჟების ენას, მხოლოდ იმას შეგნისავე, რომ მისი სიტყვიერი მასალა ძალიან ზემოქმედობა ბუნებრივი და ყალბია. წამადეუწმ ვეგვდება ამგვარი გამოთქმები და სიტყვა-პასუხი:

„საწყურად ნუ მიიღებ“. „რემი და შენი წყენა რა მოსატანია, როდესაც ხალხის ბედი წყდება, ხალხის...“

თუმცა იემით უკვე დავაშლმშენი, რომ ფილმში არავითარი „ხალხის ბედი“ არ წყდება. „პროკეტა შედგენილია“. „ესი და ვადადენობით იმეშავთ მერე?“ „მეშუბის, ხალხის, ჩვენი და ვადადენობა“.

მეშუბის, ხალხის, ყველა ჩვენგანის გამოყვანა ელმავალმშენებელი ქარხნის ერთეული პროტეტი დამკვთად, მერე რომ არა ვთქვა, უხერხელი და რეალური ცხოვრებისა-

გან ბალიან დამორბეული გამოგვიდნა. ეს ასეა თუნდაც იმტომ, რომ ხალხს, მუშებს, „ყველა ჩვენ“ არა გვაქვს ის სპეციალური ცოდნა, რომელიც დამკვეთს შემსრულებელზე ნაკლებ რაოდენ სჭირდება.

აი, რას ამბობს დავითი, როცა მინისტრის ბრძანებას გადასომბენ დებოს დახურვის შესახებ: „სანამ ხელს მოაწერდა, რატომ ჩვენ არ შეგვეკოხა?“

არანაკლებ ხელოვნური იმპოლიტეს წამოძახილი და მერე ისევ დავითის პასუხი: „ვინ ჩვენ, აღმამიწო, ვინ ვართ ჩვენ, ვინ?“ „ვინ ვართ ჩვენ, იპოლიტე? რეპეტიცია რომ ვებრძოდით(?), ბიჭო, რევიოლუციას სისხლს რომ ვწირავდით(?), გეცოდო, გეწუროდა, გეშოლდა, თავზე ჰკერი არ გვეხურა(?), მაგრამ მაინც დღე და დამ ემეშობდით(?)“

აქ რამდენი სიტყვა და გამოთქმაცაა, იმდენივე ენობრივი და აზრობრივი შეცდომა გახლავთ.

„ნთუთ რაც სამინისტროში დაბრძანდი, ჩვენი აღარა გვჩრა?“ „ვისი(?) თქვენი?“ „მისი უდიდებულესობა მუშათა კლასის“.

ასე და ამაყარად მიმართავენ ერთმანეთს მამა და შვილი.

სურათის ბოლო კადრში ბრუნავს ელმავალი-კრპი. გარეგარეზე ხელოვნულადამყვული შეზარხოშებული რკინიგზელები უკაცურ ქუჩაში მიბაიჭებენ და უღარდელად მიიმდგრიან. მათ შორისაა დარბაისიელი დავითიც. გადაიჭრა ცხოვრების ყველა პრობლემა. ვაიმარჯვა საშროლანობამ. ყველა ბედნიერია. მილოციელს ისღა დარჩენია, შეზარხოშებულ მშრომელ მასს თავისი ბანი ააყოლოს.

გაკერით უნდა მოვიხსენიოთ ფილმის გადაღების ტექნიკური მხარეც. კინოს, მართალია, პირობითობა არ უყვარს, მაგრამ იყო თუ არა მართლა საკირო ზედმიწევნითი დოკუმენტალობის შენარჩუნება და ფილმის ნატურად საქართველოს კვ ცენტრალური კომიტეტის სასამსახურო შესასვლელს და კიბეების გამოყენება? კონსტრუქციები კართავგენსა და ტროის აშენებენ ორი-სამი კადრის გადასაღებად და, მე მგონი, არც „ქართულ ფილმს“ გაუჭირდებოდა ძალზე მარტივი პავლიონის დადგმა, თუკი ეს ეპიზოდი საერთოდ იქნებოდა საკირო ფილმისათვის.

სურათის ყველა მანკერების, ცხოვრებისეულ სიმართლისაგან დამორბების მიზეზთა მიზეზი აქაც ლიტერატურული სცენარის არასაკმარისი მხატვრული დამუშავება გახლავთ, რისთვისაც, ერთხელ კიდევ უნდა ვუახვედღურო საკო დოლოტეს და რევანს ებრალოტეს. დანანანია, რომ სრულფასოვანი ლიტერატურული სცენარის უქონლობამ ფრთხილ შეაკვირა რეჟისორის, მსახიობების, ფილმის მთელი დამდგმელი ქვეყნის პროფესიონალურ შესაძლებლობათა სრულ გამოვლენებს.

ქალაქური მასალის კინოეკრანზე ამტვერება სცადა ქართული კინოს კიდევ ერთმა გამოჩენილმა ოსტატმა რეჟისორმა დავით ბრინდულმა. მისი ახალი ნამუშევარი „ჩემი ნეტარობის ნოდარი“ ახალგაზრდა ნოველისტის რევანს კინოშილის ახავე სახელწოდების რომანის საფუძველზეა შექმნილი. სცენარი თვით რომანის ავტორისა და ფილმის დამდგმელ რეჟისორს დაუწერიათ.

დავით ბრინდულს კარგად იცნობს ქართული მკვლევარი. მან სახელი გაითქვა ოცდაათიანი წლების ვახშაურებულ ქართული ფილმით „დაკარგული სამოთხე“, რომელშიაც თავის დროს მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქართული მხატვრული კინემატოგრაფის განვითარებაში. რეჟისორის გვიანდელ ნაწარმოებებიდან გამოირჩევა კ. ლორთქიფანიძის და ე. ფიციანის სცენარის მიხედვით დადგმული ფილმი „წარდილი გზაზე“. ამ ფილმსაც გარკვეული წარმატება ხვდა წილად.

თავის ახალ ფილმში „ჩემი მეგობარი ნოდარი“, რომელიც სანახაობისა და ხალხობიანი რიტმის წყალობით მკვლევარებს მიმზიდველადაც კი მოტარებენ, ჩვენი გამოცდილი რეჟისორი მცდარად გზით წავიდა. ფილმში წინა პლანზე წამოიწია ერთგვარი ობიექტივიზმი თუ ინდენფერენტობა, რაც ზედმეტნაკლებად ახასიათებს ჰუმანიტარულ ბელეტრისტის თვალის მქონე მწერლის რევანს კინოშილის ზოგადი მოთახობისა და, ყრმოდ, ამ რომანს. ეკრანზე გამსახიობებისას ეს ტენდენცია განსაკუთრებით ხაზგასმული და თვალში საყვამი გახდა.

რევანს კინოშილი ქუთაისელი კაცია და ბუნებრივია თუ მისი ნაწარმოებებიც ქუთაისის უბრალო ელენე. მწერალი იმის მხატვრულ ხორც-შესხმას ესწრაფვის, რაც ყველაფერზე უკეთ იცის, რაც განუტლია, რაც საკუთარი თვლით უნახავს, რაზეც უფიქრია. მისი ეს მისწრაფება და სურვილი, რასაკვირველია, მხოლოდ მოწონებას და მხარდაჭერას იმსახურებს. მაგრამ ერთთა თვით ემპირიული მასალა და მეთოდის, თუ როგორ ამუშავებს მას ჩვენი ავტორი, რა მიმართულებას აძლევს, რას ებრძვის და რის დამკვიდრებას ლაშობს.

რომანიც და, რასაკვირველია, ფილმიც ქუთაისის ფონზე იშლება. მთავარ მოქმედ პირად ავტორებს გამოყვანილი ჰყავთ ვინმე არამზადა ნოდარი, ვისთვისაც ქვეყნად არაფერი წმინდა და აღმამიწერი არ არსებობს, ესაც შევიძლია გაუწილებულად იდლიცინოს ყველაფერზე. თვით საკუთარი სატრფოა ნამუსხეც კი. მთელი ფილმი, თავიდან ბოლომდე, იმას ემსახურება, რომ ეს არამზადა, საზოგადოების ნამდვილი მუშუკი და ხორცმტერი, როგორც მკვლევარებულმა შეიყვაროს. ავტორები საღმარავეებს არ იშურებენ იმის დასამტკიცებლად, რომ ნოდარი არ არის ცუდი ბიჭი, რომ ის სრულიადაც არ უნდა მივიღოთ საზოგადოებისათვის

საშინ, ბოროტ პიროვნებად, რომ ცოტათი ხელი შეეშალა და რა ვუყოთ მერე, ზელი ვის არ შეშლია, ასეც მიხვდა თავის შეცდომას და ხელაზნებ გამოწმინდა.

ახლო შეგობრებს, ვინც ფილმის შემქმნელებმა კეთილი საწყისის მატარებელ ადამიანებად წარმოგვისახეს, ნოდარი უყვართ, ზოგიერთს, მაგალითად, ვივის, ნოდარზე ახლოვდები და გულსტოლი არც არავინა ჰყვას. სწორედ მისი აღსაზრება გამოტანილი ნაწარმოების საერთო სათაურად. ნოდარის სახელის ხსენებაზე ყველას სიამოვნებისაგან ეღიმება. თვალში რომ ჩაუფარდეთ, ზელსაც არავინ ამოისყვამს. ია ვაჩაძე დღეობაზეც კი დამბრუნებს. ნოდართან ახლო ვათნა და მეგობრობა ყველას სანატრელი გადმოძია. მართალია, ფილმის ბოლოში ეს ვაებატონი ვაილახება ია ვაჩაძის უდიერად წახსენიებას ვაიო, მაგრამ ამით ვაჩაძე არაფერი იცულება. ამგონები მატარებელში აღინ ვანაწყენებელი ნოდარის ვასაცილებლად და ურთიერთობის ვასარკვევად. გოვამ, ვასაც ზელი წასცდა და დარტყმის ძალა ველარ მოზობა, ნოდარს ბოდიშშიც კი მოუხადა. მამბუკები გულაჩუყებულნი დასცილდნენ ერთმანეთს, როგორც უახლოესი შეგობრები და თანამოხრენი.

ნოდარი ნაცემ-ნაცემი მიემგზავრება მშობლიურთა ქალაქიდან. ავტორებს, აღბათ, სურთ გვიხარან, რომ მათი გმირი თვით ცხოვრებამ შეაწვდრია და რაღაც ისეთი მიახვედრა, რაც აქამდე არ იყო და არ ევარწო. ასეთი იყო, აღბათ. მათი ამოცანა, მაგრამ, სამწუხაროდ, ამოცანა ამოცანად დარჩა. თუ ფილმის მთლიანი ქსოვილის მიხედვით ვიმსჯელებთ, ნოდარისათვის ცხოვრებას არაფერი უსწავლებია, არაფერი უგრანობინებია. ის ისეთივე არამზადა და ზნედაცემული დარჩა, როგორიც ფილმის დასაწყისში იყო.

ის, რასაც ახლა ვამბობ, ისე არავინ უნდა ვაიგოს, თითქოს ხელოვანს არა ჰქონდეს ზნეობრივი და იურიდიული უფლება თავის ნაწარმოებში წარმოსახოს არამზადა ადამიანი, არა, არამზადის წარმოსახვა, რასაც ვერცევი, შეიძლება და საჭიროცაა, მაგრამ, ამავე დროს, ის არ უნდა დაგვიწყნდეს, რომ უმსგავსობა და ზნედაცემულობა არავისათვის სანუკერი არ არის. მას ყოველთვის შეუძრეგებლად ებრძოდნენ და ებრძვიან, ზიზღით უკუაგდებენ ადამიანები.

მასალისადმი, თვით პრობლემაშია დიეტორების ობიექტივიტრმა მიღგომამ უნებლიედ ჩირქი მისცხო საზოგადოებას, ქუთაისის, ჩორქი მოგვეს ჩვენ ყველას, ვის შვილად და თანამზარებელადაც ზნედაცემული ნოდარი გამოჰყავთ.

მაგრამ ის, ნოდარი, ფილმში მარტო არ არის. მთელი წრე, რომელშიაც ნოდარი ტრიალებს,

ნახევრად ველური, ყოველგვარ ინტელიტუალურ ინტერესს მოკლებული, გონებრივად უსაზღვროდ შეზღუდული ადამიანებრ ვანაშენდება. უთუოდ ესენია, დანეს, ვაჩაძის ვაჩაძისა და ციტრუსს რომ ყიდინა რუსეთის ბაზრებზე და ვაჭრობის თავისუფლების საბაბით დაუსყვალა მარამაშებენ მრავალ ჭირსა და ვარამში გამოვლილი სამშობლოს შესარცხვენად და თავის მოსატირებად.

სამწუხარო აქ ის კი არ არის, რომ ფილმის შემქმნელებმა ამინიარდ წარმოგვისახეს დღევანდელი სხე ჩვენი ცხოვრებისა, არამედ ის, რომ იგი სავსებით ჩვეულებრივად და ნორმალურად მიიჩნეოს.

ყოველივე ამის მიზეზი და მიზეზთა მიზეზი ფილმის არა მებრძოლური ხასიათი, მოკლენებისადმი მისი განუტრეველი დამოკიდებულებაა. ფილმი არაფერს არ ეწინააღმდეგება და არაფერს არ ამტკიცებს. ვაგვიგონიათ სადმე ამისთანა მხატვრული ნაწარმოები?

ქუთაისის საავტომობილო ქარხანა ავტორებს მუქანიერად ჩაუყვრებიათ თავიანთ სიუჟეტურ ხლართში. ილუსტრაციულად ჩანს ქარხნის ხელმძღვანელი აპარატი და ცალკეული სააქტობები. ვასიმის რამდენიმე საწარმოო ხასიათის რეპლიკა, რომელიც არაფერს სწყვეტს და არავის არაფერში სჭირდება.

ფილმში ცოტა რაღი გვხვდება გაურკვეველი სოციალური ფენის ადამიანებიც. ესენია საბილიარდოს მედნივი სტუმრები და ბატონბატრონები: მსახიობ კარლოს საკანდელატის მიერ კოლორიტულად ვანსახიერებელი ტროპოსკი, ნაზოლონი, მოხუცი და სხვები. ამთსავე კატეგორიას უნდა მივაყუთენოთ ცოტათი შექმნებელი მოხალისი ისტორიოსი საველი, ვროსი მანგვალაძის შესრულებით, და ტიტე ვაჩაძე, რომლის სხე ფილმში სავსებით დაუზუსტებელია. უბრალოდ რომ ვთქვათ, მაყურებელს ვერა და ვერ გაუგია, ვინ არის ეს კაცი — ისეთივე არამზადა და უქნარა, როგორიც სხვები არიან, თუ ტრიპოლტისნარით ხელიდან წასული ნავაყარების მყარალი ენის უდანამუთლო მსხვერპლი.

ფილმი თითქოს მზიარულია. მაყურებელი იცინის. მაგრამ რაზე ვეციანებენ? ყველაფერზე, რაც კი ავტორებს ენაზე მოადგებთ და რაზე სიცილით არ ეხარებათ. აქ სიცილის ობიექტად არის ქცეული სათაფლიას ნაწარმელი, ცნობილი ქართველი ინტელიგენტი, ფილმში გამოსახული სახეების სრული ანტიპოდი პეტრე კახუაიანიც, ვისმა მამულიშვილურმა შემართებამ და ბეროტებამთან შეუძრეგებლობამ მრავალი ისტორიული ძეგლი გადავიჩინა და სხვა გრევას და გამარტახებას, ველათი და მისი ღრესეებიც, ესტრადაც და მაყურებელთა დარბაზიც, ოჯახიც და ოჯახთან დამოკიდებულებაც.

ჭელიც და სულს ამამაღლებელი წმინდა სიყვარულის შესაძლებლობაც, სკოლაც და, ასე გასინჯეთ, თვით უოველ უღანაშუალო რამ — მეცნიერება ლოკიაც კი.

დავინთო, ვხარხარებთ ყველაფერზე, მე ისევ ფილმის შემქმნელებს მისამართით ვლაპარაკობ: მაგრამ რატომ, რისთვის, რა მიზნით?

ფილმისა და სატელის თვითმიზნად მტყუვა რომ იგივე ობიექტივობა, ხომ იგივე გულგრილობა უოველთვე იმის მიმართ, რაც დღეს ჩვენს ხალხს, ჩვენს აღამიანებს აღუკვებს.

საკანგებოდ უნდა მოვიხსენიოთ ის ამბავი, რომ ფილმი თავიდან ბოლომდე გაუღწეოილია შემაძრწუნებელი, რომელიღაც სოციალური ჭრამულიდან მოტანილი ეარგონათ.

სამწუხაროდ, ეარგონში და ყინამყარობამ ძალზე ღრმად გაიღვა ფესვი უკანასკნელი დროის ლიტერატურულ ნაწარმოებებში და თეატრის სცენაზე. რა შეშარავ რამეს არ ვაიგონებ. ხანდახან ვერც კი დაიჭრებ, თუ ესა და ეს სიტუცია ან გამოთქმა მართლა შვაით თეთრზე სწერიის სტამბაში გამოვლილ და წიგნად აკონძულ ქალღღებზე. როდის იყო, მაგალითად, ქართული აღამიანები ასე აკინებდნენ და აცუცურაკებდნენ ერთმანეთს, თანაც ზუმრობით, როგორც ეს ფილმში ხდება. ფილმის ვმირების ენაზე ნოდარს ნოდარია ქვია, გივის — გივია. ბუხუტის — ბუხუტია და ვინ იცის, კიდევ ვის რა.

თი, ზოგიერთის ზედმეტი თუ ნათლობის სახელებიც: ბერძლა, მათხოჯია, ბანოჯა...

ახლა ურთიერთ მიმართვის მაგალითებს აღარ იკითხავთ? მომყავს ზოგიერთი მათგანო! „ნოდარია უბედურო, ვაი შენს პატრონს!“, „ბებია! შენსა, ჭორდარო ბრუნო ხარ!“, „პატრონს შენსას!“, „წაღი, შენის!“, „შე დებოლო“, „შე უღღურო“, „შე მათხოვარო“, „შე ოხერო“, „გადამენდი იქით!“, „ვინ ოხერი ხარ!“, „წაღი, შენი პატრონის ქვეყანაც!“ „ბევრი არ ქამო, ნუ გასკლები შენებურად!“ და სხვა და სხვა.

მიმართებში უშუალო სახით არსად არ ვგვხვდება დედის ვინება, რის გამოც, ალბათ, კმაყოფილება უნდა გამოვთქვათ.

საკითხავია, სად იყო სცენარის საბოლოო ვარიანტის დადგენისას ფილმის რედაქტორი მიხეილ მაგალობლიშვილი?

მსკოვან და გამოცდილ რეჟისორს დავით რონდელს, მასთან ერთად მთელ დამდგმელ ჯგუფს, ვანსაკუთრებით კი მწერალ რევაზ ჰვიშვილს, აგრეთვე, კინოსტუდიის სასცენარო-სარედაქტორო კოლეჯას, ვერ მოვეუწონებთ ამგვარ საგალალო ამბავებსა და დროისა და ენერჯიის დახარჯვას, რბილად რომ ვთქვათ, უაღრესად არასაკირო საქმეზე. კარგი იქნებო-

და, თუ დახარჯულ მილიონებს რაიმე მკაფიასარგებლო საქმეს მოგახმარდით.

მინდა თავი დავიჩუმებო და თქვენც დავიჩუმებო, რომ ეს ფილმი არ განხარჯეს ავტორების მოფლმზხედველობას, მათ შეხედულებას, თუ როგორ შეედასოთ და გამოვსახოთ ერის წარსული და აწმყო, როგორ დავაწყოთ მომავლის კედელზე ხვალნდელი დღის ავტრები.

არცერთ ფილმს ქართული კინემატოგრაფის ისტორიაში იმდენი ხმაერი და აზრთა სხვადასხვაობა არ გამოუწვევია, რამდენიც რეჟისორთენგიზ აბულაძის ახალ ფილმს „ვედრებას“ ერგო. ვის არ აეშალა აზრის გამოთქმის და კამათის საღერდელი, ვინ არ ვაერია მარაქამი. ზოგი მოკამათე ისეთივე აღმოჩნდა, რომ ბევრს არც კი ეგონა, თუ ის კინოში დადიოდა.

კარგია ეს თუ ცუდი? მე ვგონია, კარგი უნდა იყოს. კარგია ეს ცხოველი დაინტერესება თანამედროვე კინოს პრობლემებით, მაგრამ უფრო კარგია ის, რომ ჩვენს დროში საშუალო და უბრალოდ სუსტ ნაწარმოებებთან ერთად იდგმება მნიშვნელოვანი მხატვრული ღირსებების მქონე ქმნილებებიც, რომლებიც სპეციალისტთა და დილტანტთა, აგრეთვე, მრავალრიცხოვან მკურებელთა აზრთა ქიდილსა და სხვადასხვაობას იწვევენ. ერთ-ერთ ასეთ ქმნილებად მიმაჩნია მე სწორედ თენგიზ აბულაძის ეს ახალი ნაწარმოები.

ამ სურათით ერთხელ კიდევ გამოვინდა ჩვენი დროის ერთ-ერთი ნიჭიერი კინოოპტატის თენგიზ აბულაძის მქვეფარე ტალანტი. ეს ტალანტი, შეიძლება ითქვას, ვერ კიდევ არ გამოუჩენქნულა მთელი სისავსით და მისგან კვლავ მრავალ სასამოგონო სურბრის, მრავალ ესთეტიკურ სიმოვნებას უნდა ველოდეთ.

რეჟისორის მიერ აქამდე დადგმული ფილმები ყოფითი ხასიათისაა და ყველა ვინც მის შემოქმედებას დაინტერესებული თვალს აღვეუნებს, ფიქრობდა, რომ ყოფითი მასალის ამეტიველება ეკრანზე, თანაც პოეტური ამბეცვლება, თენგიზ აბულაძის ერთადერთი ამბეცვა იყო. ამიტომ ბევრი უჭვის თვალთ უყურებდა რეჟისორის ახალ არჩევანს. გამოვიდოდა რამე თუ არა? შესძლებდა თუ არა თენგიზ აბულაძე თავისი შემოქმედებითი ჭერის შენარჩუნებას, თუ უჩვეულო მასალასა და უჩვეულო პრობლემებში ჩაფლული კრახის წინაშე დადგებოდა?

თვით ეს ინტერესიც და წინასწარი პროგნოზებიც იმას მეტყველებს, რომ ქართველ მკურებელს განუზომლად სურს, სწყურია თავისი საყვარელი კინოოპტატების მიერ დადგმული სურათების ხილება, სურს და სწყურია, მაგრამ რა ეყუოთ, თუ ყოველთვის სიხარულით ფრთებშესხმული ვერ გამოდის კინოდარბაზიდან. არ ვიქნებით სამართლიანნი, თუ დარბა-

ზების ნაადრევ დაცარიელებას მართოდენ ეკრანს დაეპარალებთ.

სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტია, რომ არამართოდენთან, არამედ ყველგან, მაყურებელი, აღბათ, დროთა ვარსკვლავთ, გაიორგულ მხატვრულ აზროვნებას ან სავრთოდ მხატვრული აზროვნების გარეშე ცხოვრებას შეეჩვია. წარმოდგენილად გიზარდა მსუბუქი მუსიკის, სათავადასავლო ფილმების და კინომინალისტური ლიტერატურის თაყვანისმცემელთა რიცხვი. ახალგაზრდობის მნიშვნელოვანი ნაწილად ხარბად ეწაფება ბუნებრივ ლიტერატურას, ხოლო უფრო მეტ დროს სპორტულ სანახაობათა მაყურებლის როლში ყოფნას და შემდეგ ნახაზ-განცდილის კომენტარებს ანდომებს.

„ვედრება“ სწორედ ამგვარ ვითარებაში გამოვიდა და ეკრანს დიდხანს არც შეჩვენია. მაყურებელი ურთიერთსაწინააღმდეგო მოსაზრებების შემდეგშია წერილებშიც დააბნია. სურათის განზრახ შენელებული რიტმი, ყოველი კადრის ღრმა კვებულები, რომლის უკანაც გენიოსი პოეტი იდგა, დისონანსად გაისმა. მაყურებელი ნელ-ნელა უნდა შესჩვიოდა მას, ნელ-ნელა უნდა შეესაბამებოდა და ეგრძნო უფრო პოეტის ნაფიქრ-ნახატები, ამყურად ლევი ეკრანზე გადატანილი და პლასტიკურად წარმოსახული.

ვაჟა-ფშაველა ქართული ეროვნული სულის ერთ-ერთი დიდი მემკვიდრეა. ამ აღიარებულ გენიოსს მთელი შემოქმედება უდღისი საგანძობელი სახე სეირია, რომელსაც ჯერ ისევ თავის ახლა და საგანძობის სამზვოზე ამოტანა სჭირდება.

ამ მხრივ პირველ სერიოზულ ცდად თენგიზ აბულაძის ეს ახალი ფილმი უნდა მივიჩნიოთ. ფილმის ავტორების სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ეკრანზე ვაჟა შეინარჩუნა მხატვრული სტილის მაგიერა ძალა, შინაგანი სიმართლა და სიდიადე. „ვედრების“ ცალკეული კადრები და ეპიზოდები თავიანთი მონუმენტულობითა და ყოვლის მომცველობით პიტლო კლდეებზე ამოკვეთილ უზარმაზარ გორაკივებს მაგონებენ.

განცდის სიმძაფრე და პიროვნულისა და საყოველთაოს შეჯახებას ძალა ფილმში უმაღლეს წერტილამდე არის ასული.

ვაჟას შემოქმედების სული და გული მოქმედების ფილოსოფიაა. ეს ვარკობეა არამართოდენის პიროვნულმა მიდრეკილებამ, არამედ იმ ისტორიულმა პირობებშიც დაბადა, რომელშიაც, თავისი დიდი წინაპრების — ილიასა და ავაკის გვერდით, ვაჟას ცხოვრება და სამწერლო მოღვაწეობა უხდებოდა.

ვაჟა მებრძოლი პოეტი და მისი მხვლილი ყოველთვის მიმართულია იმის წინააღმდეგ, რაც ხელს უშლის ადამიანის შინაგან აფისულულებას,

პარპონიული პიროვნების ჩამოყალიბებას, ურთიერთდამოკიდებულებათა უშუალოდს საყოველთაო საპართლიანობას, მიუდგომლობას, ვინებაშეზღუდულობით გამოწვეულ ბნელუთის მოციქულებას.

თუ ეს არის ვაჟა, მას ორიოდ სიტყვით გამოვხატავთ. ეს არის ერთიანი, ვანუყოფელი და დასახული იდეალისათვის წარმუხერხელად შეზამილი ვაჟა. ეს არის ყველა მისი მთავარი ნაწარმოების სულისკვეთება, ავტორისეულს მისწრაფება და იდეური შინაარსი. სხვა ვაჟა ჩვენ არ ვიციით და, წარმოიდგინეთ, არცა გესურს შეცოდებ, რადგან ის სხვა ერთიან და მონუმენტურ წარმოდგენას დაარღვევდა, დააქინებდა, დაახურდავდა, საზოგადოებისათვის ნაკლებ საინტერესოს და ნაკლებ სასახელებლოს გახლიდა.

სიტყვის ამ შეუპოვარმა რაინდმა სულით მაღალი კვალური ტიტანები დავეიხატა, რომლებიც, მართალია, ჩვეულებრივი ადამიანები არიან და არა ოლიმპოს მკვიდრთა შვილები, მაგრამ თავიანთი იდეულებით, კოსმიური ვნებებით, დიდი ტყვილით თუ წუთიერი კმაყოფილებით ჩვენს წინაშე თვალშეუდგამ გლოათებად და ზეკაცებად წარმოსდგებიან. ისინი, როგორც კაცობრიობის ნიშანსვეტები, შორიდან ჩიანან.

ასე დაინახეს ეს გმირები ფილმის შემქმნელებშიც.

შესაძლოა, ილუსტრაციულობის დოზა ფილმს ცოტა მეტი ჰქონდეს, ვიდრე წმინდა კინემატოგრაფიული თელასზრისით ამას საჭიროება მოითხოვდა, მაგრამ ისიც არ უნდა დავეიფიყოთ, რომ ეს რეჟისორის თავისებური ზერხია, კინოვნაზე ვაჟას ამტყვევლების მისებური ვარიანტია, რომელიც სულაც არ გამოირცხავს სხვა ზერხების, სხვა ვარიანტების არსებობას.

დიდი ექსპრესიითაა ახალთა ეკრანზე აღუდა ქეთელაურის, ამ უებრო ვაჟაკისა და ნათელი გონების ადამიანის, სულიერი დრამა. მართალია, გამოსახულებას თავიდან ბოლომდე ვასდევს ვაჟას ტექსტი, მაგრამ მე ისეთი შობებუილება მრჩება, რომ მუნუფრო კინოს პრინციპით გადღებული ეს ეპიზოდები უტექსტოდ დაე დიდ ემოციურ ზემოქმედებას მოახდენდნენ მაყურებელზე.

ვაჟისხენით ორი ვაჟაკის შერკინება, რაოდენ განსხვავებებიან ერთმანეთისაგან აღუდა და მუცალი — მოსისხლე მტრები — მაგრამ, ამავე დროს, რაოდენ ღვიძლი მშებივით ჰგავან ერთმანეთს. ისინი ვარკობის პირობითობამ დაბადა ერთმანეთის მტრებად, თორემ ამა რა ექნებოდათ ვასაყოფი. ამას ვარკობის აღუდა. ამას უთოოდ ვარკობის მუცალიც, რადგან ის „ვაჟა ყმაა“, ამას ვარკობით ჩვენც, მაყურებელი. ამისდა მიუხედავად, მუცალი და აღუ-

და ერთმანეთს უნდა დავჯახონ, რადგან ორივეს ვერ დიტევს ეს ბუნებრივი და სოციალური გარემო. ეს ამბავი მანამ გადაწყდა, სანამ ალუდა და მუცალი ამ ქვეყანას მოველინებოდნენ და მათ არაფრის შეეცლა არ შეუძლიათ.

აი, ტრავიზში!

ალუდა ზნეობრივად დამარცხებული დაბრუნდა შატილს, რადგან ის ჩაიდინა, რის ჩადენაც ვუღოთ არ სწავდა, მაგრამ რის ჩადენასაც ვარემოვბა აიძულებდა. მან მოკლა თემის მტერი, აღასრულა თემის ნება, მაგრამ დაცემული მტრის აბრუნად ავღება, მტრისა, რომელსაც წინააღმდეგობის გაწევა უკვე აღარ შეეძლო, მისთვის მათის მოკვება, უმნიშვნელო პატემოყვარულ აქტად მიიხსნია და იმაზე უარი თქვა. ამით თვითვე ზარალდებოდა, თვით მას და არა სხვის ვისმე აკლდებოდა მტერზე გამარჯვების უტყუარი საბუთი და ამა, რას წარმოიდგენდა, თუ ეს თემს მის წინააღმდეგ ამხედრებდა, თუ მას ასე დაუნდობლად გასწირავდნენ, თუ ამ წუთიდან მისი პირადი და ოჯახური უბედურება დაიწყებოდა.

მაყურებელზე ღრმა შთაბეჭდილებას სტოვეებს ზან სტატიერი, უაღრესად კოლორიტული სახეებით, ხანაც სახეების ბუნდოვან მასალ გამოხატულ მამა-პაპურ ადათთან ალუდას ქიდილი თავისი ადამიანური და კაცთმოყვარული უფლებსათვის. ძნელია დაგაიწყდეს დატირებლის სცენები, ქალენის მოთქმა და მამაკაცთა ზარი, თუცა ეს ადგილები, ჩემის აზრით, საკმაოდ გაქიანრებულად კია, რაც უთუოდ კუთხის ეთნოგრაფიით ზედმეტმა გატაცებამ გამოიწვია.

ფილში მნიშვნელოვანი დრამატული როლი აქვს დაკარგებული ქოროს. სწორედ ქოროსა გამოხატული იმ საუკუნოობით დადგენილ ადათს თუ ბედისწერისა, რომელსაც ასე უანგაროდ და თავგამებულად ეკვთებიან ხოლმე ვაჟა-ფშაველას და კინოფილმ „ვედრებას“ გმირები. ისინი იღუპებიან, იმსხვრებიან უთანასწორო ბრძოლაში, მაგრამ ზნეობრივი გამარჯვება, სამართლიანობისათვის დაცემული გვირის სახელი, მათ რჩებათ.

თემისა და პიროვნების საბედისწერო წინააღმდეგობა კულინიკას კურატის შეწირვის ეპიზოდში აღწევს. თვით ის, რომ აფშატის წუთებში ალუდას ხმლით თავწყევითილი პირადუკვი ასე ღიბი სისწრაფით მიგორავს თავდადობრთში, რიტმს აცხოველებს, ალუდას დანაშაულს თემის წინაშე თვალნათლად ხდის და ამის შემდეგ მარადისობის ზარივით რეკს ქოროს ოდნავ აღედგებული, განკვიფრებული და ამავე დროს ავის მომასწავებელი წამოძახილი:

გავიწილა, ზევსურნო,
ასრე ავღება რქულისა:

საკლავს თვითონ კლავს ალუდა,
მამხსენე ქისტის სულსა..

ხოლო შემდეგ ხევისბერის რისხვა, რომელიც რამდენჯერმე იჭრება ქოროს თანხმობა ხევისბერისავე სიტყვების განმეორებით:

დაჯარდით, ზევსურთ შეილუბო,
ყველანი — დიდნი, მცირენი,
სამართალი ექნათ, ვუმტკრიოთ
ალუდას სახლის ღირენი.

სათემოდ გამოირეკეთ
ცხვარი, ძროხა და ხარბები.
შატილს ცოლ-შვილი უტირეთ,
გუდუნს შინაში და ქალები.
ქრისხაუდეს ჩენი ბატონი,
არ არის შესაბარალები!

სულსა და გულის შემძვრელია ბოლო კადრები, როცა თემისაგან მოკვეთილი ალუდა და მისი ოჯახი უკიდევანო თოვლიან ველზე მიახიფებს და თანდათან თვალს ეფარება. სამართლიანობისა და კაცთმოყვარეობის მაღალი დედას შესწირა ალუდამ პირადი და ოჯახის კეთილდღეობა. მის ერთხელაც არ შეუხრია წარბი, ხელი ერთხელაც არ აქანაკლებია, მან დასტოვა გულში ბრალის მომგვრელი თავისი სახლ-კარი, საჩიხვეები, დასტოვა თავისი ბატონი, დასტოვა ყველაფერი, რის გახსენებაც სიმწრის ცრემლს მოგვგრიდა სხვის ჭერქვეშ შეკედლებულს, მაგრამ სინდისთან კომპრომისი არ მოახდინა, თავისი თავის წინაშე გულმართალი და შეუღრმეალი დარჩა.

აი, ეს არის ვაჟა, ასეთად ვიცნობთ ჩვენ მას. ასევე დაგვიხატეს იგი ფილმის შემქმნელებმა „ალუდა ქეთელაურის“ მონაკვეთში.

ქეშარიტი ოსტატობით ამტკყვებულა ეკრანზე ვაჟა მგორე უზრწყინვალესი პოემა „სტუმარ-მასპინძელი“. ეს პოემა თითქოს აზრობრივი გაგრძელება და შორეული ვარიანტია პირველი პოემისა.

ეკრანზე სიტუაციის გამაფრება იმ წამიდან იწყება, როდესაც მიწნდობი და გულქართლი ჭოყილას სტუმარში ქისტები თავიანთ ამომწყვეტ ზვიდაურს იცნავენ. ვაჟა ამ ნაწარმოებში და აგრეთვე ფილში მთიულთა სტუმარ-მასპინძლობის თემა შორს სცილდება ეთნოგრაფიულ ფარგლებს და მაღალმატერული შესრულების წყალობით ზოგადსაკაცობრიო ელერადობას იძენს.

საკუთარ ქოხში მოსისხლე მტრის აღმოჩენის გამო ბორჯავენ არამართო სისხლმომწყურებული ქისტები, ბორჯავს დედა-ზუნუნა, მთებ, ჭიუხები, ბორჯავენ ცად აღმართული პირქვეშ კოშკები. ისინი ერთმანეთს ენაცვლებიან ხან თითო-თითო, ხან ორ-ორი, ხან ყველა ერთად და ერთნეტლის მომგვრელი გააღმასე-

ბით მოითხოვენ მოსისხლეს შეგურობას და დაკლას მისივე ხელით მოკლული ქისტის საფლავზე.

აქ, დამდგმულ რევისორთან ერთად, არ შემოდის არ შოვხსენიო ფილმის ოპერატორი ალექსანდრე ანტიპენკო და მხატვარი რევან შირხაშვილი, რომლებმაც განუმეორებელი გემა შექმნეს კადრებისა და ამით ხელი შეუწყვეს ფილმის დრამატუზის უმაღლეს წერტილამდე აყვანას.

უარესი ფსიქოლოგიური სიხუსტით არის შერჩეული ფილმის ტრაგეი, როგორც აქ, ისევე „ალუდა ქოვალაურის“ მონაკვეთში. სიუჟეტის აღმა სელას დიდად უწყობს ხელს კომპოზიტორ ნოდარ ვაბუნიას შთამბეჭდავი მუსიკა.

თი, თოვლში მიათრევენ მარხილზე დაკრულ ზვიადურს. მისი მსხვერპლად შეწირვის სცენა, ყველა ეპიზოდური რიტუალის დაცვით, გრანდიოზული სანახაობაა. მთავარი დრამატული რთლი აქ კვლავ ქოროსა აქვს დაკისრებული. შემზარავად გაისმის ერთი და ფეივე სიტყვების თითქოსდა მონოტონური განმეორება:

ღარლასამც შეწირები,
უნდა უზიღო წყალია,
უნდა გაუხდე მსახურად,
უნდა უბანდო ჭლანია,
უნდა ეახლო, ემონო,
ეთი ძალი პატრონს, ღირსდა!

და ყელზე ჭაჩაღშიბეჭენილი ვაჟაკის ამოახილო:

ტყვილად ცდილობთ, ღორებო,
ძალდ იყოს თქვენი მყედრასდა!

ამ გულის წამლებ ზეზუნსა და სიტყვიერ კიბილში, ერთის მხრივ, შემოჭარული ქისტებისა და, მეორეს მხრივ, მხარჯარულ და მტრის ფეხქვეშ დამხოზილ ზვიადურს შორის, დროდღრმო გათვლებს ხოლმე აღაზს პარატესტა, აღაზს სახე ანათებს წყვილიდს, ეს სახე საინოების შეჭია, რომელიც თავს შარავანდედად დასდგომია ზვიადურის ჩაფერფლილ სიცოცხლეს.

ისევე როგორც თვითველი კადრი, მკაცრად და გამოკვეთილ ყოველი როლის შემსრულებლის სახე, მთავარიდაც და ეპიზოდურისაც, ვაჟაგბერ ზვიადნი და უშუალონი აზიან თენჯინ არჩეამის ალუდა და ოთარ მეღვინეთუხუცესის ჭოყოლა. უარესად სადა და ადამიანურია ზურაბ ჭავჭავაძის ზვიადური.

აქაც შეუპოვრობა, აქაც წარბეუხებრელ ერთგულემა მძალდა იფილისა. დაბ, ეს გაბლავთ ზვიადი და მართალი ვეა, პიტლო კლდის ლოღვით ერთიანი და განუყოფელი.

ასეთად დაგვიბატეს ავტორებმა იგი ფაღმის „სტუმარ-მასპინძლის“ მონაკვეთში, სადა, საგანგებოდ უნდა გავამახვილო ყურადღება ფილმის ე. წ. „შესამე ნოველზე“, რომელიც, ჩემის აზრით, ამ უარესად საინტერესო კინონაწარმოების აქტილესის ქუსლია. ფილმის ავტორებს, ეტყობა, უნდოდათ თვით ვეაჟს თხულებებიდან ამოკრეფილი მასალით დაეკავშირებინათ და ერთ ქმნილებად გაემთლიანებინათ ეს ორი ზემოთ განხილული ნაწარმოები. მისი რომელიმე მნიშვნელოვანი პოემა ან მოთხრობა ამ ამოცანის შესასრულებლად, რასაკვირველია, არ გამოდგებოდა, რადგან ამით გამოლიანებას ეი არა, პირიქით, შესამე დამოუკიდებელ „ნოველას“ მავილებდით.

ავტორებმა შეგნებულად გაურბოდნენ პოეტის ამათუ მწარმოების ეკრანიზაციას. მათ განიზრახეს ორი პოემათი და დედობად გამოყენებული სხვა მასალით მათურებლამდე მოეტანათ ვეაჟს ფილოსოფია, ვეაჟს მსოფლმხედველობა, ვეაჟს სული.

ღეთისას ანუ ავტორის მთელი ხაზი, რომელიც გარეგნულად აერთიანებს ფილმის ცალკეულ მონაკვეთებს, ვეაჟს რამდენიმე არაფიქტური და თანაც მეორეხარისხოვანი, შეიძლება ითქვას. შემთხვევითი ნაწარმოებებისაგან ვახლავთ შედგენილი. ამიტომ არავითარი ვეაჟიეული „შესამე ნოველ“ სურათში არ არსებობს.

ე. წ. „შესამე ნოველ“, ოგულისხმება ღეთისასის ხაზი ფილმში, არის ცდა ვეაჟს ფილოსოფიის უშუალო ვადმოცემისა. ვეაჟ, ყველას მოეხსენება, პოეტია და არა ფილოსოფოსი. ფილოსოფიას შეიცავს მისი ნაწარმოებების მხატვრული ქსოვილი. უამქსოვილოდ, მის მიერ შექმნილი ხასიათებისაგან დამოუკიდებლად, იგი, ეს ფილოსოფია, როგორც ხელოვნების ფენომენი, არ არსებობს.

თუ გვსურს კინოენით გამოეხატოთ ვეაჟს მსოფლმხედველობა, მისი ფილოსოფიური მრწამსი, ლამაზი და უკვდავი „არსი ჩვენი კაცობისა“, მისი ნაწარმოებების ეკრანიზაცია უნდა მოეხდინოთ და ცალკეული ქმნილებების ეკრანიზაციის დროს არ შევეცადოთ „მთველი ვეაჟს“ გამოსახვას.

მოსწრებულად თქვა ვალერიან ვაფრინდაშვილმა:

ისეთი ლექსი დავწერო მინდა,
რომ არ დამჭირდეს კვლავ ლექსის წერა.

ერთ ან ორ ნაწარმოებში „მთელი ვეაჟს“ ჩატევა რომ შესაძლებელი ყოფილიყო. ამას, უბრეველეს ყოვლისა, თვით ვეაჟ იზამდა და თავს აღარ შეიწუხებდა თავისი სულის ახალა და ახალი მხატვრული გამოვლინებით.

სად უნდა ეტყობოთ ვასალები იმისა, რომ „ალაგალივ ფილმი მართლაც მოსაწყენი და

გაქიანურებელია? მართლა იმაში, რომ ის ესე-ისტური ნაწარმოებია, როგორც აკვი ბაქრაძე ამტკიცებდა თავის წიგნში? ანა მგონია, ეს მთლად სწორი მოსაზრება იყო. ის გარემოება, რომ ნაწარმოები ან მისი რომელიმე ადგილი მაყურებლისათვის მოსაწყენია, როგორ შეიძლება ავსსნათ ქართობივი თავისებურებით! მოწყენილობას არცერთი ლიტერატურული და კინოეპიკური არ გულისხმობს. მას, მაყურებლის თუ მკითხველის მოწყენილობას, იწვევს ავტორისეული ტენდენციის გაშიშვლება და ნაწარმოების დედააზრის დეკლარაციულად მოტანის ცდა, რის მაგალითსაც მთელ ფილმში შემაჯავშირებელ დღეებად გაბნეული ე. წ. „მესამე ნოველა“ წარმოადგენს.

ვფას ქმნილებების თავისებური ექსპანიზაციის ნიშნში თვით ეს ფილმი თავისა ორა მონაკვეთით — „აღუდა ქეთელურით“ და „ისტორი-მასპინძლით“, იმით, რასაც საფუძვლად უდევს ვეფხისტყაოსნის ფილოსოფიური და ესთეტიკური მარწმის გამომხატველი ეპიური ქმნილებები.

ყოველივე ნათქვამიდან, ვფიქრობ, ნათლად ჩანს, რომ 1967-1968 წლების მანძილზე ჩვენს კინოშემაკებს მცირე მუშაობა როდი გაუწყევიათ. წლის განმავლობაში გამოშვებული კინოპროდუქცია, მართალია, ერთი ღირსებისა არ არის, მაგრამ ის მაინც მნიშვნელოვანია ზოგიერთი ნაწარმოებით.

აღსანიშნავია ისიც, რომ უველა ნაწარმოების სცენარი, ძალზე მცირე გამოწყალისის გარდა, მწერლების დაწერილია, უმთავრესად მწკბალთა ახალთაობის წარმომადგენლებისა, რაც თავისთავად მოასწავებს ჩვენი ლიტერატურის მუშაკთა დაინტერესებას ქართული კინოს მდელი.

აქვე პირუთვნულად უნდა ვაღიარო ისიც, რომ თუ რაიმე მდარე და მხატვრულად ან ელემენტარად მიუღებელია სადისკუსიო ფილმში, უველა ეს მანიერება ლიტერატურული კინოს ცენარებიდან მომდინარეობს. ჩვენი ვერ კიდევ დაბალია სრულფასოვანი კინოსცენარის შექმნის კულტურა.

აქვე მოხსენიების ღირსია ჩვენი კინოშემაკების ერთგვარი ნიპილიზმი მშობლიური ლიტერატურის მიმართ. ბერი კინოშემაკი მთელი სიღრმით და მამულშვილური დაინტერესებით არ ადევნებს თეატრის იმას, რაც დღეს ქართულ ლიტერატურაში კეთდება და ამის გამო არცთუ ისე იშვიათად კინოში დასადგმელად ბელს ჰკიდებს მესამე და მეოთხეხარისოვან ნაწარმოებებს. იმის ჩამოთვლა, თუ რა შეიძლება გადავიღოთ კინოში ქართული კლასიკური და თანამედროვე ნაწარმოებებიდან, შორს წაგვივანდა. რა ბევრია ამ შხრივ გასაკეთებელი, რა საინტერესო მუშაობა ელით ჩვენს კინოშემაკებს! საჭიროა ლიტერატურით დაინტერესება, ყოველად უადგილო ნიპილიზმის უკუგდება, ლიტერატურის ცოდნა და სიყვარული, აგრეთვე იმის შეგნება, რომ ლიტერატურა კინოხელოვნების საფუძველთა საფუძველია, ურომლიოდაც ის შორს ვერ წავა.

იმედი უნდა ვქონიოთ, რომ ხელ და ხეგ მწერალთა და კინემატოგრაფისტთა შემოქმედებითი კავშირი უფრო ცხოველი გახდება, რათა ერთი შეკრული ფრონტით ვილაშქროთ იმ მაღალი მიზნის მისაღწევად, რომელიც ჩვენმა მოქალაქეობრივმა მოწოდებამ და ისტორიამ დაგვაკისრა.

საინტერესო ნაშრომი ქართულ მებრძოლთა მავანობის შესახებ საბჭოთა კავშირის დიდ სამამულო ომში

ამ უკანასკნელ წლებში ჩვენი ქვეყნის სამეცნიერო და მემორალური ლიტერატურა მნიშვნელოვნად გამდიდრდა ახალი ნაშრომებით საბჭოთა კავშირის დიდი სამამულო ომის შესახებ. სამამულო ომის ფრონტების, არმიებისა და ცალკეული შენაერთების პარადებისა თუ სხვა სახედრო ზეღმძღვანელების ავტორობით არსულ, უკრიზულ, ქართულ და საბჭოთა კავშირის სხვა მოძმე ხალხების ენებზე გამოსულია ჩიგი ნაშრომებისა, რომლებიც ასახვენ ამ გრანდიოზული ომის ცალკეულ ეპიზოდებს. აღნიშნული ნაშრომები დიდ გამოხმაურებას პოულობს საბჭოთა მკითხველებს შორის. ეს გასაგებია, რადგან საბჭოთა ადამიანებს ანტერესებით თავიანთი ქვეყნის შეიარაღებული ძალების გმირული ბრძოლების ისტორია კაცობრიობის უბოროტესი მტრის პიტლურული გერმანიის წინააღმდეგ.

ფაშისტური გერმანიის განადგურების საქმეში იბრთად და წარმართველ ძალას წარმოადგენდა საბჭოთა კავშირი, რომელმაც თავის მხრებზე გადაიტანა ამ გამანადგურებელი ომის ძირითადი სიმძიმენი. საბჭოთა კავშირის მრავალეროვნა ხალხმა თავისი გმირული შრომითა და ბრძოლით უზრუნველყო ფაშისტური გერმანიისა და მისი სატელიტების განადგურება და ამით იხსნა კაცობრიობა და მსოფლიო ცივილიზაცია დაღუპვისა და განადგურებისაგან.

ჩვენი დიდი სამშობლოს მოძმე ხალხებთან ერთად პიტლურული გერმანიის დამარცხების საქმეში დიდი წვლილი შეიტანა აგრეთვე ქართველმა ხალხმა. საქართველომ დიდი სამამულო ომის ფრონტებზე ვაგზავნა თავისი მოსახლეობის თავთქმის ერთი მეზუთედი ნაწილი. მოსახლეობის დარჩენილი ნაწილი კი — უშთავრესად ქალები, მოხუცები და ბავშვები გმირული შეშრომებით შრომობდნენ ზურგში და ამით ხელს უწყობდნენ ვერაგ მტერზე გამარჯვების დაჭარბებას. საომარი მოქმედების დაწყების პირველ-

სავე დღიდან ქართველი მემორები იბრძოდნენ დიდი სამამულო ომის უველა ფრონტებზე, ქარების გვარგობასა, შენაერთებასა და ცალკეულ ნაწილებში, უჩვენებდნენ რა ამასთან ერთად სამშობლოსადმი უსაზღვრო სიუვარულისა და თავდადების, გმირობისა და ვაეკაცობის უბადლო მავალით.

გარდა ამისა, დიდ სამამულო ომში მონაწილეობას ღებულობდნენ აგრეთვე ეროვნული ფორმირების ქართული შენაერთები და ნაწილები, რომლებიც შექმნილ იქნენ 1942 წლის დასაწყისში, როდესაც საქართველოს ტერიტორიას უშეალოდ მოუახლოვდა ფაშისტ-დამპყრობთა შეშოქრის საშინარობა. ასეთივე შენაერთები და ნაწილები შექმნილ იქნა აგრეთვე აზერბაიჯანსა და სომხეთში. როდესაც ცნობილია, ასეთი ფორმირების ეროვნული ნაწილები და შენაერთები შექმნილ იქნა საქართველოში აქ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ დღეებში ვ. ი. ლენინის წინადადებით. ვ. ი. ლენინი თავის წერილში გ. კ. ორჯონიძისადმი 1921 წლის 2 მარტს წერდა, რომ „საჭიროა დაუყოვნებლოდ შევიარალოთ მეშენი და უღარიბესი გლეხები და აწაიარად შევექმნათ საქართველოს მტკიცე წითელი არმია“¹.

ამრიგად, ახალმა ვითარებამ კვლავ წარმოშვა საჭიროება წითელი არმიის ქართული ნაწილებისა და შენაერთების ჩამოყალიბების შეახებ. აღნიშნულმა შენაერთებმა და ნაწილებმა დიდი როლი შეასრულეს უღმობულ და ვერაგ მტერზე გამარჯვების საქმეში, ამასთან ერთად ოქროს ასობით ჩასწერეს დიდი სამამულო ომის მატინაში სამშობლოსადმი ეროვნულებისა და თავდადების დაუვიწყარი ფურცლები. სწორედ ერთ-ერთი ასეთი შენაერთის — საკეთარიც 414 ქართული მსროლო დივიზიის მებრძოლი საბრძოლო გზის შესახებ მოვგიობრობს თადარიგის პოლკოვნიკის ვ. ქანჭლავს ზემოხსენებული სქელტანიანი ნაშრომი, რომელიც გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“ გამოსცა ამ ორიოდ თვის წინათ. ხეივებულ

ვ. ქანჭლავა — „414 წითელდროშოვანი“, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1968.

ნაშრომი მით უფრო მეტად საინტერესოა, რამდენადაც მთა ავტორი აღნიშნული დივიზიის საბრძოლო მოქმედების უშუალო მონაწილე ყოველივე ვეკს გარეშეა, რომ ასეთი ხასიათის ნაშრომები საბჭოთა მკითხველების მიერ დიდი ინტერესით იკითხება.

ნაშრომის ზერელე გაცნობიდანაც კი იჩნევა, რომ მის ავტორს ჩაუტარებია მეტად მძიმე და შრომატევადი, მაგრამ კეთილშობილი შრომა. ის გაეცნობა საარქივო და მემორიულ მასალებს, ბრძოლების მონაწილე პირთა მოგონებებს, ოფიციალურ მონაცემებსა და სხვა ხასიათის წყაროებს და მათი დეტალურად შესწავლის საფუძველზე, საკითხის ორმა ცოდნით დაუწერია ზემოხსენებული ნაშრომი. ამასთან ერთად ხსენებული დივიზიის საბრძოლო გზა მას გაეშუქებია არა გამოკალკუვებულად, არამედ მჭიდრო კავშირში კორპუსებთან, არმიებსა და ფრონტების საბრძოლო მოქმედებასთან, რომელშიაც კი ამ დივიზიას უხდებოდა ბრძოლის ჩატარება. აქვე საჭიროა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ავტორი ხსენებული დივიზიის, კორპუსებისა თუ არმიების საომარ მოქმედებას იხილავს ჩვენი ქვეყნის შეიარაღებულ ძალების საერთო ვითარების ფონზე, რაც ერთობ საინტერესოს ხდის აღნიშნულ ნაშრომს.

როგორც ცნობილია, 1942 წელი ჩვენი დიდი სამშობლოსათვის კვლავ მძიმე განსაცდელი წელი იყო: მიუხედავად სასტიკი დამარცხებებისა მოსკოვის მისადგომებთან და ჩვენი ქვეყნის ელვისებური სისწრაფით დაპყრობის ვიყური გეგმების სამარცხვინოდ ჩაშლსა, კვარაჩი მტერი თავის ბოროტ განზრახვებზე ხელს მაინც არ იღებდა, იგი უკანასკნელი ძალების დამაბეით კვლავ უძღვებოდა თავისი მიზნების განხორციელებას. 1942 წლის ზაფხულში გაათარებულ ბრძოლები გაჩაღდა სტალინგრადის მისადგომებთან, ვოლხოვსა და მდინარე თერგზე. პიტლერული მთავარსარდლობა ცდილობდა, რადაც უნდა დაეღობოდა, ხელთ ეგდო ქალაქი სტალინგრადი, გადაეღობა მდინარე ვოლგა და ზურგდგან ღრმად შემოეღობა ხელთ ეგდო მოსკოვი, დამპყრო ლენინგრადი, კავკასიაში კი ერთდროულად გაჭრილიყო შავი და კასპიის ზღვების შპარეს და საქართველოს სამხედრო გზაზე, ხელთ ეგდო ბაქოს ნავთობის საბადოები, კონათრის მარგანეცი და გაბატონებულიყო აღნიშნულ ზღვებზე.

სამხრეთ კავკასიაში თავმოყრილი მოწინააღმდეგის ჯარების პირისპირ იდგა საბჭოთა 44-ე არმია, რომლის ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა ჩაეშალა მტრის ყოველი ცდა მდინარე თერგის ვალდახვის, ქალაქ გროზნოს აღებისა და მახაჩკალასკენ გაჭრისა. აღნიშნული ამოცანის შესრულების უშუალოდ სიმძიმე, სხვა შენაერთებთან 414-ე ქართულ დივიზიასაც დააწვა, რომელიც მაშინ 44-ე არმიაში შედიოდა.

აღნიშნული დივიზია თავდაპირველად გროზნოს მისადგომებს იცავდა, მაგრამ როდესაც ამ ქალაქს პიტლერული ურდოების შემოსევების მიმართება აცდა, ის მთლიანად გადავიდა თერგის მარცხენა მხარეზე და ფაშისტური ურდოების სასტიკი დამარცხებები აგემა იმჩორსკაიისა და მოხლოვის რაიონებში. აქედან მოყოლილი დივიზიამ უდიდესი საბრძოლო გზა გაეწვო აზოვის ზღვის სანაპირომდე, გაიარა თითქმის 1500 კილომეტრიანი მანძილი და გზადგზა აწარმოა სასტიკი ბრძოლები ფაშისტური ურდოებისაგან საბჭოთა მიწა-წყლის განთავისუფლებისათვის.

ნაშრომის ავტორი ვ. ჯანჭღავა თანმიმდევრულად და დეტალურად აღწერს ყველა ამ ბრძოლას და დივიზიის ნაწილებისა და ქვედანაყოფების პირადი შემადგენლობის თავგანწირვასა და გმირობას, ამ მძიმე და ძალის გამცლული შორეული ლაშქრობის დროს, რაც ზნობად სისხლისმღვრელ ბრძოლებში მიმდინარეობდა. ქართველი მეომრები იჩენდნენ დიდ გულადობას, ამტანიანობასა და გამძლეობას, თავგამოდებით ებრძოდნენ მტერს და ზნობად შეუძლებელს შესაძლებლად ხდიდნენ. სათანადო ადგილებში ავტორი ასახელებს შენაკათის ქვედანაყოფებს, შეთარებასა და მეტბრძოლებს, რომლებშიც თავი გამოიჩინეს განვლილ ბრძოლებში. ამასთან ერთად ის ჩამოთვლის იმ გმირთა ვეპრებსა და სახელებს, რომლებიც დაეცნენ ჩვენი სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლებში პიტლერული დამპყრობლების წინააღმდეგ. ნაშრომის მეხუთე თავში ავტორი დამწერილობით ჩერდება ამ ბრძოლების აღწერაზე, რომელიც დივიზიამ გადაიბარა სოფელ კალაბატკის მიდამოებში და უამრავი ფაქტობრივი მასალის შორებით გვიჩვენებს ქართველ მეომართა საოცარ გმირობას ამ ბრძოლებში. „კალაბატკა — დასკენის ავტორი, — ეს ქართველი მეომრების შამაკობის, სიმტკიცისა და გულადობის გამარჯვებაა, სამშობლოსადმი უსაზღვრო სიუფრულის გამოჩენის, მაღალი ორგანიზებულობისა და დისციპლინის საუკეთესო ნიმუშია. ქართველ ხალხს მუდამ შეუძლია იამაყოს კალაბატკის გმირებით, მათი გულადობით, ეკაცობით, თავდადებით“ (გვ. 160).

1943 წლის გაზაფხულზე 44-ე ქართული მსროლელი დივიზია უკვე აზოვის ზღვის სანაპიროზეა. მისი პირადი შემადგენლობა აწარმოებს თავდაცვის ზღუდების მოწინააღმდეგებას, საბრძოლო ტექნიკისა და სამხედრო აღჭურვილობის წესრიგში მოყვანას და იჭრებებს მტრის გადართეულ საპიერო თავდასხმებს. დივიზია მუდამ უხელო ახალ შევსებას და აწარმოებს მის სამხედრო და პოლიტიკურ მომზადებას. იმავე წლის სექტემბრის თვეში იგი გამოდის 58-ე არმიის შემადგენლობიდან და შედის მე-18

არმიის შემადგენლობაში, რომლის სარდალი იყო გამოჩენილი ქართველი მხედარმთავარი გენერალი ე.ნ. ლესელიძე, ზოლო არმიის პოლიტგანყოფილების უფროსი ლ. ი. ბრევენიკი, ამასთან დაეფიქსირებინა ავტორი წერს: „ქართვი არსებულ წესის თანახმად, როგორც ე.ნ. ზემთის ცნობილი ვახდა, რომ 414-ე დივიზია მე-18 არმიის შემადგენლობაში გადავიდა, დაუყოვნებლად გაემგზავრე არმიის პოლიტგანყოფილებაში დივიზიის მდგომარეობის მოსახსენებლად. პოლიტგანყოფილების უფროსმა პოლკოვნიკმა ლეონად ილიას-ძე ბრევენიკმა გულთბილად მიმიღო, ყურადღებით მოისმინა ჩემი მოხსენება, დანატარებდა დივიზიის ისტორიით, მის მიერ ჩატარებული ბრძოლებით, ოფიცერთა კადრებით, დაწვრილებით გამოკითხა მტერისათვის მხადყოფნის შესახებ, პირადი შემადგენლობის მორალურ-პოლიტიკური განწყობილებისა და ზოგიერთი სხვა საკითხის ირველი. მან, თავის მხრივ, მოკლედ გამაცნო არმიის საბრძოლო გზა, ტაშინის პლაცდარბზე ბრძოლების თავისებურება, დივიზიის წინაშე დამსმელ ამოცანა და მისი შესრულების უზრუნველყოფისათვის სათანადო რჩევა-დარჩევა მომცა“ (გვ. 180-181).

იმავე წლის სექტემბრის მეორე ნახევარში დივიზია გააფორმებდა ბრძოლებს აწარმოებს ფაშისტურადების წინააღმდეგ აზოვის ზღვის სანაპიროზე, ათავისუფლებს რიც დასახლებულ ადგილებს ამ ურდოებისაგან და ერეკება მათ ანაბის მიმართულებით, მისი მოწინავე ნაწილები კი პირველად იტრებიან ქალაქ ანაპაში და მე-18 არმიის სხვა ნაწილებთან ერთად ხანმოკლე, მაგრამ მწვავე ხელჩართული ბრძოლების შედეგად ათავისუფლებენ მას. დივიზია კვალდაკვალ მისდევს უკან დახუთულ ვერაჯ მტერს, არ აძლევს მას შესვენების საშუალება და სისხლისმღვრელი ბრძოლებით ანქარბეენ პიტურული ჭარბისაგან ტაშინის ნახევარკუნძულის განთავისუფლებას, რისთვისაც მას უმაღლესი მთავარსადგლის ი. ბ. სტალინის 1943 წლის 9 ოქტომბრის ბრძანებით „ანაპის“-ს წინააღმდეგ ენოჭება, ზოლო მისი პირადი შემადგენლობის უმეტესი ნაწილი საბჭოთა კავშირის ორდენებითა და მედელებით ვილდოვდება. 414-ე ქართველი მსროლელი დივიზიის მიერ ჩატარებული ბრძოლები მაღალ შეფასებას იმსახურებს მე-18 არმიის სამხედრო მამულისაგან. 414-ე ქართული დივიზიის მიერ ჩრდილოეთ კავკასიის, ყუბანისა და ტაშინის განთავისუფლებისათვის ჩატარებულ ბრძოლები, — აღნიშნულია ამ არმიის სამხედრო საბჭოს წერილობით მოხსენებაში, — საუვა მხედრული გმირობისა და თავგანწირვის შესანიშნავი მაგალითებით... სულ ამ ბრძოლებში ვაჟაკობისა და მამაკობის გამოჩენისათვის საბჭოთა კავშირის ორდენებითა და მედელებით

დაჯილდოებულ იქნა დივიზიის 338 მებრძოლი (გვ. 239).

ნაშრომის ბოლო ზეთი დევიზიის შემადგენლობაში დივიზიის ბრძოლების აღწერაზე ტაშინის ნახევარკუნძულის, ქერჩის, სიმფეროპოლისა და სევასტოპოლის განთავისუფლებისათვის, როგორც ცნობილია, აღნიშნული პლაცდარბების გაწმენდას გერმანულ-დამპყრობთა ურდოებისაგან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საერთოდ საბჭოთა მიწა-წყლის განთავისუფლებისათვის მიტრეკელი ოკუპანტებისაგან. ყირიმის განთავისუფლებისათვის ბრძოლებს სამხრეთიდან ამ დროს აწარმოებდა ზღვისპირეთის ცალკე არმია, რომელიც 1944 წლის 16 აპრილიდან უკრაინის მე-4 ფრონტის დაქვემდებარებაში შედიოდა. ქართული დივიზია ზღვისპირეთის არმიის შედგენა და ყირიმის განთავისუფლებისათვის ბრძოლებაში მონაწილეობას აღებულობდა ამ არმიის ჭარბთან ერთად. ვერაჯი მტერი ვერ ურდოდებოდა ჩვენი ჭარბების მიერ ქერჩის სრუტის გადალახვას და სიმფეროპოლის აღებას. ეს თავის იმედულ სევასტოპოლის პლაცდარბზე აყვარებდა. აქ მან თავი მოუყარა ყირიმში მყოფ თითქმის მთელ თავის ძალებსა და აქ არსებულ საომატ ტექნიკას — 70 ათას ჭარბსაცა და ოფიცერს, რომლის განკარგვლებაში იყო 1500-ზე მეტი ქვემეზი, 1000-ზე მეტი ნაღმსატყორქი, 5000 ტყვიამფრქვევი და სხვა საბრძოლო იარაღი. სევასტოპოლის მისადგომებთან ფაშისტების მიერ შექმნილ იქნა თავდაცვის ოთხი ძლიერი გამაგრებული ზღუდა, სადაც თეთველი მთავანი შედეგობოდა ტრანშეების რამდენიმე ზოლისა და მრავალი საცეცხლე წერტილისაგან, რომელთა წინ აღმართული იყო მავთულსართები, დანადგური ველები, ტანკსაწინააღმდეგო ორბოები და სხვ.

სევასტოპოლისათვის ბრძოლებში 414-ე ქართული დივიზიის წინაშე დამსმელი იყო მეტად საპატიო ამოცანა — მტრის, თავდაცვის გარდევია ზეტორ ბეზმიანთან და მისი ხელში ჩაგდება, შეტრის შემდგომი განვითარება, რივი დასახლებული პუნქტების ფაშისტურადებისაგან განთავისუფლება და სამხრეთ-დასავლეთის მხრიდან სევასტოპოლში შეჭრა, რაც უნდა განხორციელებულიყო მოწინააღმდეგის თავდაცვის ყველაზე ძლიერი კვანძის — საბუნგორის რაიონში, ამრავალ დივიზიის წინ აღმართული იყო მტრის თავდაცვის მეტად გამაგრებული ვეებირთელა მთა საბუნგორა თავისი ციკაბო ფერდობებით, რაც უნდა გადალახულიყო სისხლისმღვრელ ბრძოლებში. დივიზიის ნაწილებმა და ქვედანაყოფებმა ეს ამოცანა ბრწყინვალედ შეასრულეს. სასტიკი ბრძოლების შედეგად მთი გადალახეს საბუნგორა, ხელი იგდეს მის ვაწარებ არსებულ დასახლებული პუნქტები, და 1944 წლის 9 მაისს უკრაინის

მე-4 ფრონტის ქარებთან ერთად განათავისუფლეს ჩვენი ქვეყნის დიდმნიშვნელოვანი სამხედრო-სახელწილი ბაზა-ქილაქი სვეატიტოპოლი. ფაშისტ-დამპყრობთაგან ყირიმის განთავისუფლების საქმეში დიდი საბრძოლო დამსახურებისთვის სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1944 წლის 24 მაისის ბრძანებულებით ანაბის 414-ე ქართული მსროლელი დივიზია დაჯილდოებულ იქნა წითელი დროშის ორდენით, ხოლო უმაღლესი მთავარსარდლის 1944 წლის 24 მაისის ბრძანებულებით აღნიშნული დივიზიის 1367-ე და 1371-ე მსროლელ პოლკებს „სვეატიტოპოლის“ სახელწოდება მიენიჭა.

ნაშრომის ავტორი ე. ჯანჯღავა დაწვრილებითა და გავლენით ახა მარტო მებრძოლებისა და მეთაურების გვირობასა და თავდადებას დივიზიის მიერ ვანელი საბრძოლო გზაზე, არამედ იმ დიდი შემოქმედებითა შრომის შესახებ, რასაც ისინი ასრულებდნენ გზადაგზა დანგრეულ ქილაქებისა და სოფლების აღდგენისა და იქ ცხოვრების გაჩაღების საქმეში. ის მოვეითხრობს აგრეთვე ფაშისტ-დამპყრობთა იმ მხეცობის შესახებ, რისი მნიშველოც იყო დივიზიის პირადი შემადგენლობა დასახლებულ პუნქტებიდან ფაშისტ-ურდოების განდევნის შემდეგ. ამ მხრივ აღსანიშნავია აქიმ-უშკაის ტრაგედია, რაც დაწვრილებით აქვს აღწერილი ნაშრომის ავტორის, როგორც ცნობილია, 1942 წლის მაისში ყირიმის ფრონტის ქარების მიერ ქერჩის სახვარკუნძულის დატოვების შემდეგ აქიმ-უშკაის კატაკომბებს თავი შეაფარეს ზოგიერთი სამხედრო ნაწილის მეთაურებმა, რომლებიც იმ დროს ჩვენი ქარების უკან დახვევას იცავდნენ. მათთან ერთად კატაკომბებს თავი შეაფარეს აგრეთვე იმ პას-პიტლებს თანაშრომლებმა და დაჭრილმა მეთაურებმა, რომელთა ევაკუაცია დროზე არ მოხერხდა, ადგილობრივმა მცხოვრებმა — ქალებმა, ბავშვებმა, მოხუცებმა და სხვა. ფაშისტ-ქალათებმა არაიენ დაინდეს და ყველა ისინი მოშორდათ ვაზით ამოხარჩვეს. დივიზიის კომისიის ხელმძღვანელობით გათხრილ ხუთ მშობისასა დასაფლავში, სადაც დამორბული იყო 3 ათასზე მეტი კაცი, აღმოჩენილ იქნა წერილები, დღიურები და სხვა დოკუმენტები, რომლებიც ნათელ შეუქს ფენდნენ ფაშისტ-დამპყრობთა ამ საშინელ დანაშაულს. დივიზიის ხელმძღვანელობის მიერ ყველა ეს მასალა გადაეცა ჩვენი არმიის უმაღლეს მთავარსარდლობას.

თავის ნაშრომში ე. ჯანჯღავა დიდ ადვილს უბოძებს დივიზიის პოლიტორგანოებისა და პარტიულ-კომკავშირული ორგანიზაციების მუშაობას, რასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა შენაერთის წინაშე მდგომი ამოცანის შესრულებისათვის, მისი პირადი შემადგენლობის მასობრივი გვირობისა და თავდადებას ყოველმხრივ აღმსრულებლისათვის. ის დაწვრილებით გავმოკვყევს იმ ფორმებსა და მეთოდებს, რასაც ფარ-

თოდ იყენებდნენ დივიზიის პოლიტორგანოს პარტიულ-აღმზრდელობითი მუშაობის შემდგომი ვაშლისათვის მთელ ამ მუშაობაში, რა იმ სიხბლეს, რაც ფართოდ იყო გამოყენებული ახალ ვითარებასთან დაკავშირებით. ნაშრომის ერთ-ერთი დადებითი მხარე მასში მდგომარეობს, რომ მისი ავტორი საგონიბობლად აფართოებს და ამდიდრებს ჩვენ ხელთ დღემდე არსებულ მასალებს ქართველ მეომართა მამაცობისა და გვირობის შესახებ დიდ სამსრულ ომში საერთოდ და კავკასიის დაცვაში კერძოდ. ნაშრომში ნათლად და დამაჩერებლად არის გადმოკვებული ქართველ მეომართა მალალი საბრძოლო და სულერი თვისებები, მათი სიყვარული სამშობლოსადმი და თანმიმდევრული ერთგულება ლენინური იდეებისადმი. საშრომისად შენიშნავს ავტორი, რომ ეს იყო ის მამობრავებული ძალა, რაც აღაფრთოვანებდა სისხლისმღვრელ ბრძოლებში ქართველ მეომრებს და წარმოშობდა მათ შორის მასობრივი გვირობისა და მამაცობის უმაღლო მაგალითებს. ექვს გაუმეა, რომ ნაშრომი კარგ სამსახურს გაუწევს ჩვენი ახალგაზრდობის წარსულ რევოლუციურ ტრადიციებზე, საბჭოთა პარტიოტისმისა და სამშობლოსადმი უსახლერო ერთგულების საფუძვლებზე აღზრდის საქმეს. ამასთან ერთად არ შეიძლება გვერდი ავიართო ნაშრომის ზოგიერთ ნაკლებ მხარეებს, რომელთა გათვალისწინება, ჩვენი ახრით, ხელს შეუწყობდა მის შემდგომ გაუმჯობესებას.

თადარიგის პოლკოვნიკის ე. ჯანჯღავას ნაშრომი სინამდვილეში მოიცავს აღნიშნული დივიზიის ისტორიის მისი ჩამოყალიბების დღიდან თითქმის მის დეფორმირებაამდე. ამდენად, სასურველი იყო მის ავტორის უფრო კონკრეტულად ეჩვენებია, თუ რომელ თვეში და რა რიცხვებში ჩამოყალიბდა აღნიშნული დივიზია და მასში შეხვეალი ცალკეული ნაწილები და რა მნიშვნელოვანი მოვლენებით აღინიშნა ამ ნაწილების საქმიანობა მათი საომარ მოქმედებაში ჩაბმამდე (პარტიულ-კომკავშირული ორგანიზაციების ფორმირება, სამხედრო და პოლიტიკური სწავლება, სამხედრო ფიცის მიღება და სხვა); ასევე სასურველი იყო ნაშრომის ავტორი უფრო ფართოდ შეჩერებულყო დივიზიაში შემავალი ნაწილების პირველი საბრძოლო ნათობის ისლწვრზე, გადმოეცა ის პირაბობა, რომლებშიც ამ ნაწილებს პირველად უხდებოდათ მტერთან პირისპირ შეხვედრა და ესენეშიჩის ის პირები, რომლებიც დაეცნენ გვირკული სიკვდილით ამ პირველ ბრძოლებში. ამ მხრივ ზედმეტი არ იქნებოდა, თუ ავტორი უფრო დეტალურად აღწერდა იმ მკაცრ შეტევებს, რომელიც გამოართულ იქნა 1375-ე მსროლელი პოლკის მიერ 19 ნოემბერს საღვერ იმბროსავალს რაიონში და რომლის დროს გვირბთა სიკვდილით დაეცნენ ამ პოლკის მეთრე ბატალი-

ანის სატყეაიმპერატორეო ოცეულის მეთაური ლიტერატორი ცინცაძე, მე-7 ასეულის პოლიტხელი მარკაროვი და სხვ.

ნაშრომში საქმოდ არის აღწერილი შენაერთის თითქმის ყველა ქვედანაყოფისა და მათი ხელმძღვანელების საბრძოლო საქმიანობა ჩატარებულ ბრძოლებში, მაგრამ თითქმის არაფერია თქმული იმის შესახებ, თუ როგორ მუშაობდნენ ავით შენაერთისა და მასში შემაჯავალი ცალკეული ნაწილების შტაბები, მათი მეთაურები, აგრეთვე ამ ნაწილების მეთაურთა მოადგილეები სამწყობრო დარგში და ა. შ. გარდა აღნიშნულისა, სასურველი იყო ავტორს ამ საინტერესო ნაშრომისათვის დაერთო თუნდაც უმარტივესი სახის რუკა, სადაც ნაჩვენები იქნებოდა ის გზა, სადა იღიზიანდნენ ფაშისტ-ურდობისაგან საბჭოთა მიწა-წყლის განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში. ასევე ზედმეტი არ იქნებოდა, თუ ნაშრომს ექნებოდა სახელთა სპიობლის დანართიც, აღსანიშნავია ისიც, რომ ნაშრომში გვხვდება ზოგიერთ მეთაურთა და მებრძოლთა სახელებისა და გვარების მცდარად დასახელება.

ასე, მაგ. ნაშრომის მე-11 გვერდზე უფროსი პოლიტხელის სამსონ ალექსანდრეს, მე ყვერადიანის ნაცელად დასახელებულია ვიოტევი ალექსანდრეს მე ყვირილიანი, ხოლო 64-ე გვერდზე კიდევ სტეპავარად, ასევე ნაშრომის 48-ე გვერდზე ნაცელად კაპიტან მ. ჩიტაძისა წერია კაპიტანი გ. კითაძე და სხვ.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ნაშრომში არც თუ ისე იშვიათად ვხვდებით ენობრივ და წმინდა გრამატიკული ხასიათის შეცდომებს. საკითხა აქვე შევნიშნოთ, რომ ნაშრომში მოტანილი მეთაურთა და მებრძოლთა ფოტოსურათები ზოგ შემთხვევაში მეტად უფერულად არის დაბეჭდილი.

მისასალმებელია გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ თაოსნობა, ქართულ მეომართა შესახებ ასეთი საინტერესო წიგნის გამოცემისადვის.

6. 3. პაიხაძე

(414-ე მსროლელი დივიზიის 1375-ე მსროლელი პოლკის ყოფილი სამხედრო კომისარი)

სოციალისტური სახელმწიფოსი, დემოკრატიისა და კანონიერების უკვდავყოფელი ნაშრომი

მიმდინარე წელს მოსკოვში გამომცემლობა „იურიდიულმა ლიტერატურამ“ გამოაქვეყნა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ ვ. მ. ჩხიკვაძის ნაშრომი «Государство, демократия законность. Ленинские идеи и современность».

ნაშრომის დირხები, პირველ ყოვლისა, ისაა რომ იგი მაღალ იდეურ დონეზე წყვეტს თანამედროვეობის ფრიალ მნიშვნელოვან პრობლემებს, ასახავს კომუნისტების მებრძოლი საზოგადოების მაქსიმალს, სოციალისტური დემოკრატიის პრინციპებს, უპირისპირებს მას ბურჟუაზიულ დროშოქმულ სახელმწიფოსა და უკლებ დემოკრატიას.

როგორც ცნობილია, სკკპ ცენტრალურმა კომიტეტმა დაახლოებით ერთი წლის წინათ მიიღო დადგენილება „საზოგადოებრივ მეცნიერებათა შემდგომი განვითარებისა და კომუნისტურ მშენებლობაში მათი როლის გაზრდის ღონისძიებათა შესახებ“, პარტია ერთხელ კიდევ ხაზს უსვამს მოწინავე თეორიის როლს პრაქტიკულ საქმიანობაში, კომუნისტის მშენებ-

ლობის თანამედროვე ეტაპზე და მიუთითებს მარქსისტულ-ლენინური თეორიის მნიშვნელობის, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა როლის ზრდის შესახებ.

ვ. მ. ჩხიკვაძის დასახელებული ნაშრომი სერიოზული თავისი შინაარსით, საკითხთა წყობით, შრავალფეროვნებით, მეცნიერული დასკვნებითა და სახელმწიფოსი და საპარტისის საკითხებში ღუნინურ დებულებათა თანმიმდევრული დაკვირვებით. ამ ფონზე ავტორი აკრიტიკებს საბჭოთა და უცხო ქვეყნების სახელმწიფოთმცოდნეთა შეხედულებებსა და მოსაზრებებს კლასთა ბრძოლის, რევოლუციის, სოციალიზმისა და კომუნისტის მშენებლობის საკითხებში. აღბათ არ დარჩენილა სახელმწიფოსი და საპარტისის ირგვლივ დღემდე გამომწვევებულ საბჭოური ან უცხოური წიგნებიდან კოტად თუ ბევრად ღირსშესანიშნავი ნაშრომი, რომ ავტორი მას არ შეხებოდეს დადებითად ან კრიტიკულად. გამსაყურებობი მნიშვნელოვანია სარეცენზიო ნაშრომი ამჟამად გამწვევებულ იდეოლოგიური ბრძოლის პერიოდში. მასში მეთხველი ნახავს ყველა ჟურის რევიზიონიზმის, ბურჟუაზიული იდეოლოგიის, დოგმატიზმისა და რევოლუციონიზმის სწორ კრიტიკას. იდეოლოგიურად განიარაღებული მტერი კი კარგავს საბჭოთა სისტემის წინააღმდეგ ბრძოლის ზღოლის. ამშია სარეცენზიო ნაშრომის მნიშვნელობა.

В. М. Чхиквадзе. «Государство, демократия, законность. Ленинские идеи и современность», 1967. Юрид. изд. Москва.

სკკ ცენტრალური კომიტეტის ზემოთდასახელებულ დადგენილებაში მითითებულია, რომ საბჭოთა თეორეტიკოსების „ბევრი შრომა არ შეიცავს ახალ დასკვნებს, განზოგადებასა და რეკომენდაციებს, რომლებსაც სტრატეგიული თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვთ“. ვ. მ. ჩხიკვაძის სარეცენზო ნაშრომი პარტიის ამ მითითების რეალზაცისად ახდენს. მასში მრავლად ეხედებით საკითხების ახლებურად გადაჭრას, წინადადებებს, სურვილებს. ნაშრომი გვაძლევს ცალკეულ პრობლემებზე შემდგომი დავის შესაძლებლობას, აღვიძრავს მათი დეტალურად დამუშავების სურვილს, რაც საბოლოო ანგარიშით ანვითარებს სახელმწიფოსა და სამართლის მოძღვრებას, ხელს უწყობს საბჭოთა სახელმწიფო მშენებლობის პრაქტიკის სრულყოფას, სოციალისტური კანონიერებისა და მართლმწიფობის, პიროვნების უფლებებისა და თავისუფლებათა დაცვას.

დაბეჭდებით შეიძლება ითქვას, რომ სარეცენზო ნაშრომის მსგავსი მნიშვნელობისა და შესაღარი სხვა ნაშრომი სახელმწიფოსა და სამართლის საკითხებზე საბჭოური ლიტერატურაში ჩვენ სხვა არ გვევლინება, დასახელებული ნაშრომი სტრატეგიული მოვლენა საბჭოთა სამართლებრივ მეცნიერებაში. იგი ძვირფასი საბუთარია დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 50 წლისა და ვ. ი. ლენინის დაბადების 100 წლისთავის თხზილებათაში.

როგორც აშ. ლ. ი. ბრეჩევმა სკკ XXIII ყრილობაზე მოხსენებაში აღნიშნა, „ეკონომიკისა და პოლიტიკის, ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის, ისტორიისა და სამართლის, სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დღემნიშვნელოვანი პრობლემების დამუშავება კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკასთან მჭიდრო კავშირში საბჭოთა მეცნიერების უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა. ისინი მოწოდებული არიან ყოველმხრივ აკლვდნენ ისეთ პრობლემებს, როგორც არის კომუნისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობის ჩამოყალიბების პროცესის მართლდება და ხასიათი, სახელმწიფო წყობილების სრულყოფა და სოციალისტური დემოკრატიის განვითარება, მეურნეობის გაძლიერების ფორმები და მეთოდები, შრომის მეცნიერული ორგანიზაცია, კომუნისტური აღზრდის შინაარსი და მეთოდები, და სხვა აქტუალურ საკითხებს“ (სკკ XXIII ყრილობის მასალები, 1964, გვ. 105).

პროფ. ვ. მ. ჩხიკვაძის დასახელებული ნაშრომი მთლიანად პასუხობს პარტიის ამ მოთხოვნებსაც, ამით მნიშვნელოვან შედეგს ამ დარგში დღემდე არსებული ხარვეზი. დასასრულს, ვ. მ. ჩხიკვაძის ნაშრომი პასუხობს აგრეთვე იმ ამოცანებს, რაც დაყენებულია სკკ ცენტრალური კომიტეტის 1964 წლის აგვისტოს დადგენილებაში „იურიდიული მეცნიერების

შემდგომი განვითარებისა და ჩვენს ქვეყანაში იურიდიული განათლების გაუმჯობესების დონისძიებათა შესახებ“.

სარეცენზო ნაშრომი შესდგება შესავლისა, ათი თავისა და დასკვნისაგან. ცალკეული თავები დაყოფილია ქვეთავებად.

თანამედროვე ეპოქა, — წერს ავტორი შრომის შესავალში, — არის კაპიტალიზმის სოციალიზმში გადასვლის ეპოქა. ეს იმას ნიშნავს, რომ კაპიტალისტური სისტემა მთლიანად ობიექტურად მომწიფდა სოციალური რევოლუციისათვის. სოციალიზმი დღევანდელი დღეა ასევე მთლიანობით აღამიანისა და ხვალისდელი დღე — მთელი კაცობრიობისა. ავტორი სამართლიანად მიუთითებს ამის შესახებ, რომ სახელმწიფოსი, დემოკრატიის, სამართლისა და კანონიერების საკითხები ყოველთვის იყო სხვადასხვა საზოგადოებრივი ძალების მწვევე პოლიტიკური ბრძოლების ობიექტი. შავრამ ეს ბრძოლები განსაკუთრებით გამწვავდა თანამედროვე ეპოქაში, როდესაც სხვადასხვა სისტემის სახელმწიფოთა თანაბრებობა ვერ ითავსებს ურთიერთმონიშნააღმდეგე იდეოლოგიურ მიმდინარეობებს.

შრომის პირველი თავი ეძღვნება სახელმწიფოს და სამართლის შესწავლის ლენინურ მეთოდოლოგიას. ავტორი ხსნის თეორიაში პარტიული სიწმინდის დაცვის მნიშვნელობას, სახელმწიფოს და სამართლის მარქსისტულ-ლენინური თეორია, — ამბობს იგი, — პარტიულია თავისი არსით. დასაბუთებულია თეორიისა და პრაქტიკის ერთიანობის მნიშვნელობა, პრაქტიკის გადაწყვეტი რთი თეორიის განვითარების საქმეში. აქვე ავტორი ამტკიცებს, რომ პარტიალისტური დოაქტრია სახელმწიფოსი, სამართლის, დემოკრატიისა და კანონიერების პრობლემათა შესწავლის მეცნიერული მეთოდოლოგიის საფუძველია.

შრომის მეორე თავში გამოაცხადებულია ლენინური სწავლება ეკონომიკის, პოლიტიკისა და სამართლის ურთიერთობის შესახებ, ბაზისისა და ზედნაშენის შესახებ.

სარეცენზო ნაშრომში, ჩვენის აზრით, განსაკუთრებით საინტერესოდ არის გამოყოფილი ურთიერთობა პოლიტიკისა და სამართლის შორის. ავტორმა გახსნა ლენინური დებულების (პოლიტიკა „ეკონცენტრირებული ეკონომიკა“, პოლიტიკა „კლასთა შორის ურთიერთობა“) შინაარსი. ვ. ი. ლენინის შრომების მომარჩვევით ავტორი ასაბუთებს, რომ პოლიტიკა არ შემოიფარგლება კლასთა შორის ურთიერთობის დფერითა, რომ ფართო ვაგეებით აქვე იგულისხმება აგრეთვე ერებს შორის, პარტიათა შორის, სოციალურ ქვეყნებს შორის ურთიერთობაც, ერების, პარტიებისა და სოციალური ქვეყნების უკან კი დღანან განსაზღვრული კლასები. ამავე დროს პოლიტიკის შინაარსი არ ამოიჭრება კლასთა შორის ურთი-

ერთობით ქვეყნის შიგნით. იგი მოიცავს აგრეთვე სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობასაც. პოლიტიკა განსაზღვრავს და წარმოადგენს სახელმწიფო ხელისუფლების საქმიანობას როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთ საერთაშორისო მასშტაბით. ქვეყნის შინაგანი და საგარეო პოლიტიკა ურთიერთმომუხვებლად არიან. საგარეო პოლიტიკა წარმოადგენს სახელმწიფოს შინაგანი პოლიტიკის გაგრძელებას, მაგრამ იგი თავის მხრივ ზემოქმედებას ახდენს შინაგან პოლიტიკაზე. ავტორი სამართლიანად ასაბუთებს, რომ არ არსებობს ზეკლასობრივი პოლიტიკა, არამედ არსებობს მხოლოდ განსაზღვრული კლასის პოლიტიკა. სახელმწიფოში ყოველ კლასს გააჩნია თავისი პოლიტიკა, მხოლოდ გაბატონებული იმ კლასის პოლიტიკა, რომელიც დაუფლებულია სახელმწიფო ხელისუფლებას.

სამართალი, ისევე როგორც პოლიტიკა, ზედწინაშე უკავშირდება იდეოლოგიას. მისი შინაარსი გაბატონებული კლასის ცხოვრების მატერიალური პირობებითაა განსაზღვრული. როგორც ფ. ენგელსი ამბობს, ადამიანები იფიქრებენ, რომ მათი სამართალი წარმოშობილია მათი ცხოვრების ეკონომიური პირობებიდან და არა „ნებისყოფის ცნებებიდან“. უფრო გეოგრაფიკისა და სამართლის ასეთი ურთიერთობას ავცდილი, ე. ი. თუ ვუღალატო მატერიალისტური დიალექტიკას, ვესტუმრებით იდეალიზმს.

სარკვევნიო ნაშრომში განხილულია ჯერდნაშენის შემადგენელი ელემენტების, ერთმოდ. პოლიტიკისა და სამართლის შორის ურთიერთობა. ავტორი იმორჩევის ფ. ენგელსის შეხედულებას იმის შესახებ, რომ ყოველგვარ იურიდიულ თავის საფუძვლად უდევს პოლიტიკური ბუნება, აგრეთვე იმორჩევის ე. ი. ლენინის დედუქციას, რომ ეპიწინა არის პოლიტიკური ზომა, არის პოლიტიკა.

მესამე თავში პროფ. ე. მ. ჩხიკვაძე ხეება პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოს ისტორიულ დედუქციას. აქ განხილულია სოციალისტური სახელმწიფოს თეორიული დედუქციისგან განსხვავებული, მათ შორის: მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა მომდგრება პროლეტარიატის დიქტატურის შესახებ, პროლეტარიატის დიქტატურის, როგორც ახალი ტიპის სახელმწიფოს, ჩამოყალიბების პროცესი, მისი ინტერნაციონალური ბუნება, პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოებრივ ფორმათა სიმრავლე, კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი როლის განზოგადება პროლეტარიატის დიქტატურისათვის ბრძოლისა და სოციალიზმისა და კომუნისმის მშენებლობის პროცესში.

ავტორი კარგად გვიჩვენებს, თუ როგორ მოხდა პროლეტარული რევოლუციისა და ახალი საზოგადოების აგების საქმეში მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა შეხედულებების რეალი-

ზაცია ჩვენი ქვეყნის 50-წლიანი მდიდარი პრაქტიკული საქმიანობით. და ეს ყველაფერი ცოცხალი მავალით, ყველაფერზე გააგრძელებით, ლენინურად არის გადმოცემული.

„საბჭოთა სახელმწიფო და კომუნისმის მშენებლობა“ — ასეთია სარკვევნიო ნაშრომის მეოთხე თავი. აქ ავტორი ჩერდება ფრიად მნიშვნელოვან ისტორიულ ფაქტზე — პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოს საერთო-სახალხო სახელმწიფოდ გარდაქმნის შესახებ. როგორც ავტორი დასძენს, პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფო და საერთო სახალხო სახელმწიფო არ წარმოადგენენ განსხვავებულ ტიპის სახელმწიფოებს, არამედ სახელმწიფოს ეს გარდაქმნა მოასწავებს სოციალიზმიდან კომუნისმში თანდათანობით გადსვლის პერიოდის, სოციალისტური სახელმწიფოს განვითარების ახალი ეტაპის დასაწყისს.

საერთო-სახალხო სახელმწიფო არ წარმოადგენს ერთი კლასის მეორეზე ბატონობის იარაღს, მაგრამ მას რჩება სახელმწიფოს, ერთმოდ, პროლეტარიატის დიქტატურის ყველა სხვა დამახასიათებელი ნიშანი, მისი ელემენტები. ასეთებია: მშრომელი ხალხის ხელისუფლების არსებობა მუშათა კლასის ხელმძღვანელობით, მუშათა და გლეხთა კლასების კავშირი, საბჭოთა სახელმწიფოს ისტორიული დანიშნულება — კომუნისმის გამაგრების უზრუნველყოფა, კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი და წარმმართველი როლი. როგორც პროლეტარიატის დიქტატურის დროს, ასე საერთო სახალხო სახელმწიფოს არსებობის დროსაც სახელმწიფო ხელისუფლება ზორციელდება საბჭოების მეშვეობით, საბჭოების ფორმით. შემონახულ იქნა აგრეთვე საბჭოთა ფედერაცია, როგორც სახელმწიფო წყობილების ფორმა.

საერთო სახალხო სახელმწიფო სოციალისტური სახელმწიფოებრივობის შემდგომი განვითარებაა საზოგადოებრივი კომუნისტური თვითმმართველობისაკენ. საერთო სახალხო სახელმწიფო განაგრძობს პროლეტარიატის დიქტატურის საქმეს — კომუნისმის მშენებლობას და სხვა სოციალისტური სახელმწიფოებთან ერთად იცავს კაპიტალისტური ქვეყნების შემოტევებისაგან სოციალისტურ სახელმწიფოთა სისტემას.

ე. მ. ჩხიკვაძე აკრიტიკებს ისეთ სწავლულთ და პროპაგანდისტებს, რომელთაც მიხანით, რომ თითქმის საერთო სახალხო სახელმწიფომ დაკარგა ელასობრივი ბუნება. მართალია მერს საზოგადოებაში ამჟამად არ არსებობენ ჩვეულებრივი კლასები, მაგრამ ჭკრი კიდევ არსებობენ ურთიერთმეკობრული მუშათა და გლეხთა კლასები. კომუნისმის მშენებლობას ავტორი მიიჩნევს კლასობრივი მნიშვნელობის ამოკანად. ამიტომ საბჭოთა სოციალისტური სახელმწიფო განვითარების ამ ეტაპზე არის კლასობრივი, პოლიტიკური დაწესებულება და ასეთად დარჩება იგი არსებობის მთელ მანძილზე. მართა-

ლი საერთო სახალხო სახელმწიფოს შექმნის პირობებში იზრდება საზოგადოებრივი ორგანიზაციების (პროფკავშირების, კომკავშირის, საკლემურნეო-კოლფრაკციული გაერთიანებების და ა. შ.) როლი, მაგრამ ეს სრულებითაც არ ნიშნავს სახელმწიფოს როლის უგულებელყოფას. ვიდრე სრული კომუნისტური საზოგადოება არ აშენდება, ვადაშევეტილი როლი ანტისაზოგადოებრივი გამოვლენების წინააღმდეგ ბრძოლაში ეკუთვნის სწორედ სახელმწიფოს. სოციალისტური სახელმწიფო იყო და არის კომუნისმის მშენებლობის ერთ-ერთი ძლიერი იარაღი.

სოციალისტური სახელმწიფო შექმნის დღიდანვე, ე. ი. ლენინის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ნახევრადსახელმწიფო“, იგი იმთავითვე იცავს უდიდესი უმრავლესობის ინტერესებს. ამჟამად კი მთელი ხალხის ნებას. მისი დამახასიათებელია დროთა ვითარებაში სახელმწიფოს ორგანიზაცია ცალკეული ფუნქციების საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისათვის გადაცემა, მაგრამ აქედან არც ის გამომდინარეობს, რომ თითქოს ხდება საზოგადოებრივი ორგანიზაციათა განსხვავებული ფორმები.

ამვე თავში ავტორი, სკვპ პროგრამისა და XXIII ყრილობის მასალებზე დაყრდნობით, სწორად სჭირს სახელმწიფოსი და სამართლის მომავალ ბედს. ავტორი ხაზს უსვამს იმას, რომ სახელმწიფოს სიკვდილი გულისხმობს სამართლის სიკვდილსაც და პირიქით. ეს იმას ნიშნავს, რომ თერომანეთად სახელმწიფოსი და სამართლის არსებობა შეუძლებელია. სახელმწიფოსი და სამართლის სიკვდილი კი საერთოდ არა მარტო ქვეყნის შინაგანი პირობებით განისაზღვრება, არამედ ერთდროულად შინაგანი და გარეგანი პირობებით.

შრომის მეხუთე თავი „საბჭოები — ხალხის ხელისუფლების ნამდვილი ორგანოება სსრ კავშირში“. აქ საინტერესოა ვადმოცემილი საკითხი საბჭოების აღმოცენებისა და განვითარების შესახებ. წინ არის წამოყვანილი ე. ი. ლენინის შეხედულებანი საბჭოებზე მისი მრავალრიცხოვანი ნაშრომების მიხედვით, მძალი შეფასება ეძლევა ე. ი. ლენინის შიერ საბჭოების როგორც პროლეტარატის დიქტატორის სახელმწიფოებრივი ფორმის აღმოჩენას ა. შ.

მეექვსე თავში ავტორი ჩერდება ეროვნული პოლიტიკის ლენინურ პრინციპებზე და საბჭოთა მრავალეროვან სახელმწიფოზე. დახასიათებულია ერის თვითგამორკვევა სახელმწიფოებრივი გამოყოფამდე, გარანტილია მისი ეროვნულადი მავალთობი, აღმოცენებულია ეროვნებათა შორის თანამშრომლობაზე სსრ კავშირის შექმნამდე და სსრ კავშირის შექმნის შემდეგ, ფართოდ არის ახსნილი საბჭოთა ფედერაციის საფუძვლები და მასში შემავალი მოკავშირე რესპუბლიკების, აგრეთვე ავტონომიური ერთე-

ულების უფლებრივი მდგომარეობა. კარგი ამბობდა, ავტორს ამ თავში ვადმოეცა აქ სსრ შექმნისა და ლიკვიდაციის მიზეზები. შრომის მეხუთე და მეექვსე თავებზე სოციალისმისა და დემოკრატიის, სახელმწიფო მმართველობის დემოკრატიული საფუძვლების სრულყოფას. დასაბუთებულია საბჭოთა დემოკრატიის უბირატული თვისებები ბერტრანდელ დემოკრატიასთან შედარებით.

საბჭოთა დემოკრატია უმაღლესი ტიპის დემოკრატია, — აცხადებს ავტორი. ჩვენი ქვეყნის მშრომელთა თანასწორუფლებრიანობა პოლიტიკურ საქმიანობაში გაბირებულია ეკონომიკაში მათი თანასწორუფლებრიანობით — ერთს საკუთრების ლიკვიდაციით, თანასწორი დამოკიდებულებით საწარმოთ იარაღებისა და საშუალებებისადმი.

ავტორი ჩერდება იმ მიზეზების ახსნაზე, თუ რატომ შეეზღუდა რევოლუციის შემდეგ ექსპლუატატორული კლასის წარმომადგენლები პოლიტიკურ უფლებებში ან თუ რატომ შეიქმნა ჩვენთან ერთპარტიულია. აქვე მიითითებლია იმაზეც, რომ საარჩევნო უფლებებში ბერტრანდის შეზღუდვა და ერთპარტიულობა არ წარმოადგენს ყოველი სოციალისტური სახელმწიფოს აუცილებელ ნიშანს (გვ. 230, 231).

ნაშრომში წინ არის წამოყვანილი საბჭოთა დემოკრატიისა და პიროვნების თვისუფლების, სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი განვითარებისა და სრულყოფის საკითხები. ავტორი მოითხოვს, ვარდა წარმომადგენლობითი ორგანოების მეშვეობით დემოკრატიული უფლებების განხორციელებას, აგრეთვე მშრომელთა უშუალო დემოკრატიის ფორმათა ფართოდ გამოყენებას. რეფერენდუმის მოწყობას, კანონპროექტების სისტემატურად განხილვას, ამომჩიველთა განაწესების შესრულებას და სხვ.

ავტორი ახსიათებს საბჭოთა სახელმწიფოებრივი მმართველობის ძირითად პრინციპებს, სახავს აპარატის მუშაობის ვადაშეფასებებს გზებს, მოითხოვს აპარატის კადრების შერჩევისათვის ერთგვარი კრიტერიის შექმნას, რათა თანამდებობის პირებს გააჩნდეთ შესაბამისი განათლება, კვალიფიკაცია და პრაქტიკული გამოცდილება თავიანთ ღიაზე.

„სამართალი და კანონიერება სოციალისტური საზოგადოებაში“ — ასეთია სარეკენზიო ნაშრომის მეცხრე თავი.

ე. შ. ჩხიკავაძე დაწერილებით იხილავს სამართლის ცნებას, მის შინაარსს კლასობრივი, პოლიტიკური, ეკონომიკური და იურიდიული თვალსაზრისით (გვ. 292-293). როგორც ცნობილია პირველად სამართლის მეცნიერული განმარტება მოგვეცეს მარქსმა და ენგელსმა „კომუნისტური პარტიის მანიფესტში“. ამ განმარტების ყოველი დეტალი სიმართლის მეცნიერებაში სრულყოფილად და ახსნილი მხოლოდ ე. შ. ჩხი-

კვადის სარეკენზიო წიგნში. შრომაში დასაბუთებულია სოციალისტური სამართლის იძულებითი და აღმზრდელობითი ბუნება, აქვე ცალკე ქვეთავეები ეთმობა სოციალისტურ სამართალსა და პარავენებას, სოციალისტური სამართლისა და სოციალისტური მართლშეგნების ურთიერთდამოკიდებულებას, სამართალსა და შოკალურ ნორმებს, სოციალისტური სამართლის სისტემას, სოციალისტურ სამართალშემოქმედებას. სოციალისტური კანონიერების ძირითად ნიშნებს, სოციალისტური კანონიერების უზრუნველყოფას, მის გარანტიებს (სოციალისტური კანონიერების დაცვას მშრომელთა დებუტატების საბჭოების მეშვეობით, პროკურატურისა და მართლმსაჯულების ორგანოების, სახალხო კონტროლის, საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მეშვეობით და ა. შ.).

საერთოდ, ავტორი სოციალისტურ სამართალსა და კანონიერებას პროლეტარიატის დიქტატურის (ამემაღ საერთო-სახალხო სახელმწიფოს) სისტემის აუცილებელ ელემენტებად მიიჩნევს.

შრომის უკანასკნელ თავში დასასაბუთებელია თანამედროვე იმპერიალისტური სახელმწიფოები. აღნილია მსოფლიო მასშტაბით მშვიდობის დაცვის საქმეში, სხვადასხვა საზოგადოებრივი წყობილების სახელმწიფოთა მშვიდობიანი თანაარსებობის პრინციპის მნიშვნელობა. აქვე ხაზი ესმის ბურჟუაზიულ და სოციალისტური იდეოლოგიათა შეუთავსებლობას, მათ შეუჩივებლობას. სხვადასხვა სოციალური წყობილების სახელმწიფოთა მშვიდობიანი თანაარსებობა როდის ნიშნავს იდეოლოგიური ბრძოლის შესუსტებას. დასაბუთებულია, რომ იდეოლოგიაში დამოშობას

დიდი ზიანის მოტანა შეუძლია კომუნისტური მშენებლობის საქმისათვის, საერთაშორისო რევოლუციური მოძრაობისათვის.

ასეთია სარეკენზიო ნაშრომის მნიშვნელობაში განხილულ ძირითად საკითხთა თანმიმდევრობა. მწელია ამ შრომის სრული სურათის წარმოდგენა, თუნდაც ყველა პრობლემის ასახვა. ამისათვის საჭიროა ნაშრომის გულმოდგინედ წაკითხვა, მისი დეტალურად შესწავლა. ეს კი აუცილებელია განსაკუთრებით ქემანტარული დარგის ყოველი მეშაქისათვის, ყოველი იურისტისათვის, უნდა ითქვას, რომ ასეთი სიღრმით, ასეთი ვრუდირებული სახით, მრავალმხრივ, სამართლის მეცნიერებათა მრავალი დარგის ამსახველი ნაშრომის შექმნას ვერ შესძლებს ვერც „წმინდა“ თეორეტიკოსი და ვერც „წმინდა“ პრაქტიკოსი, ვ. შ. ჩხიკვაძის დასახელებული ნაშრომი წარმოადგენს თეორიისა და პრაქტიკის კონგლომერატს. ამ ნაშრომს უნდა გვეყნონ არა მარტო საბჭოთა ადამიანები, არამედ საზღვარგარეთის სოციალისტური ქვეყნების მშრომელებიც, როგორც საბჭოთა სახელმწიფოს განვითარების 50 წლის დიდმნიშვნელოვანი გამოცდილების განზოგადების საშუალებას.

იმის გამო, რომ მოსკოვის გამომცემლობა „იურიდიულმა ლიტერატურამ“ პროფ. ვ. შ. ჩხიკვაძის დასახელებული ნაშრომი მეტად მცირე ტირაჟით (9.000 ეგზ.) გამოცა, დღეს იგი უკვე ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს. სასურველია ჩვენმა გამომცემლობებმა ოზრუნონ იმაზე, რომ დასახელებული ნაშრომი ქართულ მკითხველთა შრობიერ ენაზე მივაწოდოთ.

პრ. პანფილიძე

6 2 2/15

80 80 80.

ИНДЕКС
76128
202-2110133

«М Н А Т О Б И»

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ИЗДАТЕЛЬСТВО «ЛИТЕРАТУРА ДА ХЕЛОВНЕБА»